

Purpura Pannonica
Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának
előzményei a 17. században

Purpura Pannonica
The “Cardinalitial See” of Strigonium and its
Antecedents in the 17th Century

BIBLIOTHECA HISTORIAE ECCLESIASTICAE UNIVERSITATIS
CATHOLICAE DE PETRO PÁZMÁNY NUNCUPATAE

SERIES I: COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

PURPURA PANNONICA

The “Cardinalitial See” of Strigonium and its
Antecedents in the 17th Century

Written by
PÉTER TUSOR

BUDAPEST ♦ ROME
2005

PURPURA PANNONICA

Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának
előzményei a 17. században

Írta

TUSOR PÉTER

*Bibliotheca Historiae Ecclesiae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi*

P. CARD. ERDŐ

Szerkesztőbizottság

Editorial Committee

Rev. P. BUDA, I. FAZEKAS, Rev. Á. FÜZES, Rev. M. GÁRDONYI, Gy. RÁCZ, L. SOLYMOSSI,
K. SZOVÁK (Secr. - titkár), Rev. A. SZ. SZÜROMI O.Praem., Mons. J. TÖRÖK (Pres. - elnök)

Series I: Collectanea Vaticana Hungariae

Sorozatszerkesztő

Moderator

P. T.

Kiadja a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Egyháztörténeti Kutatócsoportja
Published by the Research Institute of Church History at Péter Pázmány Catholic University

A kötet megjelentetését az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok posztdoktori programja
(D-38 481) támogatta

The edition has been sponsored by the post-doctoral program of the Hungarian Scientific Research Programs

<http://coll-vat-hung.btk.ppke.hu>

© P. TUSOR

ISSN 1786-2116

ISBN 963 9296 90 2

Felelős kiadó - *Publisher responsible*
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Rektora
the Rector of the Péter Pázmány Catholic University
Szerkesztette, szedte és tördelte - *Typography*
a *Typographia Pannonica*
Olvasószerkesztő - *Corrector*: I. Stempely & P. Jusztin
Borítóillusztráció - *Coverillustration*: G. Xantus
Térkép - *Map*: J. Nyerges & A. Pálmai
Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*
a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

TARTALOM

<i>Előszó</i>	II
I. A Szent Kollégium	17
1. A Bíborosi Kollégium kifejlődése a középkorban	17
2. A koronabíborosi „intézmény” kialakulása	20
3. A Szent Kollégium a 16–18. században	31
4. A koronabíborosi „intézmény” a kora újkorban	37
II. Magyar kardinálisok a 13–16. században	43
1. A magyar koronabíborosi „intézmény” fénykora	44
2. A magyar koronabíborosi „intézmény” elhalása	49
III. Forgách Ferenc a bíboros	59
1. Róma tervei a magyarországi katolicizmus modernizálására	59
2. Harc a bíborosi kalapért a prágai udvarban	62
3. Forgách római kinevezése	69
IV. Pázmány Péter bíborosi kinevezése	77
1. Habsburg-bíborosjelöltek az 1610–1620-as években	77
2. Pázmány nominációja	86
3. Konfliktus a pápával	97
V. Lippay György és a bíborosi kalap	106
1. Lippay primás közvetlen római kinevezésének terve. A Habsburg bíborosi ajánlások az 1630/1640-es évek fordulóján	106
2. Lépések a császári jelölés megszerzésére. A Habsburg nominációs politika az 1640/1650-es évek fordulóján	113
3. Kísérlet a magyar koronabíborosi „intézmény” feltámasztására (Lippay primás „extra ordinem” ajánlása)	124
4. Új pápa – új remények. A jezsuita vonal előtérbe kerülése	141
5. Új uralkodó – új célok. A bíborosi kinevezés a nemzeti egységpolitika szolgálatában	151
VI. Szelepchény György bíborosi ambíciói	161
1. Az első császári ajánlás és előkészítése	161
2. Az első ajánlás kudarcának okai. Habsburg bíborosjelöltek az 1660–1670-es években	171
3. Az esztergomi érsek ismét a pápai politika szolgálatában	176
4. Szelepchény második császári ajánlása. Párhuzamok és eltérések elődje törekvéseivel	184
VII. Összegzés	197
VIII. Magyar kardinálisok a 18–21. században (Kitekintés)	205

<i>Függelék</i>	211
1. Pozsony, 1607. október 29. Forgách Ferenc esztergomi érsek II. Rudolphhoz	211
2. Pozsony, 1607. december 21. Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek II. Rudolphhoz	212
3. Róma, 1629. november 24. VIII. Orbán pápa Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsekhez	213
4. Róma, 1629. december 2. VIII. Orbán pápa II. Ferdinándhoz	215
5. Róma, 1629. december 2. VIII. Orbán pápa III. Ferdinándhoz	215
6. Róma, 1629. december 2. VIII. Orbán pápa Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsekhez	216
7. Róma, 1632. május 31. VIII. Orbán pápa Pázmány Péter bíboros, esztergomi érseknek	217
8. Róma, 1644. január 30. Inchoffer Menyhért S.I. Lippay György esztergomi érsekhez	220
9. Róma, 1644. március 5. Pietro Giacomo Favilla ágens Lippay György esztergomi érsekhez	221
10. Bécs, 1652. május 26. III. Ferdinánd X. Ince pápához	222
11. Bécs, 1652. május 26. III. Ferdinánd Camillo Astalli-Pamphili bíboros neposhoz	224
12. Bécs, 1652. május 26. III. Ferdinánd Fabio Chigi bíboros államtitkárhoz	225
13. Bécs, 1652. május 26. III. Ferdinánd Girolamo Colonna bíboros protektorhoz	226
14. Bécs, 1652. június 10. IV. Ferdinánd X. Ince pápához	227
15. Pozsony, 1652. június 16. Lippay György esztergomi érsek Camillo Astalli-Pamphili bíboros neposhoz	228
16. Pozsony, 1652. június 16. Lippay György esztergomi érsek Girolamo Colonna bíboros protektorhoz	229
17. Róma, 1652 nyarán. Emlékirat X. Ince pápához	230
18. Róma, 1652 őszén. Emlékirat Fabio Chigi bíboros államtitkárhoz	232
19. Róma, 1652 őszén. Emlékirat X. Ince pápához	237
20. Velence, 1654. április 24. Paulus de Tauris O.F.M. Lippay György esztergomi érsekhez	238
21. Bécs, 1656. július 2. III. Ferdinánd VII. Sándor pápához	240
22. Ebersdorf, 1672. október 7. I. Lipót X. Kelemen pápához	240
23. Ebersdorf, 1672. október 7. I. Lipót Paluzzo Albertoni-Altieri bíboros neposhoz	242
24. Bécs, 1672. október 30. Szelepcshény György esztergomi érsek Paluzzo Albertoni-Altieri bíboros neposhoz	243
25. Róma, 1672. december 17. Paluzzo Albertoni-Altieri bíboros nepos Mario Albrizzi bécsi nunciushoz	244
26. Bécs, 1673. január 8. Mario Albrizzi bécsi nuncius Paluzzo Albertoni-Altieri bíboros neposhoz	245
27. Róma, 1672. december 18. X. Kelemen pápa I. Lipóthoz	247
28. Linz, 1677. január 2. I. Lipót XI. Ince pápához	248
29. Linz, 1677. január 5. Johann Paul Hocher osztrák udvari kancellár Szelepcshény György esztergomi érsekhez	249
30. Bécs, 1677. július 6. I. Lipót XI. Ince pápához	250
31. Bécs, 1677. július 6. I. Lipót Carlo Carafa, Carlo Pio di Savoya, Alderano Cybo, Francesco Barberini, Mario Albrizzi, Giulio Spinola és Decio Azzolini bíboroshoz	251
32. Róma, 1678. július 2. Carlo Pio di Savoya bíboros protektor I. Lipóthoz	252
33. Bécs, 1678. július 17. I. Lipót XI. Ince pápához	253
34. Bécs, 1678. július 17. Egy császári titkos tanácsos Carlo Pio di Savoya bíboros protektorhoz	255
35. Bécs, 1678. július 18. I. Lipót Carlo Pio di Savoya bíboros protektorhoz	256
36. Bécs, 1678. július 18. I. Lipót Carlo Pio di Savoya bíboros protektorhoz	258
37. Róma, 1678. augusztus 6. Carlo Pio di Savoya bíboros protektor I. Lipóthoz	259
38. Róma, 1678. november 5. XI. Ince pápa I. Lipóthoz	260
39. Róma, 1686. szeptember 9. XI. Ince pápa I. Lipóthoz	260
40. Róma, 1686. szeptember 9. XI. Ince pápa Kollonich Lipót bíboroshoz	261
41. Róma, 1686. szeptember 13. XI. Ince pápa Kollonich Lipót bíborosnak	262

42. Róma, 1706. május 17. XI. Kelemen pápa I. Józsefhez	263
43. Róma, 1706. május 25. XI. Kelemen pápa Keresztély Ágost bíboroshoz	264
44. Róma, 1746. december 16. Feljegyzés Miggazi Kristóf pápai audienciájáról	264
45. Bécs, 1747. január–március körül. Fabrizio Serbelloni bécsi nuncius nyilatkozata a magyar korona bíborosjelölő „jogának” elismeréséről	266
46. Róma, 1778. június 6. VI. Pius pápa Batthyány József bíboros, esztergomi érsekhez	267
47. Róma, 1778. június 28. VI. Pius pápa II. Józsefhez	268
48. Róma, 1778. június 28. VI. Pius pápa Mária Teréziához	269
49. Róma, 1778. június 28. VI. Pius pápa Batthyány József bíboros, esztergomi érsekhez	270
50. Róma, 1778. július 11. VI. Pius pápa Batthyány József bíboros, esztergomi érsekhez	271
51. Róma, 1828. december 15. XII. Leó pápa Rudnay Sándor bíboros, esztergomi érsekhez	272
52. Róma, 1828. december 16. XII. Leó pápa Rudnay Sándor bíboros, esztergomi érsekhez	273
53. Róma, 1828. december 16. XII. Leó pápa I. Ferenchez	274
54. Róma, 1853. március 7. IX. Pius pápa Scitovszky János bíboros, esztergomi érsekhez	275
55. Róma, 1853. március 10. IX. Pius pápa I. Ferenc Józsefhez	276
56. Róma, 1853. március 10. IX. Pius pápa Scitovszky János bíboros, esztergomi érsekhez	277
57. Róma, 1873. december 22. IX. Pius pápa Simor János bíboros, esztergomi érsekhez	277
58. Róma, 1893. január 16. XIII. Leó pápa Vaszary Kolos bíboros, esztergomi érsekhez	278
59. Róma, 1893. január 16. XIII. Leó pápa I. Ferenc Józsefhez	279
60. Róma, 1893. január 16. XIII. Leó pápa gróf Kálnoky Gusztáv külügyminiszterhez	280
61. Róma, 1914. május 25. X. Pius pápa Csernoch János bíboros, esztergomi érseknek	280
62. Róma, 1914. május 25. X. Pius pápa I. Ferenc Józsefhez	281
63. Róma, 1914. május 25. X. Pius pápa Csernoch János bíboros, esztergomi érsekhez	282
64. Róma, 1914. szeptember 8. XV. Benedek pápa Csernoch János bíboros, esztergomi érseknek	282
<i>Források</i>	285
<i>Bibliográfia</i>	291
<i>Rövidítések</i>	305
<i>Index</i>	307
<i>The Cardinals of the Holy Crown of Hungary (tr. by A.V.)</i>	315
<i>Contents (tr. by G.E.)</i>	331

Gabriellae filiaeque Annae dilectissimis

ELŐSZÓ

A pápaság egyetemes történetének egyik meghatározó fejezete a részegyházakhoz – és részben idetartozóan az egyes államokhoz – fűződő kapcsolata, más szóval a *caput et membra* viszonyrendszere. E viszonyrendszer a helyi katolikus közösségek és államok életében korszakoktól függetlenül és magától értetődően ugyancsak különösen fontosnak mondható.

Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatainak vizsgálata a barokk tudományosság kezdeteitől a pozitívizmus korán át egészen napjainkig a magyar historiográfia kiemelt feladatai közé tartozott. Kivételt ez alól csupán a 2. világháborút követő évtizedek képeznek.¹

¹ TUSOR PÉTER, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban* (Collectanea Vaticana Hungariae [CVH] I/1 – Excerptum), Budapest–Róma 2004. – A p. LIII, 171. jegyzetben *corrigé*: A FRANKÓI által utólag adományozott könyvek a Vári-féle ötkötetes katalógusban még nem szerepelnek, viszont a Római Magyar Történeti Intézet könyvtárában mégis megtalálhatók, elenyésző számban még ma is. Ide jóval a katalógus elkészülte után, az 1920-as években kerültek. TULOK MAGDOLNA, *A százéves Római Magyar Akadémia Fraknoi-könyvtárának viszontagságai*, Könyvtári Figyelő 41 (1995) 1, 67–73. (A szerző alapos cikkében – bár a Római Magyar Intézetet tökéletesen összekeveri a Római Magyar Történeti Intézettel – még számomra is döbbenetes adatokat közöl a Fraknoi-hagyatékot a Római Magyar Akadémián az idők során ért hihetetlen hanyattatásokról.) – A p. LXXV, 281. jegyzethez *adde*: VANYÓ Püspöki jelentések... című művét a bekötetlen példányok címlapjának cseréjével ténylegesen is átsorolta a *Pannonbalmi Főiskola Könyvei* közé. Ilyen példányok főként Pannonhalmán találhatóak. Döntésében a sorozat elindulásának ténye is jelentős szerepet játszott. SOMORJAI ÁDÁM O.S.B. levélteli közlése. – A p. IC, 379. jegyzethez *adde*: Szintén a primás támogatásával számottevő pálos anyagot másolt ki és őriz magánál a Hitterjesztési Kongregáció levéltárából ÁRVA VINCE plébános. JUSZTIN PÉTER szóbeli közlése. – A p. C, 387. jegyzethez *adde*: Megemlítendő még DOMOKOS PÁL PÉTERnek főként a Propaganda Kongregáció archívumában, részben pedig a Vatikáni Levéltárban folytatott, BENDÁÉK által kritikával illetett kutatásai is. – A p. CI, 397. jegyzethez *adde*: BITSKEY ISTVÁN, *Hungáriából Rómába. A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés* (Italiastica Debreceniensis. Monográfiák 2), Budapest 1996 (az olasz változat a *Bibliográfiában*); valamint *Buda expugnata, 1686. II. Európa és Hungaria 1683–1718. A török kiűzésének európai levéltári forrásai* (Budapest Főváros Levéltárának Kiadványai), szerk. BARISKA ISTVÁN–HARASZTI GYÖRGY–VARGA J. JÁNOS, Budapest 1987, 1005–1023 (Buda 1686-os felszabadításáról fennmaradt vatikáni levéltári források áttekintő jegyzéke, összeállította GIUSEPPE M. CROCE és JOSEPH METZLER). – A p. CIII, 406. jegyzethez *adde*: A bonni egyetem katedróján HUBERT JEDIN második utódának vatikáni tárgyú egyéb publikációira lásd 2003-ig vezetett életmű-bibliográfiáját: GABRIEL ADRIÁNYI, *Kleine Kirchengeschichte Ungarns* (Studien zur Geschichte Ungarns 5), Herne 2003, 97–135. Köztük több ismertetés is található LUKÁCS, VANYÓ és KÖRMENTY munkáiról. – A p. CIII, 411. jegyzethez *adde*: A történeti „intézet” „újraalapításáról” néhány szerfőlött érdekes adatot, meglátást közöl PÁL JÓZSEF a Magyar Tudomány 2004/2. számában (ugyanaz olaszul: *Annuario*, 2004).

A kapcsolatok egyik legfontosabb, az ország történelmére jelentős hatást gyakoroló fejezete a katolikus felekezetszerveződés időszaka. A protestáns egyházak mellé a – kor kihívásaira szintén választ adó – katolikus konfessziót megszervező magyar felsőpapság és a római központ kapcsolatainak specifikus feltárására azonban mindeddig nem került sor.²

A legnagyobb haszonnal még mindig FRAKNÓI Pázmány-monográfiája és hat-hét évszázadot átölelő összegzéseinek vonatkozó fejezetei forgathatók.³ Erdély esetében viszont – leginkább az országészemzeti tudatban elfoglalt helyének köszönhetően – alapos tanulmányok tárgyalják az erdélyi püspöki székekkel kapcsolatos problémákat.⁴ Az utóbbi két évtizedben pedig a missziótörténeti kutatások indultak öröndetes fejlődésnek.⁵

² Jóllehet a két világháború között GALLA FERENCnek és VANYÓ TIHAMÉRNak köszönhetően számottevő előmunkákat látott napvilágot, részben a *Monumenta Vaticana Hungariae* helyére lépő olaszországi magyar forrásközlő sorozatban (*Monumenta Hungariae Italica – Olaszországi Magyar Oklevéltár*). VANYÓTól például: *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850* (*Monumenta Hungariae Italica* 2), Pannonhalma 1933; GALLÁTól: *A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a vatikáni levéltárban. A magyar katolikus megújulás korának püspökei*, Levéltári Közlemények (LK) 20–23 (1942–1945) 141–186. Munkásságuk könyvszerzője: MOLNÁR ANTAL, *Egy magyar egyháztörténetész a 20. században: Ványó Tibamér OSB*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (MEV) 6 (1994) 1–2, 37–50; FAZEKAS ISTVÁN, *Galla Ferenc „Pálos missziók Magyarországon” című kiadatlan munkája*, Pálos rendtörténeti tanulmányok, (Varia Paulina 1, szerk. Sarbak Gábor), Csorna 1994, 219–228.

³ FRAKNÓI VILMOS, *Pázmány Péter és kora I–III*, Pest 1868–1872; *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895, 233–502; *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel I–III*, Budapest 1901–1903, III, 3–561. – A fent szereplő megállapítás bizonyítéka többek között a *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve* című, újonnan megjelent és leginkább csak másodlagos irodalmat hasznosító tanulmánykötetnek a korszakról írt, elképesztően hiányos szemléletű dolgozata: HILLER ISTVÁN, *AVatikán és Magyarország*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve (szerk. Zombori István), Budapest 1996, 135–170. Ennél sokkal színvonalasabb áttekintés: MOLNÁR ANTAL, *A pápaság és Magyarország a török uralom idején (1526–1686)*, Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében (szerk. Zombori István), Budapest 2004, 189–217.

⁴ GALLA FERENC, *Simándi István választott erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye*, Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről (szerk. Angyal Pál–Baranyay Jusztin–Móra Mihály), Budapest 1941, 561–587; JAKAB ANTAL, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században* (Erdélyi Tudományos füzetek 172), Kolozsvár 1944; TEMESVÁRY JÁNOS, *Erdély választott püspökei (1618–1695) I–II*, Szamosújvár 1913–1914 (az előzőekkel ellentétben ez utóbbi főként itthoni forrásokat használ) stb. – Külön meg kell említenem VERESS ENDRE kutatásait a Báthory-korszakról. Ezekre legújabbán lásd KRUPPA TAMÁS, *Erdély és a Szentszék a Báthory korszakban. Kiadatlan iratok (1574–1599)* (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 37), Szeged 2004, főként IX–XXXIV és passim.

⁵ További irodalommal: *Erdélyi és bódoltsági jezsuita missziók. I/1: 1609–1616. I/2: 1617–1625* (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 26/1–2), kiad. BALÁZS MIHÁLY–FRICSY ÁDÁM–LUKÁCS LÁSZLÓ–MONOK ISTVÁN, Szeged 1990; TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1717). I: 1572–1636. II: 1636–1647* (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes 4), Roma–Budapest 2002; MOLNÁR ANTAL, *Katolikus missziók a bódolt Magyarországon. I: 1572–1647* (Humanizmus és reformáció 26), Budapest 2002; SÁVAI JÁNOS, *A csíksomlyói és a kantai iskola története* (Documenta missionaria Hungarum et regionem sub ditione Turcica existentem spectantia II/2), Szeged 1997.

A magyar egyházszervezet és az Apostoli Szék⁶ 17. századi viszonyrendszere rendkívül sokoldalú. Egyaránt vizsgálni kell a kapcsolatok legkülönbözőbb szintjeit, a programadó Trienti Zsinat (1545–1563) alkalmazásának kérdéseit; a középkori jogi elemek és struktúrák továbbélésének hatását; a szorosabban vett egyháztörténeti szempontok mellett a politikai, diplomáciai vonatkozásokat úgy az esemény-, mint az intézménytörténetben, nemkülönben az érintkezések szervezeti, technikai problémáit, a művelődéstörténeti aspektusokat.

Ugyancsak elengedhetetlen magának a pápaság kora újkori történetének és a római kúriai intézményeinek beható tanulmányozása a nemzetközi szakirodalom alapján. Az elmúlt évtizedek eredményei jórészt ismeretlenek az itthoni történetírás számára, a tárgyalás alá kerülő problémák pedig kizárólag azoknak a sajátosságoknak és tendenciáknak ismeretében oldhatók meg, amelyek meghatározták az Egyházi Állam 17. századi működését és történetét. A kúriai hivatalok struktúrájának és működésének átlátása és megértése elengedhetetlen a kapcsolatok mechanizmusának feltérképezéséhez.

A számos részlépés fokozatos megtételével teljesíthető feladat megoldása széleskörű szakirodalom és szerteágazó forrásbázis hasznosítását követeli meg. A vatikáni titkos archívum és a vatikáni apostoli könyvtár; a hazai egyházszervezetet az ország primásaként egy személyben irányító esztergomi érsekek⁷ iratainak, továbbá a magyar ügyeket intéző Habsburg-kormány szerv: az udvari magyar kancellária és az egyéb bécsi hivatalok levéltárainak szisztematikus feltárása korántsem elegendő.⁸ Az érintkezésekben kulcsszerepet játszó tényezők: például a bíboros protektorok, a császári követek és a püspökkari ágensek Pozsonytól Subiációig szétszórva található hagyatékainak tanulmányozása szintén megkerülhetetlen.⁹ A kapcsolatok teljes körű feltárásának további nehézségét jelenti, hogy legtöbbször egy-egy pápai

⁶ Munkáimban mindvégig igyekszem elkerülni, hogy a [19–]20. századi viszonyokat visszavetítve azt a komplex történelmi jelenséget, amit a pápaság: Róma és az Egyházi Állam, illetve a Kúria jelent, leegyszerűsítve a nagyjából a Vatikán területére visszaszorult minióllammal azonosítsam, ahogy az történeti szakirodalmunkban unos-untalan előfordul. (A korszakra nézve egyébként is a Vatikán helyett inkább a Quirinál megjelölést kellene használni – ami ma az olasz államfők rezidenciája –, tekintve, hogy a pápák a 17–19. században inkább itt tartózkodtak, s nem a vatikáni Szent Palotában. De ugyanígy használhatnánk még a Laterán kifejezést is stb.) A fogalomhasználat problematikájáról: BURKHARD ROBERG, *Rom und Europa im Zeitalter der katholischen Reform*, Rom in der Neuzeit. Politische, kirchliche und kulturelle Aspekte (hrsg. v. R. Elze–H. Schmidinger–H.S. Nordholt), Wien–Rom 1976, 53–71, 55–56 és 69–70.

⁷ PÉTER ERDŐ, *Il potere giudiziario del primate d'Ungheria*, Apollinaris 53 (1980) 272–292, 54 (1981) 213–231.

⁸ A kora újkori Habsburg uralmi rendszer szerkezetére, a Habsburg-diplomácia működésére, Magyarország helyére mindebben további irodalommal: R.J.W. EVANS, *The Making of the Habsburg Monarchy 1550–1700. An Interpretation*, Oxford 1991⁴, különösen 235–274; ÁGNES R. VÁRKONYI, *Europica varietas–Hungarica varietas 1525–1762. Selected Studies*, Budapest 2000.

⁹ Az ágensekről rövid, előzetes áttekintésem: TUSOR PÉTER, *A magyar egyházi elit római hírforrásai*, Információáramlás a kora újkorban (Információtörténelem, szerk. Z. Karvalics László–Kis Károly), Budapest 2004, 108–124.

dikasztérium – olykor csekély számú, mégis mellőzhetetlen – magyar vonatkozásainak összegyűjtése is hosszas kutatómunkát igényel.¹⁰

* * *

A korabeli pápaság történetének, jellegzetességeinek – részben oktatási célú – ismertetése, elemzése után¹¹ következő lépésben a kapcsolattartás legfelső szintje: a bíborosi kinevezések monografikus¹² feldolgozására kerül sor. Vizsgálatom kezdetekor semmiféle preconcepció nem vezetett. Céлом mindössze annyi volt, hogy ne csupán az eddig figyelmen kívül hagyott adatok beemelésével értékeljek újra már ismert jelenségeket vagy történeteket, hanem teljesen új szálakat szőjek a kora újkori magyar történelem narrációjába. A kérdést a 17. századi szentszéki–magyar kapcsolatok viszonylatában önmagában fontosnak és érdekesnek tartottam.¹³ Persze kíváncsian vártam, hogy a téma kiásása és feldolgozása az ismeretlen adatok tömkelegén túl milyen új – akár az egyháztörténeti dimenziókon is túllépő – megállapítások tételére nyújt majd lehetőséget.

Az ilyesfajta kutatások mégis elképzelhetetlenek előzetes kérdésfeltevés nélkül. Ez a kérdés azonban tágabb időhatárok között jelentkezik, és a mindenkori esztergomi érsek bíborosi méltóságára vonatkozik. Vagyis arra az igen egyszerű és szembeötlő problémára, hogy a magyar primások nemcsak 17. századi, hanem évezredes archontológiáján végigtekintve azt tapasztalhatjuk: egyes főpapok tagjai lehettek a központi egyházkormányzatnak, mások viszont nem. Az előzmények, a középkori gyökerek, a nemzetközi és jogi keretek egyébként is kötelező szemrevételezésén túl ez a látszólagos ellentmondás ösztönzött arra, hogy a bevezető és

¹⁰ Ritka kivételnek számít az olyan könnyen kezelhető irategyüttes, mint a Rítus Kongregációé. E pápai hivatal magyar vonatkozásait – közlemény szintjén – már feldolgoztam: *A magyar Egyház és a Sacra Rituum Congregatio a katolikus megújulás korában (A kongregáció megalapításától 1689-ig)*, MEV–Regnum 11 (1999) 1–2, 33–64; illetve *Magyar szentek liturgikus tisztelete és a római Sacra Rituum Congregatio a korai újkorban*, Szentjeink és nagyjaink Európa kereszténységéért (Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis 1, szerk. Beke Margit), Budapest 2001, 107–115. – A vatikáni levéltár kutatási problémáira lásd SERGIO PAGANO bírálata e repertóriumról: *The Vatican Archives. An inventory and guide to historical documents of the Holy See*, ed. FRANCIS X. BLOUIN–LEONARD A. COMBS ET AL., New York–Oxford 1998, Archivum Historiae Pontificiae (AHP) 38 (2000) 191–202.

¹¹ TUSOR PÉTER, *A barokk pápaság (1600–1700)*, Budapest 2004.

¹² Eddigi, tanulmány szintű áttekintéseim (elsősorban közleményformában feldolgozott részeredményeim összegzésével): *A magyar hierarchia és a pápaság a 17. században (Problémák és fordulópontok)*, Századok 136 (2002) 527–545; *I vescovi ungheresi e la Santa Sede Apostolica nel Seicento (Problemi e svolte decisive)*, Annuario dell'Accademia d'Ungheria in Roma 1998–2003, Roma 2005, s.a. – Vö. még *A magyar Egyház és Róma a 17. században*, Vigília 64 (1999) 503–513.

¹³ Összhangban a nemzeti bíborosok kinevezésének problematikáját Róma „küllapcsolatai” feltárásában szintén előkelő helyre helyező GEORG LUTZ-cal: *Roma e il mondo germanico nel periodo della guerra dei Trent'Anni*, La corte di Roma tra Cinque e Seicento. „Teatro” della politica Europea. Atti del Convegno Internazionale di Studi (Roma, 22–23 marzo 1996) (Biblioteca del Cinquecento 84, a c. d. Gianvittorio Signorotto–Maria Antonietta Visceglia), Roma 1998, 425–460, 449–456.

záró fejezet segítségével tulajdonképpen vizsgálataimat szélesebb kronologikus mezőbe illeszem, amire munkám TIMON SÁMUEL TŐL kölcsönzött főcíme,¹⁴ valamint alcíme is hangsúlyosan ráirányítja a figyelmet.

S hogy miért tartottam e címadást indokoltnak? Az említett fejezetek megfelelőnek vélt méretezése mellett azért, mert ma már meglehetősen kevés olyan részmozzanata van a magyar történelemnek, amely az Árpád-kortól napjainkig a maga folytonosságában tanulmányozható. A világtörténelemben szintén aligha akad még egy másik, jellegében, szerkezetében és rendeltetésében, hagyományában és belső szabályaiban alapvetően változatlan, az egymást váltó történeti korszakok során sértetlenül fennmaradt zárt testület, mint a *Senatus Divinus*.¹⁵

* * *

Bevezető soraim végén örömmel mondok köszönetet BITSKEY ISTVÁNNAK, FAZEKAS ISTVÁNNAK, PÉTER KATALINNAK és R. VÁRKONYI ÁGNESNEK tanácsaikért, észrevételeikért, gondos bírálatukért. Szintén köszönet illeti PÁSZTOR EDITET és SERGIO PAGANÓT a vatikáni levéltárban, CHRISTINE MARIA GRAFINGERT a vatikáni könyvtárban, MARCO ZIPÓT a római Odescalchi-, ANTONELLA FABRIANI-ROCHAST a frascati Aldobrandini-, ANTONIETTA ORLANDIT a subiacói Colonna-, BRUNO PENNUCCIT a massai Cybo- és PAVEL BALCÁREKET a brünni Dietrichstein-levéltárban, végül pedig FAZEKAS ISTVÁNT Bécsben, HEGEDŰS ANDRÁST és TÓTH KRISZTINÁT Esztergomban végzett anyaggyűjtésem megkönnyítéséért.¹⁶

1993-tól több szakaszban folytatott kutatásaimat – melyek során nem csupán e téma anyagával ismerkedtem meg – a Magyar Ösztöndíjbizottság, az *Österreichische Akademische Austauschdienst*, a Peregrinatio II.-Alapítvány (Eötvös Loránd Tudományegyetem), majd a Faludi Ferenc Akadémia támogatta. Kéziratom sajtó alá rendezése és megjelentetése OTKA posztdoktori programom (ny. sz. D-38 481) keretében történt. Munkám gondos lektora TÖRÖK JÓZSEF volt.

¹⁴ SAMUEL TIMON, *Purpura Pannonica sive vitae et res gestae S.R.E. cardinalium qui aut in ditionibus Sacrae Coronae Hungaricae nati, cum regibus sanguine coniuncti aut episcopatibus Hungaricis potiti fuerunt*, Claudiopoli 1746. TIMON munkája a Szent Kollégiummal foglalkozó virágzó barokk tudományos irodalom – lásd alább az I. fejezetben – kései hajtása.

¹⁵ E megállapítás WOLFGANG REINHARDTÓL származik: *Le carriere papali e cardinalizie. Contributo alla storia sociale del Papato*, Roma, la città del papa. Vita civile e religiosa dal giubileo di Bonifacio VIII al giubileo di papa Wojtyla (Storia d'Italia. Annali 16, a c. d. Luigi Fiorani–Adriano Prosperi), Torino 2000, 263–290, 263.

¹⁶ Az imprimatúra egy-egy ívének pótellenőrzésében alábbi tanítványaim voltak segítségemre: RUPP ILDIKÓ, ÁGH PÉTER, NEMES MELINDA, KOVÁCS KATALIN, ELEK VERONIKA, ÓDOR MÓNKA, ERDÉLYI LAURA, EISENMAYER SÁNDOR, SAL BÁLINT, PÁL KRISZTINA, WIRTH SZILVIA, KUN ZOLTÁN, BÉRES ÁRPÁD, TOMOR MARIANNA, BUJDOSÓ ÁDÁM, LOVIZER LILLA, RADOS TAMÁS és SZIRTES ZSÓFIA. Külön köszönet illeti GRÜLL TAMÁST a *Bibliográfia* átvizsgálásáért. – Nem szerzőként, hanem a sorozat *moderatoraként* szintén itt köszönöm meg fiatal kollégáimnak, STEPELY IRÉNEK és JUSZTIN PÉTERNEK az olvasószerkesztői, MARTI TIBORNAK pedig a terjesztőszerkesztői munkában mutatott lelkesedését.

I. A SZENT KOLLÉGIUM

I. A BÍBOROSI KOLLÉGIUM KIFEJLŐDÉSE A KÖZÉPKORBAN

A bíboros szó latin eredetije, a *cardinalis* Kr. u. 500 körül kezdett elterjedni a római egyházi nyelvben, mint a püspöki székesegyházhoz (amely egyik elnevezése a *cardo*, „sarokpont” volt) tartozó klerikusok elnevezése.¹ Konkrétan azt a hét diakónust jelölte, akik Rómának a biblikus hagyománynak megfelelően ugyancsak hét egyházi körzetét szolgálták. A „kardinális” csak a 8. századtól kezdve lett a címe a mintegy huszonöt római templom vezető papjának (*presbyter*), valamint az ekkortájtól a lateráni székesegyházban időnként liturgikus feladatokat ellátó Róma környéki püspököknek.

Az elnevezés nemcsak a római papság sajátja volt. A 700-as évektől harminc, főleg itáliai katedrális klerikusaira – vagy egy részükre – szintén használták, de ez a szokás az idők során elenyészett. Itália számos városa mellett a kutatás összesen 46 különböző helyen mutatta ki meglétüket, így London, Aachen, Köln, Trier, Magdeburg, Párizs, Besançon, Chartres, Orleans, Reims-Saint-Remi, Sens, Soissons, Toul, Troyes és Compostella székesegyházaiban. Az utolsó, ravennai testületet V. Pius pápa (1566–1572) oszlatta fel 1567–1568 folyamán.

¹ A Szent Kollégiumról a lexikonok (*Lexikon Für Theologie und Kirche I–VI*, hrsg v. JOSEF HÖFER–KARL RAHNER, Freiburg 1957–1961² [*LThK*], V, 1342–1344; *New Catholic Encyclopaedia I–XV*, ed. THE CATHOLIC UNIVERSITY OF AMERICA WASHINGTON, New York–Toronto–London–Sydney 1967 [*NCE*], III, 105–106) és kánonjogi kézikönyvek (WILLIBALD M. PLÖCHL, *Geschichte des Kirchenrechts I–V*, Wien–München 1960–1969, I 319–323 és II 94–99; H. E. FEINE, *Kirchliche Rechtsgeschichte. I: Die Katholische Kirche*, Köln–Wien 1972, 274–278) mellett két, ezeknél részletesebb összegzés: PETRUS CANISIUS VAN LIERDE–ANDRÉ GIRAUD, *Das Kardinalskollegium* (Der Christ in der Welt XII/3), Aschaffenburg 1965; ERWIN GATZ, *Das Kardinalskollegium. Überlegungen zur Geschichte des päpstlichen „Senates”*, Theologisch-praktische Quartalschrift 134 (1986) 366–374. Egy népszerűsítő áttekintés: ALFRED MÜHR, *Herrscher in Purpur. Die Geschichte der Kardinäle*, München 1977. Szélesebb körű könyvészet: CHRISTOPH WEBER, *Senatus Divinus. Verborgene Strukturen im Kardinalskollegium der frühen Neuzeit 1500–1800* (Beiträge zur Kirchen- und Kulturgeschichte 2), Frankfurt a. Main–Berlin–etc. 1996, 27–35 és 539–578. – Magyar nyelven a legújabb összefoglalás: ERDŐ PÉTER, *Egyházjog*, Budapest 1992, 221–224; eléggé informatív még a BANGHA BÉLA szerkesztette *Katolikus Lexikon* vonatkozó címszava (Budapest 1931, I, 210); egy régebbi, hazai vonatkozásokban adatgazdag, de rendszertelen munka: BÖHM JÁNOS, *A kardinálisokról*, Egri Egyházmegyei Közlöny, 1905/24, melléklet.

A kardinálisok jelentősége az 1059-es Római Zsinat pápaválasztási dekrétuma nyomán növekedett meg. Szerepük ettől az időponttól, vagyis az Egyház kétezer éves történetének felétől meghatározó Szent Péter utódjának kijelölésében. 1130-tól mind a három rend tagjai: a püspök-, a presbiter- és a diakónusbíborosok egyaránt részt vesznek az új pápa megválasztásában. Az 1179-es III. Lateráni Zsinattól kezdve a választás joga már kizárólag ezé az egyre növekvő súlyú és egyre világosabban körvonalazódó jogkörökkel rendelkező testületé. A 12. századtól a római kardinálisok alkotják a nyugati Egyház „szénátusát”. Heti rendszerességgű együttes – nyilvános és titkos – üléseiken, a konzisztóriumokon a pápa rendszerint véleményüket meghallgatva hozta meg döntéseit.

VII. Gergelytől (1073–1085) kezdve őket találjuk a formálódó szentszéki hivatalok (az Apostoli Kancellária, Apostoli Kamara, Apostoli Penitenciária stb.) élén, sőt a pápa képviseletében távolabbi országokban is teljesítenek egyházi és politikai megbízásokat. Róma püspökeinek a császároktól örökölt bíborát e legátusi funkciójukhoz kapcsolódóan kezdik viselni. A bíbort mint a vértanúság vállalásának jelét IV. Ince (1243–1254) uralkodása idejétől öltheti magára minden kardinális. A jellegzetes, ma már (1965-től) csupán a heraldikában létező bíborosi kalap szintén ekkortól használatos.²

Jóllehet a Bíborosi Kollégium Róma papságából alakult ki, elsősorban a cluny reformgondolat térnyerésének hatására tagjai között már a 11. század közepétől megtalálhatóak voltak néhány jelentősebb bencés apátság vezetői. Ezek az apátok rendszerint monostorukban tartózkodtak, s csak elvétve jelentek meg Rómában, hogy részt vállaljanak az Egyház irányításában. Hasonló jelenség távolabbi itáliai és európai egyházmegyék ordináriusainál csak egy évszázad múlva, a 12. század közepétől tapasztalható. Az úgynevezett „külső bíborosok”, akik néhány fontosabb nyugat-európai egyházmegye főpásztorai voltak, a központi egyházkormányzatot leginkább legátusi feladatok teljesítésével szolgálták. A Bíborosi Kollégiumnak ez a teljes

² Minderre részletesen: H.W. KLEWITZ, *Die Entstehung des Kardinalskollegiums*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (ZSSRG). Kanonistische Abteilung 25 (1936), 115–221; S. KUTTNER, *Cardinalis. The History of a Canonical Concept*, Traditio 3 (1945) 129–214, különösen 145–165; CARL GEROLD FÜRST, *Cardinalis. Prolegomena zu einer Rechtsgeschichte des Römischen Kardinalskollegium*, München 1967, 14–73, 74–83, 119–191; GATZ, *Das Kardinalskollegium*, 367–368; LIERDE–GIRAUD, *Das Kardinalskollegium*, 30–34 és 75–82. – A kollégium 11–13. századi működését, rekrutációját, létszámát, proszopográfiáját stb. részletező két feldolgozás: RUDOLF HÜLS, *Kardinäle, Klerus und Kirchen Roms 1049–1130* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom [BDHIR] 48), Tübingen 1977; WERNER MALECZEK, *Papst und Kardinalskolleg von 1191 bis 1216* (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom I/6), Wien 1984. A gregorius reformokban vitt szerepe: H.W. KLEWITZ, *Reformpapsttum und Kardinalskolleg*, Darmstadt 1957. – Annak ellenére, hogy a bíborosi méltóság sosem vált az egyházi *ordo* részévé, s ennek megfelelően teológiai háttere sincsen, a virágzó középkorban kifejlődött testület ekkleziológiai jelentősége vitathatatlan. A főleg analízáló szakirodalom többségével ellentétben ezt a szempontot állítja vizsgálati középpontjába GIUSEPPE ALBERIGO munkája: *Cardinalato e collegialità. Studi sull'ecclesiologia tra l'XI e il XIV secolo* (Testi e ricerche di Scienze Religiose 5), Firenze 1969. – Néhány 14–15. századi változásokról a koronabíborosokkal foglalkozó résznél célravezető szót ejteni.

egészében szabad pápai iniciatívából történő, a középkori keresztény univerzalizmus szellemében fogant és a jelentősebb európai egyházmegyéék, így például Mainz, Reims és Canterbury főpásztorainak bevonásával megvalósult nemzetközivé tétele nem bizonyult hosszú életűnek. Már a 13. század második felére teljesen eltűnt.³

A Bíborosi Kollégium virágkora a 14–15. századra esik. A pápai hatalom gyengülése, a hosszas széküresedések, az avignoni korszak (1309–1377) és a nagy nyugati egyházszakadás (1378–1417) óhatatlanul felértékelték a stabilitást jelentő, kollegiális irányítást megvalósító testület szerepét, amely ekkortól már saját vagyonnal és aparáttal rendelkezik.⁴ Korántsem véletlen tehát, hogy „internacionalizálásának” ideáját a középkorvégi konciliarizmus a zászlajára tűzte. Az úgynevezett reformzsinatokon, Konstanz (1414–1418) és Basel–Ferrara–Firenze (1431–1449), komoly törekvések irányultak arra, hogy a pápai hatalmat intézményesen is korlátozza a Bíborosi Kollégium közreműködése. A testületet egyúttal az összes részegyházat tagjaiban arányosan reprezentáló, kisebbfajta állandó zsinattá kívánták átalakítani.⁵ A Konstanzi Zsinaton a fontosabb (spanyol, francia, német) nemzetekkel kötött konkordátumok előírták, hogy a kollégium létszáma abban az esetben túlléphet

³ A „külső bíborosok” intézményének monografikus feldolgozása: KLAUS GANZER, *Die Entwicklung des auswärtigen Kardinalats im hohen Mittelalter. Ein Beitrag zur Geschichte des Kardinalskollegiums vom 11 bis 13 Jahrhundert* (BDHIR 26), Tübingen 1963. GANZER a bíborosok központi egyházkormányzati szerepének növekedésével és a már ekkor erősödni kezdő uralkodói befolyás – elsősorban II. Frigyes (1215–1250) emeli ki – elleni védekezéssel magyarázza a változást (202–204). Indoklását korábbi kutatásokra alapozza, felsorolásukat lásd *uo.*, a 8–15. jegyzetekben. – A historiográfiai vita, hogy vajon egyes apátságok illetve püspökségek már ekkor szervesen összekapcsolódtak volna a bíborosi ranggal – úgy tűnik – nemleges válasszal lezárult. Vö. CARL GEROLD FÜRST, *Die „Geborenen” Kardinäle*, *Zeitschrift für Katholische Theologie* 88 (1966) 51–74; KLAUS GANZER, *Zur Frage der sogenannten „geborenen” Kardinäle von Vendome*, *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 78 (1967) 340–345.

⁴ A pápákkal szembeni, már a 13. század második felétől megfigyelhető hatalmi törekvéseire: JEAN LUVLÈS, *Die Machtbestrebungen des Kardinalkollegiums gegenüber dem Papsttum*, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (MIÖG) 35 (1914) 455–483. – A reneszánszkor bíborosaira: D.S. CHAMBERS, *The Economic Predicament of Renaissance Cardinals*, *Studies in Medieval and Renaissance History* III (ed. W.M. Bowsky), Lincoln 1966, 289–313; F.R. HAUSSMANN, *Die Benefizien des Kardinals Jacopo Ammanati-Piccolomini. Ein Beitrag zur ökonomischen Situation des Kardinalats im Quattrocento*, *Römische Historische Mitteilungen* (RHM) 13 (1971) 27–80; BARBARA McCLUNG HALLMAN, *Italian Cardinals, Reform and the Church as Property*, Los Angeles 1985, *passim*; J.A.F. THOMSON, *Popes and Princes 1417–1517. Politics and Policy in the Late Medieval Church* (Early Modern Europe Today 1), London 1980, 57–77.

⁵ Az egész problémakört: a Kúria és benne a Bíborosi Kollégium megreformálására irányuló konciliarista elképzeléseket kifejti: ALFRED A. STERNAD, *Konstanz und der Plan eines deutschen „Nationalkardinals”*. *Neue Dokumente zur Kirchenpolitik König Siegmunds von Luxemburg*, *Das Konzil von Konstanz. Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie* (hrsg. v. August Franzen–Wolfgang Müller), Freiburg–Basel–Wien 1964, 397–428; újabban ALDO LANDI, *Concilio e Papato nel Rinascimento (1449–1516). Un problema irrisolto* (Studi Storici), Torino 1997, különösen 26. 81. 100–102; összefoglalóan: GATZ, *Das Kardinalskollegium*, 370–371. – Egy példa: „*Quod de singulis regionibus, non autem una duabus aut tribus solum, ut batenus consueverunt, cardinales assumantur; sed ut debeant ad minus XXIV de Christianitate.*” JOHANNES VINCKE, *Zu den Konzilien von Pepiquan und Pisa*, *Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte* (RQ) 50 (1955) 91–94.

a 24-es korláton, ha az olyan népekhez tartozók közül kerül be egy-két új tag, amelyeknek nincs képviselőjük a pápaválasztó grémiumban.⁶ A Baseli Zsinat külön határozatban fogalmazta meg (*sess. xxiii*) a Bíborosi Kollégium nemzetköziesítését. Kimondta, hogy tagjai sorában – az egyházkormányzat hatékonyságát növelendő – minden nemzetnek képviseltetnie kell magát, és az azonos nemzetiségűek száma nem haladhatja meg a kollégium létszámának egyharmadát.⁷

2. A KORONABÍBOROSI „INTÉZMÉNY” KIALAKULÁSA

A gyakorlatban a 15. század zsinatainak rendelkezései, amellet hogy IV. Jenő pápa (1439–1447) *Non mediocri* kezdetű bullájában elismerte és kiszélesítette a testület jogosítványait, nem kötötték meg a pápák kezét az immár a pátriárkák felett álló bíborosok kreálásában. Sőt nem is a helyi egyházaknak, hanem kifejezetten az egyes országoknak a Bíborosi Kollégium összetételére gyakorolt befolyását szilárdították meg.

Közvetlenül érdemes megjegyezni, hogy az ebben a részfejezetben ismertetésre kerülő koronabíborosság (*cardinali delle corone*), azaz a bíborosi kinevezésekre gyakorolt világi befolyás kérdésével a nemzetközi szakirodalom csupán érintőlegesen foglalkozik. Kialakulását, kezdetét hol a 14., hol a 15., sőt olykor a 16. századra teszi, és csupán néhány országot: a német nemzet Szent Római Birodalmá mellett Franciaországot, Spanyolországot, Portugáliát, Velencét, majd 1729-től kezdődően Szardíniát említi e téren.⁸ Ezért többen is szóvá teszik, illetve jelzik az átfogó kutatások hiányát, és felhívják a figyelmet ezek szükségére.⁹ Csúpan néhány alkalmi koronabíborosi kinevezés részleteinek ismertetésére került sor, főként olyan közismert politikus-főpapok, bíboros miniszterek, mint például Granvelle, Klesl, Richelieu, Mazarin stb. esetében, vagy éppen több meghíúsult uralkodói bíborosjelölési kísérlet vonatkozásában.¹⁰

⁶ „Statuimus, ut deinceps numerus cardinalium sancte Romane ecclesie adeo sit moderatus, quod nec sit gravis ecclesie nec superflua numerositate vilescat, quod de omnibus partibus Christianitatis proportionabiliter quantum fieri poterit assumantur... sic tamen, quod numerum viginti quatuor non excedant, nisi pro bonore nationum, que cardinales non habent, unus vel duo pro semel de consilio et consensu cardinalium assumendi viderentur.” (Az angolokkal kötött konkordátum ennél is általánosabban fogalmaz.) ANGELO MERCATI, *Raccolta di Concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili. I: 1098–1914*, Romae 1954, 145. 151. 158. 165; STRNAD, *Konstanz und der Plan eines deutschen „Nationalkardinals”*, 409; JOHN F. BRODERICK, *The Sacred College of Cardinals. Size and geographical composition (1099–1986)*, AHP 25 (1987) 7–72, 29–36.

⁷ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, ed. JOSEPHUS ALBERIGO–JOSEPHUS A. DOSETTI PERIKLE–P.J. CLAUDIUS LEONARDI–PAULUS PRODI, Bologna 1973³, 501.

⁸ GATZ, *Das Kardinalskollegium*, 372; PLÖCHL, *Geschichte des Kirchenrechts*, II, 95–96; LIERDE–GIRAUD, *Das Kardinalskollegium*, 38; DIETER GIRGENSOHN, *Wie wird man Kardinal? Kuriale und außerkuriale Karrieren an der Wende des 14. zum 15. Jahrhundert*, Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken 57 (1977) 138–162, 146; BRODERICK, *The Sacred College*, 23–26.

⁹ GANZER, *Die Entwicklung des auswärtigen Kardinalats*, 206; WEBER, *Senatus Divinus*, 12–13; és BENEDIKT PITSCHMANN, *Kaiserliche Bemühungen um den Purpur für Abt Anton Wolfradt von Kremsmünster*, RHM II (1969) 79–109, 109.

¹⁰ Néhány példa: L. DOLLOT, *Les Cardinaux-ministres sous la monarchie française*, Paris 1952; GEORGES JONNEKIN, *Le Cardinal de Granvelle. Un destin européen au XVIe siècle*, Dôle 1989; *Correspondance du Nonce en France Ranuccio Scotti (1639–1641)* (Acta Nuntiaturae Gallicae 5), ed. PIERRE BLET, Rome–Paris 1965,

Az összeurópai dimenziókat felölelő probléma megoldatlanságát módszertani okok magyarázzák. A teljesség igényével történő feltáráshoz a pápai levéltárak mellett rendkívül széleskörű, számos európai országra kiterjedő és több évszázad anyagát feldolgozó levéltári kutatásra lenne szükség.¹¹ Mindazonáltal néhány 17–18. századi vatikáni *discorso* meglepően alapos elemzést ad a kérdésről. E rövid, ám hiánypótlónak szánt és tulajdonképpeni témánk európai, úgy politikai, mind egyházi dimenzióit megvilágító bevezető áttekintés meghatározó forrásbázisát, vezérfonalát ezek a kéziratok képezik.¹²

Már a 13. század végétől vannak rá adatok, hogy az új bíborosok kinevezésében egyes jelentősebb keresztény államok szerepet játszottak. Eszerint először talán V. Coelestin (1294) kreált 1294-ben két bíborost II. (Anjou) Károly nápolyi és szicíliai király (1285–1309) ajánlására.¹³ A szokás a 14. században, egyenes arányban a pápai univerzalizmus visszaszorulásával és az egyes államok megerősödésével fokozatosan kezdett elterjedni. A tulajdonképpeni fordulópontot VIII. Bonifác (1294–1303) és Franciaország küzdelmének eldőlte jelentette az utóbbi javára. Kezdetben a legmeghatározóbb

13–41; JOSEPH BERGIN, *The rise of Richelieu*, New Haven–London 1991 (vö. WEBER, *Senatus Divinus*, 13, 4. jegyzet); továbbá PITSCHMANN, *Kaiserliche Bemühungen*, 79–109 és [U6], *Bemühungen der Eidgenossen um den Kardinalsbut für Abt Alexander a Lacu von Kremsmünster (1601–1613)*, Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs 12 (1977) 37–48; WALTER LEITSCH, *Die Bemühungen des Zygmuntus III. von Polen um die Kardinalswürde für Claudio Rangoni*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs (MÖStA) 31 (1978) 41–51; MELCHIOR A. POBLADURA, *Disceptatio historica de cardinalatu Valeriani Magni (1634–1648)*, Collectanea Franciscana 39 (1969) 104–171; számos, elsősorban LUDWIG VON PASTOR művéből (*Geschichte der Päpste*) származó adat alapján: BRODERICK, *The Sacred College*, 23–26. 48–54. 55–59; s végül J.E. VERCRUYSE, *Die Kardinäle von Paul III*, AHP 38 (2000) 41–96, 47skk; illetve D.A. BELLENGER–S. FLETCHER, *Princes of the Church. A History of the English Cardinals*, Thrupp–Stoud–Gloucestershire 2001, kiváltképpen 87–88. – Mindezen szerzők közül egyedül POBLADURA és BRODERICK foglalkoznak általánosságban a kérdéssel, megállapításaik azonban a fenomenológia szintjén mozognak. POBLADURA például az állami bíborosjelölések kezdeteként a 16. századot nevezi meg (*i.m.*, 128–129).

¹¹ Nagy segítséget jelentett volna az ilyen irányú kutatásoknak, és behatóbb elemzést tenne lehetővé, ha a *Hierarchia Catholica (HC)* nagyszabású vállalkozása a Szent Kollégiumra vonatkozó különféle adatok sorában azt is feltüntetne volna, hogy az egyes bíborosok kinek és minek köszönhették kinevezésüket. Vö. *Hierarchia Catholica medii aevi II*, ed. CONRADUS EUBEL, Monasterii 1914, 3–25; *Hierarchia Catholica III*, ed. GULELMUS VAN GULIK–CONRADUS EUBEL, Monasterii 1923, 5–55; *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi IV*, ed. PATRITIUS GAUCHAT, Monasterii 1935, 5–57; *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi V*, ed. REMIGIUS RITZLER–PRIMINUS SEFRIN, Patavii 1952, 5–57.

¹² Biblioteca Apostolica Vaticana, Manoscritti (BAV), Vaticani latini, vol. 9713 (*Diverse memorie sulle promozioni dei cardinali ad istanza de principi*); Vat. lat., vol. 9712, különösen fol. 9r–22v; Vat. lat., vol. 12 106, fol. 172r–224v; Borgiani latini, vol. 376, fol. 131v–141v (*De cardinalibus electis ad preces principum*) és fol. 141v–152v (*Petrus Franciscus Rubeis: Discorso sopra l'obbligo, che hanno gli sommi pontefici di creare cardinali nazionali a richiesta delle corone*). – Közülük a legértékesebb a Vat. lat. 9713-as kötet, amelynek szerzője nem, csak keletkezésének éve (1747) ismert. A kézirat, amely rendszerezett fejtegetéseiben A. Ciaconius műve (*Vitae et res gestae Pontificum Romanorum et S.R.E. Cardinalium...*) mellett különféle pápai brévékre, uralkodói levelekre is hivatkozik, kurialista szemszögből, a túlzó, világi jogi felfogás cáfolata céljából foglalozik a koronabíborossággal. Ez rendkívül fontos mozzanat, hiszen nagymértékben megnöveli kánonjogi forrásértékét. E *discorso*hoz képest érdemi kiegészítést csupán a vol. 9712 ad, de leginkább forrásgyűjteményben (fol. 135r–224v: *Memoria sulle lettere scritte dei principi ai sommi pontifici per la promozione dei cardinali*). – A forrás keletkezéséről a VII. fejezet nyújt majd felvilágosítást.

¹³ BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 5rv; vö. még BRODERICK, *The Sacred College*, 24.

a Bíborosi Kollégium összetételére – miként magára a pápaságra – a francia befolyás volt. Emellett azonban már a 14. században más uralkodók szerepe is kimutatható, így a császáré, az aragón, az angol és a magyar királyé, valamint a mantovai s a bajor hercegé. Az erősebb egyéniségű egyházfők, mint például V. Orbán pápa (1362–1370) ekkor viszont még teljesen függetleníteni tudták magukat az ilyen jellegű nyomásgyakorlástól.¹⁴

Az államok, avagy korabeli és későbbi szóhasználattal, a „koronák” befolyása a bíborosi kinevezésekre a 15. században, kiváltképpen annak második felétől még inkább kiszélesedett. Ettől kezdve a korábbiak mellett a portugál, a kasztíliai (idővel az aragónnal együtt spanyol) és a lengyel király, valamint a burgundi és a milánói herceg, sőt egy köztársaság, Velence immár rendszeres kísérletei szintén megfigyelhetők.¹⁵ Ráadásul a 15–16. század fordulójától a nagyhatalmak és a korábbi államok mellett újabbak, főleg kisebb itáliai fejedelemségek is jogot formáltak kardinálisok jelölésére, példának okáért Toscana, Urbino, Savoya, Ferrara, de még Skócia, továbbá egyes nem uralkodó hercegek (Doria, Guise, Bourbon, Habsburg) és a svájci kantonok is fel-feltűnnek.¹⁶ A „koronabíborosok” intézményébe természetesen bele volt kódolva a kontraszelekció veszélye. A pápa szinte csak az állami jelöltek közül választhatott, ha egyáltalán lehetősége nyílt a választásra. Márpedig az egyházi és világi érdekek ritkán vágtak egybe.

Feltűnő a párhuzam e gyakorlat elterjedése és a világi uralkodók egyes egyházmegyék felett rendelkező „főkegyúri jogá”-nak (*ius supremi patronatus*) kifejlődése között. Ez a korábbi, a gregorianizmus korától általánossá váló káptalani választást és a – 13. század második felétől csak bizonyos esetekben, majd a 14. század derekára szinte egyetemlegesen érvényre jutó pápai rezervációkon¹⁷ alapuló – szabad pápai adományozást korlátozó alkalmi kísérletek után ugyancsak az 1400-as években

¹⁴ BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 11r–12v (*Elenchus cardinalium ad preces principum ab anno 1294 ad 1669*); vö. még JOHANNES VINCKE, *Krone, Kardinalat und Kirchenfründe in Aragon zu Beginn des 14. Jahrhunderts*, RQ 51 (1956) 34–53; [Uő], *Der Kampf Jakobs II. und Alfons IV. von Aragon um einen Landeskardinal*, ZSSRG Kan. Abt. 21 (1932) 1–20; LUDWIG VONES, *Urban V. (1362–1370): Kirchenreform zwischen Kardinalskollegium, Kurie und Klientel* (Päpste und Papsttum 28), Stuttgart 1998, 237–262.

¹⁵ Az egyes kinevezések – ugyan nem teljes – felsorolása: BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 12v–15v; valamint BAV Ottoboni latini, vol. 3168, n. 46 (*Notizie di alcuni cardinali creati ad istanza del re d'Ungheria*). E forrásra ZSÁK J. ADOLF jegyzéke nyomán figyeltem fel. *A római Ottoboni-könyvtár hazai vonatkozásai*, Magyar Könyvszemle 17 (1909) 244–251. 335–346. – Lásd még BRODERICK, *The Sacred College*, 24–25 és 38–43; GIRGENSOHN, *Wie wird man Kardinal?*, 146.

¹⁶ „Non vi è stato sovrano in Europa e specialmente in Italia, a di cui contemplazione non abbiano tal volta i sommi pontifici creato nei trasandati secoli qualche cardinale. Sicché quelle stesse promozioni, che da qualche tempo in qua si fanno a solo riguardo dell'imperadore, dei re di Francia, Spagna, Inghilterra, Portogallo, Polonia ed altresì della repubblica di Venezia furono spesse volte comuni ai principi d'inferior rando.” BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 15v–33v és 35r–38v; valamint PITSCHMANN, *Bemühungen der Eidgenossen*, 37–48; THOMSON, *Popes and Princes*, 57–60; REINHARD, *Le carriere papali e cardinalizie*, 270–272.

¹⁷ Kifejlődésüket bemutatja: KLAUS GANZER, *Papsttum und Bistumsbesetzungen in der Zeit von Gregor IX. bis Bonifaz VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der päpstliche Reservationen* (Forschungen zur Kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 9), Köln–Graz 1968.

lesz általánossá. Létrejöttét részben szintén a zsinati mozgalom hatásának köszönhetette. A püspökségek betöltésében gyakorolt kegyúri jog – ez mind kizárólagosabban a világi jog *terminus technicus*a lett – köztudomásúlag az egyes egyházmegyék vezetői (és jövedelmei) feletti ellenőrzést tette lehetővé az állam számára.¹⁸ A pápaválasztó testület személyi összetételének alakítása viszont közvetlenül a központi egyház-kormányzat befolyásolására, a Szentszék politikájának formálására nyújtott lehetőséget. Másfelől közelítve a kérdést: a világi uralkodók a 15. századtól kezdődően nemcsak a téren tudták mindinkább érvényesíteni akarataikat, hogy a főpapi székekre számukra megfelelő személyek kerüljenek, hanem hogy alattvalóikat a pápa – így is befolyásolva a belpolitikai erőviszonyokat – ne részesíthesse tetszése szerint e többek számára elérhető legmagasabb egyházi méltóságban. Sőt ők maguk igyekeztek bizalmasaik hazai és nemzetközi helyzetét a bíborosi kalap és a vele járó kiváltságok megszerzésével megerősíteni.

A világi hatalmak e kettős: kül- és belpolitikai motiváltságú törekvése bíborosjelöltjeik kiválasztásában is tetten érhető. A koronabíborosok sorában egyaránt találhatunk Rómában élőket, illetve az adott ország területén tartózkodó, csak fontos alkalmakkor, például konklávék esetén – netalán még akkor sem – az Örök Városba jövő főpapat.¹⁹ Például Georges d’Amboise, Thomas Wolsey, Melchior Klesl, Armand Iean de Richelieu, Jules Mazarin, Giulio Alberoni, André de Fleury és más „főminiszterek” bíborossága belpolitikai nézőpontból két előnnyel járt: rangjuk a protokollban közvetlenül az uralkodó mögé helyezte, és ezzel megszabadította őket az arisztokrácia szokásos rivalizálásának mindennapi gondjaitól az udvari életben; *in persona* pedig csupán a pápa ítélkezhetett felettük, ami esetleges bukásuk esetén némi biztonságot jelentett számukra.²⁰

A különleges bíborosi kiváltságok középkorvégi, kora újkori áttekintései, miután leszögezik, hogy a bíborosság tulajdonképpen hivatal és nem egyházi rend (*cardinalatus est officium, non ordo episcopalis*), a kollégium egészének, mint az Egyház szenátusának (*senatus Ecclesiae*), illetve tag-

¹⁸ A püspöki székek betöltésének történeti periódusaira: RICHARD POTZ, *Bischofsernennungen. Stationen, die zum heutigen Zustand geführt haben*, Zur Frage der Bischofsernennungen in der römisch-katholischen Kirche (hrsg. v. Gisbert Greshake), München–Zürich é.n., 17–35; GERHARD HARTMANN, *Der Bischof: seine Wahl und Ernennung. Geschichte und Aktualität* (Grazer Beiträge zur Theologiegeschichte und Kirchlichen Zeitgeschichte 5), Graz–Köln–Wien 1990, 13–25; HANS JÜRGEN BRANDT, *Zwischen Wahl und Ernennung. Zu Theorie und Praxis der mittelalterlichen Bischofsbestellungen im Spannungsfeld von regnum und sacerdotium*, Papsttum und Kirchenreform. Historische Beiträge. Festschrift für Georg Schwaiger zum 65. Geburtstag (hrsg. v. Manfred Weitlauf–Karl Hausberger), Erzabtei St. Ottilien 1990, 225–233 (további elemző irodalom ezekben az összefoglalásokban); valamint ADOLF KINDERMANN, *Das landesfürstliche Ernennungsrecht*, Leitmeritz 1933, 85–91; és ERDŐ PÉTER, *Egyházjog a középkori Magyarországon*, Budapest 2001, 200–213 (*Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatai Zsigmond király korában*); [ÜÖ], *Allam és Egyház jogi kapcsolata a Mohács előtti Magyarországon*, Útjaidon. Ünnepi kötet Jelenits István 70. születésnapjára (szerk. Bazsányi Sándor–Horkay Hörcher Ferenc–Tózsér Endre *et al.*), Budapest 2002, 569–578. – Vö. még a Baseli Zsinat rendelkezéseit (sess. XII; sess. XIII) a káptalani választásokról és a pápai rezervációkról, *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 504–505.

¹⁹ Vö. a koronabíborosok többször idézett listáját: BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 10r–33v.

²⁰ REINHARD, *Le carrière papali e cardinalizie*, 271–272.

jainak sajtósági jogosítványait és kötelezettségeit a következő főbb pontokban foglalják össze. A bíborosok az egyetemes Egyház fejei (*sunt capita ecclesiae universalis*); hozzájuk tartozik a világ teljes kormányzata (*ad ipsos spectat tota mundi gubernatio*); *sede vacante* esetén ők irányítják az Egyházat; ítéletüktől nem lehet fellebbezni (*a sententia collegii cardinalium non appellatur*); ha a pápa értékeesebb egyházi vagyont el akar idegeníteni, ezt csak a Bíborosi Kollégium egyetértésével teheti meg. Emellett nem tesznek kifejezett hűségesküet a pápának, lévén hogy vele „egy testet” alkotnak (*cardinalis non iurat fidelitatem papae, quia cardinales et papa censentur unum corpus*);²¹ a hagyomány szerint (*de consuetudine*) rangjuktól nem lehet őket megfosztani az egyetemes zsinat egyetértése nélkül (*sine consensu concilii*);²² lemondásuk viszont csak pápai beleegyezés esetén érvényes, akinek egyedüli joga kreációjuk (*ad solum papam spectat creatio cardinalium*). A kötelezettségek sorába tartozik, hogy például perben nem tanúskodhatnak a pápa engedélye nélkül; továbbá hogy ekkor már legalább az egyházi rend kisebb fokozataival rendelkezniük kell (*consuetudo et ordo curiae est, quod nullus cardinalis potest esse, nisi sit in sacris*). Különleges és részben protokolláris személy szerinti jogosítványuk, hogy az egyházi javadalmakat rezideálás nélkül is élvezhetik (*cardinales in absentia suorum beneficiorum fructus sine alio privilegio possunt... recipere*); a püspökké nem szentelt bíborosok is viselhetik a püspöki jelvényeket, feladhatják a kisebb rendeket; a nem püspök és pap kardinálisok is oszthatnak ünnepélyes áldást; esetleges elítélésükhöz 72 (!) tanú egybehangzó vallomása kellett. Végül egy különlegesség: ha egy halálra ítélt kivégzésre menet útjukba akadt, kegyelemben részesíthették.²³

A világi közreműködéshez a konzisztoriális javadalmak betöltésében a Szentszék kénytelen-kelletlen írásbeli egyezményekben is hozzájárult. Az egyes államokkal a reformzsinatokon, majd folyamatosan a 15–16. században kötött konkordátumokban számos püspökség betöltését, pontosabban fogalmazva a főpapok személyének megnevezését engedte át világi uralkodóknak.²⁴

Hasonlóan konkrét engedményre a bíborosi *promotiók* esetében sokáig nem találunk példát. Bíborosajánlási jog írásbeli, az Apostoli Szentszék által elismert, hivatalos rögzítésére csak a 18. században került sor²⁵ a modern fejedelmi abszolutizmus kiteljesedése nyomán, amely ekkorra a püspökségek kapcsán saját felfogását is szinte teljes diadalra vitte, és álláspontját minden korábbinál végletesebb formában fogalmazta meg. A főpapokat jószerével már állami tisztviselőknek tekintette, kapcsolattartásukat a római központtal erősen korlátozta, sőt még az új egyházmegyék alapítását is a világi hatalom feladataként fogta fel.²⁶

²¹ Ismerve a korabeli bíborosi eskük tartalmát, ez inkább jogi szörszállhasogatásnak tűnik.

²² A pápai abszolutizmus e jogosítványt a 17. század derekára már kikezdi. Lásd majd a következők, 2. részfejezetben.

²³ BAV Vat. lat., vol. 9712, fol. 116r–125v (*Privilegi e prerogative de signor cardenali*) és vol. 12 345 [ASV Misc., Arm. XII, vol. 95.]; valamint uo., Borg. lat., vol. 376, fol. 167r–172v. A külsőségekre (*Deglabiti de cardinali*) uo., fol. 119r–120v. 165r–166v; mindezek mellett még H.C. HYNES, *The Privileges of Cardinals* (Catholic University Studies in Canon Law 217), Washington 1945, főként xi és 7–11; S. GOYENECHÉ, *De iure praecedendi patrum cardinalium proprio*, Apollinaris 32 (1959) 129–141.

²⁴ KINDERMANN, *Das landesfürstliche Ernennungsrecht*, 27–40. 87–94; POTZ, *Bischofsernennungen*, 34–35; HARTMANN, *Der Bischof: seine Wahl, und Ernennung*, 28–30.

²⁵ Lásd a 33. sz. jegyzetet.

²⁶ ERRE lásd KNUT WOLF munkáját: *Das bischöfliche Amt in der Sicht josephinischer Kirchenrechtler* (Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 13), Köln–Wien 1975, 61–67;

* * *

Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) már röviddel Konstanz után igyekezett valódi tartalommal megtölteni a Zsinaton kötött konkordátumok általánosságban fogalmazó, idevágó passzusait.²⁷ A 15. század eleji reformszinódusok tervezetései, határozatai ellenére a bíborosok kreálásában formálisan és *de iure* azonban továbbra sem korlátozta semmi a pápák szabadságát.

A Bíborosi Kollégium nemzetköziesítésének a reformszinatokon megfogalmazott igénye egy, Róma által – esetenkénti tiltásai, tiltakozásai ellenére²⁸ – hallgatólagosan tudomásul vett és csupán *de facto* elismert, fokozatosan állandósuló, és legkésőbb IV. Pius (1560–1565) pontifikátusától kezdődően rendszerességgel érvényesülő jogszokás kialakulása keretében vezetett a világi hatalmak befolyásának kikristályosodásához. „A... kánoni törvényekben semmiféle olyan engedékenységről nem esik szó, amellyel a pápák az uralkodóknak tartoznának a nemzeti bíborosok kinevezésekor. Nincs tehát kétség afelől, hogy e tárgyban sohasem született kánoni törvény, dekrétum. Ám minthogy IV. Pius idejétől egészen a mostani időkig az egyházfők rendre figyelembe vették az uralkodók kéréseit, ekképpen évszázadokon át történő megtartása megerősítette azt a szokást, amely... V. Coelestin alatt keletkezett, miszerint amennyiben az Apostoli Széknek kedves, elfogadható és érdemes személyeket ajánlanak és javasolnak, a nemzeti bíborosok kinevezésekor az uralkodók könyörgései meghallgatásra találhatnak” – mondja a kérdéses tárggyal foglalkozó 18. századi forrás.²⁹

valamint ELISABETH KOVÁCS, *Die österreichische Kirche am Ende des alten Reiches (1790–1806). Reflexionen zum „Josephinismus“*, AHP 33 (1995) 335–349.

²⁷ STRNAD, *Konstanz und der Plan eines deutschen „Nationalkardinals“*, 410–428.

²⁸ Mint például IV. Jenő, V. Miklós (1447–1455) és különösen V. Márton (1417–1431) 1424/1425. évi rendelkezései, amelyek egyaránt irányultak az egyházi javadalmak betöltésére és a Bíborosi Kollégium összetételére gyakorolt világi befolyás ellen, de csak átmeneti eredményeket voltak képesek felmutatni. Lásd STRNADnak az előző jegyzetben idézett cikkét, s vö. még BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 5v. – A jogszokás kétségbevonására később is találunk példát, leginkább azonban egy pillanatnyi uralkodói követelés előli pápai kitérés céljából: „*Verum quia in creationibus huiusmodi nos antiquum et probatum modum renovaturi sumus, ut nihil nisi de libero assensu et consilio venerabilium fratrum nostrorum simus acturi, augenturque in dies studia et petitiones principum, ut res tota multis difficultates habitura esse videatur, propter quam etiam causam supersedere hac creatione et in aliud eam tempus differre fuimus coacti...*” VII. Kelemen (1523–1534) II. Lajos magyar királyhoz (1516–1526) Róma, 1526. január 5. AUGUSTINUS THEINER, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. I: 1216–1352. II: 1352–1526, Romae 1859–1860, II, 658, n. 886.*

²⁹ „*Nelle sudette ultime leggi canoniche nulla si dice della condiscendenza, che debbano avere i papi ai principi nella promozioni dei nazionali, onde non v'ha dubbio che non vi sia stato giammai canone o decreto su questa materia. Ma siccome da Pio IV° fino ai presenti tempi continuarono i sommi pontefici ad attendere le preghiere dei principi, così dalla lunga osservanza si è, vi è più sempre confermato quell'uso, che fu introdotto, come già si disse in tempo di Celestino V° di condiscendere al gemito dei principi nella promozione dei nazionali, purché però venghino raccomandati e proposti soggetti grati, accettati e meritevoli della sede apostolica.*” BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 84r^v.

IV. Pius pontifikátusának fordulópontként történő említése egyúttal azt is jelenti, hogy míg a középkori nyugati latin kereszténység esetében a koronabíborosi „intézmény” rendszeres jelenlétéről nem beszélhetünk, a Trienti Zsinaton új lendületet nyert, illetve megszervezett kora újkori katolicizmus idején már igen.

A jogszokás alkalmankénti érvényesülése, vagyis hogy a pápa ténylegesen eleget tett-e egy adott személy bíborosi kinevezésére irányuló uralkodói *commendatió*nak (amelyet a 17. században a püspökkinevezésekhez hasonlóan már rendre szintén *nominatió*nak neveznek),³⁰ avagy nem, ugyanakkor továbbra is a mindenkori itáliai és európai politikai viszonyoktól függött. Ez az esetlegesség az uralkodói kegyúri jogok körüli vitáknál is állandóbb problémák, élesebb ellentétek forrásává vált.³¹

A vonatkozó csekély szakirodalom bár a császár, Franciaország, Spanyolország, Portugália és Velence esetében kifejezetten a 15. század óta elismert jogról beszél,³² az „állandósuló jogszokás” kifejezés sokkalta jobban megfelel a valóságnak. Ne feledjük, hogy a bíborosi kinevezéseknél a kegyúri joggal ellentétben a pápák voltak „birtokon belül”. Ha a rögzülő, bár számukra hangsúlyozottan nem kötelező érvényű formai keretek között a gyakorlatban rendre engedni kényszerültek is, a 18. századig magabiztosan hártották el a világi részről kétségkívül kötelező érvényű szokásjogként értelmezett és kodifikálni is kívánt jogszokás kánoni recepcióját. S akkor is egyes esetekben, vagy talán inkább mindössze egyetlen egy esetben mint „új”

³⁰ Elsősorban a mindennapi szóhasználatban, levelezésben (*nomina*), illetve a nevezések ügyében a követekhez, bíborosokhoz intézett uralkodói iratokban, ami ha az egyházmegyék betöltésétől eltérően meghatározott egyházi jogi, konkordátumban elismert tartalommal még nem is bírt, de világosan mutatja a fejlődés irányát. A *nominamus*, *nominatio* szó egyébként csak az 1680-as évektől lesz általános és kizárólagos világi részről a közvetlenül a pápákhoz címzett iratokban: „*haec causa est, quod cum in instituenda forte propediem cardinalium promotione nominationibus etiam coronarum locum dandum iri speremus a sanctitate vestra... Illumque uti a nobis nominatum et omnium calculo fortassis dignissimum et huius nostrae nominationis nescium...*” olvashatjuk I. Lipót (1657–1705) Bécsből, 1685. február 23-án XI. Incéhez (1676–1689) Johann von Goes gurki püspök érdekében intézett sorait már citált levelében. BAV Vat. lat., vol. 9712, fol. 149–152; vö. még uo., vol. 9713, fol. 69r–72v. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy már II. Ferdinánd a *nominamus* itaque kifejezéssel él 1621. április 9-én Giovanni Battista Salvago érdekében XV. Gergelyhez (1621–1623) intézett levelében. Archivio di Stato [AS] di Roma, Archivio Giustiniani, busta 90, vol. 14 [ord. cron.]. Lásd még a 87. és a 247–248 sz. jegyzetet is. – A kánon- és világi jogi fogalomhasználatra: KINDERMANN, *Das landesfürstliche Ernennungsrecht*, 27–40. 87–94; POTZ, *Bischofsernennungen*, 34–35; HARTMANN, *Der Bischof: seine Wahl, und Ernennung*, 28–30. A kegyurasággal kapcsolatos kora újkori egyházi és világi jogi fejlődés elemzése: JÖRN SIEGLERSCHMIDT, *Territorialstadt und Kirchenregiment. Studien zur Rechtsdogmatik des Kirchenpatronatsrechtes im 15. und 16. Jahrhundert* (Forschungen zur Kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 15), Köln 1987, 53–126 és 127–222.

³¹ Egy-két példa: BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 59v–63v; továbbá PITSCHMANN, *Kaiserliche Bemühungen*, 79–109; *Bemühungen der Eidgenossen*, 37–48; LEITSCH, *Die Bemühungen Zygmunts III.*, 41–51; POBLADURA, *Disceptatio historica*, 104–171; valamint a 36. sz. jegyzetben idézendő források. – Érdekes módon DIETER GIRGENSOHN a Szent Kollégiumba való bekerülés középkorvégi technikáiról nyújtott, egyébként alapos áttekintésében csak érintőlegesen tér ki az erősödő állami befolyásra. *Wie wird man Kardinal?*, 145–147.

³² „...seit dem 15. Jahrhundert wurde dies ein anerkanntes Recht des Kaisers, der Könige von Frankreich, Spanien und Portugal, und der Republik Venedig.” PLÖCHL, *Geschichte des Kirchenrechts*, 96.

kiváltságot ismerték el.³³ A kánonjogi álláspontot mindennél jobban megvilágítja a következő idézet: „A pápai tekintélyt semmi sem korlátozza, a bíborosi kinevezések teljesen hozzá tartoznak, és semmiféle törvény sem kötelezi arra, hogy a királyok kérésére kardinálisokat kreáljon. A bíbort tudniillik saját akarata és bölcsessége alapján adományozza, nem pedig valamely kötelezettségből kifolyólag, habár olykor méltánylandó, hogy a bíborosok kinevezésekor meghallgassa, és kegyesen teljesítse azon királyok kéréseit, akik a katolikus Római Szentegyházat az egyetemes Egyház látható fejeként tisztelik”.³⁴

Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy a Szentszék az egyházi javadalmak betöltésénél jogilag is elismerte az egészen pontosan *supplicatio-commendatio-postulatio* („kérvényezés-ajánlás-sürgetés”) formájában, illetve folyamodásra (*ad instantiam*) történő *nominatiót*, ami a gyakorlatban a világi jogi felfogásnak megfelelően mind jobban kegyúri bemutatásként, vagyis kötelezően elfogadandó *praesentatió*ként működött. Ezután Róma csak elvétve tagadta meg az *institutio canonicát*, vagyis a jelölt kánoni kinevezését. Párhuzamosan viszont a szintén *commendatio-supplicatio-postulatio* keretében, illetve *ad instantiam* gyakorolt, de az uralkodói abszolútizmus koráig tételesen el nem fogadott bíborosjelölési „jog” voltaképpen mindig is *nominatió*ként, „megnevezésként” érvényesült. Azaz a bíborosi kinevezések terén a pápák szabad mérlegelési joga ugyan jobban megmaradt,³⁵ de valójában az egyszerű kérelemteljesítésnél – az alkalmanként elő-előforduló előzetes egyeztetések ellenére – mégis sokkal többről volt szó.

Mi sem bizonyítja ezt szemléletesebben, mint az a tény, hogy például a Habsburg bíborosjelölési *praxis* a korábbi, közös – bár rangsorolt – listán benyújtott jelölések gyakorlatán túllépve a 17. század derekától már különbséget tett a „hivatalos

³³ Talán először és utoljára, mint majd a VII. fejezetben látni fogjuk, Magyarország esetében. PLÖCHL (*Geschichte des Kirchenrechts*, II, 95–96) hivatkozása a Szardíniával kötött 1729. évi konkordátumra korábbi és jelenlegi ismereteim alapján nem igazolható (vö. MERCATI, *Raccolta di Concordati*, 301–311. 331–337. 364–405. 410–413. 437–440. 459–467. 473–483). Igaz, a történeti fejlődés ismeretében ki sem zárható. Sokkal valószínűbb azonban, hogy a szárd(–piemonti) királyok a Savoyai Hercegség 15. századi eredetű szokásjogának örökösei voltak. – Az ímént idézett konstanzi konkordátumok idevágó passzusának megfogalmazása még elég általánosra sikeredett. – Lásd még alább a 88. sz. jegyzet is.

³⁴ „*Summus enim pontifex non habet auctoritatem restrictam, et promotiones cardinalium omnes suae sunt, nec lege ulla ligatur creare cardinales ad preces regum, creat autem ex propria voluntate et humanitate, non ex aliqua obligatione, cum aequum sit aliquando in creatione cardinalium audire et secundare preces regum illorum, qui ecclesiam sanctam catholicam Romanam recognoscunt, uti caput visibile ecclesiae universalis.*” BAV Vat. lat., vol. 9712, fol. 40rv. Vö. az előző jegyzetben Szardíniáról mondottakat és a Magyarországgal kapcsolatos hivatkozást.

³⁵ „*La condiscendenza de’ sommi pontefici verso i principi tanto nel fare di quando in quando a loro istanza le promozioni dei cardinali nazionali, quanto nell’assumere alla dignità cardinalizia qui medesimi soggetti, che eglino propossero, fu mai sempre regolata dalla giustizia e dalle qualità degli ecclesiastici raccomandati dalle stesse corone. Quindi se per parte della sede apostolica si è tal volta riputato ragionevole e giusto, o che non convenisse di far la promozione nel tempo ricercato dai principi, o che le suppliche loro cadevano in persone poco degne della propora cardinalizia, si è costantemente ricusato di farne la garzia...*” BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 49r; valamint a legutoljára a 31. sz. jegyzetben idézett irodalom.

nominatio” és egy másik személy, esetenként személyek javára párhuzamosan benyújtott, ám az elsődleges jelöltnek nem prejudikálható *commendatio* között.³⁶ Sőt olyan korabeli, példákkel megtámogatható felfogással is találkozhatunk, amely ekkor már első, illetve második helyen történő hivatalos nominációról beszél. (Utóbbi tulajdonképpen az első hely bármilyen okból – kinevezésből, visszalép[tet]ésből, elhalálozásból – bekövetkező megüresedésére vonatkozott.) Az ajánlást viszont ezektől függetlenül kezeli, és a politikai viszonyoktól függően olykor még értékesebbnek is tekinti. Kiváltképpen akkor, ha az ajánlás – kimondva vagy kimondatlanul – rendkívüli (*extra ordinem*) jellegű volt.³⁷ E kifejezés alapértelmezésben talán még kevésbé rangos felterjesztési formának számított, vagy bizonyos esetekben a nomináció és kommandáció közötti különbséget volt hivatott világosabban kifejezni.

Afféle tételes pozitív jogra a világi hatalmaknak mindenesetre sokáig nem sikerült szert tenniük. Azon a téren viszont egyre inkább érvényre tudták juttatni akaratukat, hogy hozzájárulásuk nélkül alattvalóikat Róma nem emelhetette bíborra.³⁸ A „koronabíborosok” kinevezésének jogszokása kialakulásában és természetében szoros összefüggést mutat az úgynevezett „kizárási jog”-gal (*ius exclusivae*). Vagyis azzal, hogy az európai államok, pontosabban e vonatkozásban kizárólag a nagyhatalmak a konklávékon csak ritkán tudták elérni, hogy az ő jelöltjük kerüljön a pápai trónra,³⁹ de az általuk kineveztetett kardinálisok tevékeny közreműködésével egészen 1903-ig rendszerint sikerrel akadályozták meg azt, hogy számukra elfogadha-

³⁶ Minderre néhány, a világi jogi felfogás folyamatos erősödését bemutató forrás: BAV Barberini latini, vol. 6834, n. 17. vol. 6835, n. 15 és vol. 6836, n. 9; Archivio Segreto Vaticano (ASV), Segreteria di Stato, Principi, vol. 63, fol. 33rv; vol. 98, fol. 463r–464v; továbbá *Sopra la nomina de cardinali delle corone*, egykorú másolata: Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Gräfllich Harrach'sches Familienarchiv, Kardinal Ernst Adalbert, Korrespondenz, Kart. 148, s.f. s.d. (Michele Orsucci kézírása, 1665), későbbi másolata: Fürstlich Lichtensteinische Fideikomißbibliothek, vol. 2-6-27, fol. 150v–154r (xeroxkópiáját EVELEIN OBERHAMMER hercegi levéltárosnak köszönhetem); *Osservazioni sopra le promozioni cardinalizie fatte dal Pontificato dei Clemente X^o fino al presente di papa Clemente XII felicemente regnante* (ÖStA AVA Arch. Harrach, Handschriften); valamint ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Staatenabteilungen, Rom, Varia, Fz. 11, fol. 702–704; BAV Barb. lat., vol. 6626, fol. 101rv; uo., Vat. lat., vol. 9712, fol. 135–148. 161–169. 170–224. – Vö. még további irodalommal a 17. század második felének bíboros-kinevezési vitáira: GRETE MECENSEFFY, *Im Dienste dreier Habsburger: Leben und Wirken des Fürsten Johann Weikhard Auersperg (1615–1677)* (Archiv für Österreichische Geschichte [AÖG] 114/2), Wien–Leipzig 1938, 462–502, különösen 481–485 és 490–499; valamint NORBERT HUBER, *Österreich und der Hl. Stuhl vom Ende des spanischen Erbfolgekrieges bis zum Tode Papst Klemens' XI. (1714–1721)* (AÖG 126), Wien 1967, 184–196; és BRODERICK, *The Sacred College*, 53–54. Lásd még a 30. és 87. sz. jegyzeteket is. – Számos, az I. fejezetben csupán jelzetszerűen hozott példával a következő fejezetekben közelebbről is megismerkedhetünk majd.

³⁷ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 192, fol. 20r–21v. Lásd az előző és a 411. sz. jegyzetet is.

³⁸ BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 58rv.

³⁹ Például XIII. Ince (1721–1724) esetében a Habsburgok. E választás a legbotránysabb volt az újabkori konklávék történetében. A kardinálisokat a testületükhöz tartozó Althan császári követ állítólag megvesztegette. NAGY J. GYÖZÖ–KLEKNER TIBOR, *A két Althann váci püspöksége 1718–1756* (Vácegyházmegye múltjából 1), Vác 1941, 28–35.

tatlan személyt válasszanak meg.⁴⁰ Természetesen tehát a konklávékon politikai törésvonalak mentén szerveződő bíborosi frakciók személyi összetételének alakulásában is kiemelt szerepe volt annak, hogy a bíborosok melyik uralkodónak köszönhették a széles karimájú *galerust*. Sőt a koronabíborosi jogszokás keretében a központi egyházkormányzatra gyakorolt világi befolyás a nagyhatalmak esetében kétségkívül a konklávékon érte el tetőpontját. A kardinálisok csoportosulásainak szerveződése mindazonáltal egy rendkívül összetett, számos egyéb érdekmotivációtól vezérelt folyamat volt.⁴¹

Ugyancsak szorosan összefügg a koronabíborosi jogszokással a közismert és mindmáig fennmaradt *in petto* történet bíboroskreációk gyakorlatának kialakulása. Az egyes államok tudniillik szünet nélkül ostromolták jelöltjeikkel a pápákat. Korlátlan követeléseiknek részint határt kellett szabni, részint minden fél (beleértve ebbe a kúriai apparátust is) igényeire tekintettel kellett lenni. Ez természetesen számos esetben egyszerűen kivitelezhetetlen volt, emiatt kellett – elsősorban a diplomáciai bonyodalmakat kikerülendő – a pápáknak alkalmanként titokban kineveznie bíborosokat.⁴²

Az a tény, hogy a világi uralkodók teljesen az ellenőrzésük alá tudták vonni alattvalóik egyházi karrierjét, sajátos következményhez vezetett. A pápák politikailag teljesen szabadon már csupán saját alattvalóik közül nevezhettek ki bíborosokat. Ez a körülmény a megszilárduló reneszánsz pápai állam – a szakirodalom által behatóan elemzett⁴³ – belső igényeivel és érdekeivel párosulva az avignoni fogság és a reformzsinatok időszakának ellentétes tendenciái után óhatatlanul az olasz kardinálisok kollégiumbeli túlsúlyának újbóli kialakulását vonta maga után.

A fordulat már II. Pál (1464–1471) és IV. Sixtus (1471–1484) pontifikátusa alatt bekövetkezett. A reformáció által támadott, egyenként és testületileg is hatalmas vagyon felett rendelkező reneszánsz bíborosok nagy többsége már olasz földről származott.⁴⁴

⁴⁰ A kánonok által soha el nem ismert *ius exclusivae* kifejlődéséről és használatáról: LUDWIG WAHRMUND, *Das Ausschließungsrecht der katholischen Staaten Österreich, Frankreich und Spanien bei den Papstwahlen*, Wien 1888 (az egyes esetek áttekintése egészen a 17. század végéig: 50–167, a jogfejlődésre: 190–217). A kérdésre kitér MARIA ANTONIETTA VISCEGLIA, *La Giusta Statera de' porporati. Sulla composizione e rappresentazione del Sacro Collegio nella prima metà del Seicento*, Roma moderna e contemporanea 4 (1996) 167–212, 175. – Magyar nyelven alapos, mindmáig jól használható áttekintést nyújt a kiváló egyházjogász és történész HANUY FERENC munkája: *A vétő-jog a pápaválasztáson*, *Katolikus Szemle* (KSz) 17 (1904) 475–503, 551–571, 634–660, 748–782.

⁴¹ MARIA ANTONIETTA VISCEGLIA, *Fazioni e lotta politica nel Sacro Collegio nella prima metà del Seicento*, *La corte di Roma tra Cinque e Seicento*, 37–91.

⁴² Legyenek azok saját, vagy csupán egy egyoldalúan preferált állam jelöltjei. Vö. P.A. KIRSCH, *Die reservatio in petto bei der Kardinalskreation*, *Archiv für Katholisches Kirchenrecht* 81 (1901) 421–432; *LTbK V*, 1342–1344; *NCE III*, 105–106; *BAV Vat. lat.*, vol. 9713, fol. 64r–67v.

⁴³ Lásd a 4. sz. jegyzetet.

⁴⁴ GATZ, *Das Kardinalskollegium*, 371; valamint még a 4. 48. és a 76. sz. jegyzetekben idézett és idézendő különféle szakirodalom.

Míg a koronabíborosi jogszokás évszázadok során, állandó politikai-jogi viták közepette állandósult, addig a nemzeti érdekek képviselőjének jogilag rendezett és állandó formáját – kompromisszumos megoldásként – az úgynevezett bíboros protektorok teremtették meg. A nemzeti protektorátus szórványos előzmények után ugyancsak a 15. században elterjedő intézménye arra nyújtott lehetőséget, hogy az egyes államok a Bíborosi Kollégium – és itt a lényeg – már meglévő tagjaiból hivatalosan felkérjenek valakit, hogy a Kúriában pártfogolja egyházi (és sokszor politikai) ügyeiket. A bíboros protektor személye tehát nem feltétlenül esett egybe az uralkodók kívánságára kinevezett, és gyakran nem is az Örök Városban tartózkodó bíborosokéval, jöllehet ennek elérését világi részről sokszor célul tűzték ki, s olykor meg is valósították.

A protektorok állami megbízatását a kezdeti tiltások után⁴⁵ az Apostoli Szent-szék már a 15. század második felében hivatalosan elismerte, sőt az uralkodók előterjesztésére maguk a pápák nevezték ki őket. A koronabíborosokkal ellentétben ugyanis e főpapok – akik kúriai befolyásukat növelendő kifejezetten ambicionálták e tisztség megszerzését – jóval korlátozottabb lojalitással tartoztak világi megbízójuk irányában. Működésük a kúriai ügymenet szerves részévé vált, mint például az uralkodók által kinevezett püspökök pápai megerősítésének (pontosabban a kánoni intézménynek, illetve az apostoli provízióknak) megszerzésében és szorosan idekapcsolódóan a kánoni kivizsgálások lefolytatásában.⁴⁶

⁴⁵ V. Márton 1425-ben még kifejezetten megtiltotta a Bíborosi Kollégium tagjainak az ilyen jellegű megbízatás (*protectio alicuius regis, principis aut communitatis tyranni aut alterius saecularis personae*) elfogadását. Erőfeszítéseit azonban, miként a bíboros- és püspökkinevezésre gyakorolt világi befolyás visszaszorítása esetében is, csupán átmenetileg koronázta siker. ALFRED A. STRNAD, *Aus der Frühzeit des nationalen Protektorates der Kardinäle*, ZSSRG Kan. Abt. 50 (1964) 264–271, 265; THOMSON, *Popes and Princes*, 72–73. – A pápaság és az államok viszonyának megváltozására, a világi befolyás izmosodására legújabbban: GÖTZ-RÜDIGER TEWES, *Die römische Kurie und die europäischen Länder am Vorabend der Reformation* (BDHIR 95), Tübingen 2001, különösen 113–132. 162–189. 302–354.

⁴⁶ Utóbbi téren azonban a Trienti Zsinatot követően a pápai nunciások szerepe meghatározóbbá vált. A protektorátus intézményének monografikus feldolgozása a bíboros protektorok archontológiájával: JOSEPH WODKA, *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie* (Publikationen des ehemaligen Österreichischen Historischen Instituts in Rom 4/I), Innsbruck–Leipzig 1938. WODKA a német vonatkozásokat két újabb tanulmányban részletezte: *Das Kardinalsprotektorat deutscher Nation und die Protektorate der deutschen nationalen Stiftungen in Rom*, ZSSRG Kan. Abt. 33 (1944) 301–322; *Deutschordensprotektorat und Protektorat deutscher Nation*, ZSSRG Kan. Abt. 34 (1947) 318–325. A protektorátus kialakulásához újabb adatok (Luxemburgi Zsigmond megbízása 1425 illetve 1432-ből Branda da Castiglione bíboros részére a német ügyek képviselőjére): STRNAD, *Aus der Frühzeit des nationalen Protektorates*, 264–271; és W. STELZER, *Zum Kardinal-Protektorat der deutschen Nation am Beginn des 16. Jahrhunderts*, ZSSRG Kan. Abt. 86 (1969) 461–466. Az egyes államok protektorátusait jóval megelőzte a szerzetesrendeknek már a 13. században kialakult patronálása: PHILIPP HOFMEISTER, *Die Kardinalprotektoren der Ordensleute*, Theologische Quartalschrift 142 (1962) 425–464. – A bíboros protektorok tényleges működéséről viszonylag keveset lehet tudni. Néhány kivétel: W.E. WILKIE, *The Cardinal Protectors of England. Rome and the Tudors before the Reformation*, Cambridge 1974; B. DA SIENA, *Il cardinale protettore negli istituti religiosi specialmente negli ordini Francescani*, Città del Vaticano 1940; ST. L. FORTE, *The Cardinal-Protectors of the Dominican Order*, Rom 1959; ALFRED A. STRAND, *Breslaus Kardinalprotektor*

3. A SZENT KOLLÉGIUM A 16–18. SZÁZADBAN

A Szent Kollégium struktúrája, a tagjai közé kerülés legkülönfélébb mechanizmusai, jogi és politikai keretei a kora újkor kezdetére alapvetően már kialakultnak tekinthetők. Szerkezetével, rekrutációjával éppen e testület a középkor és kora újkori között megfigyelhető intézményi folytonosság egyik legékezebb példája. Igazán lényeges változást egyedül a testület tagjai számának gyarapodása és rögzülése, valamint a szentszéki kongregációk kialakulása jelentett a 16. század második felében. V. Sixtus (1585–1590) 1586-ban 70 főre (6 püspök-, 50 pap- és 14 diakónusbíborosra) növelte a létszámot. Az egyes kardinálisok személyes és a kollégium általános jelentősége következképpen csökkent a korábbi időkhöz képest. Saját hivatalai, közös birtokai természetesen megmaradtak.⁴⁷

A bíborosi méltóság tulajdonképpen értékvesztése nemcsak a növekvő állami igényeknek volt köszönhető. E téren a terebélyesedő pápai abszolútizmus azon célkitűzése is meghatározó szerepet játszott, amely a Szent Kollégium részekre bontásával meg kívánta szüntetni a konzisztórium korábbi meghatározó szerepét az egyházigazgatási, a bel- és külpolitikai döntéshozatalban. A korabeli államigazgatási rendszerekben egyedülálló módon és elsőként, bizonyos részterületekért felelős (és a későbbi minisztériumok előképeinek tekinthető) bíborosi bizottságok, vagyis a kongregációk létrejötté mintegy modern főtisztviselői szerepet eredményezett a központi egyházkormányzatban és az Egyházi Állam irányításában. Az egyes

an der römischen Kurie, vornehmlich im 16. Jahrhundert, Archiv für Schlesische Kirchengeschichte (ASK) 29 (1971) 90–106; és RICHARD BLAAS, *Das Kardinalprotektorat der deutschen und der österreichischen Nation im 18. und 19. Jahrhundert*, MÖStA 10 (1957) 148–185; MARTIN FABER, *Frühneuzeitliche Kardinalprotektorate. Ein Projekt*, RQ 94 (1999) 267–274; OLIVIER PONCET, *The Cardinal-Protectors of the Crowns in the Roman Curia during the First Half of the Seventeenth Century: the Case of France*, Court and Politics in Papal Rome, 1492–1700 (Cambridge Studies in Italian History and Culture, ed. by G. Signorotto–M.A. Visceglia), Cambridge 2002, 158–176; G. PLATANIA, *La Polonia nelle carte del cardinale Carlo Barberini Protettore del regno*, Accademie e Biblioteche d'Italia 56 (n.s. 39) (1988) n. 2, 38–60.

⁴⁷ Élén az összes kúriai kollégiumhoz hasonlóan a dékán állt, a saját adminisztrációját az évenként változó kamarásbíboros felügyelte (*camerarius Sacri Collegii*, aki nem tévesztendő össze az Anyaszentegyház kamarásával, a *camerlengóval*). Officiálisait az úgynevezett *clerici Sacri Collegii*, valamint a *Depositarii et computistae Sacri Collegii* alkották. A kollégium titkára mindig olasz volt, de a klerikusok között évenként váltotta egymást egy-egy *clericus ultramontanus*, vagyis sorban egy-egy német, spanyol és francia. A Bíborosi Kollégium mellett működött a konzisztoriális ügyvédek százfős, ősi és tekintélyes testülete, feladatuk kezdetben kizárólag a konzisztóriumok formális vagy jogi cselekményeinek előkészítése volt (például a metropolitai joghatósági jelvény, a pallium adományozási procedúrájának lebonyolítása, a szükséges kérvények kiállítás); korszakunkban emellett már a legkülönfélébb kúriai hivatalok (például a Ritus Kongregáció) munkájában működtek közre, s részt vettek a római egyetem működtetésében is. Vö. HC IV–V, 58–61; OTTAVIO PIO CONTI, *Elenco dei Defensores e degli Avvocati concistoriali dall'anno 598 al 1905 con discorso preliminare*, Roma 1905; MARIA ROSA DI SIMONE, *La „Sapienza” Romana nel Settecento. Organizzazione Universitaria e Insegnamento del Diritto*, Roma 1980, 34skk. – A kollégium tisztviselőinek, valamint a vicekancellárok, *camerlengók* és kamarás-bíborosok archontológiája ugyancsak HC IV–V, 58–61; a dékánoké: CHRISTOPH WEBER, *Die ältesten päpstlichen Staatsbandbücher. Elenchus Congregationum, Tribunalium et Collegiorum Urbis (1629–1714)* (RQ Supplementheft 45), Rom–Freiburg–Wien 1991, 168–169.

kardinálisok befolyása és jövedelemszerző képessége következképpen már attól függött, hogy melyik és hány kongregációnak volt tagja, azokban viselt-e vezető-tisztséget, és hogy az éppen uralmon lévő egyházfő pártjához, netalán annak ellen-zékéhez tartozott-e.⁴⁸

A pápai abszolutizmus megszilárdulásának szembetűnő jele, hogy X. Ince pápa (1644–1645) 1644-es, *Militantis Ecclesiae* kezdetű apostoli rendelkezése szerint a bíborosok címereikbe már nem illeszthettek világi hatalmi jelképeket, például koronát. A rendelkezés elsősorban a fejedelmi (Savoya, Este, Medici) családokból származó kardinálisokat érintette, akiknek uralkodói megszólítását (*Altezza*) VIII. Orbán (1623–1644) után a Pamphili-pápa ismételten eltiltotta. Ugyancsak X. Ince volt az, aki 1646 februárjában letételük kilátásba helyezésével arra kötelezte a Szent Kollégium tagjait, hogy amennyiben nincsen rezidencia-kötelezettséggel járó javadalmuk, illetve a távollétet megengedő pápai felhatalmazásuk, hat hónapon belül jelenjenek meg a Kúriában.⁴⁹ Előírta továbbá, hogy – tekintettel úgymond a világ-egyház kormányzatában betöltött nélkülözhetetlen szerepükre – az Egyházi Állam területét ezentúl már csak pápai engedéllyel hagyhatják el.⁵⁰ 1654-től az egyes kongregációknak – a saját székhellyel rendelkező Inkvizíció és a Propaganda kivételével – kötelező módon a pápai paloták egyikében kellett összeülniük, s nem valamelyik bíboroséban.⁵¹

A reneszánsz bíboros-oligarchiát felváltó, esetek többségében alárendelt hivatalnok-szerep, az egyes tagok között megfigyelhető differenciálódás ellenére a korábbi személyi és testületi hatalom csökkenésének mintegy ellentételezéseként a bíborosi tisztség *presztízsét* a barokk kor hihetetlenül megnövelte. Erről árulkodik az 1630 óta használatos *eminentissimus* cím, amely az európai protokollban nemcsak immár vitathatatlanul a hercegek fölé helyezte a kardinálisokat, hanem származásuktól függetlenül egyenlőségjelet is tett közéjük. A rendelkezést az amúgy is hercegi származású bíborosok meglehetősen berzenkedéssel fogadták. Az uralkodói követek

⁴⁸ JOACHIM BIRKNER, *Das Konzil von Trient und die Reform des Kardinalskollegiums unter Pius IV.*, Historisches Jahrbuch (HJB) 55 (1932) 340–355; HUBERT JEDIN, *Vorschläge und Entwürfe zur Kardinalsreform*, [Uő], Kirche des Glaubens. Kirche der Geschichte. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge. I: Kirchengeschichtsschreibung. Italien und das Papsttum. Deutschland, Abendland und Weltkirche. II: Konzil und Kirchenreform, Freiburg–Basel–Wien 1966, II, 118–47; WOLFGANG REINHARD, *Kardinals-einkünfte und Kirchenreform*, RQ 77–78 (1982–83) 157–194; HELMUT JASCHKE, „Das persönliche Regiment“ Clemens’ VIII. Zur Geschichte des päpstlichen Staatssekretariats, RQ 65 (1970) 133–144; KLAUS JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens’ VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592–1605 I–II* (Instructiones pontificum Romanorum), Tübingen 1984, I, LXXXII–XCIV; kiváltképpen pedig PAOLO PRODI, *Lo sviluppo dell’assolutismo nello Stato Pontificio. I: La monarchia papale e gli organi centrali di governo*, Bologna 1968, 87–107.

⁴⁹ OLIVIER PONCET, *Innocenzo X*, Enciclopedia dei Papi. III: Innocenzo VIII–Giovanni Paolo II (a c. d. Istituto della Enciclopedia Italiana), Roma 2000, 321–335, 326–327.

⁵⁰ A nyomtatásban is megjelent pápai rendelkezés egy eredeti példánya: ÖStA HHStA Rom, Varia, Kart. 9, fol. 82–85 [ord. cron.].

⁵¹ PONCET, *Innocenzo X*, 327.

kezdetben szintén kifogásolták, hogy a „legutolsó” kardinálishoz is e címmel kell fordulniuk.⁵² VIII. Orbán 1630. június 10-ei határozata szerint az *eminentissimus* megszólítást a három német egyházi választófejedelem és a máltai lovagrend nagymestere szintén használhatta.⁵³

Szintén a sajátos presztízsnövekedésről tanúskodik az ekkoriban megjelent, a Szent Kollégium történelmével, jogaival, kiváltságaival, tagjaival foglalkozó munkák tömkelege.⁵⁴ Nem csoda, hiszen a befolyásosabb kuriális bíborosok 50–100, a 18. században olykor 150 főt számláló udvartartásai: ceremóniamesterekkel, káplánokkal, kamarásokkal, a hivatali kötelezettségek ellátásában is közreműködő magánirodát vezető *uditore*val, titkárokkal, gazdasági hivatalnokokkal, apródokkal és szolgákkal az itáliai barokk reprezentáció és mecenatúra központjai lettek. (Az elsősorban az őket ki-neveztető uralkodójuk által javadalmazott külállami kardinálisok életmódja sokszor még ennél is fényűzőbb volt.)⁵⁵ Palotájukat rendszerint csak népes kísérettel hagyták el, protokolláris elsőbbségüket, sok tekintetben csorbíthatatlanul maradt különleges kiváltságaikat⁵⁶ mindenkinek respektálnia kellett. A pápa jelenlétében csak ők foglalhattak helyet fedett fővel (rajtuk kívül csupán a nagyhatalmak követei-nek nem kellett állva maradniuk), a pápai audienciákon egyedül nekik nem kellett térdet hajtaniuk és ősi szokás szerint lábat csókolniuk az egyházfőnek.⁵⁷

⁵² MARIA ANTONIETTA VISCEGLIA, *Il cerimoniale come linguaggio politico. Su alcuni conflitti di precedenza alla corte di Roma tra Cinquecento e Seicento*, Cérémonial et rituel à Rome (XVIe–XIXe siècle) (Collection de l'École Française de Rome 231, éd. par Catherine Brice–Maria Antonietta Visceglia), Rome 1997, 117–176, 145–152.

⁵³ MARIO BOSI, *Quando ai Cardinali fu dato il titolo dei eminenzia*, *Strenna dei Romanisti* 41 (1980) 107–114, 112.

⁵⁴ Vö. WEBER, *Senatus Divinus*, 29–30 (részletes bibliográfiájuk a 43–48. jegyzetekben); máig használható szintézisük: Lorenzo Cardella: *Memorie storiche de' Cardinali della santa Romana Chiesa I–IX*, Roma 1792–1797. Külön is megemlítenők Giovanni Battista de Lucának a kollégiumba kerülés mechanizmusait, a bíboros feladatait – s így számos kongregáció működését – bemutató, máig forrásértékű munkái: *Il cardinale della S.R. Chiesa pratico*, Roma 1680; illetve *Relatio Romanae Curiae Forensis, eiusque Tribunalium et Congregationum*, Romae 1673. Ez utóbbi mű újabb összefoglaló elemzése: GIUSEPPE ERMINI, *Potestà del papa nel '600, secondo G.B. de Luca*, *Nuova Rivista Storica* 63 (1979) 434–443; [U6], *La curia romana forense del secolo XVII nella relazione di G.B. de Luca*, *Archivio Storico Italiano* 138 (1980) 41–57.

⁵⁵ MARCUS VÖLKELE, *Römische Kardinalshausbalte des 17. Jabrbunderts. Borgese–Barberini–Chigi* (BDHIR 74), Tübingen 1993, 55 és 62–64. – Míg a kúriai hivatalok mindenkori tisztviselőiről nyomtatott – és újonnan is közreadott – *elenchusok* adnak tájékoztatást (lásd WEBER, *Die ältesten päpstlichen Staatshandbücher*), a bíborosi és pápai udvartartás személyzetéről a kéziratok, úgynevezett *Ruoli di famiglia* nyújtanak értékes adatokat. Belőlük már a 16. századtól kezdve 432 darab maradt fenn a vatikáni könyvtárban. (Biblioteca Apostolica Vaticana: *Ruoli 1–432. Inventario* a c. d. GIOVANNI MORELLO 1973 [Indice n. 448].) Néhány közülük, részben vagy egészben szintén megjelent nyomtatásban: THEODOR SICKEL, *Ein Ruolo di famiglia des Papstes Pius IV*, *MIOG* 14 (1893) 537–588; ANDREAS KRAUS, *Zur Datierung des Ruolo di famiglia Nr. 9 der Vatikanischen Bibliothek*, *RQ* 51 (1956) 236–237.

⁵⁶ Lásd korábban, a 23. sz. jegyzetnél.

⁵⁷ VISCEGLIA, *Il cerimoniale come linguaggio politico*, 137. A *bacio del piede* sajátos hagyományára és a körülötte folyt vitákra MARINA CAFFIERO, *La maestà del papa. Trasformazioni dei rituali del potere a Roma tra XVIII e XIX secolo*, Cérémonial et rituel à Rome, 282–316, 296–298.

A bíborosok legkülönbélebb forrásokból (javadalmak, penziók, hivatali tevékenység, a kollégium közös jövedelmei stb.) származó bevételei a 17. század elején közeli páparokonok esetében akár a 100–150 000 scudót is elérhették. A vezető tisztségviselőké 10–15 000, egy átlagos kuriális bíborosé már csak 5–8 000 scudo között mozgott. Sorukban szegénynek számított, akinek évi bevételei nem érték el az 5500 scudót (cca 165 kg színezüst), ezeknél a hiányzó összeget a pápai kincstár pótolta. A bevételeket jórészt magánkiadásokra fordították, vagyis tekintélyes háztartásuk, ingatlanaik fenntartására. VIII. Orbán pontifikátusa alatt hozzávetőleg 3100 bíboros-familiáris (szolgák, titkárok) élt Rómában, ők az össznépeség 3%-át tették ki.

A kollégium létszámának bővülése a reneszánsz korával összevetve tehát erőteljes anyagi differenciálódást is okozott a tagok között. A bevételeket korlátozó és megadóztató reformintézkedések, az infláció, az Egyházi Államon belül erősödő pápai egyeduralom nyomán szélesebb körű reprezentációra a 17. századtól kezdve – a növekvő presztízs ellenére – már csak néhányan voltak képesek.⁵⁸

A kollégium nemzetiségi megoszlásának szabályozásában a katolikus megújulás kibontakozása sem hozott érdemi változást a 15. században elkezdődő italianizációhoz képest. A Trienti Zsinat és V. Sixtus rendelkezései szintén általánosságban hangsúlyozták, hogy a testület tagjainak „lehetőleg az összes keresztény nemzet köréből” kell kikerülniük (*sess. XXIV, decr. de reform.*, c. 1).⁵⁹ A valóságban ez azt jelentette, hogy a kora újkorban a bíborosok hozzávetőleg 4/5-e olasz volt, és csupán a maradék származott más nemzetből. Számszerű adat szerint például az 1550–1690 között kreált 544 kardinálisból csupán 101 nem volt itáliai.⁶⁰ Ennek okai rendkívül szerteágazóak, s csak a legújabb kutatások tisztázták részletekbe menően mindazokat a körülményeket, amelyek ezt az arányt meghatározták.

A legfontosabb, bármilyen furcsán hangzik is, a dinasztikus elv volt. Az új pápa kormányzatát meg kellett erősíteni, családját fel kellett emelni, s ez csak az Egyházi Állam régi elitjének igényeit kielégítve volt lehetséges. Az 1500–1800 között kinevezett 1154 bíboros közül 793 állt rokonságban valamelyik – akár élő, akár megholt – pápa vagy kardinális családjával (89 valamelyik középkori és reneszánsz pápa egyenesági leszármazottja, 90 oldalági rokon volt).⁶¹ A korszakban például tizenhárom bíborosi kinevezés kifejezetten esküvői ajándéknak tekinthető, és az új pápa valamelyik családtagjának egy régebbi famíliába való befogadását ellentételezte. A közvetlen elődök oldalági utódai huszonnégy alkalommal kerültek be a kollégiumba, s kivált-

⁵⁸ REINHARD, *Kardinalseinkünfte und Kirchenreform*, 157–194.

⁵⁹ „*Ea vero omnia et singula, quae de episcoporum praeficiendorum vita, aetate, doctrina et ceteris qualitatibus alias in eadem synodo constituta sunt, decernit eadem etiam in creatione sanctae Romanae ecclesiae cardinalium, etiam si diaconi sint, exigenda, quos sanctissimus Romanus pontifex ex omnibus Christianitatis nationibus, quantum commode fieri poterit, prout idoneos repererit, assumet.*” *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 760–761.

⁶⁰ WEBER, *Senatus Divinus*, 236.

⁶¹ *Uo.*, 12. 367–528. 363–366. 248–250. 118–121.

képpen előnyökre számíthattak annak a korábbi pápának a családtagjai, aki az új egyházfőt a Bíborosi Kollégium tagjává tette, illetve családját korábban pártfogolta.⁶² Egy igen szemléletes adalék: XV. Benedek pápa (1914–1922) 18. generációs unokaöccse volt IV. Incének, ami az itáliai, római egyházi elit már-már hihetetlen stabilitását mutatja a középkortól egészen a 20. századig, és a transzcendens magyarázat mellett vélhetően az egyik alapvető oka a világtörténelemben páratlanul tartós rendszer maradandóságának.⁶³ A rokoni kapcsolatok magától értetődően a kongregációkban és az egyéb dikasztériumokban betöltött szerepnél is meghatározónak bizonyultak. A római és egyetemes Inkvizíció, vagyis a *Sanctum Officium* tagjai között az 1629–1714-es időintervallumban az ilyen bíborosok aránya mindvégig 50% felett mozgott, és időnként a 80%-ot is meghaladta.⁶⁴

A Szent Kollégiumba való bekerülés másik fő lehetséges útja a kúriai karrier volt. Bizonyos tisztségek viselői, példának okáért a nunciosok, vagy a Szentszék egyik bíróságának, a *Sacra Romana Rotának* – hagyományosan auditornak nevezett – bírái egyértelműen a bíborosi méltósághoz vezető út állomásának számítottak. Közülük a 15. században öten (az összes kreáció 25%-a), a 16. században huszonhárman (24%), a 17. században huszonheten (33%), a 18. században harminchatan (40%), a 19. században szintén huszonheten (44%) kerültek be a Bíborosi Kollégiumba. Hatan pedig Szent Péter utódai is lettek, a barokk korban VIII. Kelemen (1592–1605), XV. Gergely, X. Ince, VIII. Sándor (1689–1691) és XIII. Kelemen (1758–1769).

A pápáknak nyújtott hűséges szolgáltatokat kétségkívül jutalmazni kellett. Ezt nemcsak az Egyházi Állam, a római udvar, hanem a központi egyházkormányzat érdekei szintúgy megkívánták.⁶⁵ Így válik érthetővé, hogy míg 1417–1527 között a bíborosok 39%-a töltött be korábban valamilyen kúriai tisztséget, ez az arány 1593–1667 között 59%-ra, VIII. Orbán alatt pedig egyenesen 70%-ra növekedett.⁶⁶

Sokkalta kézzelfoghatóbb előnyök indokolták az olyan kúriai tisztségek – leginkább az Apostoli Kamara állásai jöhettek számításba – viselőinek kinevezését, amelyeket pénzért meg lehetett vásárolni. 1550–1690 között minden negyedik kardinális

⁶² WEBER, *Senatus Divinus*, 93–99 és 109–121.

⁶³ REINHARD, *Le carrière papali e cardinalizie*, 263.

⁶⁴ WEBER, *Senatus Divinus*, 140–141. E sajátos klientúra-rendszer a heraldikában is kifejeződéssé jutott. WOLFGANG REINHARD, *Sozialgeschichte der Kurie in Wappenbrauch und Siegelbild. Ein Versuch über Devotionswappen frühneuzeitlicher Kardinäle*, Römische Kurie. Kirchliche Finanzen. Vatikanisches Archiv. Studien zu Ehren von Hermann Hoberg I–II (Miscellanea Historiae Pontificiae 45–46), Rom 1979, II, 741–772. – A szent kollégiumbeli frakciók politikai (alapvetően francia- és Habsburg-orientáció szerinti) megoszlása mellett a családi, patrónus–kliens alapú hálózatok fontosságát helyezi vizsgálati középpontjába VISCEGLIA, *Fazioni e lotta politica nel Sacro Collegio*, 37–91.

⁶⁵ WEBER, *Senatus Divinus*, 102–108; ALESSANDRO GNAVI, *Carriere e Curia Romana: L'uditorato di Rota (1472–1870)*, Mélanges de l'École Française de Rome. Italie et Méditerranée 106 (1994) 161–202, 179–180.

⁶⁶ S még a 19. században is 66% mutatható ki. A napjainkig mintegy 3400 kardinális legkülönbözőbb statisztikái: WOLFGANG REINHARD, *Le carrière papali e cardinalizie*, főként 264–271 és 271–288.

ezen az úton nyerte el méltóságát, közülük pedig heten lettek Szent Péter utódai.⁶⁷ Le kell azonban szögezni, hogy a 17. század végéig szokásban lévő eljárásban sosem a bíborosi kalapéért lehetett, illetve kellett fizetni. A bevétel abból származott, hogy az újonnan kreált kardinális ellenszolgáltatás nélkül lemondott a korábban vásárolt állásáról, állásairól, amelyek ezáltal újra áruba bocsáthatók lettek.

Szemléletes és egyben a leghíresebb példa Benedetto Odescalchinak, a neves bankár család sarjának esete. 1645. évi kinevezésekor 42 000 aranyscudóért vásárolt kamarai elnöki (*praeses*), két 18 000-ért megszerzett titkári és egy 7000-be kerülő apostoli protonotáriusi tisztség szabadult fel. Hogy a számos tisztviseelő közül X. Ince jól választott, ahhoz kétség nem férhet, hiszen 32 év múlva Odescalchi személyében a pápaság történetének egyik legjelentősebb személyisége foglalta el Szent Péter trónját XI. Ince néven.⁶⁸

Mindezek mellett nem elhanyagolható még az egyes szerzetesrendek (leginkább a domonkosok) befolyása, valamint a teológusi, reformeri hírnév sem. A katolikus megújulás kezdetén például Giovanni Morone, majd Roberto Bellarmino kinevezése sorolható ide.⁶⁹

A sajátos tendenciák kétségkívül tág teret hagytak a kontraszelekcióra és számos furcsaságra. Ezek közé sorolható az a tény, hogy 1500–1800 között, egészen pontosan 1763-ig 45 különféle nemzetiségű bíborosnál mutatható ki törvénytelen gyerek(ek) léte, jóllehet egyre csökkenő mértékben. A 17–18. század folyamán már csak nyolc ilyen eset fordult elő. A korszakban 12 bíboros mondott le, és házasodott meg. Lépésüket kánonjogilag az tette lehetővé, hogy diakónus-bíboros méltóságát már a cölibátusra nem kötelező tonzúra, illetve a kisebb egyházi rendek birtokában is el lehetett nyerni, sőt különféle felmentésekkel meg is lehetett tartani.⁷⁰ Végül harmincan özvegyként nyerték el a bíbort.⁷¹

A rendszer, annak ellenére, hogy gerontokratikus berendezkedést eredményezett, működőképes volt. Egyes páparokon bíborosok fél évszázadnál is hosszabban vettek részt az egyház- és államkormányzatban, amelyben ekképpen nagyfokú jártasságra tehettek szert. Közöttük olyan kiváló egyéniségek tűntek fel, mint Carlo Borromeo, vagy XI. Ince államtitkára, Alderano Cybo, és még folytathatnánk a sort. A hagyományok mellett elsősorban éppen működőképességének köszönhető az, hogy a Bíborosi Kollégium a kora újkorban a nyugat-európai világi vezetőtestületek (városi szenátusok, uralkodói kormánytanácsok) mintaképévé vált.⁷²

⁶⁷ A mondott időszakban összesen 112-en, a pápák között találjuk például V. Pált (1605–1621) és VIII. Orbánt. WEBER, *Senatus Divinus*, 326–327 és 210–211.

⁶⁸ *Ua.*, 199. Egy 1659-ből fennmaradt kimutatás szerint a kamarai kincstáros állása 56 000, a kamarai auditoré ugyanennyi, a klerikusié még mindig 42 000 volt. Az árak a század második felében jelentősen megemelkedtek (minderre részletesen *uo.*, 182–202).

⁶⁹ *Ua.*, 123–124 és 134.

⁷⁰ *Ua.*, 36–43. 74–75. 80–82.

⁷¹ *Ua.*, 82–86.

⁷² *Ua.*, 116–126. 280–302.

4. A KORONABÍBOROSI „INTÉZMÉNY” A KORA ÚJKORBAN

Mindeme megállapítások, adatok határozottan arról tanúskodnak, hogy a 16. század sorozatos kúriai reformjai ellenére a helyi: római és itáliai szempontok – ha olykor változó mértékben is – a kora újkor folyamán végig messzemenő előnyt élveztek a Bíborosi Kollégium személyi összetételének kialakításakor. A világi államokban élő társaikénál korlátozottabb lehetőségekkel rendelkező arisztokrácia igényeit messzemenően ki kellett elégíteni: érdemi vagyonszerzési lehetőséget számukra csak a család bíboros tagja biztosíthatott.

A patrónus–kliens rendszer belső logikájának megfelelően a szélesebb kúriai egyházi eliten belül gondoskodni kellett a hivatali ranglétra mozgékonyaságáról, hogy a pénzügyi szempontokat, valamint a nemesség soraiba áramló, feltörekvő polgári rétegek, az újabb és újabb pápai családok külön érdekeit – még ha ez utóbbiak a társadalmi mobilitás megszűntével a 17. század második felétől lassan vissza is szorultak – már ne is említsük.

A bíborosi kinevezéseknél mindenekelőtt tehát a belső szükségleteket kellett kielégíteni, külső tényezők csak ezután játszhattak szerepet.⁷³ Az egyes államok ajánlására, kívánságára, leginkább külpolitikai szempontok alapján kinevezett kardinálisok a fennmaradó részt tölthették ki.

Ugyanakkor a helyi, társadalmi elvárások, illetve a kormányzati központosítás és hatékonyság növelésének követelményei fokozódó szuverenitásigénnyel párosultak. A római Kúria 16. századvégi átszervezésének köszönhetően a túlságosan erős külállami kötődéssel rendelkező kardinálisok szintén elveszítették rálátásukat az Egyház és az Egyház Állam ügyeinek egészére.⁷⁴

Az idegen hatalmakkal szorosabb kapcsolatban álló, leginkább nem olasz származású bíborosok visszaszorítására irányuló törekvések az 1630-as évek folyamán érték el tetőpontjukat. Ekkor a püspöki rezidencia-kötelesség túlzott szigorításával az Itálián kívül élő kardinálisoknak nemcsak részvételük a világegyház kormányzásában, de még megjelenésük is a konklávé szinte lehetetlenné vált.⁷⁵ A következmény nem késlekedett sokáig. A 17. századi pápaválasztó *scrutinium*okon a nem

⁷³ E társadalmi folyamatok elemzése: PIETRO STELLA, *Strategie familiari e celibato sacro in Italia fra '600 e '700*, Salesianum 41 (1979) 73–109; WOLFGANG REINHARD, *Papal Power and Family Strategy in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Princes, Patronage and the Nobility (ed. by R.G. Asch–A.M. Birke), Oxford 1991, 329–356; [Uő], *Herkunft und Karriere der Päpste 1417–1963. Beiträge zu einer historischen Soziologie der römischen Kurie*, Medelingen van het Nederlands Instituut te Rome 38 (1976) 87–108; [Uő], *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung” als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Die römische Oligarchie um 1600*, [Uő], *Ausgewählte Abhandlungen (Historische Forschungen 60)*, Berlin 1997, 289–310.

⁷⁴ A 48. sz. jegyzetben idézett szakirodalom alapján.

⁷⁵ Az 1634. évi *Sancta Synodus Tridentina* kezdetű pápai bulla szövege kiadva: *Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanum Pontificum I–XXIV*, ed. ALOYSIUS TOMASETTI, Torino 1857–1872, VIII, 457–462.

olaszok aránya négy egymást követő alkalommal történelmi mélypontra zuhant. Szám szerint a megelőző évszázad 20–30%-áról 10% alá esett.⁷⁶

A legmagasabb szintű kúriai nemzeti érdekképviselőteremtésében szintűgy komoly nehézséget jelentett, hogy magának a bíborosajánlásnak a lehetősége mindig az uralkodó személyére és nem országainak számára vonatkozott. Perszónál-unió esetén egy-egy ország könnyen elveszíthette saját bíborosát, vagy legalábbis háttérbe szorulhatott uralkodója fontosabb országai mögött, miként a 17. század első felében átmenetileg Portugália, vagy – ahogyan majd látni fogjuk – hosszú évszázadokon keresztül Magyarország példája mutatja. Másként fogalmazva: egy uralkodónak – még ha több személyt is javasolt – mindig egy „nevezési kreditje” volt, függetlenül attól, hogy esetleg két, három stb. olyan ország koronáját is viselte, amelyek korábban külön-külön élni tudtak e jogszokással.

Majdnem ennyire rögződött az a gyakorlat, miszerint az új pápa az első alkalommal saját érdekeinek megfelelően végezte a kinevezéseket, a második alkalommal volt a „koronáké”, amikor is többé-kevésbé gondosan ügyeltek a politikai egyensúlyra. A következőkben a kreációk már hol vegyesen, hol váltakozva történtek. Egy tisztán kuriális kinevezési kört rendszerint olyan követett, ahol figyelembe vették az állami jelölteket is.⁷⁷ A pillanatnyi európai erőviszonyok általában meghatározónak bizonyultak. Egy-egy pápa külpolitikai irányvonala néha viszont az arányok teljes felborulását eredményezhette: „Jóllehet a pápák már hosszú ideje tekintettel vannak a koronák ajánlásaira és kéréseire a nemzeti bíborosok kinevezésekor, ez nem jelenti azt, hogy bármikor egyenlőképpen vették volna, vagy netalán kellene figyelembe venniük az efféle folyamodásokat, azaz hogyha az egyik uralkodó kérésére kineveztek egy bíborost, akkor az összes többi korona számára is kötelesek lennének egyet-egyed kreálni. Emiatt azonban az elmúlt századokban az uralkodók kétségkívül számos szemrehányással, vádaskodással illették a római udvart...” – összegezték a 18. század derekán az addigi tapasztalatokat.⁷⁸

⁷⁶ Vö. a konklavista bíborosok nemzetiségi arányait 1417–1700 között bemutató grafikont. WOLFGANG REINHARD, *Reformpapsttum zwischen Renaissance und Barock*, Reformatio Ecclesiae (hrsg. v. Remigius Bäumer), Paderborn 1980, 779–796, 782.

⁷⁷ E ciklikusságnak többé-kevésbé következetes érvényesülése a *Hierarchia Catholica*-ban is nyomon követhető. Lásd például HC IV, 5–35 és V, 5–15. – Persze e téren is csupán egyszerű jogszokásról beszélhetünk, amelynek kodifikációját Róma még a 18. században is elutasította: „...*quasi praetenderunt, quod papa teneatur de iure alternative promotiones facere, alteram ad libitum et arbitrium suum, alteram vero ad supplicem satisfactionem regum, attamen vana fuerunt eorum dicta, sicut praetensio...*” BAV Vat. lat., vol. 9712, fol. 40r^v; vö. VISCEGLIA, *La Giusta Statera de' porporati*, 172–173. – Arra is találunk azonban példát, hogy e szokást a pápák a maguk javára kamatoztatták, mondván, bárminemű uralkodói kinevezési kérelemnek majd csak más államok jelöltjeivel együtt, a koronabíborosok soron következő kreációjakor tehetnek eleget. ÖStA HHHStA Rom, Hofkorrespondenz, Fz. 8, Konv. Paul V. bzw. Kardinäle an Ferdinand II. 1620, 27. 05.

⁷⁸ „*Sebbene i sommi pontifici abbiano da gran tempo in qua attese nelle creazioni dei cardinali nazionali le raccomandazioni e le suppliche delle corone, non è però che sia usata per l'addietro, o che usare mai sempre si debba una specie di riguardo uguale et uniforme alle medesime di maniera tale che qualora venga creato un cardinale ad istanza d'un re, se ne abbiano a promuovere tant'altri per tutte le corone. Sono (non v'ha dubbio) seguite*

Az esetleges mellőzés, kiváltképpen ha más állam(ok) irányában mutatott egyoldalú kedvezéssel párosult, a 17. század második felében: X. Kelemen (1670–1676), XI. Ince, valamint két utóda, VIII. Sándor és XII. Ince pontifikátusa során okozta a legsúlyosabb diplomáciai bonyodalmakat. Ma már szinte elképzelhetetlen, hogy az érdekmotivációkon: az Egyházra és Államára, saját országuk belpolitikai erőviszonyaira gyakorolt befolyásuk reménybeli növelésén túl bizonyos kinevezési ügyeket a barokk uralkodók mennyire személyes és uralmi presztízskérdésként, nemzetközi reprezentációjuk fokmérőjeként kezelték.

Az első igazán komoly válság 1665-ben tört ki, amikor az egyaránt mellőzött államok a bíborosi kinevezések el nem ismerésével fenyegették meg Rómát. Követek útján a pápai Államtitkárságnak átnyújtott jegyzékükben kijelentették, hogy „sohasem fogják elfogadni a Szent Kollégiumba törvényesen felvettnek, sem pedig valódi kardinálisnak azokat a személyeket, akiket a pápa a koronák által megnevezett, vagy a legközelebb következő bíboroskreáló konzisztóriumra megnevezendő jelöltek helyett léptetett vagy léptet elő”; továbbá közölték, hogy „egyszer és mindenkorra semmisnek, érvénytelennek és hiábavalónak fogják tekinteni mindazon köz- és magánokiratokat, amelyek az ekképpen kinevezett bíborosoktól származnak, keletkezzenek azok akár a kongregációkban, akár a konzisztóriumban, akár a keresztény világ egyéb egyházi hivatalaiban és bíróságain.” Végül leszögezték, hogy „nem fogják érvényesnek tekinteni ezeknek a bíborosoknak az elkövetkező konk-lávén a pápaválasztásra leadott szavazatait”; mi több, „ha a következő pápa megválasztására ezen kardinálisok szavazatainak köszönhetően kerül sor, nem fogják elismerni sem Krisztus igazi és törvényes helytartójának, sem pedig az összes hívó közös atyjának és egyetemes pástórájának”.⁷⁹

ne' passati tempi su' questo proposito doglianze e querele dei prencipi con la corte di Roma... „...delle quali perché se ne abbia a riconoscere l'incongruenza, si è qui fatta una tavola cronologica, che dimostrerà l'uso non meno antico, che moderno della frequente inugualianza, con cui dai papi fatte si sono le promozioni de cardinali a contemplazione dei prencipi.” A idézet második részében említett táblázat az V. Coelestin és IX. Kelemen (1667–1669) pontifikátusa között eltelt időszakból a császár, Franciaország, Spanyolország, Anglia, Magyarország, Portugália, Nápoly, Lengyelország, Velence és Savoya példáit sorolja elő. BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 46r–47r. – Különösen kiugró az egyoldalú kreációk aránya VII. Kelemen és III. Pál (1534–1549) esetében. Lásd megint csak az 1417–1700 közötti olasz–nem olasz kinevezések arányának fentebb már idézett grafikonját: REINHARD, *Reformpapsttum zwischen Renaissance und Barock*, 782. A nem olaszok arányának változásaira napjainkig: BRODERICK, *The Sacred College*, 7–72, 44–45. 48–54. 59–60–63. 64–71.

⁷⁹ „Primo che la corone unite si protestino di non riconoscere mai per legittimamente incorporati il sacro collegio, nè per veri cardinali quelle persone da promoversi dal papa in luogo delle nominate, o da nominarsi dalle istesse corone nella prima e immediata promozione consecutiva all'ultima... Secondo che le corone unite protestino qualmente dai loro si dichiaranno nunc pro tunc nulli, irriti e cassi tutti gl'atti publici, e privati da simili presunti cardinali nuovi, tanto nelle congregazioni e concistori, quanto nei rimanenti tribunali ed altri giudizi del Christianesimo da sacri. Terzo che le corone unite protestino che nel futuro conclave non saranno da esse tenuti e giudicati validi e per buoni li voti de medesimi presunti cardinali nell'elezione del futuro pontefice. Quarto che finalmente le corone unite protestino che in evento, che il futuro pontefice fosse eletto con li voti della presunti cardinali, non sarà mai per esser riconosciuto da esse per vero e legitimo vicario di Christo, per padre commune e pastore universale di tutti i fedeli.” Fürstlich Lichtensteinische Fideikomißbibliothek, vol. 2-6-27, fol. 153rv. (A már

Egyes jelöltek, miután uralkodójuk megkerülhetetlen támogatását megszerezték, rendszerint évtizedekig várakozni, és jelölésüket újra meg újra megújíttatni kényszerültek, mire a pápai választás – sokszor saját nemzetbeli – vetélytársaik közül órájuk esett. Számptalan példát találunk azonban arra, és nemcsak az 1660–1690-es évekből, hogy pártfogóik heves fellépése ellenére a bíborosi kalap elnyerésére irányuló álmaik beteljesületlenek maradtak.⁸⁰ Kudarcuknak többször kifejezetten az volt az oka, hogy az egyes országok számos alkalommal olaszokat ajánlottak kúriai érdekvépviseletük megerősítésére. Gyakran hajlandóak voltak hosszas presztízsharcot vívni a náluk működő nunciások előléptetése érdekében is. A jelentősebb nunciatúránál, mint Bécs, Madrid, Párizs ez – szörványos előzmények után – a 17. század közepétől nagyjából a 20. század derekáig szabályszerűvé vált.

De az állami nyomásra kinevezettek között szép számmal találunk egykori pápák leszármazottait, kúriai tisztviselőket is. Róma ilyenkor, ha saját elképzeléseinek megfelelt az adott törekvés, szokatlanul gyorsan engedett, ha viszont nem, minden egyébnél merevebb és következetesebb elutasítás volt a válasz, s érdekes módon a Kúriából kezdtek követelni a nemzeti jelöltek ajánlását.⁸¹ VIII. Orbán pontifikátusáig a döntést gyakran bréve formájában is közölték,⁸² máskor mély hallgatásba burkolóztak.⁸³ A nagyhatalmakhoz akkreditált nunciások esetében pedig rendszerint már olyan személyekre bízták a küldetést, akik amúgy is ki voltak szemelve az elő-

cím szerint fentebb idézett emlékiratot LUDWIG VON PASTOR, tévesen datálja 1667-re: *Geschichte der Päpste im Zeitalter des fürstlichen Absolutismus. XIV: Von der Wahl Innozenz' X. bis zum Tode Innozenz' XII.*, Freiburg im Breisgau 1929–1930, 396, 4. jegyzet.

⁸⁰ Számos ilyen eset említése 1331–1690 között: BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 49r–57v.

⁸¹ Néhány példa: PITSCHMANN, *Kaiserliche Bemühungen*, 79–109; *Bemühungen der Eidgenossen*, 37–48; LEITSCH, *Die Bemühungen Zygmunts III.*, 41–51; POBLADURA, *Disceptatio historica*, 104–171.

⁸² Rendszerint gyakorlati, olykor teológiai és jogi érvekre hivatkoztak. Néhány példa: *Mathiae Corvini Hungariae regis epistolae ad Romanos Pontifices datae et ab eis acceptae 1458–1490* (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia [MVH] I/6), ed. GUILLELMUS FRANKÓI Budapest 1891 (repr. 2000), 208, n. 162; ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 9, Konv. Gregor XV. an Ferdinand II. 1622, fol. 4 (fogalmazványa: ASV Epistolae ad Principes, Registra, vol. 35, 513r); uo., Konv. Urban VIII. an Ferdinand II. 1624, fol. 9 (*registruma*: ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 38, vol. 302v–304r; s lásd még uo., fol. 322r, 323rv). Vö. alább a IV. fejezetben. – Előfordult ugyanakkor az is, hogy a pápai bréve az uralkodói kérés közeli teljesítését helyezte kilátásba: Biblioteca Angelica, Ms. 111, fol. 85r. Vö. alább szintén a IV. fejezetben. – Számos, az uralkodói bíborosajánlások ügyében keletkezett pápai bréve regesztája: LUIGI NANNI, *Epistolae ad principes. I: Leo X–Pius IV (1513–1565). II: Pius V–Gregorius XIII (1566–1585). III: Sixtus V–Clemens VIII (1585–1605)* (Collectanea Archivi Vaticani [CAV] 28–29. 41), Città del Vaticano 1992–1997, *passim*. – Nem önálló forráskiadványról lévén szó, a dokumentumok eltérő fennmaradási formáit – például a pápai brévek esetében – mind a jegyzetekben, mind pedig a *Függelékben* csak elvéve tüntetem fel, leginkább a többféle szöveg létre történő figyelemfelhívás szándékával. Ezen iratoknál érdemi tartalmi eltérés csak kivételesen fordul elő.

⁸³ VIII. Orbánt követően jöszerevel csak XI. Incénél tapasztalható ismét több esetben elutasító, netalán biztató brévek küldése, de hogy erre ekkor sem került sor rendszeresen, arra bizonyíték I. Lipót 1685. évi, az ajánlásaira adott bárminemű válasz hiánya miatt tett tiltakozása. BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 69r–72v. Lásd azonban ASV Segr. Stato, Germania, vol. 445, fol. 81r; ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 70, fol. 274rv, mely források az mutatják, hogy kivételek elő-előfordultak (vö. alább az V. és VI. fejezetben).

léptetésre, és ilyen módon az uralkodók „keretét” valójában pápai jelöltekkel sikerült feltölteni. Némi kötődés az ajánló államhoz persze így is kialakult.⁸⁴

Mindez azt is jelenti, hogy a Bíborosi Kollégium középkorvégi, kora újkori nemzetiségi megoszlásának 5:1-es aránya az olaszok javára nem esik egybe a korona-bíborosokéval. Utóbbiak mértéke ennél jóval számottevőbb volt, előzetes becslésem szerint esetükben talán 5:2, vagy valamivel még ennél is nagyobb arányról beszélhetünk, különösen ha figyelembe vesszük, hogy több itáliai állam is szerepet játszott e téren.⁸⁵

Végezetül egy újabb sajátos ellentmondásra kell még felhívni a figyelmet. A korona-bíborosok arányának egyes pontifikátusok alatti növekedése nem feltétlenül az éppen uralkodó pápa gyengeségét jelentette. Épp ellenkezőleg uralma erejéről, széles európai látóköréről, valamint az Egyházi Állam nemzetközi helyzetének szilárd-ságáról is árulkodhatott, hogy olyan gyors és nagyszámú gesztust engedhetett meg bizonyos világi uralkodók felé, mint például XV. Gergely és XI. Ince tette. A 17. század folyamán a legkevesebb koronabíborost a vesztfáliai béke körüli évtizedekben nevezték ki, amikor a szentszéki diplomácia leginkább elvesztette befolyását az európai politika alakítására.⁸⁶

Semmiképpen sem érvényes viszont ez utóbbi meglátás a 18. századra. A spanyol örökösödési háború után a Szentszéknek jószerével már minimális mozgástere sem maradt az európai hatalmak között, amelyek befolyásukat a Bíborosi Kollégium összetételére ekkor már valós és vitathatatlan *praerogativaként* értelmezték (és mint már említettük, adott esetben külön egyezményben rögzítették): „A szentséges császári Felséget beragyogó előjogok közé tartozik, hogy Isten Egyházában az elsősülött fiú és a hit legfőbb védelmezőjének szerepkörét állhatatosan betöltse. Ennélfogva mind az ésszerűség, mind a szokás a Szent Római Egyház bíborosainak nevezésében mindazon uralkodók elé helyezi, akik az ilyesfajta nominációval élni szoktak. Mivel pedig minden kétséget kizárólag úgy tűnt, hogy ugyanezen megfontolásból Szentségek előtt mostani császári nevezésünk kedves és alkalmas lesz, ezért császári diadémunk oltalma alatt Szentségeknek bemutatandónak és a Szent Bíborosi Kollégiumba kinevezendőnek véltük, amiképpen császári pártfogásunkkal meg is nevezzük főtisztelendő... urat, bízván abban, hogy Szentségek

⁸⁴ Kiváló példa erre Giovanni Battista Pallotto bécsi pápai nuncius küldetése, majd későbbi kúriai tevékenysége. Lásd Paolo Savelli római császári követ 1628. április 15-ei jelentését. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 52, Konv. Savelli an Ferdinand II. 1628, fol. 12–13; és például uo., Hofkorresp., Fz. 10, Konv. Kardinale an Ferdinand II. 1631, fol. 5–6; Dipl. Korresp., Fz. 53, Konv. Ferdinand an Savelli, fol. 15 (részletesebben alább az IV. fejezetben). Vö. még BRODERICK, *The Sacred College*, 55–58 und 59–60; BERNARD BARBICHE, *La nonciature de France aux XVIe et XVIIe siècles: les nonces, leur entourage et leur cadre de vie*, Kurie und Politik. Stand und Perspektiven der Nuntiaturrechtsforschung (BDHIR 87, hrsg. v. Alexander Koller), Tübingen 1998, 64–97, 97; TUSOR, *A barokk pápaság...*, 189.

⁸⁵ Az eredményre WEBER, *Senatus Divinus* különféle analíziseinek és a BAV Vat. lat., vol. 9713 adatainak összevetéséből következtem.

⁸⁶ Vö. BAV Vat. lat., vol. 9713, 31r–33v; vol. 9712, fol. 31r–41v.

ezen császári nominációnknak örömet eleget fog tenni...” – hangzanak egy tipikus 18. századi „bíborosnevezés” fordulatai.⁸⁷

Mivel e *praerogatívák* kedvezményezettjei a politika szekularizálódásával párhuzamosan általában már nem az udvari élet sűrűjében mozogtak, hanem szinte kizárólag az adott ország tekintélyesebb, ősbibb egyházmegyéjének, egyházmegyéinek élén álltak, az úgynevezett állandó bíborosi székek modern kialakulása voltaképpen innen számítható.⁸⁸ Az uralkodói kegyúri jogok visszaszorulása, a köztársasági államforma terjedése a 19. és 20. században azt eredményezte, hogy a koronabíborosok helyett már tényleg nemzeti bíborosokról beszélhetünk. A kinevezésükre gyakorolt tevőleges állami befolyás pedig a Szent Kollégium meghatározóan olasz jellegével együtt mára végképp a múlté lett.⁸⁹

⁸⁷ „*Praerogativarum, quibus augusta maiestas imperatoria praefulget, numero computatur, quod in ecclesia Dei partes filii primogeniti et supremi defensoris constanter sustineat, ac inde, et ratio, et usus ferant eidem in nominandis sanctae Romanae ecclesiae cardinalibus prae coeteris, a quibus huiusmodi nominatio fieri solet coronis. Cumque nobis indubitanter visum sit vestram beatitudinem eadem nobiscum mente nominationem nostram Caesarem eidem, nunc temporis gratam, aequae ac opportunam fore [!]. Hinc sub imperialis nostri diadematis protectione sanctitati vestrae duximus praesentandum atque ad sacrum cardinalium collegium nominandum, prout hinc sub imperialibus auspiciis nominamus venerabilem... confidentes vestram beatitudinem... Caesarem nostram nominationem libenter probaturam esse.*” VI. (III.) Károly (1711–1740) Sigismund Kollonich érdekében XIII. Benedekhez (1724–1730), Bécs, 1726. december 10. BAV Vat. lat., vol. 9712, fol. 161–169. – A terminológia fokozatos fejlődésére lásd még I. Lipót 1698. március 17-én, a passauai püspök érdekében írott levelét: BAV Barb. lat., vol. 6626, fol. 101r; valamint nemzetközibb választékban BAV Vat. lat., vol. 9712, fol. 135–148 és 170–224; illetve a M. Marini által az Államtitkárság számára 1823-ban összegyűjtött eredeti császári, francia, spanyol, portugál, szárd és lengyel nominációkat. ASV Archivum Arcis (A.A.), Arm. I–XVIII, n. 2981–3005. – Fontos megemlíteni, hogy VI. Károly érvei például már II. Ferdinándnál is megjelennek, igaz, nem közvetlenül a pápának címezve, hanem Paolo Savelli római követnek adott utasításában: „*Id nunc eo magis particulatim nostra interest, ne honesto desiderio nostro diutius frustrati, qui maiestatis imperialis praerogativa et venerabundo sanctae sedis apostolicae cultu reliquos orbis Christiani reges et principes anteceditur, qui primogeniti ecclesiae titulo honorifico gaudemus, aliis a sanctitate sua neglectim posthabiti videamur...*” AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 96, vol. 11. Lásd a 30. sz. jegyzetet, a Hunyadi Mátyás királyról hamarosan mondandókat, illetve még a IV. fejezetben és a VI. fejezet legvégén.

⁸⁸ Az újkori „bíborosi székek” gyakorlata, vagyis az, hogy egy-egy fontosabb érseki, püspöki cím birtokosa hagyományosan a Bíborosi Kollégiumnak is tagja lesz, alapvetően megint csak a szokásjogon alapul. Kivétel itt már jobban előfordulhat. Lásd például az 1737. december 19-ei, Portugáliával kötött konkordátumot, amely a lisszaboni érsek, pontosabban az Indiák pátriárkája és utódai számára bíborosi kalapot adományozó bréve átadását a portugál nunciatúra felállításától teszi függővé. Állami közreműködésről ugyanakkor nem esik szó. (MERCATI, *Raccolta di Concordati*, 328–329.) Talán *Germania* primásai, a salzburgi érseknek bíbora ügyében is keletkezett pápai irat.

⁸⁹ Vö. HANS PHILIPPI, *Kronkardinalat oder Nationalkardinalat. Preussische und bayerische Bemühungen an der Kurie 1900–1914*, HJB 80 (1960) 185–217; PHILIP A. VITON, „*Obligatory*” *Cardinalitial Appointments 1851–1929*, AHP 21 (1983) 275–294; REINHARD, *Le carrière papale e cardinalizie*, 288–290; H. BENZ, *Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales. Statistisches und biographisches Material zu den zwischen 1901–2001 kreierten Kardinalen*, RQ 96 (2001) 131–160. – Az e fejezetben foglaltakat vö. PÉTER TUSOR, *Prolegomena zur Frage des Kronkardinalats*, AHP 41 (2003) 51–71; [UŐ], *A magyar koronabíborosi és bíborosprotektori „intézmény” kialakulása és elbálása a XV–XVI. században*, Várad, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar közép-korról (Analecta mediaevalia II, szerk. Neumann Tibor), Budapest–Piliscsaba 2004, 291–310, 291–299.

II. MAGYAR KARDINÁLISOK A 13–16. SZÁZADBAN

A magyar jelenlét a nyugati Egyház vezető testületében viszonylag hamar kimutatható. A „külső bíborosok” sorában egy esztergomi érseket találunk, Bánca Istvánt (1243–1253). Az 1252-ben prenestei püspök-bíborossá kinevezett Bánca azonban – átmeneti adminisztrátorság után – már a következő évben IV. Béla király (1235–1270) sürgetésére lemondott érseki székéről, és Rómába költözött. A külső bíborosok intézménye ekkoriban már megszűnőben volt.⁹⁰

Az újabb tagok voltaképpen már a koronabíborosok korai képviselői. Demeter esztergomi érsek (1378–1387) 1378-ban, majd pár évvel később a diplomata Alsáni Bálint pécsi püspök I. (Nagy) Lajos (1342–1382), illetve özvegye, Erzsébet királyné közbenjárásának köszönhető új méltóságát.⁹¹ Ugyancsak az Anjou-uralkodó volt az, aki Guillaume de la Jugée személyében a magyar és lengyel ügyek kúriai pártfogolására külön bíborost bízott meg, ami a nemzeti protektorátus létrejöttének egyik legkorábbi mozzanata.⁹²

A 15. század első felében nincsenek magyar kardinálisok. Hiányuk kizárólag V. Márton pápának a világi befolyás növekedésével szemben ideiglenes eredményeket hozó fellépésével magyarázható. Tehát nem annak a később hevennyé váló problémának kell tulajdonítani, hogy – mivel az ajánlási jog az uralkodó személyéhez kötődött – Zsigmond, lévén német és cseh király is, a birodalmi főpapok érdekében a hazaiakat mellőzte volna. Jelöltje a konstanzi konkordátumban foglaltak életre keltésére Hohenlohe György, az esztergomi érsekség adminisztrátora volt.⁹³

⁹⁰ GANZER, *Die Entwicklung des auswärtigen Kardinalats*, 168–169 (n. 85) és 202. Életrajza: ALMÁSI TIBOR–KOSZTA LÁSZLÓ, *Bánca István bíboros (1205 k.–1270)*. (*Életrajzi vázlat*), Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica, Szeged 1991, 9–18. – Az esztergomi érsekek újabb, vázlatos és sajnos egyenetlen színvonalú életrajzi összefoglalói: *Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. BEKE MARGIT, Budapest 2003. Az egyes életrajzokat csak néhány indokolt esetben idézem belőle.

⁹¹ BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 12r; Demeterről: CSUKOVITS ENIKŐ, *Demeter*, Korai Magyar Történeti Lexikon 9–14. század (szerk. Kristó Gyula–Engel Pál–Makk Ferenc), Budapest 1994, 165; Alsániról legutóbb: ENGEL PÁL, *Alsáni Bálint*, Művészet Zsigmond korában 1387–1437 I (szerk. Beke László–Marosi Ernő–Wehli Tünde), Budapest 1987, 405–408.

⁹² WODKA, *Zur Geschichte der nationalen Protektorate*, 29.

⁹³ STRNAD: *Konstanz und der Plan eines deutschen „Nationalkardinals”*, 410–428. – A domonkos szerzetes Ioannes de Dominis raguzai érsek, aki 1408-ban lett kardinális, majd 1419-ben halt meg Budán,

I. A MAGYAR KORONABÍBOROSI „INTÉZMÉNY” FÉNYKORA

A 15. század közepétől Magyarország önálló hatalmi feltételeinek megerősödésével és nemzetközi kapcsolatainak kiszélesedésével párhuzamosan hazai részről hét személy részére sikerült a bíbort megszerezni.

Hárman közülük rezideáló magyar főpapok: Szécsi Dénes (1440–1465) és Bakócz Tamás (1497–1521) esztergomi, valamint Várdai István kalocsai érsek. Szécsit még egri püspökként Albert király (1438–1439) özvegyének, a kiskorú V. László anyjának javaslatára 1439-ben tüntette ki a bíborral IV. Jenő pápa.⁹⁴ Várdai számára Hunyadi Mátyás (1458–1490) három évi folyamatos sürgetés után nyerte el a *galerust* 1467-ben.⁹⁵ Bakócz 1500-ban lett bíboros.⁹⁶ Beatrix királyné testvérének, Aragóniai Jánosnak (1480–1485), és unokaöccsének, Estei Hippolitnak (1486–1497) – mindketten az esztergomi érsekség élén álltak – kineveztetését kizárólag dinasztikus szempontok indokolták. Ugyanez mondható el II. Ulászló (1490–1516) fivérééről, Frigyes Kázmér krakkói püspökről.⁹⁷

Mátyás bizalmasa, az eredetileg a husziták elleni harc szervezésére pápai megbízatással 1467-ben Magyarországra érkező olasz ferences Gabriele Rangoni („Veronai Gábor”) egri püspök esetében viszont egészen másról volt szó. Ő fő- és titkos kancellári tiszteről lemondva azért tért vissza 1479-ben Rómába, hogy ott az addigi megbízott, Pedro Ferriz kardinális halála után bíborosként Mátyás érdekeit (*res et negotia nostra amicorumque nostrorum*) képviselje.⁹⁸ Ténylegesen már protektori

talán a pápai kreatúrák közé sorolható, és bizony csak nosztalgikus birodalmi szemlélettel tarthatjuk magyar kardinálisnak.

⁹⁴ KUBINYI ANDRÁS, *Szécsi Dénes bíboros prímás*, [Uő], Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon (METEM Könyvek 22) Budapest 1999, 139–146, 140.

⁹⁵ Kinevezésének körülményeit lásd alább. Életrajza: UDVARDY JÓZSEF, *A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526)* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae II), Köln 1991, 294–321.

⁹⁶ FRAKNÓI V., *Erdődy Bakócz Tamás élete* (Magyar Történeti Életrajzok), Budapest 1899, 79–80.

⁹⁷ A Bíborosi Kollégium archontológiája 1417–1503 között: HC II, 3–25. Frigyes Kázmérra és a többi magyar vonatkozású kinevezésre: 22. 14. 18. 23. 24 és *passim*.

⁹⁸ SUGÁR ISTVÁN, *Az egri püspökök története* (Az egri főegyházmegye schematizmusa 1), Budapest 1984, 177–180; BÖHM, *A kardinálisokról*, 33; BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 14v. – Rangoninak 1471. január 14-én Mátyás sürgetésére Magyarországra küldték a bíborosi kalapot, hogy minél előbb megfelelően segídezzen a „török és az eretnekek elleni harcnál”. A személyes megjelenés elengedésének gesztusa, mint II. Pál brevéjében megjegyzi, rendkívülinek számított. THEINER, *Vetera monumenta historica Hungariorum sacram illustrantia*, II, 419–420, n. 598; *Matthiae Corvini Hungariae regis epistolae ad Romanos Pontifices*, 84–85, n. 63. – Ferriz szerepéről („*omnia negotia nostra... agebat in Romana curia*”) és Rangoni római küldetéséről a legfontosabb adatokat Mátyásnak Budán, 1479. február 16-án a német lovagrend nagymesteréhez írt levele tartalmazza annak kapcsán, hogy a lovagrend protektori feladatait is ellátó Ferriz római palotáját adják át az ugyanezt a szerepet szintén felvállaló Rangoninak. *Mátyás király levelei. Külügyi osztály I–II*, kiad. FRAKNÓI VILMOS, Budapest 1893–1895, II, 381–382, n. 243. – Mátyás még ezt megelőzően, 1475-ben kérte IV. Sixtusától a magyar pálosok részére egy külön rendi bíboros védnök kijelölését: „*partes meas apud sanctitatem vestram interponam... ut... cardinalem sancti Marci tam in curia Romana, quam etiam extra in ipsorum fratrum et totius ordinis protectorem et advocatum constituere et deputare*

feladatokat látott el, de hogy ténylegesen e címet viselte volna, pozitív adat eddig nem került elő. Kötelezettségei közé tartozott a magyar egyházi perek figyelemmel kísérése, a püspöki székek betöltésének intézése, kisebb felhatalmazások megszerzése,⁹⁹ továbbá politikai téren a pápa szóbeli tájékoztatása és döntéseinek kedvező befolyásolása, a Hunyadi-király követének segítése, illetve tényleges követi megbízatások teljesítése.¹⁰⁰ Gyakran csak abból a célból kapott leírást a magyar vonatkozású eseményekről, hogy állandóan naprakész információkkal rendelkezzen, s hogy ezeket szükség esetén továbbadja, illetve saját belátása szerint hasznosítsa.¹⁰¹ Természetesen ő is tudósította Budát a Kúriánál történekről.¹⁰² Mindezek a szerepek nyilvánvalóan megfelelnek a középkorvégi és a kora újkori kardinális protektorok működésének.¹⁰³

Rangoni kineveztetése leginkább tehát a szentszéki magyar pozíciók javítását szolgálta. Ugyanez a cél motiválhatta a Magyarországon korábban esztergomi kanonikként és szintén pápai legátusként megforduló Simone da Montone patrasi érsek uralkodói ajánlását 1482-ben, amelyet a főpap időközbeni halála tett tárgytalanná.¹⁰⁴ Mátyás törekvései mindenekelőtt azt mutatják: a püspöki, káptalani, szerzetesrendi – magyar és főként olasz nemzetiségű – állandó és alkalmi ügyintézőkből; ügyvédekéből; hosszabb-rövidebb ideig az Örök Városban tartózkodó királyi követekből; az elenyésző számú kúriai tisztviselőből, valamint az egyedül jelentősebb számúnak

dignetur”. *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából (1458–1490) I–IV* (Monumenta Hungariae Historica [MHH] IV/1–4), kiad. NAGY IVÁN–B. NYÁRY ALBERT, Budapest 1875–1878, IV, 324, n. 22; *Matthiae Corvini Hungariae regis epistolae ad Romanos Pontifices*, 97, n. 73.

⁹⁹ *Mátyás király levelei*, 20, n. 15. 90–95, n. 54. 145–149, n. 81–84. 205–206, n. 110. 278–279, n. 165.

¹⁰⁰ *Uo.*, 21, n. 21. 65–69, n. 43. 70–72, n. 44. 131–132, n. 75. 152–153, n. 86. 212–214, n. 115. 214–217, n. 116. 237, n. 134. 247–248, n. 142. 266, n. 155.

¹⁰¹ „*Si quid in posterum occurrerit, curabimus scribere paternitati vestrae, ut et haec et alia sanctissimo domino nostro et sacro reverendissimorum dominorum cardinalium collegio et aliis amicis, quibus opus fuerit, sciat declarare*”. *Uo.*, 230–231, n. 129. 42–45, n. 30. 188–189, n. 101. 195–198, n. 104. 198–199, n. 105.

¹⁰² Például *uo.*, 221–222, n. 122.

¹⁰³ Hatásosabb működése érdekében Mátyás előírta még számára, hogy folyamatosan Rómában tartózkodjék. Az Örök Város időnkénti elhagyása végig, a kora újkorban is sok zavart kiváltó hiányossága volt a bíboros protektorok ténykedésének. *Uo.*, 97–98, n. 56. – A fenti megállapítások némileg kevesebb adat alapján az ugyancsak Rómában élő Aragóniai Jánosra is érvényesek (lásd az idézett források közül *uo.*, n. 44. 54. 75. 81–84. 110; valamint 224–225, n. 124 és 238, n. 135 stb.). Sőt az ő esetében a klasszikus bíboros protektori feladat is bizonyítható, amennyiben IV. Sixtus a kalocsai széket az ő előterjesztésére töltötte be 1481. február 16-án (LAJOS PÁSZTOR: *Le cedole concistoriali*, AHP 11 [1973] 209–268, 250). Egy rendszerezett kutatás hasonló tevékenységet minden bizonnyal Rangoni esetében is igazolna.

¹⁰⁴ IV. Sixtushoz és neposaihoz intézett leveleiben a Hunyadi-király pusztán az érsek személyes tulajdonságait és érdemeit emeli ki. *Mátyás király levelei*, 238–240, n. 136. 240–242, n. 137. 242–243, n. 138; és 393; BÖHM: *A kardinálisokról*, 34. Az érsek rövid életrajzában FRANKÓI VILMOS elég egyszerűen fogalmazza meg a kúriai magyar érdekérvényesítés szempontját. *Mátyás király és Simon patrasi érsek*, Századok 29 [1895] 498–505, 505. – Mátyás utóda, II. Ulászló ajánlását a gurki püspök javára vélhetően csupán politikai megfontolások mozgathatták. AUGUSTINUS THEINER, *Vetera Monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia. I: 1198–1549*, Romae 1863, n. 740.

mondható pálos közösségből álló késő középkori magyar jelenlét Rómában a kor viszonyai között teljesen mondható.¹⁰⁵

A 15. századi magyar, illetőleg magyar vonatkozású bíborosi kinevezésekkel kapcsolatos források néhány más figyelemre méltó mozzanattal is szolgálnak. Ilyen például, hogy több esetben egy másik állammal közös fellépés hozott eredményt. Várdai és Bakócz érdekében Velence római követei is befolyásolták a Szent-széket. Bakócz Tamás kapcsán a történeti irodalom egyenesen a Signoria szerepét tartja a meghatározóbbnak.¹⁰⁶ Aragóniai János és Estei Hippolit esetében a Nápolyval, illetve Ferrarával való együttműködés bizonyult sikeresnek. Nem hallgatható el, hogy e két alkalommal elsősorban itáliai kezdeményezésről, s magyar részről csupán közreműködéséről volt szó. Estei Hippolit primásért leginkább csak Beatrix királyné tett lépéseket, jóllehet bíborossága már Mátyás király életében napirenden forgott. 1493. évi kinevezésekor a Beatrix és Ulászló között húzódo ellentétek miatt a magyar korona hivatalos jelöltje nem ő, hanem Lengyelországgal közösen Frigyes Kázmér krakkói püspök, Ulászló testvére volt.¹⁰⁷

Míg különösen Estei bejutása a Szent Kollégiumba leginkább az *ad hoc* politikai tervezetéseken alapuló kinevezés mintapéldája,¹⁰⁸ addig Várdai kalocsai érsek előléptetése mögött koncepcionális és a későbbiekre nézve már tipizálható elemek is megfigyelhetők. Ezen elemek leglényegesebbje Mátyás azon – ajánlóleveleiben tett – többszöri kijelentése, hogy Magyarországot ugyanúgy megilleti a jog (*prae-rogativa* [!]) arra, hogy bíborosa legyen, mint más, ilyen „kiváltsággal” rendelkező államokat. 1464-ben még arra is felhívta II. Pius pápa (1458–1464) figyelmét, hogy az ország rangjához két kardinális is méltó lenne. (Szécsi ekkor még életben volt.) A király ugyan elismerte, hogy elődei korábban kevesebbszer éltek a lehető-

¹⁰⁵ Noha a vonatkozó kutatások már újraindultak (például CSUKOVITS ENIKŐ, *A római Szentlélek-Társulat magyar tagjai*, Századok 134 [2000] 211–244), a középkorvégi római magyar jelenlét különféle szintjei gyakorlatilag még feltáratlanok tekinthetők. A hiányra az ismertebb adatok rövid összegzése kíséretében KUBINYI ANDRÁS is felhívja a figyelmet (*Magyarok a késő-középkori Rómában*, Studia Miskolcensis III, Miskolc 1999, 83–91, 83–85). Egy kiegészítő adalék: 1471–1527 között az Apostoli Kancellária kötelékében mindössze 5 magyart és lengyelt (három prelátust, két kisebb klerikust) találunk, míg az olaszok száma 634, a franciáké 129, a spanyoloké 202, a németeké 61, a dalmátoké 14 volt. Igaz, az angolokat mindössze 2 fő – de mindketten püspökök – képviselte (THOMAS FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance [1471–1527]* [BDHIR 63], Tübingen 1986, 241). – Páratlan távlatokat nyit az Apostoli Penitenciária gazdag, a magyar tudományosság számára eddig teljesen ismeretlen anyaga. ERDÉLYI GABRIELLA, *A „Sacra Poenitentiaría Apostolica” hivatala és magyar kérvényei a XV–XVI. században (I)*, LK 74 (2003) 33–57. (A 2. közlemény sajtó alatt.) – A pálos kolostor történetének feldolgozását és forrásait LORENZ WEINRICHTÓL lásd a *Bibliográfiában*.

¹⁰⁶ *Mátyás király levelei*, 56–57, n. 42. 61–62, n. 47. 104–105, n. 76; *Magyar diplomáciai emlékek*, I, 300–301, n. 181; FRAKNÓI, *Erdődy Bakócz*, 79–80; BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 15v.

¹⁰⁷ BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 15r.

¹⁰⁸ Erről összefoglalóan: BERZEVICZY ALBERT, *Beatrix királyné 1457–1508* (Magyar Történeti Életrajzok), Budapest 1908, 541–543; részletei forrásszinten: *Magyar diplomáciai emlékek*, IV, 60–62, n. 43. 410–412, n. 77. 413–414, n. 78. 415–418, n. 80; *Aragóniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok* (MHH I/39), kiad. BERZEVICZY ALBERT, Budapest 1914, 239–240, n. 163. 326, n. 215.

séggel, ezért a Szent Kollégium tagjai között alig voltak magyarok, de szerinte az ország „megváltozott körülményei” (vagyis leginkább európai befolyásának növekedése) e téren szintén fordulatot kívánnak.

Mátyás személyes presztízskérdésként (*cordi esse*) és uralma nemzetközi reprezentációjának fokmérőjeként (*ornamento coronae nostrae*) kezelte „súlyos” de „nem teljesíthetetlen” kérése (*ardua quidem, non tamen prorsus irrationabilia postulandi*) elfogadását, amennyiben azt hangoztatta, hogy országa sem érdemel rosszabb feltételeket (*peiores condiciones*) a többinél. A másik fő királyi érv Magyarországnak ezáltal a Szentszékhez való szorosabb kötődésének (*oebedientia generalis*) és a hazai egyházi viszonyok megszilárdulásának (*status ecclesiarum Dei solidior*) felelőse volt. Hivatkozása annyiban kétségtől birt némi alappal, hogy egy újabb bíboros erősítette volna az egyházi rend pozícióit a bárókkal szemben.

Nem kevésbé fontos az uralkodó hivatkozása a közjóra (*communi utilitati, causae communi*), illetve az államérdekre (*rebus publicis, status publici firmamento, privato statui regni*). Ami valójában azt jelentette, hogy a hazai egyházszerkezet vezetői közül az esztergomi érsek mellett, vagy akár azzal szemben egy másik, megbízható, tekintélyes és legfőképpen neki lekötöztetett prelátusra volt szüksége, aki szilárd támasza lehet a kormányzásban, mint például 1465. évi török elleni hadjárata idején. Nem másról van itt szó, mint az államügyeket kézben tartó, erős bíboros miniszterre (mint az európai történelemben elhíresült Wolsey, Ximenes, Richelieu, Mazarin stb.) vonatkozó korai magyar igényről. Feltétlenül figyelmet érdemel, hogy Szécsi halála után továbbra is Várdai maradt a bíborosjelölt, s nem az új esztergomi érsek, Vitéz János (1465–1472). Az ő érdekében az uralkodó csak tessék-lássék tett lépéseket a Kúriánál.¹⁰⁹ Emellett a királyi kancellária tényleges vezetése szintén a kalocsai érsek kezébe került.

Mátyás ajánlóleveleinek további sajátossága, hogy a jog és Várdai személyes kiválóságának hangoztatása mellett a kedvező döntésre mégis a Szentszék iránti lekötöttségét növelő „jótéteményként” (*beneficio*) tekint. Csupán a kérés különböző kifejezéseit használja (*desiderium, expostulatio, instamus, supplicamus iterato, postulamus*). A király – a fennmaradt adatok tanúsága szerint – 1464–1465 között négy ízben fordult mind sürgetőbben a pápai Kúriához. Érveit hol megismételte, hol újabbakkal toldotta meg. 1465 végén már csak egy rövid emlékeztetőt küldött az ügy melegen tartására. A siker érdekében Rómába küldött követe, a tinini püspök számos külön tárgyalást folytatott. Velencét kétszer kérte fel közbenjárásra. Szécsi halálát követően pedig a Bíborosi Kollégiumnak is írt. Kiemelte, hogy az „ország dicsérete és javára” (*pro decore et commodo regni*) elengedhetetlen egy magyar tag felvétele sorukba. A kinevezésre végül három év elteltével, 1467-ben a velencei származású II. Pál pontifikátusa alatt került sor.¹¹⁰

¹⁰⁹ FRANKÓI VILMOS, *Vitéz János esztergomi érsek élete*, Budapest 1879, 151–152.

¹¹⁰ Mátyás király levelei, 91–92, n. 67. 55–56, n. 41. 99–100, n. 73. 99–100, n. 75. 131–132, n. 96; ÉRDŰJHELYI MENYHÉRT, *A kalocsai érsekség a renaissance-korban*, Zenta 1899, 44–47; KATONA ISTVÁN, *A kalocsai érseki egyház története I* (ford., s.a.r., szerk. Takács József–Thoroczky Gábor–Romsics Imre),

1482–1483-ban Váradi Péter kalocsei érsek esetében Mátyás érvei¹¹¹ és módszerei gyakorlatilag ugyanezek voltak. A király kezdetben minden követ megmozgatott a kalocσαι érsek érdekében. Rómába küldte az érsek testvérét, Pál esztergomi prépostot, írt Simone patراسi érseknek, Rangoninak, a nápolyi királynak, több bíborosnak (Aragóniai Jánosnak, Borgiának, Carafának) és főúrnak, valamint természetesen akkori római követének, Francesco Fontanának és a pápának is.¹¹²

IV. Sixtus nem elutasító, ám a kérés azonnali teljesítése elől szokás szerint alkalomlag kitérő brévéinek magyarázata már-már klasszikusnak mondható: „Bíborosok választása ebben az évben nem állt szándékunkban, mivel egyrészt a már meglévő kardinálisok nagy száma, másrészt pedig más uralkodók és fejedelmek hasonló szám-talan kérése miatt tisztelendő testvéreink kollégiuma így tanácsolta, s egyetértésük híján nem is tervezzük hasonlót. Hogyha azonban valamikor majd elérkezik a kinevezések ideje, azon leszünk, hogy kérésed kapcsán ne feledkezzünk el annyi érdemről, tiszteletéről és dicsőségedről” – írták Rómából a budai királyi udvarba.¹¹³

A kinevezés végleges elmaradása nem az először mutatott elzárkózással, a felhozott szempontok elégtelenségével, vagy a király és IV. Sixtus szaporodó ellentéteivel, hanem az érsek időközbeni kegyvesztettségével és bebörtönzésével magyarázható.¹¹⁴ A soron következő koronabíborosi kinevezéseknél, 1483. november 15-én, majd 1484. március 6-án Váradi a jelölés megújításának hiánya miatt nem jött szóba.¹¹⁵

Mátyásnak a kortárs és későbbi európai uralkodói gyakorlattal úgy tartalmi, mint külső jegyeiben – nyugodtan állíthatjuk – teljesen egyező politikája megteremtette és fenntartotta mindazokat a kereteket, amelyek a középkor végén az ország hatalmi állásának megfelelő módon biztosították a magyar jelenlétet a pápaválasztó testületben. E bíborosajánlási „jog”, pontosabban jogszokás szilárdságában és gyakoriságában persze Magyarország esetében sem egyezett meg az egyházi ja-

Kalocsa 2001, 342–348 és különösen a 932. jegyzet; BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 12r. – Úgy tűnik, Váradi nem viselte új méltósága jelvényeit, a *galerust* II. Pál már csak sírjára küldte el 1471-ben. THEINER, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, II, 421–422, n. 601.

¹¹¹ Például: „*Quod si hoc tempore penes nos haberemus unum Hungarum cardinalem, Deus scit, quantis curis, quantis laboribus impresenciarum, cum nos cesar Thurcorum ingenti cum apparatu invadere conatur, eius opera possemus relevari.*” Lásd a következő jegyzetet.

¹¹² *Mátyás király levelei*, 243–244, n. 139. 254–256, n. 147. 256–258, n. 148. 258–259, n. 149. 260–261, n. 150. 261–262, n. 151. 263–264., n. 152. 264–265. n. 153.

¹¹³ „*In designandis namque cardinalibus hoc anno nulla habuimus consilia, postulante sic sacro venerabilium fratrum nostrorum collegio, tum propter ipsorum magnum numerum, tum quod multiplicibus ad preces aliorum etiam regum et principum ad honorem hunc nobis propositis, nec eo dissentiente nunc habituri sumus. Quod si aliquando ad eam designationem devenire contingeret, conabimur non immemores esse glorie, honoris, precum et tantorum meritum tuorum.*” Vö. *Mátyás király levelei*, 254 és 256, 2. és 1. jegyzetek; THEINER, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, II, 485, n. 663; *Matthiae Corvini Hungariae regis epistolae ad Romanos Pontifices*, 208, n. 162.

¹¹⁴ KUBINYI ANDRÁS, *Mátyás király és a magyar püspökök*, [Uő], Főpapok, egyházi intézmények és vallássság, 69–86, 81–82; FRANKÓI VILMOS, *Váradi Péter kalocσαι érsek élete 1483–1511*, Budapest 1884, 13–15kk.

¹¹⁵ BAV Vat. lat., vol. 9713, fol. 41r.

vadalmak adományozása felett gyakorolt világi befolyás mértékével, sem formálisan, sem a gyakorlatban, a bíborosi kinevezések terén jóval kedvezőbb pápai pozícióknak köszönhetően. A magyar királyi „főkegyúri jog” és bíborosajánlási jogszokás közös vonása ugyanakkor, hogy az uralkodó pillanatnyi bel- és külpolitikai érdekei szerint alattvalói, illetve külföldiek érdekében egyaránt élt velük. Bár a Hunyadi-király az Apostoli Szék politikájának alakítására ennek révén csak csekély hatást tudott kifejteni, azt mindenesetre végképp lehetetlenné tette, hogy Róma a magyar korona alattvalói közül az ő megkerülésével emeljen bárkit erre a sajátos rangot és számos egyházi, világi kiváltságot biztosító méltóságra.

A Jagelló-korban Ulászló öccse, Frigyes Kázmér 1493-ban, majd Bakócz Tamás 1500-ban történt kinevezése azt bizonyítja, hogy Mátyás politikája hagyománnyá szilárdult. Bakócz a parasztháború utáni bukásáig bíboros-kancellárként az ország legmeghatározóbb politikai személyisége volt, akinek még a pápaság történetébe is sikerült beírnia a nevét. Jószerével ő az egyetlen „kegyenc” jellegű bíboros-miniszter történelmünkben. Ideszámítva még Várdait is, aki Mátyás erős egyénisége mellett kevésbé tudott érvényesülni. Egy másik korabeli magyar bíborosjelölt, Beriszló Péter veszprémi püspök érdekében, úgy tűnik, hogy csak I. Miksa császár (1493–1519) folyamodott az Apostoli Székhez.¹¹⁶

2. A MAGYAR KORONABÍBOROSI „INTÉZMÉNY” ELHALÁSA

A sor már korán megszakadt. Bakócz Tamás halála után II. Lajos király Szalkai László esztergomi érsek, főkancellár (1524–1526) kineveztetésével próbálkozott. Személye azonban – Burgio nuncius kedvezőtlen jelentései következtében – Róma számára elfogadhatatlannak bizonyult. Az esztergomi érsek primási és született követi jogait Szécsi után véglegesen rögzítő Bakócz húszévnnyi bíborossága¹¹⁷ után szóba sem jöhetett, hogy e tisztet ezúttal másvalaki, mint például Tomori Pál kalocsai érsek, vagy az akkor még nem is püspök Brodarich István kaphassa meg.¹¹⁸

II. Lajos követelése elől a Szentszék kivételesen nem csupán ügyrendi kifogásokkal, hanem a egyre mohóbb államok jelölési „jogának” – halovány és átmeneti – kétségbe vonásával zárkozott el: „mivel pedig a kardinális-kreációkban azon ősi és bevált módot készülünk feléleszteni, hogy tisztelendő testvéreink szabad tetszés- és véleménynyilvánítása nélkül semmit sem cselekszünk, és a fejedelmek kérései, törekvései is napról-napra olyannyira sokasodnak, hogy e dolog számos nehézséghez látszik vezetni, ennél fogva kénytelenek vagyunk e kinevezéstől eltekinteni és más időpontra ha-

¹¹⁶ *Monumenta Romana Episcopatus Vespriensis. IV: 1492–1525*, ed. IOSEPHUS LUKCSICS, Budapestini 1907, n. 196 és 216.

¹¹⁷ A primási jogok fejlődésére: ERDŐ, *Il potere giudiziario del primate d'Ungheria*, i. m.

¹¹⁸ ERRŐL FRAKNÓI VILMOS írt kimerítően: *Három magyar bíbornok-jelölt a XVI. században*, Új Magyar Sion 5 (1874) 81–100, 81–92.

lasztani” – közölte VII. Kelemen a magyar királlyal.¹¹⁹ A dilemmát a hamarosan bekövetkező mohácsi csata oldotta fel. A nagyhatalmi szerep elvesztése, majd a teljesen önálló államiság megszűnése a magyar korona alig kifejlődött bíborosnevezési jogszokásának sorsát is megpecsételte.

Az ország egy része felett uralkodó I. Ferdinánd (1526–1564) 1538-tól kezdődően azon kijelentéssel, hogy „Magyarországot megilleti egy bíboros”, több mint egy évtizeden keresztül hiába sürgette Rómát Várdai Pál prímás (1526–1549) érdekében.¹²⁰ A Habsburg–király hasztalan hívta fel az Apostoli Szék figyelmét, hogy igényét külön kell választani fivéréétől, a császáretől. De azon érv sem segített, hogy amíg Franciaországot úgymond egyszerre több bíboros is megjeleníti az európai közvélemény előtt, addig a katolikus királyságok rangsorában őt közvetlenül követő Magyarországot egy sem: „...amikor értesült róla, hogy Őszentsége figyelmen kívül hagyta királyi személyét a fejedelmek kérésére történt bíborosi kinevezéseknél, Őfelsége súlyos szemrehányásokkal illetett engem. Azt mondta tudniillik, hogy szemlátomást a legkeresztényibb királlyal szemben őt és a császárt egy kalap alá vették, és ugyanannyi bíborost kreáltak kettejük számára, mint egyedül magának a francia királynak, amit szerfölött nehezményezett. Hangoztatta, hogy minden oka megvan a panaszra, mert ebben a kérdésben személye, elkülönítendő a császáretől, mint ahogy országaik is különböznek. Őfelsége továbbá kifejtette, hogy a francia és a magyar király között máskor is voltak viták, jöllehet az a döntés született, hogy a magyar uralkodó a francia mögött a második helyet birtokolja, egyéb megfontolások mellett figyelembe kell venni, hogy miközben Franciaországnak számos bíborosa van, Magyarországnak egy szál sincs” – tudatta Rómával Girolamo Verallo nuncius 1542 júniusában.¹²¹

¹¹⁹ Róma, 1526. január 5. THEINER, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, 658, n. 886. Szövegszerűen idézve az előző fejezetben. – Szalkai László esztergomi érsek 1525. október 30-án uralkodója mellett maga is kérte bíborosi kinevezését, méghozzá meglehetősen célratorően. VII. Kelemen 1526. január 5-én szintén kitérő választ küldött neki. A vonatkozó iratok: ASV Segr. Stato, Principi, vol. 3, fol. 355rv; NANNI, *Epistolae ad principes*, I, n. 1363–1365; vö. FRAKNÓI, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel*, II, 379; és TUSOR PÉTER, „Fejedelmi forrásközlés”, Budapesti Könyvszemle 16 (2004) 2, 107–120, 113.

¹²⁰ FRAKNÓI, *Három magyar bíbornok-jelölt*, 92–96. A FRAKNÓI által hasztalan keresett ajánlólevelek (1539. július 5. és 1543. október 23., valamint 1540. november 6. és 1548. [!] augusztus 5.) megtalálhatók: THEINER, *Vetera Monumenta Slavorum I*, helyenként (lásd dátum szerint); illetve ÓVÁRY LIPÓT, *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi bizottságának oklevél-másolatai. II: A mohácsi vész utáni korszakból származó s a XVI. század végéig terjedő oklevelek kivonatai*, Budapest 1894, 349. 420 [és még 360.] sz.; valamint ASV A.A., Arm. I–XVIII, n. 5113 és 5125.

¹²¹ „...mi fece uno gran resentimento che era stato avvisato che sua santità nella creazione de cardinali ad istanzia de principi non havea considerazione della persona di sua regia maestà, conciosiacché havesse detto et deliberato di egualar al re Christianesimo, la maestà Cesarea et sua insieme, volendo confundere la persona di Cesare et sua per un solo, et creare non più cardinali ad contemplazione di lor due, che del re Christianesimo solo; gravandosi di questo estremamente dicendo haver iusta causa di resentirse, perché in questa pratica sua maestà regia tien persona separata da Cesare, siccome tiene tutti li suoi regni, et che tra l re di Francia et quel di Ungaria era stato altre volte controversia, non obstante che l fusse poi determinato ch l re di Ungaria tenesse il se-

A protestantizmussal szemben folytatott küzdelem hatásfokának javítására, az egyházi viszonyok rendezése érdekében egy másik pápai követ, Giovanni Morone már korábban javasolta az Államtitkárságnak egy, a feladatra alkalmas magyar bíboros akár saját kezdeményezéséből történő kreálását: „...mivel tudvalevőleg nem is annyira Magyar Királyság, mint az Apostoli Szék javára szükséges egy magyar kardinális kinevezése, hogy eltíporja a lutheránus szektát, amely kezdi felütni fejét e területeken, és hogy az egyházi ügyeket jó karba hozza, könyörgök Őszentségének (még ha talán vakmerőnek tűnök is), hogy vegye ezt fontolóra, s egy ilyen kreációval inkább tegyen eleget neve dicsőségének, a népek igényének és vallásunk szükségleteinek, mintsem a fejedelmek közbenjárásának, ha az alkalmatlan személy javára szól” – olvashatjuk egyik jelentésében.¹²² A pápai követ gondolatait azt mutatják, hogy a „terepen” tartózkodó kúriai tisztviselők tulajdonképpen világosabban látták Róma érdekeit, mint a Szent Palota falain belül élők. (Hasonló példával majd a 17. században is találkozunk.)

Legvégül a Habsburg-király – aki a trienti bíboros püspököt bízta meg az ügy mozgatásával – a saját személye iránt kívánt megbecsülés és Várdai érdemei mellett szintén a katolikus vallás erősödését, továbbá az Apostoli Szentszék magyarországi befolyásának várható növekedését helyezte érvelése középpontjába:

„...miután ez az ügy oly nagyon szívünkön fekszik, hogy jobban már nem is tehetné, valamint nemcsak nekünk válna nagy hasznunkra, hanem szinte egész országunknak, és úgy a vallás oltalmazását, mint az Apostoli Szék megbecsültségét tekintve ezen királyságban, bizony Szentségteknek is, ha eme egyaránt magas méltóságú és kiemelkedően derék főpap a bíborosok számát gyarapítaná, nem tudtuk megtartóztatni magunkat, hogy ne fordítsuk újból Szentségek figyelmét erre a dolgra... Oly nagyon kérném ismét, hogy Szentségtetek ne vessé meg közbenjárásunkat az érsek úr előléptetésében, és ne gondolja, hogy azt bárki esdeklése facsarta ki belőlünk. Akár ránk való tekintettel, akár ígéretének okán, vagy e főpap számos és végtelen érdemei miatt, amelyeket hűségéből és tiszteletadásából kifolyólag nemcsak a mi s nemes Magyar Királyságunk, hanem Szentségtetek és azon Apostoli Szék irányában tanúsított és jelleméhez illően napról-napra még inkább tanúsítani szokott, kérésünket ha Szentségtetek teljesíti, megvalljuk, hogy azt nem mindennapi jótéteményeként fogjuk tőle fogadni. Szívünk legmélyéből örvendünk majd, hogy annyi de annyi könyörgésünk és közbenjárásunk után az érsek úr (aki egyúttal Magyarországunk helytartója is) bíborosi kinevezésével leghőbb kívánságunknak Szentségtetek eleget tett, és hogy ezzel mind az Isten iránt érzett áhítatnak s kegyes-

cundo loco poi Francia, oltre le altre considerazioni che si debbono haver et rispetti ad quel regno che non ha cardinal nessuno, et Francia ne ha molti.” Az érdekes eszmecszeréről készült nunciusi beszámoló kiadva: *Berichte vom Regensburger und Speyerer Reichstag 1541, 1542. Nuntiaturen Verallas und Poggios. Sendungen Farneses und Sfondratos 1541–1544* (Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Actenstücken [NB] I/7), hrsg. v. LUDWIG CARDAUNS, Berlin 1915, n. 106, 216–218.

¹²² „*Et perché si conosce essere necessario, non men per beneficio del regno de Ongaria, che di quella sede apostolica, creare qualche cardinale Ongaro per estirpare il principio delle sette lutherane, quali cominciano in quelle parti, et per ridurre le cose ecclesiastiche in bon stato: supplico sua santità (benché forsi sia temerario) voglia andare con qualche considerazione et in tal creazione soddisfare più presto al nome suo et al bisogno delli populi et alla necessità della religione nostra, che all'intercessione de principi, quando sia collocata in mal subietto.*” Prága, 1538. április 10. *Nuntiatur des Morone 1536–1538* (NB I/2), hrsg. v. WALTER FRIEDENSBURG, Gotha 1892, 272–273, n. 85.

ségnek, mind pedig az Apostoli Szentszék tekintélyének magyarországi védelme, gyarapodása érdekében egyaránt hatalmas dolgot cselekedett” – győzködte Ferdinánd III. Pál pápát.¹²³

Várdai előléptetését tulajdonképpen belpolitikai szempontok akadályozták meg. Nem csupán a Habsburgok és a pápaság erősen ingadozó viszonya, hanem évekig az is, hogy sokáig három magyar igénylővel kellett számolni. Frangepán Ferenc kalocsai érseket még Szapolyai (I.) János király (1526–1540) terjesztette fel. Átpártolása után előfordult, hogy Ferdinánd – aki korántsem volt mindig annyira elkötelt az erdélyi irányban, mint az iménti idézet sejteti – azért visszakozott, mert egyikőjüket sem akarta elidegeníteni magától. Várdai eközben az esztergomi érsek előjogára hivatkozva igyekezett elsőbbségét kivívni, hiába. A harmadik szereplő, Statileo János erdélyi püspök voltaképpen önjelölt volt, ám fondorlatai többször riadalmat keltettek az érdekeltek körében.¹²⁴

Ferdinánd egy időben Frangepánnal és Statileoval szemben maga is a primási rangelsőséget emelte ki: „...elsterjedt az a hír, hogy Őszentsége a császár ajánlására ki akarná nevezni bíborossá főtisztelendő Frangepán egri püspököt, ezután pedig János magyar király folyamodására és Franciaország királyának támogatásával főtisztelendő Statileo erdélyi püspököt kreálná kardinálissá. Mindketten magyarországiak, ahol az esztergomi érsekség a legelső, és érseke birtokolja az első helyet a királyság tanácsában, következésképp az egyházmegye rangja érdekében, amelynek már sok más bíboros főpásztorja volt...”, e prelátus előléptetését követelte – értesülhünk a király lépéséről Morone nuncius tolmácsolásában.¹²⁵

¹²³ „...cum id negotii nobis tantopere cordi sit, ut magis esse non possit plurimumque intersit, non nostra solum, sed totius pene regni nostri praedicti atque etiam sanctitatis vestrae ad tuendam in ipso regno religionem sanctaeque apostolicae sedis auctoritatem hunc praesulem summae dignitatis pariter ac probitatis in numerum cardinalium cooptari facere, non potuimus, quin eandem sanctitatem vestram denuo ea de re admoneremus, rerogarem usque... ut sanctitas vestra non aspernat in promotione dicti archiepiscopi intercessionem nostram, nec eam ullius hominis precibus extortam esse suspicetur, quod si hoc fecerit sanctitas vestra vel nostri intuitu, vel suae promissionis causa, vel ob dicti antistitis plurima maximaque promerita, quae non nobis solum inclytoque regno nostro Hungariae, sed et beatitudini vestrae istique sanctae sedi apostolicae pro sua pietate observantiaque praestitit et indes magis magisque praestare solet ingenue, profitemur nos non vulgare beneficium a sanctitate vestra accepisse, atque adeo ex animo laetabimur post tot tantasque preces et instantias nostras in promotione eiusdem archiepiscopi et locumtenentis nostri in regno Hungariae nostris votis summoque desiderio ab eadem sanctitate vestra satisfactum et religioni pietatique in Deum sanctaeque istius sedis apostolicae auctoritati in his regnis nostris vel tuendae vel augendae non mediocriter consultum esse.” Bécs, 1548. augusztus 5. ASV A.A., Arm. I–XVIII, n. 5125.

¹²⁴ Minderre lásd *Nuntiatur des Morone*, továbbá *Legations Aleanders 1538–1539 I* (NB I/3), hrsg. v. WALTER FRIEDENSBURG, Gotha 1893; *Legations Aleanders 1538–1539 II* (NB I/4), hrsg. v. WALTER FRIEDENSBURG, Gotha 1893, *passim* (adataik feldolgozása: FRANKÓI, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékkel*, III, 43–52); valamint *Nuntiaturen Morones und Poggios. Legationen Farneses und Cervinis 1539–1540* (NB I/5), hrsg. v. LUDWIG CARDAUNS, Berlin 1915, n. 5. 7. 19. 235. 331. 336.

¹²⁵ „...nascesse da una divulgata fama che sua santità a raccomandazione dell'imperatore volesse crear monsignor Frangepano, vescovo d'Agria, et dopo ad istanzia del re Giovanni de Ungaria con raccomandazione appresso il re de Francia fosse per crear monsignor Statilio, vescovo di Transilvania, tutti in Ungaria, et essendo la chiesa di Strigonia la suprema di quella provincia et tenendo l'arcivescovo il primo luogho nel consiglio del regno, per honor di essa chiesa, qual ha havuto molti altri cardinali...” Bécs, 1540. január 12. *Nuntiatur-*

Amíg Várdai kreációjának elmaradására politikai okok következtében került sor, utóda határozottan hasznos húzott belőlük. Martinuzzi (Fráter) György 1551. évi gyors, az ország egyesítésével kapcsolatba hozható, és ezért a politikai szempontok elsőségére nézve példaértékű kinevezetése azonban átmeneti eredménynak bizonyult. Mint közismert, Ferdinánd rövidesen megölette.¹²⁶

Martinuzzi, akivel hétre emelkedett (Aragóniai János adminisztrátort is beleértve) az addigi bíboros esztergomi érsekek száma, hosszú időre az utolsó valódi magyar koronabíboros. Jószerével a 20. század elejéig utódai – egy kivételtől eltekintve – már császári ajánlással kerültek be a Szent Kollégiumba, hiszen a jogszokás, amint már előkerült, az uralkodó személyére, és nem címei számára szólt. A császári és a magyar királyi korona Ferdinánd 1556. évi császárrá választásával létrejött összekapcsolódása a magyar koronabíborosi „intézmény” Mohács után még megmaradó, jogszokáson alapuló lehetőségét is megszüntette. A 16. század második felének két magyar bíborosi kinevezése, azaz Veranchich Antal esztergomi (1569–1573) és Draskovich György († 1587) kalocsai érseké már ennek az új rendszernek a keretében, nem magyar királyi, hanem császári jelölés révén (*ad partem imperatoris*) ment végbe 1573-ban, illetve 1585-ben.¹²⁷

Veranchich Antal esete még sajátos átmenetet képez, amennyiben a már magyar királlyá koronázott Rudolf trónörökös szintén ajánlotta őt XIII. Gergelynek (1572–1585), Filippo Boncompagni bíboros neposnak és a bécsi pápai nunciusnak. Indoklásában az ország érdekeire, korábbi magyar példákra hivatkozott, valamint kifejezetten a Szent Koronának úgymond kijáró méltóság helyreállítását emlegette: „Az esztergomi érsek felmagasztalása nem annyira a primási tisztet, mint inkább a nemes Magyar Királyság közméltóságát szolgálná. Közbenjárásunkra méltóztassék tehát őt ezzel a ranggal felruházni, amellyel az elmúlt időkben a Magyar Királyságban bizony többen büszkélkedhettek, hogy fellépésünknek hála Magyarországon ezen ősi méltóság mintegy helyreállíthatni lássék, és hogy a főtisztelendő esztergomi érsek új méltósága díszével ékesítve végső soron mind egyházát, mind hazáját gazdagítsa”.¹²⁸

berichte Giovanni Morones vom deutschen Königsbofe 1539–1540 (Quellen und Forschungen aus Gebiet der Geschichte [QF] 1), hrsg. v. F. DITTRICH, Paderborn 1892, 121, n. 42 és 119–120, n. 41. Vö. még THEINER, *Vetera Monumenta Slavorum I*, n. 858 és 872.

¹²⁶ BARTA GÁBOR, *Vájon kié az ország* (Labirintus), Budapest 1988, 34; BAV Vat. lat., vol 9713, fol. 21v; BÖHM, *A kardinálisokról*, 36. – A Szent Kollégium 16. századi archontológiája, benne a magyar vonatkozású kinevezésekkel: HC III, 1–55.

¹²⁷ FRAKNÓI, *Három magyar bibornok-jelölt*, 96–100; BAV Vat. lat., vol 9713, fol. 27v.

¹²⁸ „*Strigoniensis archiepiscopi amplifcatio non tam ad primatum, quam publicam incltyto Hungariae regni dignitatem spectet, dignetur eundem buius nostrae intercessionis gratia eo honoris ornamento afficere, quo retro actis temporibus in regno Hungariae plures floruisse constat; ut nostro beneficio incltyto illi regno pristina dignitas quasi restituta videatur; praefatusque reverendissimus Strigoniensis archiepiscopus novo dignitatis ornamento conspicuus, deinceps ecclesiam et patriam magis ornet.*” Rudolf XIII. Gergelyhez, Bécs, 1572. december 2. *Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. XI: Végyes levelek 1572–1573* (MHH II/26), kiad. WENZEL GUSZTÁV, Budapest 1873, 162–163, n. 101.

Rudolf a pápához írtaknál még egyértelműbben fogalmazott Boncompagninhoz intézett levelében: „Mivel a nemes Magyar Királyság azon jeles méltóság ékességétől, amely csak a legjobbaknak és az Apostoli Szentszék irányában leginkább elkötelezetteknek jár ki, és amellyel az elmúlt időkben köztudomásúlag számos egyházi férfiú tündökölt Magyarországon, az utóbbi néhány évben meg lett fosztva, és ez az ország ősi fényének nagyban ártani látszik, úgy óhajtjuk, hogy Magyarország hajdani ragyogása emlékének visszaállítása érdekében az érsek úr e méltóság hírneves díszével gyarapodjék.”¹²⁹

Az „ifjabb király” Veranchichot e nem mindennapi érveléssel igyekezett kiemelni a többi császári pártfogolt közül. Vele szemben II. Miksa (1564–1576) csupán általánosságban fogalmazta meg ajánlásában az érsek érdemeit és a kinevezéséből származó előnyöket,¹³⁰ ám a nuncius előtt kifejtett szóbeli magyarázatában még szintén érvként szerepelt, hogy a kollégiumnak nincs magyar tagja. A bécsi udvar a magyar jogigények hangoztatása mellett minden követ megmozgatott a primás érdekében. Csatasorba állította római képviselőtét, a Habsburg-párti kardinálisokat, és támogatásban részesítette a Rómába utazó primási titkár, Francesco Diotallevi küldetését.¹³¹

Az összehangolt és átgondolt fellépésnek köszönhetően viszonylag gyorsan, egy év leforgása alatt elért siker azonban kérészetű lett. Kinevezése után alig tíz nappal Veranchich meghalt.¹³²

Az első, merőben császári ajánlásra kinevezett magyar bíboros Draskovich György kalocsai érsek volt. Esztergomot Veranchich halála után üresedésben hagyták. Draskovich jelölése éppen azt a célt szolgálta, hogy ekképpen kielégítve a tekintélyes főpap becsvágát, a primási széket ne kelljen vele betölteni. A bevételeket e megoldásnak köszönhetően továbbra is a kamara kezelhette.¹³³ A kalocsai érseket II. Rudolf császár (1576–1612, 1608-ig magyar király) első ízben 1582. április

¹²⁹ „Cum in clytium Hungariae regnum insigni illo dignitatis ornamento, quod optimis et sanctae sedi apostolicae addictissimis quibusque competit, et quo retroactis temporibus complures ecclesiastici ordinis viros in eodem Hungariae regno conspicuos fuisse constat, annis abhinc aliquot destitutum sit, idque pristino regni illius splendori multum detrabere videatur... ipsumque [sclt. archiepiscopum] ad reintegram in memorato Hungariae regno splendoris pristini memoriam, celebri isto dignitatis ornamento augeri petimus.” Verancsics... összes munkái XI, 163–164, n. 102.

¹³⁰ Szintén 1572. december 2-án. Verancsics... összes munkái XI, 159–161, n. 90. – Zaccaria Delfino nuncius december 11-ei jelentésében közölte az Államtitkársággal a két uralkodó kérését és érveit. GALLA FERENC, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások, felmentések és kiváltságok a katolikus megújulás korából I* (Regnum-Könyvek. I: Egyháztörténeti források 1 – Klny. LK 24–25 [1946–1947]), Budapest 1947, 107.

¹³¹ A két uralkodó által Veranchich primás érdekében 1572. november 28-án és december 2-án Rómába írt levelek fogalmazványai: ÖStA HHStA Ungarische Akten, Allgemeine Akten, Fz. 100, fol. 2. 3. 34. 44. 45–46. Veranchich személyes köszönete december 21-én Adam Altensteig császári titkárnak az iratok expedálásáért: uo., fol. 80–81.

¹³² FRAKNÓI, *Három magyar bíbornok-jelölt*, 96–100.

¹³³ FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 269–270. A kamarai igazgatásra, a jövedelmek felhasználására: KENYERES ISTVÁN, *Az Esztergomi Főegyházmegye birtokai és azok szerepe a török elleni védelemben a XVI. században*, Mater et Magistra (Strigonium Antiquum 5, szerk. Csombor Erzsébet–Hegedűs András), Esztergom 2003, 51–80.

28-án terjesztette XIII. Gergely pápa elé,¹³⁴ majd a nominációt a trónra lépő V. Sixtusnál szinte azonnal megismételte.¹³⁵ A neves jezsuita diplomata, a Közép- és Kelet-Európa szakértőnek számító Antonio Possevino már 1584-ben előléptetését tanácsolta. Róma mind ekkor, mind 1585 márciusában kedvezően nyilatkozott az ügyben.¹³⁶ Végül 1585. december 18-án végbement¹³⁷ kinevezését Draskovich 1586. február 19-ei levelében köszönhette meg az uralkodójának.¹³⁸

Az új magyar kardinálisnak sem a pápai, sem a császári–királyi kormányzatban nem vehették nagy hasznát. Az Örök Városba nem is szándékozott ellátogatni. Címtemploma kijelölését az ehhez elengedhetetlen római utazás mellőzésével, Filippo Sega nuncius révén kívánta elérni 1586 áprilisában.¹³⁹ 1586. október 30-án és november 7-én Rudolf közbenjárását kérte, hogy V. Sixtus mentesítse őt hosszú úttal járó fáradalmak, kiadások alól. Hajlott kora mellett arra hivatkozott, hogy éves jövedelme az útiköltség harmadát ha fedezné.¹⁴⁰ 1586. szeptemberétől tartó magyarországi bíboros-helytartósága¹⁴¹ tiszavirág-életűnek bizonyult, illetőleg a mégis terítékre kerülő esztergomi érseksége terv maradt. Már a következő év februárjában az örökkévalóságba költözött.¹⁴²

Draskovich Habsburg-ajánlásában nem csekély szerepet játszhatott, hogy ezzel párhuzamosan eredménnyel kecsegtető lépések történtek Rómában egy másik magyar származású főpap, Báthory András érdekében. Ő 1584-ben került be a Bíborosi Kollégiumba. Kreációja azonban nem a magyar, hanem a lengyel koronával, személy szerint Báthory István lengyel király (1576–1586) közbenjárásával hozható kapcsolatba.¹⁴³ Báthory lépései óhatatlanul a magyar klérus felé fordították II. Rudolf császár figyelmét bíborosjelöltjei kiválasztásában és rangsorolásában.

¹³⁴ ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 114, fol. 94–95.

¹³⁵ ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 117, fol. 49.

¹³⁶ Vö. LADISLAUS LUKÁCS, *Monumenta Antiquae Hungariae. I–IV: 1550–1600* (Monumenta Historica Societatis Iesu [MHSI] 101. 112. 121. 131), Romae 1969–1987, II, n. 274. 278. és 892, 6. jegyzet; *Die Nuntiatur am Kaiserhofe. I: Germanico Malaspina und Filippo Sega (Giovanni Andrea Caligari in Graz)* (NB IIIa/2/1 = QF 10), hrsg. v. JOSEPH SCHWEIZER, Paderborn 1905, 72, n. 40.

¹³⁷ FRAKNÓI, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszéssel*, III, 205.

¹³⁸ „Maiestatis vestrae sacratissimae tantam tanque excellentem erga me suorum sacellanorum minimum clementiam esse perspicio, ut si mille linguas haberem, illi dignas gratias agere non possem...” ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 116 [Konv. A], fol. 28–29.

¹³⁹ *Die Nuntiatur am Kaiserhofe I*, n. 110.

¹⁴⁰ A császári közbenjárásért december 30-án mondott köszönetet. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 117, [Konv. A], fol. 63–65. 110–112; [Konv. B], fol. 105–107. Vö. még GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 107.

¹⁴¹ 1586. szeptember 27-én letett helytartói esküje: Magyar Országos Levéltár (MOL), Magyar Kancelláriai Levéltár (MKL), Magyar Királyi Kancellária, Libri regii (A 57), vol. 4, n. 483.

¹⁴² *Die Nuntiatur am Kaiserhofe I*, n. 140. 142.

¹⁴³ FRAKNÓI, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszéssel*, III, 193; HORN ILDIKÓ, *Báthory András* (Post scriptum életrajzi monográfiák 3), Budapest 2002, 59–79; TIMA RENÁTA, *Báthory András fiatal éveit – egy bíborosi kinevezés a 16. században*, Korok, világképek, egyházak (Studia Ignatiana 1), Budapest 2002, 83–122, 104–117; és GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 107.

Rudolf hazai téren ismét a Báthoryakkal összefüggésben gyakorolta bíboros-ajánlási „jogát”, méghozzá az 1596–1597-ben lefolytatott alkudozás után az erdélyi fejedelemségtől megvált Báthory Zsigmond javára. A volt fejedelem császári *commendatiója* a lemondási feltételek egyik sarkalatos pontja volt, amelynek a prágai udvar 1598. április 22-én tett eleget. Báthory vissza-visszatérő bíborosi álmai valóra válásához – el nem hált házasságának pápai érvénytelenítése után – a kánonjogi feltételek adottak voltak. A politikai körülmények azonban sosem indokolták elégségesen kívánsága teljesülését, amely – mint hamarosan látni fogjuk – újabb országlásait és lemondásait követően is megmaradt.¹⁴⁴

* * *

Az önálló államiság részleges megszűnése a magyar királyi koronabíborosi jogszokás elhalása mellett egy másik hátrányos változást is eredményezett a Szent Kollégium hazai vonatkozásaiban. Mint láthattuk, már Nagy Lajos és Mátyás király is alkalmazott protektori feladatokat ellátó kuriális bíborosokat. 1507-től Pedro Isvalies személyében ismert az első olyan kardinális is, aki kifejezetten a *protector Hungariae* címet viselte. Utóda az 1523-ban VII. Kelemen néven Szent Péter trónjára lépő Giulio Medici lett.

A szakirodalom csupán trónra lépésének évéből említi Medicit.¹⁴⁵ Magyarország bíboros-protektorságát viszont már 1518-ban is ellátta. Tasnády Tamás esztergomi segédpüspök részére ekkor ő folytatta le a kánoni kivizsgálási eljárást a *Salonensis* címre.¹⁴⁶ 1521 folyamán protektori tisztének megfelelően a zenggi püspökség betöltésére tett előterjesztést (*praeconisatio*) a konzisztóriumban.¹⁴⁷

A magyar protektorátus már Ferdinánd trónra kerülésével a Habsburg örökös tartományokévé (*protectoratus regnorum et provinciarum haereditariarum*) alakult át, ahová – legalábbis e téren – Magyarország is besorolásra került. Az újkeletű római Habsburg-intézmény jogelődje tehát tulajdonképpen a magyar védnökség volt. A források a 16–17. században is sokszor csak *protettore d’Ungheriát* említenek, bár nem hivatalos jelleggel.¹⁴⁸ Szapolyai özvegyének, Izabellának 1547. évi próbálkozását

¹⁴⁴ SZILÁGYI SÁNDOR, *Carillo Alfonz diplomáciai működése (1594–1598)*, Budapest 1877, 2. 40. 42. 56; a diszpenzációra még 57–58; *Carillo Alfons levelezése és iratai I* (MHH I/32), kiad. VERESS ENDRE, Budapest 1906, 207. 208 és 254–255. 338–339; *Carillo Alfonz jezsuita atya levelezése és iratai (1591–1618) II* (MHH I/41), kiad. VERESS ENDRE, Budapest 1943, 250. 252–253. 254; FRANKÓI: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel*, III, 247 és különösen az 528. oldal 848. sz. jegyzetében idézett források (*Londoni Okmánytár*, 204–206).

¹⁴⁵ WODKA, *Zur Geschichte der nationalen Protektorate*, 62.

¹⁴⁶ ASV A.A., Arm. I–XVIII, n. 2858.

¹⁴⁷ Ezt egy későbbi emlékirat említi. ASV Archivio Concistoriale, Congregationis Consistorialis, Acta, vol. 1664–1666, fol. 823r.

¹⁴⁸ Egy előfordulás a számos példa közül: *Nuntiatür Giovanni Delfinos (1572–1573)* (NB III/6), hrsg. v. HELMUT GOETZ, Tübingen 1982, 47.

egy magyar bíboros protektor pápai kijelöltetésére Antonio Pucci kardinális személyében valószínűleg nem koronázta siker.¹⁴⁹

A változás jócskán rontotta a kúriai magyar érdekérvényesítés esélyeit. Tekintve a protektorok kulcsfontosságú, konzisztóriumbeli szerepét a királyi főpapkinevezések pápai bulláinak megszerzésében, nagyban hozzájárult a felszentelt püspökök számának hazai csökkenéséhez.

A 17. századdal ellentétben csupán egy korábbi példa ismeretes – igaz, a rendszeres kutatások e téren még váratnak magukra –, amikor a bullák megszerzése a protektornak járó illeték, az úgynevezett *propina* fizetése nyomán kitört vita miatt szenvedett késedelmet. Az újonnan kinevezett váci, csanádi, nyitrai, tinini és zenggi püspök 1583 tavaszán jelentette fel együttesen Gesualdo bíboros viceprotektort Rudolfnál, mondván, hogy a kardinális azelőtt, Morone védnöksége idején sosem fizetett jelentősebb összeget követel tőlük, miként Rómába küldött ügyvivőjük, valószínűleg Francesco Diotallevi tudatta velük.

A főpapok ravaszul igyekeztek hátba támadni Gesualdót. A sérelem orvoslását a tulajdonképpeni protektortól, az Innsburckban székelő Andreas de Austriától várták. Fizetési mentességüket Morone hosszas protektori működése alatt „szerzett” jogukra alapozták.¹⁵⁰ Az uralkodó a panasz nyomán 1583. június 21-én szólította fel a főherceg bíborost, hogy figyelmeztesse Gesualdót, ne terhelje újabb fizetési kötelezettségekkel a prelátusokat.

A kardinális július 1-jei válaszában azonban kételkedését fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy helyettese új és ismeretlen illeteket vetne ki, s csupán arra volt hajlandó, hogy rövid időn belül tájékozódik az ügyben.¹⁵¹ A vita miatt a megerősítésekre októberben, illetve a következő év májusában került sor.¹⁵² A probléma azonban nem rendeződött. 1588. január 25-én Heresinszky Péter győri püspök, kancellár Puteo nuncius támogatását kérte mindkét protektornál a *propina* elengedésére, a nuncius azonban hatásosabbnak vélt egy főhercegi ajánlást.¹⁵³

* * *

Mindeme kedvezőtlen tendenciák: a magyar koronabíborosi és bíboros-protektori „intézmény” megszűnése ellenében a 17. század elején kibontakozó magyarországi katolikus megújulást irányító felsőpapság, személy szerint az esztergomi érsekek *mutatis mutandis* voltaképpen a középkorvégi állapotok visszaállítására tettek többszöri kísérletet.

¹⁴⁹ FRAKNÓI, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel*, III, 65. (Puccira lásd: HC III, 21.)

¹⁵⁰ Datálatlan kérvényük: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt. Fz. 115, (Konv. A), fol. 137–138.

¹⁵¹ ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt. Fz. 115, (Konv. B), fol. 56–57.

¹⁵² HC III, 161. 259. 314. 325.

¹⁵³ *Die Nuntiatur am Kaiserhofe. II: Antonio Puteo in Prag 1587–1589* (NB 3a/2/2 = QF 14), hrsg. v. JOSEPH SCHWEIZER, Paderborn 1912, 564, n. 334.

A protektorátus kapcsán az egyházmegyék betöltésének pápai megerősítése (pontosabban províziója) körül kibontakozó nehézségek miatt már a század első felében történtek próbálkozások.¹⁵⁴ A bíborosi kollégiumbeli tagságra vonatkozó hazai jogosultság elismertetésére csak az 1650-es években.

Hogy miért éppen ekkor, arra az szolgál magyarázatul, hogy a 17. század első felében két esztergomi érsek, Forgách Ferenc (1607–1615) és Pázmány Péter (1616–1637) az új rendszer, a császári jelölés keretében – részint a trienti katolicizmus magyarországi meghonosításának kezdeti lendületével összefüggésben – még be tudott kerülni a pápaválasztó testületbe.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Egy példa: TUSOR PÉTER, *Pázmány állandó római követségének terve (1632–1634)*, Pázmány Péter és kora (Pázmány Irodalmi Műhely. Tanulmányok 2, szerk. Hargittay Emil), Piliscsaba 2001, 151–175, 166–170. – A magyar bíboros-protektorátus kérdéskörével a 17. századi római magyar érdekképviseltről megírandó monográfiámban fogok majd behatóbban foglalkozni. A fennmaradt és már összegyűjtött adatok gazdagsága az együttes tárgyalást kizárta teszik. Az előzmények áttekintésénél a két jelenség eredetének közös gyökere miatt viszont ez – legalább az áttekintés szintjén – elengedhetetlennek tűnt számomra. (Persze a bíboros protektorok a Szentszékkal való kapcsolatartásban megkerülhetetlen szerepük okán érintőlegesen a soron következő, immár eredeti levéltári kutatásokra épülő fejezetekben is elő-elő fognak majd kerülni.)

¹⁵⁵ Az e fejezetben foglaltakat vö. TUSOR, *A magyar koronabíborosi és bíborosprotektori „intézmény”, 299–309; [Uő], *Az esztergomi „bíborosi szék” történetéhez*, Vigilia 69 (2004) 13–24, 13–18.*

III. FORGÁCH FERENC, A BÍBOROS

I. RÓMA TERVEI A MAGYARORSZÁGI KATOLICIZMUS MODERNIZÁLÁSÁRA

A kora újkori katolicizmus megteremtésének egyik legfontosabb magyarországi sajátossága, hogy kibontakozására nem kerülhetett sor abban a történelmi időszakban, amikor még érdemben számíthatott volna a római központ bekapcsolódására. Néhány, a századforduló tájékán a prágai nunciaturán készített tervezetből azonban világosan kirajzolódik, hogy kezdetben még a reformlendületében megtorpanó pápaság¹⁵⁶ részéről is fogalmazódtak meg koncepciók a modern hazai katolikus konfesszió¹⁵⁷ megszervezésére.

Egy 1593–1596 között papírra vetett értekezés (később adott címe szerint *Discorso dello Stato della religione cattolica nel regno d'Ungharia*)¹⁵⁸ a pápai Államtitkárság felszólítására 10 pontban foglalta össze a tennivalókat. Igaz, jórészüket a háborús viszonyok miatt inkább a jövőre nézve tartja kivitelezhetőnek, mintsem azonnal. Az emlékirat a voltaképpen két alapvető pillérre: a biztos kormányzati háttérre és a kellő számú, megfelelően képzett alsópapságra támaszkodó katolikus megújulás irányítását szintén kettős formában képzelte el. Egyrészt meghatározó szerepet szánt a kinevezendő új esztergomi érseknek. Érvelése szerint az ő világi és egyházi jogosítványai kellő védelmet jelentenének a katolikusok számára a protestánsokkal szemben – például meg tudná akadályozni a prédikátorok működését a városokban –, és alkalmasak lennének a klérus reformálása szempontjából elengedhetetlen zsinatok összehívására. A prímás régi hagyományon alapuló azon joga pedig, hogy személyi javaslatokat tehet az uralkodónak a püspökségek és más egyházi javadalmak betöl-

¹⁵⁶ Történetére, jellemzőire és fontosabb történelmi személyiségeire vonatkozó szakirodalommal lásd Tusor, *A barokk pápaság (1600–1700)*, 1–338.

¹⁵⁷ A fogalomhasználatra, a konfesszionalizáció elméleti és gyakorlati vetületeire lásd WOLFGANG REINHARD–HEINZ SCHILLING (Hrsg.), *Die Katholische Konfessionalisierung. Wissenschaftliches Symposium der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum und des Vereins für Reformationsgeschichte 1993* (Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte 198), Heidelberg 1995.

¹⁵⁸ A már sokak (FRANKÓI – tévesen a *Biblioteca Casanatensere* hivatkozva –, PASTOR stb.) által idézett irat lelőhelye: Biblioteca Corsiniana, vol. 677 (35 B 6), fol. 338r–340v. A kéziratár mutatójában a bécsi nunciatura anyagaként cím szerint feltüntetett forrás valójában a prágai nunciatura iratait másolatban tartalmazó kötetben maradt ránk.

tésére, előmozdíthatná a hierarchia összetételének régóta kívánatos megváltoztatását. Másrészt a tervezet szerzője – vélhetően maga Cesare Speciano nuncius – hangot ad azon meggyőződésének, hogy „a klérus soraiban ugyan sok jó és példás életű ember található, mégis végtelen a romlott életű papok száma, s mindenk felett az istentiszteletet nem a kötelező tisztelettel végzik, és a régi szent előírásokat sok helyen részben vagy teljesen figyelmen kívül hagyják, ezért jó lenne egy apostoli vizitátor küldése, aki megreformálná mindazt, amit szükségesnek tart, noha e fontos dologban nagy odafigyeléssel és kíméletesen járhat csak el. Ha az uralkodó beleegyezését adja, az ország és a klérus nem tud majd kitérni e vizitáció elől.”

Részben hasonló gondolatok jelennek meg az 1605 októberében papírra vetett *Dello stato presente ecclesiastico et politico in Ungaria*, illetve egy másik, *Il modo de Restaurare la religione in Ungheria*¹⁵⁹ címet viselő és 1606. május 3-án V. Pál elé tárt emlékiratban. Valószínűleg ugyancsak a prágai nunciaturán keletkeztek, és szintén a hazai katolikus reform átfogó programját tartalmazzák.¹⁶⁰

Az újabb *discorsók* szerzője mindazonáltal kevésbé szán központi szerepet az esztergomi érseknek. Szerinte az időközben kinevezett Kutassy János (1587–1601) nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Javai nagy részét például protestáns örökösökre hagyta. A püspöki kar és az egész klérus reformálását a nunciusra és kiváltképpen pedig egy apostoli vizitátorra kell bízni – tér vissza a régi elképzelés. E célból nem egy magasabb rangú főpapot kellene Magyarországra küldeni, mert egy ilyen nyílt vállalkozás felkeltené a protestánsok, a politikusok, de még a klérus gyanakvását is. Legeredményesebben egy egyszerű pap tudna működni, akinek nem kellene különösebben képzettnek sem lennie. Elegendő, ha jól tud latinul. A lényeg az, hogy sem pénzzel, ajándékokkal, sem tisztségekkel ne legyen megvesztegethető. A vizitátor – kezdetben inkognitóban – végigjárva az egyházmegyéket, első kézből és rendszeresen felvilágosíthatná a pápát a tennivalókról. Mindenekelőtt tájékozódna a püspökségre alkalmas papok felől, gondoskodna arról, hogy legalább a hierarchia egyik tagja éventente római látogatást és jelentést tegyen stb. Az általa szolgáltatott naprakész értesülések alapján a pápa az adott ügyekben azonnal szelíd hangú brevékkel tudna intézkedni. E megoldásnak köszönhetően a visszaélések megszüntetése és a kánonok betartása lépésről-lépésre, de biztosan haladhatna előre. Végül pedig a pápai külön megbízott az apostoli rendelkezések végrehajtásáról is megfelelően gondoskodhatna.

A magyarországi helyzetet testközelből figyelemmel kísérő prágai nunciaturával ellentétben a római központ nunciusoknak 1592–1604 között adott főinstrukcióiból kihámozható elképzelései meglehetősen visszafogottak voltak, és sokkal

¹⁵⁹ Eredeti példánya: ASV Fondo Borghese, serie II, vol. 2-3, fol. 312r–327v.

¹⁶⁰ Mindkettő – részben hiányosan – kiadva: TÓTH LÁSZLÓ, *Verancsics Faustus csanádi püspök és emlékiratai V. Pál pápához a magyar katolikus egyház állapotáról*, A gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve (szerk. Angyal Dávid), Budapest 1933, 155–211, 200–203 és 203–211. – Véleményem szerint a szerző nem Veranchich Faustus. A kérdéssel külön tanulmányban fogok foglalkozni a közeli jövőben.

kevésbé rugaszkodtak el a valóság talajától. Középpontjukban az udvari hivatalok élén, a különféle tanácsokban a protestáns–katolikus aránynak a még avagy már katolikus főurak mozgósítása révén történő megváltoztatása, valamint II. Rudolf császár számára megfelelő gyóntató választása állott. Sajátosan magyar viszonylatban a hangsúly a püspöki székeknek az üresedéseket követő gyors betöltésére esett, ami az Apostoli Szentszék szemében jószerével az egyetlen eszköznek látszott az „eretnység” visszaszorítására.¹⁶¹

A tizenöt éves háború véget értével, a Bocskai-felkeléssel és az azt lezáró 1606. évi bécsi békekötéssel gyökeresen megváltozott magyar viszonyok¹⁶² azonban minden korábbinál tevékenyebb szerepvállalást kívántak a pápaságtól. A Kúria a kihívásnak a prágai nunciatura radikális terveivel ellentétben a hagyományos módszerek hatékonyabb alkalmazásával kívánt megfelelni. Az egyik ilyen eszközt a hazai egyházszervezet római kötődéseinek szorosabbra fűzésében találta meg az esztergomi érsek bíborosi kinevezésével. A prímási szék hosszas megüresedését, Fejérkövi István (1596) majd Kutassy János tiszavirág-életű érsekségét követően 1607. július 7-én a prágai udvar döntésének köszönhetően tudniillik a reformok, a trienti katolicizmus vívmányai irányában maradéktalanul elkötelezett főpap került a magyar hierarchia élére.¹⁶³ A fordulatra Rómában is így tekintettek, hiszen Forgách Ferenc rendkívül gyorsan, már 1607. december 1-én megkapta bulláit az esztergomi érsekségben, sőt szinte ezzel együtt, kilenc nappal később a bíbort is.¹⁶⁴

A képlet egyszerűnek tűnik. A pápai udvar – többek között az imént ismertetett emlékiratoknak köszönhetően – felismerte, hogy a megváltozott egyházpolitikai viszonyok között sürgősen lépnie kell, ha nem akarja Magyarországot végleg elveszíteni a katolikus világ számára. Egy apostoli vizitátor küldése politikailag kivitelezhetetlennek tűnt a fegyveres befolyással rendelkező túlnyomó protestáns többség, valamint a hierarchia várható ellenállása miatt. Ezért a helybéli prelátusok közül kardinálissá nevezte ki az arra leginkább alkalmasnak látszó főpapot. Méghozzá abból a megfontolásból, hogy az új egyházfejedelem a rangjával járó egyházi és világi többletjogosítványoknak, szorosabb római kötődésének köszönhetően, közvetlenül a római Szentszékkel és az Egyházi Állammal a háta mögött a lehető legeredményesebben megszilárdítsa a katolicizmus ingataggá vált helyzetét az országban, és valóban végrehajtsa annak modernizációját.

¹⁶¹ Speciano, Spinelli és Ferreri utasításai, Róma, 1592. május 5. 1598. szeptember 22. 1604. január 20. JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII*, I, n. 10, 55–58; II, n. 71, 568. n. 95, 709–710, illetve az utóbbi *Johannis Stephani Ferrerii nuntii apostolici apud imperatorem epistulae et acta. I 1: 1604 Ian.–Iul.* (Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628, 3), ed. ZDENEK KRISTEN, Pragae 1944, n. 2, 9–10 is. – Az előfordult és előforduló bécsi pápai nunciosok rövid életrajza: DONATO SQUICCIARINI, *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, Vatikanstadt 1999.

¹⁶² Vö. KÁROLYI ÁRPÁD, *A „Bécsi béke” és a három kassai országgyűlés. 1606. június–december*, Magyar Országgyűlési Emlékek XII, Budapest 1917, 103–417.

¹⁶³ Forgách Ferenc kinevezőiratának másolata megtalálható: MOL Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma (MKA), *Collationes Ecclesiasticae* (E 229), vol. 1, fol. 221–222.

¹⁶⁴ HC IV, 322 és 10.

A helyzet azonban ennél sokkal bonyolultabb, és az eredmény sokáig igen csak esetleges volt. Forgách ugyanis, tudjuk, csak a császár jelöltjeként kerülhetett be a Bíborosi Kollégiumba. Nemcsak e téren, hanem már az esztergomi érsekség betöltésénél sem ő volt az egyedüli jelölt. Róma pedig csak lépésről-lépésre jutott el az eszményinek mondható megoldás felismeréséig. A Borghese-pápa lassan formálódó döntése elsősorban az események kulcsszereplőjének, Antonio Caetano capuai érseknek, az újonnan akkreditált prágai nunciának volt köszönhető.¹⁶⁵

2. HARC A BÍBOROSI KALAPÉRT A PRÁGAI UDVARBAN

Az állomáshelyét alighogy elfoglaló Caetano már első, június 17-ei jelentésében foglalkozott a bíboros-kinevezés ügyével. Részletes utasítása nem tért ki erre a kérdésre. Az Államtitkárság szóban és külön levélben bízta meg azzal, hogy igyekezzék elérni: V. Pál pontifikátusának – elsősorban spanyol és francia nyomásra – a közeljövőben tervezett, második bíboros-kreációját megelőzően II. Rudolf császár ne hogy egyvalakit nevezzen meg. A nunciának lehetőleg oda kellett hatnia a jelöltek névsorának összeállítására is.

Ez az utasítás nem egyszerűen a Kúria mozgásterét kívánta növelni. Egyértelműen a régi császári favorit, és a kiváltképpen a római császári követ, Francesco Gonzaga (*marchio di Castiglione*) által támogatott¹⁶⁶ Cesare Speciano cremonai püspök kizárására irányult.¹⁶⁷ A nagy ívű tervezetének köszönhetően számunkra is isme-

¹⁶⁵ Antonio Caetano Forgách bíborosi kinevezésében játszott szerepére a nuncius jelentései cseh kiadásának ismertetése során röviden már VANYÓ TIHAMÉR felhívta a figyelmet. Századok 70 (1936) 204–206. Egyik hivatkozásában GALLA FERENC szintén utal arra, hogy Caetano levelezése adatokat tartalmaz az esztergomi érsek előléptetésére. GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 62. Életrajzfrói ugyanakkor érdemben nem foglalkoznak Caetánóval, sőt a Szent Kollégiumba való bejutás előzményeivel sem. SÖRÖS PONGRÁCZ, *Forgách Ferenc a bíboros*, Századok 34 (1901) 577–608. 691–723. 774–818; és ACKERMANN KÁLMÁN, *Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek. Életrajzi tanulmányok az ellenreformáció korához*, Budapest 1918, 48–54. – A monografikus életrajzt író Sörös mindössze pár szót szán az esemény előtörténetére: „Midőn Forgách érseki megerősítését megkapta, már szinte befejezett dolog volt, hogy érseki méltóságához azt a díszet is elnyerje, ami nélkül oly sokáig szűkölködtek az esztergomi érsek: a bíborosi méltóságot. Ez nem is váratott magára sokáig. Rudolf előterjesztésére s a jezsuiták kedvező jelentéseire szívesen hajlott a pápa...” *I.m.*, 707.

¹⁶⁶ Gonzaga szerepének fontosságát nem szabad lebecsülni, hiszen követsége éve alatt már kellő jártaságra tett szert a császári nominációk római érvényesítésében. Lásd például 1604. június 8-ai, a trienti püspök kinevezéséről tudósító levelét Rudolffhoz. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 49, Konv. Gonzaga an Rudolf II. 1604, fol. 14–15. (Az új bíboros, Carlo Madruzzo június 12-én mondott köszönetet a császárnak: „*postquam superatis omnibus difficultatibus pontifex auctoritate sacrae Caesariae maiestatis vestrae me in cardinalium collegium cooptavit...*” Uo., Hofkorrespondenz, Fz. 7, Konv. Kardinäle an Rudolf II. [*ord. cron.*])

¹⁶⁷ A követ már 1604-ben hasztalan lépett fel Speciano érdekében: „...*non bo mancato di procurare con ogni diligenza la medesima dignità al vescovo di Cremona, poichè sua santità ne faceva più d'uno ad istanza di Spagna et di Franza, ma non è stato possibile spentare, dicendo che già il numero di settanta era compito, et che non poteva passare il detto numero, ma credo anco che 'l signor cardinale Aldobrandini habbia puoca voglia di baverlo cardinale*” Az előző jegyzetben szereplő június 8-ai levelében.

rős egykori nuncius igazából még XIII. Gergely kreatúrájának számított. Vele szemben Róma ellenjelöltje Borromei Szent Károly unokaöccse, a Kúrián belső kamarási címe birtokában otthonosan mozgó Marcus Sitticus Hohenems (másképpen Altemps) konstanzi prépost volt.¹⁶⁸

Caetano a főutasításában elősorolt, meghatározó befolyással rendelkező titkos tanácsosok: Johann Anton Barvitius, Leopold von Stralendorf, Karl von Liechtenstein¹⁶⁹ közül az utóbbival ült le tárgyalni az ügyben. A nuncius egy munkareggeli keretében puhatolódzott Liechtensteinnél, aki megerősítette, hogy Speciano nagyon jó benyomásokat hagyott hátra magáról az udvarban, és sok tanácsos rossz néven venné, ha ismételten nem egyedül Cremona főpásztorát terjesztenék fel. Maga a herceg személy szerint azonban nem osztotta ezt az álláspontot. Ő Caetano elődjére, a még mindig Prágában időző Giovanni Stefano Ferreri vercelli püspökre gondolt.

A nuncius további érdeklődésére Lichtenstein – minthogy Németországban egy alkalmas személyről sem tudott, a Kúria kiválasztottjáról Hohenemsről pedig még csak nem is hallott – Báthory Zsigmond nevével hozakodott még elő, mondván, őrá már többször szó esett e téren, s az uralkodó talán hajlana is feléje. Nem hallgatta viszont el, hogy Rudolf esetleg újra feléledő féltékenysége (*gelosia*) alkalomadtán komoly akadályt jelenthet, továbbá, hogy az egykori fejedelem egyházi ambíciója most leginkább nem a bíbort, hanem – Forgách nyitrai püspökkel versengve – az esztergomi érsekség megszerzését tűzte ki célul magának. (A herceg este külön visszatért a nuncius házába, hogy tudassa: Báthorynál primási törekvései korántsem zárják ki a bíborosi kalap megszerzését.) Amikor Caetano az újonnan kinevezett prágai érsek, Karl Lemberg nevét vetette fel, Lichteintstein azokkal a protokolláris nehézségekkel hozakodott elő, amelyeket egy egyházfejedelem állandó jelenléte okozna a császári udvarnál.

A nuncius a beszélgetésből azt a következtetést vonta le, hogy Hohenemst mindenképpen ejteni kell, mivel jelenleg egy befolyásos támogatója sincs a császár környezetében, s ő maga sem törekszik kellőképpen kapcsolatai ápolására.¹⁷⁰ Róma rajta kívül más, számára elfogadható személlyel pillanatnyilag nem számolt. Július 7-én az Államtitkárság a pápa azon rendelkezését közölte a nunciussal, hogy további

¹⁶⁸ Kiválasztása jellegzetes *restituzione del capello* lett volna családja számára. Másik bíboros nagybátyja 12 évvel korábban halt meg. SIMONETTA SCHERLING, *Markus Sittikus III. (1533–1595). Vom deutschen Landsknecht zum römischen Kardinal*, Konstanz 1998. A bíborosi kalap helyett végül 1612-ben harmadik nagybátyja, Wolf Dietrich von Raitenau salzburgi érseki székét örökölte meg. HC IV, 302.

¹⁶⁹ Vö. HENRY FREDERICK SCHWARZ, *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*, Cambridge 1943, 202–204. 281–288. 359–361. – Elérkezve tulajdonképpeni kutatásaimhoz, itt jegyzem meg, hogy a „főszereplők” mellett alapvetően csak azon történelmi alakok azonosítására adok meg konkrét könyvészetet, akik későbbi munkáimban nem, vagy csak érintőlegesen fognak szerepelni. A többiekkel – proktorokkal, követekkel, ágensekkel stb. – tudniillik majd behatóan foglalkozom. (Az évszámok pedig csak szuverének és a téma szempontjából legfontosabb személyek esetében kerülnek feltüntetésre.)

¹⁷⁰ Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. június 17. *Antonii Caetani nuntii apostolici apud imperatorem epistulae et acta. I: 1607. II: 1608 Ian.–Mai. III I: 1608 Mai.–Aug.* (Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628, 4), ed. ELENA LINHARTOVA, Pragae 1932–1937–1940, I, 22–28, n. 8.

utasításig ne feszegetse a kérdést, nehogy ez a kényes ügy a kelleténél nagyobb nyilvánosságot kapjon.¹⁷¹

Az első puhatolódzások ismeretében egyértelmű, hogy a Szentszéknél kezdetben Forgách szóba sem került. Őt először Caetano említi 1607. július 9-ei jelentésében. A nuncius számára már állomáshelyére való megérkezte előtt sem lehetett ismeretlen a nyitrai püspök neve. Utasításának a magyar egyházi állapotokkal foglalkozó, az 1605/1606 fordulóján készült emlékiratokra több helyütt rímelő fejezete a magyar prelátusok tevékenységét nem éppen hízelgő szavakkal illeti. A vallási viszonyok kedvezőbbre fordulását leginkább az ő magatartásuk Caetano által történő megváltoztatásától várja, jelesül hogy végre híveik körében éljenek, és kevesebb közvetlen kormányzati szerepet vállaljanak. Nyitra arisztokrata főpásztorának személyét azonban kifejezetten méltatja.¹⁷²

A nuncius mégsem csupán emiatt gondolt rá. Neve annak kapcsán lépett előtérbe, hogy Rudolf kevés szerencsés döntéseinek egyikeként öneki adományozta az esztergomi érsekséget. Részben a nyilvánvaló egyházi érdekeket szem előtt tartva; részben pedig Báthory esetleges magyarországi, erdélyi hatalmi törekvéseitől való félelmében, és iránta érzett, újból elhatalmasodó ellenszenvé miatt. Caetano meglátása szerint egyre csökkenő megbecsültsége mellett ez a mellőzés a volt fejedelem bíborosságának még meglévő csekély alapját is elvette. Az ő és a titkos kúriai jelölt, Hohenems helyére ezért a császár előtt szemmel láthatóan nagyobb kegyben álló Forgáchot kellene állítani. Annál is inkább, mivel Rudolf az új primást akarja magyarországi helytartójának. Nem lesz tehát nehéz meggyőzni arról, hogy e jelentőségteljes hivatalát bíborosként sokkal hatékonyabban el tudná látni – fejtegette a pápai Államtitkárság hivatalnokai előtt.¹⁷³

Álláspontja kialakításában az olasz főpap-diplomata már személyes tapasztalataira is hagyatkozhatott. A frissen kinevezett érsek ugyanis felkereste őt, és kérte, hogy az országgyűlés közelgő megnyitása miatt Róma engedélyét be sem várva kezdjék meg a pápai megerősítéséhez szükséges kánoni kivizsgálási eljárás lefolytatását. Forgách kérésébe a nuncius – tekintettel az utasításában szereplő kedvező jellemzésre – bele is egyezett.¹⁷⁴

Caetano az egyetlen nehézséget abban látta, hogy hogyan tudná elképzelését Rudolfval közölni. Az audiencia-kérés számos kényelmetlenséggel jár. A tanácsosok inkább szeretik, ha minden az ő közvetítésükkel jut el az uralkodóhoz. Közülük

¹⁷¹ Borghese Caetanohoz, Róma, 1607. július 7. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 43, n. 24d.

¹⁷² *Instructio Antonio Caetano archiepiscopo Capuano, nuntio apud curiam imperialem designato, data*. Róma, 1607. május 23. *Uo.*, I, 4–19, n. 4 (Forgáchról és a magyar részegyházról 7–8). – Újabb kiadását még nem állt módomban használni (SILVANO GIORDANO, *Le istruzioni generali di Paolo V ai diplomatici pontifici 1605–1621...*).

¹⁷³ Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. július 9. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 46–47, n. 27.

¹⁷⁴ *Uo.*

viszont többen, mint például Stralendorf végleg a cremonai püspök oldalán köteleződtek el, vagy, miként Liechtenstein, ellenségesen viszonyulnak a magyar főpaphoz – morfondírozott.¹⁷⁵ Caetano egyhetes töprengés után sem tudott dűlőre jutni az audiencia kérdésében. Felmerült benne, hogy az érseki és más püspöki székek betöltése miatt mondandó köszönet érdekében fog kihallgatást kérni az uralkodótól. Ezt végül mégsem tartotta elégséges ürügynek. (Az iratok aláírására már sor került, de azokat még nem tették közzé.) Tisztában volt azzal, hogy audienciára csak rendkívül indokolt esetben érdemes jelentkezni, különben hónapokra bezárulhatnak előtte a prágai császári vár kapui. A nuncius leginkább elődjétől, a szintén bíborosi álmokat dédelgető Giovanni Stephano Ferreri vercelli püspöktől¹⁷⁶ tartott. Őt – félelmei szerint – az intrikáiról híres Liechtenstein már amúgy is beavatta megbeszélésük részleteibe, és ettől vérszemet kaphatott.¹⁷⁷

A pápai követ végül úgy döntött, hogy – lévén ez a nagyobb horderejű politikai kérdés – Forgách helytartósága kapcsán beszél Rudolf-fal. Július 23-ai jelentésében visszaigazolta ugyan az Államtikárság július 7-ei, a bíborosajánlás ügyében további lépéseinek újabb utasításig „megállj”-t parancsoló jegyzékét, végrehajtása előtt azonban önhatalmúlag ki akart térni, mondván, hogy már jelentkezett a kihallgatásra, amitől nem visszakozzhat. Azt is aláhúzta, hogy a prímás messze a legalkalmasabb személy, akit a Szentszék érdekeivel összhangban és a siker reményében állíthatnak szembe mind Speciano, mind pedig mások törekvéseivel. A császár tudniillik leginkább Mátyás főherceggel fennálló nézeteltérései miatt különösképpen kedveli őt.¹⁷⁸ Forgáchnak időközben mind esztergomi érseki, mind helytartói kinevezését nyilvánosságra hozták, és Thurzó György okvetetlenkedése ellenére az esküt is letette.¹⁷⁹ A nuncius ezért ismételtén kérte bulláinak *per viam secretam* történő kibocsátását. Kilatásba helyezte, hogy az eljáráshoz nélkülözhetetlen tanúvallomások iratait egy héten belül útnak indítja.¹⁸⁰

Róma már a nuncius korábbi javaslatára válaszolva is kedvezően nyilatkozott az érseki bullák kiállításával kapcsolatban. Szintén engedélyt adott a többi püspök kánoni kivizsgálásának lefolytatására, beleértve – a későbbiekben számos nehézséget okozó – címzeteseket is.¹⁸¹ A bíborosjelölés kapcsán viszont az Államtikárságról

¹⁷⁵ Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. július 9. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 47–48, n. 28.

¹⁷⁶ Az 1605/1606 fordulóján keletkezett emlékiratok kapcsán többször említett főpap pályájára SQUICCIARINI idézett műve mellett lásd külön is: JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, cxcvi.

¹⁷⁷ Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. július 16. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 61, n. 41.

¹⁷⁸ Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. július 23. *Uo.*, I, 74–75, n. 51.

¹⁷⁹ Helytartói kinevezőirata és esküje: MOL MKL Lib. reg. (A 57), vol. 5. fol. 808. 813–815. Ugyanitt található a királyi kegyúri jogokat egyházmegyéje kisebb javait illetően átruházó oklevél *registruma*.

¹⁸⁰ Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. július 23. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 76–77, n. 53.

¹⁸¹ Borghese Caetano-hoz, Róma, 1607. július 28. Szintén *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 93, n. 59a.

újból felhívták Caetano figyelmét arra, hogy semmilyen lépést nem tehet. Ezt a július 28-ai utasítást augusztus 4-én még határozottabb formában megismételték. Kifejezetten megtiltották, hogy ebben az ügyben tárgyaljon Rudolffal.¹⁸² A tiltást Ferreri esetleges kíváncsiszkodásának kivédésével indokolták. Ám egyértelmű, hogy a Kúriánál Hohenems pótlására még nem találtak megfelelő személyt, és a nunciussal ellentétben ekkor még korántsem kötelezték el magukat az esztergomi érsek mellett. Ráadásul Scipione Borghese bíboros nepos (pontosabban az Államtitkárság) a primás megerősítésével kapcsolatban is nehézségeket kezdett emlegetni. Arra hivatkozott, hogy a kedvezmények érdekében a Szent Kollégium több tagjával is értekeznie kell. Ez az előírások szerint valóban megkerülhetetlen volt.¹⁸³

A nunciuson egyébként nem múltott a dolog, ő – ha előrejelzéséhez képest némi kétséssel is – augusztus 12-én elküldte a *processis informativus* dokumentumait Forgách római ágenséhez, Matteo Renzihez. Állandó érintkezésük bizonyítéka, hogy egyúttal kimerítő tájékoztatást adott az érsek hivatala elfoglalásában tapasztalt nehézségeiről. Vagyis hogy az esztergomi érsekség jövedelmeit a kamara még mindig más célokra fordítja, s emiatt az új primásnak még a megélhetése sincs biztosítva.¹⁸⁴

A Kúria habozása és kivárára játszó stratégiája lassan kezdte megbosszulni magát. Augusztus végén már-már úgy tűnt, hogy a kezdeményezés teljesen kicsúszik a pápai diplomácia kezei közül. A római császári követ, Francesco Gonzaga prágai képviselője, Camillo Cattaneo időközben újabb hivatalos nevezést szerzett a cremonai püspök számára. A még mindig Prágában tartózkodó Ferreri is egyre több támogatót állított maga mellé az udvarban. Ottaviano Paravicino, Németország bíboros protektora a már teljesen reménytelen ügy, Hohenems konstanzi prépost érdekében küldözte leveleit az Örök Városból.

Egyedül Caetano ragaszkodott az esztergomi érsekhez. Annak ellenére, hogy igyekezett tartani magát az őt tétlenségre kárhóztató utasításhoz, a nála Ferreri előléptetése érdekében látogatást tevő Stralendorfnak mégis csak szóba hozta Forgáchot. Hangoztatta, hogy mennyivel előnyösebb lenne Rudolf számára, ha nemcsak pápai alattvalókat, azaz két volt nunciust ajánlana. Azt viszont nem tudta megmondani, hogy V. Pál valójában kit szeretne a maga részéről a kiválasztottak között látni. Ezért 1607. augusztus 20-ai jelentésében erélyesen megsűrgette a végleges római döntés mielőbbi meghozatalát.¹⁸⁵

A Borghese-pápa és környezete még Caetano figyelmeztető sorainak kézhez vétele előtt tisztába jött a halogatásban rejlő veszélyekkel. A római felismerés számos okra

¹⁸² Borghese Caetanohoz, Róma, 1607. július 28. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 94, n. 59c.

¹⁸³ Borghese Caetanohoz, Róma, 1607. augusztus 11. *Uo.*, I, 107, n. 76d.

¹⁸⁴ Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. augusztus 12. Megintcsak *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 113, n. 82. Caetano augusztus 25-én is kérte a primás mielőbbi *gratis* megerősítését, mégpedig azon számszerű közlés kíséretében, hogy az Udvari Kamara 35 000 aranyat von el az érseki jövedelmekből. *Uo.*, 136, n. 101.

¹⁸⁵ Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. augusztus 20. *Uo.*, I, 123–125, n. 91.

vezethető vissza. Prágából már lépéseket tettek Ferreri érdekében, akire a Kúriánál különösen nehezteltek nunciatúrájának zavaros pénzügyei miatt.¹⁸⁶ A cremonai püspök betegsége, majd 1607. augusztus 21-én bekövetkezett halála pedig végképp nyitottá tette a császári jelölés kérdését. Ezért az Államtitkárság, bár augusztus 25-én kelt hivatalos utasításában továbbra sem tartotta szükségesnek az ügy megbolygatását,¹⁸⁷ egy ugyanazonnap kelt külön jegyzékben részletesen előírta a nuncius teendőit. Ezt a titkosított levelet a római császári követ különfutárja vitte Prágába. Francesco Gonzaga tudniillik Cesare Speciano halála után szintén azonnali iránymutatást kért az udvartól.¹⁸⁸

A közelebről nem ismert titkos római utasítás tartalmára a végrehajtásáról küldött szeptember 6-ai nunciusi beszámolóból következtethetünk. Caetano ebben azt említi, hogy az előírásnak megfelelően közölte Ferreri kizárását Stralendorffal, s hogy mind az ő, mind más tanácsosok – akiknek a nevét feleslegesnek tartotta elősorolni – tudomására hozta a három pápai jelölt nevét.

Az első helyen egy kúriai tisztviselőt, Ludovico Sarego umbriai vicelegátust, Spoleto kormányzóját; a másodikon Giovanni della Torre vegliai püspököt, aki 1595–1606 között svájci nunciusként tevékenykedett;¹⁸⁹ a harmadikon pedig Forgách Ferenc esztergomi érseket említette.

Saregóról azt lehet tudni, hogy származása révén a Habsburgok itáliai hívei közé tartozott, és hogy valamennyire a római császári követ pártfogására is számíthatott.¹⁹⁰ Előkelő helyezését pillanatnyi esélytelensége, és talán a későbbiekre nézve valamiféle hivatkozási alap megteremtésének igénye magyarázhatja. Magyarán, hogy személyének elutasításából tőket kovácsoljanak egy másik jelölt számára.

Della Torre vegliai püspök felbukkanását esetleg az a szempont indokolhatta, hogy egy volt nuncius is szerepeljen a kiválasztottak között. A VIII. Kelemen idejében német nyelvterületen működő pápai követek közül az ő személye lehetett még a legelfogadhatóbb a Borghesék számára. Nemcsak Ferrerivel, hanem az új szentszéki vezetés számára szintén kényelmetlen Geronimo Porzia egykori gráci nunciussal szemben is. Őt Ferdinánd gráci főherceg már többször és folyamatosan javasolta V. Pál pápának,¹⁹¹ és Speciano halála után egy darabig Gonzaga követnek is első számú favoritjává vált.

¹⁸⁶ Vö. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 111, n. 79. 145, n. 107d. stb.

¹⁸⁷ Borghese Caetanóhoz, Róma, 1607. augusztus 25. *Uo.*, I, 131, n. 97e.

¹⁸⁸ Vö. Caetano Borgheséhez írt 1607. szeptember 6-ai jelentését. *Uo.*, I, 158–159, n. 120; és jegyzetei.

¹⁸⁹ Vö. JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, CCLIX–CCLXI.

¹⁹⁰ A canossai (birodalmi) grófok leszármazottja, XIV. Gergely (1590–1591) rokona volt. 1625-ben adriai püspökként és a *Signaturae Iustitiae* proprefektusaként halt meg. Rövid *curriculum*: CHRISTOPH WEBER, *Legati e governatori dello Stato Pontificio (1550–1809)* (Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Sussidi 7), Roma 1994, 896.

¹⁹¹ 1607. július 15-én és szeptember 3-án is. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 160, 3. jegyzet. – Porziára: JOHANN RAINER, *Quellen zur Geschichte der Grazer Nuntiatur 1580–1622*, RHM 2 (1957–1958) 72–81, 76–77; JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, CCXXXV–CCXXXVI.

Bár a Szentszék augusztus 25-ei rangsorolásában eredetileg Forgách volt a második (és így immár a tényleges kúriai jelölt), Caetano mégis Della Torrét vette előbbre. Ennek oka az volt, hogy – meglátása szerint – a császári tanácsosok körében még mindig az esztergomi érsek számíthatott a leggyengébb támogatottságra, és Rudolf is tétovázott abbéli félelme miatt, vajon bíborosi kinevezés nem fogja-e túlságosan is önállósítani a prímást helytartói tisztében. Másrészt Caetano a vegliai püspök rokonában, Raimondo della Torrében hatékony szövetségesre talált, aki családtagja érdekében végül eredményesen lépett fel Porzia ellen.

A Titkos Tanács az uralkodóval közösen 1607. szeptember 5-én este határozott arról, hogy kiket és hogyan rangsorolva terjesszenek bíborosi kinevezésre a pápa elé. Mivel Ferreritől már nem akartak visszakozni, a lista élére ő került. Ugyanakkor megjegyezték, hogy amennyiben V. Pál őt elutasítja, az esztergomi érsek lépjen a helyébe, tekintve, hogy előléptetését a magyarországi katolicizmus érkei és helytartósága egyaránt megkövetelik. Ebben az esetben viszont nemcsak Forgách Ferenc, hanem vele együtt a vegliai püspök előmozdítását is szorgalmazták, mondván, a prímás helytartói megbízatása miatt kevésbé tud majd a birodalmi politika rendelkezésére állni. Sarego és Porzia, arra való hivatkozással, hogy ők tulajdonképpen nem a császár, hanem a pápa „vazallusai”, a névsor végére kerültek.

Caetano csak részben volt megelégedve a döntéssel. A Titkos Tanács tárgyalásaiban szintén részt vevő Hermann Attemsnek¹⁹² világosan megmondta, hogy ne is álmodjanak arról, hogy a pápa mind Della Torrét, mind Forgáchot el fogja fogadni. Ebben az esetben ugyanis a spanyolok és a franciák is teljes joggal igényt tarthatnának két-két új kardinálisra. Márpedig ennyi hely nincs és nem is lesz – közölte.¹⁹³ Másfelől a nuncius odahatott, hogy Ferrerivel kapcsolatban elégedjenek annyi következetességgel, hogy nevét csupán a lap aljára biggyesztsék oda. A pápai diplomácia közbeavatkozása miatt a birodalmi kancellárián már szeptember 6-ai dátummal kiállított iratokat át kellett javítani. Gonzaga futárja ezért csak szeptember 10-én indulhatott vissza az Örök Városba.¹⁹⁴

A küldönc által V. Pálnak és Scipione Borghese bíboros neposnak vitt levelek végül nem tartalmazták a jelöltek névsorát. Csupán a római követ szóban előadandó tájékoztatására hagyatkoztak. A fordulatokban gazdag események nyomán összeállt listát az ő kezeihez küldték.¹⁹⁵ Gonzaga keserű kötelessége lett, hogy a császári követek szokásos péntek délelőtti audienciájára a szándékaival ellentétes prágai döntést közölje a pápával.

¹⁹² Vö. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, 199–200 (a jelentésben Altempként szerepel).

¹⁹³ A szeptember első hetében Prágában történeteket Caetano 1607. szeptember 6-án írta meg Borghesének. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 160–161, n. 121.

¹⁹⁴ A részletekről ezúttal ismét Stralendorf titkos tanácsos tájékoztatta a nunciust. Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. szeptember 10. *Uo.*, I, 164, n. 123.

¹⁹⁵ Az V. Pál pápához intézett császári irat kiadva megintcsak: *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 159, 2. jegyzet.

3. FORGÁCH RÓMAI KINEVEZÉSE

Szeptember első hetében Prága tehát döntött a bíborosjelölés ügyében. A magyarországi helyzet értékelése mellett egyedül ez a kérdés szerepelt a Titkos Tanács napirendjén – aligha véletlenül. Most már kizárólag Rómán volt a sor. Az pedig nem lehetett kétséges, hogy a Szentszék milyen elhatározásra fog jutni. Az átmeneti tétovázás után a Kúria választása Antonio Caetano nuncius jelentései nyomán és korábbi egyház-kormányzati, illetve egyházipolitikai tevékenységének ismeretében már 1607. augusztus végén Forgách Ferencre esett.

A döntés meghozatalában a jezsuiták is szerepet játszottak.¹⁹⁶ Velük nagyszombati kollégiumuk majdani alapítója már régóta szoros kapcsolatokat ápolt.¹⁹⁷ Többek között támogatta későbbi gyóntatója¹⁹⁸ és utóda Pázmány Péter írói tevékenységét.¹⁹⁹ Fivérért, Forgách Zsigmondot pedig maga Alfonso Carillo térítette a katolikus vallásra 1604 Nagyboldogasszonyának vigiliáján.²⁰⁰

A többi jelölt szóba kerülése Rómában csupán másodrendű szempontok alapján magyarázható. Az Államtitkárság szeptember 8-ai jegyzékében kifejezetten megdicsérte a nunciust, hogy – még önhatalmúlag – Forgáchot támogatta. Közölték, hogy az érsekségben való megerősítése elől is elhárultak a problémák: a kánoni kivizsgálás jegyzőkönyve rendben megérkezett, és már az illetékes protektor kezében van. Paravicino kardinális hamarosan és illetékek felszámolása nélkül javasolni fogja a konzisztóriumban a bullák kiállíttatását.²⁰¹ Egy hét múlva e kedvező állásfoglalásokat ismét megerősítették. Újfént hangoztatták, hogy a pápa mennyire kedveli Forgáchot, aki a Szentszéktől minden támogatást megérdemel.²⁰² A Szent- atya pártfogásáról a primást külön levélben tájékoztatták.

Már szeptember 20-án az uralkodó és a nuncius felé egyaránt meglelégedéssel nyugtázták a hónap eleji, a Kúria számára ekképpen kedvezően alakult prágai eseményeket. Eszerint a szeptember 10-én kiállított császári iratokkal útnak induló különfutár (*corriere espresso*) hihetetlen rekordidő, mindösszesen 10 nap alatt tette meg a Prága–Róma távot, a pápai udvarban pedig kiemelt figyelemmel és gyorsasággal kezelték az ügyet. Okára az Államtitkárság október 6-ai jegyzéke²⁰³ enged következtetni, amelyben szigorúan megparancsolták Caetanónak, hogy minden-

¹⁹⁶ SÖRÖS, *Forgách Ferencz a bíboros*, 707.

¹⁹⁷ Vö. *Jezsuita okmánytár: I/1–2: Erdély és Magyarországot érintő iratok 1601–1606* (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 37), kiad. BALÁZS MIHÁLY–KRUPPA TAMÁS–LÁZÁR ISTVÁN DÁVID–LUKÁCS LÁSZLÓ, Szeged 1995, 634 (*ad indicem*).

¹⁹⁸ ÖStA HHStA Handschriftensammlung, W 290, vol. 13, fol. 146r–147v.

¹⁹⁹ BITSKEY ISTVÁN, *Pázmány Péter* (Magyar História. Életrajzok), Budapest 1986, 52.

²⁰⁰ Carrillo s.k. beszámolója a részletekről Pietro Aldbrandini bíboros neposhoz. Vágsellye, 1604. augusztus 17. Archivio Doria-Pamphili, Fondo Aldobrandini, bust. 6, fol. 131rv.

²⁰¹ Scipione Borghese Caetanohoz, Róma, 1607. szeptember 8. *Uo.*, I, 162–163, n. 122a és 122e.

²⁰² Borghese Caetanohoz, Róma, 1607. szeptember 15. *Uo.*, I, 174, n. 132d.

²⁰³ Borghese bíboros nepos Caetanohoz, Róma, 1607. szeptember 20. 24. és október 6. *Uo.*, I, 186, n. 145. 189, n. 148. 217, n. 175c.

áron vegye elejét az esetleges kedvezőtlen változtatásnak, kiváltképpen újabb és nem kívánatos jelöltek felvetésének.

Ferreri tudniillik nem volt képes belenyugodni a kudarcba. Mint időközben kiderült, még a császári futár elindulása előtt titokban Rómába, Odoardo Farnese bíborshoz küldte egyik bizalmasát, hogy megpróbálja elébe vágni az eseményeknek. A volt nunciának azonban kánoni büntetések kilátásba helyezésével megparancsolták, hogy haladéktalanul térjen vissza a császári székvárosból főpásztori székhelyére, Vercellibe.²⁰⁴ Ferrerit végül az udvar is teljesen ejtette.²⁰⁵ Ugyancsak átmene-ti zavart okozott a Prágában október első napjaiban elterjedt hír, hogy V. Pál esetleg nem várja be a császári jelölést, hanem még annak megérkezése előtt nyilvánosságra hozza az új kardinálisok nevét. Jóllehet a spanyolok valóban sürgették a hagyományosan november végén, december elején esedékes bíboroskreáló konzisztórium mielőbbi megtartását, erről szó sem volt. A kedélyek a császári nominációra szélsé-besen megfogalmazott római válasziratok gyors megérkezéssel hamarosan le is csillapodtak a Habsburg-udvarban.²⁰⁶

A dezinformáció minden valószínűség szerint a római követtől származott, aki továbbra is minden erejével azon volt, hogy az új császári és pápai kreatúra egyben az ő lekötelezettje is legyen. Gonzaga odahatott, hogy az udvarban értesüljenek arról: Porzia gráci nunciust nem csupán ő, hanem Toscana uralkodója is pártfogásba vette. Szintén szóba hozta családja Mantova felett uralkodó ágának tagját, névrokonát, Francesco Gonzaga mantovai püspököt. Sőt a Kúria belső érdekeire rájátszva a Rota német auditorát, Hermann Hortenberget is mozgósította.

Sikerült elérnie, hogy az Államtitkárság szeptember 1-én utasítsa Caetanót, pótlólag az ő nevét is vétesse fel a jelöltek közé.²⁰⁷ Teljesen kizárható azonban, hogy ez a lépés a kúriai szempontok érvényesülését jelentette volna az egyetemesebb katolikus érdekek felett. Inkább csak jelképes gesztusról lehetett szó. E meglátást támasztja alá, hogy Caetano szeptember 17-ei, a Rota-auditor jelöltetésére válaszoló, és a császári határozat meghozatalát követően bármilyen lépés lehetetlenségéről hírt adó jelentésének külzetére Scipione Borghese bíboros nepos saját kezűleg írta rá: a kreáció ügyében már semmit nem alkalmas tenni. Sem Hortenberg, sem másvalaki érdekében.²⁰⁸

²⁰⁴ Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. szeptember 24. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 198–199, n. 157.

²⁰⁵ „Vercelli è già per terra”. Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. október 8. *Uo.*, I, 227–228, n. 184.

²⁰⁶ Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. október 1. és 8. *Uo.*, I, 214, n. 172. 218, n. 176.

²⁰⁷ Borghese Caetanohoz, Róma, 1607. szeptember 1. *Uo.*, I, 145, n. 107e. – Az 1600–1610 között ügyszolgaként működő Hortenberg 1601-ben németországi rendkívüli nuncius volt, pályáját arrasi püspökként fejezte be (JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, CCXXXIII–CCXXXIV). Rotabeli utódai, mint látni fogjuk, nálánál erőteljesebb lépéseket fognak tenni átkerülésükért a Kúria előkelőbb kollégiumába.

²⁰⁸ Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. szeptember 17. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 183, n. 141. Borghese szó szerint ezt írta: „Vostra signoria scrìva al nunzio che non occorre far più offizio nè per Ortimbergh, nè per altri. Potrà dir a sua santità, che io glie l'ho detto.”

Annak ellenére, hogy – legalábbis a nuncius szerint – Gonzaga igyekezete nem gyakorolt különösebb hatást a kérdést lezárni látszó és már csak a konzisztórium hírét váró prágai udvarra, a római követ kiszámíthatatlansága volt az a tényező, amely az eseményeket mindvégig tétlenül szemlélő Forgáchot is végre saját és egyháza nyilvánvaló érdekeinek védelmére sarkallta. A primás legkésőbb 1607. szeptember 10-én értesült a fejleményekről. Caetano mind Prágában tartózkodó titkárával szóban, mind levél útján magával Forgáchcsal írásban tudatta, hogy mi történt az udvarnál a bíborosjelölések kapcsán. Saját – nem lebecsülendő – szerepét elhallgatva azt közölte, hogy V. Pál és Borghese bíboros kifejezett parancsára befolyásolta a császári nomináció alakulását a primás javára, „ezért, hogyha őt fogja érni a szerencse, mivel ő az elsőként ajánlott, ami még sohasem történt meg Magyarországgal”, azt illő elkötelezettséggel nem másnak, mint egyedül a pápának és Scipione Borghese bíboros neposnak tulajdonítsa.²⁰⁹

Persze elképzelhető, hogy Forgách udvari informátoraitól már korábban megtudott valamit, és titkára nem véletlenül időzött a kritikus időszakban a cseh fővárosban. Talán igyekezett befolyást gyakorolni a tanácsosokra, amit nagyban megkönnyíthetett a magyarországi helyzet (a közelgő országgyűlés, Mátyás és a rendek szervezkedése) és a kardinális-nevezés egyidejű tárgyalása. Mindenesetre az esztergomi érsek aktivizálódásának első tényleges bizonyítékai csak későbből kelteződnek.

Bíborosi kinevezése érdekében Forgách 1607. október 29-én fordult első ízben Rudolfhoz. Levelében azt állítja, hogy befolyásos római személyiségek leveleiből értesült a hírről, miszerint a pápa császári közbenjárásra (*suffragatio*) fel szándékozik venni őt a Szent Kollégium tagjai közé. Noha ezt sohasem merte volna kérni, sem hálátlannak, sem oktalannak nem akar látszani az által, hogy rácsófol az uralkodó ítéletére. Sőt mivel jelölésének híre már nyilvánosságra került, köszönetnyilvánítása keretében azt kéri Rudolftól, ne hagyja, hogy „bármilyen hanyagság” miatt akarátának megvalósítása csorbát szenvedjen. A primás kertelés nélkül ki is mondta, mire gondol. Rómából feltehetően Gonzaga kelletlenkedéséről kapott híreket, ezért azt kívánta Rudolftól, hogy írja elő a követnek: a többiek előtt egyedül az ő előléptetése útját egyengesse. Ugyanezt várta el Németország protektorától, Paravicino kardinálistól is.²¹⁰

Az esztergomi érsek október végén több befolyásos kuriális bíborosnak is írt. Például a későbbi VIII. Orbán Maffeo Barberininek, valamint Ascanio Colonnának. Azonos szövegű leveleiben a magyarországi katolicizmus – aminek élére a pápa (!) őt állította – sanyarú helyzetét ecseteli. Ebben kedvező változást csak a Szentszék: V. Pál és a Bíborosi Kollégium hathatós segítségnyújtása hozhat – ecsetelte. Ezért

²⁰⁹ „*Al segretario dell'eletto di Strigonia ho detto a bocca e scrittolo anco a sua signoria reverendissima quello, ch'è passato in materia di promozione, e gl'offizi fatti da me per ordine di vostra signoria illustrissima e di nostro signore, acciò se toccherà la sorte in lui, siccome è il primo nominato, ancor ch' non uscisse mai d'Ongaria, riconosca nondimeno a nostro signore et a vostra signoria illustrissima l'obligation, che conviene.*” Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. szeptember 10. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 166, n. 125.

²¹⁰ Forgách Ferenc II. Rudolffhoz. Pozsony, 1607. október 29. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 153, Konv. A, fol. 154–155. *Függelék*, 1. sz.

azt kérte tőlük, hogy különösképpen is vegyék pártfogásukba mind az ő, mind egyháza időszerű ügyeit. Az udvarias, diplomatikus, ám szenvedélyes hangnemben megfogalmazott iratok e kérdéseket nem részletezik.²¹¹ Ismertetésükkel kézbesítőjük, Renzi ágens lett megbízva.²¹²

A levelezés, ha másra nem, egy előzetes kapcsolatrendszer kiépítésére mindenképpen alkalmas volt. Miután Caetanótól ismételtlen megbizonyosodhattak a kiválasztott magyar főpap alkalmasságáról,²¹³ az Örök Városban december elején hozták nyilvánosságra a Szentatya döntését. A híradások először Forgách 1607. december 1-ei, esztergomi érseki székben *per viam secretam* történt pápai megerősítéséről szóltak.²¹⁴ Mindössze kilenc nappal később, december 10-én azonban már arról, hogy V. Pál pontifikátusának második kardináliskreáló konzisztóriumán a koronák jelöltjei sorában Jerónimo Xavierre, a spanyol király domonkos rendi gyóntatója, François de la Rochefoucauld clermont-i püspök, a francia uralkodó udvari hitszónoka, valamint Ferdinando Gonzaga és Maurizio di Savoya, a mantovai, illetve a savoyai herceg fiai mellett a császári jelölés alapján az esztergomi érseket emelte a bíborosi méltóságra.²¹⁵ Az új kardinális ugyanezen alkalommal kapta meg metropolitai joghatóságának jelvényét, a palliumot is.

A pápa Forgách kinevezéséről szokás szerint brévében értesítette Rudolfot: „Ma reggel tisztelendő testvéreink, a római Anyaszentegyház kardinálisai hozzájárulásával bíborossá kreáltuk szeretett fiunkat, Ferenc választott esztergomi érseket, akinek jámborságát, bölcsességét és tudományát Felségtek elegendőképpen figyelmünkbe ajánlotta, amiért is különös örömmel mozdítottuk őt elő Isten Egyházának eme kiváló

²¹¹ Valószínűsíthető tartalmukra lásd Forgách alább idézendő, 1608. január 24-ei és február 7-ei leveleit.

²¹² Forgách Maffeo Barberinihez és Ascanio Colonnához. Pozsony, 1607. október 23. és 31. BAV Barb. lat., vol. 6893, fol. 17v és 127v; Biblioteca Statale Santa Scolastica (BSSS) Subiaco, Archivio Colonna, Carteggio Ascanio, bust. 1607/I [ord. *alph.*, *olim* n. 416]. – Colonna prenestei püspök-bíboros volt, és már ezáltal is a Szent Kollégium legtekintélyesebb belső köréhez tartozott, emellett nagy súllyal eshetett latba családja hagyományos Habsburg-pártisága is. *Dizionario Biografico degli Italiani* 1–53, ed. ISTITUTO DELLA ENCICLOPEDIA ITALIANA, Roma 1961–1999 (DBI), 27, 275–278 (F. PETRUCCI); HC IV, 37.

²¹³ A nuncius vélhetően a nem sokkal azelőtt lefolytatott kánoni tanúkihallgatások alapján részletesen ismertette a primás életpályáját, és ismételtlen igen kedvező képet rajzolt róla. Egy héttel később ezt még kiegészítette, és Forgáchnak az érseki javadalom visszaszerzésében elért részeredményeiről is beszámolt. Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. október 8. és 15. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 27–28, n. 184. 232, n. 187.

²¹⁴ Borghese Caetanohoz, Róma, 1607. december 1. *Uo.*, I, 313, n. 248g. A nunciust tájékoztató jegyzékhez két, Forgáchnak és az uralkodónak címzett neposi levelet is mellékeltek. Rudolfot V. Pál külön brévében értesítette a *confirmatióról*, és méltatta választását (a pápai dokumentum kiadva: *uo.*, 309–310, n. 247). Caetano december 17-én adott számot az iratok eljuttatásáról a címzettekhez és a magától értetődően kedvező fogadtatásáról (*uo.*, 354, n. 272).

²¹⁵ V. Pál bíboros-kreációira lásd LUDWIG VON PASTOR, *Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreißigjährigen Krieges. XII: Leo XI. und Paul V. (1605–1625)*, Freiburg im Breisgau 1927, helyenként; pontifikátusára további irodalommal TUSOR, *A barokk pápaság (1600–1700)*, 32–37 és *passim*. – Roberto Bellarmino már 1607. november 30-ai levelében bevégzett tényként említette a primás kinevezését. Sörös, *Forgách Ferenc a bíboros*, 707, 3. jegyzet.

méltóságára. Az isteni irgalomban bízva reméljük, hogy e vallásosságában és buzgóságában kiemelkedő férfiú nyilvánvalóan igazolni fogja: a Szent Kollégium díszére és javára cselekedtünk, és az erényt illetük méltó jutalommal. E lépésünkről Felségteket sebes hírnök útján kívántuk tájékoztatni...” – fogalmazott Strozza pápai titkár.²¹⁶

A brève átadására utasító jegyzékben az Államtitkárság meghagyta Caetanónak, hogy tudassa Forgáchcsal: a császári nomináció megérkezte után mind a pápa, mind neposa csakis ővele számolt.²¹⁷ A megbízásnak a nuncius december végén eleget is tett.²¹⁸ A kinevezés prágai visszhangja rendkívül kedvező volt. Egyáltalán nem keltett visszatetszést, hogy V. Pál a többi jelöltet mellőzte.²¹⁹

Rómából a hírrel Pozsonyba is különfutárt menesztettek, ahol a primás már december 21-én elkezdhetette a számos köszönőlevél megfogalmazását. Legelőször Rudolfnak írt. Szemmel látható meghatódottsággal sorolta elő pártfogásának számtalan jelét, primási, helytartói kinevezésétől kezdve egészen a bíborosiig. Megfogadta, hogy új méltóságában mindenben az ő javát kívánja szolgálni.²²⁰ Kifejezésre juttatta köszönését V. Pálnak, Scipione Borghesének,²²¹ a pápa egyéb rokonainak, az összes

²¹⁶ „Hoc mane approbantibus venerabilibus fratribus nostris eiusdem sanctae Romanae ecclesiae cardinalibus creavimus cardinalem dilectum filium nostrum Franciscum, electum Strigoniensem, cuius pietas, prudentia, doctrina maiestatis tuae testimonio satis nobis commendata erat, et ob id tanto libentius ipsum ad hunc adeo insignem in ecclesia Dei gradum promovimus. Speramus quidem in divina misericordia confisi talem ex religione ac zelo huius praestantis viri fructum, ut manifeste appareat, nos utilitati atque ornamento sacri collegii prospexisse et debitum virtuti praemium contulisse...”. Kiadva: *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 351–352, n. 269.

²¹⁷ Scipione Borghese Caetanóhoz, Róma, 1607. december 10. *Uo.*, I, 352, n. 270. – A nepos a jegyzékhez fűzött s.k. utóiratában tanácsosnak látta kiemelni saját szerepét: „Al detto signor cardinale prego vostra signoria faccia fede che io non ho havuto altro desiderio, che quando seppi che sua maestà raccomandava la sua persona, che di servirla, come ho fatto et che perciò n’ho fatti caldissimo offizi continuamente con sua santità.” Mivel a pápai klientúra közvetlen feje a mindenkori *cardinale nipote* volt, e sorok tulajdonképpen arra céloznak, hogy Forgáchnak ide tartozónak kell éreznie magát, és hogy a Borghesék a pápa halála után is számíthatnak rá. Vö. INGO STADER, *Herrschaft durch Verflechtung: Perugia unter Paul V. (1605–21). Studien zur frühneuzeitlichen Mikropolitik im Kirchenstaat* (Beiträge zur Kirchen- und Kulturgeschichte 5), Frankfurt a. Main–etc. 1997, 169–284; BRIGITH EMICH, *Bürokratie und Nepotismus unter Paul V. (1605–1621). Studien zur frühneuzeitlichen Mikropolitik in Rom* (Päpste und Papsttum 30), Stuttgart 2001, 115–152. – A Forgáchnak és Mátyás főhercegnek szóló, december 19–20-án kelt értesítőbrévék: ASV Fondo Borghese, serie II, vol. 409, fol. 8r és 6r. Az adatot KRUPPA TAMÁSNAK köszönöm.

²¹⁸ Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. december 31. *Antonii Caetani nuntii apostolici... epistulae et acta*, I, 378–379, n. 291. 388–389, n. 299.

²¹⁹ Caetano Borgheséhez, Prága, 1607. december 23. *Uo.*, I, 373–374, n. 287.

²²⁰ Pozsony, 1607. december 21. ÖStA HHStA i.h., Fz. 153, Konv. B, fol. 135–136. *Függelék*, 2. sz.

²²¹ „Quantum illustrissima dominatio vestra raro hoc ac singulari beneficio me sibi mancipatum devinxerit, animo concipere possum, oratione assequi non possum. Parum siquidem visum est illustrissimae dominationi vestrae, quod me iam pridem inter suos clientes annumerare, measque causas gravissima sua auctoritate apud sanctissimum dominum nostrum promovere, expeditionemque Strigoniensis archiepiscopatus adeo gratiose confectam dare voluerit. Quod unicum ac summum superesse videbatur beneficium, illud quoque, velut ad cumulum adicere dignata est, meque sua suffragatione a sanctissimo domino nostro in sacrum cardinalium collegium adoptari fecit.” Levele Nagyszombatban, 1607. december 23-án kelt. Eredetije: ASV Fondo Borghese, serie III, vol. 45-c, fol. 181rv.

kardinálisnak, s szokás szerint több uralkodónak is.²²² A Bíborosi Kollégium tagjaihoz most is azonos szövegű levéllel fordult. Mindegyiküknek külön-külön megemlíttette lekötelezettségét előléptetése támogatásáért.²²³ Kézbcsítésüket Paravicino kardinális, protektor szervezte meg.²²⁴

Forgách ágense, Matteo Renzi ekkor már úton volt Magyarország felé, hogy pápai kamarásként személyesen adja át Pozsonyban a bíborosi birérumot és az érseki palliumot. Az esztergomi érsekek évezredes történetében példa nélkül álló együttes eseményre ünnepélyes keretek között, az egyházi és katolikus világi elit képviselőinek jelenlétében – de a jövőd király, Mátyás főherceg tüntető távollétében – 1608. február 2-án került sor a Szent Márton dómban.²²⁵ A ismeretlen szerző által versben köszöntött²²⁶ új bíboros számos gratulációt visszajelző február 8-ai leveleit a rövidesen visszainduló Renzi vitte magával az Örök Városba,²²⁷ csomagjában azzal az 1600 arannyal, amivel a primás a bíborosi kalapja megszerzésében fáradozókat jutalmazta – utólag.²²⁸

Kinevezése után Forgách 1615-ben bekövetkezett korai haláláig többszöri szándéka ellenére sem jutott el Rómába. A személyes jelenlétét igénylő avatási szertartásokon – a kalap (*galerus*) átvétele, a száj jelképes kinyitása és bezárása (*occlusio et aperitio oris*), a zafírgyűrű (*anulus*) felhúzása – nem esett át, s címtemplomot, valamint kongregációs helyeket sem jelöltek ki számára.²²⁹

²²² „La mattina de IX di questo capitò ancora il corriero, che haveva il nepote di sua santità spedito al cardinale di Strigonia, et rimandato da quel signore in diligenza con lettere a sua santità et alli signori suoi nipote e fratelli di tanta gratitudine et humiltà grave, che la santità sua ne restò con grandissima contentezza, ha scritto a tutti li altri cardinali sì di Roma, come fuori, ha sodisfatto con lettere come si suole alli re et prencipi.” Paravicino kardinális II. Rudolfhoz, Róma, 1608. január 11. ÖStA HHStA Handschriften., W 290, vol. 12, fol. 41r–42v.

²²³ 1607. december 23-án. Két ismeretes példány ugyancsak Maffeo Barberini és Ascanio Colonna bíboroshoz: BAV Barb. lat., vol. 6893, fol. 2rv és 11rv; BSSS Subiaco, Arch. Colonna, Cart. Ascanio, bust. 1607/I [ord. alph., olim n. 417].

²²⁴ „Ho tenuto particular cura che tutto il suo dispaccio sia ricapitato bene, et ha sodisfatto di maniera a quanto si poteva desiderare da lui in questo primo ingresso al cardinalato...” Paravicino kardinális II. Rudolfhoz, Róma, 1608. január 11. ÖStA HHStA Handschriften., W 290, vol. 12, fol. 41r–42v. – Az Ascanio Colonnának írt levél külzetének tanúsága szerint a Forgách által aláírt egyenszövegeket Paravicino látta el címmel. – Rudolf köszönőlevelei a pápához és neposához 1608. január 28-án keltek. ASV Fondo Borghese, serie II, vol. 79, fol. 34r–35v; Sörös, *Forgách Ferencz a bíboros*, 707. – Leonardo Donato velencei doge 1608. január 19-ei jókívánsága eredeti formában fennmaradt a Forgách család levéltárában. Georg Stobaeus lavanti püspöké a primás január 10-ei válaszával nyomtatásban is megjelent. *Uo.*

²²⁵ „Caeremoniis consuetis, potioribus dominis Hungaris praesentibus.” Tiburtius Himmelreich II. Rudolfhoz, Pozsony, 1607. február 3. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., fasc. 154, fol. 174–175; Sörös, *Forgách Ferencz a bíboros*, 710.

²²⁶ *Uo.*, 710, 4. jegyzet.

²²⁷ Egy ismert példány Maffeo Barberinihez: BAV Barb. lat., vol. 6893, fol. 3rv és 10rv. – Az iratot a primás újonnan elkészített bíborosi pecsétjével zárta le. – A pápának már február 5-én írt. Sörös, *Forgách Ferencz a bíboros*, 711.

²²⁸ *Uo.*

²²⁹ HC IV, 10. – Forgách utazási kísérletei Bécs ellenállásán hiúsultak meg. Az esetleg fennforgó kánoni szabálytalanság alól többször felmentést kért. BAV Boncompagni e Ludovisi, vol. E 12, fol. 29r–30v. 255r–256v; vol. E 13, fol. 120r–121v; ASV Segr. Stato, Principi, vol. 56 I, fol. 322r. 397rv.

* * *

A pápai követjelentéseknek és -utasításoknak köszönhetően szinte a maguk történeti teljességében feltáruló események alapján összegzésként több fontos megállapítás fogalmazható meg. A történések és tények ismeretében ismételjük és erősítsük meg: az Apostoli Szentszék 1607-re valóban felismerte fokozottabb szerepvállalásának szükségét a Bocskai-felkelés sikere révén megerősödött protestantizmus által létében fenyegetett magyarországi katolicizmus irányításában. Ennek a felismerésnek a legkézzelfoghatóbb jele a magyar részegyház tetterős, mindössze 51 éves új vezetőjének a Bíborosi Kollégiumba történő gyors felvétele lett.

A kezdeményezés mégsem a Kúriából indult ki. A kulcsszerep az új pápai nunciúsé, Antonio Caetanóé volt. Az ő éleslátásának és diplomáciai ügyességének köszönhető, hogy mind Rómában, mind Prágában a primás lett a leginkább elfogadott jelölt. Hogy ez tényleg mennyire bonyolult, időigényes, sokszor eseteleges, gyakorlatilag az összes birodalmi és kúriai érdekérvényesítő tényező: a prágai Titkos Tanács különböző frakciói, a római császári követ, a gráci főhercegi udvar; a jelöltek és az önjelöltek, rokonaik; az egykori és hivatalban lévő nunciások, a különféle rangú pápai tisztviselők, valamint az Államtitkárság, részben pedig a jezsuiták által befolyásolt folyamat volt, azt a fenti események világosan megmutatták.

Forgách Ferenc 1607. évi bíborosi kinevezése példa nélkül álló esetnek tekinthető. A koronabíborosi jogszokás sajátosságainak ismeretében az még nem mondható különlegesnek, hogy a magyar főpap bíborossága érdekében az Apostoli Széknek a Habsburg-császárral kellett diplomáciai tárgyalásokat folytatnia. Az viszont már sokkal inkább, hogy ezek a tárgyalások sikerre vezettek, s hogy Róma ennyire közvetlen és érdemleges hatást tudott gyakorolni a császári jelölés alakulására. Ehhez a Szentszék és a császári udvar egyházpolitikai, illetve Prága esetében még inkább aktuálpolitikai érdekeinek találkozása kellett. A kardinális-nomináció és a magyar ügyek szeptember eleji kizárólagos és párhuzamos tárgyalása óhatatlanul előtérbe tolta az esztergomi érsek személyét. Tálcán kínálta a lehetőséget, hogy a rudolfi kormányzatot az országban képviselő helytartóságát bíborosi ranggal tegyék hatékonyabbá, és erősítsék meg úgy a protestáns rendekkel, mint a trónt egyre nyíltabban követelő Mátyás főherceggel szemben.

Míg a prágai udvar kísérletezése egy bíboros helytartóval nem igazolta a várakozásokat, s 1608 gyökeres fordulata: Rudolf lemondatása, Mátyás megkoronázása véget vetett a – sokáig a fegyveres harcot fontolgató – primás ilyen szerepének, Róma számítása maradéktalanul bevált. A magyar hierarchiának az Egyház vezető testületébe emelt, s a Kúriánál ezután mindig kiemelt figyelemben részesülő²³⁰

²³⁰ Paravicino bíboros már Forgách köszönőleveleinek megérkeztekor a következőket írta Rudolfnak: „*affirmo a vostra maestà che tutti lo laudano, et io comprendo che deve essere gran cervello et molto attento a qualche ba da fare, et di questo ancora humilissimamente mi rallegro con la maestà vostra.*” ÖStA HHStA Handschriften., W 290, vol. 12, fol. 41v–42v. – Rudolf király pápához intézett, a bíborosi kinevezést megköszönő leveleivel egy időben már megérkeztek Forgáchnak az ország helyzetéről immár

vezetője a pápaságra támaszkodva végül meg tudta teremteni az 1611. évi nagy-
szombati nemzeti zsinattal³¹ immár visszafordíthatatlanul kezdetét vevő belső
egyházi megújulás politikai feltételeit.³²

kardinálisként papírra vetett első beszámolója is: „*Delle cose dVngheria basti dire alla maestà vostra che il signor cardinale di Strigonia compitamente ha scritto ogni cosa a sua santità, et che io nel sentire tanta reuoluzione e struagante modo, me ne turbai di maniera che subito mi vennero dolori a mani et piedi fastidiosi, son stato et sono si poco ben trattato che non ho potuto essere da sua santità, et perciò di questo negozio non ho che dire, ma di continuo prego il signore che alla maestà vostra somministri ottimi consigli per beneficio della Chbriantità et di suoi regni. Capitorno le due lettere di vostra maestà per sua santità et per il signor cardinale Borghese, ringraziatorie del cardinalato del signor cardinale di Strigonia, et come sapevo che si desideravano, non mi parve bene il trattenerle più et facendo dare la sua a Borghese, l'istesso m'incaricò di dar l'altra a sua santità et Pio ha detto che sono state gratissime.*” Paravicino II. Rudolphoz, Róma, 1608. március 1. ÖStA HHStA, Handschriften., W 290, vol. 12, fol. 50. – Paravicino minden bizonnyal Forgách 1608. január 24-ei és február 7-ei levelére gondolt, amelyekben a helytartósága ellen és II. Rudolf letételére irányuló, illetve a protestantizmus közjogi térnyerését célzó szervezkedés részleteiről informálta az Államtitkárságot. ASV Fondo Borghese, serie III, vol. 45-c, fol. 182r–184v és 177r–179v (utóbbi tévesen még 1607. évi keltezéssel). – Lásd még a magyarországi egyházi, politikai fejleményekről rendszeres és alapos tájékoztatást nyújtó, az Apostoli Szentszék különféle segítségnyújtását kérő és a Kúriánál kiemelt figyelemmel kísért írásait ugyanezen kötetben (176rv. 164rv. 161rv. 162rv. 160rv. 153r–155v. 152rv. 151rv. fol. 150rv; méginkább fol. 144rv. 143rv. 142rv. 141rv. 140rv. 134rv. 135rv. 127rv. 126rv); valamint szintén ASV Fondo Borghese, serie II, vol. 163, fol. 341r–367v; továbbá uo., Segr. Stato, Principi, vol. 56 I, fol. 153r. 171r. 187r–188v; BAV Boncompagni e Ludovisi, vol. E 12, fol. 253r–254v. vol. E 13, fol. 123r–124v. 126r–127v. 129r–130v. 132r–133v. 134r–135v. vol. E 14, fol. 234r–235v. vol. E 15, fol. 21r–22v. 27r–28v. vol. E 26, fol. 151r–153v.

³¹ Az esztergomi bíboros Pozsonyból, 1610. június 23–24-én V. Pálhoz és Scipione Borgheséhez intézett, a zsinat összehívásának tervéről tájékoztató, illetve engedélyezését és a pápai nuncius részvételét kérő levelei: BAV Boncompagni e Ludovisi, vol. E 12, fol. 246r–247v; ASV Segr. Stato, Principi, vol. 56 I, fol. 232r. A zsinat határozatai kiadva: CAROLUS PÉTERFFY, *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata I–II*, Viennae–Psonii 1741–1742, II, 213–218. – A trienti előírások szerint kulcsfontosságú, szemináriumalapításra vonatkozó zsinati felajánlások (Forgách 500, Náprághy 200, Lépes 500, Domitrovich 200, Pázmány 25 aranyforint): Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, Kézirtattár (ELTE EKK), Collectio Prayana, tom. 32, n. 98.

³² Erről KÁROLYI ÁRPÁD, *Az ellenreformáció kezdetei és Thurzó György nádorrá választása*, Századok 53 (1919) 1–28. 124–163; és TUSOR PÉTER, *Az 1608. évi magyar törvények a római inkvizíció előtt: II. Mátyás kiközösítése*, Aetas 2000, 4, 89–105. – A *excommunicatio* iratai: Archivio della Congregazione per la Dottrina della Fede, Stanza Storica, vol. L 7-c, fol. 566r–646v (*In materia de pregiudizi fatti dal re Matthias alla santa religione et alli cattolici del regno dVngheria*). Lásd majd a Sanctum Officium Magyarországgal kapcsolatos tevékenységének feldolgozását és magyar vonatkozású anyaga közlését e sorozatban.

IV. PÁZMÁNY PÉTER BÍBOROSI KINEVEZÉSE

A magyarországi katolicizmusnak évtizedekre meghatározó élménye maradt, hogy a rendi dualizmus keretei között a pápaság tevőleges támogatásával sikerült létét és újjászületését biztosítani. A törés erre rímelve nem az egyházi kapcsolatok egyébként sokasodó nehézségei miatt, hanem politikai vonatkozásokban következett be. Amiként a pápaság egyik legnagyobb fegyverténye az új esztergomi érsek 1607. évi felvétele volt a Bíborosi Kollégiumba, az 1632-ben keletkezett feszültség részben szintén egy bíborosi kinevezésben gyökeredzett.

A magyar historiográfia mindmáig adós maradt annak magyarázatával, hogy az 1616-ban, Forgách korai halála után esztergomi érsekké kinevezett Pázmány Péter – elődjével ellentétben – miért csak tizenhárom évvel később, 1629-ben lett tagja a pápaválasztó testületnek.

A kérdés a Szent Kollégium kora újkori szerkezetének ismeretében mindazonáltal inkább úgy fogalmazható meg, hogy milyen különleges körülmények indokolták, hogy a magyar primás az erőteljes itáliai és nemzetközi versenyben egyáltalán el tudott jutni az egyházi karrier számára elérhető legmagasabb fokára?

I. HABSBURG-BÍBOROSJELÖLTEK AZ 1610–1620-AS ÉVEKBEN

II. Mátyás († 1619) 1608. évi trónra lépésével a császár és a magyar király 1612-ig ideiglenesen újra két külön személy volt. A perszonálunió ideiglenes szünetelése átmenetileg ismét helyreállította a magyar korona bíborosjelölési jogát. Ezt kivérendő, a prágai várba zárkózó II. Rudolf császári elsőbbségét hangoztatta Európa összes többi fejedeleme, királya előtt, közéjük értve mindenek felett hitszegőnek tartott fivérét, Mátyást is. Egyúttal arra hivatkozott, hogy a Magyarországon tartózkodó Forgách Ferencnek²³³ sem saját udvarában, sem pedig az Örök Városban

²³³ „Cum enim magno alii reges ac principes studio promoveri suos curent, ut nostrorum imprimis ratio babeatur, qui primum fidos ecclesiae Romanae filios locum obtinemus, postulare nos posse censemus.” „Et quoniam cardinalis Strigoniensis in Hungaria abest, et neque illic nobis, neque in Urbe, ut res hodie constitutae sunt, prodesse multum potest, alium nobis dari, qui negotiis nostris opportunior sit, desideremus.” II. Rudolf Borgheséhez és V. Pálhoz. Prága, 1608. november 24. BAV Barb. lat., vol. 6830, n. III[/1] és n. IV[/1].

nem veheti hasznát, több ízben az egykori vetélytársakat: Della Torrét,²³⁴ Hortenberget²³⁵ és Porziát²³⁶ ajánlotta ismételtelen, de már siker nélkül a pápa figyelmébe. Vele szemben Mátyás magyar királyként, majd később császárként is Ottavio Ridolfit, a római érdekképviseletét ellátó firenzei főnemesi család tagját részesítette előnyben.²³⁷ Ridolfi a szolgálati idejét időközben kitöltő új nunciussal, Placido de Marával²³⁸ együtt egészen 1619-ig megmaradt hivatalos jelöltnek. Mátyás egyetlen

²³⁴ „Cum tempus instet, quo sanctitatem vestram novos S.R.E. cardinales designaturam speretur, faciendum nobis duximus, ut quos designari nos optemus, eidem in praesenti commendemus. Quas habuerimus causas, cur iam ante Veggensem [!] episcopum commendavimus, sanctitas vestra meminerit, in quem noster etiamnum favor propendet, quod iis dotibus atque ornamentis praeditum audimus, ut sacro cardinalium collegio decus allaturum confidimus.” II. Rudolf V. Pálhoz, Prága, 1608. november 24. BAV Barb. lat., vol. 6830, n. III/[1].

²³⁵ Kiemelve eredményes rotai működését. Uo.

²³⁶ „Ut antebac pontifici maximo ad dignitatem cardinalitiam obtinendam episcopum Veggensem Turrianum, episcopum Atrebatensem Ortembergium et Adriae episcopum Portiam commendavimus, recenti paternitatem vestram reverendissimam memoria tenere existimamus. Cum itaque tempus iam instet, quo nova cardinalium designatio futura speretur, a paternitate vestra reverendissima pro singulari nostra fiducia, quam in ipsa positam habemus, benevolenter petimus, ut prioris desiderii nostri, in quo etiamnum persistimus, rationem haberi apud sanctitatem suam haud gravatim procuret. Ex supranominatis illis quanti quisque valoris et meriti sit, ex gestis functionibus publicis sanctitas sua sine dubiis noverit. Nostri imperii interest, ut talis eligatur, qui res Germanicas praecipue perspectas habeat.” II. Rudolf Scipione Borgheséhez, Prága, 1611. április 18. BAV Barb. lat., vol. 6830, n. IV/[3]. – Porzia érdekében közbenjárt a bajor fejedelem is. München, 1611. február 8. 9. II. ASV Segr. Stato, Principi, vol. 56 I, fol. 394^{rv} és 399^r–406^v.

²³⁷ „Recordamur nos superioribus temporibus et iteratis vicibus sanctitati vestrae nobilem Octavium Rudolphium utriusque signaturae referendarium et vicelegatum Romandiola diligenter et fiducialiter commendasse, ut ex benevolo sanctitatis vestrae motu et affectu cardinalitiam dignitatem consecutus fuisset, quod eo consilio fueramus maximopere, uti penes sanctitatem vestram adeoque ipsam sedem apostolicam quempiam confidentiorem haberemus, et cui res nostras, occasione regnorum et provinciarum nostrarum emergere valentes, agendas concrederemus. Illud tamen cum in nupera sanctitatis vestrae ad cardinalatum quorundam patrum promotione eum nequaquam consecutum cognoverimus. Causam vero perspicere nequeamus, ob quam sedula nostra intercessio apud sanctitatem vestram pondus nequaquam habuerit. Non dubitamus denuo sanctitatem vestram interpellare hoc eodemque nomine penes praedictum Octavium, quem nos etiam ob merita familiae Rudolphianae nobis praestita unice complectimur, commendationem iterare, nihil utique ambigentes sanctitatem vestram (ob singulares eiusdem dotes, studiorum conatus et merita, quae erga sanctitatem vestram non minus, quam etiam sanctam eadem apostolicam ardenti desiderio hactenus semper contestari enixus fuit) id benevole facturam, uti [!] commendatio haec nostra iterata apud sanctitatem vestram suo pondere non destituatur; spe firmiore fulti, quod ad instar aliorum dynastiarum apud sanctitatem vestram factas intercessionem prima quoque occasione, etiam hanc nostram commendationem optati successus consecuturi sunt.” II. Mátyás V. Pálhoz, Prága, 1612. február 20. BAV Barb. lat., vol. 6831, fol. 9^{rv}, n. 4. A neposhoz ugyanezen a napon intézett levél: uo., fol. 20^{rv} és 25^v, n. 15. Ridolfi egyik korábbi jelölése 1610. szeptember 30-án kelt. ASV Segr. Stato, Principi, vol. 56 I, fol. 294^{rv}. – Ottavio Ridolfira fivéreivel: a Mátyás római követeként szolgáló Alessandróval, illetve az alkalmanként a magyar egyházi képviseletet is ellátó Ludovicóval, illetve az ebbe olykor szintén befolyó domonkos szerzetes (majd generális) Niccolóval egyetemben lásd ELISABETH SPRINGER: *Die Brüder Ridolfi in Rom*, Archiv und Forschung. Das Haus, Hof- und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas (hrsg. v. E. Springer–L. Kammerhofer), Wien–München 1993, 78–95, 86–87.

²³⁸ De Mara első nominációja 1616. november 8-án kelt: „non possumus non... impresso animi affectu plurimum commendare..., ut quemadmodum in aliorum regum ac principum gratiam, quos in aula sua habererunt, nuncii apostolici inter sanctae Romanae ecclesiae cardinales evecti fuerunt, ita et nostra causa episcopum Melpsiensem evehere paterne dignetur...” II. Mátyás a pápához és a bíboros neposhoz intézett ajánlásainak

eredményes kísérlete főminisztere, Melchior Klesl bécsi püspök nevével kapcsolódik össze. A Titkos Tanács elnöke különösebb várakoztatás nélkül, alkalmi akció révén került be az 1615. évi kuriális bíborosi kinevezések közzététele előtti utolsó pillanatban – egy ideig *in petto* – a Bíborosi Kollégiumnak a magyar prímás hirtelen halála nyomán megüresedett helyére.²³⁹

Az új uralkodó, II. Ferdinánd (1619–1637) az általa bebörtönöztetett Klesl példájára hivatkozva 1620 májusától egy hasonlóan *extra ordinem promotiót* igyekezett elérni Friedrich von Hohenzollern javára. Kérését V. Pál azonnali elutasította. Közölte, hogy a bécsi püspök ilyen jellegű előléptetésére csupán az esztergomi érsek gyors halála nyomán kerülhetett sor. Nem zárkózott el viszont attól, sőt egyenesen kilátásba helyezte, hogy a közelgő koronabíborosi kinevezéskor eleget tegyen a kérésnek, mivel személyesen ismerte a jelöltet. Hohenzollern kreációja hamarosan, 1621. január 12-én be is következett.²⁴⁰

Ugyancsak különleges akciónak minősíthető még az a fellépés, amelyet Bécs a lengyel király kérésére – a kozákok Bethlen ellen küldését meghálalando – az egykori varsói nuncius, Claudio Rangoni érdekében 1619–1621 között tanúsított.²⁴¹

nunciaturai másolatai, Vitaliano Visconti nuncius e tárgyban kelt jelentéséhez (fol. 87rv) csatolva: BAV Barb. lat., vol. 6922, fol. 90rv. 88rv; fogalmazványuk: ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 8, Konv. Matthias an Paul V. 1616. – De Mara érdekében Klesl is írt. BAV Barb. lat., vol. 6922, fol. 89rv. A volt nuncius újabb nominációja 1616. december 14-én V. Pálhoz és Borghese bíboroshoz: ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 8, Konv. Matthias an Paul V. 1616 [ord. cron.]. Ridolfié 1617. május 8-ról: uo., Konv. Matthias an Paul V. 1617 [ord. cron.]. Ridolfi és De Mara újabb, együttes ajánlása 1618. február 20. és november 1.: uo., Konv. Matthias an Paul V. 1618 [ord. cron.].

²³⁹ Lásd Savelli követ következő jegyzetben idézendő 1620. november 28-ai jelentését.

²⁴⁰ A pápa viszonzásul az evangélikusok bécsi istentiszteleteinek megszüntetését követelte. Hohenzollern ügyére lásd V. Pál 1620. május 27-ei brévéjét és Borghese május 29-ei levelét II. Ferdinándhoz (ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 8, Konv. Paul V. bzw. Kardinäle an Ferdinand II. 1620 [ord. cron.]; a bréve másolata AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 96, vol. 11 [ord. cron.]); valamint Paolo Savelli római császári követ jelentéseit: 1620. június 1. július 18. (ebben II. Ferdinándnak Hohenzollern érdekében írt június 20-ai és 27-ei leveleit említi) november 28. (újabb nomináció: november 2.); 1621. január 11., majd január 16. (ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 49, Konv. Savelli an Ferdinand II. 1620–1621, fol. 161–163, 173–174, 233–234, 559–562, 579). Vö. még II. Ferdinánd 1620. december 19-ei utasítását a követhet (uo., Fz. 50, Konv. Ferdinand II. an Savelli 1621, fol. 157). – Igen érdekes még Ferdinánd 1620. május 15-ei levele a pápához és ugyanaznap utasítása a követhet, kiváltképpen pedig 1620. november 2-ai instrukciója. AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 96, vol. 11 [ord. cron.]. – XV. Gergely örömmel várta hosszabb kúriai tartózkodásra az új német kardinálist. Brévéje II. Ferdinándhoz, Róma, 1621. december 1. ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 35, fol. 403r.

²⁴¹ LEITSCH, *Die Bemühungen Zygmunts III.*, 46–51. Bár Rangoni visszautasításában a fő érv szintén az olasz származás volt, III. Zsigmond már-már az ésszerűtlenség határait súroló törekvéseit leginkább az egykori lengyel nuncius kúriai ellenségei kárhoztatták kudarca. Néhány, az ügyvel kapcsolatos, Róma és Varsó között váltott és LEITSCH által nem használt érdekesebb levél: BAV Boncompagni e Ludovisi, vol. E 7, fol. 20rv. 22rv. 144rv; vol. E 8, fol. 15rv. – II. Ferdinánd 1620. november 17-én utasította Savelli követet az előző nap a pápához, Borghese, Millino és Montalto kardinálisokhoz Rangoni érdekében intézett levelek átadására, majd 1622. május 7-én ismét felszólította a követet a volt lengyel nuncius segítségére. AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 96, vol. 11 [ord. cron.] és bust. 97, vol. 19 [ord. cron.].

XV. Gergely megválasztásának hírére a bécsi udvar újabb jelöltekkel árasztotta el a Kúriát. II. Ferdinánd római követe, Paolo Savelli 1621. március 1-ei jelentésében hívta fel a figyelmet arra, hogy bár az első kreáció a pápa környezetéé lesz, mindenképpen érdemes időben felkészülni a következő alkalomra, mivel a francia követ már mozgolódik ez ügyben.²⁴²

Savelli postafordultával vehette kézhez a császári kiválasztottak névsorát. Az élen ezúttal Giovanni Baptista Salvago állt, aki 1606–1611 között Ferdinánd gráci udvarában volt nuncius, majd két évig Antonio Caetano utódként Prágában teljesített diplomáciai szolgálatot.²⁴³ Őt a már több mint egy évtizede várakozó, és kétszeri mellőzést (Klesl, Hohenzollern) elszenvedni kényszerülő Ottavio Ridolfi követte Filippo Maria Pinelli társaságában.²⁴⁴ A lista a következő években fokozatosan újabb igénylőkkel gyarapodott. Már 1621 októberében felkerült az egyházi álmokat dédelgető katonatiszt, Francesco Antonio Biglia ezredes,²⁴⁵ majd 1622 áprilisában

²⁴² „Nel particolare di fare promozione de cardinali acorché mi possi credere che a questa prima sua santità non vogli fare per prencipi, poiché così per lo più è stato solito di succedere nelle prime promozioni, che hanno solito fare li pontefici dopo la loro assunzione. Crederei nondimeno che vostra maestà Cesarea non avesse a tardare di stabilirsi nel sugietto [...], che vorrà nominato per la prima, con notificarlo con sue lettere a sua santità et al signor cardinale Lodouisio, acciò si possi poi qua tenere il negoziato vivo et stretto con la persona precisa, et procurare di haver ferma promessa che promovendo per le corone, si promoverà anco per vostra maestà Cesarea. E se forsi vostra maestà Cesarea volesse prima avere questa promessa, che nominare il soggetto, non sarebbe, mi credo, se non molto sicuro, l’haver le lettere pronte da presentare, ottenuto che se ne fosse la promessa... L’ambasciatore Francese sollecita per monsignor di Lossun straordinariamente, et è da credere che farà il possibile, perché s’entri questo prima, poiché per haverlo ritardato l’altra volta Paolo quinto, ne nacque il disgusto, come avvisai già.” Savelli emellett a spanyolokkal való egyeztetés szükségességét hangoztatta. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 49, Konv. Savelli an Ferdinand II. 1621, fol. 320–321.

²⁴³ Rövid életrajza: RAINER, *Quellen zur Geschichte der Grazer Nuntiatur*, 77–78.

²⁴⁴ II. Ferdinánd Savellihez, Bécs, 1621. március 27. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 50, Konv. Ferdinand II. an Savelli 1621, fol. 190–191; eredetije: AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 90, vol. 14 [ord. cron.]. A pápának, valamint Ludovisi neposzhoz szóló és „*antiquissimus ritus*”-t említő iratok április 9-én kelték. Másolatuk uo. – Tíz nap múlva XV. Gergely már válaszolt is, és szokatlan módon a kérdés mielőbbi teljesítését helyezte kilatásba. Mint látni fogjuk, csak Ridolfira gondolt (a breve másolata uo., Savelli iratai között). A Habsburg-diplomácia éberségét nem sikerült elaltatni, Ferdinánd 1621. december 21-én azt kérte az egyházfőtől, hogy mindenek előtt Salvagót tüntesse ki, majd 25-én utasította követét, hogy az esetleges zavarokat kiküszöbölendő csak a volt nuncius érdekében tegyen lépéseket (uo.). XV. Gergely 1622. február 5-én – miként még előkerül – erre már kiterő választ adott (a breve másolata uo. is megtalálható). – Pinelli neve csak itt fordul elő, a többiekkel ellentétben később már nem. Azonosítása mindeddig eredménytelen maradt. Családja genovai eredetű, és több rokona viselt kúriai hivatalt, közülük a legmagasabba az Inkvizíció tagjává emelkedő Domenico Pinelli jutott. JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens’ VIII.*, I, xciv. cxcvii. xciii. xlv. cvii; II, 1001.

²⁴⁵ „*Etsi iam pridem sanctitati suae in parte nominati sint, quos ad sacrum purpuratorum patrum ordinem, cum tempus adveniret promoveri cuperemus...*, commendamus... *cubicularium et colonellum nostrum, comitem Antonium Bilia...*” II. Ferdinánd Savellihez, Bécs, 1621. október 1. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 50, Konv. Ferdinand II. an Savelli 1621, fol. 244. – Biglia családja milánói eredetű volt, tagjai közül a 16. században többen katonáskodtak a Habsburgok szolgálatában. Francesco Antonióról a *DBI* vonatkozó kötete mélyen hallgat (413–421). Biglia ezredes Hans Ulrich von Eggenberg herceg alább idézendő, 1626. szeptember 21-ei levelében már *monsignor*ként tűnik fel.

a befolyásos milánói, tehát spanyol alattvaló olasz hercegi család tagja, Teodoro Trivulzi.²⁴⁶ 1624-ben Ernst Adalbert von Harrach prágai érsekkel és Johann Jakob von Lemberg gurki püspökkel bővült a sor.²⁴⁷ Őket már VIII. Orbán elé terjesztette a bécsi udvar, és nevezésüket a soproni országgyűlésről 1625. december 5-én megújították.²⁴⁸

A jelöltek folytonos szaporodása ellenére – a létszámbővülés leginkább egyéni érdekérvényesítési képességüknek tudható be²⁴⁹ – Bécs leginkább Salvago kinevezését

²⁴⁶ II. Ferdinánd utasítása Savellihez, Bécs, 1622. április 24. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 50, Konv. Ferdinand II. an Savelli 1622, fol. 18 (eredetije: AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 97, vol. 19 [Eggenberg május 5-ei hasonló tartalmú utasítása a követhet uo.]). Továbbá április 23-ai levele XV. Gergelyhez. ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 9, Konv. Ferdinand II. an Gergor XV. 1622, fol. 11–12 (másolata a Ludovisi kardinálshoz írt levélével: AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 97, vol. 19). – Trivulzira, aki ekkor Salvago mögött a második helyet foglalta el a listán: HC IV, 23.

²⁴⁷ „*Non dubitamus, quin sanctitas vestra, postquam diversae in sacro cardinalium collegio stationes vacant, pro paterna sua sollicitudine ad alios isthuc subrogandos animum applicatura sit. In qua quidem actione, cum regum quoque et principum, qui sanctam sedem apostolicam debito cultu venerantur, desiderii ex antiquissimo ritu summi pontifices deferre consueverint, confidimus sanctitatem vestram nostri etiam, tanquam primogeniti ecclesiae nostraeque dignitatis, quam caeteris coronis providentia divina praeminere voluit, convenientem rationem habituram. Nominamus itaque rursum sanctitati vestrae reverendos devotos sincere nobis dilectos Ioannem Baptistam Saluagum episcopum Lunensem et Sarzanssem et Theodorum comitem Triultium necnon et Ernestum Albertum ab Harrach archiepiscopum Pragensem, comitem Franciscum Biglia et Ioannem Iacobum episcopum Gurcensem, non propriis solum obsequiis et virtutum meritis, sed parentum quoque ac maiorum gloria claros et auctoritatis, prudentiae ac integritatis laude conspicuos...*” II. Ferdinánd, Bécs, 1624. december 21. BAV Barb. lat., vol. 6834, n. 17; ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 9, Konv. Ferdinand II. an Urban VIII. 1624, fol. 13–14. – Lemberg, aki 1630-ban a nélkül halt meg, hogy többszöri nominációja eredményre vezetett volna: HC IV, 200. Egyházmegyéje érdekessége, hogy a megerősítés nem Rómához, hanem a salzburgi érsekhez tartozott.

²⁴⁸ „*Interposuit iam ante et quidem vicibus reiteratis apud sanctitatem vestram officia iussu nostro illustrissimus Sauelli princeps, camerarius, consiliarius secretus et orator noster ordinarius, ut quando sanctitati vestrae libuisset in vacantes senatus cardinalitii stationes novos ecclesiae praesules pontificali decreto subrogare, illorum quoque, quos pridem commendatione nostra imperiali dignos censueramus benigne meminisse, tum vero in nuntio suo apostolico promovendo eam dignitatis et personae imperialis, cui adsistit, rationem habere vellet, ne Romanorum imperator, supremus ecclesiae defensor et filius primogenitus caeteris regibus, e quorum aulis viri legationibus apostolicis defuncti ad purpuram citati gressu felici perrexerunt, ordine turbato postpositus cuiquam videri posset. Eadem nos etiamnum premunt desideria, idem perennat affectus erga episcopum Lunae Sarzanssem, principem imperii Triultium, archiepiscopum Pragensem, comitem Biglia et episcopum Gurcensem, quos viros et natalium splendore, et virtutum cumulis illustres iam tum sanctitati vestrae magna fiducia nominaveramus, atque nunc demum ab eadem, quam possumus, efficacissime contendimus, ut ex iis, quamprimum ad novos cardinales creandos progredi decreverit, unum alterumve ornandum inscipiat. Tot equidem locis vacantibus divina providentia patentem sanctitati vestrae campum aperuit, ut nobis et imperio hac in parte facillime gratificari et legationes apostolicas ad honores conciliandos non minus in aula nostra Caesarea, quam penes alios reges... comprobare queat.*” II. Ferdinánd VIII. Orbánhoz, Sopron, 1625. december 5. BAV Barb. lat., vol. 6835, n. 15. – 1625-ben ez minden bizonnyal már nem az első kísérlet volt, ugyanezen jelölteknek egy eltérő szövegű, keltezetlen, ám a jubileumi szentévre hivatkozó ajánlás másolata: ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 50, Konv. Ferdinand II. an Savelli 1624, fol. 205.

²⁴⁹ A tanulmányait éppen befejező, s a titkos pápai kamarási címet alighogy elnyerő (vö. Savelli 1621. április 10-ei jelentését, ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 49, Konv. Savelli an Ferdinand II. 1621, fol. 339–340) Harrach már 1621-ben kérte például Franz Dietrichstein kardinális segítségét, hogy a császári támogatást szereze meg számára, egyébként tévesen feltételezve, hogy már ekkor szóba került volna: „*da un cardinale mi è stato detto che sua maestà m'habbi nominato con altri due Italiani per la prima*

erőltette, és makacsul tagadta, hogy a pápa bármikor szabadon választhatna a javasolt személyek közül.²⁵⁰ Más országok hasonló törekvéseinek felemlegetése mellett Habsburg-résről azt hangoztatták, hogy a császár nevezési „joga” nemcsak a németekre, hanem az olaszokra is kiterjed.²⁵¹ A Szentszék nem zárta ki eleve az itáliaiakat,²⁵² sőt Ridolfi 1622 szeptemberében végre elnyerte a régóta türelmetlenül várt bíbort.²⁵³ A Kúria az egykori gráci nuncius esetében mégis következetesen elutasít

promozione da farsi ad istanza de prencipi. Hora lascio considerarlo, se ho ragione d'esser curioso per trovar la verità, acciò riuscendo vera, mi sappi governare... Supplicò dunque vostra signoria illustrissima a certificarmi di questa nuova et essendo vero, continuare a favorirmi con nuove raccomandazioni appresso sua maestà che così forse potrei havere il vantaggio delli due altri, sebbene son tanto poco ambizioso... Levele Dietrichsteinhez, Róma, 1621. augusztus 21. Moravský Zemský Archiv (MZA), Rodiny Archiv Dietrichštejnů, Korrespondence Kardinála Františka Ditrichštejna, kart. 433, fasc. 1906, n. 150.

²⁵⁰ Salvago ügyének számtalan adatát Savelli jelentései: 1621. április 21. július 24. november 20. november 27. 1622. augusztus 12. szeptember 21. 1624. március 9. etc.; valamint II. Ferdinánd utasításai tartalmazzák: 1621. december 25. 1622. március 10. április 9. szeptember 17. 1623. november 18. etc. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 49, Konv. Savelli an Ferdinand II. 1621–1622, fol. 352–354. 445–446. 525–526. 529–560. 120. 131–134; Fz. 51. Konv. Savelli an Ferdinand II. 1624, fol. 19–20 és *passim*; Fz. 50, Konv. Ferdinand II. an Savelli 1621–1623, fol. 258. 37. 17. 34. 139. és *passim*; AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 94, vol. 8. bust. 97, vol. 16. bust. 97, vol. 19, helyenként; valamint ÖStA AVA Arch. Harrach, Kard. Ernst, Korresp., Kart. 146, Konv. Motmann, 1624. október 19. és 1627. május 4. 11. – A püspök érdekében – aki 1625 tavaszán személyesen jelent meg a Kúriánál, hiába – az uralkodó egy személyes hangvételű *Handbillet* is írt VIII. Orbánnak (Bécs, 1624. augusztus 10. BAV Barb. lat., vol. 6834, n. 10). A sorozatos visszautasítások nyomán II. Ferdinánd dekrétumban biztosította Salvagót, hogy – bár császári jogai védelme arra kényszerítik, hogy másokat is megnevezzen – ő marad az első számú bíborosjelölt. Bécs, 1624. december 21. ÖStA HHStA Rom, Varia, Fz. 7 [ord. cron.].

²⁵¹ „*Ita namque decet Romanorum imperatorum Germanorum benignè meminisse, ne Itali cum aliqua specie iniuriæ repudiatos se atque iis honoribus, quos nunquam prebensarunt, nullo suo demerito excidisse queri possint.*” II. Ferdinánd Francesco Barberinihez, Bécs, 1623. november 18. BAV Barb. lat., vol. 6841, n. 1.

²⁵² „*Tot laudibus ornat dilectum filium Theodoricum comitem Trivultium Cesareæ testificationis auctoritas, ut eum pontificia benevolentia, quam volumus virtutis ac pietatis esse documentum, complecti debeamus... id unum facere cupimus, quod Spiritus Sanctus imperaverit: ubi tamen tempus opportunum advenerit, paternæ nostræ benevolentia oculis ad eas comitis Theodorici virtutes adiciemus, quas nobis Cesareæ epistola nuper indicavit...*” XV. Gergely II. Ferdinándhoz. Róma, 1622. június 24. ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 9, Konv. Gergor XV. an Ferdinand II. 1622, fol. 8.

²⁵³ „*Non verebimur, ut maiestati tuæ gratus futurus esset cardinalatus dilecti filii nostri Octavij Rodulphi. Eum enim praesulem in apostolicam senatum pontificia auctoritas legit, cui trium imperatorum benevolentia quatuordecim iam annos suffragata est...*” XV. Gergely II. Ferdinándhoz, Róma, 1622. október 14. Uo., fol. 9; másolata Savelli követ iratai között is (AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 97, vol. 19 [ord. cron.]). Ludovisi értesítése, Ridolfi köszönete (szeptember 5. és 10.): ÖStA HHStA Rom, Konv. Kardinäle an Ferdinand II 1622, fol. 52–53 és 56–57. Ludovisi szeptember 5-én Savellivel is közölte Ridolfi előléptetését. AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 97, vol. 19 [ord. cron.]. – A II. Rudolf közbenjárására tévesen hivatkozó pápai breve a császári diplomácia Salvago mellőzését számon kérő fellépésére válaszul íródott, egy kihallgatáson XV. Gergely a Habsburg-uralkodó négy, Ridolfi érdekében írt levelét volt kénytelen felmutatni Savellinek. Vö. ennek a már idézett 1622. szeptember 21-ei jelentését (a vonatkozó forrásokkal együtt), valamint az eseményeket folyamatosan figyelemmel kísérő Harrach szeptember 10-ei levelét Dietrichsteinhez (MZA Rod. Arch. Ditrich., Korresp. Kard. Ditrich., kart. 433, fasc. 1906, n. 151). A Salvago mellőzése miatt nem túl lelkes császár mindazonáltal már szeptember 10-én utasította Savellit, hogy köszönje meg Ridolfi kinevezését a pápának. AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 97, vol. 19 [ord. cron.].

maradt. XV. Gergely pápa főleg teológiai érveket hozott fel.²⁵⁴ VIII. Orbán a Trienti Zsinatnak a Bíborosi Kollégium nemzeti sokszínűségét előíró rendelkezésére hivatkozott.²⁵⁵ E megfontolástól vezéreltetve Ridolfi és Hohenzollern korai halála után egyedül – a sokáig az Örök Városban tartózkodó és ott széleskörű kapcsolatokat kiépítő – Harrach prágai érseket nevezte ki 1626. január 21-én. A pápa már 1625 októberében tudatta a jelöléseket megújító és leginkább Salvago érdekében fellépő Savellivel, hogy csak egyvalakit, mégpedig Harrachot fogja bíborossá kreálni. Kijelentését 1626. január 17-én már a konzisztórium időpontját is említve megismételte.²⁵⁶ Az elképesztő becsvágygal rendelkező fiatal főpap komoly hozzáértéssel irányította sorsát, ápolta összeköttetéseit, mindenekelőtt Paolo Savelli római császári követtel.²⁵⁷ A követ melléje állt, és tanácsaival is segítette. Római ügynöke útján

²⁵⁴ „*Dignos plane amplissimis honoribus existimamus eos, quibus imperatoriae auctoritatis preces suffragantur. Neque enim in petendis ecclesiasticis dignitatibus suspicari possumus, a maiestate tua aliud in consilium adhiberi, quam Dei gloriam et catholicae religionis utilitatem. Quare molestum omnino nobis esset refragari litteris maiestatis tuae venerabili fratri, Ioanni Baptistae episcopo Lunensarcensi cardinalitiam purpuram petentis. Sed nosti nos in apostolica sede Deo inservientes non dominos esse, sed dispensatores. Proinde pontificiam sponsione fidem obligare baud sane debemus, nisi ipse praemoneat. Eum ergo orabimus, penes quem omnium dignitatum ius est, ut ubi principibus gratificari poterimus in cardinalibus legendis, nobis id divina praecipiat auctoritate, quod Romanae ecclesiae salutare sit et gratum maiestati tuae.*” XV. Gergely II. Ferdinándhoz, Róma, 1622. február 5. ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 9, Konv. Gregor XV. an Ferdinand II. 1622, fol. 4 (fogalmazványa [!]: ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 38, fol. 302v–304r; kihúzott és átírt részei finomabb elutasítást tartalmaznak, mint az eredeti). – Ludovisi ugyanakkor néhány nappal korábban még Salvago mellett nyilatkozott. Róma, 1622. január 29. ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 9, Konv. Kardinäle an Ferdinand II. 1622, fol. 9–10.

²⁵⁵ „*In maiestate vero tua eam pietatem inesse scimus, ut quem affectum homini defers, eundem te facile censeamus ecclesiae donaturum esse. Cardinales ex omnibus Christianitatis nationibus seligendos esse coelesti prolatum numine Tridentini concilii sententia suadet. Ab ea decretum nobis est non recedere, ut apostolicus senatus peregrinis diversorum regnorum luminibus fulgens ubique habeatur patrociniū orbis terrarum. Quam ergo Italico praesuli dignitatem petis, ea si Germanam virtutem exornandam curaveris, et de provinciis istis Caesarea suffragatione mereberis, nobisque tibi gratificandi occasionem praebueris... Id enim pontificiae menti dignitas Romanae ecclesiae et nationum cunctarum cura suggerit.*” VIII. Orbán II. Ferdinándhoz, Róma, 1624. augusztus 31. ÖStA HHStA Roma, Hofkorresp., Fz. 9, Konv. Urban VIII. an Ferdinand II. 1624, fol. 9 (registruma: ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 38, fol. 302v–304r). A pápa ezt a véleményt, bár kevésbé egyértelműen fogalmazva, már március 29-ei brevéjében is közölte a Habsburg-uralkodóval (uo., fol. 1). Paolo Savelli követ ugyanerről számolt be II. Ferdinándnak (lásd már említett 1624. március 9-ei jelentését), és Franz Dietrichstein bíborosnak. MZA Rod. Arch. Ditrich., Korresp. Kard. Ditrich., kart. 442, fasc. 1909, n. 27 (a levél a követ titkárának, Pier-Francesco Paolinak írása).

²⁵⁶ Savelli 1625. október 2-ai, 1626. január 17-ei és 21-ei jelentései. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 51, Konv. Savelli an Ferdinand II. 1625–1626, fol. 121–122. 12. 13. – Ekkoriban keletkezhetett az a dátumot nélkülöző, II. Ferdinándhoz intézett válaszára is, amely a császári kérés közeljövőbeni teljesítését helyezte kilátásba: „*Dignos censemus pontificia benevolentia, qui patrociniū promeriti sunt imperatoris electi, quem catholicae ecclesiae non minus pericula commendarunt, quam trophea. Quare quinque praesules paterna caritate complectimur, quos Caesarea sententia dignos censet cardinalitiae purpurae splendoribus. Scimus enim te aditum patefacere velle ad apostolicum senatum is tantummodo, quos pietatis studium coelo commendat, et magnitudo virtutis a vulgi turba secernit. Ubi ergo cardinales curabimus gratificantes principum petitionibus, dabimus operam, ut Europa omnis intelligat quanti apud nos sit commendatio maiestatis tuae.*” Biblioteca Angelica, Ms. 111, fol. 85r.

²⁵⁷ 1624. október 12-én információt kért a követtől a császári jelöltek személyéről (hogy esetleg ki kerül Salvago helyére); december 28-án tudatta, hogy ő is bejutott a nomináltak közé; 1625. február

1625 elején arra biztatta Harrachot, hogy kinevezése érdekében ne csak Francesco Barberini bíboros neposnak írjon, hanem a pápa világi fivérének, Carlo Barberininek, és a szinte mindenható – ugyancsak közli rokon – Magalotti államtitkárnak is.²⁵⁸

Bécs a volt gráci nuncius tulajdonképpeni alternatívájaként nem Prága érsekét, hanem az akkori pápai követet, Carlo Carafát hozta szóba, hiába. VIII. Orbán *expressis verbis* azért vetette el kinevezését, mert az elődje kreatúrája volt, sőt aggályait hangoztatta a nunciusok uralkodói nominációjával kapcsolatban.²⁵⁹ Márpedig II. Ferdinánd elsősorban azért ragaszkodott magához Salvagóhoz is, hogy spanyol és francia mintára a császári nunciusoknál szintén meghonosítsa ezt a hagyományt, amelyből azután – miként már utaltunk rá – számos haszna is származhatott.²⁶⁰

Róma ezekben az években ugyancsak megkísérelte, hogy a mértéktelen Habsburg-igényeknek egy kompromisszumos jelölt kiválasztásával szabjon határt. Erre Hortenberg rotabeli utódját, Johann Remboldot tartották megfelelőnek, és a Birodalom számára Salvagónál hasznosabbnak.

Az ötlet XV. Gergely és VIII. Orbán uralkodása idején egyaránt felmerült, ami a jogász-prelátus ámulatra méltó kapcsolatairól árulkodik. Ezt a kúriai belső érdekeknek is megfelelő, többször visszatérő – és még a soron kívüli kinevezést sem kizáró – elképzelést pápai megbízásra hivatkozva maguk a bíboros neposok, Ludovico Ludovisi,²⁶¹ majd Francesco Barberini²⁶² hozták Bécs tudomására. II. Ferdinánd nem volt ugyan elutasító, de korábbi gráci nunciusát nem akarta Rembold kedvéért elejteni.²⁶³ Pedig

8-án és 27-én ügye állása után érdeklődött, s az iránt, vajon nevezését átadta-e már a pápának; április 12-én reményét fejezte ki, hogy a követ segítségével – aki március 22-én újra biztosította jóindulatáról – célhoz ér; végül október 31-én közölte, hogy a császár külön levelet küldött érdekében a pápához. Szinte mindegyik írásában kiemelte Savelli szerepének fontosságát („*per le cui mani passano tutte queste cose*”). AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 91, vol. 25 és bust. 92, vol. 31 [ord. cron.].

²⁵⁸ 1625. január 25-én. ÖStA AVA Arch. Harrach, Kard. Ernst, Korresp., Kart. 146, Konv. Motmann.

²⁵⁹ ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 51, Konv. Savelli an Ferdinand II. 1625–1626, fol. 121–122.

²⁶⁰ Vö. Dietrichstein bíboros és Eggenberg herceg e szempontokat taglaló leveleit Savellihez, 1621. február 18. és 1624. február 3. AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 90, vol. 14 és bust. 94, vol. 8 [ord. cron.].

²⁶¹ „*In eum enim si Caesareae mentis oculi convertentur, facile continget, ut cardinalitium purpuram tanto viro a pontificia auctoritate maiestas vestra petat. Quod quidem foret non Germaniae modo decorum, sed Romani imperii rationibus conducibile, et sanctissimo domino nostro gratissimum. Id autem iussit a me quamprimum significari maiestati vestrae.*” Levele II. Ferdinándhoz, Róma, 1623. március 3. ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 9, Konv. Kardinäle an Ferdinand II. 1623, fol. 15.

²⁶² „*Animadvertit enim sanctitas sua Romanam ecclesiam nationum universarum parentem esse, atque apostolico senatui maiorem conflare in orbe terrarum auctoritatem, si qui in eum suffragio principum asciscuntur, decora sint exterarum etiam provinciarum, neque tam saepe ex unius Italiae gremio petantur... Proin quem honorem Italo antistiti quaerit maiestas vestra, eum Germanis potius virtutibus peti cuperet sanctitas sua...*” Levele II. Ferdinándhoz, Róma, 1623. október 21. Uo., fol. 69–70. – A Barberinik a Bolognában jogászoktól antwerpeni Anton Franz Raymund személyében már Rembold utódját is kiszemelték a Rotán. Uo.

²⁶³ Lásd a Titkos Tanács november 13-ai dekrétumát Barberini előző jegyzetben idézett levelének külzetén. – Az uralkodó Bécsben, 1623. november 18-án kelt levelében örömet fejezte ki Francesco Barberininek Rembold esetleges kinevezése, részben mint a német nemzetet ért megtiszteltetés miatt, egyúttal azonban azt is közölte, hogy Salvago ajánlásától sajnos nem visszakozhat. BAV Barb. lat., vol.

a Rota német auditora – egyéb pártfogókat is szerevezve²⁶⁴ – szünet nélkül ostromolta kérelmeivel,²⁶⁵ és a pápai udvarban sem tétlenkedett. Harrach egy darabig benne látta legfőbb vetélytársát. Római ügynöke, Cornelius Heinrich Motmann állandóan rajta tartotta a szemét, és folyamatosan jelentést küldött lépéseiről.²⁶⁶

Mindezek az események több szempontból is figyelmet érdemelnek. A bíboros-kinevezések problémája állandóan a diplomáciai érdeklődés középpontjában állott. A leginkább a decemberben szokásos kreációk előtt felélénkülő tárgyalásokba az állandó követek mellett olykor rendkívüli küldöttek is bekapcsolódtak.²⁶⁷ Mindkét fél: Róma és Bécs egyaránt érdekei teljes körű érvényesítésére törekedett. Gyakorlatilag a koronabíborosi intézménnyel kapcsolatos összes kérdés előkerült. Legélesebben ezúttal is az itáliaiak nominációja vetődött fel. Különösen fontos mozzanat, hogy velük kapcsolatban a Szentszék részéről az elutasítás egyik lényegi hivatkozási alapja a Trienti Zsinatnak a Kollégium nemzetiségi összetételének sokszínűségére vonatkozó határozata volt. E szempont az elkövetkező évtizedekben már kevésbé került előtérbe a Kúriában.

Szintén nem elhanyagolható vonás, hogy Róma ekkor még teljesen egyenrangú félként viselkedik. Nem tér ki a problémák elől, a pápák rendszerint brève formában válaszolnak a – legalább évenként felfrissített – császári nominációkra, meggyőzően kifejtve álláspontjukat. A Habsburg-diplomácia pedig egyszerűen képtelen volt

6841, n. 1; a Barberini–Ferdinánd iratváltás másolatban Savelli követ anyagában is megtalálható: AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 97, vol. 16, [ord. cron.].

²⁶⁴ Például Lipót főhercegét, aki 1625. február 28-ai levelével járt közben érte. ÖStA HHStA Rom, Varia, Fz. 7 [ord. cron.]. Ezen irat, valamint a bambergi püspök 1621. június 9-ei, általam nem ismert levele alapján (uo., Fz. 5) Rembold ügyét említi: RICHARD BLAAS, *Das kaiserliche Auditoriat bei der Sacra Rota Romana*, MÖStA II (1958) 37–152, 62–63.

²⁶⁵ Rembold 1623. március 4-ei, június 3-ai, augusztus 26-ai és október 7-ei kérvényeiben érdemei és Birodalomnak tett szolgálatai mellett a császári Rota-auditorok korábbi jelöléseire hivatkozott: „*in hoc officio praedecessores fuerunt ad cardinalatus dignitatem nominati, ita maiestas vestra eodem nominationis honore me decorare non dedignetur.*” ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 51, Konv. Rembold an Ferdinand II. 1623, fol. 1. 3. 5. 7. Rembold június 3-án az uralkodó kedvező választását említi.

²⁶⁶ Motmann még 1623. december 10-én arról értesítette a prágai érseket az Örök Városból, hogy Rembold minden tőle telhetőt elkövet annak érdekében, hogy csak Salvalo és ő maga legyen a császári jelölt. December 30-án már arról írt, hogy mind Eggenberg herceg, mind Savelli követ, mind pedig Hohenzollern kardinális Harrach pártján áll. A Rota auditora Motmann 1625. március 8-ai jelentése szerint izgatottan várta a Bécsből érkező jelöléseket, március 19-én viszont már arról olvashatunk, hogy Habsburg-támogatással címzetes püspök akar lenni, hogy megkönnyítse útját a bíborossághoz, vagy ehelyett egy püspökséghez az örökös tartományokban. Motmann Rómából írt levelei megtalálhatók: ÖStA AVA Arch. Harrach, Kard. Ernst, Korresp., Kart. 146, Konv. Motmann [ord. cron.].

²⁶⁷ Mint például 1621-ben Eggenberg herceg és Hohenzollern kardinális („*nuper a Paulo V... in sacrum cardinalium collegium nobis suffragantibus cooptatum*”), valamint 1623-ban Dietrichstein. Vö. Ferdinand idézett 1621. december 25-ei utasítását, 1621. szeptember 8-ai megbízólevelét (BAV Barb. lat., vol. 6933, s.f.), valamint Dietrichstein 1623. november 3-ai jelentését, amelyben többek között arról számolt be, hogy instálta a pápánál a nunciások jelölésének császári előjoga érdekében, és azért is, hogy Carafa nunciust ne rendeljék vissza. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 51, Konv. Dietrichstein an Ferdinand II. 1623, fol. 206–207.

a megfelelő és valós preferenciák megállapítására az itáliai, birodalmi, örökös tartományokbeli és a volt nuncius jelöltek között. A feladat valóban nem volt egyszerű. Egyfelől tekintélyes, különféle rendű és rangú pretendensek igényeinek kellett eleget tenni. Másfelől a Habsburg-kormányzatnak egyaránt szüksége volt bíborosi kiváltságokkal felruházott politikusokra és főpapokra a Birodalom területén, a bécsi központi kormányzatban, az örökös tartományokban és persze Rómában. Utóbbi helyen olaszokra is, akik védelmezik a császári érdekeket Itáliában, és legalább egy németre is, aki a *natio Germanicát* képviseli az Örök Városban, úgy politikai, mint egyházi téren.²⁶⁸

2. PÁZMÁNY NOMINÁCIÓJA

Számunkra mégis az a legfontosabb, hogy érthetővé válik, vajon az esztergomi érseki széket 1616 szeptemberében elfoglaló Pázmány Péter bíborossága – elődjével ellentétben – miért nem vetődött fel hosszú évekig. Pedig a hazai katolicizmusnak ebben az időszakban is legalább akkora szüksége lett volna egy a Kúriához szorosabban kötődő vezetőre, mint 1607-ben.

A Forgáchéhoz hasonló megoldás elmaradásának oka – az olyan kézenfekvő általános magyarázat mellett, mint a pápaságnak már a Borghese-pontifikátus második felét is jellemző mind hangsúlyosabb Itáliára történő összpontosítása –, ténylegesen az 1607-ben fenálló körülményeknél kedvezőtlenebb politikai és személyi feltételekben található meg. Láthattuk, Forgách helyére szinte azonnal Klesl került. A nem sokkal korábban még egyszerű jezsuitaként a magasabb egyházi tisztségek visszautasítására kötelezettséget vállaló Pázmány – többek között II. Mátyás nagyhatalmú miniszterének bizalmasaként²⁶⁹ – csak Klesl bíborosi kinevezése után lett az ország primása. Ekkor Mátyásnak már megvoltak a maga választottjai, Ridolfi és De Mara. II. Ferdinánd trónra lépése a császári bíborosjelöltek átrendeződését hozta magával, és az élre az új uralkodó egykor kedvelt gráci nunciusa, Salvago lépett. A Habsburgok nominációs politikáját az 1620-as évek közepéig kizárólag birodalmi és itáliai szempontok, valamint a jelöltek és önjelöltek egyéni ambíciói alakították. Nem használható Pázmánynak korábbi pártfogója, Melchior Klesl bukása és bebörtönzése sem.²⁷⁰

²⁶⁸ Az olaszok ajánlásával kapcsolatos képletet tovább bonyolítja azon érvelés, amit II. Ferdinánd említ egy helyen, miszerint a Szent Római Birodalom császáráként hogyan is mellőzhetné itáliai „alattvalóit” a németek javára. BAV Barb. lat., vol. 6841, n. 1 (szövegszerűen már korábban idézve).

²⁶⁹ Ehhez egy ismeretlen, nem lényegtelen adalék. A II. Mátyás utódlásának kérdésében Rómába írt Klesl-levél írnoka Pázmány volt, mivel a kényes kérdésben a bíboros csak benne bízott meg: „*questa risoluzione di sua maestà essendo molto segreta, non ho voluto confidare ad altri, però ho fatto scrivere questa lettera con il monsignor nominato arcivescovo di Strigonia, quale humilissimamente se raccomanda a vostra signoria illustrissima.*” Klesl Borgheséhez, Prága, 1616. október 24. BAV Boncompagni e Ludovisi, vol. E 16, fol. 36r–37v.

²⁷⁰ Izgalmas feladat lenne annak kiderítése, hogy Pázmány hogyan viszonyult a Kleslt megbuktató főhercegi pucshoz, és hogy ez tényleg okozott-e átmeneti változást a primás udvarbeli megítélésében (mint ahogy annak elemzése is, hogy a protestánsokhoz való viszonyára milyen hatást gyakorolt men-

Ferdinándot ugyanakkor közelről ismerhette gráci tanári éveiből, s 1618 során kulcsszerepet játszott magyar királlyá választásában. A prímás kezdetől fogva Ferdinánd uralma legszilárdabb támaszának bizonyult. Nem csupán titkos tanácsosi (*consiliarius intimus*) címmel rendelkezett, hanem vannak rá adatok, hogy az üléseken is részt vett.²⁷¹ Így valószínűleg részletekbe menően tisztában volt a császári diplomácia római akcióival, ám semmi jel nem utal arra, hogy – másokkal ellentétben – bármilyen lépést tett volna saját jelölése érdekében. Energiáit és figyelmét Bethlen támadásai és az egyházi élet újjászervezése teljesen lekötötték. Paolo Savelli követ épen megmaradt levelezésében egy szem iratát sem találjuk, nem úgy mint Harrach, vagy még akár Lemberg gurki püspök esetében, aki szintén igyekezett a császári követ kegyeit megnyerni a maga számára,²⁷² és akinek később Lipót főherceg személyében hatalmas pártfogója támadt.²⁷³

torának „pragmatizmusa”). Egy apró adalék mindenesetre rendkívül tanulságos. Pázmány már röviddel kiszabadulása és Rómába érkezése után felvette a kapcsolatot Kleslrel a helyzetet rendező rendkívüli pápai nuncius útján: „*Quas ad me litteras exaravit, Romae 3 decembris primum a D. Verospio accepit, animum meum mirifice exhilararunt; putabam enim me ab omnibus esse derelictum, nullumque extare, qui meorum beneficiorum aliquam memoriam haberet...*”. Klesl Pázmányhoz, Róma, 1622. december 27. Pázmány Péter levelezése. I: 1605–1625 (MHH I/19), kiad. FRANKL VILMOS, Budapest 1873, 312, n. 243.

²⁷¹ 1619-től kezdve nemcsak ő maga használta az *intimus consiliarius* címet, hanem II. Ferdinánd is *consiliarius secretus*-nak nevezi. Pázmány Péter... *összegyűjtött levelei I–II*, kiad. HANUY FERENC, Budapest 1910–1911 (PÖL), I, n. 99 és 110; BAV Boncompagni e Ludovisi, vol. E 98, fol. 9r–10v; Barb. lat., vol. 6839, n. 8–9. – Sőt az elenyésző számban fennmaradt titkos tanácsi jegyzőkönyvek egyike szerint 1620 márciusában in *Secreto Consilio KK* (Kaiser und König), *Comes Meggau* (Leonhard Meggau volt és leendő főudvarmester), *Cancellarius* (azaz Johann B. Verda von Werdenberg gróf osztrák udvari kancellár) és *Preimner* (Siegfried Breuner győri főkapitány) mellett jelen volt *archiepiscopus Pazman* is. Nevét az irat elején található felsorolás Meggau után említi (ÖStA HHStA Ung. Akt., Miscellanea, Fz. 431c, Konv. A, fol. 417–418). A problémáról részletesebben szóltam az 1998. májusában tartott Pázmány Péter és kora című konferencián. Végkövetkeztetésem az volt, hogy Pázmány titkos tanácsosságának gyakorlati mozzanatait kardinális kollégái, Dietrichstein és Harrach bíborosok szerepkörének mintájára lehet és kell értelmezni. Míg meglátásaimat HILLER ISTVÁN mindenáron cáfolni igyekszik, PÁLFFY GÉZA újabb, és HILLERrel ellentétben rendszeres kutatásai alátámasztani látszanak. Pázmány Péter és a Habsburg-diplomácia, Pázmány Péter és kora, 139–150, 144–147; illetve *Mellőzött magyarok? Hadikonferenciák ülésrendjei 1660–1662-ből és 1681-ből*, LK 75 (2004) 47–63, 50 és 53–54; *Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról*, Századok 138 (2004) 1005–1101, 1039–1042.

²⁷² A barokk stílusjegyek sajátosságaival bőségesen élő levele Savellihez, Grác, 1625. november 27. AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 92, vol. 31.

²⁷³ A püspököt ajánló főhercegnek VIII. Orbán 1626. november 14-ei brévéjében szokatlan nyíltsággal válaszolt. Elmondta, hogy a három in *pectore* bíboros nevének tervezett nyilvánosságra hozatala miatt nem tehet most eleget kérésének. A jövőre nézve viszont, tekintettel a főherceg katolikus vallás védelmében játszott németországi szerepére, nem mutatkozott elutasítónak: „*Opem tantis laudibus nobilitas tua ornat venerabilem fratrem Gurcensem episcopum, Caesareo patrocinio et ecclesiastica pietate commendatum, eum certe debemus complecti brachiis apostolicae caritatis. Non tamen possumus ei ecclesiasticae purpurae decus polliceri in proxima cardinalium lectione, qui nondum postremam perfecimus, neque tres illos renuntiarimus, quos iam electos in pectore nostro servari asseruimus. Ubi ad apostolicum senatum supplendum nos Spiritus Sanctus exoratus vocaverit, ab eodem flagitabimus, ut ea nobis nomina suggerat, quae plausu Christianitatis*

Pázmány neve csak Harrach prágai érsek kinevezése után, 1626-ban tűnik fel komolyabban e téren, talán egy újabb jelentőségteljes szolgálata elismeréseként. A majd 1637-ben trónra lépő III. Ferdinánd († 1657) sikeres megválasztását az 1625. évi és alkalmasint számottevő nemzetközi érdeklődést kiváltó soproni országgyűlésen jórészt az esztergomi érseknek köszönhetette.²⁷⁴ Az 1625-ös nominációkról a Titkos Tanács épp Sopronban tárgyalt, közvetlenül a királyválasztás után és három nappal a koronázás előtt. Ekkor kerülhetett szóba Pázmány jelölése, még ha nem is azonnal, hanem a listán várhatóan megürülő helyen. Felterjesztése előtt a királyválasztás az egyetlen olyan mozzanat, amely elégségesen indokolhatja eddigi folyamatos mellőzöttségének megváltozását.

Személye mindazonáltal a tervezetések vagy a szóbeszéd szintjén már valamivel korábban előkerült. Cornelius Heinrich Motmann, Harrachot ügye pillanatnyi állásának részleteiről tájékoztató 1625. január 25-ei levelében nagy megkönnyebbüléssel tudatta megbízójával, hogy a beérkezett császári nomináción nem szerepel sem Rembold, sem az esztergomi érsek neve. Így komoly vetélytárstól nem kell tartaniuk, mivel az olasz származású jelölteknek előkelő császári helyezésük ellenére valójában nincs esélyük a pápánál, Lemberg gurki püspököt pedig még szinte nem is ismerik a Kúrián – írta.²⁷⁵

A dinasztíája magyarországi uralmának fennmaradását biztosítva látó II. Ferdinánd 1626. október 5-én ajánlotta először Pázmányt VIII. Orbánnak. Levelében megújította Salvago, Carafa, Trivulzi, Biglia és a gurki püspök felterjesztését, de az az esztergomi érsek nevét csupán az utolsó helyen csatolta.²⁷⁶ A nem túl előkelő he-

audiantur. Iucundum autem nobis erit, si quod solatium praebere poterimus nobilitati tuae, cuius auctoritatem haberi in Germania religionis praesidium Roma laetatur...” Brévénének másolata Savelli követ iratai között. AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 92, vol. 29 [ord. cron.].

²⁷⁴ Vö. FRAKNÓI VILMOS, *Pázmány Péter és kora*, II, 156–170.

²⁷⁵ „Io spero che nella prima promozione restaremo consolati, perché non sono compresi nella nomina quelli, che ci potevano dare maggiore fastidio, come monsignore Remboldo et monsignore arcivescovo di Strigonia. Non c'è pericolo che gli Italiani ci diano per questa volta impedimento, come monsignor Serzana [!], ch'è il medesimo, che Saluago, Triultio et Bilia. Il vescovo di Gurck è appena conosciuto qui di nome, onde spero ch'il tutto passerà bene, et non si tralasciarà alcuna diligenza, che possi esser opportuna per servizio di vostra signoria illustrissima. Procurerò d'haver l'istruzione, che desidera d'un cardinal novello, et si faranno le diligenze per comprar a buon prezzo... in conformità delli suoi ordini... Mi scordano di dire che nella lettera di sua maestà il Trivulzio è nominato primo loco et poi vostra signoria illustrissima.” ÖStA AVA Arch. Harrach, Kard. Ernst, Korresp., Kart. 146, Konv. Motmann [ord. cron.].

²⁷⁶ „Inbaerentes igitur nominationi superiore anno factae easdem iterum personas sanctitati vestrae proponimus, venerabiles, devotos, sincere nobis dilectos Ioannem Baptistam Saluagum Episcopum Lunae Sarzanensem nec non et nuncium sanctitatis vestrae in aula nostra Caesarea praesentem, principem imperii Trivultium, comitem Biglia, episcopum Gurcensem, quibus et adiungimus Petrum Pazmani archiepiscopum Strigoniensem, viros non propriis solum obsequiis virtutumque meritis, sed parentum quoque ac maiorum gloria claros et auctoritatis, prudentiae ac integritatis laude conspicuos.” BAV Barb. lat., vol. 6836, n. 9. Az iratot említi GALLA, *Magyar tárggyú pápai felmentések*, 109. – Eggenberg herceg, a császári Titkos Tanács elnöke már szeptember 21-én, Ebersdorffban kelt levelében ismertette Savelli követtel a megváltozott névsort: „Dalla lettera di vostra eccellenza de' 29 passato veggio, quanto m'accenna intorno alla promozione, che in breve potrebbe farsi di cardinali. Sopra di che

lyezés a papírforma szerint nem jogosított fel túl sok reményre. Egyedül abban lehetett bízni, hogy Róma – amint azt Hohenzollern és különösen Harrach esetében tette – saját szempontjai alapján más elsőbbségi sorrendet állapít meg. Erre azonban még várni kellett. A Pázmány Péter nevét is magába foglaló császári ajánlásra VIII. Orbán – a Szentlélek majdani sugalmazására hagyatkozva és hivatkozva – kitérő választ adott.²⁷⁷ Az 1627. évi kreációk alkalmával a spanyol és francia jelöltekkel ellentétben Habsburg-résről senki sem került be a Szent Kollégiumba. Amint a pápa Paolo Savelli követnek kifejtette, erre csak abban az esetben kerülhetett volna sor, ha a közelmúltban a birodalmi kardinálisok közül is eltávozott volna valaki az élők sorából. Ugyanakkor kilátásba helyezte, hogy a következő alkalommal tekintettel lesz a császárra.²⁷⁸ Ezt előkészítendő az Észak-Itáliában kibontakozó mantovai válság kezelésére a Barberinik által egyébként is a bíborra kiszemelt római kormányzót, Giovanni Battista Pallottót küldték 1628 tavaszán (rendkívüli majd rendes) nunciusként a császárvárosba, hogy ekképpen – Salvago és Carafa mellőzésével – II. Ferdinándnak

l'imperator, nostro signore si è dichiarato che quelli, che doveranno esser nominati per parte di sua maestà, siano g'istessi soggetti di prima, cioè monsignor di Sarzana, il signor Principe Triulzio, monsignor Biglia et il vescovo di Gurgb, con aggiungervi anco l'arcivescovo di Strigonia, come vostra eccellenza intenderà dall'istesse lettere della maestà sua, la quale conforme all'avviso di Lei, scrive parimente a sua beatitudine in questo particolare...” Eredetije fel-lelhető: AS Roma, Arch. Giustiniani, bust. 95, vol. 23 [ord. cron.]. (A követhet intézett császári levelet sajnos nem találtam.)

²⁷⁷ „In cuius mente dominatur religio Christianis virtutibus coronata, ibi vota germinare solent, quae ecclesiae catholicae dignitatem quaerant et sint praesidia sacerdotii. Hinc facile conicere possumus, quae potissimum ratio eas litteras maiestati tuae dictaverit, quibus cardinalitiam purpuram petis egregiis viris. Cum autem in senatu apostolico suppledo agatur negotium coeli et causa ecclesiae, nos ea solum consilia quaerere debemus, quae habeantur aeternae sapientiae decreta et Spiritus Sancti sententiae. Quare cum in hoc nihil omnino spondere possimus, Deum misericordiarum et patrem luminum exire orabimus, ut cum de iis dignitatibus conferendis agetur, eorum nomina nobis suggerat, quae scripta sint in libro viventium, et augeant solatia maiestati tuae...” VIII. Orbán II. Ferdinándhoz, Róma, 1627. április 3. ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 9, Konv. Urban VIII. an Ferdinand II. 1627, fol. 1.

²⁷⁸ „Io sono stato da sua beatitudine, e fatto doglianza, perché non avesse promosso anco per vostra maestà Cesarea, rappresentando vivamente alla santità sua oltre l'eminenza di vostra maestà Cesarea il merito infinito della maestà vostra Cesarea con la sede apostolica per le tante e continue operazioni heroiche di vostra maestà Cesarea in difesa et aumento della religione cattolica. Sua santità si è scusata con il significatomi altre volte, come ho scritto, che questa non è promozione per principi, giacché fu la passata, e che le stile è di fare alternativamente, una per principi e l'altra per la corte, e che perciò l'haver promosso per Spagna e Francia è stato per esser morti li cardinali fatti all'uno e l'altro la promozione passata, non restando le così creatura alcuna di quelle nazioni, e se n'è la santità sua dichiarata in questa conformità in concistoro, quando ha creati questi cardinali, affinché sia noto ad ognuno che questa non è promozione per principi, soggiungendomi che se fosse morto il signor cardinale d'Harrach, che Dio lo conservi, così disse sua beatitudine, haverebbe restituito il luogo anco a vostra maestà Cesarea, poiché restituzione chiama quella degli altri due, dicendo d'haverglieli dati delli suoi della corte, e che la promozione avvenire sarà quella per principi, nella quale darà sodisfazione a vostra maestà Cesarea... Mi soggiunse sua santità, ch'è il cardinale di Lorena era imperiale.” Savelli szerint ekkor a nunciuskra vonatkozólag a bíboros nepos elismerte a császár ajánlási jogát. A lotharingiai herceg öccse nem császári jelöltként, hanem félig-meddig szuverén fivére ajánlására lett bíboros. Savelli II. Ferdinándhoz, Róma, 1627. szeptember 4. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 51, Konv. Savelli an Ferdinand II. 1627, fol. 76–78.

a hozzá akkreditált pápai követek ajánlására irányuló kérlelhetetlen törekvéseit ki tudják elégíteni.²⁷⁹

1628–1629 folyamán Savelli rutinszerűen melegen tartotta a jelölések ügyét, ami a szokásos pénteki audienciák visszatérő témája lett. 1629. november 10-én arról számolt be, hogy VIII. Orbán kivételesen nem mutatkozott elutasítónak a kérdésben. Ezért arra kérte Bécsset, hogy sürgősen újítsák meg a bíborosnevezéseket. Minél előbb tudassák vele, hogy közülük kit szeretnének leginkább, illetve, ha úgy látják jónak, küldjenek új neveket. Addig is a korábbi utasítások szellemében fog eljárni.²⁸⁰

A lista 1629-re némileg megváltozott. Bár az 1627–1629. évi császári ajánlólevelek nem maradtak fenn, egészen biztos, hogy Pallotto is bekerült, s igen valószínű, hogy Salvagót ekkorra már ejtették Bécsben. A császár 1629. szeptember 7-én ugyanis azzal bízta meg Savellit, érje el a Kúriánál, hogy adjanak koadjutort az immár öreg és beteg főpap mellé – akit érdemei miatt többször is eredménytelenül ajánlott a bíborra.²⁸¹ Még lényegesebb változásokat eredményezett volna, ha II. Ferdinánd – Savelli november 10-ei előrejelzésétől függetlenül íródott – október 25-ei és 30-ai utasításai, valamint a pápához intézett levelei időben érkeztek volna Rómába. Ezekben ugyanis a Habsburg-uralkodó nemcsak megújította nominációját, hanem egyúttal arra adott különleges megbízást (*commissione particolare*) Savellinek, hogy elsősorban Pázmány kinevezése érdekében tegyen lépéseket.²⁸² Emellett – amennyire a követ köntörfalazásából kiolvasható – az esztergomi érsekkel együtt egy teljesen új jelölt kinevezését

²⁷⁹ Vö. Savelli 1628. április 15-ei jelentését. Uo., Fz. 52, Konv. Savelli an Ferdinand II. 1628, fol. 12–13.

²⁸⁰ „Discorrendosi per la corte che potesse esser vicina la promozione di cardinali, e per la morte ultimamente seguita del cardinal di Berul francese vacando dodici luoghi, sebbene sua santità si era per l'inzanzi dichiarata che nella prima promozione, che avesse fatta, voleva solamente promuovere per l'istessa corte e non per principi. Stante questa molteplicità di luoghi nell'audienza di biermattina io rinovai strettissimamente l'istanza alla santità sua, perché si fosse compiaciuta nella prima promozione di crear anco cardinale un soggetto a nomina di vostra maestà Cesarea. Sua beatitudine benché non me ne desse intenzione, nè si volesse impegnar a cos'alcuna, non venne nondimeno in così aperta et assoluta esclusione, come l'altre volte, ond'io non desisterò opportunamente di reiterarne gli uffici necessari, acciò che sia promosso uno di questi, che già la maestà vostra Cesarea con sua lettera espressa si è degnata di nominare. Intanto mi è parso di darne conto alla maestà vostra Cesarea, affinché o volendosi rimuovere da qualche soggetto già nominato, o pur nominar' altri, possa inviarmene il comandamento per eseguirlo. Nel resto in questo mentre mi regolarò colle commissioni già ricevute per dar' avviso alla maestà vostra Cesarea di quel che seguisse.” Uo., Konv. Savelli an Ferdinand III. 1629, fol. 62–63.

²⁸¹ „...prout eundem sanctitati suae perquam diligenter saepius, licet irrito successu ad cardinalitiam dignitatem a nobis commendatum fuisse...” Megintcsak ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 53, Konv. Ferdinand II. an Savelli 1629, fol. 21–22.

²⁸² „Le lettere di vostra maestà Cesarea de 25 e 30 d'ottobre prossimo passato con quella per sua beatitudine colla renovazione della nomina dei soggetti, che vostra maestà Cesarea desiderava che fossero promossi dalla santità sua al cardinalato, e colla commissione particolare a favore dell'arcivescovo di Strigonia, mi sono giunte tre giorni dopo che sua santità aveva fatta la promozione, e creato tra gli altri l'istesso arcivescovo di Strigonia, come ho dato conto alla maestà vostra Cesarea con altre mie per uno straordinario, che fu spedito, con haver presa questa risoluzione sopra l'altra ultima nomina fattagli con lettere di vostra maestà Cesarea. Non sono però stato a tempo a presentargli la lettera sudetta, nè far altra istanza secondo il comandamento di vostra maestà Cesarea.” Savelli II. Ferdinándhoz, Róma, 1629. november 24. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 52, Konv. Savelli an Ferdinand II. 1629, fol. 66–67.

óhajtotta. Személyét a fejlemények ismeretében a Titkos Tanács tagjával, Anton Wolfradt kremsmünsteri apáttal, 1630-tól bécsi püspökkel azonosíthatjuk.²⁸³

Amikor 1629. november 22-én az újabb császári iratok befutottak Rómába, VIII. Orbán az új kardinálisok névsorát meglehetősen sietséggel már három nappal korábban, november 19-én nyilvánosságra hozta.²⁸⁴ Azt persze korábban is sejteni lehetett, hogy a számos üresedés miatt valamikor sor fog kerülni a Szent Kollégium feltöltésére. Franz Dietrichstein bíboros, olmützi püspöknek szemfüles római ügynökei már 1629 szeptemberében jelezték a konzisztórium közeledtét. Ugyanakkor kiemelték, hogy a kiválasztottak személyéről még jószerével semmit nem lehet tudni. Egyedül Trivulzi előléptetése valószínűsíthető, de nem a császár, hanem az ifjabbik nepos, Antonio Barberini bíboros támogatása miatt – tudatták.²⁸⁵ A különféle kúriai csoportosulások érdekarcai miatt Rómában idővel mindenki biztosra vette a konzisztórium időbeli kitolódását.²⁸⁶ Közéjük értve az eseményekről való lemaradása miatt utólag mentegetőzni kényszerülő Savellit is.

Ő, mint láthattuk, csak november 10-én riasztotta Bécsset. A november 19-ei kreáció végül tehát a meglepetés erejével hatott.²⁸⁷ Leginkább azért, mivel a koronák

²⁸³ „...sebbene non sono stato in tempo a presentare la sudetta lettera, nè ho potuto negoziare in conformità di questi ultimi sentimenti di vostra maestà Cesarea, godo nondimeno dell'elezione dell'uno e dell'altro, giacché così pure mi persuado che si sia incontrato il gusto di vostra maestà Cesarea. Starò aspettando di sentire quel di più, che occorrerà alla maestà vostra Cesarea di commettermi in questa materia, per eseguirlo con ogni maggior premura et efficacia, conservando intanto appresso di me la sopradetta lettera.” Szintén ÖStA HHSStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 52, Konv. Savelli an Ferdinand II. 1629, fol. 66–67.

²⁸⁴ VIII. Orbán kreációira lásd LUDWIG VON PASTOR, *Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreißigjährigen Krieges. XIII: Gregor XV. und Urban VIII. (1621–1644)*, Freiburg im Breisgau 1928, helyenként; pontifikátusára további irodalommal TUSOR, *A barokk pápaság (1600–1700)*, 40–54 és *passim*.

²⁸⁵ Pier-Francesco Paoli és Jacopo Oliviero levelei Dietrichsteinhez. Róma, 1629. szeptember 8. és 22. MZA Rod. Arch. Ditrich., Korresp. Kard. Ditrich., kart. 439, fasc. 1908 [ord. cron.]; kart. 438, fasc. 1907, s.f. – Paoli Savelli titkára volt (lásd 1624. március 9-ei, idézett levelét), így vélhetően ő is tudott ezekről a hírekről, még sincs nyoma annak, hogy november előtt értesítette volna a császári udvart.

²⁸⁶ „...si crede che sia per farsi l'aggiustamento dei soggetti, che sin qui non si ha perstabilito; particolarmente nel padre nostro domenicano portato dal cardinale don Antonio arduissimamente ad istanza della principessa Peretti, al quale s'oppongono li Colonnesi...” Savelli többször idézett november 24-ei jelentésében. Lásd még Paoli és Oliviero előző jegyzetben idézett leveleit.

²⁸⁷ „Questa è stata una promozione improvvisa, e massime quanto alli soggetti dei principi, poiché sua santità, come vostra maestà Cesarea havrà inteso per quel che ne ho scritto, ha sempre detto di non voler promover' in questa per principi, ma farla per la corte, sino all'ultima mia audienza che ne diede speranza, come pur significai a vostra maestà Cesarea, ma non sicurezza. In quest' autunno passato, quando sua santità era a Castel Candolfo, non haveva la santità sua questo pensiero, perché il cardinal Colonna, che è parente, e che da castello parti per Napoli, domandò al signor cardinale Barberino, se poteva andare, per stare sino a Natale, sicuro che non si facesse promozione de' cardinali, che gli rispose che andasse, come fece. E quando sua santità si risolse poi di fare li cardinali, esso signor cardinale Barberino fece spedire corriere al signor cardinale Colonna, che tornasse prima del concistoro, come seguì per la posta il giorno innanzi, e ciò avvertì, perché non fosse parso al Colonna, che l'haveva burlato. Questo mi ha raccontato Pistoso signor cardinale Barberino.” Ugyancsak Savelli november 24-ei jelentésében. – A tapasztalt ágens Oliviero 1629. november 19-én gazdájához, Dietrichstein kardinálishoz írott levelében szintén kiemeli az esemény váratlan voltát. MZA Rod. Arch. Ditrich., Korresp. Kard. Ditrich, kart. 438, fasc. 1907, s.f.

jelöltjei 1627 után ismételten sorra kerültek. Bagno párizsi és Pallotto bécsi nuncius mellett egy francia, Alphonse Louis Richelieu, és hangsúlyozottan még kettő császári favorit: Pázmány Péter és Teodoro Trivulzi is bekerült a pápaválasztó grémiumba.²⁸⁸ A kinevezések megköszönésére azonnal audienciára siető Savelli előtt VIII. Orbán nem mulasztotta kiemelni, hogy II. Ferdinánd kívánságát teljesítve, rendkívüli módon három bíborost is kinevezett,²⁸⁹ s hivatkozott a követ Trivulzio érdekében tett korábbi lépéseire. Savelli maga is igyekezett Bécs előtt hasonló szellemben magyarázni a történeteket.²⁹⁰ Trivulzi bíborosságának jelentőségét hangsúlyozta, és megkönnyebbülve tudatta, hogy bár a különutasításnak már nem tudott eleget tenni, Pázmány e nélkül is a kiválasztottak között található. Zavarodottan kért ugyanakkor további utasítást az új jelölttel, Wolfradtal kapcsolatban. Tudniillik az ő idő után érkezett jelölését a váratlan fejlemények miatt nem nyújtotta át a pápának, hanem magánál tartotta.²⁹¹

A császárvárosban meglehetősen kedvetlenséggel vették tudomásul a Szentszék váratlanul gyors lépését. Bár még október végén a régebbi esélyesekkel szemben Pázmányt részesítették előnyben, 1629. december elején kinevezése már egyáltalán nem váltott ki osztatlan örömet. A bécsi udvarban leginkább Wolfradt lemaradása borzolta fel a kedélyeket.²⁹² II. Ferdinánd december 5-én kelt, a neposhoz intézett köszönőlevelében – a régóta szorgalmazott Trivulzit meg sem említve – rendkívül szűkszavúan tért ki Pázmány Péter és Pallotto nuncius előléptetésére. Írása nagyobb részét Wolfradt különféle érdemei méltatásának és bíborossága sürgetésének szentelte.²⁹³ A *re d'Ungheria*, III. Ferdinánd ugyanakkor minden mellézköngé nélkül mondott köszönetet Pázmány bíboráért.²⁹⁴

* * *

²⁸⁸ HC IV, 22–23. A kinevező bulla kiadva: FRAKNÓI VILMOS, *Pázmány Péter 1570–1637* (Magyar Történelmi Életrajzok), Budapest 1886, 324–327. Az eredeti *facsimiléje* megtalálható ugyanezen kötetben; egykorú hivatalos másolata: Prímási Levéltár (PL), Archivum Ecclesiasticum Vetus (AEV), n. 134/4.

²⁸⁹ A Szent Kollégium feltöltése körüli mindenkori számháborúkat tekintve valóban nem lényegtelen mozzanat, hogy egyszerre három császári jelölt kinevezésére úgy került sor, hogy nem előzte meg üresedés. Ugyanakkor a három birodalmi kardinális közül (Harrach, Dietrichstein, Klesl) az utóbbi egy évvel később bekövetkezett halála már valószínűsíthető volt.

²⁹⁰ „Per il medesimo corriere so d’haver significato a vostra maestà Cesarea che sua beatitudine haveva anco creato cardinale Trivultio, e che quando l’andai a ringraziare della parte che vostra maestà Cesarea haveva havuto nella detta promozione, mi disse che credeva d’haver accertate le sodisfazioni di vostra maestà Cesarea, giacché con questo particular riguardo, oltre l’arcivescovo di Strigonia haveva promosso Trivultio, che sapessa esser nominato dalla maestà vostra Cesarea, e per servizio del quale io ho sempre cooperato...” November 24-ei jelentésében.

²⁹¹ Lásd Savelli november 24-ei jelentésének idézett pontjait.

²⁹² Vö. FRAKNÓI, *Pázmány Péter és kora*, II, 327.

²⁹³ Kiadva: PITSCHMANN, *Kaiserliche Bemühungen*, 92–93, n. 1; említve: GALLA FERENC, *Harminc-kilenc kiadatlan Pázmány-levél* (Olaszországi Magyar Oklevéltár, Vác 1936, 68; [Uő], *Magyar tárgyú pápai felmentések*, 109.

²⁹⁴ Igaz, csak 1630. február 6-án, a Wilhelm Theobald Motmann által hozott brevére (*Függelék*, 5. sz.) válaszolva. BAV Barb. lat., vol. 6847, n. 7. Említi GALLA, *i.m.*

A fordultatos események láttán joggal vetődik fel a kérdés, vajon minek köszönhető mindez? Mi állhatott a mögött, hogy a Szentszék választása az esztergomi érsekre esett? Miért volt a nagy sietség? S vajon mi okozhatta a bécsi udvar álláspontjának hirtelen fordulatait?

Az könnyen kikövetkeztethető, hogy a Szentszék a régebbi igénylőkkel szemben miért az esztergomi érsek személyét részesítette előnyben. Kétségkívül nem elhanyagolható tényező Pázmány hitvédő, térítő és egyházkormányzati munkássága. Ezek miatt már korábban is kinevezhették volna. Ismerve a koronabíborosi „intézmény” természetét, leginkább politikai mozgatórugót kell keresnünk a háttérben. Ezt viszonylag könnyen meg is találhatjuk. Pázmány valóban ügyes és következetes politizálása nyomán kapta meg a vatikáni bíbort.

A II. Ferdinándot a mantovai események kapcsán²⁹⁵ az itáliai háború megindításától visszatartani igyekvő bécsi nuncius, Giovanni Battista Pallotto erőfeszítéseinek egyik leghathatósabb támogatóját az uralkodó gyóntatója, Wilhelm Lamormain²⁹⁶ mellett a magyar prímás személyében találta meg. A Kúriában részletekbe menően tisztában voltak azzal, hogy a pápai diplomácia Pázmány személyében milyen hasznos támogatóra lelt a bécsi udvarnál. 1628–1629 folyamán a nuncius szinte sohasem feledkezett el jelentéseiben az esztergomi érsek magatartásának méltatásáról.

Már 1628. július 2-án kedvező jellemzést nyújtott róla Rómának: „Szinte hihetetlen, mennyire becsülik és tisztelik ezt a főpapot az udvarnál, s mindenekelőtt a császár, a trónörökös, Eggenberg²⁹⁷ herceg és a gyóntató atya, s valóban páratlan erényei, jámborsága, okossága, tudománya, s különösen ritka ékesszólása nemcsak saját nyelvén, hanem a latin terén is. Ahonnét remélhető, hogy erőfeszítései gyümölcsözőek lesznek úgy Ófelségénél, mint minisztereinél” –írta.²⁹⁸ Tíz nappal később arról tudósított, hogy Pázmány egy beszélgetésük során kifejtette neki mindazon veszélyeket, amelyekbe Magyarország, a Birodalom és az Ausztriai Ház kerülne, ha a császár háborút indítana Itáliában: ami „teljesen tönkretenne mindent, amit a katolikus vallás II. Ferdinánd országaiban elért, prédául vetné azt a töröknek, Bethlennek és Dániának...”²⁹⁹ Pallotto augusztus 5-én Pázmány erőfeszítéseit Lamormain gyóntató és

²⁹⁵ A mantovai helyzettel kapcsolatos bécsi fejleményeket ismerteti ROBERT BIRELEY, *Religion and Politics in the Age of the Counterreformation. Emperor Ferdinand II, William Lamormaini S.J., and the Formation of Imperial Policy*, Chapel Hill 1981, 94–100.

²⁹⁶ A császári gyóntatók, köztük Lamormain politikai befolyására: ELISABETH KOVÁCS, *Einflüsse geistlicher Ratgeber und höfischer Beichtväter auf das fürstliche Selbstverständnis, auf Machtbegriffe und politische Entscheidungen österreichischer Habsburger während des 17. und 18. Jahrhunderts*, Christianesimo nella Storia 4 (1983) 79–102.

²⁹⁷ A jegyzetekben már többször szerepelt Johann Ulrich von Eggenberg, a Titkos Tanács elnöke. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, 226–228; életrajza: HANS VON ZWIEDINECK-SÜDENHORST, *Hans Ulrich, Fürst von Eggenberg, Freund... Kaisers Ferdinand II*, Wien 1880.

²⁹⁸ *Nuntiatur des Pallotto (1628–1630) I–II* (NB IV/1–2), hrsg. v. HANS KIEWING, Berlin 1895–1897, I, 123, n. 46, 1. jegyzet.

²⁹⁹ *Uo.*, I, 123, n. 46.

a savoyai követ törekvéseivel együtt „igaznak” jellemezte, ám erősen kételkedett, hogy ellensúlyozni tudják-e a többi miniszter befolyását.³⁰⁰

A prímás 1629 márciusában a törökök és Bethlen támadásának veszélyére hivatkozva újra fellépett az olasz háború terve ellen.³⁰¹ Áprilisban azzal a feladattal kapta kézhez Francesco Barberini bíboros neposnak az itáliai háború ügyében Pallottóhoz intézett titkos jegyzékét a császárral és a trónörökösrel folytatandó megbeszélések mikéntjéről, hogy a benne foglaltakat ő is igyekezzék elérni az uralkodónál.³⁰² Majd júliusban Pallotto első helyen Pázmányt javasolta, hogy teljhatalmú császári követként Itáliában járuljon hozzá a helyzet rendezéséhez.³⁰³ A pápai udvarban különösen jó néven vehették a bécsi nuncius szeptember 15-ei soraiban foglaltakat, miszerint az esztergomi érsek azt mondta Lamormainnek, hogy ha ő lenne a császár gyóntatója, bizony nem oldozná fel mindaddig, amíg nem hagy fel az olasz háború gondolatával.³⁰⁴

Egyelőre csupán feltételezhető, hogy Pallotto mellett a jezsuita Lamormain is felhívhatta Róma figyelmét a magyar prímásra. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy Forró György nagyszombati rektor, az osztrák rendtartomány leendő provinciális 1629 őszén az Örök Városban tartózkodott.³⁰⁵ A jezsuita vonal meglétére utal, hogy a pápai diplomáciát irányító Francesco Barberini bíboros nepos a kinevezésben játszott saját szerepét Forróon keresztül hozta Pázmány tudomására.³⁰⁶ Sőt a provinciális Muzio Vitelleschi generális is határozottan felszólította 1630. február 9-én, közölje – akár az ő nevében is – az új kardinálissal, hogy a sok Habsburg-jelölt közül a nepos közbenjárása nyomán esett rá a választás, és javasolja illő köszönetmondását, lekötelezettségének hangoztatását.³⁰⁷

³⁰⁰ *Nuntiatur des Pallotto*, I, 157, n 59.

³⁰¹ *Uo.*, II, n. 62, 94–95; eredetiről idézi FRANKÓI, *Pázmány Péter és kora*, 177.

³⁰² 1629. április 28-ai jelentése. *Nuntiatur des Pallotto*, II, n. 98, 168.

³⁰³ 1629. július 28-ai jelentése. *Uo.*, II, n. 150, 265. Az előző évben Bécs is foglalkozott ezzel a gondlattal. Pallotto 1628. június 10-ei *ciffréje uo.*, I, n. 31, 84.

³⁰⁴ Ismét *Nuntiatur des Pallotto*, II, [p.] 176; eredetiről használta FRANKÓI, *Pázmány Péter és kora*, 177. Vö. BIRELEY, *Religion and Politics*, 94.

³⁰⁵ Vö. Forrónak a következő jegyzetben idézendő, valamint Dobronoki György Nagyszombatban, 1630. március 13-án kelt levelét. BAV Barb. lat., vol. 7056, fol. 57rv. – Egyik forrás sem mondja meg pontosan, hogy a magyar jezsuita mikor járt Rómában, csak azt említik, hogy onnan való visszatérte után azonnal osztrák provinciális lett. Ennek időpontja pedig 1629. december 15. LADISLAUS LUKÁCS, *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. I: 1551–1600. II: 1601–1640* (MHSI 117. 125), Romae 1978–1982, I, 668. II, 7^r. Dobronokira *uo.*, I, 575.

³⁰⁶ Ezt a tartományfőnök Grácból Barberinihez, 1630. március 31-én írt levelében említi. BAV Barb. lat., vol. 7056, fol. 58rv.

³⁰⁷ „Cum existimem futurum gratissimum illustrissimo domino cardinali Pazmany intelligere, cui potissimum novam dignitatem acceptam ferre debeat, velim, reverentia vestra eidem, meo etiam, si videbitur, nomine primo quoque tempore significet, unicum hic dignitatis ipsius apud sanctissimum dominum nostrum auctorem fuisse illustrissimum cardinalem Barberinum; ac proinde optime facturum, si eiusmodi litteris ei pro accepto honore gratias egerit, quibus aperte profiteatur agnoscere se illius tantum opera et studio e pluribus, qui pro purpura suae sanctitati nominati fuere, electum et cardinalem creatum fuisse. Quod ut ille affirmanti facilius credat, illud etiam addere po-

A prímás, aki 1630. január 13-án még csak formálisan válaszolt Barberini gratulációjára,³⁰⁸ öt nappal később egy újabb levélben – nem feledkezve természetesen a pápai és a császári kegy megemlékezéséről sem – már messzemenően kiemelte a római diplomácia és egyben a Barberini-klientúra irányítójának befolyását ügyére, és kifejezésre juttatta soha meg nem szűnő háláját.³⁰⁹ Értesülését mindazonáltal nem a jezsuitáktól, hanem már előbb, a bírérumot hozó Wilhelm Theobald Motmanntól szerezte. A pápai kamarás vélhetően némi faggatás után³¹⁰ tárta fel előtte a politikai és személyi összefüggéseket.

Pázmány bíborosi kinevezésére tulajdonképpen tehát – talán némi jezsuita segédlettel, illetve a rend kiemelt figyelmétől övezve – a császár itáliai háborúba lépését ellenző bécsi békepárt helyzetének erősítése, a németeket Olaszországtól hagyományosan távol tartani igyekvő pápai külpolitika támogatása céljából került sor. Éppen abban az időben, amikor a császári csapatok már Mantova felé közeledtek.³¹¹ Francesco Barberini köntörfalazás nélkül közölte a bécsi nunciussal 1629. december 6-ai jegyzékében: a magyar prímásnak a központi egyházkormányzat újdonsült tagjaként leginkább az itáliai béke megőrzését, illetve helyreállítását kell elérnie.³¹²

Az 1629. évi kreációk hirtelensége szintén az észak-itáliai események összefüggésében magyarázható. A három császári jelölt kinevezése a háború mellett döntő II. Ferdinándnak tett gyors gesztus volt (és az utolsó ilyen jellegű lépés a Barberini-pontifikátus alatt), egyben pedig kísérlet az egyértelmű francia elköteleződés valamiféle ellentételezésére és a semlegesség látszatának fenntartására. A pápai diplomácia ugyanakkor a bonyolult nagypolitikai játszmának ebben a szegletében is igyekezett a kezdeményezést magánál tartani, és az engedményeket a lehető legteljesebben a saját szempontjainak megfelelően kamatoztatni. Pázmány esetében is egyértelműen arról volt szó, és még inkább elmondható ez a Barberinikkal időközben jó kapcsolatokat kiépítő Trivulziról. E kúriai prelátus családjának a front közeli Milánóban meglévő befolyása különösen nagy súllyal eshetett latba. A pápa kiváltképpen őmiatta siethetett

terit, mihi, quod iam scripsi, certissimum exploratissimumque esse, neque si vel minimum dubitarem, hac de re scripturum quidquam fuisse...” Levele Forróhoz, Róma, 1630. február 9. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (OSzKK), Fond 366 (Lukács László S.I. hagyatéka), Ms. 364 (*Epistolae P. Generalis S.I. ad Provinciam Austriae 1620–1642*), 119 (Archivum Romanum Societatis Iesu [ARSI], Austria, vol. 4 I, p. 217–218).

³⁰⁸ PÖL II, n. 574.

³⁰⁹ Levele Francesco Barberinihez, Pozsony, 1630. január 18. PÖL II, 579.

³¹⁰ Erre abból lehet következtetni, hogy a prímás a bírérumért egy nappal korábban, január 17-én fejezte ki háláját VIII. Orbánnak. Vagyis a részletekről a pápai kamarás nem tájékoztatta azonnal. PÖL II, 578.

³¹¹ BIRELEY, *Religion and Politics*, 95–96. A békepárt vezéralakjai Lamormain és Pázmány mellett a mantovai származású császárné, Dietrichstein, továbbá két katona: Wallenstein és Tilly voltak. A háborús párté Eggenberg, Collalto, Fürstenberg és Werdenberg. Vö. Sebastian Venier velencei követ 1630. évi finálrelációját: *Die Relationen der Botschafter Venedigs über Deutschland und Österreich im siebzehnten Jahrhundert. I: K. Matthias bis K. Ferdinand III. II: K. Leopold* (Fontes Rerum Austriacarum [FRA] 26–27), hrsg. v. JOSEPH FIEDLER, Wien 1866–1867, I, 129–178, 146–147.

³¹² *Nuntiatur des Pallotto*, II, 390.

a kinevezésekkel, nem várva be, hogy a császári udvar esetleg a maga időszerű érdekei alapján határozza meg az események menetét.³¹³

Bécsben tudniillik 1629 kora ősziére az itáliai háború megindítását támogatók kerültek többségbe. A Habsburg-külpolitika irányításában a betegeskedő Johann Ulrich von Eggenberg mellett a Titkos Tanácsban egyre meghatározóbbá vált az Udvari Kamara elnöke, a már említett Anton Wolfradt kremsmünsteri bencés apát szerepe. Bíborosi kinevezése a háborús párt eme új vezéralakjának udvarbeli pozícióit lett volna hivatott megerősíteni.³¹⁴ Wolfradt helyzete mindazonáltal még nem lehetett eléggé szilárd. A békepárt, személy szerint Lamormain, ha a mantovai hadjáratot nem is tudta megakadályozni, Pázmány kiemelt jelölése révén ekkor sikeresen ellensúlyozta a kamara elnökének korlátlan előretörését.

Mindez persze feltételezés, de a bonyolult és forgandó udvari cselszövések ismertetében talán nem nélkülöz minden alapot. Mi más egyéb magyarázná a Pázmány érdekében adott, és Savelli november 24-ei jelentésében említett hirtelen *commissio particolare* keletkezését? A követ sejtelmes utalásából arra is következtetni lehet, hogy míg a hivatalos *commissio* a primás javára szólt, egy titkos utasítás már öellenében kifejezetten Wofradtnak adott elsőbbséget. Egyébként igen valószínű, hogy a Kúria – Pallotto nuncius közelebről nem ismert jelentéseinek köszönhetően – már korábban tisztába jöhetett a bécsi püspök szándékaival.

A hadisiker, Mantova véres, ám gyors bevétele a hadjárat megindítását pártolók politikáját igazolta. A diadaltól megittasodott Wallenstein egyenesen azzal fenyegetőzött, hogy megtorolja a pápa kétszínű, a Mantova megszerzésében érdekelt franciákat támogató magatartását, és csapatait az Örök Város ellen vezeti. Zsoldosai már egy újabb *Sacco di Romáról* ábrándoztak. Szinte évre pontosan egy évszázaddal a német *landsknechtek* dúlása után Róma számolt a vészterhes következményekkel. A császárnak tett gesztusokkal tulajdonképpen elébe is kívántak menni az eseményeknek.

A háborús lázban égő Hofburgban ugyanakkor átláthattak a szitán. December elején éppen emiatt nem volt különösebben kellemes visszhangja Pázmány kinevezésének. Bár a császári politikusok nem tervezték az Egyházi Állam megtámadását, kifejezetten rossz néven vették Wolfradt mellőzését, amelyet a Szentszék nem nyílt visszautasítással, hanem ügyes, megelőző taktika alkalmazásával ért el. A Kúria motivációi szemmel láthatóan nem maradtak rejtve Bécs előtt. Az elkövetkező években II. Ferdinánd – aki egyébként személy szerint örömmel fogadta magyar titkos tanácsosa kinevezésének híret – Wolfradtot a sikeres mantovai háborút jelentős engedményekkel lezáró regensburgi békekötésben játszott szerepére hivatkozva ajánlotta újra meg újra a bíborra.³¹⁵

³¹³ A Trivulzikra és némileg bennünket is érdeklő, de közelebről még nem tanulmányozhatott irataikra: GIULIA ZAPPA, *L'Archivio Storico Civico e la Biblioteca Trivulziana di Milano*, Bologna 1963.

³¹⁴ PITSCHMANN, *Kaiserliche Bemühungen*, 85–86.

³¹⁵ Részint Pázmány személyes közreműködésével. PITSCHMANN, *Kaiserliche Bemühungen*, 93–97, n. 3–6; PÖL II, n. 749. – Az itáliai háborúra további irodalommal: TUSOR, *A barokk pápaság...*, 43–47.

3. KONFLIKTUS A PÁPÁVAL

A bíborosi birétum 1630. január elején érkezett meg Bécsbe, ahol a hagyomány szerint az uralkodó helyezte az esztergomi érsek fejére.³¹⁶ A jelvényt hozó Wilhelm Theobald Motmann pápai kamarás az ünnepséget megelőzően aláíratta az újdonsült kardinálissal a kötelező eskümintát, s beszedte tőle a bíborosi gyűrűért járó 500 kamarai aranydukát illetéket, ami XV. Gergely rendelkezése szerint az 1622-ben alapított *Sacra Congregatio de Propaganda Fidének* járt.³¹⁷ Pázmány 1632. március 28-án, kinevezése után bő két esztendővel a két legnevesebb római ghibellin hercegi család feje, Paolo Savelli császári követ és Filippo Colonna társaságában fényes kíséret élén érkezett meg az Örök Városba, hogy átessen bíborossá avatása szertartásain.³¹⁸

A március 31-ei konzisztóriumon³¹⁹ megkapta a *galerust*, a soron következő titkos konzisztóriumon³²⁰ pedig sor került az *occlusio oris* ceremóniájára. Az *aperitio oris*a viszont, ami tényleges részvételre adott volna jogot a központi egyházkormányzatban – felszólalás, szavazás a konzisztóriumokon, konklávékon, bekapcsolódás a kúriai hivatalok, bíróságok és kongregációk munkájába –, már nem adódott alkalmom,³²¹ mert Magyarország primása időnek előtte távozott a pápai székvárosból. VIII. Orbán ezért rendhagyó módon *motu proprio* formájában gondoskodott az

³¹⁶ Erről a koronabíborosi „intézmény”-hez kapcsolódó hagyományról: G. WRIGHT, *Die Kardinals-biret-Aufsetzung der thesesianisch-josephinischen Zeit*, Beiträge zur Wiener Diözesengeschichte 17 (1976) 1–2.

³¹⁷ A *biretum rubrum* küldését elrendelő pápai ügyiratra: GALLA, *Magyar tárgyú pápai felmentések*, 109; kinevezést követő különféle protokolláris eseményekre: FRAKNÓI, *Pázmány Péter és kora*, II, 326–331. Néhány egyéb idevágó forrás: BAV Barb. lat., vol. 6847, fol. 7r–8v és n. 7 (idézve már korábban); ÖStA HHStA Hofkorresp., Fz. 10, Konv. Kardinäle an Ferdinand II, fol. 18 és 28–29; Dipl. Korresp., Fz. 52, Konv. Motmann an Ferdinand II, 1629. december 4., fol. 1–2. – A kinevezésről értesítő brévék: ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 44, fol. 83 skk. *Függelék*, 4. 5. sz. A primáshoz intézett, FRAKNÓI által is idézett eredeti iratok: PL AEV n. 150 (*Függelék*, 3. sz.) és 139/4. – Pázmány kinevezését jezsuita rendtársai színdarabban, majd ünnepi költeménnyel köszöntötték. ISTVÁN BITSKEY, *Un panegirico sconosciuto in lingua latina su Péter Pázmány nominato cardinale*, „Una pastorale della comunicazione”. Italia, Ungheria, America e Cina: l’azione dei Gesuiti dalla fondazione allo scioglimento dell’Ordine (Atti del Convegno di Studi Roma-Macerata, 24–26 ottobre 1996, a c. d. Diego Poli), Roma 2002, 443–449.

³¹⁸ „...a ricevere il cappello et la voce attiva in consistorio...” Levele Giovanni Carlo de’ Medicihez, Róma, 1632. április 3. *PÖL* II, n. 724. (A címzett nem Toscana nagyhercege, a kiadás ezt tévesen állítja.)

³¹⁹ Időpontját Pázmány 1632. március 28-ai bevonulásához viszonyítva *post triduum* jelöli meg április 3-ai, II. Ferdinándhoz írt jelentésében. Ezt HANUY március 30-ai, FRAKNÓI április 1-jei nappal oldja fel. Talán helyesebb a fenti időpont, mivel a konzisztóriumokat rendszerint hétfői vagy szerdai napon tartották, továbbá a primás szintén április 3-án, Maximilian von Trauttmansdorffnak pedig *ante triduum*ot említ. (Pázmány egyébként később április 3-ai dátumról szól.) *PÖL* II, 721. 725; FRAKNÓI, *Pázmány Péter és kora*, III, 15; TUSOR, *Pázmány állandó római követségének terve (1632–1634)*, 174.

³²⁰ Dátumát pontosan nem ismerem. Az alább idézendő *motu proprio* utal rá.

³²¹ GALLA FERENC téved, amikor azt állítja, hogy az *aperitio* megtörtént. *Magyar tárgyú pápai felmentések*, 109; *Harminkilenc kiadatlan Pázmány-levél*, 68.

*aperitio oris*ról és a bíborosi címtemplom³²² kijelöléséről. Még a bíborosi gyűrűt is (*anulus cardinalitiae*) – aminek illetékét, láthattuk, már odahaza kifizette – úgy küldték a magyar egyházfejedelem után.³²³

Pázmány útjának tudniillik volt egy másik célja is. Küldetésének középpontjában „rendkívüli” követi megbízatása állott. II. Ferdinánd titkos tanácsosának a svéd előretörés miatt végveszélybe jutott németországi katolicizmus és császári hatalom megsegítésére nagyobb összegű pénzsegélyt kellett szereznie, valamint a pápát bevonnia a Katolikus Ligába, amelyet az esztergomi érsek talán egy szélesebb körű és a török ellen is felhasználható európai szövetségé kívánt bővíteni.³²⁴

A római hónapok eseménytörténete az eddigi feldolgozások és közzétett források révén viszonylag jól ismert.³²⁵ VIII. Orbán pápaságának jellemzői³²⁶ és Pázmány céljai összevetéséből kitetszik, hogy még küldetése apróbb vonatkozásaiban is

³²² A Pázmány által újjáépíttetett *Chiesa di San Girolamo*t Marnavich Tomkó János boszniai püspök szentelte fel 1634. október 8-án. ELTE EKK Coll. Prayana, tom. 32, n. 78. – A következő jegyzetben szereplő *motu proprio*val részben a címtemplommal kapcsolatos kiadások fedezésére adott széleskörű javadalomhalmozási felhatalmazás meddő maradt. Pázmány egy alkalommal nyíltan sérelmezte is, hogy a pápától a penziónk garmadáját elnyerő Harrach prágai bíborossal ellentétben Róma részéről semmilyen hasonló „kegyben” nem részesült. A felújításra magyarországi jövedelmeiből áldozott. GALLA, *Harminckilenc kiadatlan Pázmány-levél*, 31*.

³²³ ASV Segreteria dei Brevi, Reg. Brev., vol. 787, fol. 36r–38v. Szövegét lásd *Függelék*, 7. sz. – Noha az irat minden jogot megad Pázmánynak, a tényleges szertartás elmaradására hivatkozva, példa nélkül álló módon, egyik kongregációban sem kapott helyett: „*Ho letto il raguaglio, che vostra signoria m'invia del ragionamento, che ella hebbe col signor cardinal Pazman, il qual non poteva, nè doveva parlare a vostra signoria nella maniera, che ha fatto, non havendo ragioni al cura di dolere, et ella ha fatto benissimo a ribattere con quella libertà et efficacia, che ha fatto le sue opposizioni. Qui ancora è stato conosciuto per testa dura et amatore de propri concetti, ma ella non ha lasciato indietro cosa nissuna, che potesse convincere la sua impressione, alla quale mostrò qui d'haver caduto, e si chiavò sodisfatto d'ogni cosa, et ella ha fatto bene a dar a sua eminenza un tocco saper questo... Quanto al luogo in qualche congregazione non si poteva dar al signor cardinal Pazman, poichè questo si fa dopo che i cardinali [hanno preso] il titolo, e non havendolo preso signor cardinal Pazman in concistoro, ma esser dogliendo spedito per breve, non se li poteva far questo honore, benchè sua beatitudine haveva pensato di fare anco verso di lui...*” Barberini jegyzéke Roccihoz (*ciffre*), Róma, 1632. július 31. BAV Barb. lat., vol. 7064, fol. 120rv. (Benessa, illetve Azzolini fogalmazása. ANDREAS KRAUS, *Das päpstliche Staatssekretariat unter Urban VIII.: Verzeichniss der Minutanten und ihrer Minuten*, AHP 33 [1995] 117–167, 151.) Lásd még GALLA, *Harminckilenc kiadatlan Pázmány-levél*, 30*–33*, n. 46. – Pázmánynak a gyűrűt köszönő levele Francesco Barberinihez. Vágsellye, 1632. július 25. PÓL II, n. 764. – A prímás halála után – az Államtitkárság utasítására – Malatesta Baglioni pápai nuncius vizsgálatot folytatott, vajon az illeték tényleg lerovásra került-e, vagy a hagyatékából kell esetleg behajtani. Nyomozása igazolta a díj befizetését, amit Pázmány már Motmann kamarásnak lerótt, és amit a Propaganda Kongregáció ügyintézőjének sikerült is beszednie Motmanntól. BAV Barb. lat., vol. 6985, fol. 111r: 141r: 151r; valamint GALLA FERENC, *A Pázmáneum alapítása és a Szentszék* (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1935, 50; [U6], *Harminckilenc kiadatlan Pázmány-levél*, 68.

³²⁴ BALANYI GYÖRGY, *Pázmány Péter népszövetségi tervezete*, KSz 47 (1933) 256–268. – HARGITTAY EMIL véleménye szerint BALANYI meglátásai kritikára szorulnak (szóbeli szíves közlése).

³²⁵ Számos irat, főként a tárgyalásról készítettett államtitkársági jegyzőkönyvek kiadatlanok. Közléjük a követjárás és következményei együttes feldolgozásával e sorozat keretében tervezem.

³²⁶ TUSOR, *A barokk pápaság (1600–1700)*, 40–54.

nagyrészt az elutasítás tényével kellett számolnia. Már a megérkezésének pillanatában kirobbantott viták arra utalnak, hogy a Barberinik eleve ellenszenvvel tekintettek a magyar főpapra és missziójára. Az esztergomi érsek követi címének el nem ismerése kapcsán nyilvánosságra hozott tiltakozó iratát (*Intermittere non possum...*)³²⁷ kifejezetten a pápa és a Szentszék elleni, rágalmakon alapuló támadásnak tekintették. A spanyol Borgia kardinális konzisztórium-beli ünnepélyes tiltakozása nyomán feszültté vált helyzetben Pázmányt egyenesen bíborosi esküjének megszegésével vádolták.³²⁸ A magyar prímás személyével szemben tanúsított római ellenérzések legfontosabb oka ebben a mozzanatban ragadható meg.

Láthattuk, Pázmány maga is tisztában volt azzal – Forró provinciális, Vitelleschi generális, illetve Motmann kamarás információi alapján –, hogy előléptetését a császári nomináció ellenére tulajdonképpen a pápai diplomácia érdekeinek, és személy szerint a szentszéki külügyi gépezet mind aktívabb irányítójának köszönheti, s lekötelezettségét 1630. január 18-ai levelében juttatta kifejezésre Francesco Barberininek. Ám ennek ellenére, amint Rómából történő hazatérte utáni éles összeszólalkozásukban Giovanni Battista Pallotto utóda, Ciriaco Rocci nuncius a szemére is vetette, ő mégsem tekintette magát a Barberini-ház engedelmes kreatúrájának.³²⁹ A kikristályosodott politikai nézeteket valló prímás alkalmatlan volt a kiválasztott szerepre. Tevékenysége központjában mindenkor protestáns- és törökellenessége állott. A kínálkozó alkalmat (*momentum temporis*) mindig ezen céljai érdekében igyekezett felhasználni.³³⁰

1629-ben ugyan hasznos szolgálatokat tett a pápai külpolitikának, hogy megakadályozza a Habsburgokat nyugaton még inkább lekötő újabb front megnyitását. Úgy tűnik, a prímás 1630 végéig, egészen a mantovai háborút lezáró regensburgi béke-

³²⁷ PÖL II, n. 728.

³²⁸ „La sostanza poi della scrittura è pessima in moltissimi per la calunnia, per l'irreverenza e per l'offesa fatta a sua beatitudine et alla santa sede. E solamente vi è di manco dell'azioni, che fece Burgia, che quella fu fatta in faccia del papa e in concistoro e con disobediencia a sua beatitudine. Ma nel resto, mentre in questa scrittura in cardinal Pisman suppone, ancorché falsamente, che sua santità bavasse ordinato che gli non si riconstesse per ambasciatore e sopra questo falso supposto, egli si protesta coram unoquoque cardinali che vuole se gerere pro tali. Viene a constituir ciascun cardinale giudice sopra il papa, perché le proteste si fanno coram iudice contra la parte, lasciar stare l'irreverenze, che contiene tutta la scrittura, quasi sua santità non habbi considerato qualche bisogna, e che sia necessario che esso cardinale li dia avvertimenti e cose simili. Queste tendono in diminuzione della dignità sua beatitudine, e però non so come possa scusarsi il cardinale dall'haber contravenuto alli suoi giuramenti e dalle censure.” Barberini jegyzéke Roccihoz (*ciffre*), Róma, 1632. április 17. BAV Barb. lat., vol. 7064, fol. 69rv. (A szöveget a kötet két főmínutánsa, Benessa vagy Azzolini fogalmazta. KRAUS, *Verzeichnis*, 151.) – A bíborosi eskü szövegében szereplő kitételek szoros értelmezésben valóban szolgáltattak némi alapot a kardinális nepos érveléséhez. Pázmány nem véletlenül vonakodott korábban annak letételeől. Vö. TUSOR PÉTER, *Petri Pázmány epistulae, acta notationesque inedita*, MEV–Regnum 9 (1997) 1–2, 83–146, 115–118, n. 15.

³²⁹ GALLA, *Harmínkilenc kiadatlan Pázmány-levél*, 30*–33*, n. 46.

³³⁰ Vö. HARGITTAY EMIL–VARGA ÁGNES, *A bitvitáktól a gyakorlati politikáig (Pázmány Péter politikai pályájának alakulása)* (Eszmei és stilsztikai kérdések a régi magyar prózában, szerk. Bitskey István et al.), Debrecen 1978, 102–114, 108.

kötésig a pápai külpolitika elkötelezett híve maradt.³³¹ Változás ebben akkor következett be, amikor 1631-ben Richelieu-nek sikerült Svédországot csatasorba állítani a Habsburgok ellen, nem várt kihívás elé állítva a nemrég még hatalma tetőpontján álló II. Ferdinándot. VIII. Orbán az Egyházi Állam érdekeit szem előtt tartva, hogy lazítson a spanyol és osztrák Habsburgok itáliai szorításán – legalábbis hallgatólagosan – támogatta Richelieu törekvéseit. Pázmány, aki korábban épp azért ellenezte az itáliai front megnyitását, hogy II. Ferdinánd erőit minél hamarabb a török ellen fordíthassa, a császári seregek svédektől elszenvedett megsemmisítő vereségei nyomán hasonló megfontolásból egyre inkább kezdett eltávolodni a Magyarországra nézve is végzetes eredményt hozó eseményeket szenvtelenül szemlélő Szent-szék irányvonalától. 1632-ben már az Egyházi Államéval kifejezetten ellentétes célokat képviselt, hiszen a dinasztia esetleges bukása Magyarországra és a hazai katolicizmusra nézve beláthatatlan következményekkel járt volna. VIII. Orbán azonban kizárólag avégből tette kardinálissá a jezsuita Pázmányt, hogy Róma szempontjait képviselje a császárvárosban, s nem azért, hogy a Habsburg-érdekek kérlelhetetlen szószólojaként érkezzen a pápai udvarba.

Más okot is találhatunk, ami miatt a Szentszéknél – a küldetés céljain túl – egyes érzelmekek tekintettek a magyar prímás útja elé. A bíborosi kinevezés hihetetlen mértékben megnövelte Pázmány Péter nemzetközi, kiváltképpen itáliai kapcsolatait.³³² 1629-től kezdve hivatalból a korábitól jóval szélesebb körű levelezést folytatott a Bíborosi Kollégium számos tagjával és több európai uralkodóházzal is.³³³ A bíborosi

³³¹ Lásd levelét VIII. Orbánhoz, Pozsony, 1630. szeptember 32. PÖL II, n. 616.

³³² Jól szemléltetik ezt a prímáshoz intézett gratulációk. Nagyrésztük másolatban maradt fenn: PL Archivum Saeculare (AS), Acta protocollata, protocollum G (n. 7): Scaglia bíboros (card. de Cremona) (kétszer is) fol. 11–12. 280; Niccolò Ridolfi domonkos generális fol. 22; Dietrichstein bíboros (háromszor is) fol. 25. 263–264. 264; Muzio Vitelleschi jezsuita generális, Aytona márki volt bécsi spanyol követ fol. 26; a toscanai nagyherceg fol. 254; Medici, Savelli bíboros fol. 263; Gottanza Magalotti-Barberini, fol. 264; Sacchetti, Ludovisi, Cesarini, Boncompagni bíboros fol. 265–266; a triesti és famagostai püspök fol. 267; Barberini bíboros nepos, Borghese kardinális fol. 267–268; a majdani császári követ Scipione Gonazaga, Capponi bíboros fol. 269; Niccolò Sacchetti, az alessandriai püspök, San Sisto, Colonna bíboros fol. 270–271; Spinola kardinális és Attilio Amalteo volt erdélyi és kölni nuncius (athéni c. érsek) fol. 272–273; Sacchetti (újra), Ginetti, Aldobrandini bíboros fol. 277–278; Antonio Barberini, Harrach, Trivulzio fol. 279–280; Magalotti, Antonio Barberini fol. 281; Giovanni Carlo Medici és Nari bíboros fol. 282–283; Paolo Savelli császári követ fol. 284; Ferrando Grolusi, Santacroce bíboros (varsói nuncius) fol. 285–286; Spinola bíboros fol. 287–288; valamint a Habsburgok közül: Mária Magdaléna Firenzéből, Lipót és Miksa főherceg (utóbbiak és a pfalzi őgróf levele eredetiben: PL AS Acta radicalia, classis X, n. 196, 5. cs., 37. 44. 53. 57. fol.). Közülük csupán egy-kettő (például a cremonai bíboros, Desiderio Scaglia O.P., Vitelleschi) tér ki Pázmány egyházszerzői munkásságára. Dietrichstein pedig már régóta esedékesnek tartotta az előléptetést. Néhány irat (Vitelleschié, Ridolfié, Aytonaé és Dietrichsteiné [1629, december 10.]), valamint Lamormain és Georg Jono laibachi ferences provinciális levele kiadva: *Epistolae, quae haberi poterant S.R.E. cardinalis, archi-episcopi et Hungariae primatis Petri Pázmány*, ed. IACOBUS FERDINANDUS MILLER, Budae 1822, n. 135–141. Lásd még PÖL II, n. 565–566, illetve vö. FRANKÓI, *Pázmány Péter élete és kora*, II, 329.

³³³ A kiterjedt levelezésnek a forrásviszonyokat tekintve bőséges maradványai másolatban: PL AS Act. prot., prot. G. fol. 11–27 és 254–288. Ezek a levelek a szokásos udvariaskodások mellett (*lettere di*

tiszt s e kiterjedtebb kapcsolatrendszer óhatatlanul is azt eredményezte, hogy Pázmány tevékenyebb résztvevője lett az európai politikának. A magyar primás már közvetlenül előléptetése után kapcsolatba került Filippo Colonnával, a Barberinik belső ellenzékének számító spanyol párt egyik vezetőjével. A *gran contestabile* az első között gratulált előléptetéséhez, mintegy jelezve, hogy nagy jelentőséget tulajdonít az eseménynek. Az újdonsült kardinális köszönő levelében a kötelező udvariasságon túlmutató kijelentéssel fejezte ki együttműködési hajlandóságát: „[Excellenciádat] kérem, hogy legyen biztos tiszteletemben és legkészségesebb elhatározásomban, hogy szolgáljak Önnek és dicső családjának, amely oly sok érdemet szerzett az Ausztriai Ház szolgálatában, és ezt hatásosan meg fogom mutatni minden alkalommal, amelyet nekem kínálni fog, miként erről levelem bemutatójától, Cattaneo apától bőségesebben értesülni fog.”³³⁴ Bár e téren további érdemi információink egyelőre nincsenek, az bizonyosnak tűnik, hogy 1632 során szoros római együttműködése a spanyol–osztrák párttal (lásd számos tárgyalását Gaspere Borgia bíborossal)³³⁵ nem volt előzmények nélküli.

A követjárás rövid összeggzéseként azt mondható el, hogy Pázmány 1632 tavaszán hiába tett kísérletet VIII. Orbán francia orientációjának megváltoztatására és a törökellenes nemzetközi összefogás megvalósítására. Küldetése e téren nem érte el a kívánt eredményt, csalódottan és idő előtt távozott az Örök Városból. Rendkívül éles összeütközésbe került az őt saját kreatúrájuknak tekintő Barberinikkel, akiket heves fellépésével arra kényszerített, hogy – ha nem is a kért mértékben – szándékaik ellenére tetemesebb összeget küldjenek segélyül a Habsburgoknak.³³⁶ A bécsi nunciatúra es

complimenti) olykor kisebb információkat, kéréseket is tartalmaztak. Jelentőségük abban áll, hogy az így fenntartott és működtetett kapcsolatrendszer alkalomadtán jelentősebb ügyekben is mozgósítható volt.

³³⁴ BSSS Subiaco, Arch. Colonna, Carteggio Filippo, bust. 1629 [ord. cron.]. Közölve: TUSOR, *Pázmány állandó római követségének terve (1632–1634)*, 173.

³³⁵ FRAKNÓI, *Pázmány Péter és kora*, III, 26. Borgia volt az egyik fő támogatója és kieszközölője annak, hogy Madridban elrendeljék a Pázmánynak 1626-tól járó évdíj elmaradt részleteinek kifizetését. Ennek érdekében szükségét látta, hogy már a primás római tartózkodása idején, s később is lépéseket tegyen: „*La carta que escrivi a su Mayestad en tiempo que vuestra eminenzia se hallava en esta corte, sobre la paga de lo corrido de la pensión de que hizo ... al vuestra eminenzia en los gastos de l amabsiada de Almanga. He tenido la respuestacuya copia es la inclusa y a unque me pususa do que los ministros de su Mayestad en Viena babran bebo en tender a vuestra eminenzia.*” Levele Pázmányhoz, Róma, 1632. szeptember 11. PL AEV n. 169. – A római spanyol párt működésére és madridi irányításának technikáira az 1630-as évek első felében: VISCEGLIA, *Fazioni e lotta politica nel Sacro Colleggio*, 53–63, helyenként.

³³⁶ Egész pontosan 130 000 birodalmi tallért, azaz 60 000 scudót. A harmincéves háború folyamán egy császári követ sem volt képes egy összegben ekkora támogatást szerezni az Apostoli Széktől. Megjegyzendő, hogy VIII. Orbán 1624–1626 között csupán 80 000-ret, az elkövetkező években pedig semmit sem adott. Pázmány hazatértét követően viszont 1632–1634 folyamán összesen 477 000 scudót juttatott a Katolikus Liga céljaira. Ugyanakkor egyáltalán nem a kívánt és szükséges mértékben, hiszen négy esztendő alatt is kevesebbet adott, mint XV. Gergely kevésbé válságos két év során. DIETER ALBRECHT, *Zur Finanzierung des Dressigjübrigen Griges. Die Subsidien der Kurie für Kaiser und Liga 1618–1635*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 19 (1956) 534–567; GEORG LUTZ, *Die päpstlichen Subsidien für Kaiser und Liga 1632–1635. Zahlen und Daten zu den finanz- und bilanztechnischen Aspekten*,

a pápai Államtitkárság korabeli levelezése arról tanúskodik, hogy Rómában 1632 után kifejezetten úgy tekintettek a magyar részegyház fejére, mint az uralkodó pápa és kurzusa bíborosi kollégiumbeli ellenzékének vezéralakjára. Pázmányt „hálátlan kreatúraként” a Barberini-ház iránti kötelező odaadás elmulasztásával, bíborosi esküjének megszegésével, sőt úgymond a pápai udvar elleni politikai machinációkkal vádolták.

Az Államtitkárság és személyesen Francesco Barberini bíboros nepos egyenesen arra utasította Pallotto bécsi utódát, Ciriaco Roccit, hogy minden lehetséges módon és eszközzel hiúsítsa meg azt az elsősorban spanyol elképzelést, hogy a magyar kardinális állandó császári követként, illetve Magyarország és az örökös tartományok protektoraként³³⁷ visszatérjen az Örök Városba. A nunciust arra is felhatalmazták, hogy szükség esetén közölje: **1.** az esztergomi bíboros küldetése annak a jele lenne, hogy Bécs nem törekszik a kapcsolatok javítására; **2.** amennyiben Pázmány követi címmel ismételten útra kel, nem fogják beengedni az Egyházi Állam területére; **3.** egyébként pedig megérkezése előtt egy olyan bullát fognak publikálni, ami lehetetlenné teszi, hogy bíborosi privilégiumaival élve hosszabb időre elhagyhassa székhelyét. (Érseki székéről való lemondását feltételezhetően nem szentesítették volna kánonilag.)³³⁸ Az 1634-ben kiadott, korábban már említett *Sancta Synodus Tridentina* kezdetű pápai rendelkezés megszületéséhez részben a legnagyobb magyar főpap római visszatérése körüli Habsburg-tervezgetések szolgáltattak alapot.

* * *

Staat, Kultur, Politik. Beiträge zur Geschichte Bayerns und des Katholizismus. Festschrift zum 65. Geburtstag von Dieter Albrecht (hrsg. v. W. Becker–W. Chrobak), Kallmünz 1992, 89–105; [U6], *Roma e il mondo germanico*, 436–437. – Bécs már kezdetben csupán egy nagyobb pénzsegély kieszközlését várta a prímástól: „...spe nondum omitta, quatenus se dura bactus sua sanctitas demonstret, non defore tamen eandem bis tantis nostris et suis adeoque totius reipublicae Christianae communibus periculis et necessitatibus, sed subsidium aliquod maius submissuram.” II. Ferdinánd Savellihez, Bécs, 1632. április 9. AS Roma, Archivio Sforza–Cesarini, Parte I, Souvrani, bust. 14. [ord. cron.]

³³⁷ Abban, hogy a bécsi udvar elállt Pázmány bíboros-protektorságától, s helyette Hippolito Aldobrandinit nevezték ki, szerepet játszhatott, hogy az olasz bíboros fivére, a máltai lovagrend nagymestere elesett a nördlingeni ütközetben, és VIII. Kelemen családját ezzel a gesztussal kívánták kárpótolni. Hippolito Aldobrandini kifejezetten kérte a maga számára Magyarország és az örökös tartományok protektorátusát. Arch. Doria-Pamphili, Fondo Archiviolo, bust. 312, fol. 539^rv és bust. 314, fol. 301^rv; WODKA, *Zur Geschichte der nationalen Protektorate*, 54 és 65.

³³⁸ Az ebben a részfejezetben elmondottakat részletesebben, forrásokkal és irodalommal lásd TUSOR, *Pázmány állandó római követségének terve (1632–1634)*, 151–175; valamint részben még [U6], *Pázmány bíboros olasz rejtjelkulcsa*. C.H. Motmann „Residente d’Ungberia”. (A római magyar agenzia történetéhez), *Hadtörténelmi Közlemények* (HK) 116 (2003) 535–581; illetve [U6], *Un «residente d’Ungberia» a Roma nel Seicento*. (C.H. Motmann *uditore di Rota, agente del cardinale Pázmány*), *Nova Corvina. Rivista di Itallianistica* 13 (2002) 8–21.

A barokk pápaság és a magyar hierarchia feje közötti politikai konfliktus közvetlen következményei elsősorban egyházi téren jelentkeztek. A hazai főpapok számára ekkorra már mind nyilvánvalóbbá lett, hogy a római központ érdemi támogatására semmilyen téren sem számíthat. Kezdték felismerni, hogy a katolicizmus további térnyerése csak belső erőforrásokra támaszkodva, kizárólag államegyházi keretek között lehetséges. Pázmány Péter ezért terjedelmes emlékiratokban rendszerezte az államegyházi ideológiát. Érvei mindazonáltal nem voltak alkalmasak arra, hogy a püspökkinevezésekkel, a különféle pápai iratok, engedélyek, felhatalmazások megszerzésével, a Kúriának fizetendő illetékekkel kapcsolatos, feltűnően szaporodó nehézségeknek elejét vegyék.

A mind nyilvánvalóbbá váló válság tetőpontját az 1630-as évek végén érte el. 1639. szeptember 25-én az esztergomi érsekség akkori székhelyén a püspöki kar egyedül azért ült össze, hogy a Barberini-pápa pontifikátusa alatt felgyülemlett problémákat megtárgyalja. Az értekezleten – amely éppen a Franciaországban minden korábbinál élesebben fellángoló gallikán vitákkal párhuzamosan zajlott³³⁹ – a magyar püspöki kar Róma ellenében egyöntetűen az egyházi javadalmak felett a lehető leg-szélesebb körben gyakorolt királyi ellenőrzés (*ius supremi patronatus*) fenntartása mellett foglalt nyíltan és hivatalosan állást. A főpapok az oszmánok elleni harca hivatkozva évszázados, szerzett jogként követelték, hogy bulláikat kizárólag díjmentesen (*per viam secretam*) állítsák ki. Újjászervezték a római magyar képviselőt. Egy önállóan működő, a teljes magyar részegyházat kizárólagos joggal képviselő ügyvivőt választottak (*agens praelatorum regni Hungariae in Urbe*).³⁴⁰

Az értekezlet tényét és az ott elhangzottakat a Kúriában kifejezetten rossz néven vették. A pápai diplomácia lépéseket tett a császári udvarban a Pázmány felfogásánál radikálisabb, részben már episzkopalista tételeket (mint például a Róma jóváhagyása nélküli püspökszentelések lehetőségének burkolt felvetése) is megfogalmazó tanácskozás határozatainak semlegesítésére. Ez a törekvés azonban nem vezetett sikerre. VIII. Orbán mind az uralkodói püspökkinevezések kánoni institúciója, mind az *annaták* terén egyaránt alkalmi engedményekre kényszerült. A pápaság emellett belátta, hogy a térségben fokozottabb egyházi szerepvállalására van szükség. A kritikus időszakban Bécsbe érkező Gaspare Mattei nuncius erre vonatkozó – korlátozott körű – javaslatai mégsem valósultak meg.³⁴¹ A helyi egyházszervezettől független missziós szervezet létrehozására irányuló kísérletek – a Hódoltsággal és

³³⁹ PIERRE BLET, *La Congregation des Affaires de France 1640*, Mélanges Eugène Tisserant IV (Studi e Testi [ST] 234), Città del Vaticano 1964, 59–105.

³⁴⁰ Vö. TUSOR, *A magyar egyházi elit római bírforrásai*, 108–124; illetve még *Pázmány bíboros olasz rejtjelkulcsa (A római magyar agenzia történetéhez)*, 535–581.

³⁴¹ Elemzésük: TUSOR PÉTER, *A pápai diplomácia javaslatai 1639-ben a Szentszék részvételére a magyarországi katolikus restaurációban*, A Ráday Gyűjtemény Évkönyve (RGYÉ) 9 (1999) Budapest 1999, 19–38. A teljes szöveg kiadása: [Uő], *Due relazioni di Gaspare Mattei nunzio apostolico a Vienna dello stato «delle cose» e di religione nel regno d'Ungheria (1639)*, Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae XI (ST 423), Città del Vaticano 2004, 671–690.

Erdéllyel ellentétben – szintén nem bizonyultak maradandónak, sőt újabb összeüt-közések forrásává váltak.³⁴²

Az 1639. évi püspökkari konferencia jelentőségét emellett, hogy a Szentszékhez fűződő kapcsolatok átfogó rendezésére törekedett és a korai epizkopalizmus magyarországi megjelenéséről tanúskodik, leginkább a 17. század végéig működő, állandó római magyar egyházi képviselő megteremtésében találhatjuk meg. A későbbiekre nézve ez, a válság tetőpontján megjelenő pozitív elem válik meghatározóvá. Bár az állam-egyházi formáció megszilárdult, és alkalomadtán a korábbi nehézségek is elő-előtűnedeztek, az epizkopalista irányzatnak hosszabb távon nem lett folytatása. 1645-re újabb és újabb tárgyalások után az annáták kérdésében sikerült részleges megegyezésre jutni.³⁴³ A hosszan elhúzódó annataharcot 1644–1645-ös római tárgyalásai során kompromisszummal lezáró Jakusith György egri püspök útjának tulajdonképpeni apropóját már az adta, hogy pénzügyi és katonai segílyt kérjen a pápától a protestantizmus védelmezőjeként svéd (és török) szövetségben támadást indító I. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1630–1648) ellen.³⁴⁴ A főpapok Inchoffer Menyhért 1644-ben napvilágot látott művének (*Annales ecclesiastici Regni Hungariae*) folytatását sem támogatták. A könyv célja eredetileg a különleges jogigények történeti megalapozása volt.³⁴⁵

Az 1630/1640-es évek fordulója után a magyar püspökök szemlátomást kezdtek beletörődni abba, hogy felfogásukat, vélt vagy valós jogait nem képesek maradéktalanul érvényre juttatni Rómában. Az államegyházi rendszer nyújtotta különféle előnyökről ugyanakkor továbbra sem kívántak lemondani. Zajos védelmezésük helyett azonban a Lippay György (1642–1666) és Szelephény György (1666–1685) esztergomi érsek által irányított hierarchia a bécsi udvar és Róma között, elsősorban a boszniai, szerémi és erdélyi püspökségek betöltése kapcsán folytatott viták, tárgyalások során, úgy tűnik, hogy egyszerűen a háttérbe húzódott. Sőt 1682-ben elsőként ítélte el a francia katolicizmus úgynevezett „gallikán artikulusait”, noha gyakorlati téren a hazai egyházi berendezkedés számos tekintetben

³⁴² Erről legújabban GALLA FERENC *postumus* megjelent monografikus feldolgozása: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században* (CVH I/2), Budapest 2005.

³⁴³ Minderre részletesen: TUSOR PÉTER, *Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia (A magyar klérus és a római Kúria kapcsolatainak válsága és reformja)*, Századok 134 (2000) 431–459.

³⁴⁴ TUSOR PÉTER, *Jakusith György római követjárása 1644–45-ben (A magyar rendek kísérlete a Szentszék bevonására a török és az erdélyi protestantizmus elleni fegyveres harcra)*, HK 113 (2000) 237–268. – A követjárás egyházpolitikai fejezetének és – a nagyszombati tanácskozást leszámítva – előzményeinek megírásával még szintén adós vagyok.

³⁴⁵ Lásd Inchoffer könyvének előszavát (*Annales ecclesiastici regni Hungariae... I I, Posonii 1795², IX–XXVI*), valamint leveleit Cyprian Hochperger bécsújhelyi pálos szerzeteshez, Róma, 1646. november 17. és 1647. február 23. OSzKK Levelestár, Inchoffer Menyhért levelei [*ord. alp.*], fol. 2r és 4r. (Kiemelve a Quart. Lat. 1904-ből [HORVÁT ISTVÁN gyűjteménye].) – A leveleket ismerő DÜMMERTH DEZSŐ nem tér ki a főpapok támogatásának elmaradására. *Inchoffert Menyhért küzdelmei és tragédiája Rómában 1641–1648. A magyar forráskritikai történetírás megszületése és a Jézus Társaság megbüszült reformja* (A Budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai 38), Budapest 1977 (klny. Filológiai Közlöny 1976/2), 20.

túllépet azokon.³⁴⁶ A viharos előzmények ellenére tehát a 17. század derekától a magyar felsőpapság már szembeűnően konfliktuskerülő magatartást tanúsított az egyházi kapcsolatok terén.³⁴⁷ Minderre a kapcsolatrendszer szervezeti kereteinek viszonylagos rendeződése, a nepotizmus visszaszorulása, a pápai Kúriának a *squadron volante* majd Giovanni Battista de Luca nevével fémjelzett újabb belső reformjai csupán részleges magyarázattal szolgálnak.³⁴⁸

Sokkal nagyobb súllyal esik latba előttünk, hogy az elkövetkező fél évszázadban a hazai prelátusok a jelek szerint nem kívántak lemondani annak a politikai tőkének sokoldalú kamatoztatásáról, amelyet a katolicizmus egyetemes központja – önálló állami létének, nemzetközi kapcsolatrendszerének köszönhetően – nyújtani tudott. A nyilvánvaló fordulat Pázmány alapvetően politikai gyökerű konfliktusa, és annak az egyházi kapcsolatokra történő továbbgyűrűzése után egyértelműen kitapintható. Az annátaharc, a pápai bullák díjmentes kiállítására vonatkozó jogigény feszegetése, uralkodói főkegyuraság szélsőséges védelmezése és annak fennhangon hirdetése helyett, hogy a *iusdictio spiritualis* átvétele a római megerősítés előtt kánonjogilag tulajdonképpen megalapozott stb., a források tanúsága alapján egy egészen más jellegű célkitűzés került a középpontba, mégpedig az esztergomi érsek helyének biztosítása a Szent Kollégiumban.

³⁴⁶ A franciával szemben a magyar királyok végig a 17. század folyamán – és azután is – a klérus messzemenő egyetértésétől kísérve például az összes egyházi javadalom betöltése felett rendelkeztek; míg a franciák késhegyig menő küzdelmet folytattak a *regale*-jogok kiterjesztése érdekében, nálunk az üresedésben lévő *beneficiumok* javai önműködően és nyomban kamarai kezelésbe kerülte; a királyi ki-nevezésnek bizonyos kánonjogi érvényességet tulajdonítottak stb.

³⁴⁷ A fontosabb eseménytörténet: FRANKÓI, *Magyarország összeköttetései szentszékekkel*, III, 361–447; GALLA, *Simándi István választott erdélyi püspök*; 561–587; JAKAB, *Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája*, i.m.; TEMESVÁRY, *Erdély választott püspökei (1618–1695)*, i.m.; a gallikán cikkelyek elítélésére újabban: ADRIÁNYI GÁBOR, *Die angeblliche ungarische Nationalsynode von 1682*, *Annarium Historiae Conciliorum* 27–28 (1995–1996) 841–851.

³⁴⁸ A bíborosok körében a vesztfáliai béke után szerveződő befolyásos reformmozgalomra, illetve De Lucára további irodalommal: TUSOR, *Abarokk pápaság (1600–1700)*, 59s. 141s. 165–166. 211s.

V. LIPPAY GYÖRGY ÉS A BÍBOROSI KALAP

I. LIPPAY PRÍMÁS KÖZVETLEN RÓMAI KINEVEZÉSÉNEK TERVE. A HABSBURG BÍBOROSI AJÁNLÁSOK AZ 1630/1640-ES ÉVEK FORDULÓJÁN

Pázmány Péter 1629. évi előléptetését követően egészen 1652-ig egy birodalmi jelölt sem nyerte el a vatikáni bíbort, jóllehet Dietrichstein kardinális, majd az esztergomi érsek 1636., illetőleg 1637. évi halálával Kleslé után még két császári hely is megüresedett a Szent Kollégiumban.³⁴⁹ Az 1630-as években az osztrák Habsburgok nominációs politikáját leginkább a bécsi püspök érdekében tett, az egy évtizeddel korábbihoz hasonló jellegű és intenzitású, de immár teljesen eredménytelen erőfeszítések határozták meg.³⁵⁰

VIII. Orbán 1644-ig tartó pontifikátusa során már senkit sem választott császári ajánlásra a Szent Kollégium tagjai közé. Magatartása azt is jelezte, hogy az Apostoli Szék messzemenően nem értett egyet Bécs birodalmi valláspolitikájával, amire egyre csekélyebb befolyást tudott gyakorolni.³⁵¹ Különösen ingerült elutasításba ütközött,³⁵² amikor Habsburg-résről Wolfradt halála után a spanyolokkal és a helybéli

³⁴⁹ Jóllehet Paolo Savelli utódja, Scipione Gonzaga (*Principe di Bozzulo*) követ Pázmány halálára hivatkozva azonnal lépett Wolfradt érdekében. Francesco Barberini Malatesta Baglioni nunciushoz, Róma, 1637. május 2. BAV Barb. lat., vol. 7071, fol. 84r (*ciffre*). (Az iratot Francesco Ceva vagy Antonio Ferragalli fogalmazta. KRAUS, *Verzeichnis*, 152.)

³⁵⁰ PITSCHMANN, *Kaiserliche Bemühungen*, 79–109. A részletekhez még néhány érdekes nunciusi jelentés: BAV Barb. lat., vol. 6967. fol. 149rv. vol. 6973, fol. 211rv. vol. 6974, fol. 241rv. 291rv. vol. 6991, fol. 39rv. 48r. vol. 6992, fol. 27r. vol. 6995, fol. 30r. vol. 7000, fol. 134v. vol. 7001, fol. 56r; valamint egy 1631. október 11-én kelt utasítás Savellihez: AS Roma, Arch. Sforza–Cesarini, Part. I, Souvr., bust. 14 [ord. cron.].

³⁵¹ Vö. KONRAD REPGEN, *Die römische Kurie und der Westfälische Friede. Papst, Kaiser und Reich (1521–1644) I/1–2* (BDHIR 14–15), Tübingen 1961–1965, I/1, 399–407. További, a bíborosi kinevezéseket meghatározó szempont volt, hogy VIII. Orbán pontifikátusának végére a pápai államkincstár hiánya aggasztó méreteket öltött. Az 1641–1643 közötti kreációk nyolc kamarai klerikusi kinevezése összesen 344 000 scudo bevételt jelentett. WEBER, *Senatus divinus*, 196.

³⁵² „Non mancarò di fare quanto potrò, perché non sia data più noia a nostro signore per il cardinalato nella casa Gonzaga.” Mattei nunciuss Francesco Barberinihez, Bécs, 1640. január 7. BAV Barb. lat., vol. 7028, fol. 5r (*ciffre*).

dinasztiákkal együttműködve mantovai³⁵³ és modenai³⁵⁴ származású igénylőket részesítettek előnyben.

Alfonso Gonzagával ellentétben Rinaldo d'Este végül mégis be tudott jutni a pápaválasztó testületbe, leginkább azonban a széleskörű nemzetközi összefogásnak, mintsem a Habsburgoknak köszönhetően.³⁵⁵ Bécs részéről egyedül két nuncius: Ciriaco Rocci és Gaspare Mattei kinevezését könyvelhették el sikerként, ők azonban Pallottóhoz hasonlóan voltaképpen VIII. Orbán kiválasztottai voltak.³⁵⁶ Amint arról már szó esett, a század derekától a nagyhatalmakhoz küldött nunciusok szinte kivétel nélkül már eleve bíborosjelöltként utaztak állomáshelyükre. Az Apostoli Szentszék ekkortól kezdve – a nemzeti kiválasztottak mind gyakoribb mellőzését ellensúlyozandó – maradéktalanul elismerte a fejedelmi jogszokást ajánlásukra, a kifejlődött pápai abszolútizmus viszont a korábbiaknál kevésbé tűrte el, hogy a bíborosnevezéseknél más olaszok is

³⁵³ „*Monsignore di Rodi abbandonata la pretensione della nomina et del restare costà ambasciatore dell'imperatore nell'absenza del signor principe di Bozzolo, si è postò a pretendere il cardinalato, come unico soggetto della casa Gonzaga in concorso con le case Farnese et d'Este, et per questo l'imperatrice Eleonora facilmente ne scriverà a nostro signore, et manderà la lettera alla duchessa di Mantova per giuntare gli uffizi, che si faranno in nome della casa. Di più l'imperatore ad istanza dell'istessa imperatrice Eleonora scriverà all'ambasciatore suo costà che unisca a tale effetto gli uffizi suoi, nè si faranno particolari per Rodi, ma per un soggetto della Casa...*” Mattei Barberinihez, Bécs, 1639. nov. 12. BAV Barb. lat., vol. 7038, fol. 42rv (ciffre). – Mivel Eleonóra császárné a Gonzagák leszármazottja volt, a mantovai követ már egy évtizeddel korábban igyekezett megszerezni a császári támogatást egy mantovai jelöléshez, akit ekkor szintén Alfonso Gonzaga (1621-től) rodoszi c. érsek személyében azonosíthatunk (vö. HC IV, 296). A követ kérvénye 1629. dec. 10-ről: ÖStA HHStA Rom, Varia, Fz. 7 [quasi ord. cron.].

³⁵⁴ A bécsi nuncius hosszas vitákban győzködte arról a modenai követet, hogy Rinaldo d'Este császári vazallusként sem elégíti ki a Trienti Zsinatnak a pápaválasztó testület nemzetiségi sokszínűségét tanácsoló határozatát. Malatesta Baglioni Francesco Barberinihez, Bécs, 1639. június 25 és július 2. BAV Barb. lat., vol. 7013 és 7014 (ciffre) [ord. cron.].

³⁵⁵ HC IV, 25. – A császár köszönetei 1642. január 24-ről: BAV Barb. lat., vol. 6852, fol. 10rv. 12rv. 13rv.

³⁵⁶ VIII. Orbán már 1629-ben megígérte Savellinek, hogy leginkább olyan prelátusokat fog nunciusként Bécsbe küldeni, akiket a császár majd a siker reményében ajánlhat. Lásd a követ november 24-ei, korábban többször idézett jelentését. – Rocci már 1629-ben *in petto* bíboros lett, az 1633. évi publikálást a pápai diplomácia szintén a Habsburgok felé tett gesztusként igyekezett magyarázni: „*di insinuar alla maestà medesima il paterno e cordiale affetto, che gli porta nostro signore, et il gusto particolare, che sentiva vostra eminenza nel vedere che la santità di nostro signore in questa promozione avesse secondato li desideri di sua maestà Cesarea pigliando l'argomento dal non essere solito che il papa faccia due volte seguitamente cardinali li nunzi residenti a questa corte.*” Rocci Barberinihez, Bécs, 1633. december 17. BAV Barb. lat., vol. 6973, fol. 219rv (ciffre); valamint uo., vol. 6850, n. 15; ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 10, Konv. Kardinäle an Ferdinand II., 14. Januar 1634; uo., Konv. Ferdinand II. an Urban VIII., 23. Februar 1634. – Bécsben szintén szívesen vették a Habsburg-ronk lengyel herceg, János Albert kinevezését. BAV Barb. lat., vol. 6842, n. 25 és fol. 50rv; ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 10, Konv. Eleonora und Ferdinand II. an Kardinäle 1633, fol. 8; Konv. Urban VIII. an Ferdinand II. 1633, fol. 1. – Nem támogatták ugyanakkor a lengyelek Valeriano Magno érdekében tett próbálkozásait (vö. POBLADURA, *Disceptatio historica*, 104–171), mivel a kapucinus a jezsuiták esküdt ellensége volt: „*il detto padre si aiuta quanto può per rendersi benevole a sua maestà Cesarea, acciò non gli faci contro non havendolo in grazia, essendo nemico de Gesuiti tanto cari all'imperatore.*” Malatesta Barberinihez, Bécsújhely, 1634. december 2. BAV Barb. lat., vol. 6988, fol. 3r (ciffre). – Ciriaco Rocci és Malatesta Baglioni nunciusok diplomáciai levelezésének egy részletét 2004-ben kiadták (*Nuntiaturen des Malatesta Baglioni, des Ciriaco Rocci und des Mario Filonardi. Sendung des P. Alessandro d'Ales [1634–1635]*, hrsg. von R. BECKER...). A kötetet még nem tudtam közelebbről tanulmányozni.

szóba jöhessenek. A 17. században Rinaldo d'Este volt az utolsó itáliai, aki nem volt Bécsben nuncius, mégis császári közreműködéssel nyerte el a bíbort.

Magyarország és a Szent Kollégium viszonylatában a kedvezőtlen folyamatok mellett akad néhány reménykeltő mozzanat is. Az csupán ritkaságszámba megy, hogy 1630-ban a császár mellett III. Ferdinánd megkoronázott magyar király is bíbort kért a sevillai érsek számára, hogy jövendőbelijének (*regina Hungariae*) Madridból Bécsbe utazásánál „méltóképpen segédkezhessen”.³⁵⁷

Ennél fontosabb azon érv, melyet Harrach prágai érsek hangoztatott 1637 augusztusában Francesco Barberini bíboros nepos előtt. Előzményéhez tudni kell, hogy VIII. Orbán a bécsi püspök felterjesztését ekkortájt azért tartotta elfogadhatatlannak, mert az új császár, III. Ferdinánd még nem tett eleget a Szentszék iránti, úgynevezett engedelmesség-kinyilvánítási³⁵⁸ kötelezettségének (*legatio obedientiae*). A prágai bíboros erre válaszul azt fejtette ki a pápa neposának, hogy a kötelezettség lerovása előtt a Habsburg-uralkodó óhaját mint Magyarország királyáét kellene figyelembe venni.³⁵⁹

A Barberini-pápa igyekezete, hogy minden adódó alkalmat megragadjon a kérés teljesítése előli kitérésre, nemcsak a magyar koronabíborosi jogszokás előhozatalára adott alkalmat, hanem közvetetten az „Egyház elsőszülöttének” ideájára alapozott császári jogigényeket is igazolta. Érvelése tudniillik azt is magában foglalta, hogy az Egyház feje irányában mutatott engedelmesség hagyományos kifejezését követően III. Ferdinándnak már jogában állhat kardinálisokat jelölni.³⁶⁰

³⁵⁷ „...apud sanctitatem vestram hancce meam depono intercessionem, etiam atque etiam rogans, ut praefatum archiepiscopum Hispalensem, tam meritorum suorum, quam precum mearum intuitu rubro pileo donare et cardinalitio adscribere collegio benigne velit, ut is tanto maiore cum bonore et dignitate reginae Hungariae in hoc suo itinere assistere possit.” III. Ferdinánd VIII. Orbánhoz, Bécs, 1630. március 6. BAV Barb. lat., vol. 6847, n. 8; II. Ferdinánd levele uo., fol. (!) 8. (Az ügy érdekessége, hogy Didacus de Guzmán de Harost, az Indiák pátriárkáját VIII. Orbán már Pázmánnyal együtt bíborossá kreaálta 1629-ben, de *in petto*, amit 1630. július 15-én hoztak nyilvánosságra. HC IV, 204 és 23.)

³⁵⁸ Erre a diplomáciai szokásra: HANS VON ZWIEDINECK-SÜDENHORST, *Die Obedienz-Gesandtschaften der deutschen Kaiser an den römische Hof im 16. und 17. Jahrhundert*, Archiv für Kunde Österreichischer Geschichts-Quellen 58 (1879) 171–216; ALEXANDER KOLLER, *Der Konflikt um die Obödienz Rudolfs II. gegenüber dem Hl. Stuhl*, Kurie und Politik, 148–164; lengyel viszonylatban JAN KOPIEC, *Zur Geschichte der Apostolischen Nuntiatur in Polen*, RQ 88 (1993) 134–155, 154–155.

³⁵⁹ „...facile videbatur sanctitatem suam illius esse opinionis, quod non liceat maiestati vestrae titulo imperio ullum ad dignitatem cardinalatus nominare, nisi prius misso oratore extraordinario et praetenso illo actu obedientiae absoluto... Quod tandem sua sanctitas praetermissa pro nunc illa sua opinione pessimas consequentias post se trahere posset maiestati vestrae libere gratificari, si non in suo sensu tanquam imperatori, saltem tanquam regi Vngariae... dummodo quoad apparentiam exteriorem tollatur petra scandali illius erroneae opinionis tali actu positivo per sanctitatem suam approbatae.” Harrach III. Ferdinándhoz, Róma, 1637. augusztus 29. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 54, Konv. Harrach an Ferdinand III. 1637 [ord. cron.]. Harrach a prágai egyetem, saját kongregációbeli tagsága (*Sant'Uffizio*, mivel nincs német tagja) és Wolfradt kinevezése ügyében utazott megbízólevéllel ellátva (BAV Barb. lat., vol. 6848, n. 11.), mégis csupán *ad limina* látogatásra 1637 nyarán Rómába.

³⁶⁰ A Habsburg-uralkodó a következő évben hiába tett eleget kötelezettségének. Az ifjabb Eggenberg herceg botránnyosra sikeredett követjárásáról például említést tesz: VISCEGLIA, *Il cerimoniale come linguaggio politico*, 168–170.

Ebben az időszakban nemcsak a magyar korona nominációs jogának legalább elméleti szinten való továbbélése mutatható ki, hanem Forgách és Pázmány példája nyomán magának az esztergomi székek az összekapcsolása is a bíborosi címmel. 1637. március 28-án, tehát mindössze kilenc nappal Pázmány halála után Malatesta Baglioni nuncius arról értesítette az Államtitkárságot, hogy a magyar prelátusok között igen erőteljes az érdeklődés a megüresedett hely után. Tudósítása szerint a főpapok érdeklődését nagyrészt az a remény keltette fel, „amire az érsekek bizton számíthatnak, vagyis hogy Ófelsége a bíborra ajánlja őket Őszentségének, a mi urunknak, s lévén ez a méltóság szerfölött kívánatos, a legszorosabb küzdelmekre van kilátás, és a döntést mindenki óriási kíváncsisággal várja”.³⁶¹ Baglioni utóda, Gaspare Mattei 1639 decemberében megfogalmazott emlékiratában kifejezetten szükségesnek tartotta egy magyar bíboros kinevezését, aki a katolizáció folyamatát Pázmányhoz fogható mértékben vihetné tovább.³⁶² A közvetlen utód, Lósy Imre (1637–1642) előléptetése mégsem vetődött fel. Átmeneti, rövid érseksége mégis jelentős mérföldkőnek bizonyult a magyar–szentszéki kapcsolatok történetében.³⁶³

* * *

Lósyval ellentétben a második utódot, Lippay Györgyöt (1642–1666) már két évvel érseki beiktatása után foglalkoztatni kezdte a bíborosi kinevezés gondolata. Lippay, akit még Baglioni nuncius 1637-ben a legkevésbé sem kurialista szellemű magyar főpapok között tartott számon,³⁶⁴ és 1638–1639-ben Róma a püspöki rezidencia-kötelezettség felemlégetésével majdnem eltávolított udvari kancellári tisztéből,³⁶⁵ okult a figyelmeztetésből. Kancellársága utolsó éveiben igyekezett mind szorosabb kapcsolatokat kiépíteni a pápai diplomácia bécsi képviselőjével és annak római irá-

³⁶¹ „Sentita la morte del cardinale Pazmani sono poi venuti anche tutti li vescovi del regno per aiutarsi ciascheduno appresso sua maestà per haver la nominazione alla chiesa di Strigonia. Monsignor Lippaj vescovo d’Vesprino, che è gran cancelliere del regno, si aiuta con ogni spirito, ma se g’oppone l’esser troppo giovane, onde per questa ragione pare che possi uscire la nominazione o dall’arcivescovo Colocense, o da vescovo d’Agria, soggetti di buone qualità, sebbene molti vogliono che il sudetto Lippaj sia nondimeno per spuntare. Le rendite di detta chiesa ancorché occupate per la maggior parte dal Turco, dicono che nondimeno siano hoggi libere per l’arcivescovo sino alla somma di 400 milla talleri [!], oltre la dignità di primate del regno et la speranza, che hanno g’arcivescovi d’esser raccomandati da sua maestà alla santità di nostro signore per la dignità cardinalizia, per lo che essendo il posto molto desiderabile, si vedono pratiche strettissime, et si sta attendendo la risoluzione con gran curiosità.” BAV Barb. lat., vol. 6984, fol. 81v.

³⁶² TUSOR, *A pápai diplomácia javaslatai 1639-ben*, i.m.; [U6], *Due relazioni di Gaspare Mattei nunzio apostolico a Vienna*, i.m.

³⁶³ Mindenekelőtt az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia miatt. Lásd korábban. Újabb életrajza tőlem: *Lósy I. Imre (1637–1642)*, Esztergomi érsekek (1001–2003), 291–296.

³⁶⁴ Vö. BAV Barb. lat., vol. 7002, fol. 124r–127v (Malatesta Barberinihez Bécs, 1637. augusztus 15.).

³⁶⁵ A kérdéssel, amely jószerével a Rezidencia Kongregáció teljes magyar vonatkozású ügykörét feléleli, külön dolgozatban fogok foglalkozni. Addig is lásd AGOSTINO LAURO, *La curia Romana e la residenza dei vescovi*, La società religiosa nell’età moderna. Atti del convegno studi di storia sociale e religiosa Capaccio-Paestum, 18–21 maggio 1972, Napoli 1973, 869–883, 870skk.

nyítójával, Barberini bíboros nepossal.³⁶⁶ Az ő magatartása nemcsak jelképezi, hanem voltaképpen megtestesíti a magyar hierarchia irányváltását az epizkopalizmussal folytatott kacérkodás után. Az új prímás már metropolitai joghatósága jelvényének, a palliumnak megszerzése előtt lépéseket tett a bíborosi kalap megszerzéséért. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha az annáták körüli megegyezési hajlandóságát ezzel hozzuk összefüggésbe.

Személyével Bécsben ekkor még egyáltalán nem számoltak. A Hofburg politikáját ebben a kérdésben azon elv határozta meg, amit a Titkos Tanács elnöke, Maximilian Trauttmansdorff³⁶⁷ már a bécsi püspök halála után, 1639-ben megfogalmazott. Azaz, hogy a birodalmi érdekeknek szinte semmit sem használ egy Magyarországon, Bécsben, Prágában, vagy valamelyik németországi egyházmegyében tartózkodó bíboros. Nekik olyasvalakire van szükségük, aki közvetlenül az Örök Városban tudja szolgálni a császári diplomáciát.³⁶⁸ Ez az elv volt az alapja a mantovai és modenai jelöltekkel való kísérletezéseknek, s ennek megfelelően került sor hosszas latolgatás és tanácsalanságot követően³⁶⁹ 1644. március 20-án a protestantizmusról áttért máltai lovag, a még a kisebb egyházi rendeknek is híján lévő, ám nőtlen Friedrich von Hessen-Darmstadt császári nominációjára.³⁷⁰

³⁶⁶ A változást jól szemléltetik Mattei következő sorai: „*Monsignor arcivescovo di Strigonia primate del regno d'Vngaria mi fa ultimamente istanza, perché io supplichi humilmente per la pronta spedizione delle chiese di quel regno in cotesta corte. Non posso restare di porgerne le mie divote preghiere a vostra eminenza, la quale mi farà anche grazia particolare che il signor Fauilla agente dell'istessi vescovi Vngari lo sappia con effetto, et lo testifichi loro, perché mi renderà appresso li medesimi in caso si facesse la dieta in quel regno confidente, e più habile a servire la santa sede. Non mancarò ricordare al vescovo d'Agria, quando ottenga la licenza di stare a Vienna d'andar di quando in quando alla chiesa, come ho fatto per lo passato.*” Jelentése Barberinihez, Bécs, 1642. március 1. BAV Barb. lat., vol. 7023, fol. 62r. Vö. TUSOR PÉTER, *Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce)*, LK 73 (2002) 199–241.

³⁶⁷ Pályájára: SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, i.m.

³⁶⁸ „*Fui hieri con Trautmastorff [!], e mossi discorso sopra questa morte quasi improvvisa del vescovo, sopra di che mi disse: non credo che per hora quanto al nominare persona per il cardinalato sia per farsi altra risoluzione, e che si scriverà con quest'ordinario all'ambasciatore che supplichi sua santità di tenere per l'imperatore un luogo, perché in tanto si penserà ad un soggetto, e quanto a me stimarei bene che fosse nazionale e stesse in Roma, perché l'havere cardinali in Vngberia, in Vienna, in Praga et altri vescovati nell'imperio non ci giova, e sua maestà ne ha bisogno in Roma.*” Trauttmansdorff véleményét Baglioni nuncius 1639. április 2-án közölte Rómával. BAV Barb. lat., vol. 7013, fol. 3v (ciffre).

³⁶⁹ Wolfradt halála után sokáig nem találtak megfelelő személyt, ezért a néhai püspök számára úgymond már kijáró szent kollégiumbeli helyet igyekeztek „rezerválni”. „*Ita nobis haec cura omittenda non fuit sanctitati vestrae de eo simul et significandi, eandemque, quod bisce facimus, reverenter requirendi, ut sive promotio cardinalium, de qua quod propediem facienda esset, ad nos relatum fuerat, iam transierit, ac inter coeteros, sicuti iuxta promissionem nobis factam dominus episcopus Viennensis renunciatus fuerit, sive ad huc dilata locum illi vel promissum, vel datum aliquantisper dum in eundem aliud subiectum denominemus, quod propediem facturi sumus, reservet.*” III. Ferdinánd császár VIII. Orbán pápához. Bécs, 1639. április 1. BAV Barb. lat., vol. 6849, n. 11.

³⁷⁰ „*Intermittere neque potuimus, neque volumus, quin ex parte quoque nostra personam aliquam raro et generis sui ac virtutum splendore cardineae purpurae lucem, ecclesiae decus, rei Christianae publicae robur quoddam ac firmamentum allaturam proxima instituenda promotione ad dignitatem illam provebendam denominarem...*”

Lippay vélhetően tisztában volt az udvari szándékokkal, ezért teljesen szokatlan módon, Bécs megkerülésével egyenesen Rómában igyekezett tájékozódni. A meglehetősen kényes kérdésben Inchoffer Menyhért közvetített. A jezsuita szerzetes éppen *Annalese* tiszteletpéldányának 1644. január 28-ai átadását használta fel, hogy – a primás levélbeli utasításának megfelelően – VIII. Orbán ekkor már ténylegesen mindenható unokaöccsénél előhozza az esetleges bíborosi kinevezés kérdését. Inchoffer két nappal később papírra vetett elbeszélése szerint erre remek alkalmat nyújtott, hogy Francesco Barberini a kötet Lippayhoz címzett meleg ajánlását elolvasva behatóbban érdeklődött a primás személye után. A felvetést hallva a nepos nem mutatkozott elutasítónak, de a jezsuitával folytatott párbeszéd végső következtetése az volt, hogy III. Ferdinánd közbenjárása nélkül minden erőfeszítés felesleges.

Inchoffer bár tisztában volt azzal, hogy a császári fellépésre pillanatnyilag semmi esély nincs, színleg csodálkozását fejezte ki a jelölés késlekedése miatt. Barberini pedig amiatti értetlenkedésének adott hangot, hogy a Habsburgok az elmúlt években kizárólag idegeneket részesítettek előnyben, és egyáltalán nem törődnek országaik javával, jóllehet az üresedések és a pápa javuló állapota miatt hamarosan várható konzisztórium alkalmával az esztergomi érsek jelölése nem lenne hiábavaló. A jezsuita, aki VIII. Orbán unokaöccsének utalásaiból egyértelmű biztatást vélt kikövetkeztetni, kevésbé volt derűlátó a pápa egészségét illetően. Ugyanakkor a maga részéről szintén azt tanácsolta Lippaynak, hogy igyekezzék Bécsben a császári nevezést megszerezni, hiszen így az új pápa már pontifikátusának kezdetétől a kiválasztottak között tarthatja majd számon.³⁷¹

Lippay postafordultával, február 18-án Bécsből válaszolt Inchoffernek. Instrukcióit a rend római központi házában lakó páter kérésének megfelelően, a kellő diszkréciót biztosítandó Pietro Favilla püspökkari ágens kézbesítette. E levél hiányában tartalmáról ugyancsak az ügyvivőtől értesülhetünk, aki március 4-én azt közölte a primással, hogy Inchoffer tartani fogja magát az utasításokhoz, és csak arra vár, hogy alkalomadtán, például az Index Kongregáció – amelynek *assessora* volt – soron következő ülésén ismételten beszélhessen Barberinivel.³⁷²

tanto libentius sanctitati vestrae eundem [sclt. Fridericum Landgravium Hassiae] denominandum suscepimus, ab eadem pro filiali nostra observantia reverenter atque enixe poscentes, ut insignes in dicto principe effulgentes dotes cardinalitiae purpureae honore haud gravate dignetur condecorare, simulque publice testatum facere, tam augustalium suffragiorum, quam principalium virtutum apud sanctam sedem apostolicam eam, quam par est, haberi rationem.” III. Ferdinánd VIII. Orbánhoz, Bécs, 1644. március 20. BAV Barb. lat., vol. 6849, n. 27. – Bár a nuncius kifejtette, hogy VIII. Orbán nem ad bíborosi kalapot nagyon fiataloknak („*Poi mi soggiunse, se sapevo di che età fosse Dietrichstein, quando Clemente VIII lo fece cardinale... io li risposi che sì, ma che nostro signore non haveva promosso alcuno così giovane*”), Trauttmansdorffot hosszú ideig foglalkoztatta unokaöccsének (*Vescovo di Cristopoli*, vagyis a nem sokkal korábban magyar püspöki címmel is kísérletező ferences Michael Chumberg [vö. HC IV, 348]) felterjesztése. Lásd Malatesta imént idézett 1639. április 2-ai, és Mattei 1640. március 3-ai jelentését. BAV Barb. lat., vol. 7039, fol. 109r.

³⁷¹ Inchoffer Menyhért Lippay Györgyhöz, Róma, 1644. január 30. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 13. cs., 50–51. fol. *Függelék*, 8. sz.

³⁷² A jezsuita valóban tagja volt a kongregációnak, s mint ilyen a Galilei-perben is *votumot* adott. SERGIO PAGANO: *I documenti del processo di Galileo Galilei* (CAV 21), Città del Vaticano 1984, 139–148, n. 45;

Favilla nem tudta megállni, hogy maga is bele ne szóljon az ügybe, és hosszasan latolgatta Lippay esélyeit. Kifejtette, hogy messze nem lesz elegendő, ha a prímás nem nominációt, hanem pusztán ajánlást (*semplice raccomandazione*) tud szerezni az uralkodótól. Véleménye szerint VIII. Orbán, aki hosszúra nyúlt pontifikátusa alatt a kinevezések halogatásával mindent elkövetett annak érdekében, hogy utódja megválasztásában marginalizálja a világi hatalmak befolyását, Habsburg-résről semmiképpen sem fog két személyt kinevezni: Hessen-Darmstadtot a császár nominációjára, Lippayt pedig egyszerű ajánlásra. Az ágens szemrehányást tett a prímásnak, amiért korábban nem hallgatott rá, és nem érte el időben az ország rendjeinél, hogy kérjék az uralkodótól mindenki más előtt történő bíborosi kinevezését. Bírálta a bécsi udvar politikáját is, amiért rendszerint olyan jelöltekkel kísérletezik, akik nem nyerik el az Apostoli Szék tetszését. Néhány éve, amikor Hessen-Darmstadtot maga a pápa vetette fel,³⁷³ olasz pretendenseket részesítettek pártfogásban, a johannita lovagot pedig most javasolják, amikor már görbe szemmel néznek rá Rómában, és a spanyolok sem kedvelik túlságosan – értetlenkedett.

Favilla a megoldást szintén abban látta, hogy Lippay igyekezzék legalább a második helyre elnyerni a császári nominációt, illetve szerezzen biztosítékot arra nézve, hogy a máltai elutasítása esetén ő lesz az első számú jelölt. Cserébe arról biztosította a prímást, hogy Inchoffer tájékozódni fog Barberininél a fejleményekről, és hogy vajon tudnak-e egyáltalán a Kúriánál Hessen-Darmstadt császári kiválasztásáról. A tudós páter pedig megbizonyosodva a máltai lovag pápai kegyvesztettségének tartóságáról, oda fog hatni, hogy VIII. Orbán ragaszkodjon a hagyományhoz, és a maga részéről több jelölt megnevezését kérje, akik közül a jól bevált gyakorlatnak megfelelően majd szabadon kiválasztja a Szentszék számára leginkább elfogadható személyt. (Mint tette azt V. Pál Forgách Ferencsel mintegy negyven évvel korábban – fűzhetjük hozzá.)³⁷⁴

Lippay a bíborossága érdekében adott utasításokkal párhuzamosan intézte 1644. február 20-ai, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem támadásáról tudósító és segítséget kérő levelét Francesco Barberini bíboros neposhoz.³⁷⁵ A védekezést tevékenyen szervező esztergomi érsek bíborosi kinevezésével Róma kétségkívül kézzelfogható jelét adhatta volna odafigyelésének a protestantizmus és részben az oszmánok ellen folytatott fegyveres harcra. Ez azonban – a háttérmechanizmusok ismeretében – talán még a kézzelfogható segítségnyújtásnál is nagyobb gesztus lett volna a Kúria részéről.

WEBER, *Die ältesten päpstlichen Staatsbandbücher*, 241. Emellett a bíboros nepos *famigliájához* tartozott. Több idevágó levele: BAV Barb. lat., vol. 6549, fol. 16r–29v.

³⁷³ Ezt csak Favilla említi, de tény, hogy Hessen-Darmstadt már 1641-ben foglalkozott a gondolattal, hogy megszerzi a császári jelölést: „*Finalmente ho avvisato che il signor principe Landgravio aspira alla nominaazione Cesarea...*” Giovanni Barsotti Harrach bíboros, prágai érsekhez, Róma, 1641. december 28. ÖStA AVA Arch. Harrach, Kard. Ernst, Korresp., Kart. 136 [ord. cron.].

³⁷⁴ Pietro Giacomo Favilla Lippay Györgyhez, Róma, 1644. március 4. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 13. cs., 234–235. fol. *Függelék*, 9. sz.

³⁷⁵ BAV Barb. lat., vol. 6894, fol. 30rv.

Mégsem valószínű, hogy segélykérő útja alkalmával³⁷⁶ Jakusith György egri püspök a primás bíborosi kalapját is szorgalmazta volna. VIII. Orbán időközbeni halála és X. Ince megválasztása tudniillik azt jelentette, hogy e téren mindent újra kellett kezdeni. A korábbi kísérletekből pedig nyilvánvalóvá vált, hogy legelőször Bécs támogatását szükséges megszerezni, s hogy a Habsburgok megkerülésével bármilyen erőfeszítés hiábavaló. Lippayval viszont egyelőre továbbra sem számoltak az udvarnál. Az új pápánál a császári követ, Federigo Savelli kizárólag Hessen-Darmstadt érdekében tett lépéseket. 1644. december 24-ei jelentése szerint X. Incétől ígéretet kapott arra, hogy a koronabíborosok kinevezésekor tekintettel lesz a császári jelöltre.³⁷⁷ A magyar főpap esélyeit még inkább rontotta, hogy a Gonzagák közül származó császárné közbenjárására újra elővették a régi mantovai jelöltet is.³⁷⁸

2. LÉPÉSEK A CSÁSZÁRI JELÖLÉS MEGSZERZÉSÉRE.

A HABSBERG NOMINÁCIÓS POLITIKA AZ 1640/1650-ES ÉVEK FORDULÓJÁN

Önálló római kísérletének kudarcát követően nem várt lehetőség csillant fel a primás előtt, mégpedig az 1646–1647. évi országgyűlés vallásügyi tárgyalásainak kapcsán. A történeteket, vagyis hogy az udvar részéről miként próbálták rávenni arra, hogy önmagát megtagadva egyezzen bele a protestánsokkal kötött kompromisszumba, maga Lippay beszéli el a pápához 1650-ben írt, terjedelmes *ad limina* jelentésében:

„Sokkal több és súlyosabb volt mindaz, amit az eretnekek az 1647. év országgyűlésén és a Rákóczi-hívek összejövetelén sürgettek, és a katolikus vallásnak, valamint az egyházi rendnek komoly károkat igyekeztek okozni. Tették ezt Ófelsége számos befolyásos, úgy magyar, mint más tanácsosának közreműködésével, akiket tudniillik átjárt a nagyobb veszélyektől való félelem, amelyek az egész kereszténységet fenyegették. Ám az isteni kegyelem segítségével az érsek [ti. Lippay] oly nagy erővel és igyekezettel állt ellen, hogy nyolc hónapon keresztül Ófelségét

³⁷⁶ TUSOR, *Jakusith György római követjárása 1644–45-ben*, 237–268.

³⁷⁷ „*Con l'occasione della medesima udienza ho presentato a sua santità la benignissima di vostra maestà Cesarea per la nominazione del principe Federico Langravio d'Hassia al cardinalato, et accompagnatola in voce con quei più efficaci uffici, che ho saputo in espressione dei benigni sentimenti de vostra maestà Cesarea, ne portai delle cause e ragioni, che l'hanno mossa a raccomandare così strettamente questo soggetto tanto qualificato alla santità sua. Mi ha risposto sua beatitudine di voler omninamente sodisfare a vostra maestà Cesarea in richiesta così honesta alla prima promozione, che farà per i principi, tra quali vi sarà compreso sicuramente ancor' questo.*” ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 55, Konv. Savelli an Ferdinand III. 1644, fol. 154. – A túlontúló derűlátó császári követ már 1645. januárjában azt hitte, hogy az újonnan *in petto* rezervált két kardinális közül az egyik a császár embere. Jelentése III. Ferdinándhoz, Róma, 1645. január 7. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 56, Konv. Savelli an Ferdinand III. 1645, fol. 1–2.

³⁷⁸ Savelli 1645. február 11-én közölte, hogy az előző nap III. Ferdinánd és Eleonóra utasítása alapján szóban közölte a rodoszi érsek kinevezésére irányuló kívánságot a pápával („*rappresentando in voce a sua beatitudine il desiderio, che vostra maestà Cesarea haveva di veder' promosso questo prelatto al cardinalato*”), aki azonban kitérő választ adott („*non haver al presente occasione*”). ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 55, Konv. Savelli an Ferdinand III. 1645, fol. 15–16. – Alfonso Gonzaga rodoszi c. érseket a császárné 1646. évi halála után ejtették, legalábbis a forrásokban élete hátralévő három évében többé nem fordul elő.

és az országot visszatartotta attól, hogy akár egy templomot is az eretnekek kezére adjanak, vagy bármilyen, a katolikus vallást sértő rendelkezést hozzanak. Végül a bajorok bekövetkezett veresége miatt megrettent császár számos káros engedmény kíséretében kilencven templomot az eretnekeknek juttatott. Ezen engedményeknek és a katolikusok, valamint vallásuk ellen hozott törvényeknek az érsek élete veszélyeztetésével az ország színe előtt ellene mondott. Semmilyen érv sem tudta arra rávenni, hogy tiltakozását visszavonja, jóllehet hathatós nominációt és a bíborosi méltóságot ígérték neki. Ő azonban inkább visszautasította ezt a méltóságot, mintsem hogy engedékenysége és egyetértése által annyi kár érje az Egyházat és a vallást. Alkalmasabbnak ítélte, hogy a bíbor helyett inkább a pásztorok fejedelmétől nyerje el a jó pásztorot megillető dicséretet, s hogy lelkiismerete Isten előtt makulátlan maradjon. Sőt inkább kész volt arra, hogy a vallásért és az Egyház szabadságáért saját vérével fesse meg bíborát, mint hogy azt lábbal tiprások érdemlje ki számára. A hiú és mulandó világi tündöklés helyett az Istennek tetsző valódi és örök ragyogást választotta.”³⁷⁹

Lippay öntömjenező sorai több tanulsággal is szolgálnak. Az egyik, hogy bár kezdetről fogva megfigyelhetők nála az egyéni ambíciók, ezek ekkor még nem lépték át az egészségesnek mondható határt. A másik, hogy a primás szemmel láthatóan megfogadta római megbízottainak tanácsait, és az udvarban állandóan igyekezett melegen tartani nominációjának ügyét. Ezért vetődhetett fel, hogy a bíborosi kalap kilátásba helyezésével térítsék el intranszigiens álláspontjától. A császár környezetében már ekkor világosan felismerték az esztergomi érsek gyöngéjét, és ezt a végletekig igyekeztek kihasználni.

A tanulságok mellett kétségek is adódnak, mégpedig a datálás terén. Nincs sok okunk kételkedni abban, hogy az ajánlattétel valóban megtörtént, de abban talán igen, hogy erre az országgyűlési tárgyalások legvégén került sor, amikor a rendek és az uralkodó végre egyezsége jutottak a vallási kérdésekben. Ha Lippay nem azért helyezte erre az időpontra bíborossága lehetőségének felvetését, hogy egyúttal tudassa a pápával az országgyűlésen szerzett érdemeit, illetve három év elteltével nem csalta meg az emlékezetet, akkor az udvar javaslatának időpontja 1647. június közepe lesz.³⁸⁰ Ekkor azonban csupán arról van tudomásunk, hogy egyedül Camillo Melzi pápai nuncius tiltakozott nyilvánosan a linzi békeszerződés nyomán született vallásügyi törvények ellen.³⁸¹ Az esztergomi érsek és a jelenlévő püspökök kénytelen-kelletlen aláírásukat adták a végzésekhez.³⁸²

³⁷⁹ A Rómában őrzött eredeti példányról közölve: HUSZÁR ELEMÉR, *A visitatio liminum*, Hittudományi Folyóirat 15 (1904) 480–539. 696–752, 710; többszörösen javított s.k. fogalmazványa: PL AEV n. 235.

³⁸⁰ Az országgyűlés előzményei és eseményei: ZSILINSZKY MIHÁLY, *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai I–IV* (A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai), Budapest 1881–1897, II, 471–518; illetve [Uő], *A linzi békekötés és az 1647-ki vallásügyi törvényezikkek története* (A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai), Budapest 1890, különösen 327–460.

³⁸¹ Vö. TUSOR, *Jakusith György római követjárása 1644–45-ben*, 263. – A nunciusi protestáció dolgozatom megírása óta fellelt szövege és az azt tárgyaló *Congregazione dello Stato* iratai alapján az eseménnyel behatóbban fogok foglalkozni, mégpedig a vesztfáliai békekötés és az ellene óvást emelő *Zelo domus Dei* kezdetű pápai bréve összefüggésében.

³⁸² *Magyar Törvénytár. II: 1526–1608. évi törvényezikkek. III: 1608–1657. évi törvényezikkek*, kiad. MÁRKUS DEZSŐ–KOLOSVÁRI SÁNDOR–ÓVÁRI KELEMEN, Budapest 1899–1900 (CIH), III, 520–521.

Lippay nagy vihart kavart protestációjára 1646 szeptember–október fordulóján került sor. Ekkor a prímás a többszöri uralkodói győzködés ellenére sem volt hajlandó elállni attól, hogy a saját, az egyházi rend és néhány katolikus főúr nevében ünnepélyes óvást ne emeljen magának a linzi békeszerződés szövegének országgyűlési becikkelyezése ellen.³⁸³ Az erdélyi fejedelem felső-magyarországi hadjáratára pontot tevő egyezség megszületése és végrehajtása ellen addig is minden tőle telhetőt elkövetett, hiszen a békeponatok maradéktalan betartása megtörhette volna a katolikus restauráció lendületét.³⁸⁴ A tiltakozásról – amely egyébként úgymond érvénytelensége okán a törvénytárba is bekerült³⁸⁵ – a bíborosi ajánlattal összefüggésben egy másik forrás is megemlékezik. A Lippay kinevezése érdekében 1652-ben Róma számára készített emlékirat azt említi, hogy amikor az udvar felkínálta számára a bíborosi kalapot, a prímás a jobbágyok szabad vallásgyakorlata és a jezsuiták országból való kitiltása ellen protestált.³⁸⁶ Márpedig utóbbi követelmény csupán a békeponatokban szerepel, az országgyűlés napirendjén és az 1647 júniusában elfogadott törvények között már nem.³⁸⁷

További érv az 1646. szeptember–októberi időpont mellett, hogy november elején váratlanul Pozsonyba érkezett Hessen-Darmstadt lovag. A korabeli híradások szerint egyértelműen azért, mert megneszelte, hogy a császár már másvalakit kíván helyette a pápának ajánlani. A diéta okán Magyarországon tartózkodó udvarban ennek kívánta személyesen elejét venni, és vállalta az utazás fáradságait.³⁸⁸

Az ország közvéleménye tehát legkorábban 1646. szeptember–október fordulóján – és egyértelműen ez a valószínűbb³⁸⁹ –, legkésőbb pedig 1647 júniusában értesülhetett arról, hogy napirenden van az esztergomi érsek bíborosi kinevezése.³⁹⁰ Zrínyi sorai: „Az mi szent Házunknak ű bü komornikja / Mi igaz bütüinknek erős tartalékja / Ki fogjuk esmerni űtet e napokba, / Mert Isten akarja, öltözzék bímborba...” vélhetően ezt a pillanattnyi közérdeklődést örökítik meg. Vagyis azt a várakozást, amely a prímás döntését övezte, hogy tudniillik engedve az udvar csábításának és elveit feladva személyes érdekeit helyezi-e előtérbe. Ami egyben felemás módon hosszú időre a vallási konfliktusok kiéleződésének is elejét vette volna. Bécs ajánlatának visszautasítása

³⁸³ A történeteket ismerteti: ZSILINSZKY, *A linczi békekötés és az 1647-ki vallásiügyi törvényezések*, 343; *A magyar országgyűlések vallásiügyi tárgyalásai II*, 503.

³⁸⁴ Vö. ZSILINSZKY MIHÁLY, *Lippay György és a tokaji tanácskozmány 1646*, Századok 20 (1886) 400–424.

³⁸⁵ *CIH* III, 420–423.

³⁸⁶ BAV Chigi latini, vol. N III 72, fol. 203r.

³⁸⁷ *CIH* III, 414–521. Sőt III. Ferdinánd leiratban jelentette ki: nem tűri, hogy a diéta a linzi békében foglaltaknak megfelelően rendelkezést hozzon a jezsuiták ellen. MOL MKL Acta diaetae (A 37), n. 65/1647.

³⁸⁸ „*Hieri gionse in questa città all'improvisto il Lantgravio d'Hassia, che deve esser nominato cardinale, forsi per haver havuto qualche vento che la maestà sua fosse per mutar la nominazione in altra persona, al che vedrà di rimediarsi.*” Walter Leslie Federigo Savellihez, Pozsony, 1646. november 10. AS Roma, Arch. Sforza-Cesarini, Part. I, Corrisp., bust. 232 [ord. cron.].

³⁸⁹ Bécsnek már 1647 februárjában megvolt az új jelöltje Hessen-Darmstadt helyett. Lásd alább.

³⁹⁰ Szűkebb környezete természetesen már ezt megelőzően tisztában volt terveivel: „a palliumot... sok esztendeig viselje Nagyságod és az süveg [ti. a bíborosi kalap] is rövid nap utáná következzenek...” Lippay János a prímáshoz, Tokaj, 1646. május 3. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 14. cs., 91. fol.

viszont azt jelentette, hogy Lippay György hosszú időre búcsút mondhatott régóta dédelgetett bíborosi álmainak.³⁹¹

Pedig ha élt volna a kínálkozó lehetőséggel, már 1647. október 7-én, vagyis az első olyan kreációkor, amikor X. Ince, ha formálisan nem, de a gyakorlatban mégiscsak figyelembe vette a koronák nevezéseit, a kiválasztottak között lehetett volna.³⁹² Személye ellen a Kúriában vélhetően semmi olyan érvet nem tudott volna felhozni, ami kellőképpen megmagyarázta volna, hogy a francia és spanyol korona jelöltje mellett III. Ferdinánd császár pártfogoltját miért hagyták figyelmen kívül. Mint ahogy a Habsburg-diplomácia ügyetlensége és a császári nominációs politika merevsége miatt valójában megtörtént.

* * *

Bécs ugyanis ahelyett, hogy több személlyel kísérletezett volna, a legkisebb mozgásteret sem hagyta Rómának. Látva a Hessen-Darmstadt-nál tapasztalt, a korábbi ígérek ellenére folytatódó kúriai hezitálását,³⁹³ a flandriai hadszíntérre távozó máltai lovagot – tessék-lássék beleegyezésével – átmenetileg elejtette. Helyére csakhamar, már 1647 februárjában új igénylőt állított csatasorba.³⁹⁴

³⁹¹ Zrínyi sorai tehát némileg mást jelentenek, mint amit első olvasatban gondolhatnánk, és határozotlan úgy tűnik, hogy az országgyűlés ideje alatt keletkeztek. Mivel ez a szakasz fontos támpontja a *Szigeti Vészedelem* keletkezési ideje meghatározásának, azt kell mondanunk, hogy eszerint a költő 1646 őszén már az eposz XIV. énekénél tartott. (Több kortársának említése ebben az énekben talán szintén a közös pozsonyi tartózkodásra vezethető vissza.) Lippay bíborosságának kérdése az eposz megjelenéséig máskor nem került terítékre; a sorok kihúzása nemcsak a bán-prímás személyes viszonyának, hanem az aktualitás megszűnésének nézőpontjából is szemlélhető. – Az idézet keletkezését a kutatás a báni kinevezés támogatásával összefüggésbe hozva 1648 első harmadára tette. Adataim és belőlük levont következtetésem az 1645–1646-os keletkezést támasztják alá, amelyet a megjelenésig még számos igazítás követett. Vö. KOVÁCS SÁNDOR IVÁN, *Mikor írta Zrínyi a Szigeti Vészedelemet?*, Irodalomtörténeti Közlemények 87 (1983) 189–196, 191–192; [Uő], *Alírikus Zrínyi*, Budapest 1985, 52–53. – Zrínyi 1646 őszén, nemcsak mint főrend, hanem mint a diéta előkészítésével megbízott főlovászmester, Pozsonyban tartózkodott, míg 1647 júniusában úgy tűnik, hogy nem. Vö. KLANICZAY TIBOR, *Zrínyi Miklós*, Budapest 1964, 330; *Zrínyi Miklós összes művei. II: Levelek*, kiad. KLANICZAY TIBOR–CSAPODY CSABA, Budapest 1958, 60–61, n. 61–62.

³⁹² HC IV, 29; a körülményekre lásd GIANVITTORIO SIGNOROTTO, *Lo squadrone volante. I cardinali „liberi” e la politica europea nella seconda metà del XVII secolo*, La corte di Roma tra Cinque e Seicento, 93–137, 108. – X. Ince kreációira: PASTOR, *Geschichte der Päpste XIV*, helyenként; pontifikátusára további irodalommal: TUSOR, *A barokk pápaság (1600–1700)*, 54–59 és *passim*.

³⁹³ Ennek alkalmi jellegű okaira lásd Luigi Spinola (utólagos) beszámolóját III. Ferdinándhoz, Róma, 1647. április 13. ÖStA HHStA Rom, Varia, Fz. 9, fol. 85–88.

³⁹⁴ „Ricevo con quest’ordinario due benignissime di vostra maestà Cesarea delli 8 del caduto, in una si degna di prefigermi che ho da tenere per la promozione de’ cardinali, e del soggetto, che la maestà vostra Cesarea sarà per nominar a suo tempo in luogo del prencipe Federico Langravio d’Hassia, e così puntualmente mi regolerò.” Savelli III. Ferdinándhoz, Róma, 1647. márc. 3. Uo., Dipl. Korresp., Fz. 56, Konv. Savelli an Ferdinand III. 1647, fol. 59–60. Savelli hat nappal később pontos utasítást kért, hogy mit tegyen az új jelölt érdekében: „Dovrà succedere a suo tempo la promozione de cardinali ad istanza di vostra maestà Cesarea e delle corone, e che tra questi vi sarà principalmente il soggetto nominato dalla vostra maestà Cesarea...” Uo., fol. 37 (!).

Ám nem a jelölésre a hagyományoknak megfelelően és azokra hivatkozva³⁹⁵ ez-úttal is pályázó német Rota-auditort, Christoph Peutingert³⁹⁶ hanem az előkelő, és az Egyháznak több bíborost, püspököt is adó genovai családból származó, mindössze 25 esztendőös Carlo Emmanuel Durazzót.³⁹⁷ Nominációját azonban Federigo Savelli követ a határozott uralkodói felszólítás ellenére³⁹⁸ sem adta át a pápának. Egyrészt mert baráti szálak fűzték Hessen-Darmstadthoz,³⁹⁹ másrészt mivel előzetes tájékozódása alapján tisztában volt azzal, hogy Róma választása sohasem fog Durazzóra esni. Nemcsak olasz származása miatt, hanem mert nevezéséért cserébe

³⁹⁵ „Cum divi imperatores Rodulphus, Mathias, Ferdinandus secundus gloriose memoriae tribus Rotae auditoribus meis immediatis antecessoribus, postquam per plures annos in Rota sederunt, nominationem Caesaream pro cardinalatu clementissime concesserint, quamvis ego, qui meritis multo me inferiore agnosco, similem gratiam petere non audeam, quia tamen ex cessione principis Langravij di Darmstat alium seu alios nominandos esse pro dicta dignitate intellexi, solummodo hinc humillime insinuo, si placeret suae Caesariae maiestati ratione meae personae deterius nihil pati hoc sacrum tribunal, ex quo plurimi summi pontifices et ultimi quidem tres nostris temporibus, videlicet Clemens VIII., Gregorius XVI.^{us} et modernus sanctissimus dominus noster, Innocentius X.^{mus} orbi Christiano maxime proficui, cardinales vero innumeri prodierunt, huius aequitatis intuitu et antecessorum imperatorum exemplo me aliis nominandis adiungere, ne ego, quem sacra Caesaria maiestas vestra in ingressu in Rotam inclytae nationis nostrae bonorem restituisse dicebat, deterioris conditionis effectus videar, quam alii mei antecessores fuerunt, sive deinde nominationis effectum consequar sive non, quod dispositioni divinae relinquo, saltem honori meo abunde consultum erit, si Caesaria vestra maiestas per nominationis gratiam orbi testabitur me non minus, quam antecessores meos muneri meo satisfacisse...” Christoph Peutingert III. Ferdinándhoz, Róma, 1647. április 2. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 56, Konv. Peutingert an Ferdinand III. 1647, fol. 1.

³⁹⁶ Peutingert 1647. szept. 13-án arra figyelmeztetve ismételte meg kérélmét, hogy kúriai bennfentesektől származó értesülések alapján bizonyosra vehető francia részről Michele Mazarin (lásd alább) kinevezése, és ezt a lehetőséget német részről ki lehetne használni, hiszen a legutóbbi alkalommal, még VIII. Orbán idején a franciák (La Valenze) és a spanyolok (De Lugo) mellett a németeket egyszer már mellőzték. Uo., fol. 5.

³⁹⁷ „Cum familiae et maiorum, a quibus oriundus est Carolus Emanuel Duratius dignitas, tum praeclarissimarum dotum ac virtutum, quae in eo resplendent ornamenta animum movent nostrum, ut eundem ad cardinalitiae dignitatis fastigium provecum perquam enixe cupiamus. Reverenter igitur pro solita nostra fiducia sanctitatem vestra requirimus, uti eundem prae omnibus aliis, etiam Friderico Langravio Hassiae alias nominati hac prorsus cardinalium creatione inter purpuratos patres eius ordinis referre haud gravatim dignetur.” III. Ferdinánd, Pilsen, 1647. augusztus 30. ÖStA AVA Arch. Harrach, Kard. Ernst, Biographica, Kart. 172, fol. 462. – A Durazzókra: DBI 42, 142–185 és HC IV, 24. 122. 207; V, 13. Simónia-kísérlete után Durazzo nem futott be egyházi karriert. Rövid életrajza a jelöltség említése nélkül: DBI 42, 142–143.

³⁹⁸ „Quem in modum sanctitati suae venerabilem Carolum Emanuelem Duratium prae omnibus aliis etiam Friderico Langravio Hassiae alias nominato ad cardinalitiam dignitatem proxima promotione provebendum nominarem, ex apposito praeter originale litterarum exemplo fusius percipietis. Quando igitur plurimum nostra interit eidem huiusce commendationis fructum non solum certo constare, sed ut promotio cardinalium quantocius suum sortiatur effectum. Proinde clementer vobis committimus, ut petita ad hoc peculiari audientia non modo praelibatas originales nostras quamprimum tradatis, sed iis simulcum verborum in praesentiarum officiis, tum in posterum ubicunque res et occasio postulerit, et omni sollicitudine et diligentibus curis prosequamini, quae ad praelibatae nominationis nostrae effectum celerius obtinendum quam maxime opportuna et efficacia visa fuerint, atque in eo peragendo exequamini benignam nostram voluntatem.” III. Ferdinánd Savellihez, Pilsen 1647. augusztus 30. Egykorú másolata: ÖStA AVA Arch. Harrach, Biographica, Kart. 172, fol. 462.

³⁹⁹ REGINA ELISABETH SCHWERTFEGGER, Friedrich von Hessen Darmstadt. Ein Beitrag zu seinem Persönlichkeitbild anhand der Quellen im Vatikanischen Archiv, ASK 41 (1983) 165–240, 169.

köztudomásúlag jelentősebb összeget ajánlott fel a császári kincstárnak.⁴⁰⁰ Jóllehet Savelli passzívítása azt eredményezte, hogy 1647 őszén Rómában figyelmen kívül hagyták a császári igényeket,⁴⁰¹ Bécsben először elfogadták a követ érveit.⁴⁰² Meggyőződve azonban Durazzo némi spanyol támogatottságáról⁴⁰³ 1648. április 27-én ismételten arra utasították, hogy puhatolódzzon a genovai érdekében.⁴⁰⁴ Mégpedig abból a sajátos – egyszerű diplomáciai manővernek tűnő – célból, hogy úgymond megbizonyosodva a nevezés reménybeli sikeréről, már megnevezhessék a következő favoritot.

A Titkos Tanács május 12-ei dekrétuma szerint Durazzo sikere esetén az új jelölt – ezúttal nyomatékos és többszöri – spanyol javaslatra Bécs madridi követe és egyben a Titkos Tanács tagja, Francesco Carretto⁴⁰⁵ granai-savonai őrgróf (*marchese*

⁴⁰⁰ „...*et in ogni occasione, che si dava, inculcava* [i.e. pontifice] *che sua maestà Cesarea fovesse nominare al cardinalato soggetti nazionali e non Italiani, riprebindendo grandemente quello, che in questa materia è passato circa la persona d'un tal signore Durazzo, dicendo che egli a contarsi ha comprato la nomina al cardinalato.*” Ezt Leonhard Pappus alább idézendő jelentésében említi.

⁴⁰¹ Az 1647. évi kinevezések egy rendkívül bonyolult diplomáciai játszma eredményei voltak. X. Ince úgy próbálta az akadályokat áthidalni, hogy a francia jelöltet, Michele Mazarint olaszként és saját választottjaként, a spanyolt pedig *in petto* kreálta. Előbbi a francia főminiszter Jules Mazarin fivére volt, akinek célba érkezését megakadályozandó Federigo Savelli követ már évek óta harcban állt az érdekében ügyködő Gremonville francia követtel (vö. a császári követ 1645. április 15-ei beszámolóját: ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 55, Konv. Savelli an Ferdinand III. 1645, fol. 58). Az előzményekre lásd Savelli hosszas jelentését III. Ferdinándhoz, Róma, 1647. augusztus 17. Uo., Fz. 56, Konv. Savelli an Ferdinand III. 1647, fol. 95–96. E jelentés alapján úgy tűnik, hogy Savelli nem számolt a bíboroskreáló konzisztórium esedékeségével. Vagy ha számított is rá, nemcsak Hessen-Darmstadt irányában volt elfogult, hanem családlilag is érdeklelt volt az ügyben, amint azt unokaöccse, Fabrizio Savelli salernói érsek októberi előléptetése mutatja. Róla a szokványos formáságtól talán itt elütő módon Savelli nem mulasztotta el megjegyezni, hogy az uralkodó – más híján – a saját kreatúrájának tekintheti. Róma, 1647. október 12. Uo., fol. 120–121.

⁴⁰² 1648. január 3-án. Vö. az eggyel ez után következő jegyzetben idézendő forrást.

⁴⁰³ „*He visto vuestra carta, en que me dais noticia de haveros propuesto el serenissimo emperador mi hermano a sù santidad para la dignidad del cardinalato, e que nodudo havrà sido su primer motivo la buena relacion, con que se halla de la virtud y meritos, que concurren en vuestra persona, ny yo podrè de far de tener particular contentamiento de quanto fuere acierto i conveniencia en el servicio di sù maestad Cesarea de las vuestras le recibirè tambien por las consideraciones referidas, i las de mas, que me significais de que en las ocasiones, que se ofrecieren bolgare poderos haver demostracion.*” IV. Fülöp (1621–1665) Durazzoához, Aranineza, 1648. április 24. Egykorú másolata: ÖStA AVA Arch. Harrach, Kard. Ernst, Biographica, Kart. 172, fol. 462.

⁴⁰⁴ „*Mimime vobis expedierit quemadmodum 3° Ianuarii proxime praeteriti vobis iniunxerimus, ne nominationem pro Carolo Emmanuelli Duratio ad cardinalitiam dignitatem promovendo 30 Augusti anni elapsi 1647 expeditam citra ulterius mandatum nostrum suae sanctitati praesentaretis. Tametsi igitur aliquatenus recordemur rationes quasdam, cur dictus Duratus vix ad illam nominationem promovendus videretur, a vobis fuisse perscriptas, attamen quo tandem certi aliquid in hoc negotio possimus statuere, benigne et enixe vobis committimus, ut dextere quasi ex vobis et sine mandato nostro omni studio maximo apud sanctitatem tam ex aliis locis, quibus opportunum erit, penetrare, et certo comperire satagatis, an, quae si praelibata nominatio nostra praesentetur, effectus pro dicto Duratio obtinendí, spes, super qua ulterior prosecutio huius nominationis certo fundari queat, concipi ac haberi possit, ac de eo nobis quamprimum informationem plenam vestram una cum noto vestro necnon copiam praelibatarum litterarum vestrarum, quae in archivis nostris nec reperiantur, transmittatis.*” Prága, 1648. április 27. Uo.

⁴⁰⁵ SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, 213–214; G. MECENSEFFY, *Habsburger im 17. Jht. Die Beziehungen der Höfe von Wien und Madrid während des Dressigjährigen Krieges* (AÖG 121/1), Wien 1955, 59–71.

di Grana e conte di Millesimo) lesz.⁴⁰⁶ Hivatalos ajánlása a pápának már 1648 őszén megtörtént,⁴⁰⁷ de amint az várható volt, nem Durazzo elfogadása, hanem annak végleges kizárása miatt.

Carretto, ha lehet, még Durazzónál is csapnivalóbb kedvezményezettje volt az 1640-es évek spanyol befolyás alatt álló császári nominációs politikájának. Bécs három éven keresztül szinte megállás nélkül ostromolta a Kúriát a márkí elfogadása érdekében.⁴⁰⁸ A Kúria részéről tüstént sorolni kezdték az ellenvetéseket. Felhozták nemzetiségét, katonamúltját, diplomáciai megbízatását, a klerikusi állapot teljes hiányát, amit még egy korábbi kettős házasság is súlyosbított.⁴⁰⁹ A Habsburgok ellenben a számos korábbi példát hangoztatták, amikor a Szentszék elfogadott itáliai jelölteket, s azt, hogy olasz származása ellenére a madridi követ valójában németnek számít, mivel már régen a Birodalom területén telepedett le. Javai is ott találhatóak, mindkét felesége német volt, sőt fiai tagjai a birodalmi udvari tanácsnak és a kölni káptalannak, ami csak németek számára lehetséges.⁴¹⁰

⁴⁰⁶ „*Sacra Caesarea maiestas dominus noster clementissimus benigne percepit et consideravit, quae eidem serenissimus rex catholicus antebac tam per duplicatas litteras, quam per oratorem suum extraordinarium excellentissimum dominum duce[m] Terrae Nouae, tum novissime per alium oratorem suum extraordinarium dominum comitem de Luminares ratione consiliiarii sui secreti oratoris extraordinarii ad serenissimum regem catholicum, domini Francisci ex marchionibus de Carretto marchionis de Grana ad cardinalitiam dignitatem nominandi repraesentavit. Reque diligenter ac mature determinata secundum praesentem statum nominationis ad dictam dignitatem cardinalitiam pro domino Carolo Emmanuele Duratio nuper expeditae aliter non potuit, quam ut oratori suo extraordinario apud summum pontificem domino duci Sauello negotium daret certo explorandi, atque certa fiducia haberi queat, quod praelibata nominatio iam tum pro dicto Duratio expedita effectum habere possit, prout ex copia litterarum hinc apposita videre est. Sicut igitur maiestas sua Caesarea responsum super ea commissione etiamnum expectat, ita clementissima resolvit, quod si certa fiducia haberi non possit, quod dicta nominatio effectum suum obtentura non sit, tum neminem alium nunc proxime ad eandem cardinalitiam dignitatem, quin ipsum supranominatum consiliiarium suum secretum dominum Franciscum marchionem de Grana nominare velit. De quo memorata maiestas sua Caesarea dicto excellentissimo domino oratori extraordinario comiti de Luminares hinc constare voluit... per imperatoriam maiestatem in consilio suo secreto...*” ÖStA AVA Arch. Harrach, i.h., fol. 463.

⁴⁰⁷ Federigo Savelli 1648. november 14-ei levelében jelentette, hogy átadta a pápának Carretto jelölését. Lásd III. Ferdinánd erre hivatkozó levelét Savellihez, Bécs, 1648. december 5. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 57, Konv. Ferdinand III. an Savelli 1648 [*ord. cron.*].

⁴⁰⁸ Lásd Harrach bíboros erről összeállított, mintegy 20 iratot tartalmazó listáját: ÖStA AVA Arch. Harrach, Kard. Ernst, Korresp., Kart. 133, Konv. „Allgemeines”, fol. 26–27; valamint Federigo Savelli követ 1649. szeptember 4-ei jelentését (ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 56, Konv. Savelli an Ferdinand III. 1649, fol. 18); és ASV Segr. Stato, Principi, vol. 63, fol. 22r.

⁴⁰⁹ „*Hier sera l'imperatore mandò da me il conte Curtz suo consigliere intimo, acciò mi dicesse, come fece, che per la confidenza, che sua maestà haveva in me, pigliava risoluzione di communicar meco un negozio di sua molta premura, et era che il duca suo ambasciatore haveva penetrato qualche durezza di sua beatitudine nel particolare della promozione del marchese di Grana in tempo, che la maestà sua credeva di esser prestamente consolata. Disse che al sudetto marchese si opponevano tre cose, l'una, che non fusse nazionale, l'altra, che fusse in posto d'ambasciatore, l'altro che non fusse, nè adesso, nè prima in stato chiericale.*” Camillo Melzi bécsi apostoli nuncius Giovanni Giacomo Panziroli bíboros államtitkárhoz, Bécs, 1649. október 30. ASV Segr. Stato, Germania, vol. 145, fol. 244r–245v (*ciffre*).

⁴¹⁰ „*Disse che queste opposizioni a sua maestà parevano molto leggieri. La prima perché in questi soggetti nominati o raccomandati da prencipi non si era quasi mai havuto questo risguardo, come ve ne erano gl'esempi*

A követi tiszttel kapcsolatban egyéb precedensekre hivatkoztak, és biztosították az ügyben tárgyaló Camillo Melzi pápai nunciust, hogy kinevezése esetén Carretto azonnal megváltja madridi posztjától.⁴¹¹ A klerikusi jegyek, illetve állapot fogyatékosságait azzal igyekeztek feledtetni, hogy – szerintük – a Szentszéknek más alkalmakkor nem okozott nehézséget a kinevezettek korábbi laikus, sőt katona volta sem, ezzel szemben Carretto márki már jó tíz éve felhagyott a katonáskodással, második házassága pedig nem volt bigámia, mert megkötéséhez pápai felmentést szerzett. Ráadásul az egyházi rend négy alsó fokozatát már fel is vette – hangzott a végső érv.⁴¹² A bécsi udvar részéről egyáltalán nem törekedtek a megegyezésre. Még egy esetleges *in petto* kreációt is a kérés megtagadásának tekintettek volna.⁴¹³ A Carretto mellett szóló megfontolásokat természetesen nemcsak a pápai nuncius, hanem Savelli követ útján is X. Ince tudomására hozták.⁴¹⁴

tanto antichi, quanto moderni, e perché il detto Marchese ben potea passar per nazionale non solo per l'origine antica di sua casa, ma anco per l'incolato di tanti anni fatto in Germania per haverli trasportato tutto il suo havere, per haver havuta due moglie ambe Tedesche, e per haver li figliuoli già ammessi al consiglio aulico et ai canonicati di Colonia, il che d'imperio e quel capitolo non suol conceder se non a Tedeschi." ASV Segr. Stato, Germania, vol. 145, fol. 244r–245v (ciffre).

⁴¹¹ „La seconda perché la qualità d'ambasciatore non pare esclusiva al cardinalato essendovi molti esempi di soggetti promossi da quel ministero a tal dignità, e tuttavia sua maestà havea già dato ordine che subito seguita la promozione cessasse il sudetto ministero, e quando anche bisognasse, e le cose fussero appuntate, ritirarebbe il marchese da Spagna, sebben con molto suo scommodo prima dell'istessa promozione.” Szintén ASV Segr. Stato, Germania, vol. 145, fol. 244r–245v (ciffre). – Carretto bíborosságára számítva utódát a madridi követéségi élén már 1648 őszén kinevezték Johann Wieckhard von Auersperg személyében, akiről a nuncius tudni vélte, hogy Carretto után szintén felterjesztik a bíborosi kalapra: „Sua maestà Cesarea hieri prima della partenza de figliuoli dichiarò su ambasciatore ordinario in Spagna il signor conte d'Auspergh... maggior-domo del re d'Vngberia. Ciò si fa per dar il successore del marchese di Grana, quando segua la sua promozione al cardinalato... Il detto signor conte d'Auspergh è un huomo molto buono e molto pio, affezionato alle cose ecclesiastiche, che alla corte di Roma, e nella seconda nomina, come qui chiamano, sarà probabilmente raccomandato da sua maestà Cesarea per il cardinalato.” Az esemény, mint a VI. fejezetben érintőlegesen látni fogjuk, pontosan két évtized múltán következett be. Melzi Panzirolihoz, Bécs, 1648. november 4. Uo., vol. 145, fol. 200r–201r (ciffre).

⁴¹² „La terza perché la qualità del carattere o professione clericale non par necessaria quanto al precedere alla dignità del cardinalato, essendovi tanti esempi non solo di laici, ma di soldati, che sono stati promossi...” „Disse che la bigamia non vi era più, perché il sudetto marchese ne haveva di già ricevuta la dispensa, che la qualità di laico parimento cessava, perché il medesimo alcuni anni fa haveva preso li quattro ordine minori. La qualità di soldato cessava, perché già erano quasi X anni, ch'egli era consigliere intimo et ambasciatore e non più soldato...” Melzi Panzirolihoz, Bécs, 1649. október 30. és 1649. december 18. Ugyancsak ASV Segr. Stato, Germania, vol. 145, fol. 244r–245v és 258r–259v (ciffre).

⁴¹³ „Disse che sua maestà non pensarà giammai che sua beatitudine applichi l'animo al partito di ritener in petto il soggetto nominato da se, perché simil cosa tanto rispetto a se, quanto rispetto al mondo sarebbe presta in luogo di pura e semplice negativa. Soggiunse che la pietà e zelo di sua maestà e la sua grande osservanza verso la santa sede e sua beatitudine non meritava simile discontento, e però mi faceva significare tutto questo, e desiderava che io con gli miei uffici opportuni procurassi di superare ogni e qualunque difficoltà.” Melzi Panzirolihoz, Bécs, 1649. október 30. Uo., vol. 145, fol. 244r–245v (ciffre).

⁴¹⁴ III. Ferdinánd 1649. október 23-án Savellinek adott utasítása szintén tartalmazza a nunciussal közölteket. Eredetije: AS Roma, Arch. Sforza–Cesarini, Part. I, Souvr., bust. 14 [ord. cron.].

Míg Melzi Bécsben csupán kitérő válaszokat tudott adni,⁴¹⁵ addig a német problémák rendezésére (trieri koadjutorság és a bíborosi kinevezések) 1649 szeptemberében Rómába küldött jogi szakértő, Leonhard Pappus konstanzi dékán előtt X. Ince kevésbé köntörfalazott.⁴¹⁶ Határozottan megmondta, hogy azért húzódozik Carretto elfogadásától, mert a rutinos diplomata bíborosként Rómában olyan hatékonysággal képviselné a császári érdekeket, és növelné meg az osztrák és spanyol párt együttes befolyását,⁴¹⁷ amit ő már nem látna szívesen.

X. Ince ezek után inkább hajlott volna Hessen-Darmstadt felé, mondván, ha értesülne Carretto haláláról, azonnal bíboros-kreációt tartana, hogy a máltai lovagot kinevezhesse. Az ő esetében ugyanis – újabb rendi lekötöttségei miatt (németországi nagymester lett)⁴¹⁸ – nem kell attól tartania, hogy Rómába jön. Következésképpen attól sem, hogy, miként már többször megtörtént a múltban, koronabíborosként nyíltan szembehelyezkedne a pápai akarattal. Nem úgy, mint a többi kuriális kardinalis, akiket a pápának való kiszolgáltatottságuk miatt csak bíboros-rabszolgaként, *purpurata mancipi*aként emlegetnek – fűzte hozzá jelentésében a konstanzi dékán.⁴¹⁹ X. Ince Hessen-Darmstadt mellett Carretto ellenében egy másik németet is szóba hozott, méghozzá Franz Wilhelm von Wartenberg osnabrücki, majd regens-

⁴¹⁵ „*Risposi brevemente che io rendevo humilissime grazie a sua maestà per la benigna confidenza, che haveva in me, che sopra simil negozio io non havevo nè informazione, nè ordine veruno, che perciò ne havevi dato conto fedelmente a Roma, e che fra tanto potevo assicurar sua maestà Cesarea che la mente di sua beatitudine era propensissima a tutte le sodisfazioni di sua maestà, che fussero adeguate al buon governo del suo pontificato.*” Jelen-tése Bécsből, 1649. október 30. ASV Segr. Stato, Germania, vol. 145, fol. 244r–245v és még 259rv (ciffre).

⁴¹⁶ Pappus 1649. szeptember 25-én kelt instrukciója ezt a két fő pontot említi, és meghagyja a jog-tudósnak, hogy a spanyolokkal és a császárpárti bíborosokkal együttműködve igyekezzenek küldetését célját megvalósítani. Savelli ugyanaznap kapott felszólítást a küldött munkájának segítésére. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 57, Konv. Ferdinand III. an Pappus 1649 [ord. cron.].

⁴¹⁷ A római Habsburg-párti frakciók szerepéről Pappus szintén szól az eggyel ez után következő jegyzetben idézendő jelentésében (fol. 5rv).

⁴¹⁸ Vagyis nagypriorként 1647-től Heitersheimben kellett tartózkodnia. SCHWERTFEGER, *Friedrich von Hessen Darmstadt*, 171.

⁴¹⁹ „*La aversione, che il papa ha mostrato sempre dal promozione al cardinalato il signore marchese di Grama, nasceva dalla apprehensione, c'haveva che quel signore arrivando a Roma havebbe sostenute le parti del servizio di sua maestà Cesarea con maggiore petto e franchezza, che al papa fusse grata, e per questa cagione mi dò a credere che subito intesa la sua morte accelerasse la promozione de cardinali per eleggerne il signor Langravio, il quale egli sa molto bene che non ha il modo di trattenersi a Roma, e di lui non ha che temere, giacché li soli cardinali forestieri hanno qualche libertà di parlare tal volta contro la voglia del papa, li altri sono tenuti così bassi et soggetti, che meritamente si ponno chiamare purpurata mancipia.*” Pappus s.d. zárójelentése III. Ferdinándhoz, Róma, 1650 körül. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 58, Konv. Pappus an Ferdinand III. 1652 (!), fol. 5v. – Pappus zárójelentésében nemcsak a pápa ésszerű érveiről számolt be, hanem Cesi bíboros rendkívül tanulságos álláspontját is kifejtette, miszerint egy keményebb fellépéssel a Kúriánál mindent el lehetne érni, így Carretto kinevezését is: „...sarebbe tal volta bene che sua maestà Cesarea si dimostrasse alquanto più severo e turbido, anzi che piacevole e buono verso il papa, perché noi prelati (così diceva ridendo) siamo furbi, e quanto più a noi si cede, tanto più oltre tentiamo di passare, ma chi si ferma contro di noi, fa che ci fermiamo noi ancora. Non è cosa, che levi maggiormente il sonno alli papi, che quando li prencipi grandi strepitano, se questi stanno quieti, i papi dormono a bell'agio, anzi tonchiano e strepitano loro. Avvertimento, che come venuto dal tal personaggio, io non ho voluto sepelire nel silenzio.” Uo., fol. 4v.

burgi püspököt (1649–1661). Őt annak ellenére hajlandó lett volna kinevezni, hogy Miksa bajor választófejedelem (1597–1651) kifejezetten nem kedvelte.⁴²⁰

* * *

Az esztergomi érsekről a pápa nem ejtett szót, jöllehet Lippay nemcsak a térítések látványos előrehaladásáról, a folyamatosan bővülő egyházi intézményrendszerről részletes képet adó és saját bíborosságára kitérő *ad limina* jelentésében igyekezett magára irányítani a Szentszék figyelmét. Kapcsolatait az Örök Városban 1648–1650 között többször megforduló segédpüspöke, Hyacinto Macripodari, valamint a legkülönbébb ügyekben ekkortájt a X. Incéhez és Giacomo Panziroli bíboros államtitkárhoz írt levelei által is melegen tartotta.⁴²¹

Szintén a nem lankadó érdeklődésről árulkodnak a püspökkari ágens fennmaradt jelentései. Ezeknek továbbra is állandó és kiemelt témája volt a bíborosi kalap kérdése.⁴²² Pietro Giacomo Favilla 1651. április 1-én többek között arról értesítette a prímást, hogy Hessen-Darmstadt a minap Girolamo Colonnánál, Németország császári követi feladatokat is ellátó bíboros protektoránál puhatolódzott, hogy az vajon tett-e lépéseket érdekében a pápánál. Colonna válasza az erre vonatkozó bécsi utasítás hiányában nemleges volt, amit a jövőre nézve Favilla szerfölött biztató fejleményként jellemzett. Leginkább amiatt, mert a lovag érdeklődése ezután a pápai flotta parancsnoki tiszte felé látszott fordulni. Az ügyvivő csak azért aggódott, hogy a nagyhatalmak lehetetlen elképzelései miatt túlságosan is kitolódik a koronabíborosok kinevezése, amire formálisan még egyszer sem került sor, jöllehet már X. Ince pontifikátusának hetedik évében járnak. Félő tehát – hangzott a következtetés –, hogy az üres helyeket ezúttal is a helybéli arisztokrácia, jelesül az Aldobrandinik és Giustinianik kívánságai szerint fogják betölteni.⁴²³

1651. december 3-án Favilla ágensnek arról voltak megbízható értesülései, hogy a bíboroskreáló konzisztóriumra már nem kerül sor karácsony előtt, s hogy az el-

⁴²⁰ „*Ho potuto più volte comprendere che egli desiderava fusse nominato al cardinalato il signor principe vescovo di Osnabrugg, e benché sapeva che l'elettore di Bauiera sarebbe stato contrario a questo proposito, egli non haverebbe considerata questa opposizione, anzi tanto maggiormente havrebbe favorita la persona di detto signore...*” Uo.

⁴²¹ Konkrétan az 1649. évi országgyűlés, amelynek alkalmából a pápai diplomácia segítségét kérte, valamint Erdély és a szentévi búcsú kapcsán. Pozsony, 1648. október 3. 1650. január 7. május 5. ASV Segr. Stato, Cardinali, vol. 13, fol. 178^{rv}. vol. 12, fol. 120^{rv}. 128^{rv}; Pozsony, 1650. május 5. (!) és 1651. július 23. Uo., Vescovi e Prelati, vol. 25, fol. 369^{rv}. 460^{rv}; Pozsony, 1650. január 5. Uo., Particolari, vol. 19, fol. 387^{rv}. – Személyes küldötte kánoni intéstúcióját a prímás Pozsonyból, 1648. október 3-án ajánlotta a Hitterjesztési Kongregáció titkáranak. Archivio Storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o de «Propaganda Fide», Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali, vol. 96, fol. 303^r.

⁴²² Így például megküldte Pozsonyba az 1647-ben kinevezést nyertek névsorát. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 28. cs., 415. fol. (tévedésből az 1656. december 30-ai dátum után elhelyezve).

⁴²³ PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 10. cs., 42–50. fol. (tévesen az 1641. év iratai között). A *DBI* még csak a G betű elejénél tart; a Giustinianikról érdemi tájékoztatást adható kurrens munkához (VÖLKER REINHARDT, *Le grandi famiglie Italiani*, Vicenza 1996) nem tudtam hozzájutni.

hunyt Panziroli államtitkár örökébe lépő kölni nuncius, Fabio Chigi előléptetése mindenképp biztosra vehető.⁴²⁴

Az ügyvivőt a császári jelölt, Carretto váratlan halálhíre mozdította ki megfigyelői szerepköréből. Azonnal érintkezésbe lépett Colonnával, hogy gazdája számára megszerezze nem lebecsülendő támogatását.⁴²⁵ Amint arról 1651. december 16-ai levelében beszámolt, a bíboros protektortól úgy értesült, hogy a márki halála halatán X. Ince szerfölött bosszankodott amiatt, hogy nem teljesítette korábban III. Ferdinánd kívánságát. Az ágens szerint a pápai udvarban meg vannak győződve afelől, hogy a madridi követ helyett a császár most már mindenképpen az esztergomi érseket fogja jelölni, mint a Szentszék számára a leginkább elfogadható személyt. Tudatta azt is, hogy Rómában – vele együtt – mindenki a legnagyobb várakozásokkal tekint az uralkodói döntés elé. Favilla már annyira beleélte magát az esztergomi érsek bíborosságába, hogy kérte Lippaytól, mielőbb küldje el neki címerét. Azt azonnal ki szeretne volna függeszteni háza kapujára a szuverén pfalzi örgrófé mellé, akit szintén ő képviselt a pápai udvarnál.

A római magyar ügyvivő 1644-hez hasonlóan most sem állhatta meg, hogy ne adjon néhány jó tanácsot. Legelőször azt javasolta a prímásnak, hogy még mielőtt a császári nominációt megkapná – amihez szerinte immár kétség sem férhet – írjon X. Incének, valamint a Pamphili-család több, világi és egyházi tagjának. Jelezze, hogy amennyiben az érseki székében történt megerősítése után bíborossá kreálására is ezalatt a pontifikátus alatt kerülne sor, azt a Pamphilik iránt való teljes elkötelezettségével és odaadásával fogja meghálálni. Favilla fontosnak tartotta még, hogy Lippay ne feledkezzen el Colonnáról sem, aki már – tőle egyébként szokatlan módon – tanújelét adta együttműködési készségének, és akire még fontos szerep várt az uralkodói jelölés átadásakor és megfelelő indoklásakor. (A bíboros protektor vélhetően elegendőnek gondolta saját magát a Habsburgok római képviselőjének ellátására. Ebbéli szerepét Lippay csekélyebb mértékben zavarta volna, mint például a korábban hosszú ideig az Örök Városban élő Hessen-Darmstadt.) Favilla, aki saját bevallása szerint a nagy cél elérése érdekében egyszerre szeretett volna Pozsonyban, Bécsben és Rómában jelen lenni, természetesen magára vállalta az általa tanácsolt levelek kézbesítését a pápának, a Pamphili-család tagjainak és Colonnának.⁴²⁶

Ma már lehetetlen kideríteni, hogy a római magyar ügyvivő mire alapozta túlzott derűlátását, s hogy X. Ince előző évi állásfoglalásával szemben 1651 végén valóban az esztergomi érsek jelölését látta volna-e a legszívesebben. Mindenesetre Bécsben a Pappus-jelentésben foglaltakat szívlelték meg. Úgy gondolták, hogy a még mindig roppant fiatal Hessen-Darmstadtnek nagyobb hasznát veszik majd bíborosként. Ezért

⁴²⁴ PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 10. cs., 192–196. fol. (tévesen az 1641. év iratai között).

⁴²⁵ Ezt Favilla az alábbi jegyzetben idézendő jelentésében említi újra. A megbeszélésről küldött részletes leírása elveszett: „*Con l'ordinario passato ho significato a vostra eccellenza la scena l'ho fatto col signor cardinal Colonna sopra la morte del marchese di Grana... Non si scrodi di scriver al cardinal Colonna ringraziando dell'offizio, che si compiacque passare meco sopra questo fatto...*”

⁴²⁶ PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 10. cs., 296–299. fol.

1651. december 23-án Carretto helyén ismét őt ajánlották, hivatkozva előkelő származására és a már VIII. Orbánnál tett lépésekre. (A lovag III. Ferdinánd távoli rokona volt.) Nem feledkeztek el „számos érdeme” elismétléséről sem.⁴²⁷ X. Ince szűk két hónapon belül teljesítette a kérést. Az 1652. február 19-én tartott konzisztóriumon kreált tizenkét új bíboros között egy-egy spanyol és francia társaságában diakónuskardinálisként ott volt a máltai lovagrend németországi nagypriorja is.⁴²⁸

3. KÍSÉRLET A MAGYAR KORONABÍBOROSI „INTÉZMÉNY” FELTÁMASZTÁSÁRA (LIPPAY PRÍMÁS „EXTRA ORDINEM” AJÁNLÁSA)

Annak a Hessen-Darmstadtnek sikere után, akinek helyét már 1646-ban Lippaynak ajánlották fel, Bécsben nem mellőzhették tovább a magyarországi Habsburg-uralom ekkor még legmegbízhatóbb és legkövetkezetesebb képviselőjét. Valószínűleg maga a prímás is tett egyet s mást annak érdekében, hogy 1652. május 26-án a *Reichshofkanzlei* végre kiállította azt a császári iratot, amely a bíborra ajánlotta őt X. Incének. III. Ferdinánd levele szuperlatívuszokban méltatta Lippay politikai és egyházkeresztyén szerepét: kancellári működését, térítéseit, alapításait. Külön kiemelte, hogy Pázmány már egyenesen utódának neveltette a római Német–Magyar Kollégiumban. A levélnek csupán egy kicsinyke szépséghibája volt. Az esztergomi érseket nem a soron következő és hivatalos császári nomináció keretében jelölték, hanem csupán rendkívüli (*extra ordinem*) ajánlást adtak számára:

„A Krisztusban főtisztelendő atya, zombori Lippay György úr, esztergomi érsek és ugyanezen hely örökös [fő]ispánja, Magyarország prímása, született követ, fő- és titkos kancellárunk és tanácsosunk, a magyar királyság nemes családjából származó odaadó s szeretett hívünk, akit egykor a néhai Pázmány bíboros (amint az be is következett) az utódlás reményében a római német kollégiumban szerencsésen neveltetett, hogy a teológiai tudományokban kiváló jártaságra szert tegyen, kora előrehaladtával olyannyira igazolta a várakozásokat és elvárásokat, hogy mind dicső emlékezetű és áldott atyánknak, mind nekünk a legnehezebben dolgokban is kiválóan megmutatta bölcsességét és derekasságát az ügyek intézése terén, nem kisebb dicső-

⁴²⁷ „*Nil omnino dubitamus, quin vestra sanctitas pro paterna sua sollicitudine et pastoralis officii cura in vacantes iam plures senatus cardinalitii stationes novos propediem ecclesiae praesules surrogare intendat. In quo quidem actu, cum regum et principum, qui sanctam sedem apostolicam debito cultu venerantur, desiderii summi pontifices ex recepto more deferre consueverint, nos merito confidimus sanctitatem vestram nostri tanquam primogeniti ecclesiae nostrae dignitatis Caesareae, quam caeteris coronis divina providentia eminere voluit, convenientem cum primis rationem habituram. Vita igitur defuncto nuper illustre [!] nostro et sacri imperii fidele [!] dilecto Francisco de Carretto, ex marchionibus Savonae, marchione Grana, consiliario nostro secreto, ferventer alias hactenus a nobis ad cardinalitiam dignitatem commendato, in praesentiarum sanctitati vestrae denuo proponimus venerabilem et illustrem Fridericum Landgraviium Hassiae...*” III. Ferdinánd X. Incéhez, ASV Segr. Stato, Principi, vol. 62, fol. 42r.

⁴²⁸ HC IV, 30–31. Colonna, aki megbízásának megfelelően végül természetesen Darmstadt érdekében volt kénytelen közbenjárni („*secondo la nomina di sua maestà...havendo operato come dovevo in sollecitare la sodisfazione...*”), még aznap értesítette Bécsset a sikerről. Levele Khurtz titkos tanácsoshoz, Róma, 1652. február 19. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 58, Konv. Colonna an Khurtz 1652, fol. 7.

ségére hűségének, mint az igaz hit gyarapodására. Ugyanis püspöki és érseki működésének ebben a húsz esztendejében mintegy kétszáz ezer lelket vezetett ki az eretnység sötétségéből, s nem csupán a köznép sorából, hanem a mágnások és nemes emberek rendjéből is, köztük teljes főúri családokat. Számos eretnek álpüspök és hittudós tért vissza az Egyház közösségébe, s közel négyszáz szakadár pap választotta az egyesülést az Anyaszentegyházzal. Isten tiszteletének terjesztésére, hogy a jól kezdett vállalkozások erősebb gyökereket eresszenek, kegyességének megfelelően abban is fáradozott, hogy a Jézustársaság atyáinak bőkezűen több kollégiumot, valamint számos szerzeteskolostort alapítson, s hogy a saját költségén tartandó egyháziaknak és nemeseknek alumnátusokat emeljen. Ezért történt, hogy a teljesen száműzött katolikus vallás sok városban ismét virágzásnak indult. Azt is magára vállalta, hogy a kereszténység hatalmas ellensége ellen jövedelmeiből várat tartson fenn, nem azért, hogy hazája, hanem inkább hogy a vallás érdekében szerezzen nevének halhatatlan hírt és dicsőséget. Erényei és érdemei ezen ritka ragyogásának köszönhetően bizony a legkevésbé sem alábbvaló a véghezvitt tetteik dicsőségéről híres elődeinél, akik közül számosan a bíborosi méltósággal lettek feldíszítva. Ezért tehát e korában érett, komoly szavú, a katolikus vallás, a kereszténység és a haza szolgálatában a legnagyobb érdemeket szerzett férfiút Szentségteknek, amennyire csak tudjuk, a legmegfelelőbbképpen ajánljuk, erősen kívánva, hogy őt rendkívüli eljárással, ugyan különleges, de más koronák arra érdemes alattvalói irányában sem új, vagy szokatlan módon a bíborosok nemes kollégiumába jóságosan felvenni méltóztassék. E dolog úgy a köz, mint az Egyház javára és dicsőségére fog szolgálni, s mi különleges jótéteményként fogjuk fogadni.”⁴²⁹

A szokásoknak megfelelően hasonló tartalmú és hathatós közreműködést kérő, azonos szövegezésű leveleket kapott Camillo Astalli-Pamphili bíboros nepos,⁴³⁰ valamint Fabio Chigi bíboros államtitkár.⁴³¹ Bennük az uralkodó a fenti érvek mellett az ország kívánságára (*communi patriae voto*) és a várható kedvező fogadtatásra (*peculiare regni Hungariae solatium*) is hivatkozik.

1652. június 10-én tollat ragadott az esztergomi érsek érdekében a trónörökös, a már 1647-ben éppen Lippay által magyar királlyá koronázott, és a diplomáciai levelezésben hagyományosan csak e címén (*re d'Ungheria*) emlegetett, a trónt végül soha el nem foglaló IV. Ferdinánd († 1654) is. Ő a legmelegebb szavak kíséretében hívta fel X. Ince figyelmét a magyar főpapra, és elsősorban a hazai arisztokráciára gyakorolt pozitív hatását emelte ki.⁴³²

Lippay maga is írt Astalli-Pamphilinek. 1652. június 16-án, Pozsonyból kelt levelében szűkszavúan tudatta a bíborossal, hogy az uralkodó az Egyház javát és a magyarországi térítéseket szem előtt tartva ajánlotta személyét a pápának, s lekötöttségéért cserébe segítségét kérte.⁴³³ Valamivel hosszabban értekezett az ügyet a Szentszék felé Bécs részéről hivatalosan képviselő Girolamo Colonna német bíboros protektornak. Őelőtte már az esztergomi érsekek kiváltságára és Magyarországnak a törökök ellen vívott harcban hozott áldozataira hivatkozott – saját érdemei mellett: „A császári

⁴²⁹ ASV Segr. Stato, Principi, vol. 63, fol. 337v. *Függelék*, 10. sz. Említi – a 433. és 514. jegyzetbeli forrásokkal együtt –, és tévesen IV. Ferdinándnak tulajdonítja GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, III.

⁴³⁰ ASV Segr. Stato, Principi, vol. 64, fol. 277–28v. *Függelék*, 11. sz.

⁴³¹ BAV Chigi lat., vol. B I 5, n. 6, fol. 87–9v. *Uo.*, 12. sz.

⁴³² ASV Segr. Stato, Principi, vol. 66, fol. 2657v. *Uo.*, 14. sz.

⁴³³ ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 34, fol. 320v. *Uo.*, 15. sz. Eljárása nem rendhagyó. Carretto például Panzirolihoz folyamodott 1649. január 19-én, kevésbé szemérmesen. *Uo.*, Principi, vol. 65, fol. 171v.

és királyi Felség, legkegyelmesebb uram meleg szavakkal írt Őzsentségének, hogy csekély személyemet a bíborosi méltóság elnyerésére ajánlja, amiről eminenciátok bővebb értesülést szerezhet Őfelsége megküldött leveleiből. Úgy ítélte Őfelsége, hogy az Anyaszentegyház felmagasztalása és a lelkek megtérése számára e meggyötört Magyarországon szerfölött hasznos lesz, s méltó Őzsentsége dicsőségéhez, hogy ha Őzsentsége, minként minden másban, ebben is elődei dicséretes nyomába lép, akik azt akarták, hogy a legtöbb esztergomi érsek bíboros legyen. Úgy gondolták ugyanis, hogy a magyar nemzet, amely vérének állandó hullatásával fáradozik a kereszténység védelméért, ennek legfőbb atyjától megérdemli a hálának ezt a jelét. És végül hasznos lesz nekem is, mivel a földi dolgok is nyújthatnak vigaszt és jutalmat nemcsak az Ausztriai Háznak, hanem kiváltképpen az Isten Egyházának húsz év során végzett mérhetetlen munkáért...⁴³⁴ – olvashatjuk sajátkezű levelében.

Colonna nemcsak Lippaytól és a még május 26-án kiállított uralkodói levélből értesült újabb teendőiről. Ugyanaznapi keltezéssel egy különleges megbízást is kapott, hogy az iratokat alkalmas időben kézbesítse, és az ügyet minden lehetséges módon és fórumon támogassa. Az utasításban megmagyarázták neki, hogy a rendkívüli (*extra ordinem*) kinevezésen azt kell érteni, hogy a kérés esetleges teljesítése nem befolyásolhatja hátrányosan a „rendes” nominációt, illetve ajánlást, amit III. Ferdinánd a többi uralkodóval párhuzamosan a koronabíborosok soron következő kreációjakor fog tenni („*quod tamen citra praeiudicium sit iuris ordinarii, alias cum coeteris coronis competentis nobis nominationis sive commendationis*”).⁴³⁵

Ismerve a protektor nehézségét, a magyar ügyekben tanúsított, sokszor nem éppen kedvező hozzáállását, az sem lett a véletlenre bízva, hogy az uralkodó levelét valamelyik szokásos pénteki kihallgatáson átadva, a kedvező döntésre milyen további érvekkel próbálja meg rávenni X. Incét. Mivel Colonna ezeket a fejtegetéseket *memoriale* formájában is benyújtotta, abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy fel tudjuk idézni, mik is hangozhattak el a pápa meggyőzésére.⁴³⁶ X. Ince egy másik, kisebb-nagyobb stílárius javításoktól eltekintve azonos szövegű, s csak egy lényegi pontban különböző emlékiratot is kapott.⁴³⁷ A *duplicatum* meglelte azzal magyarázható, hogy az 1652. májusi akcióit – talán a válasz hiánya miatt – a nyári szünet elteltével szeptemberben megismételték, s az uralkodói iratokat újból kiállították.⁴³⁸

⁴³⁴ Eredetije: BSSS Subiaco, Arch. Colonna, Carteggio Girolamo I, n. 222/1652. *Függelék*, 16. sz.

⁴³⁵ BSSS Subiaco, Arch. Colonna, Souvrani, bust. BL, n. 19. *Uo.*, 13. sz.

⁴³⁶ *Alla santità di nostro signore. Considerazione sopra i meriti dell'arcivescovo di Strigonia*. Dátálatlan eredetije: ASV Miscellanea [Armadi I–XVI], Armadio I, vol. 11, fol. 365r–366v. *Uo.*, 17. sz. A hátlapon található államtitkársági feljegyzés szerint az iratot Colonna adta át.

⁴³⁷ ASV Misc., Arm. I, vol. 11, fol. 367r–368v. *Uo.*, 19. sz.

⁴³⁸ 1652. szeptember 22-én. Közülük egyedül a Pamphilihez címzett irat fogalmazványa ismert, amely a korábitól csupán abba tér el, hogy befejező mondatába egy sürgető és a rendkívüli eljárást megismétlő kifejezést (*quamprimum et extra ordinem*) illesztettek (ÖStA HHStA Rom, Varia, Fz. 9 [ord. cron.]). Miként a fogalmazványon szereplő *expeditum* kifejezés bizonyítja, az iratot elküldték.

Vélhetően ekkor készült Chigi államtitkár számára az a hosszabb eszmefuttatás is, amelyre a második pápai *memoriale* záró soraiban hivatkozik.⁴³⁹

A teljes kérdéskör szinte teljes összefüggés-rendszerben feltáró, a fontosabb mozgatórugókat ismertető iratok szerzősége nem lehet kétséges. Teljességgel kizárható, hogy – az egyébként többször alkalmazott eljárás szerint – a Bécsből küldött instrukció alapján a császári követ szerepét betöltő Colonna fogalmazta volna meg őket. Vagy hogy a primástól kapott szempontok szerint a római magyar ügyvivő, esetleg valamelyik ottani, az esztergomi érsekkel közelebbi kapcsolatokat ápoló jezsuita (Inchoffer ekkor már nem élt) önálló munkái lennének.⁴⁴⁰ E tényezők szerepe legfeljebb az emlékiratok olasz fordításának elkészítésére és a *stylus curiae* szabályai szerinti megformázására korlátozódhatott.⁴⁴¹ Olykor a terjengősség bélyegét magukon viselő stílusjegyek, a gondolatvezetés, a számos és pontos információ, az alkalmazott érvelés, valamint a többször felbukkanó személyes elemek alapján ugyanis egyértelmű, hogy a *memorialék* a leginkább érdekelt szereplőnek, magának az esztergomi érseknek a tollából származnak. Az a pár tárgyi tévedés, amire felfigyelhetünk, vélhetően a fordítás során kerülhetett betoldásra, vagy esetleg maga a szerző kozmetikázhatta a tényeket. Egyik esetben sem hamisítási céllal. Inkább csak a mondanivaló gördülékenyebbé tétele, az emlékirat olvasóiban felmerülő apróbb kételyek elsimítása céljából.⁴⁴²

* * *

A Chigi bíboros államtitkárhoz benyújtott emlékirat bevezetőjében az eszményített középkori állapotokat ismerteti. A *Regnum Marianum* újraeledő ideája alapján előljáróban leszögezi, hogy Magyarország kezdettől fogva Szűz Máriának felajánlott ország, aminek tényéről Nagyboldogasszony ünnepén mindig meg is emlékeznek,

⁴³⁹ *Ragioni che ponno esser di motivo perché la santità di nostro signore promova l'arcivescovo di Strigonia*. Datálatlan eredetije: BAV Chigi lat., vol. N III 72 (*Variorum Romae 1652*), fol. 202r–205v. Függelék, 18. sz.

⁴⁴⁰ Az ágensi jelentésekben egyébként több ilyen példára figyelhetünk fel.

⁴⁴¹ Hogy az iratok végső megformálása Rómában történt, azt a bennük egy helyütt szereplő *nostra Italia* kifejezés bizonyítja, ami talán a latinból történt fordítás során alkalmazott kisebb módosításnak tekinthető. Lippay szerzősége ellen egy lényegi érv hozható fel, mégpedig az, hogy életpályája ismertetésénél az említett karrierállomások eltérnek a valóságtól. Lippay ugyanis sosem volt apát, veszprémi püspöksége korántsem tekinthető címzetesnek, és már egri püspöksége előtt kancellár volt. E változtatások azonban szándékosnak is tekinthetők, s a karrier egyenletes, valamint a kánoni előírásokkal összhangban lévő ívét hivatottak szemléltetni (lásd a Chigihez intézett *memoriale* idevágó részének alábbi ismertetését és vö. SUGÁR, *Az egri püspökök*, 309–318; TUSOR PÉTER, *Lippay IV. György, Esztergomi érsek* [1001–2003], 296–303). E megfontolások alapján az tehát elvethető, hogy a végleges szövegváltozat Magyarországon keletkezett volna, bár az olaszul csak mérsékelten tudó Lippay környezetében többen is kiválóan bírták ezt a nyelvet, mint segédpüspöke, Macripodari, vagy a nyelvzseni Szelephény, vagy egy hazai jezsuita.

⁴⁴² A legjellemzőbb példa erre, hogy a szövegben a csanádi püspökség a Szepesség szomszédságában szerepel. Számomra egyértelműen azért, hogy a Szepeshelyen székelő csanádi püspök rezidenciakötelettsége félig-meddig teljesítettnek tűnjön. (A rezideálás kánoni kötelme kapcsán a magyar főpapok közül – miként korábban már előkerült – talán Lippaynak támadt a legsúlyosabb nehézsége a Kúriával.)

és hogy a Mária-tiszteletnek olyan mélyek a gyökerei, hogy még a protestánsok is mindig Szűz Máriát értik a „Miasszonyunk” kifejezés alatt.⁴⁴³ Valószínűleg a szűk egy évtizeddel korábban Inchoffer által közreadott Szilveszter-bullára⁴⁴⁴ vezethető vissza az eredetileg még a Hartvik-legendában gyökerező állítás, hogy Szent István az országot az Apostoli Szék különleges védnöksége alá helyezte, amelynek a történelem során számos előnyét élvezte, hiszen a belső zavargások és a kívülről jövő támadások idején Róma legtekintélyesebb bíborosai hoztak számára lelki és anyagi segítséget.

Az emlékirat érvelése szerint szintén a szent király rendelkezése nyomán alakult ki, hogy az országban és a diétákon az első hely az egyháziaké, leginkább a püspököké, akiket hatalmas birtokokkal és *comesi* címmel ruházott fel. A prelátusok közül kiemelkedik az esztergomi érsek, aki prímás és a Szentszék született követe, egyben pedig fő és titkos kancellár, tanácsos, sőt a király személyét képviselő legfőbb bíró is (*personalis praesentia regia*).⁴⁴⁵ Ezért a múltban e tisztség viselői nemcsak az első helyet birtokolták a Királyságban és az ahhoz csatolt tartományokban, hanem a Szentszék is megkülönböztetett figyelemben részesítette, s ennek kézzelfogható jeleként a bíborosi kalappal is kitüntette őket.

Rettenetes törést okozott 1526-ban a mohácsi csata, ahol a királlyal és számos püspökkel együtt az esztergomi érsek is elesett. A hosszas háborúskodás, amelyet Szapolyai János és I. Ferdinánd folytatott a hatalom megszerzéséért, nemcsak az országot pusztította, hanem tág teret hagyott a legkülönbélebb, régi és új „eretnységnek” a terjeszkedésre, aminek nyomán az Egyház elveszítette kolostorait és gazdag javadalmainak jó részét.

A kedvező fordulatra remény csak 1552-ben nyílt először, amikor I. Ferdinánd újra betöltötte a püspöki székeket, köztük az esztergomi érsekséget, s ezután a prímások egyben az ország helytartói is voltak. A világi rendek azonban, és kiváltképpen a protestáns főurak velük szemben az egyik országgyűlésen egy főurat nádorra választottak, s az lett a király helytartója. A nádori tekintély erősödése éles feszültséget gerjesztett az esztergomi érsekekkel az elsőbbség tekintetében, és a nádorok a helyzetük megszilárdítása érdekében folytatott küzdelmek, belpolitikai csatározások során a katolikusok nagy kárára mind gyakrabban éltek a protestánsok és különösen az erdélyi fejedelem támogatásával.

Az uralkodók nem találtak más hatékonyabb megoldást az áldatlan helyzet orvoslására, mint azt, hogy megszerezzék a bíbort az esztergomi érsek számára, akik ennek köszönhetően rangban megelőzhatték a nádorokat. Így lett bíboros

⁴⁴³ A Mária-kultuszról: NÉMETH LÁSZLÓ, *A Regnum Marianum állameszme a magyar katolikus megújulás korában*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1940–1941, Budapest 1941, 223–292, főként 240–288.

⁴⁴⁴ Keletkezésének rejtélyével újabban BENE SÁNDOR foglalkozott. *A Szilveszter-bulla nyomában*, RGYÉ 10 (2002) 39–80. A kérdésre magam is külön dolgozatban kívánok majd kitérni.

⁴⁴⁵ Ez a nézet Pázmány Esterházy elleni közjogi fejtegetéseire vezethető vissza. Pázmány az 1536. évi 15. tc.-t vette alapul (amely „ősi hagyományok” alapján a prímásénak tulajdonítja a tisztséget), és azt vallotta, hogy a tényleges bírói feladatokat ellátó világi személy valójában mint az ő helyettese jár csak el. Vagyis a problémát az udvari kancellár–főkancellár viszony mintájára kívánta rendezni. Vö. PÖL II, n. 911.

Forgách Ferenc és Pázmány Péter. Forgách alatt tört meg a protestantizmus lendülete, s vette kezdetét az ország rekatalizációja. Pázmány, akinek mind a bécsi udvar, mind az ország előtt óriási tekintélye volt, már számos grófort és bárót megtérített, Nagyszombatban jezsuita kollégiumot (valójában akadémiát) alapított, Bécsben pedig alumnátust (pontosabban szemináriumot), amit róla neveztek el.

Az emlékirat visszatekintése szemlélatomást több helyen sem állja ki a történeti kritika próbáját, ugyanakkor már világosan kihámozható belőle, hogy milyen meghatározott cél, pontosabban aktuálpolitikai érdek alapján manipulálja a tényeket, gyárt koncepciót. Mindez leginkább az esztergomi érsek, mint helytartó alapértelmezésen és a nádori tisztség újabb keletűként történő bemutatásán érhető tetten. Nem Nádasdy Tamás (1554–1562) megválasztásáról, illetve az azt megelőző viharos évtizedekről van itt szó, hanem a 16. század második felének érsek-, pontosabban a hosszas üresedések miatt csak püspök-helytartóinak hosszú soráról,⁴⁴⁶ amelyben az utolsó Forgách Ferenc volt. Mint láthattuk, a prágai udvar részéről valóban belpolitikai helyzetének megerősítése érdekében került sor a primás jelölésére. Az 1608-as esztendő viharos eseményei, bennük Illésházy István (1608–1609), majd rövidesen Thurzó György (1609–1616) nádorrá választása ezt a bíboros-helytartói modellt söpörték félre.

Az emlékirat ennek tényére hivatkozik, ám sem a Forgách–Thurzó, sem később a Pázmány–Esterházy ellentétekben nem játszott szerepet a bíborosi kinevezés. Forgách esetében erre már Thurzó nádorsága előtt sor került, Pázmány Péter és Esterházy Miklós (1625–1645) viszonya pedig voltaképpen 1629 után éleződött ki. A viták során Pázmány, bár bíborosi rangja kétségtávon kívül számos protokolláris és pozícióbeli előnyt jelentett számára – például a bécsi udvarban egyenesen a főhercegekkel tette egyenrangúvá –, minden esetben hazai közjogi érvek alapján igyekezett bizonyítani elsőbbségét, mint például a *memoriale* által is említett királyi személyes jelenléti bíraskodás jogával. A múltban tehát a probléma nem létezett abban a megközelítésben, ahogy az emlékirat kifejti. Sokkalta inkább az 1650-es évek magyarországi belpolitikájában figyelhető meg.

Mielőtt azonban Fabio Chigi államtitkár a hazai erőviszonyok pillanatnyi állásával megismerkedhetett volna, a *memoriale* – amely mind Forgách, mind Pázmány felekezetszervező eredményeivel elég szűkszavúan bánik –, az utód Lippay pályájának, egyházkormányzati és közéleti tevékenységének szentelt hosszabb fejezetet. Előjáróban elsorolja az egyenletesen ívelő karrier főbb állomásait (római tanulmányok után esztergomi kanonok, főesperes és prépost, apát majd címzetes és egri püspök, kancellár).⁴⁴⁷ Nem titkolja, hogy Pázmány, aki úgymond gyakran hangoztatta, hogy egyszer majd fiatal neveltje vállára nehezednek az ország legfontosabb tisztségei, már kezdettől fogva kiemelte őt számos felfedezettje közül.

⁴⁴⁶ Felsorolásuk Szógi László, *Fejezetek a magyar világi és egyházi archontológiából*, Szentpétery Imre, A kronológia kézikönyve (Tudománytár 15, kiad. Gazda István), Budapest 1985, 93–118, 99–100.

⁴⁴⁷ Vö. ismét legújabb tömör életrajzát: Sugár, *Az egri püspökök*, i.h.; Tusor, *Lippay IV. György*, i.h.

Több alkalmas és rangban idősebb prelátus előtt kizárólag személyi tulajdonságainak és buzgalmának köszönhetően esett rá az esztergomi érsekség betöltésekor III. Ferdinánd választása, miként azt az uralkodó Mattei bíborosnak,⁴⁴⁸ az akkori nunciushoz kifejtette. Lippay esztergomi érsekként, tekintve, hogy a Habsburgok erői a nyugati hadszíntéren voltak az idő tájt lekötve, óriási érdemeket szerzett a török szövetséges erdélyi fejedelem támadásának megállításában, amelynek sikere esetén Itália is könnyen veszélybe kerülhetett volna. A háború ellenére számos jezsuita kollégiumot alapított, s különösen nagy előrehaladást tudott elérni a hitterjesztés terén, amikor az akkori nádor (Esterházy Miklós) halála után egy évre ő lett az ország helytartója.⁴⁴⁹ Ez idő alatt számos nemes és főúr tért át „vazallusaival”, vagyis familiárisaival, jobbágyaival együtt a katolikus hitre.

A *memoriale* elmondása szerint az új nádort választó országgyűlésen az uralkodó – aki mindenható minisztere, (Maximilian) Trauttmansdorff sógora, Pálffy Pál megválasztását látta volna szívesen – az erdélyi fejedelem nyomására hajlott az olyan engedmények megtételére, mint például a jezsuiták kitiltása az országból, és hogy az áttért főurakat jobbágyaik nem kötelesek követni a katolikus hitre. Az esztergomi érsek azonban minden erejével küzdött e szándékok ellen. Ekkor hangzott el számára a bíborosi ajánlat, amit ő visszautasított, és olyan hévvel tartott szónoklatot a „*cuius regio eius religio*” elv mellett, hogy III. Ferdinánd császár és király, bár nem voltak inyére szavai, Lippayt egyenesen a „szent érsek” jelzővel illette.

A primás e törekvések ellensúlyozására rögtön egy újabb jezsuita kollégium építésébe fogott (véltetően a trencsényi alapításról van szó),⁴⁵⁰ és a klérus tagjait nemzeti zsinatra összegyűjtve meghagyta számukra, hogy ha valaki támogatná a jezsuiták kiűzésének gondolatát, azt azonnal közösiítsék ki. (A rendelkezésben nem másra, mint az 1648. évi nemzeti zsinat elveszett határozatainak egyikére ismerhetünk rá.⁴⁵¹) Az időközben megválasztott új nádor (Draskovich János, 1646–1648) halála után ismét a primás lett a helytartó.⁴⁵² A lehetőséget a lengyeleknek elzalogosított, színprotestáns Szepesség visszaváltására és rekatolizációjára használta fel. Szintén egy jezsuita rendház alapításával, és az ottani prépostágnak egy buzgó prelátus (azaz Tarnóczy Mátyás) számára történő adományoztatásával ért el eredményt, aki csanádi püspökként Szepesváron rezideálva mind az ottani híveknek, mind egyházmegyéjének segítségére tudott lenni. Mégpedig a jezsuiták közreműködésével olyannyira sikeresen, hogy a protestáns lelkészek, akik az ott lakókat kezdetben

⁴⁴⁸ Mattei csupán küldetése végén, Lippay primási kinevezése után két évvel lett bíboros.

⁴⁴⁹ Az első helytartósági kinevezési iratát nem találtam a kancelláriai fogalmazványok (*Conceptus expeditionum*) között.

⁴⁵⁰ Bár a tényleges építkezés csak 1653-ban vette kezdetét. PETRUCH ANTAL, *A trencsényi jezsuita noviciátus anyakönyve*, Budapest 1942, 5.

⁴⁵¹ PÉTERFFY csupán a zsinati előterjesztéseket és a jezsuitákat az egyházi rend tagjának elismerő primási oklevelet közli. PÉTERFFY, *Sacra concilia*, II, 383–384.

⁴⁵² 1648. augusztus 14-én kapott királyi felszólítást az ország ügyeinek vitelére az új nádor megválasztásáig. MOL MKL *Conceptus expeditionum* (A 35), n. 339/1648.

minden erejükkel a katolikus térítők ellen igyekeztek hangolni, azt állítva róluk, hogy „varázslók”, a „Szentlélek kiáradása folytán” megélhetésüket ma már csak földművelésből tudják biztosítani.

Az újabb (vagyis az 1649. évi) országgyűlésen – folytatja az emlékirat – a prímás a vallásügyi vitákat kiküszöbölendő beleegyezett abba, hogy Pálffy Pál legyen az ország nádora (1649–1654), akivel kezdetben példás együttműködést tudott kialakítani. Viszonyuk azonban az idő előrehaladtával jelentősen megromlott. Pálffy most magának követeli a – király utáni – első helyet az országban. Mind a világi, mind pedig a vallási ügyekben élesen szembehelyezkedik az egyházi szabadságot szívében viselő esztergomi érsekkel. Olyannyira, hogy ez a viszály már-már az ország romlásával fenyegetett. Következésképp a prímás helyzetének megerősítésére a prelátusok és a jó katolikusok azt találták a legkézenfekvőbb megoldásnak, hogy az uralkodó nyerje meg számára a pápától a bíborosi kalapot.

A terjengős *memoriale* ezen a ponton jutott el mondanivalója valódi céljához, vagyis hogy Rómát tevőlegesen bevonja az 1640-es évek végétől nem is annyira vallási, hanem politikai törésvonalak mentén jó egy évtizedig véstesen megosztott hazai belpolitikába. A Lippay és a majdani nádor, Wesselényi Ferenc (1655–1667) neve által fémjelzett irányzat elsősorban a katolizáció érdekeit szem előtt tartva ekkor még fenntartás nélkül támogatta a magyarországi Habsburg-politikát, benne a német csapatok magyarországi állomásoztatását, a törökkel való fegyvernyugvást. A másik, Pálffy Pál, majd leginkább Zrínyi Miklós képviselte felfogás a vesztfáliai béke megkötése után mind határozottabban szorgalmazta a nyugaton felszabaduló haderők átirányítását az oszmán frontra. Ennek elmaradása miatt egyre inkább Erdély irányába tájékozódtak. Idővel a nemzeti királyság gondolatával kacérkodtak, amelyre alkalmas jelöltet véltek találni az új fejedelem, II. Rákóczi György (1648–1660), illetve testvére, Zsigmond személyében.⁴⁵³

Nem lehet kétséges, hogy a bécsi irányzat képviselői, egyháziak és világiak – feltételezhetően a Magyar Tanácsból – valóban kérték III. Ferdinánd királytól a prímás nominációját. A rendek megmozdulásának szükségét e téren, mint láthattuk, a római ágens már 1644-ben kívánatosnak tartotta. 1652-ben nemcsak a *memoriale*, hanem az uralkodói ajánlás is hivatkozik az „ország kívánságára.” Lippay a belpolitikai küzdelem és a bíborosi kinevezés összekapcsolásával két legyet akart ütni egy csapásra. Egyrészt a katolicizmus érdekeire hivatkozva régi álma beteljesülését, másrészt pedig ezáltal Rómát a háta mögött tudva, újabb adut akart felmutatni ellenfeleivel szemben.

⁴⁵³ Vö. a korábban meglehetősen félre-, illetve egyoldalúan értelmezett Zrínyi-Lippay viszony árnyaltabb megközelítésével R. VÁRKONYI ÁGNES, *Az elvesztett idő. Zrínyi Miklós nádori emlékirata*, HK 113 (2000) 269–328; és PÉTER KATALIN, *Zrínyi Miklós terve II. Rákóczi György magyar királyságáról*, Századok 106 (1972) 653–665; [Uő], *A magyar romlásnak századában* (Magyar História), Budapest 1979, 90–104; S. LAUTER ÉVA, *Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653)* (Régi Magyar Történelmi Források 1), Budapest 1989, 16–25; valamint további irodalommal szintén PÉTER KATALIN kandidátusi disszertációja: *A magyar főúri politika fordulata a XVII. század derekán (Pálffy Pál és Rákóczi Zsigmond)*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár.

Az emlékirat befejezésül mindazon érveket sorolja elő Chigi államtitkár számára, amelyekre hivatkozva X. Ince minden egyéb tényezőt figyelmen kívül hagyva szabadon és azonnal felveheti az esztergomi érseket a Bíborosi Kollégium tagjai közé. Mégpedig annak ellenére, hogy a koronabíborosi kinevezések már megtörténtek, hiszen a magyar prímás esetében egy ettől a rendszertől eltérő kinevezésről lenne szó, ami ellen a többi állam sem támaszthatna kifogást.

Legelőször is megismételi azt a gondolatot, hogy Magyarország az Apostoli Szék különleges védnöksége alatt áll („*essendo l'Ongheria sotto la protezione della sede apostolica*”), tehát a pápa egy olyan ország kiváló fiát tüntetné ki, amely az ő és a Szentszék „függeléke” („*può ben honorare sua benignità un soggetto insigne d'un paese dependente da se e dalla sua santa sede*”). Citálja továbbá a Trienti Zsinatnak a Bíborosi Kollégium nemzetközi jellegére vonatkozó előírását. Ezt még azon kiegészítéssel is ellátja, hogy a Zsinat szerint kiváltképpen előnyben kell részesítenie az „eretnekséggel fertőzött” területek főpapjait. Az esztergomi érsek bíborosként nemcsak az Egyház protestantizmussal szembeni élharcosa, hanem a mintegy 300 000 ortodoxszal kötendő egyesülés megvalósítója is lehetne. Erre a garancia a már 100 000, az Egyház kebelére visszavezetett rutén és számos püspök, valamint a havasalföldi és moldvai vajdával ápoljt jó kapcsolatok.

Ismét felsorolásra kerülnek, s ezúttal tételesen is, Lippay alapításai. Összesen három jezsuita kollégium és egy noviciátus, egy a római Német–Magyar Kollégium mintájára létesített szeminárium Nagyszombatban (a *Seminarium Rubrorum*), és még egri püspökként a Pázmáneum kibővítése huszonkét növendékkel akkori egyházmegyéje számára.⁴⁵⁴ Ráadásul a prímás éppen azzal a gondolattal foglalkozik, hogy úgy Nagyszombatban, mind Kassán a már ott lévő jezsuiták és ferencesek mellé Csehországból letelepíti a domonkosokat is, hogy mind a hazai katolicizmus székhelyén, mind az erdélyi protestánsok elleni végeken egy-egy újabb ütőképes vallási, szellemi központot alakítson ki.⁴⁵⁵

Az államtitkár meggyőződését szolgáló és mindent eldönteni kívánó *ultima ratio* ismét jogi természetű, és nem is akármilyen. A magyar koronabíborosi intézmény ideiglenes szünetelésére hívja fel ugyanis a figyelmet: „Nem maradhat megfontolás nélkül azon instancia, amelyet az érsek érdekében Magyarország királyi felsége tett, aki más időkbén a többi koronákkal együtt versenyzett a bíborosok nominációjában, és most meglegecszik csupán ennek a kegynek a kérésével.”⁴⁵⁶ („*Non è senza considerazione l'istanza, che per l'arcivescovo fà e priega la maestà del re d'Ongheria, la quale in altri tempi con l'altre corone concorrevva a nominare i cardinali, e si contenta e priega*

⁴⁵⁴ Az egri egyházmegye bécsi papnevelőjére külön is: FAZEKAS ISTVÁN, *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623–1784)*, A bécsi Pázmáneum, szerk. Zombori István (METEM Könyvek 37), Budapest 2002, 9–176, 28–29. – A három kollégiumalapításba a később kétségkívül megvalósuló *proiectumok* előkészületeit is bele kell értenünk.

⁴⁵⁵ Az alapításokra vö. ismét SUGÁR, *Az egri püspökök*, i.h.; TUSOR, *Lippay IV. György*, i.h. – Lippay tervezései a domonkosokkal igen érdekesek, hiszen például a piaristák letelepedését nem támogatta. A prédikátorok rendje vélhetően kevésbé veszélyeztette az általa előnyben részesített jezsuiták terjeszkedését.

⁴⁵⁶ BAV Chigi lat., vol. N III 72, fol. 202r–205v. *Függelék*, 18. sz.

per questa sola grazia.”) Azaz burkoltan arra hívja fel a szentszéki diplomácia vezetőjének figyelmét, hogy ha a vallás- és belpolitikai érvek nem bizonyulnak elegendőnek, akkor a kül- és állampolitikai szempontok kerülnek napirendre. A felvetés – udvarias megfogalmazása ellenére – az 1660–1690-es évek bíborosjelölései nyomán elemi erővel kitörő viharok egyik előszele, melyekből a Habsburgok jócskán kivették a részüket. Már ekkor nyíltan előhozakodik császári és magyar királyi cím perszónáluniójából adódót problémával, ami majd szinte pontosan egy évszázad múlva, Mária Terézia (1740–1780) alatt válik hevennyé. Korántsem melleleg arról árulkodik: a magyar egyházi elit nemcsak tisztában volt Magyarország hátrányos helyzetével a nemzetközi diplomácia színterén, hanem az „ifjabb király” mozgósításával halvány kísérletet is tett javítására.

* * *

Azok az emlékiratok, amelyek a pápának szólnak, a Chigihez intézettnél jóval szűkszavúbbak. Némely vonatkozásokban mégis lényegesen többet mondanak. Bevezetésükben már egyenesen azt állítják, hogy a magyar királyság alapítására a Szent-szék védnöksége alatt került sor. Majd röviden ismertetik az esztergomi érsek jogállását; az első *memoriale* szerint nemcsak az országban, hanem az Itáliától északra fekvő területeken is általános tiszteletnek örvendő („*che sia venerabile a tutto il Settentrione*”) Lippay pályafutását (szintén kiemelve ebben Pázmány szerepét); Rákóczi támadása idején 1644–1645-ben és az ezt követő országgyűlésen, az ország katolizációja során, kétszeri helytartósága idején szerzett érdemeit, alapításait.

A Chiginek írtaktól eltérően nem térnek ki a nádori tisztség „újszerűségére”, Lippay Kárpátokon túli kapcsolataira, de megemlítik az érsek jártasságát a teológiában, az egyházjogban, a hitvitákban, a conciliológiában és az egyháztörténelemben. Az általa megtérítettek és egyesültek számát összesen 400 000-re teszik. Egyenesen azt állítják, hogy a prímás minden jövedelmét vallási célokra áldozza, sőt az uralkodótól – a nomináció visszautasítása után – az Egyház számára még évi 30 000–40 000 arany juttatást is szerzett.⁴⁵⁷

A pozsonyi országgyűlésen tett bíborosi ajánlat kapcsán a X. Incéhez intézett *memorialék* felelgetik, hogy az esztergomi érsek annak idején „Carretto és mások” előtt jogot formálhatott volna a császári nominációra, s hogy jelenleg is bírja III. Ferdinánd császár, IV. Ferdinánd római (és magyar), ráadásul – bármilyen meglepő is – még a spanyol király ajánlását. (Utóbbi állítást eddig más forrás nem támasztja alá.) A rendes császári nominációt az érsek érdemei mellett azért is mellőzhetőnek vélik ez esetben, mert a hatalmas kiterjedésű Birodalomban rengeteg érdekelt akad e téren, akik között a magyar prímásnak már nem jut hely, illetve csak mögéjük sorolódhat be.

⁴⁵⁷ Vélhetően III. Ferdinánd király 1647. évi, a szerényebb jövedelmű plébánosok ellátásáról gondoskodó, csupán részben végrehajtott rendeletéről van szó. SALACZ GÁBOR, *A vallásalap kezdeteinek története*, A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve II (szerk. Angyal Dávid), Budapest 1932, 95–111, 99–101.

Az emlékiratok a Chigi elé tárt *ultima ratió*t megtámogatandó külön kihangsúlyozzák, hogy Magyarország a Birodalomtól független ország, s ahhoz – legalábbis az első emlékirat szerint – semmi köze sincs („*l’Ongheria essendo provincia separata, non ha che far con l’imperio*”). Természetesen szerepel a primás és a nádor között folyó áldatlan viszálykodás is, ami a második *memoriale* szerint már-már az Itália török ellen védőbástyájául szolgáló ország biztonságát teszi kockára, s aminek a végére egyedül csak Lippay bíborossága tehet pontot.⁴⁵⁸ („*S’aggiunge cosa di non poca considerazione, ed è che fra l’arcivescovo e ’l palatino v’è nata una fiera controversia della precedenza, onde per la loro poco buona corrispondenza cominciano a patire gl’interessi di quel regno, che è l’antemurale dell’Italia contro il Turco, ed essendo cardinale l’arcivescovo cesserebbono queste gare.*”)

Az államtitkárnak címzett emlékirattól eltérően a pápának szólóak egyenesen azt állítják, hogy e viszály lecsendesítésére az ország összes rendje („*tutti gl’ordini del regno ecclesiastici e secolari*”) kérte az uralkodótól az esztergomi érsek bíborosi kineveztetését. E kitétel a korábbiaktól eltérően már jókora túlzásnak tekinthető.

* * *

1652 összehangolt akciói: a spanyolokat is magába foglaló Habsburg-támogatás megszerzése, a történelmi és jogi érvek, vagyis az esztergomi szék és a bíborosi cím összekapcsolása, a magyar koronabíborosi „intézménynek” és az ország közjogi különállásának felelőlegesen, a rekatolizációs sikerek, a hazai belpolitika alakulásának Itália biztonságával való összekapcsolása méltán tekinthetők a magyar egyházi elit részéről diplomáciai csúcsteljesítménynek. A 17. század derekán e felhozott szempontok mégsem tudtak eredményt felmutatni a nemzetközi politika eme sajátos szegletében. Nem lehet azt állítani, hogy Rómában ne foglalkoztak volna érdemben a kérdéssel, bár erre egyedüli bizonyítékul az szolgál, hogy az ügy iratai a korszak legfontosabb magyar vonatkozású problémáinak, például Jakusith 1645. évi, I. Rákóczi György ellen segílyt kérő római követségének anyagával egybekötve maradtak az utókorra.⁴⁵⁹

Ugyanakkor X. Ince pontifikátusának utolsó éveiben a római politika legfőbb célkitűzése – az ismét korlátlan befolyásra szert tevő pápai sógornőnek, Olimpia Maidalchininek köszönhetően – a Pamphili-dinasztia megteremtése volt. Jelesül a családtagok beházasítása a korábbi pápai családokba, s az elkövetkező konklávéra egy olyan szavazati többség biztosítása, amely a megszerzett pozíciókat a jövőben is érintetlenül hagyja.⁴⁶⁰ A legfontosabb eseménynek e téren a VIII. Orbán családjával 1653-ban történő kibékülés tekinthető. A Franciaországból a hatalomba visszatérő Barberinikkel kötött szövetséget egy házasság, és több, VIII. Orbán neposai kíván-

⁴⁵⁸ ASV Misc., Arm. I, vol. II, fol. 367r–368v. *Függelék*, 19. sz.

⁴⁵⁹ Konkrétan a pápának címzett két emlékiratról van szó.

⁴⁶⁰ Rómában a kortársak a mindenható Donna Olimpiát rendszerint csak *rapacissima arpia* néven emlegették. WEBER, *Senatus divinus*, 222–225.

ságának megfelelő bíborosi kinevezés pecsételte meg. Köztük még abban az évben a 22 éves Carlo Barberinié, majd a soron következő, 1654. március 2-ai kardinális-kreáló konzisztórium alkalmával VIII. Orbán utolsó államtitkáráé, az annak idején méltatlanul mellőzött Giovanni Battista Spadaté.⁴⁶¹

Ebben a konstellációban pedig az esztergomi érsek és sajátos szempontjai egyszerűen nem játszhattak szerepet, jöllehet a római eseményekről ügyvivőjének köszönhetően naprakészen tájékozott Lippay nagy várakozásokkal tekintett a Barberinik visszatérte elé. Kinevezése késlekedéséért inkább a bécsi udvar nemtörődömségét, mintsem a Kúriát hibáztatta: „Kegyelmednek immár régen nem vettem levelét, sem az beneficiumok [*egyházi javadalmak*] osztása felől, sem az magam római dolgaimról nem ír semmit is. Úgy veszem eszemben, szintén akkor fogyatkozom meg Őfelsége kegyelmességében, mikor leginkább kellene, ilyen az ő dolgok. Értem az zavarokat melyek történtenek Rómában, de csak Őfelsége akarja, még használhatnak énnekem ezek az állapotok. Ím mast írt úgy értem szép levelet Barberinus, dando parte del matrimonio tra li nepoti [*beszámolva a neposok közötti házasságról*], ha Őfelsége választot adván erre a levélre, uno contentu commendálna [*együttal ajánlana*] engemet Barberinusnak, tudom, mindjárt meg nyerné az pápátul.” – kesergett Szelephény György kancellár előtt.⁴⁶² Befejező soraiiban Lippay minden bizonnyal arra célozhatott, hogy a franciabarát Barberinik újbóli megerősödése miatt keletkezett Habsburg-aggodalmakat egy megfelelő gesztussal, mint például az ő kinevezése, bizonyára el lehetne oszlatni a Kúriában.

Erre azonban Rómának más hasonló lehetősége is akadhatott volna, időközben ugyanis az udvarnak lett már hivatalos jelöltje a Birodalom területéről. Scipione d’Elci bécsi nuncius, Regensburgból, a birodalmi gyűlésről 1653. július 7-ei jelentésében Chigi államtitkárnak arról számolt be, hogy III. Ferdinánd régóta Németország legkiválóbb főpapjai között tartotta számon a helybéli püspököt. Már korábban kifejezésre juttatta neki abbéli szándékát, hogy Hessen-Darmstadt után őt ajánlja bíborra a pápának. Hosszas habozásának oka az volt, hogy időközben számos újabb igénylő merült fel, közöttük elsősorban az esztergomi érsek, aki nagy tekintélynek örvend Magyarországon, s különösen fontos, hogy biztosítsák hűségét, legfőképpen a kiújuló török fenyegetés miatt. Ezért a trónörökös, IV. Ferdinánd saját főudvarmestere, Johann Wieckhard von Auersperg gróf⁴⁶³ útján ekkor még csak arról tudta biztosítani a püspököt, hogy a megfelelő időben teendő császári nomináció kára nélkül, a maga részéről szintén csupán pusztán kegyként fogja kérni bíborosi kinevezését a Szentatyától – írta a pápai követ.⁴⁶⁴

⁴⁶¹ Minderre részletesen WEBER, *Senatus divinus*, 96–97.

⁴⁶² Pozsony, 1653. július 15. S.k. eredetije: MOL Batthyány család levéltára, Missiles (P 1314), n. 29 322. Hogy a levél hogyan kerülhetett a Battyhányak levéltárába, arról rövidesen szólni fogok.

⁴⁶³ SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, 201–202. Bővebb, alapos életrajza: MECENSEFFY, *Im Dienste dreier Habsburger*, 297–509.

⁴⁶⁴ A nuncius bizalmas forrásból merítette értesüléseit: „*Havendo l’imperatore conosciuto sempre monsignor vescovo di Ratisbona per uno dell’i degni e benemeriti prelati di Germania, le haveva perciò più tempo fa*

Az apostoli nuncius sorai abban az értelemben nem minden jelentőség nélküliek, hogy a birodalmi és magyarországi politikai érdekek összeegyeztetése Bécs számára is komoly dilemmát jelentetett az 1650-es évek első felében, hiszen a prímás ekkor a magyarországi Habsburg-kormányzat talán legfontosabb képviselője volt az országban. A kérdés azonban már rövidesen eldőlni látszott. 1653. augusztus 16-án,⁴⁶⁵ majd ismételtén október 18-án III. Ferdinánd az üresedésben lévő kollégiumi helyek közelgő feltöltésére számítva arról értesítette Regensburgból Colonna bíborost, hogy hivatalos jelöltje mégsem az előző évben *extra ordinem* ajánlott esztergomi érsek lett. A császári jogokra hivatkozva a Birodalom és a német nemzet nevében – feltételezhetően a birodalmi gyűlésen tett szolgálatait szem előtt tartva – a regensburgi püspök javára küldte el a nominációját a pápának, valamint e döntése indokait bővebben kifejtve Astalli-Pamphili bíboros neposnak és Chigi bíboros államtitkárnak.⁴⁶⁶

A szerencsés választott az a Franz Wilhelm von Wartenberg volt, akinek a nevét pár évvel korábban már maga X. Ince is felvetette. Az osnabrücki, majd regensburgi püspök a 17. századi német katolicizmus egyik legjelentősebb alakjának számított. Mintaszerű egyházkormányzati tevékenységét – a kedvezőbb anyagi lehetőségek függvényében – az esztergomi érsekét nagyságrendileg felülmúló alapítások, reformzsinatok hosszú sora jellemezte.⁴⁶⁷ Az európai diplomácia terepén is

data intenzione di nominare alla santità di nostro signore la sua persona dopo la promozione del signor cardinale d'Hassia, ma essendosi poi scoperti molti pretendenti, e fra questi particolarmente l'arcivescovo di Strigonia, che come di grand' autorità in Vngaria, lo vorrebbe tener ben affetto, massime nelle presenti congiunture per il timore, che si ha di qualche moto de' Turchi in quel regno. Sento che il re de' Romani facesse intendere al medesimo monsignor vescovo li giorni passati per il conte Auspergh suo maggiordomo maggiore che maestà sua voleva essa medesima supplicare sua beatitudine, affinché si degnasse di promoverlo nella prima occasione in grazia sua senza pregiudizio della nomina, che sarà per fare a suo tempo sua maestà Cesarea, e giacché mi è stato conferito tutto ciò da persona confidente, e che dice haverlo saputo da buon luogo, pertanto ho stimato bene di portarlo a notizia riverentemente di vostra eminenza.” D’Elci nuncius Chigi bíboros államtitkárhoz, Regensburg, 1653. július 7. BAV Barb. lat., vol. 6110, fol. 143–145 (ciffre). – Az Államtitkárság levéltárában D’Elci levelezése rop-pant hiányosan maradt ránk, másolatban viszont több helyen is fellelhető, így még Biblioteca Corsiniana, vol. 535 (33 D 21). 536 (33 D 19). 537 (33 D 20).

⁴⁶⁵ Ezt csak Colonna alább idézendő október 8-ai levele említi.

⁴⁶⁶ E leveleket nem ismerem, csupán a Colonnának küldött, ugyanaznap kelt szokványos kísérőt. Főbb gondolatai: „*Cum facile queat evenire, ut summus pontifex brevi tempore demortuorum cardinalium stationes redintegret, nos consuetudines et turis nostri memores, ne quid nobis, sacro imperio et inclytæ nationi nostræ Germanicæ hac in parte praeiudicetur, tempestive de nominatione nostræ sanctitati suæ significandum duximus, neque personam de ecclesia et imperio vel praeclarius meritam, vel hoc ipso nomine summo pontifici gratiorem nos proposituros existimavimus, quam venerabilem Franciscum Guilelmum episcopum Osnabrugensem et Ratisbonensem... quod quidem summo pontifici per adiunctas pluribus explicamus...*” BSSS Subiaco, Arch. Colonna, Souvr., bust. BL, n. 145.

⁴⁶⁷ Bíborosi kinevezésének hosszas előzményeivel egyik életrajza sem foglalkozik: B.A. GOLDSCHMIDT, *Lebensgeschichte des Kardinal-Priesters Franz Wilhelm, Grafen von Wartenberg, Fürstbischof von Osnabrück und Regensburg, Minden und Verden*, Osnabrück 1866; GEORG SCHWAIGER, *Kardinal Franz Wilhelm von Wartenberg als Bischof von Regensburg (1649–1661)* (Münchener Theologische Studien I/6), München 1954; GEORG SCHWAIGER, *Kardinal Franz Wilhelm von Wartenberg Fürstbischof von Osnabrück und Regensburg (1593–1661)*, Lebensbilder aus der Geschichte des Bistums Regensburg I (Beiträge zur

otthonosan mozgó Wartenberg az akkori kölni nuncius, Fabio Chigi oldalán cselekvő részese volt a vesztfáliai béketárgyalásoknak, amelyek során a legkedvezőbb benyomásokat tette a későbbi bíboros államtitkára.⁴⁶⁸ A magyar prímás tehát Róma szemében nálánál elfogadhatóbb vetélytársat kapott. III. Ferdinánd az 1650-es évek első felében alattvalói közül végre a legmegfelelőbbeket: a katolikus restauráció vezéralakjait részesítette előnyben a bíborosi kinevezések terén. Lépésével alaposan feladta a leckét a Kúriának.

Az 1653. augusztus 16-ai nomináció fogadtatásáról beszámoló Colonna arról értesítette a császári udvart, hogy Wartenberg jelölésének rendkívül kedvező visszhangja támadt Rómában. Egyúttal arra is felhívta a figyelmet, hogy a következő konzisztórium alkalmával nem lehet számítani koronabíborosi kinevezésekre. Ráadásul, tekintve a pápa előrehaladott korát, pontifikátusa alatt valószínűleg ezekre már nem is kerül sor.⁴⁶⁹ Valóban, 1654. március 2-án kilenc új, kizárólag kúriai főtisztviselőkből kreált kardinális nevét tették közzé az Örök Városban.⁴⁷⁰ A lépés egyébként nem jelentette az összes hely betöltését.⁴⁷¹ Az esztergomi érsek számára kért *extra ordinem* promócióra tehát – legalábbis elméletileg – lehetőség nyílt volna. Sőt kifejezetten előnyként szolgálhatott volna a spanyolokkal és franciákkal együtt figyelembe vehető szokványos nevezéssel szemben. Voltaképpen Habsburg-résről is meglehetősen nyugtázták volna, ha a két jelölt közül legalább a magyar prímás

Geschichte des Bistums Regensburg 23–24, hrsg. v. Georg Schwaiger), Regensburg 1989, 277–287; FRIEDELMEIER, *Franz Wilhelm von Wartenberg, Bischof von Osnabrück. Wahl und Informativprozeß 1625–1626*, Papsttum und Kirchenreform, 477–487. – Mintaszerű reform-egyházkormányzati tevékenységére lásd még: HERMANN HOBERG, *Das Konzil von Trient und die Osnabrücker Synodaldedrete des 17. Jahrhunderts*, Das Weltkonzil von Trient. Sein Werden und Wirken I–II (hrsg. v. Georg Schreiber), Freiburg 1951, II, 371–386; WILLIAM C. SCHRADER, *The catholic revival in Osnabrück and Minden 1591–1651*, Catholic Historical Review 78 (1992) 1, 35–50; GEORG SCHREIBER, *Tridentinische Reformdekrete in deutschen Bistümern*, ZSSRG Kan. Abt. 38 (1952) 395–442, leginkább 430skk.

⁴⁶⁸ Ezen együttműködés érdemi fejezetére: KONRAD REPGEN, *Wartenberg, Chigi und Knöringen im Jahre 1645. Die Entstehung des Plans zum päpstlichen Protest gegen den Westphälischen Frieden als quellenkundliches und methodisches Problem*, Dauer und Wandel der Geschichte. Aspekte europäischer Vergangenheit. Festgabe für Kurt von Raumer (hrsg. v. R. Vierhaus–M. Botzenhart), Münster 1966, 213–268.

⁴⁶⁹ „Mi sono giunte le clementissime lettere di vostra maestà Cesarea, colle quali è ristata scritta di farmi intendere la nomina, che haveva stabilita al cardinalato in persona di monsignore vescovo di Ratisbona per la prima promozione da farsi per le corone. Et havendo procurato di scoprire l'intenzione, che qui si ha verso il medesimo monsignore, trovo che è tenuto in buon concetto per le relazioni, che si hanno delle buone qualità sue e per la dipendenza, che tiene dalla maestà vostra. Ma in materia della promozione dico a vostra maestà che la prima doverà esser libera a disposizione di sua beatitudine per soggetti suoi dependenti. E perché di questa non si parla per adesso, si tiene assolutamente che l'altra per le corone non sarà per qualche anno, e per l'età grave del pontefice si può anche temere che non sia per farla. Intorno a che il tempo potrà dimonstrarne più chiaramente il vero.” Colonna III. Ferdinándhoz, Róma, 1653. október 8. ÖStA HHStA, Rom, Dipl. Korresp., Fz. 58, Konv. Colonna an Ferdinand III. 1653 [ord. cron.].

⁴⁷⁰ HC IV, 31.

⁴⁷¹ Az 1654. március 2-ai promóció előestéjén még 10-en voltak a listán, Angelo Celsi Rota-auditort azonban reggelre kihúzták róla, jöllehet a túlbuzgóbbak már útnak indították neki szóló gratulációjukat. WEBER, *Senatus divinus*, 165.

kinevezést nyert volna. Colonna bíboroskreáló konzisztóriumról írt jelentésére⁴⁷² küldött válaszában III. Ferdinánd nyílt rosszállásának adott hangot amiatt, hogy noha mind a Birodalom, mind egyéb országai Hessen-Darmstadt és Harrach személyében csupán egy-egy bíborossal rendelkeznek, a pápa az elmúlt évek során ajánlott, és a kitüntetésre legméltóbb főpapok – csak is Lippayról és Wartenbergről lehet szó – egyikét sem vette figyelembe. A protektor-követnek a császári nemtetszést magával X. Incével kellett közölnie.⁴⁷³

* * *

A kizárólag kúriai szempontok figyelembevételével történő kinevezések hírért Magyarországon is hatalmas felháborodással fogadták. Idehaza – legalábbis az egyháziak körében – olyannyira tisztában voltak a primás újjáéledő bíborosi aspirációjával, hogy még a hozzá írt levelek záradékban is található a mielőbbi beteljesülésére utaló jókívánság.⁴⁷⁴ A ferences szalvatoriánus provinciális, Paulus de Tauris 1654. április 24-én kelt levelében juttatta kifejezésre Lippaynak afölött érzett méltatlankodását, hogy a Pamphili-pápa az olaszok kizárólagos előnyben részesítésével teljességgel figyelmen kívül hagyta a Trienti Zsinat rendelkezéseit. Egyedül kedvező mozzanatként azt emelte ki, hogy azt a Wartenberget is mellőzték, aki az uralkodó korábbi, Lippaynak tett ígérete ellenére kapta meg a hivatalos jelölést.⁴⁷⁵ (Erről,

⁴⁷² Amelyben kiemelte az új bíborosok elkötelezettségét a Habsburgok iránt: „*Nel concistoro segreto tenuto Lunedì passato da sua beatitudine venne alla dichiarazione e promozione di nove cardinali, riempiendo con essi tutti i luoghi, che vi erano vacanti nel sacro collegio. I nomi e cognomi et patria dei soggetti potrà vostra maestà Cesarea vederli nell'annessa carta, che porta anche la notizia delli loro anni. Del loro affetto e devozione verso la maestà vostra e l'augustissima casa e sacro Romano imperio penso che potrà renderne benpersuasa vostra maestà la particolare dichiarazione, che ognuno di loro ne ha fatto meco ad effetto di rappresentarla.*” Róma, 1654. március 7. ÖStA HHStA, Rom, Dipl. Korresp., Fz. 58, Konv. Colonna an Ferdinand III. 1654 [ord. cron.].

⁴⁷³ „*Coeterum mirati sumus haud mediocriter, quod cum Germania tota regnaque et provinciae nostrae haereditariae non nisi duos hoc tempore cardinales numerent, et sane quos annis proxime superioribus ad eam dignitatem commendavimus, iis effulgeant cum meritis tum dotibus, quibus illa dignitas ornari etiam possit, quod eorum plane nulla in tanto numero habita fuerit ratio. De quo sensu nostro reverendissimam paternitatem vestram suae sanctitati significare volumus.*” III. Ferdinánd Colonnához, Regensburg, 1654. március 22. BSSS Subiaco, Arch. Colonna, Souvr., bust. BJ, n. 1. – Az irat fogalmazványán március 27-ei dátum áll, és az idézett sorok utólag lettek beszúrva az új kardinálisok hűségnyilatkozatainak tudomásul vétele s a szokásos gratulációk tételére Colonnának szóló utasítás után. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 59, Konv. Ferdinand III. an Colonna 1654 [ord. cron.].

⁴⁷⁴ „*...interim suam divinam maiestatem exorabo iugiter, ut vestram celsitudinem purpura decoratam, sanam et incolumem inveniam, et ut Deus ter optimus maximus fraternam caritatem et concordiam pro bono ecclesiae suae et utilitate apostolici regni Hungariae inter vestram celsitudinem et dominum Colocensem continuam atque sinceram conservet...*” Bielavich György tinini püspök Lippayhoz, Szombathely, 1654. április 24. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 20. cs., 448. fol. (Ismerve Bielavichot, közeli viszonyát a Lippayval konfliktusban álló Püsky János kalocsai érsekkel, s hogy levelét a magyar primást mellőző konzisztórium után írta, utalása esetleg némi cinizmust tükröz.)

⁴⁷⁵ Paulus de Tauris Lippayhoz. Velence, 1654. április 24. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 20. cs., 439–441. fol. *Függelék*, 20. sz.

mint láhattuk, a pápai nuncius is egészen más értesülésekkel rendelkezett, s a korábbi történések ennél a leegyszerűsítő, de az esztergomi érsek és környezete gondolkodására kétségkívül jellemző álláspontnál jóval bonyolultabbak voltak.)

A primás mellőzése miatt persze nem bántódott mindenki. A Lippayval elsősorban kalocsai érseki joghatósága miatt ellentétbe kerülő Püsky János állítólag már 1653-ban azzal fenyegetőzött, hogy mindent elkövet a kinevezés megakadályozására: „Pisky azt hallok avval fenyeget, hogy oly levelet ír ellenem az pápának, hogy ha ígéretben volna is, el bontja, de én az ilyen bolond szókat contemnálom [*megvetem*], ha pedig az én híremben, nevemben kezd piszkálni, megtanítom én az bolond nevet.”⁴⁷⁶ – olvashatjuk a primás erélyes sorait ugyanabban az 1653. július 15-én kelt levélben, amelyben a Barberinik visszatéréséhez fűződő reményeiről írt Szelephény Györgynek.

A sajátkezü levél rejtélyes módon Batthyány Ádám levelezésében maradt fenn. A bizalmas irat Körmendre kerülése arra utal, hogy a primással évekkal később nyíltan is szembeforduló kancellár indiszkréciója révén a magyarországi arisztokrácia Lippayval szemben álló körei (különösen a Batthyányval közeli kapcsolatokat ápoló Pálffy Pál nádor és Zrínyi Miklós bán) szintén tisztábban lehettek a Rómában tett közelmúltbeli lépések részleteivel, s talán azok belpolitikai céljával is.

Maga a primás rezignáltan fogadta többéves erőfeszítéseinek kudarcát. Reményei meghiúsulását elsősorban a Franciaországgal Katalónia birtokáért ismét hadban álló spanyol Habsburgok és a franciabarát Barberinik egyházi állambeli pozícióit dinasztikus megfontolásokból helyreállító X. Ince között fennálló feszültség kiéleződésének tulajdonította. A megváltozott helyzet természetesen az osztrák Habsburgok és a Kúria viszonyára is kihatott.⁴⁷⁷ Lippay emellett, tisztában lévén a kuriális bíborosi kinevezések természetrajzával, erőteljesen bírálta a Pamphili-pápa és környezete „családbarát” politikáját: „Rómában fel fordult állapottal vannak az dolgok. Az kilenc mast creált cardinálók hasznából, egy secundogeniturát hagyott hogy erigáljon [*létesítsen*] donna Olympia, az Austriai Házzal vissza vagyon, talám fegyverre is kel az pápa propter nepotes [*a neposok miatt*], az ártott énnem etc. Nem törődöm rajta, anékül is tisztességes kenyeret eszem hála Istennek” – öntötte ki lelkét a még mindig bizalmasaként kezelt Szelephény előtt 1654. április 20-án.⁴⁷⁸

A kudarc mégsem tett pontot az immár egy évtizede zajló kísérletezések végére. Az egyetlen logikus, ilyenkor megtehető lépés az uralkodói ajánlás megújítása volt. Úgy tűnik, hogy mire a Habsburgok kezdtek volna megbarátkozni a gondolattal, hogy a Szentszékre gyakorolt befolyásuk erősítésére császári jelölés mellett kihasználják a magyar korona birtoklása nyújtotta előnyöket, akkor éppen a kérdést meg-

⁴⁷⁶ Pozsony, 1653. július 15. MOL Batthyány cs. lt., Missiles (P 1314), n. 29 322.

⁴⁷⁷ A Madrid–Róma közötti feszültség csúcspontja a katalóniai püspöki székek betöltése körül folyó spanyol–francia vita nyomán kirobbant úgynevezett „nuncius ügy” volt. PASTOR, *Geschichte der Päpste XIV*, 36–37. 71–72. 142.

⁴⁷⁸ Pozsony, 1654. április 20. MOL MKA Missiles (E 204), Iratok, Levelek [*ord. alph. et cron.*] (26. cs., 566–567. fol.). – A *secundogenitura* itt egy új dinasztikus ágat jelent.

bolygató legérdekeltebb fél, maga a primás visszakozott a bíborosi kollégiumbeli magyar jelenlét jogosultságának erőltetésétől. Az elmúlt évek tapasztalataiból okulva tisztába kellett azzal jönnie, hogy Rómában nem számíthat kivételes bánásmódra.

Az Apostoli Szék egyébként számos püspökség betöltésében a magyar koronának a bíborosjelölésnél sokkal kézenfekvőbb jogosítványait is már évtizedek óta vitatta. Szintén a gondosan kidolgozott koncepció feladására kényszeríthette Lippayt Pálffy Pál nádor időközbeni halála. Az esemény az 1652. évi emlékiratok középpontjába helyezett belpolitikai érvelést egy csapásra idejétműlttá tette. Az ország irányításában a bíborosi kinevezés nélkül is Lippayé lehetett a vezető szerep. Az uralkodó ismét őt nevezete ki helytartóvá.⁴⁷⁹ Ha nem ismernénk a kedvezőtlen római és nemzetközi körülményeket, netalán azt gondolhatnánk, hogy Pálffy halálával a nádor-primás viszály emlékiratokbeli túlméretezése bosszulta meg magát, és eredményezte az esztergomi érsek mellőzését az 1654-es kreációk alkalmával.

Felterjesztése megújítását Lippay 1654 nyarán már a rendes császári nomináció keretében igyekezett elérni. Célja megvalósításához III. Ferdinánd gyóntatójának, P. Johann Gansnak⁴⁸⁰ közreműködését vette igénybe. A jezsuita eleget tudott tenni megbízásának, és rövid időn belül megszerezte a primás számára a nomináció jogát. A dolog szépséghibája csupán annyi volt, hogy az ígéret Wartenberg kinevezése utánra szólt: „P. Ganz monda tegnap, hogy Ófölségétül ki gyűtt az misérül, hogy már jól lesz az Nagyságod dolga, mert az Ratisbonaÿ nomina után mindjárt az Nagyságodé lesz, de az is hosszú remenség.” – értesítette 1654. július 6-án a mindent tudó Szelepechény Bécsből Lippayt a mégsem túl kedvező fejleményekről.⁴⁸¹

A primásnak más oka is volt, hogy Bécsben sürgesse a helyzet tisztázását. A már említett ferences provinciális, Paulus de Tauris még a márciusi kreációk nyilvánosságra hozatala előtt megbízást kapott tőle arra, hogy a rend közelgő nagykáptalanja alatt puhatóldjon a Kúriánál a lehetőségeket illetően. Az utazást különösebben nem siettető De Tauris a kinevezések hírének vétele után is igyekezett tartani magát az utasításhoz. Még útközben, Velencéből írt levelében, már említett méltatlankodása mellett ő tanácsolta Lippaynak, hogy a nominációt minél előbb szerezze meg. Feltételezhetően azért, hogy római tárgyalásai ne nélkülözzenek minden alapot, illetve hogy a hivatalos jelölésre történő hivatkozásai legalább utólag beigazoldjanak, mivel csak június közepéig szándékozott Rómában maradni.

A ferences némileg kotnyeleskedve azt kérte Lippaytól, hogy a császári iratokat ne neki, hanem Favilla ágensnek küldjék, s írjanak Colonnának is, hogy támogassa az ügyet (az uralkodói iratokat mindenképp a követi feladatokat ellátó Colonnához juttatták volna el az udvari kancelláriáról).⁴⁸² Mindazonáltal De Tauris, azon túl, hogy megbeszélést folytatott a rendje protektori tisztét is betöltő Francesco Barberinivel

⁴⁷⁹ 1654. január 31-én. MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 31/1654. Lippay helytartóságait sem a régebbi, sem az újabb archontológiák nem említik.

⁴⁸⁰ LUKÁCS, *Catalogi personarum*, II, 597.

⁴⁸¹ PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 21. cs., 373. fol.

⁴⁸² Paulus de Tauris idézett levele Lippayhoz. *Függelék*, 20. sz.

és átadta neki Lippay 1654. március 20-án kelt, közelebről nem ismert levelét,⁴⁸³ sok mindent nem tudott elérni. Június második felében újabb utasítás hiányában és a – végül ki sem állított – császári iratok késlekedésére hivatkozva visszaindult az Örök Városból.⁴⁸⁴ Egyedüli eredményként azt tudta felmutatni, hogy Barberini 1654. június 13-ai levelében általánosságban támogatásáról biztosította Magyarország primását a „személyét érintő kérdésekben”.⁴⁸⁵

Úgy tűnik, hogy 1654 nyarára az esztergomi érsek bíborosi kinevezésének kérdése végleg zsákutcába jutott. A különút járhatatlannak bizonyult. A magyar hierarchia fejének egy birodalmi prelátus mögé sorolása, tekintve a koronabíborosok kinevezésének gyakoriságát, azt jelentette, hogy Lippay gyakorlatilag búcsút mondhatott álmainak. Intő jel is akadt, ami a további erőlködésnek „megállj”-t kellett volna parancsolnia. Rómában ugyanis már közszájon forogott a magyar főpap ambíciója. Már az a – teljesen képtelen, de a római viszonyokra rendkívül jellemző – hír járta, hogy Lippay pénzt ajánlott volna fel kinevezéséért cserébe. A koholmány terjesztője maga a legfőbb császári szószóló, a hosszas huzavonát a jelek szerint már megunó Colonna bíboros volt. A protektor az új püspökkari ügyvivőnél, Pietro Giacomo Larzona-Favillánál kerestette is az állítását esetlegesen alátámasztó, még annak elődjéhez, az idősebb Favillához írt Lippay-leveleket.⁴⁸⁶

4. ÚJ PÁPA – ÚJ REMÉNYEK. A JEZSUITA VONAL ELŐTÉRBE KERÜLÉSE

Az esztergomi érsek már régen túljutott azon a ponton, hogy tétlenül várakozzék. A regensburgi püspök elsőbbségét egyszerűen képtelen volt elfogadni. Az újabb lehetőséget X. Ince halála, s az ügy részleteit már behatóan ismerő bíboros államtitkár, Fabio Chigi megválasztása nyújtotta, aki VII. Sándor (1655–1667) néven lépett Szent Péter örökébe. Lippay mit sem okulva a tanulságokból, a pontifikátus-váltással járó változásokban reménykedve ismét Rómában kísérletezett.

Az új római magyar ágens is cselekvésre ösztönözte. Larzona-Favilla azt ajánlotta a primásnak, hogy igyekezzék jó kapcsolatokat ápolni a meghalt pápa unokaöccsével, a bíborról lemondott Camillo Pamphilivel. Az ő befolyása tudniillik minden korábbinál nagyobb lesz, ha az új pápa a nagybátyja által kreált bíborosok köréből kerül ki, ami így is történt. Gyermekei kicsik lévén, még sokáig nem for-

⁴⁸³ Ezt Barberini alább idézendő válasza említi. (Az iratokban egyéb ügyekről is szó van, így a ferences rendi karrierjéről, ezekre külön nem térek ki.)

⁴⁸⁴ „...*binc fit, quod ego ulterius hic manere non possim, expectabo nihilominus tamen ad huc tota sequenti septimana, quia si nil resolutionis Caesariae et celsitudinis vestrae ratione mei advenerit, elapsa proxime futura septimana ego binc certo movebo.*” Paulus de Tauris Lippayhoz, Róma, 1654. június 13. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 21. cs., 258–259. fol.

⁴⁸⁵ „*Coeterum dominatio vestra illustrissima, ita velim, de me sentiat esse me suis ipsius rebus vehementer abdictum, daturumque operam, ut id reapte cognoscere melius possit.*” Uo., 264. fol.

⁴⁸⁶ Larzona-Favilla Lippayhoz, Róma, 1654. augusztus 1. Uo., 22. cs., 7–9. fol.

mál családi igényeket egy kollégiumbeli helyre sem.⁴⁸⁷ Lippay, aki a későbbiekben valóban igyekezett „jó korrespondenciát” fenntartani a herceggel,⁴⁸⁸ elképzelései megvalósításában – ismételt felajánlkozása ellenére⁴⁸⁹ – most viszont nem nagyon élt az ágens szolgálataival. Az új ügyvivő szerepe szinte csak a bíborosi testülettel kapcsolatos információk szolgáltatására korlátozódott.⁴⁹⁰

A prímás, miként jó tíz évvel korábban, megint csak a jezsuita kártyát igyekezett megjátszani. A Jézus Társaság központi kormányzatához a prímást régi és szoros szálak fűzték. Már 1632-ben, amikor Pázmány kíséretében Rómában járt, olyan yira elnyerte Muzio Vitelleschi generális rokonszenvét, hogy az mind a nagyszombati, mind a bécsi kollégiumban, illetve *domus professában* testi-lelki felüdülés céljára saját szobát engedélyezett számára.⁴⁹¹ A rend irányítása pontosan és rendszeresen tájékoztatva volt a – két fivérét, Jánost és Ferencet is a rend tagjainak sorában tudó – prímás jezsuiták iránt táplált különleges vonzalmáról, a Társaság támogatásában, javadalmazásában szerzett európai összehasonlításban is hatalmas érdemeiről. Így eltökélt fellépéséről az 1646–1647. évi országgyűlésen az atyáknak az országból történő kiűzetése meggátolására,⁴⁹² befogadásukról az egyházi rend tagjai közé az 1648-as nemzeti zsinaton,⁴⁹³ legfőképpen pedig bőkezű alapításairól, melyek közül messze kiemelkedett a trencsényi templom, kollégium és noviciátus.⁴⁹⁴ A rendi eljárók figyelmét a magyar hierarchia fejének a hódoltsági pasztorációra irányuló

⁴⁸⁷ Larzona-Favilla Lippayhoz, Róma, 1655. január 23. Uo., 24. cs., 141–143. fol.

⁴⁸⁸ Levele Pozsony, 1661. december 15. Archivio Aldobrandini, Lettere, bust. 29–31, fasc. 29 [ord. cron.].

⁴⁸⁹ „Lo ricordo a vostra eccellenza per la devozion, che li profetto come suo servitore, affinché volendosi adoperare con le corone, possi metter in esecuzione quanto la bona memoria del mio signor zio, et iandio con altre mie l'ho scritto, tanto più che habbiamo un pontefice, che inclina a promover soggetti grandi, di gran meriti e riguardevoli, come pari di vostra eccellenza.” Larzona-Favilla Lippayhoz, Róma, 1655. szeptember 9. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 25. cs., 349–350. fol.

⁴⁹⁰ Így beszámolt az üresedéséről, az esélyesekről, a promóciók várható időpontjáról, majd elhalasztásáról. Melzi volt bécsi nunciussal szintén szorgalmazta a kapcsolattartást. Levelei Lippayhoz, Róma, 1655. szeptember 9. november 26. s 1657. február 24. Uo., 25. cs., 349–350. fol.; 26. cs., 376–377. fol.; 29. cs., 107. fol.

⁴⁹¹ „Et si eum aliquando infirmari contigerit, volueritque in domum nostrum divertere, curet, ut cum omni caritate excipiat, et non secus, quam si esset unus e nostris, tractetur...” Vitelleschi Forró György provinciálhoz, Róma, 1632. május 29. OSzKK Fond 366, Ms. 364, p. 155–156 (ARSI Austr., vol. 4 II, p. 636–637). Vö. még uo., p. 153–154 (p. 611).

⁴⁹² Például: OSzKK Fond 366 (Lukács László S.I. hagyatéka), Ms. 365 (*Epistolae P. Generalis S.I. ad Provinciam Austriae 1643–1670*), p. 37. 38 (ARSI Austr., vol. 5 II, p. 1108–1109 és 1115).

⁴⁹³ A rend kormányzata például azonnal utasította Giovanni Bucceleni provinciálst, hogy teljesítse Lippaynak a zsinatról Rómába intézett kérését, miszerint a Nagyszombatban a *Collegium Germanicum et Hungaricum* mintájára létesítendő szeminárium gondját, irányítását a magyar jezsuiták vállalják magukra: „Rogavit me illustrissimus archiepiscopus Strigoniensis nomine synodi nationalis, ut susciperem curam seminiarii erigendi Tyrnaviae ad normam collegii Germanici de Urbe. Quare vestra reverentia meo nomine curam illius suscipiat, et officiales constituat.” Róma, 1649. január 9. OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 54 (ARSI Austr., vol. 6, fol. 207–217).

⁴⁹⁴ OSzKK Fond 366, Ms. 365, *passim* (pl. p. 121 és 123) (ARSI Austr., vol. 6, *passim* [pl. fol. 288v]; vol. 7, *passim* [pl. fol. 4r]).

gondoskodása sem került el,⁴⁹⁵ sőt még a primás–nádor viszony kényes voltával is tisztában voltak.⁴⁹⁶ Lippay rögtön annak megválasztása után kapcsolatba lépett az új generálissal,⁴⁹⁷ Goswin Nickellel.⁴⁹⁸

A generális nemcsak hogy méltónak találta a primást a bíborra, hanem már 1652 decemberében ígéretet tett, hogy – szem előtt tartva az egész Egyház és a Társaság irányában mutatott érdemeit – Chigi bíboros államtitkárnál a legnagyobb készséggel kitartóan ajánlani fogja.⁴⁹⁹ Vállalásának vélhetően eleget is tett.⁵⁰⁰ Kedvező benyomásait a magyar főpapról az itthoni jezsuiták lelkes beszámolóí tovább mélyítették.⁵⁰¹ Nickel szemlélatomást összehangolt meggyőzésének, s a jelek szerint az általa közelebről ismert új pápánál történő újabb, a korábbinál hatékonyabb felépésre ösztönzésének szálai az irodalmi munkássága okán számon tartott és 1651.

⁴⁹⁵ „*Accepi et libenter legi relationem de rebus in Turcia gestis cum apostolico visitatore. Illustrissimus archiepiscopus Strigoniensis rem faciet ad Dei gloriam et animarum salutem perutiliorem, si dignabitur informare sacram congregationem de propaganda fide de statu istarum missionum. Quare reverentia vestra pergat illum hortari et rogare, ut hoc faciat.*” Goswin Nickel generális Trinkel Zakariához, Róma, 1654. október 31. OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 110 (ARSI Austr., vol. 6, fol. 239v). – Viszonyukat a Német–Magyar Kollégiumba küldendő növendékek felvétele kapcsán adódó hagyományos kontroverzia inkább színezte, mintsem rombolta volna. A generális levele Palkovich Márton nagyszombati rektorhoz, Róma, 1656. július 1. OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 128 (ARSI Austr., vol. 7, fol. 20r).

⁴⁹⁶ 1655. április 17-ei levelében megjegyezte Bernhard Geyer provinciálisnak, hogy talán helytelenül tanácsolja az új nádor, Wesselényi Ferencnek a primásénál előkelőbb megszólítását, hiszen rangban alatta áll annak: „*His adiungo gratulatorias ad novum palatinum Ungariae, et causam societatis ipsi commendo. Illum compello excellentissimum principem, quoniam scribit reverentia vestra ita faciendum. Nonnemo tamen aliter sentiebat, propterea quod archiepiscopo Strigoniensi, qui dignitate palatinum antecedit, non dedimus titulum excellentissimi principis. Caeterum secutus sum iudicium reverentiae vestrae.*” OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 115 (ARSI Austr., vol. 6, fol. 260v).

⁴⁹⁷ „*Gratias impense habeo illustrissimis archiepiscopo Strigoniensi et palatino regni tum pro gratulationis officio, tum pro affectu, quo societati patrocinium suum sponponderunt, quod ego magni cumprimis facio, ut par est, ac pro virili etiam promereri.*” Nickel Carolus Schiel pozsonyi rektorhoz, Róma, 1652. május 25. OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 81 (ARSI Austr., vol. 6, fol. 116r).

⁴⁹⁸ 1652–1664 között működött a rend tizedik főnökeként. Rövid életrajza magyarul: GYENIS ANDRÁS, *A jezsuita rend generálisai. Életrajzi és rendtörténeti vázlatok* (Publicationes ad Historiam Societatis Iesu in Hungaria Illustrandam. Lucubrationes 2), Budapest 1935, 32–35.

⁴⁹⁹ „*Deus bonorum omnium auctor illustrissimo archiepiscopo Strigoniensi nova beneficia in Trenchinienses collata cumulatissime compenset. Illius purpuram eminentissimo cardinali Gbizio proxima occasione iterum iterumque libentissime commendabo, prout illustria ipsius in ecclesiam societatemque merita postulant.*” Levele Trinkel Zakariás provinciálishoz, Róma, 1652. december 7. OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 86 (ARSI Austr., vol. 6., fol. 131r).

⁵⁰⁰ Lásd Nádasi rögvest következő, 1655. június 12-ei levelét („Tudom, hogy igen dicsírte Nagyságodat a Sándor előtt még amakkor...”).

⁵⁰¹ „*Ministeria societatis istic florere, illustrissimum archiepiscopum Strigoniensem aliosque praelatos et canonicos societati favere plurimum gaudeo.*” „*Insignis illustrissimi archiepiscopi Strigoniensis in Sanctum Franciscum pietas coniuncta cum maxima in societatem nostram benevolentia multum me recreat.*” „*Divina Bonitas perfundat multiplici benedictione illustrissimum dominum archiepiscopum, qui tam sincere amat societatem nostram, et eius fundamentum tam religiose colit.*” Két levele Trinkel Zakariás provinciálishoz, illetve egy Turkovich György nagyszombati rektorhoz. Róma, 1653. december 27. és 1654. július 18., illetve szeptember 12. OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 97–98. 99. 109 (ARSI Austr., vol. 6, fol. 185rv. 190r. 232v).

október 14.⁵⁰² óta az Örök Városban tartózkodó magyar jezsuita atya, Nádasi János kezében futottak össze.⁵⁰³

Nádasi a történelmi kritika ésszerű következtetése ellenére mégsem tudós elszigeteltségben töltötte római éveit.⁵⁰⁴ A jelek szerint igencsak belefolyt a legmagasabb egyházipolitikába.⁵⁰⁵ Lépéseiről 1655. június 12-én kelt, fedőnevekkel titkosított (Sándor = a pápa; Apánk/Após = a generális) magyarul és saját kezűleg írt levelében számolt be a szokásos „*Illustrissime et reverendissime princeps*”⁵⁰⁶ megszólítással illetett primásnak. Az esélyek latolgatása közben egyaránt feltárta a reménykeltő és a kedvezőtlen mozzanatokot:

„Hála Istennek hogy vagyon qui se opponat murum pro domo Dei [*aki kiálljon a falra Isten bázáért*]. Vajha ezt úgy értené Sándor! Azon leszek, hogy megértse, ha lehet. Az Apánknak ugyan szerével kell szóllanom, most köszvényben fekszik. Tudom, hogy igen dicsírte Nagyságodat a Sándor előtt még amakkor: de ugyanakkor azt mondotta, hogy a császár által kell a dologhoz nyúlni, s hogy más mód nincs benne, mert nehéz új utat kezdeni. Most meglátom, ha mér-é neki valamit mondani; hogy ne láttassék igen nagy dologban venni intercessióját [*közbenjárását*]. Ha 24 vólna a süveg, vólna feje már: mert igen nagy destinátiókat [*elbatározásokat*], nagy renovátiókat kíván az Nagy Sándor itt közel. Most pedig csak 4 süveg vagyon. Nem mér senki szólni, hová néz evvel is az igen sok között. Én a király választása, s koronázásával⁵⁰⁷ cardinalis de Lugo-hoz megyek, s ea occasione [*azon alkalommal*] szólok, hogy szóljon. A mi Apánk etiam in domesticis et urgentibus [*belső és sürgető ügyekben is*] igen gyengén szól Őszétségének. Ha remélené, hogy véghez vihethi, hozzá kezdene ehhez is; de így nem tudom, mit cselekszik, hogy valami suspiciónak [*gyanúnak*] ne adjon okot; s annak a szónak: maiora re etc. [*sokat akar a...*] Mind a Sándor, mind De Lugo, mind az Apánk azt ítélte, még akkor is, hogy illenék olyan emberhez ilyen süveg, de minden discursusnak a feje s a vége az volt, hogy a császár nominátiója nélkül nem lehet. Adja Isten, hogy most jobbat gondoljon. Igen, igen

⁵⁰² „*Oggi è venuto per fermarsi in questa casa professa il padre Nadasi, che stava col singor conte Wesselényi.*” Andrea Calodo (?) római jezsuita Lippayhoz (?), Róma, 1651. október 14. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 18. cs., 415–416. fol.

⁵⁰³ Életréneke és munkásságának monografikus feldolgozása: TÜSKÉS GÁBOR, *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai (Nádasi János)* (Historia Litteraria 3), Budapest 1997. A Rómában töltött esztendőkre: 107–113.

⁵⁰⁴ Lásd TÓTH ISTVÁN GYÖRGY bírálatát TÜSKÉS munkájáról. Századok 133 (1999) 433–444.

⁵⁰⁵ Emellett a napi ügyek intézését is figyelemmel követte: „Tarnóczi, Hofmány, Palffi urak dolgát cardinál Harrach jól segítette. Azt mondják, hogy nehéz lesz ezután ki satólni azt a grátiát. Csak pénzt vár az agens Tarnóczi uramtól önagyságától, et peraget. Azomban Palffi uram önagysága dolgában fírad: s a többiben is quantum potest.” Alább idézendő 1655. június 12-ei levelében.

⁵⁰⁶ A „hercegi” címzés itt-ott már a Pázmányhoz írt levelekben is feltűnik, utódainál pedig már állandó jelleggel kimutatható. Eredetéről maga Pázmány tájékoztat bennünket, miszerint „[*Archiepiscopus Strigoniensis*]... *ex privilegio Sigismundi imperatoris et regis gaudet honore sacri Romani imperii principis, decoraturque titulo celsitudinis*”. Vagyis a mindenkori primás a Luxemburgi Zsigmond által adott kiváltságnak köszönhetően a Szent Római Birodalom hercege és a főmagaságú cím illeti meg. PÖL II, n. 911 (526). – A közkeletű nézet tehát, hogy a „hercegprimás” titulus csupán Keresztély Ágost óta jár az esztergomi érsekeknek, felülvizsgálatra szorul. A száz primásnak 1714. december 9-én VI. (III.) Károlytól adományozott kiváltság – ha formailag talán nem is – ténylegesen csupán egy régebbi, Pázmány által felelevenített és utódai által folyamatosan használt jogosultság megerősítése csupán.

⁵⁰⁷ I. Lipótól van szó.

nagy szükségesnek mondják lenni, hogy 10 vagy 15 veres urat válasszon magának Sándor, szája ízi szerént. Talám még több süveget vár, hogy az első electió- vagy creatiója a tiszteknek eleget tégyen. Azért az első creatiónak még igen gyenge híre vagyok. Mindazáltal ne kételkedjék Nagyságod mind az Apánk, mind a cardinálunk jó akaratjában. Bizonyosan tudom hogy dicsírni fogia az Apánk, ha Őfelsége Őszentségének egy szép levelet ír. Rossz deák vagyok, de örömost pennájába rágnék ennehány szót s argumentumot. Leginkább azt kell megírnya, mely nagy javára volt a Nagyságod authoritása eddig in rem catholicam [*a katolikus ügynek*], s mely szükséges, hogy ott is egy olyan ember légyen, akit a római pápa úgy böcsül. Jó volna erre P. Ferencz,⁵⁰⁸ hogy brevissime cum nervo [*röviden és lényegretörően*] felírná mindazt, amit Nagyságod az Anyaszentegyházért cselekedett; s cselekedhetne, ha ez meg lenne. Ha a Ratisbonai után a nominatiót Nagyságodnak ígéri Őfelsége, acceptálja Nagyságod in omnem eventum [*minden esbetőségre*]. Használhat inkább, hogy sem árthat; csak titkon legyen: de bizonyosnak kellének lenni. Ennyihány vén cardinál vagyok. Ki tudja mit ad Isten. Kérem a Sándor őrzőangyalát én is, hogy az én szegény hazámra is fordítsa a Sándor szívét. Ha ezek kívül valami jobb hírt értek az Apóstul, meg írom P. Jaszberinyinek;⁵⁰⁹ hogy Nagyságodnak megmondja. Mind P. Jaszberinyi, mind némely más magyar s német páterektől szépeket értettem Nagyságod felől, ez mind jó lesz, de akkor akarnék az Apósna felőlök szöllani, mikor jobban leszen, hogy el ne felejtse mikor az audientiára megyen. Mert emez punctumokkal teli fővel megyen oda, mikor megyen...⁵¹⁰

A jezsuita csapatmunka műhelyitkairól, a tervezgetésekről, a pártfogók és az érvek keresgélésének érdekfeszítő részleteiről árulkodó levél több lényeges üzenetet hordoz. Az egyik annak felemlítése, hogy a bíborosi kinevezés mennyire megnövelné a prímás tekintélyét, befolyását, ténykedésének hatékonyságát. A másik, hogy a jezsuiták kifejezetten nemzeti ügyként tekintettek a kérdésre. A terv megvalósíthatóságával kapcsolatosan viszont az unos-untalan visszatérő probléma áll a középpontban: Rómába csak Bécsen keresztül lehet eljutni. Az új pápa hozta fordulathoz vetett remény, amint ez sejthető volt, alaptalannak bizonyult. A Kúriánál minden mértékadó tényező: maga VII. Sándor, Nickel, valamint a rajta kívül megkönyörkezett neves kánonjogász-bíboros, a szintén jezsuita Juan de Lugo⁵¹¹ továbbra is járhatatlannak tartotta a külön magyar utat. Hasonlóan vélekedett a szent cél érdekében számos magyar rendtársához hasonlóan hallatlanul lelkesedő Nádasi is. Tanácsa, miszerint el kell fogadni a Wartenberg utáni nominációt, arra utal, hogy a prímás ettől mindeddig ódzkodott.

A hivatalos jelölés kérdését a pontifikátus-változás miatt amúgy is újra tisztázni kellett. Ez újabb pretendensek felbukkanásával járt. A magyar történelemben is elhíresült Raimondo Montecuccoli okozta – és inkább csak érdekességszámba

⁵⁰⁸ A prímás ifjabbik, kiváló prédikátorként számon tartott jezsuita öccséről: LUKÁCS, *Catalogi personarum*, II, 660.

⁵⁰⁹ Jászberényi Tamás ekkor a pozsonyi kollégium több tisztséget viselő tagja volt. LUKÁCS, *Catalogi personarum*, II, 629. A pozsonyi ház anyagában nem találtam Rómából hozzá intézett leveleket.

⁵¹⁰ Az irat eredetije: PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 24. cs., 353–356. fol.

⁵¹¹ Vö. HC IV, 26. A *Santa Balbina* titulust viselő jogász-bíboros rövid életrajza és teológiai gondolkodásának áttekintése: GÓMEZ HELLÍN, *Praedestinatio apud Ioannem cardinalem de Lugo. Doctrinae de electione ad gloriam in theologis Societatis Iesu saec. XVI et XVII historica evolutio* (Analecta Gregoriana 12. Series Facultatis Theologiae B/6), Romae 1938.

menő – játékát⁵¹² leszámítva azonban ekkor még semmi sem veszélyeztette Wartenberg regensburgi püspök és az esztergomi érsek igényeit. Kettejük párharcát a rosszabbul álló, ezért a végsőkhig eltökélt Lippay egy huszáros vágással igyekezett a maga javára eldönteni. 1656. július 2-án magánkihallgatásra jelentkezett III. Ferdinándnál, és a császárral ott helyben egy sajátkezü ajánlólevelet íratott VII. Sándorhoz:⁵¹³ „Szentséges Atya! X. Ince pápa idejében ajánlottam a bíborosi méltóságra rendkívüli, ám hatékony ajánlással a főtisztelendő esztergomi érseket, a legméltóbb főpapot úgy ritka erényei és élete, mint az Isten Egyháza és a katolikus vallás irányában szerzett hatalmas érdemei miatt, minként jól ismert Szentségtek számára. Érdemei a közben eltelt időben nem hogy csökkentek volna, hanem gyarapodtak, s napról-napra gyarapszanak. Ezért méltányos, hogy most a lehető leghathatósabban megújítsam kérésemet abban a reményben, hogy mielőbb elérí célját, amit Szentségtek irántam tanúsított atyai érületének megnyilvánulásaként fogok számon tartani, és a Szentségtek és a Szentszék iránti teljes fiúi tisztelettel fogom viszonzni” – fejezte be kérését a császár és király.⁵¹⁴

E személyes *Handbillet* jelentőségével – éppen különleges volta miatt – Lippay is, III. Ferdinánd is tisztában volt. A primás a lepecsételt levelet, biztos, ami biztos, magával vitte a kihallgatásról, majd ő maga juttatta el a pápához.⁵¹⁵ Az uralkodó viszont két nappal később a Titkos Tanács növekvő befolyású tagját, a kérdésben már járatos

⁵¹² A Krisztina svéd királynőt Rómába kísérő nőtlen hadvezér a királynőé mellett Bécs támogatásával kívánta egyházi karrierjét elindítani: „*Tre o quattro giorni sono, vedendomi col signor principe Auspergh, mi comunicò, come tra l'altre grazie, che disegnavo la regina di Suetia di chiedere a nostro signore principalmente dovesse essere la dignità cardinalizia per il signor generale Montecuccoli, il quale fu anche di qua chiamato per dovere accompagnare sua maestà sino a costata corte, sopra di che mi ponderò sua eccellenza, che quando ne riportasse l'intento, recarebbe qui non poca ammirazione, mentre essendo stata anche richiesta una simil grazia dal defonto re de' Romani per monsignor vescovo di Ratisbona, gli fusse stata denegata dal passato sommo pontefice, ma io volendomi intorno acciò assicurare, se l'offizio veniva da sua maestà Cesarea, o pure semplicemente da esso signor principe per qualche concetto, che corre, che sua eccellenza non sia troppo ben'uffetta al detto signor generale, egli mi soggiunse di dirlo solo come da se, stante però la premura, con che mi parlò della materia, potrebbe essere che fosse stato anche con partecipazione di sua maestà.*” Bécsben voltaképpen ellenezték a tábornok méltán csodálkozást keltő törekvését, és a pápánál nem voltak hajlandók közvetlenül támogatni. Ugyanakkor a generális személyes sürgetésére nem zárkóztak el attól, hogy a királynő előtt felkarolják a vállalkozást: „*Da uno di questi principali ministri dell'imperatore mi è stato accennato, come il signor generale Montecuccoli habbia procurato dopo il suo ritorno a questa corte le tre commendatizie da sua maestà Cesarea per nostro signore e per la regina di Svezia a fine di esser promosso al cardinalato, forse indotto da qualche buona disposizione prima mostrata gli da detta regina di volerne supplicare sua beatitudine, però che la maestà sua si sia scusata di scrivere a dirittura a sua santità, ma che l'habrebbe fatto in ogni buon forma con la regina, di che essendosi detto Montecuccoli appagato questa sera medesima. Sento che s'inviava costà le lettere con particolari commendazioni delle di lui qualità e della stima, che insieme ne fa la maestà sua, che ho stimato mio debito di portare anticipatamente a notizia di vostra signoria illustrissima.*” D'Elci nuncius Giulio Rospigliosi államtitkárhoz, Ebersdorf, 1655. november 6. és Bécs, 1656. február 12. BAV Barb. lat., vol. 6110, fol. 274–276 és vol. 6112, fol. 117v–118r (ciffré).

⁵¹³ Lásd a nuncius 1656. július 8-án kelt alábbi jelentését.

⁵¹⁴ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 114, fol. 82r–83v. *Függelék*, 21. sz. Fontossága abban rejlik, hogy (e téren) a hivatalos jelölt érdekében tett végső lépésként alkalmazták. Vö. uo., Principi, vol. 66, fol. 212rv.

⁵¹⁵ Lásd Nádasi 1656. július 30-ai, hamarosan tárgyalásra kerülő levelét.

Auersperget küldte el Scipione d'Elci nunciushoz. Az osztrák gróf *in camera caritatis* közölte a nunciussal, hogy a császár nem tudta megtagadni a Magyarország kormányzásában nélkülözhetetlen Lippaytól kérése teljesítését, nehogy elidegenítse őt magától. Tekintettel viszont az újabb birodalmi gyűlésre, Wartenberget sem akarja megsérteni mellőzésével. A politikus ezért III. Ferdinánd nevében kijelentette, hogy az ajánlás nem mehet a regensburgi püspök korábbi nominációja rovására. Kérte a nunciust, hogy szavait még III. Ferdinánd levelének megérkezése előtt tudassa Rómával, aminek D'Elci eleget is tett.⁵¹⁶

A dilemma és megoldása tehát a régi maradt. Egyedül a körülmények, az alkalmazott módszer tűnik ezúttal valóban izgalmasnak.

Lippay, nem tudva lejáratajáról, nagy várakozással küldte el Nádasinak az uralgó levelét, hogy azt a rend generálisa nyújtsa át VII. Sándornak. A magyar jezsuita kevésbé volt bizakodó. A generális támogatását felemlegető kötelező bizakodása ellenére az egyetlen valószínű lehetőséget abban látta, hogy a prímásnál jó évtizeddel öregebb és betegeskedő Wartenberg idő előtt elhalálozik. Ezért 1656. július 30-ai levelében úgy vélekedett, hogy az esztergomi érsek azt is feltétlen adassa írásba III. Ferdinánddal, hogy a regensburgi püspök után mindenképp őrá száll a császári nomináció:

„Nagy böcsülettel vettem a Nagyságod levelét és áldását. Mindjárt P. Generálishoz mentem Sz. Andrásához (mert ott lakik mostan a Pápa miatt s a pestis miatt) és megadtam a levelet.⁵¹⁷ Ágyban találtam, köszvényben. Igen érti a dolgot, igen örömet minden válvonyítás nélkül (amint láttam, hogy szokása volt a másik Pápa alatt) azt felelte, hogy valamit kíván Őfelsége s az Ország, érte leszen mindenképpen. Mert azt mondja, hogy nem Nagyságod, hanem a szűkség s az Anyaszenteegyháznak autoritása kívánja azt. Semmit se kételkedjék Nagyságod felőle, hogy igen emberül el tud járni dólgaiban, ha Isten Őszentségének másonnét más indulatot nem ad. Azomban alázatosan köszönti Nagyságodat. Jó segítségemre volt P. Geyer⁵¹⁸ levele is. Igen jól ír Nagyságod felől, és igen confirmálja régi informátióimat. A mostani fő pap olyan, aminemőnek írja Nagyságod. De annyi, annyi a candidatus, hogy soknál is több. Már körülötte vannak a csirkék is. Most pedig a pestis igen nagy szorgalmatosságban tartja. Nápolyban

⁵¹⁶ „Quattro giorni sono venne da me il signor prncipe d'Auspergh a dirmi con gran secretezza in nome dell'imperatore, come richiesta sua maestà Cesarea da monsignor arcivescovo di Strigonia di raccomandare efficacemente a nostro signore la di lui persona per la dignità cardinalizia, la maestà sua non havendo potuto denegare a soggetto tanto benemerito una simil grazia. Si fusse impegnata di farlo e di scrivere anche a sua beatitudine di proprio pugno con far consegnare a monsignor istesso la lettera, ma che l'intenzione di sua maestà era che questa raccomandazione non pregiudicasse punto alla nomina già fatta in persona di monsignor vescovo di Ratisbona, mostrando gran premura che dicitò ne pervenisse la notizia alla santità sua, prima che egli fusse presentata la lettera sudetta. E perché inoltre desidera l'imperatore che tale offizio non si penetri da veruno si per non alienarsi l'affetto dell'arcivescovo, di cui si vale in molti affari di quel regno, come per non dare minima ombra a monsignor vescovo di Ratisbona, del quale potrebbe haver bisogno nella futura dieta dell'imperio, mi richiese appresso il signor principe per parte di sua maestà di rappresentare io medesimo il tutto a nostro signore, il che eseguisco ricorrendo alla solita benignità di vostra signoria illustrissima.” D'Elci Rospigliosihoz, Bécs, 1656. július 8. BAV Barb. lat., vol. 6112, fol. 124v–125v (ciffre).

⁵¹⁷ A következő mondatokból egyértelmű, hogy a császári magánlevélről van szó.

⁵¹⁸ Bernhard Geyer, 1655–1657 között az osztrák rendtartomány provinciálisa, majd bécsi és gráci házfőnök. LUKÁCS, *Cathalogi personarum*, II, 601.

százhatvanezer ember holt meg legalább a döghalálban. Közel 80 vagy 90 Jesuita, annak is a java. Itten még inter pestem et suspicionem pestis [*pestis és pestis gyanúja közepette*] vagyunk, noha trans Tyberim [*a Trasteverén*] nem tagadják, hogy vagyon pestis, de nem nagy. Senki nem tudja, mikor adja meg a veres süveget a bátyja fiának Őzsentsége.⁵¹⁹ Ezer az edictum naponként pro sanitate. Cardinalis Ursinus is bé van rekesztve, mert egy inasának anyja holt meg pestisben, s az inas is fekszik-é, megholt-é, nem tudjuk. Azonban az Apánk bémutatja a felséges (utinam [*bárcsak*] hatalmas) levelet. Igen informatus Nagyságod felől. Nekem alkalmatlan, hogy ott lakik. Mert nem vélem, hogy sokáig legyen szabad oda járkálnunk, hogy a Pápa környül valók valami suspicióba [*gyanúba*] ne ejtessék az Apánkat, és így bé ne járhasson Őzsentségéhez. Elég az ennékem, hogy az Apánknak mind kedve, mind esze, mind informatiója vagyon. Nem bánom, hogy bőven szóllottunk nem egyszer Nagyságod felől usque ad illius admirationem [*egészen annak csodálkozásáig*]. Mert így sensim sine sensu [*észrevétlen*] sokat hallván sokat mondhat. Megírtam egyébkor is Nagyságodnak, hogy igen tetszett Őzsentségének az, amit hallott és mondott Nagyságod felől az Apánk. A Ratisboniai felől azt mondotta nekem, hogy igen beteg. Én candide [*kertelés nélkül*] igazán mondom, hogy (in omnem eventum [*minden esetőségre*] és úgy hogy itt ne tudnák) jó volna a nominatiót scripto obtineálni [*írásban elnyerni*] Ófelségétül. Használhat, nem árthat. Ki tudja, ha éri-é a jó püspök azt a nominatiót, vagy nem. Mert az első creatio, amint tudja Nagyságod, csak a Pápáé. Míg a másik leszen, addig már hírt hozhatják. Azomban titkon legyen a promissio [*ígéret*]. Lássuk, mit sűg a Szentlélek a Szent Pápa szívébe. Én azt kívánom, quod est ad maiorem Dei gloriam, hazámnak örök hasznára és Nagyságodnak böcsülésire. Isten éltesse Nagyságodat ad suam gloriam, qui glorificantes se glorificat [*ami annak nagyobb dicsőségére van, aki az őt megdicsőítőket megdicsőíti*]. Énnékem nagy, igen nagy vigasztalásomra volna Nagyságodat veres köntösben látnom, obiective non subiective. A Concilium is amit mond ebben a dologban, régen írva adtam.”⁵²⁰

Nádasi érdekesítő levelének latolgtatásai, tanácsai, helyzetértékelése a későbbi fejlemények ismeretében alapvetően helyesnek mondható. A magyar jezsuita a primásnál tisztábban látta az egyetlen járható utat. Vagyis, hogy a mind Rómában, mind Bécsben megingathatatlan helyzetű regensburgi püspök kinevezése, netalán halála után beálló helyzetre kell összpontosítani.

A császári magánlevéllel megerősített jezsuita vonal mégsem bizonyult teljesen vakvágánynak. Az elképzelés, hogy Inchofferrel ellentétben a szentszéki döntéshozatalt nem közvetlenül kell ostromolni, valamelyest bevált. Nádasi befolyásának köszönhetően az őt személy szerint roppant nagyra tartó⁵²¹ Nickel generális valóban átadta III. Ferdinánd levelét a pápának,⁵²² és ezzel nyíltan kiállt a Kúriában a primás mellett. Sőt már 1656. július 15-ei levelében közölte – Lippay kinevezésének előmozdítását a jelek szerint mellébeszélés nélkül sürgető – Bernhard Geyer osztrák provinciálissal, hogy minden tőle telhetőt el fog követni a nemes ügy érdekében.

⁵¹⁹ Colonna már 1656. május 27-én biztosra vette nemcsak Flavio, hanem Agostino Chigi kinevezését, kiemelve, hogy mindketten elkötelezettek a Habsburgok irányában. Jelentése III. Ferdinándhoz, ÖStA HHStA, Rom, Dipl. Korresp., Fz. 58, Konv. Colonna an Ferdinand III. 1656, fol. 3.

⁵²⁰ PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 28. cs., 29–32. fol.

⁵²¹ Bár provinciálisa ekkoriban az új kassai kollégium élén szeretet volna látni, Nickel olyannyira hasznosnak ítélte Nádasi római munkásságát, hogy határozottan elvetette a kérést, és maga mellett kívánta tartani. Utóda, Giovanni Oliva is a legmelegebb szavakkal emlékezik meg a magyar páter személyéről. OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 128–129 és 270. (ARSI Austr., vol. 7, fol. 21v–22r; vol. 8, p. 495).

⁵²² Erre az irat államtitkársági leőhelyéből következtethetünk.

Igaz, ekkor afelől még kissé bizonytalannak látszott, hogy prímás érdemeinek általa történető előadása önmagában elegendőnek fog-e bizonyulni.⁵²³ Szeptember 9-én viszont már azt hangoztatta az esztergomi érseket szintén (és ismételten) méltató Palkovich Márton nagyszombati rektornak⁵²⁴, hogy a rendnek kötelessége meghálálnia jötevője áldozatait.⁵²⁵

Az 1650-es évek elején létrejött kuriális reformirányzat, a *squadron volante* szellemében megújuló pápai kormányzat főként az ő információinak, fellépésének – részint pedig magának Lippaynak a térítések előrehaladásáról és az uniós eredményekről küldött beszámolóinak⁵²⁶ – köszönhetően végre megkülönböztetett figyelemet fordított Magyarország prímásának egyházkormányzati és lelkipásztori tevékenységére. Az Apostoli Szék növekvő elismerését a neki küldött meleg hangú válaszbrévék tanúsítják.⁵²⁷ Rómában talán először érdemben fontolóra vették bíborosságának kérdését. A generális közbenjárása és a közvetítésével eljuttatott uralkodói levél – annak előzetes hiteltelenítése ellenére – komolyan gondolkodóba ejtette VII. Sándort és közvetlen környezetét. Rospigliosi államtitkár a pápa kifejezett utasítására hivatkozva 1656. november 11-én közölte a bécsi nunciussal, hogy csak azért nem reagáltak mindeddig III. Ferdinánd levelére, mert e roppant súlyos kérdést alapos megfontolás tárgyává kívánják tenni. Az államtitkár felhatalmazta D’Elcit, hogy szükség esetén az uralkodó tudomására hozhatja ezt a félig-meddig biztatásnak is tekinthető választ, és biztosítsa őt VII. Sándor jóindulatú készségéről kívánságai teljesítésében.⁵²⁸

⁵²³ „*Dignissimus sane purpura est illustrissimus archiepiscopus Strigoniensis. Non omittam diligenter explicare sanctissimo domino nostro praeclara illius merita, si forte horum commemoratione aliquid potero in eam rem prodesse...*” – írta. OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 128–129 (ARSI Austr., vol. 7, fol. 21v–22r).

⁵²⁴ Személyére: Lukács, *Catalogi personarum*, i.m.

⁵²⁵ „*Semper iucundissima mihi accidit commemoratio benevolentiae et beneficiorum illustrissimi domini archiepiscopi Strigoniensis. Oportet nos religiosis officiis atque obsequiis sedulo respondere, caetera committere aeterno Remuneratori, ut sua immensa munificentia remuneretur optimi praesulis erga nos affectum et liberalitatem.*” Róma, 1656. szeptember 9. OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 131 (ARSI Austr., vol. 7, fol. 30v).

⁵²⁶ Lippay VII. Sándorhoz, Pozsony, 1655. december 12. és 1656. június 12. ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 39, fol. 349r–355v; vol. 41, fol. 182r–183v.

⁵²⁷ ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 60, n. 519, fol. 352rv; vol. 61, n. 69, fol. 54v–55r. A nuncius 1656. augusztus 5-én igazolta vissza a második bréve kézbesítését. Jelentette, hogy a maga részéről szintén kifejezésre juttatta Lippaynak a Szentszék nagyrabecsülését a pápai érdekek védelmében, illetve a katolicizmus ügyéért Magyarországon végzett tevékenysége miatt: „*Nel trasmettere a monsignor arcivescovo di Strigonia il breve di nostro signore, l’ho unitamente accompagnato con una delle mie, tanto per eseguire in questo l’ordine datomene da vostra signoria illustrissima, come ancora per accettare doppiamente detto prelato, quanto sieno [!] grandi a sua santità li avvisi di tutte le sue degne operazioni per vantaggiare gl’interessi della santa fede nel regno d’Vngaria. Onde spero che sarà per stimar molto le grazie, che in ciò le [!] fa la santità sua...*” D’Elci Rospigliosiohoz, 1656. augusztus 5. BAV Chigi lat., vol. N I 26, fol. 10v–11r (ciffre).

⁵²⁸ „*Alla lettere di sua maestà, che concerne la persona di monsignor arcivescovo di Strigonia, non ha fin hora nostro signore fatto risposta alcuna, perché trattandosi di negozio molto grave, richiede tempo per considerarlo maturamente. Et acciò il non replicarsi dalla santità sua non habbia intanto a recar costì meraviglia, mi ha comandato di darne a vostra signoria illustrissima questo cenno, perch’ella possa opportunamente valersi di tal notizia, con assicurare insieme sua maestà così del paterno suo affetto, come del godimento, che riceverà sempre che possa conformarsi con i desideri della maestà sua.*” ASV Segr. Stato, Germania, vol. 32, fol. 86v (ciffre).

Rospigliosi sorai azt vetítették előre, hogy Lippay hosszú évek óta vissza-visszatérő különutas törekvései mégiscsak eredményt fognak hozni. A részletekkel régóta tisztában lévő Chigi-pápa, úgy látszik, valóban hajlott volna afelé, hogy a jezsuiták nyomására pontifikátusa első kreációjakor saját hívei között rendkívüli módon az esztergomi érseket is kinevezze. A politikai nehézségek a közzététel késleltetésével, ha nem is könnyen, de áthidalhatók lettek volna. Az államtitkári jegyzék éppen abban az időben kelt, amikor már javában folytak az első bíborosi kreáció előkészületei. Rómában a legfőbb beszédtema a listán lévők kilétének latolgatása volt. Természetesen a különféle kúriai hivatalok tisztségviselői kerültek leginkább szóba.⁵²⁹ Az 1657. április 9-én kinevezett 10 bíboros többsége azonban rendhagyó módon nem közülük, hanem – a Nádasai által is emlegetett új irányvonal szellemében – a pápa szűkebb pátriájából: Sienából és Toscana egyéb közeli városából kerültek ki.⁵³⁰ A kiválasztottak között szerepelt még a szintén sienai származású Scipione d’Elci bécsi nuncius, valamint a neves jezsuita teológus-történétíró, Sforza Pallavicini is.

Nem túl bonyolult feladat kikövetkeztetnünk, hogy az egyelőre csupán *in petto* kreált két kardinális közül az egyik tökéletesen megfelelt egy Bécs felé teendő gesztus igényének, a másik pedig kellőképpen megjelentette a jezsuiták befolyását. Mindkét célt a magyar prímás egy személyben is kielégítette volna. Véltetően ez volt az oka a hosszas római tétovázásnak. D’Elci és Pallavicini ugyanakkor – még ha két külön helyet is kellett adni számukra – kézzelfoghatóbb támogatást jelentett az új pápai politikának a római udvarban, mint az esztergomi érsek a végeken. VII. Sándor döntését nagyban megkönnyítette, hogy a nuncius még 1656. november 25-én azt jelenthette: Bécsben senki sem hánytorgatta fel a válasz hiányát Lippay uralkodói ajánlására. Ezért nem is állt módjában közölni a pápa biztató üzenetét.⁵³¹

D’Elci annyira pedig nem volt ostoba, hogy saját érdekeivel szemben maga fezzesse a kérdést – fűzhetjük hozzá. Bécs tétlenkedése láttán vélhetően a jezsuiták sem erőltették különösebben a dolgot. Az ő elképzeléseinek Pallavicini szintén jobban megfeleltetett, mint az általuk csupán provinciális szempontok alapján pártfogolt

⁵²⁹ Harrach prágai érsek, bíboros protektor római auditora, Michaele Orsucci 1656. november 25-én a következő személyeket tartotta esélyesnek: Rospigliosi államtitkár, a volt és aktuális bécsi nunciusok: Melzi és D’Elci, a zsinati kongregációs titkár Paulucci, Franzone kincstárnok, a kamarai auditor Vecchiarelli, az Apostoli Kamara dékánja Carciolo, s a Rota-dékán Dunozet. ÖStA AVA Arch. Harrach, Kard. Ernst, Korresp., Kart. 147 [ord. cron.].

⁵³⁰ HC IV, 32–33. Az esélyesként emlegett kúriai hivatalnokok csak az elkövetkező alkalmakkor kerültek sorra. Uo., 34–35. – VII. Sándor kreációira: PASTOR, *Geschichte der Päpste XIV*, helyenként; pontifikátusára további irodalommal TUSOR, *A barokk pápaság (1600–1700)*, 60–63 és *passim*.

⁵³¹ „Da che il signor prencipe d’Ausperg mi diede parte delli uffizi, che l’imperatore fu astretto a passare con la santità di nostro signore a favore di monsignor arcivescovo di Strigonia, non me ha poi fatto altro motivo, sicché quando un poco più tardi gliene capitò la risposta, penso che sempre potrà essere in tempo. Procurarò nondimeno di valermi dell’avviso datomi da vostra signoria illustrissima in ogni caso che ne sentisse parlare, il che essendo tutto ciò, a che mi obbliga la sua benignissima scrittami in tal proposito, nel medesimo tempo le confermo di nuovo la mia devotissima servitù...” D’Elci jelentése Rospigliosiohoz, Bécs, 1656. november 25. BAV Barb. lat., vol. 1611, fol. 280–281 (*ciffre*).

esztergomi érsek. A generális már március 3-án kénytelen volt nyíltan beismerni a primás újabb, ezúttal gyöngyösi alapítását kétségbeesetten méltató Palkovich Márton nagyszombati rektornak, hogy a rend képtelen kellően viszonzni a magyar főpap bőkezűségét. Egyedül abban bízhatnak, hogy az isteni Gondviselés majd egyszer kárpótolni fogja.⁵³²

Lippay számára, aki sem ezelőtt, sem ezután nem állt ennyire közel álma valóra válásához, nem maradt más hátra, mint hogy megfogadja Nádas tanácsát, és írásban biztosítsa be a Wartbenberget követő nominációra tett császári ígéretet. Erre valóban nagy szükség volt. III. Ferdinánd halála, majd I. Lipót trónra lépte a már Bécsben megszerzett pozíciót is bizonytalanná tette. Az újabb római kísérletezés összeomlása után – a rendelkezésre álló források tanúsága szerint – az esztergomi érsek bíborosi törekvéseinek fő színtere a császárváros maradt.

5. ÚJ URALKODÓ – ÚJ CÉLOK. A BÍBOROSI KINEVEZÉS A NEMZETI EGYSÉGPOLITIKA SZOLGÁLATÁBAN

A kényszerű stratégiaváltás magától értetődően nem jelentette azt, hogy Róma teljesen kiesett volna Lippay látköréből. A Jézus Társaság magyar tagjai továbbra is igyekeztek a személyében változatlan tisztelettel övezett⁵³³ primást rendi előjáróik látókörében tartani.⁵³⁴ 1660. február 28-án azonban Nickel generális kertelés nélkül megírta az időközben az esztergomi érsek egyik fő bizalmasává, sőt gyóntatójává előlépő Trinkel Zakariás nagyszombati rektornak,⁵³⁵ hogy bár a kinevezésre még mindig a legméltóbbnak találná, mi több, az esztergomi érsek messzemenően díszére válna az akkori Szent Kollégiumnak, ő bizony már csak igen keveset tehet érdekében (Pallavicini előléptetése után – fűzzük hozzá).⁵³⁶

Maga Lippay főként Erdély török elleni védelme, II. Rákóczi György fejedelem reménybeli katolizálása kapcsán igyekezett a pápai diplomácia figyelmét az országra és persze saját személyére vonni. A primás Bécs közönye miatt erőteljesen Rómára támaszkodó Erdély-politikája és bíborosi ambíciója ugyanakkor annyira sem állítható arányba, mint felekezetszervező és ortodox uniós törekvései. Ez utóbbi fára-

⁵³² „*Illustrissimo archiepiscopo Strigoniensi pro novo beneficio collato in residentiam Gyöngyösiensem agnoscimus societatem nostram nova obligatione esse obstrictam, et quia ipsius merita excedunt facultatem nostram praestandae convenientis gratitudinis, supplicabimus aeterno Remuneratori, ut condignum eidem praemium retribuat.*” OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 137 (ARSI Austr., vol. 7, fol. 51v–52r).

⁵³³ OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 152–153. 154. 156 (ARSI Austr., vol. 7, fol. 114r. 120r. 125rv).

⁵³⁴ Lásd például OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 136 (ARSI Austr., vol. 7, fol. 171v).

⁵³⁵ BORIÁN ELRÉD, *Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírás tükrében* (Pannonhalmi Füzetek 50), Pannonhalma 2004, 136.

⁵³⁶ „*Illustrissimo domino archiepiscopo reddo salutem, et a Deo precor bonis omnibus cumulatissimam. Scio esse dignissimum purpura, magnoque ornamento futurum sacro collegio purpuratorum, si in illud adlegeretur. Neque a me ad eam rem quidquam omittetur, sed vere parum praestari potest.*” OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 178 (ARSI Austr., vol. 7, fol. 177r).

dozásainak a Kúria felé történő megfelelő közlése – ami mindazonáltal nem jelent kizárólag ok-okozati viszonyt – kétségkívül Lippay érdemeit is hivatott volt alátámasztani. Erdély esetében ugyanakkor a primás a pápaságban egy reális (?) külpolitikai alternatívát igyekezett keresni a fejedelemség megsegítésére.⁵³⁷ Rákóczi katolizálása vélhetően jó benyomásokat keltett volna a Szentszéknél. A korábbi történések ismeretében azonban nem nagyon valószínű, hogy Lippay éppen ezt szánta volna *punctum saliens*nek, amire támaszkodva karrierje szekerét ki lehetett volna rántani a kátyúból, s végre valahára mint a törökök és protestánsok ellenében folytatott harc Róma által nyíltan elismert és támogatott bajnoka érhetett volna pályája csúcsára.

Erdély és Lippay bíborosságának kérdése a hazai közvélemény előtt egészen más összefüggésben került elő 1658 végén. Zrínyi Miklós decemberben – szóbeszédre hivatkozva – kifejezetten Erdély vonatkozásában említi, sőt biztosra veszi Lippay esetleges kinevezését: „a mi primásunk az erdélyi tűzvésznel bíborszint öltött, tehát rákká lett. Suttogni hallottam erről, még nem került nyilvánosságra. Legyen boldog, legyen szerencsés, nekem mindegy, de nemcsak az Egyháznak, hanem országunknak is szilárd kardinálisra kell hogy legyen.”⁵³⁸ Tudva, hogy a bíborosság kulcsa nem Róma, hanem Bécs kezében volt, az első látásra talányos sorok leginkább lehetséges megfejtésének az tűnik, hogy az udvar az Erdély ügyében buzgólkodó primás cselekvési kedvét tényleges jelölése kilátásba helyezésével igyekezett korábban tartani. A rák hasonlat mindenestre ezt sugallja.

Minderről azonban szó sem volt, a Csáktornyára érkezett hírek nem bizonyultak pontosnak. Az 1658. október elején több magyar főúrral együtt a pápai és velencei diplomácia bekapcsolódásával Erdély megsegítése érdekében Bécsben tárgyaló primás⁵³⁹ ekkor többek között valóban igyekezett rendezni Lipótnál jelölése kérdését. Miután meggyőződött arról, hogy az új kurzusba nálánál jobban beépülő Szelepchény kancellár esélyessége pusztán kitaláció („Cancellarius uram cardinalisága merő fabula” – írja egy helyütt megkönnyebbülve),⁵⁴⁰ a velencei követ tudósítása szerint ezúttal kompenzációként, az 1655-ben Wesselényi nádor megválasztásával immár harmadízben

⁵³⁷ Levele VII. Sándorhoz, Pozsony, 1658. február 22. A válaszbrévet nem találtam, az Államtitkárság március 30-ai jegyzékében nyugtázta Lippay erőfeszítéseit: „*Monsignor arcivescovo di Strigonia ha reiterato le espressioni del suo ossequio verso la santità di nostro signore con una lettera, a cui è responsivo l'annesso breve. Lo trasmetto a vostra signoria, acciò ella procuri che sia reso a sua signoria illustrissima, la quale per il molto zelo, con che promuove il servizio di Dio, è amato paternamente dalla santità sua.*” ASV Segr. Stato, Germania, vol. 32, fol. 177r (ciffre).

⁵³⁸ „...et noster primas ad Transylvanum incendium rubuit, ergo cancer est. Mussitari de hoc audivi, publicum adhuc non fuit. Sit foelix, sit faustus per me, licet dum modo cardo stabilis sit, sicut debet esse ecclesiae; ita et regni nostri.” Zrínyi Miklós Ruichich János zágrábi alispánhoz, 1658. december. *Zrínyi Miklós levelei*, kiad. MARKÓ ÁRPÁD, Budapest 1950, 73–75; és gyatra fordításban: *Zrínyi Miklós összes művei II*, n. 257, 282.

⁵³⁹ „Az Erdeliekkel tractáltat Ófelsége, ki miatt én is nem tudom, mikor szabadulhatok meg innét. Mind az pápa, mind az Velenczéssek igen fogják pártját Rákóczinak, az mieink úgy látom gyengén.” A bécsi tárgyalásokról Lippay Wesselényihez írt levelei tudósítanak: Bécs, 1658. október 8. 10. 11. MOL MKÁ Archivum familiae Wesselényi (E 199), A (Iratok), II. tétel, 65. sz., n. 5–7 (4. cs.).

⁵⁴⁰ Az előző jegyzetben idézett október 8-ai levélben.

elvesztett helytartóságát felemlegetve próbálta megszerezni a császári nominációt.⁵⁴¹ Az eredmény viszont ismét csak annyi lett, hogy Lipót szintén csak Warthenberg után volt hajlandó őt jelölni. Erről – ekkortájt – írásban is biztosította az esztergomi érseket.⁵⁴² Noha az új uralkodónál ezt a mindig sérelmezett rangsorolást is sikerként lehetett elkönyvelni, aligha valószínű, hogy elég lett volna a primás lekenyerezéséhez. Sőt az írásbeli ígéret, miként a következő év eseményei mutatják, semmilyen biztosítékot sem jelentett.

* * *

A bíborosnevezések kérdése I. Lipót uralkodása alatt először 1659 első felében került komolyan napirendre. Kezdetben állítólag azzal a tervvel foglalkoztak, hogy a császár-választás után szokásos „engedelmesség-kinyilvánítási követséget”⁵⁴³ Lippayra bízzák: „Némelyek avval álmodoznak, hogy jó volna engemet küldene Ófelsége Rómában követségben az pápának obedienciát praestálni. Édesítenek holmi süveggel azon occasióval [*alkalommal*], de ez csak reménség, amaz [*ti. a követség*] böcsületes állapot, de költséges és fáradságos, bizon bemennék, úgy mennék inkább, hogy ott tenném le hideg tetememet, és az mi hátra vagyon életemben, csendes Isteni szogálatban [*!*] tölteném, paenitentiát tartván várnám az én órámat. Elhiggye kegyelmed nem kicsin tentatióm [*kísértésem*] van énnekem erre az utolsóra, akár küldenek, akár sem.” – írta Wesselényi Ferencnek 1659. február 11-én.⁵⁴⁴ Az itáliai követségből a primás készsége ellenére semmi sem lett. Várakozására rácafolva nem is hívták az udvarba.

Lippay, tekintettel számos köz- és magánérdekű elintéznivalójára, hosszas habozás után, az új kurzussal szemben érzett fenntartásai ellenére mégiscsak felment Bécsbe.⁵⁴⁵ Utazása eldöntéséhez nagyban hozzájárultak a Bíborosi Kollégiumban bekövetkezett újabb üresedésekről és a regensburgi püspök ingadozó egészségi állapotáról kapott

⁵⁴¹ 1658. október 12. *Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe II/1 (Dispacci di Germania)*, hrsg. v. ALFRED FRANCIS PRIBRAM, Wien 1901, 171. A jól értesült követ a primás ígyekezetét *strana passioneként* jellemzi. – Még 1655-ben Lippay nem akarta felvételni a nádorválasztást az elkövetkező országgyűlés napirendjére, sőt kifejezetten kérte helytartói tisztének meghosszabbítását. Erre vonatkozó „sok és súlyos érveit” nem részletezi, kifejtésüket a megfelelő időben tartotta alkalmasnak. Levele III. Ferdinándhoz, Pozsony, 1655. január 19. MOL MKL Act. diaet. (A 37), n. 5/1655.

⁵⁴² Lásd alább, a nuncius 1659. március 8-ai jelentését.

⁵⁴³ Az új katolikus uralkodóknak a pápa iránti engedelmességkinyilvánítási-kötelezettségéről („obedienciát praestálni”) már korábban szó esett.

⁵⁴⁴ A Pozsonyból kelt s.k. levél: MOL MKA Arch. fam. Wesselényi (E 199), A/II/ 65, n. 14 (4. cs.).

⁵⁴⁵ „Soha bizon nem láttam az magyar nemzetet, udvarnál oly contemptusban mint mastan. Perplexus vagyok, felmenjek hívatlan Bechben. Egyébaránt magam szerént való dolgaim bizon igen volna... szép az ajánlás, de mérges, mint kígyónak az ő nyelvek.” (Uo.) Többek között szándékában állt kijárni az országgyűlés mielőbbi meghirdetését, a nádor részére a gömöri főispánságot, valamint az ország védelmi helyzetén javítani. Levelei Wesselényi Ferenchez. Bécs, 1659. március 1. és 11. MOL MKA Arch. fam. Wesselényi (E 199), A/II/65, n. 17; MOL MKA Missiles (E 204), Iratok, Levelek [*ord. alpb. cron.*] (26. cs. fol. 585–588).

hírek.⁵⁴⁶ Az udvarban meglepetést keltett a primás váratlan feltűnése, de például a velencei követ is tisztában volt azzal, hogy érkezésének egyik oka bíborosságának kérdése volt.⁵⁴⁷ 1659. február 18-án már Bécsben találjuk, ahol azonban a farsangi multságok tétlenségre kárhoztatták, majd két hétig semmiről nem tudott érdemben tárgyalni. Különösen az erdélyi helyzet töltötte el mély aggodalommal.⁵⁴⁸ Március 11-én viszont már örömmel közölte a nádorral, hogy ottléte eredményesnek bizonyult: „hogyan én feljöttem és ma három hete ittlétemet meg nem bántam, használt úgy ítélem, országunknak, hazánkunk, magunknak” – olvashatjuk szavait.⁵⁴⁹ Amíg az előbbit részletezte, magáról hallgatott. Arról, hogy mi is történhetett saját ügyében az udvarnál, a nunciusi jelentések adnak bővebb felvilágosítást.

Rómában ugyanis VII. Sándor pontifikátusának ötödik évében végre nekiláttak az első koronabíborosi kreáció előkészületeinek. Carafa nuncius ennek jegyében kezdett puhatolódzni Bécsben. 1659. március 1-ei jelentésében a „császári miniszterektől” és Lipót jezsuita gyónatójától, Philipp Millertől⁵⁵⁰ szerzett értesülései alapján azt tudathatta az Államtitkársággal, hogy a Magyarország primásának változatlan törekvései ellenére a császár el van kötelezve Wartenberg mellett. Az érseket ugyanakkor írásban nyugtatta meg, hogy a regensburgi püspök után mindenképpen az ő nominációja fog következni.⁵⁵¹ Az írásos biztosíték tényét Lippay személyesen erősítette meg a nuncius előtt. Hangsúlyozta, hogy a császári dekrétum azon eshetőségre is szól, ha Wartenberg még kinevezése előtt elhalálozna. A felcsigázott pápai követ azonnal kísérletet tett az ominózus irat megszerzésére.⁵⁵²

Carafa a regensburgi püspökkel kapcsolatban pusztán azt említette meg akadályként, hogy bár a császár és környezete hajlandó lenne a már III. Ferdinánd által neki ígért jelölés megújítására, Wartenberg – Lippayval ellentétben – semmit sem tesz ezért. A diplomata így még nem látta elérkezettnek az időt, hogy a pápa nevében beszéljen a császárral a német főpap érdekében. Az éppen legbefolyásosabb titkos

⁵⁴⁶ „Mast azt hozták hírül, hogy három Cardinal holt meg, talám az Ratisbonai püspök meggyógyult, Ófelségének hozták valamely nap, hogy igen nehezen volt.” Az utazás melletti, illetve szembeni érveket latolgató levele Rottal Jánoshoz, Pozsony, 1659. február 16. MOL Nádasdy család levéltára (nádasladányi) (P 507), Levelezés, series A/V/460. tétel (12. cs. fol. 304).

⁵⁴⁷ „...per li interessi privati suoi per l'ambizione, che nodrisse del capello.” A velencei követ 1659. február 22-ei jelentésében az országgyűlés összehívásának sürgetése és a török elleni védekezés feltételeinek javítása után említi az esztergomi érsek magánérdekeit. *Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe*, 217.

⁵⁴⁸ Levelei Wesselényi Ferenchez, Rákóczi Lászlóhoz. Bécs, 1659. február 20., március 1. és 6. MOL MKA Arch. fam. Wesselényi (E 199), A/II/ 65, n. 16, 17 (4. cs.); uo., Archivum familiae Rákóczy (E 190), Iratok, n. 7682 (25. cs.).

⁵⁴⁹ Levele Wesselényi Ferenchez. Bécs, 1659. március 11. MOL MKA Missiles (E 204), Iratok, Levelek [ord. alph. et cron.] (26. cs., 585–588).

⁵⁵⁰ LUKÁCS, *Catalogi personarum*, II, 678.

⁵⁵¹ „...la prima nomina, dopo che haveva havuto il suo effetto quella di monsignor vescovo.” Carafa Rospiglioshoz, Bécs, 1659. március 1. *Nuntiatuerberichte vom Kaiserhofe Leopolds I. I: 1657 Februar bis 1669 Dezember. II: 1670 Mai–1679 August* (AÖG 103. 106), hrsg. v. ARTHUR LEVINSON, Wien 1913–1918, I, 547–841, 664–665, n. 149.

⁵⁵² Carafa Rospiglioshoz, Bécs, 1659. március 8. *Nuntiatuerberichte vom Kaiserhofe*, I, 667, n. 155.

tanácsossal, Johann Ferdinand von Portiával⁵⁵³ pedig még egész egyszerűen nem volt erre alkalma.⁵⁵⁴

A nuncius értesülései ennek következtében nem voltak teljesen megbízhatóak. Mint a későbbiek folyamán meggyőződhetett róla, az újbécsi kormányzat komoly fenntartásokkal viseltetett a regensburgi püspök irányában. Portiának például az volt a meggyőződése, hogy Wartenberget előrehaladott kora és betegsége miatt már nem érdemes jelölni, s hogy egy, a Birodalom területén tartózkodó kardinális számos előjoga miatt óhatatlanul összeütközésbe kerülne a helybéli egyháziakkal, miként Hessen-Darmstadt példája bizonyítja. Wartenberg irányában ekkor már az uralkodónak is fenntartásai voltak a közelmúltbeli frankfurti birodalmi gyűlésen vitt szerepe miatt.⁵⁵⁵ Lippay Bécsben ezekről a nehézségekről szerezhetett értesüléseket. Voltaképpen nem is annyira Lipót kötelezettségvállalása, mint inkább a regensburgi püspök várható mellőzése indíthatta arra, hogy olyannyira magabiztosan lépjen fel a nuncius előtt.

Egyéb téren viszont Carafa volt jobban értesült a prímásnál. Már kezdeti tájékozódásáról beszámoló március 1-ei jelentésében hírt adott róla, hogy a domonkos Tommaso Sarria, a dél-itáliai Trani spanyol királyi megbízásából Bécsben tárgyaló érseke⁵⁵⁶ a számunkra már ismerős család, a Trivulzik egyik tagja nevében 100 000 aranyat ajánlott fel Bécsnek nominációjáért. Idővel ugyanígy cselekedett egy másik – szintén többször szerepelt – itáliai ghibellin főúri család sarja, Paolo Savelli apát is. A nuncius meglátása szerint különösen Trivulzi herceg akciója jelenthetett komoly veszélyt, mivel az a spanyol udvart is pénzadománnyal kívánta tervének megnyerni. Az osztrák Habsburgok pedig e téren is közismerten sokat adtak a spanyolok véleményére, amint Carretto korábbi jelölése bizonyítja.⁵⁵⁷

Lippay csak Pozsonyba visszatérve értesült az újabb vetélytársak feltűnéséről. A másfél évtizeddel korábban ugyancsak pénzt ígérő Durazzóval kapcsolatos emlékei nem sok jót engedtek sejteni. A kedvezőtlen hírek hallatán a prímás a vele közeli kapcsolatokat ápoló Rottal János titkos tanácsostól⁵⁵⁸ kért kétségbeesetten támogatást: „Haza érkezvén itt értettem immár bizonyosan, hogy Őfelsége megváltoztatta szándékát, és immár nem fogja az Ratisbonay püspököt cardinalságra nevezni, hanem mások vannak érette. Nekem pedig, mind az mastani urunk, mind az apja megígérte, hogy ha változik az Ratisbonai, nem leszen másé, hanem enim. Az kegyelmed eleitül fogva ajánlott és megmutatott jóakaratójába vagon nagy reménségem,

⁵⁵³ SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, 321–323.

⁵⁵⁴ Carafa már idézett március 1-ei jelentésében.

⁵⁵⁵ A nuncius 1659. május 10-ei és 17-ei jelentéseiben tudatta az Államtitkársággal a bécsi udvarban szerzett információit. *Nuntiatuerberichte vom Kaiserhofe*, I, 674–676, n. 173 és 175.

⁵⁵⁶ HC V, 341 és 327.

⁵⁵⁷ Carafa jelentései 1659. március 1. március 15. március 29. április 19. *Nuntiatuerberichte vom Kaiserhofe*, I, 664–665, n. 149. 668–669, n. 158. 670–671, n. 162. 672–673, n. 168. A két törtető olasz közül Trivulzi nem, Savelli viszont pápai kreatúráként 1665-ben elérte célját. HC V, *ad indicem*.

⁵⁵⁸ SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, 328–329.

kérvén felette kegyelmedet, munkálkodjék az dologban, legyen mind segítséggel, mind pedig jó tanács adással” – esdekelt.⁵⁵⁹

Hogy a segítségnek egészen pontosan mit is kellett jelentenie, arra e kizárólag a bíborosság kérdésével foglalkozó rövid levél utóirata ad eligazítást. Ebben az érsek egy, Portia feleségének küldendő ajándékot említ.⁵⁶⁰ Vagyis elsősorban a főminiszter pártfogásának biztosítására számított. Mint láthattuk, Portia valóban ellenezte Wartenberg jelölését. Bár a regensburgi püspököt előnyben részesítő másik titkos tanácsos, Auersperg szerint az olasz pályázók pénzajánlata komoly csábítást jelentett számára, Wartenberg-ellenes álláspontja kétségtől az esztergomi érseknek kedvezett. Annál is inkább, mivel Portia tisztában volt vele: a birodalmi és a magyarországi politikai szempontok miatt csakis Wartenberg és Lippay között lehet választani. A regensburgi püspökkel szemben felhozott érveit Trivulzi és Savelli ajánlatának visszautasítását követően is fenntartotta. Ráadásul egy régi-újjal is megtoldotta, amikor a nuncius előtt Ferdinánd bajor választónak (1651–1679) a püspök iránt érzett, atyjáéhoz hasonlóan szünni nem akaró ellenszenvét hangoztatta.⁵⁶¹

A császári döntéshozatalban kialakult patthelyzetet (Auersperg, s az időközben elhunyt Ferdinand Siegmund Khurtz⁵⁶² Wartenberget,⁵⁶³ Portia és Rottal Lippay támogatta) a jezsuita gyóntató, P. Miller döntötte el. Carafa 1659. május 24-ei jelentése szerint a páternek végre sikerült rávennie – a problémát egy ideig a salzburgi érsek, Guidobald Thun jelölésével eldönteni kívánó – Lipót császárt Wartenberg jelölésének megújítására. Miller a hagyományos dilemmát, vagyis a birodalmi és a magyar érdekek megkerülhetetlenségét felemlegetve érte el a fejtegetését végül elfogadó uralkodónál, hogy csak Wartenberget és Lippayt vegye figyelembe, és hogy közülük elsőként a regensburgi püspököt javasolja VII. Sándor pápának.⁵⁶⁴ Jóllehet a császári döntést a bajor prelátus időközben Bécsbe küldött személyes képviselője és a püspöknek a közelgő újabb birodalmi gyűlésen remélhetőleg haszno-

⁵⁵⁹ Hely és keltezés nélküli s.k. levelének lelőhelye: MOL Nádasdy cs. lt., (P 507), Levelezés, series A/V/460 t. (12. cs. 306. fol.).

⁵⁶⁰ „Vagyon igen szép nuszt gereznám, azt Porciáné asszonyomnak szántam.” Uo.

⁵⁶¹ Carafa nuncius 1659. május 10-ei és 17-ei jelentései alapján. *Nuntiaturberichte vom Kaiserhofe*, I, 674–676, n. 173 és 175.

⁵⁶² SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, 260–263.

⁵⁶³ Khurtz szerepét a bécsi pápai nuncius március 29-ei jelentésében említi. *Nuntiaturberichte vom Kaiserhofe*, I, 670, n. 162.

⁵⁶⁴ *Nuntiaturberichte vom Kaiserhofe*, I, 676–677, n. 177. Thun 1654-től kormányozta a salzburgi főegyházmegyét (HC IV, 302); s az ő nevéhez fűződik a *primas Germaniae* eszméjének kidolgozása (Magdeburg reformációja után a cím Salzburgra szállt át), amely a 18. századra a német episzkopalizmus ideológiájának egyik sokat hangoztatott jogalapjává vált. HERIBERT RAAB–QUINTÍN ALDEA ET AL., *Ausgang des konfessionellen Zeitalters in Europa. Fortschritt und Stillstand der Weltmission*, Die Kirche im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung (Handbuch der Kirchengeschichte 5, hrsg. v. Wolfgang Müller–Quintín Aldea–Heribert Raab–Burkhard Schneider et al.), Freiburg–Basel–Wien 1970, 152–346, 152–179 (165).

sítható szolgálatai is befolyásolták,⁵⁶⁵ az eredmény egyértelműen a pápai diplomácia sikerének tekinthető.

Láthattuk, Carafa már 1659 márciusának elején a regensburgi püspök érdekében kezdte el a kérdést feszegetni. Tárgyalásai során nem hagyott kétséget afelől, hogy Róma a német főpapot szeretné. A jezsuita gyóntató lépéseit szintén ő irányította a háttérből.⁵⁶⁶ A nuncius természetesen nem a saját szakállára cselekedett. Az Államtitkárság hozzá intézett utasításai alapján járt el. Ezek egyértelműen a Wartenberg melletti fellépést hagyták meg neki. Igaz, vétót csak a két olasz esetben emeltek, Lippay ellen nem.⁵⁶⁷

Hogy Róma miért állt egyértelműen és kizárólagosan Regensburg főpásztorának oldalára, csak találgatni lehet. A Kúria magatartásában kétségkívül szerepet játszott, hogy VII. Sándor a vesztfáliai béketárgyalások idejéről személyesen ismerte és nagyra becsülte a püspököket. Vélhetően Lippay korábbi túlzott római igyekezete sem szült összességében valami jó benyomást. Vanoviczi János magyar pálos későbbi tudósítása szerint a pápai udvarból kifejezetten meg is üzenték a prímásnak, hogy e téren már semmi jóra nem számíthat.⁵⁶⁸ Mindennél kézzelfoghatóbb érv lehetett

⁵⁶⁵ A nuncius 1659. május 31-ei jelentése. *Nuntiaturlberichte vom Kaiserhofe*, I, 678–679, n. 180. Portia a már elkészült nominációs iratok expedálására hivatkozva kívánta megakadályozni, hogy értesülései szerint a francia király sem tett még javaslatot az általa jelölendő főpap személyére. A nuncius e kifogást „*molto frivola et fuori di proposito*” jelzőkkel minősítette. Uo.

⁵⁶⁶ A nuncius Lipót Vilmos főherceg gyóntatóját, P. Begát is rávette a Wartenberg melletti fellépésre, ennek eredményéről viszont nem tudósít. 1659. május 17. és 24-ei jelentései: *Nuntiaturlberichte vom Kaiserhofe*, I, 675–677, n. 175 és 177. Az említett Bega atya nem volt az osztrák rendtartomány tagja, legalábbis a vonatkozó legteljesebb jegyzékben nem találtam. Vö. LADISLAUS LUKÁCS, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773) I–III*, Romae 1987–1988.

⁵⁶⁷ Az Államtitkárság saját korábbi utasítására hivatkozva közölte ismételtén Carafával 1659. március 15-én, hogy a pápa Wartenberget látná szívesen: „*Fu già significato a vostra signoria per ordini di nostro signore, quanto sua santità stimarebbe bene impiegata la nomina di sua maestà Cesarea al cardinalato in persona di monsignor vescovo di Osnaburgo per le singolari qualità di esso. Si è hora sentito da qualchebeduno che il signor prencipe Trivulzio pretendia la detta nomina, et procuri di essere in essa preferito ad ogni altro. Piacerà pertanto a sua beatitudine che vostra signoria vada destrissimamente insinuando ove ella reputerà opportuno la convenienza di riconoscere il merito di un prelato si conspicuo...*” Ugyanezt erősítették meg május 31-én is: „*In proposito della nomina da farsi da sua maestà Cesarea per la dignità cardinalizia sarà bene che vostra signoria vada opportunamente insinuando le convenienze, che vi sono, che sua maestà non lasci di honorare in tale occasione l'inclita nazione Alemanna, et intorno a ciò potrà vostra signoria soggiungere che quando seguisse la nomina in soggetti Italiani, ella, che molto ben conosce il genio di nostro signore, tiene per fermo che il negozio incontrarebbe grandissime difficoltà, nelle quali non è servizio della maestà sua l'entrare, parendo a sua santità che devino proporsi persone di cotesti regni per bavere riguardo alle nazioni, et specialmente trattandosi di una tanto principale, come è quella di Germania.*” ASV Segr. Stato, Germania, vol. 444, fol. 279r; 424r (ciffré). A március 15-ei utasítás kivonata, illetve további hasonló tartalmú jegyzékek április 5-ről és június 14-ről: *Nuntiaturlberichte vom Kaiserhofe*, I, 665, 1. jegyzet; 674, 1. jegyzet; 667–668, 5. jegyzet.

⁵⁶⁸ Lásd alább még bővebben idézendő levelét Szelephény György esztergomi érsekhez. Róma, 1667. augusztus 20. Státny Oblastný Archív (ŠOBA) Bratislava [Pozsonyi Állami Területi Levéltár], Archivum Provinciae Marianae O.F.M. [Archív Mariánskej Provincije Františkánov], lad. 60, fasc. 2, n 3/e. (A pálos szerzetes 1658 folyamán tárgyalt Rómában a pálosok ottani megtelepedése érdekében.)

azonban az ekkor még jó egészségnek örvendő Lippaynál tíz évvel idősebb Wartenberg közsájon forgó gyenge egészségi állapota. A *squadron volante* minden lehetséges területen növelni kívánta a Szentszék mozgásterét az európai hatalmakkal szemben. A cél elérésének egyik eszköze volt, hogy a koronabíborosok körében szinte egyeduralmú gerontokráciát valósítottak meg. Ennek eredményeként a VII. Sándor pontifikátusa alatt nagyhatalmi beavatkozásra kreált, amúgy sem nagyszámú kardinálisok alig egy-két évig birtokolták új címüket.⁵⁶⁹

A hosszas huzavona után, a pápai diplomácia nyomására megszülető döntés alapján 1659. június 2-án a regensburgi püspök javára állították ki a Rómába küldendő császári nominációt.⁵⁷⁰ Lippay ugyan még el tudta érni, hogy az ősszel összeülő magyar országgyűlés kérje számára az uralkodótól a bíborosi kalapot,⁵⁷¹ ám Lipót válasza ismét arra szorítkozott, hogy a kívánság teljesítése Wartenberg jövőjének alakulásától függ. A császári ajánlat megfogalmazása ezúttal a korábinál talán általánosabbra sikeredett („*in caso che manchi il vescovo di Osnabruch prima d'esser cardinale*”). Nemcsak a német főpap előléptetését vagy az idő előtti halálát követő időszakra vonatkozott. Bármilyen más akadályozó tényező is beleérthető volt. Így például azon eshetőség, ha a Hofburg valami váratlan fordulat nyomán mégis elállna a jelöléstől, netalán a Kúria elutasítaná a bajor prelátust.⁵⁷²

Mínderre az előzmények ismeretében már kevés esély adódott. A velencei követ szerint az esztergomi érsek Lipót nyilatkozatát aspirációja végleges feladásával („*morendo di voglia del capello cardinalizio*”) fogadta.⁵⁷³ Állítását mindazonáltal kriti-

Lásd például Wesselényi Ferenc nádor levelét VII. Sándor pápához, Pozsony, 1658. március 26. ASV Segr. Stato, Principi, vol. 82 A, fol. 71r–72v.

⁵⁶⁹ HC IV, 32–35.

⁵⁷⁰ „*Nominavimus sanctitati suae ad cardinalitiam dignitatem in proxima creatione evehendum venerabilem et illustrem Franciscum Guilielmum, episcopum Osnaburgensem et Ratisbonensem, principem devotum nobis dilectum ex iis meritis, quae sanctitati suae notiora sunt, quam ut longiore indigeant apud eandem nostra praedicatione, prout ex litteris nostris ad eandem sanctitatem suam eiusdemque adiecta copia reverendissimae paternitati vestrae plenius constare poterit.*” I. Lipót Colonnához, BSSS Subiaco, Arch. Colonna, Souvr., bust. BJ, n. 19. – Az Államtitkárság 1659. július 12-én jelezte vissza a bécsi nunciaturának a nomináció megérkeztét, és hogy Colonna átnyújtotta azt a pápának, majd július 19-én a Szentszék brevében is biztosította a császárt arról, hogy a döntés számára kedvező lesz: „*Qua sane in re cum absque sacrarum harum dignitatum arbitri Dei beneplacito fidem obligare nullo modo nobis liceat, ubi principum precibus annuere poterimus, eum orabimus, ut ecclesiae maiori bono, tu[m] optatis etiam tuis satisfieri queat.*...” ASV Segr. Stato, Germania, vol. 445, fol. 62r, valamint 79r és 81r (ciffré). – A pápához intézett császári javasolták. A diéta felterjesztéséről a velencei követ emlékezik meg 1659. szeptember 5-ei jelentésében. *Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe*, 284. Alois Molin követ 1661. évi finálrelációja szerint az országgyűlést leginkább az határozta meg, hogy a magyar urak privát érdekeiket mindenben a köz java elé helyezték. Így a nádor az aranygyapjú, Lippay a bíbor megszerzéséért ügyködött, Nádasdy pedig Zrinyivel rivalizált a titkos tanácsosság elnyeréséért (*esser consigliere di Stato*), amelyet a követ tudósítása szerint végül mindketten elnyertek. *Die Relationen der Botschafter Venedigs*, II, 43–99, 79.

⁵⁷¹ Wesselényi nádor számára pedig az aranygyapjú odaítélését javasolták. A diéta felterjesztéséről a velencei követ emlékezik meg 1659. szeptember 5-ei jelentésében. *Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe*, 284.

⁵⁷² Erről szintén csak a velencei követ tudósít. Lásd a következő jegyzetet.

⁵⁷³ A követ jelentése 1659. december 6-án kelt. *Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe*, 349.

kával kell kezelnünk. Wartenberg 1660. április 5-ei kinevezése után⁵⁷⁴ valóban egy forrás sem szól már a primás ilyen irányú törekvéseiről. Hallgatásuk viszont leginkább csak arra utal, hogy majd két évtizedes, hol koncepciózus, hol realisnak tűnő, hol pedig kétségbeesett kísérletezés után a Habsburgok többszöri írásbeli kötelezettségvállalásának megfelelően ő lett a soron következő császári bíborosjelölt.⁵⁷⁵

Egyedüli, de egyértelmű bizonyítékként I. Lipótnak 1666. január 6-án egyik bizalmasához intézett magánlevele szolgál. Írásában az uralkodó arról számol be Pötting grófnak, hogy Lippay január 3-án történt halála után érseki székét Szelephénynek adta, a bíborosi nominációt viszont – Szelephény kérése ellenére – az erre szintén pályázó és már korábban is szóba került salzburgi érsek örökölte.⁵⁷⁶ Jelölését még Lippay halálának hónapjában elküldték Rómába.⁵⁷⁷ Thun már a következő évben elnyerte egy-egy francia és spanyol prelátus társaságában a Lippay által hiába áhított méltóságot. Kineveztetése Wartenberggel egyetemben szintén „elvesztegetett bíborosi kalap” (*capello buttato*) volt. Előléptetésük után mindketten egy-egy éven belül meghaltak.⁵⁷⁸

⁵⁷⁴ HC IV, 33. – Az Államtitkárság (névleges) irányítását a madridi nunciátúra élére kinevezett Rospigliosiotól átvevő Chigi bíboros ugyanaznap hagyta meg Carafa nunciának, hogy tudassa a császárral az irányában gyakorolt kegyet. ASV Segr. Stato, Germania, vol. 446, fol. 201r (*ciffre*). Lipót április 26-án köszönte meg a kinevezést és az arról való értesítést. ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 13, Konv. Leopold I. an Kardinäle, fol. 208. Wartenberg válasza Francesco Barberini gratulációjára Regensburgból, 1660. április 20-án kelt. BAV Barb. lat., vol. 6886, fol. 66rv.

⁵⁷⁵ Carlo Carafa nuncius 1664. évi kinevezése ellenére, a bécsi nunciusok bíborossága ugyanis ebben az időszakban, mint tudjuk, már magától értetődőnek tekinthető. HC IV, 35. (Lipót császár köszönőlevele a pápának, Regensburg, 1664. január 25. ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 13, Konv. Leopold I. an Alexander VII. 1664, fol. 5.)

⁵⁷⁶ „Sonst ist vor diesmal von hier wenig Neu's zu berichten, als dass vor drei Tagen der Erzbischof von Gran gestorben der ungarische Kanzler wird der stärkste Competent sein ob sein Bistum und Weilen. Er die nomina von mir hat haben sollen und als nichts daraus worden, sondern ich selbige alsbald dem Erzbischof von Salzburg geben, welcher sie gar stark verlangt und mich schon zu Salzburg gewaltig darum geplatzt hat, als werde ich ihm wohl müssen zu willen sein.” Ezt a fontos császári levelet az osztrák pozitívista történetírás már jó évszázada közölte. *Privatbriefe Kaisers Leopold I an den Graffen F.E. Pötting 1662–1673 I* (FRA II/56), hrsg. v. ALFRED FRANCIS PRIBRAM, Wien 1903, n. 84, 190.

⁵⁷⁷ „Mi si dice che qua sia capitata la nomina di sua maestà al cardinalato dell'arcivescovo di Salzburg, e quella del re di Spagna per il marchese Castel Rodrigo, il che forse ritarderà la promozione per aspettare i luoghi da riempirsi di soggetti da nominazioni de principi... tanto meno si credesse la promozione, quanto che il signor cardinale Sforza in nome di sua maestà haveva nominato l'arcivescovo di Salzburg, e l'ambasciatore di Spagna fatta la nomina...” Michaele Orsucci Harrach bíboroshoz, Róma, 1666. február 6. és 20. ÖStA AVA Arch. Harrach, Kard. Ernst, Korresp., Kart. 148 [ord. cron.]. – A jelölést Girolamo Colonna kardinális protektor halála miatt Federigo Sforza bíboros nyújtotta át, amiről 1666. február 5-én küldött jelentést. A pápa kedvező nyilatkozatának örömteli tudomásul vételét az uralkodó 1666. március 4-én igazolta vissza Sforzának. ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 13, Konv. Leopold I. an Kardinäle 1666, fol. 1. – A már 1666. január 5-én (!) kiállított nomináció: ASV Segr. Stato, Principi, vol. 89, fol. 6rv.

⁵⁷⁸ Lipót köszönetét a kinevezésért már Hessen-Darmstadt protektor közvetítette Chigi bíboros felé. Levele Róma, 1667. április 16. ÖStA HHStA, Rom, Dipl. Korresp., Fz. 58, Konv. Hessen-Darmstadt an Leopold I. 1667, fol. 77; HC IV, 33 és 35. Vö. még ASV Segr. Stato, Principi, vol. 90, 133rv. 148rv. 149rv.

* * *

Ma már lehetetlen eldönteni, hogy ha az 1660-as évek elejétől szintén komolyan betegeskedő esztergomi érsek valóban megéri az újabb koronabíborosi kreációt, valóban fel is terjesztették volna Bécsből, vagy évtizedes harca csupán arra volt elegendő, hogy életében más nem kaphatta meg a nomináció jogát. Az mindenesetre tény, hogy Lippay komoly udvari pozícióharcok árán az uralkodóváltást követően is el tudta kerülni teljeskörű és nyílt mellőzését, noha politikailag egyre távolabb került a Habsburg-ház elképzeléseitől.

Bíborosi aspirációjának politikai célja III. Ferdinánd uralkodása alatt egyértelműen a megosztott magyar eliten belüli torzsalkodás eldöntését szolgálta, és az ügyeket Béccsel karöltve kézbentartó „bíboros helytartó” elgondolás jegyében fogant. Az 1659. évi országgyűlésnek a bíborosság ügyében Lipóthoz intézett kérelme viszont már arra utal, hogy ezirányú törekvése 1657 után már a török elleni harc és az udvar abszolutisztikus törekvései ellen lassan kiformalódó és a Wesselényi-összeesküvésbe torkolló nemzeti egységpolitika erősítését és nemzetközi kapcsolatait volt hivatott szolgálni.⁵⁷⁹ Amihez felemás módon – az érsekkel való nyílt szakítást elkerülendő – maga a bécsi udvar is kénytelen volt segídezni.

Ugyanakkor szinte biztosra vehető, hogy az 1660-as években már egyáltalán nem számoltak kinevezésével, sem a Hofburgban, sem pedig a Kúriában. Ha nem így lett volna, Wartenberg hamar megürülő helyét nyomban betölthették volna Esztergom érsekével. Ahogyan Forgách halálát követően 1615-ben másfél hónap leforgása alatt Melchior Klesllet tették.

⁵⁷⁹ A rendi konszenzus kialakulására és benne Lippay szerepének, politikai pályájának historiográfiailag kellőképpen aligha méltatható – gyökeres újraértékelésére lásd doktori témavezetőmtől, R. VÁRKONYI ÁGNES-től: *Zrínyi szövetséglevele*, Europica Varietas – Hungarica varietas. Tanulmányok, Budapest 1994, 91–121, 111–114. A rendi politika útkeresésére az 1650/1660-as években a szakirodalom teljes számbavételével ugyancsak: R. VÁRKONYI ÁGNES, *Országgegyesítő kísérletek (1648–1666)*, Magyarország története 1526–1686 (Magyarország története tíz kötetben 3/1–2, szerk. R. Várkonyi Ágnes), Budapest 1987, 1043–1154 és 1812–1823.

VI. SZELEPCHÉNY GYÖRGY BÍBOROSI AMBÍCIÓI

Az előző két évtizedhez hasonló vonások jellemezték a hazai katolicizmus új irányítója, a Lippayhoz hasonlóan szintén Pázmány által „felfedezett” Szelepchény György prímás (1666–1685) római célkitűzéseit. A tanulmányi évei alatt szerteágazó kúriai kapcsolatrendszer kiépítő⁵⁸⁰ Szelepchény 1642. évi bekerülésének a magyar hierarchiába, majd villámgyors karrierje által jelzett befolyás-növekedésének⁵⁸¹ vélhetően jelentős szerepe volt a Rómához fűződő kapcsolatok akkori és fél évszázadra meghatározó átértékelésében. A Lippay-féle irányvonal, illetve törekvések folytatása – személyes viszonyuk megromlása, a hangsúlyeltolódások, a megváltozott bel- és külpolitikai körülmények ellenére – ezért szinte magától értetődőnek tekinthető.

I. AZ ELSŐ CSÁSZÁRI AJÁNLÁS ÉS ELŐKÉSZÍTÉSE

Elődje jelöltségét, láthattuk, Szelepchény nem kapta meg azonnal. Mindazonáltal jelzésértékű és semmi kétséget sem hagy szándékai felől, hogy Lipót ebben az összefüggésben nemcsak nevét, hanem kérését is említette. A római magyar képviselőt – miként húsz évvel korábban – már az új prímás pápai bulláinak megszerzésekor foglalkoztatta a kérdés. A gyakorlati tanácsokkal az érseki pallium adományozását intéző, 1667–1669 között ideiglenesen Rómában tartózkodó pálos szerzetes, Vanoviczi János szolgált:

⁵⁸⁰ Lásd például római tanulmányai végeztével szerzett ajánlóleveleit Muzio Vitelleschitől, illetve Antonio Manigliótól, Filippo Nappitól és Juan de Lugótól. Róma, 1634. november 10. s.d. november 14. és 9. PL AS Act. rad. class. X, n. 196, 6. cs., 339. 340. 341. 342. fol.

⁵⁸¹ III. Ferdinánd 1642. november 21-én nevezte ki novi c. püspökké; csanádi püspök 1643. július 15-től; pécsi püspök 1643. november 20-tól; veszprémi püspök 1644. augusztus 7-től; nyitrai püspök 1648. április 18-tól (e címre szentelik püspökké 1652-ben); kalocsai érsek és metropolita 1657. május 21-től. MOL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1. fol. 452. 464. 466–467. 471–472. 515–516; vol. 2. fol. 30–32; MOL MKL Conc. exp. (A 35), n. 146/1657; JUHÁSZ KÁLMÁN, *A csanádi püspökség története (1608–1699)* (Csanádvármegyei Könyvtár 29), Makó 1936, 35. 36. 39. 40; TUSOR PÉTER, *Szelepchény V. György, Esztergomi érsek (1001–2003)*, 303–310.

„Most egyebet nem írok Nagyságodnak, hanem csak azt, ha Nagyságod kívánja a vöres söveget, ne közelje annak a' maradikéval, a' kiknek az elejek én általam megizente volt jó emlékező megholt érseknek, hogy soha azt nem látja, hanem írjon Nagyságod szép aggratatoria [*gratuláló*] levelet ez mostani pápának, sine titulo [*címei felsorolása nélkül*], három neposának, két máltai cavallérnak [*lovagnak*] az harmadik apátúr, a' ki most Flandriában vagyon. Írjon Nagyságod cardinali Francesco, a' ki Nagyságodnak régi jóakarója, cardinali Azzolini, a' ki abban a' tisztben vagyon, kiben volt szentséges pápa apud Alessandrum VII., cardinalis Nininek, a' ki praefectusa, cardinalis Ottobono, a' ki Datarius, és sine titulo más ednihány cardinálnak familiaris maga insinuatiját [*közlését*], s dirigálja Nagyságod Alexander apátúr de Vecchys uramhoz, s nekem is parancsoljon, meg látja Nagyságod, hogy az Nagyságod feje és öltetete megh pirosodik.”⁵⁸²

Az új primás minden bizonnyal megfogadta Vanoviczi tanácsait, és igyekezett „jó correspondentiát” fenntartani az új római irányvonal vezéralakjaival: a Rospigliosineposokkal, Dezio Azzolini államtitkárral, Giacomo Filippo Ninivel, az Apostoli Palota prefektusával, Pietro Ottoboni bíborossal, a *Dataria* főnökével (és a későbbi VIII. Sándorral), valamint az 1650-es évek elején visszaszerzett befolyását megőrző Francesco Barberinivel.⁵⁸³ IX. Kelemenhez 1667. december 26-án pápai megerősítése kapcsán például egy már-már túlárado hálával átitatott levelet intézett. Soraiban nem mulasztotta el megemlíteni a térítésekben szerzett érdemeit, különféle állami tisztségeit és előrehaladott korát.⁵⁸⁴ A jelek szerint hogy a magyar részegyház vezetése és római képvisellete tanult a közelmúlt tapasztalataiból. Felismerte, hogy egy nyílt, a pápai udvarban sokak érdekeit sértő fellépés csak visszatetszést szülhet, alapuljon az bármilyen frappáns elgondoláson.

Vanoviczinek a Kúria mértékadó személyiségei irányában alkalmazandó taktika mellett gondja volt a császári diplomácia új római szószólójára, a Colonna örökébe lépő Friedrich von Hessen-Darmstadtra is. Az állandó összeköttetés megteremtésére az új püspökkari ügyvivőt, Alessandro de Vecchit tartotta alkalmasnak. A pálos szerzetes Bécsben is elkerülendőnek vélte az idő előtti és szélesebb körű színvállást. A primás bíborosi kinevezésének reménybeli sikerét a rivális jezsuitákkal szemben – akikkel Szelepchény viszonya sokszor szintén nem volt felhőtlen⁵⁸⁵ – kizárólag saját rendje számára kívánta kamatoztatni:

„Az Nagyságod nekem köldet méltóságos levelit inclusákkal [*mellékletekkel*] egyöött⁵⁸⁶ nagy alázatossággal vöttem de Vecchys uram keziből ez elmúlt szombaton estvefeli: írását és parancsolatját megérttem. Higgye el Nagyságod, hogy abbas de Vecchys igaz szolgája Nagyságod-

⁵⁸² S.k. levele Szelepchényhez, Róma, 1667. augusztus 20. ŠOBA Bratislava (Pozsony), Arch. Prov. Mar., lad. 60, fasc. 2, n. 3/e. Vö. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *A remeterend vándormisszionáriusa. Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei (1642–1677)*, LK 72 (2001) 187–245, 188, 3. jegyzet.

⁵⁸³ A vatikáni könyvtárban őrzött Barberini- és Ottoboni-gyűjteményekben nincs erre vonatkozó adat, a vatikáni levéltárba bekelezett Rospigliosi-levéltár levelezésanyaga pedig elégett. Azzolini Iesiben található hagyatékát sajnos még nem láttam.

⁵⁸⁴ ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 52, fol. 580r–581v.

⁵⁸⁵ Vö. OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 270 (ARSI Austr., vol. 8, p. 496).

⁵⁸⁶ Arra irányuló kísérleteim, hogy a Vanoviczihez intézett leveleket az országos levéltár *Acta Paulinorum* állagában megtaláljam, mindeddig nem vezettek eredményre.

nak, és hasznosan is fáradni fog velem együtt, csak Nagyságod azon dolgot, se ide bé ne jelentse másnak, hanem csak azoknak, kiket nevez de Vecchys uram, se ott künn, hanem Ófelségének, és Ófelsége titkos tanácsinak, az Nagyságod jó akaróinak, de nem színes jóakaróinak: fekete tanácstul őrizze magát Nagyságod, itt sem leszen híreki [!] azoknak... Szép levele által insinuálja magát Nagyságod cardinalis Landgraviusnak, de vöres sövegről semmit sem, hanem csak úgy, hogy Nagyságod szolgál Ófelségének, mind imperiumbéli protectornak, és locumtenens lévén Nagyságod, commendálja Magyarországi dolgokat, a' mi szerzetünket, és az én személyemet, amint ösmer Nagyságod. Hozzám dirigálja Nagyságod ezen levelet, mint hogy énnekem nagy jó akaró fejedelmem...⁵⁸⁷

Vanoviczi utóbbi állítását, kiegyensúlyozottnak éppen nem mondható egyénisége ismeretében joggal fogadhatnánk gyanakodva.⁵⁸⁸ A magyar pálosnak azonban tényleg sikerült a német kardinális bizalmába férkőznie, amit 1670–1675 között, rendje kúriai prokurátoraként tovább mélyített. Hessen–Darmstadt 1672-ben a Bécsbe utazó szerzetest bízta meg azzal, hogy az ellene terjesztett rágalmak alól tisztázza őt a császári udvarban.⁵⁸⁹ Bennfentessége arra utal, hogy a primás császári ajánlását egy tervszerű, a Kúria belső természetét és pillanatnyi erőviszonyait egyaránt kiválóan ismerő háttérmunka előzte meg.

Szelephény kinevezése prokurátorsága idején is foglalkoztatta a pálos szerzetest: „Csöterteken estve cardinalis Nerli kimúlt e' világbul, ma volt exequiája [*végzettsége*] a' S. Giovanni dei Fiorentini, adja Isten, hogy rövidnap lássam Nagyságodat vöres söveg alatt...” – jelentette például 1670-ben egy újabb hely felszabadulását a Szent Kollégiumban.⁵⁹⁰ A gondos előkészületeknek köszönhetően az Altieri-pápa, X. Kelemen környezetében szintén kedvező kép rajzolódott ki a magyar prelátusról.⁵⁹¹ Az elengedhetetlen császári ajánlást Bécsben 1672 őszén állították ki számára.

⁵⁸⁷ Levele Szelephényhez, Róma, 1667. október 10. ŠOBA Bratislava (Pozsony), Arch. Prov. Marian., lad. 60, fasc. 2, n. 3/h. Vanoviczi arra is figyelmet fordított, hogy a szuverén fejedelmi családból származó bíboros protektor szokásostól (*eminentissime ac reverendissime*) eltérő megszólítására és címzésére felhívja a primás figyelmét: „*Serenissime ac reverendissime princeps. Serenissimo ac reverendissimo domino S.R.E. cardinali Landgravio Hassiae sacri Romani imperii protectori etc. etc.*” A fejedelmi családból származó kardinálisok különleges címhasználatát tiltó többszöri pápai rendelkezések eszerint hatástalanok maradtak. Vö. az I. fejezetet.

⁵⁸⁸ Vanoviczi életpályájának monografikus, eddig azonban kiadatlan feldolgozása: GALLA FERENC, *Pálos hittérítés Magyarországon a XVII. és XVIII. században*. MOL Galla Ferenc hagyatéka (1570–1785) 1901–1972 (P 2088), 26. t./b (8. d.). Újabb biográfiája: TAMÁS VÉGHSEŐ, «...accìò possa aiutare quei poveri cattolici». *Un esponente del rinnovamento post-tridentino in Ungheria: il P. János Vanoviczi OSPPE*, Roma 1999 (szakdolgozat az *Universitas Pontificia Gregoriana* egyháztörténeti fakultásán).

⁵⁸⁹ 1672. október 12-ei mentegetőző levelét nemcsak hogy Vanoviczi kézbesítette, hanem arra is megbízást kapott, hogy szóbeli magyarázatot fűzzön hozzá az uralkodónak. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 60, Konv. Hessen Darmstadt an Leopold I. 1672, fol. 95. Lipót ekkor még megnyugtató, és Vanoviczire szintén hivatkozó, december 30-án kelt válaszlevele: uo., Fz. 59, Konv. Leopold I. an Hessen-Darmstadt 1672, s.f.

⁵⁹⁰ Levele Szelephényhez, Róma, 1670. november 8. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 40. cs., 144. fol.

⁵⁹¹ Szelephényről a nunciusi jelentések és az államtitkársági jegyzékek mindig kedvező megítélést tartalmaznak a korszakból. E tapasztalatot igazolja VANYÓ TIHAMÉR, *A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról 1666–1683* (Pannonhalmi Főiskola Könyvei 3), Pannonhalma 1935, 69, 2. jegyzet.

Az október 7-én kelt, a pontos életrajzi adatokat tekintve minden bizonnyal a leginkább érdekelt fél elképzelései szerint a birodalmi kancellárián megfogalmazott irat az általános méltatás mellett néhány tényleges okot is elősorol, amelyek indokoltá teszik az esztergomi érsek bíborosi kinevezését. Az uralkodói levél legelőször Szelepchény múltbeli érdemeit veszi számba. Az Ausztriai Háznak tett harmincnégy éves szolgálatát: huszonkét éves kancellári működését; háromszori török, kétszeri erdélyi, valamint lengyelországi diplomáciai küldetését, amelyek során nemcsak a Habsburgok, hanem az egész kereszténység javát igyekezett szolgálni.

A politikai érdemeket az egyházkormányzatiak követik. Eszerint Szelepchény számos püspökség, majd a kalocsai és esztergomi érsekség élén „olyan eltökéltséget tanúsított és tanúsít folyamatosan a hit terjesztésében, hogy a korábban az eretnekségtől nagyobbrészt megfertőződött Magyarországunk az isteni ige neki köszönhető szünet nélküli hirdetése és fáradhatatlan munkája révén a lelkek ezreinek megnyerésével jórészt visszatért, visszatér a katolikus hitre. E neves tettei annyira megindították lelkünket, hogy különleges gonddal törekedjünk javának és méltóságának gyarapítására, és hogy ezért semmit se gondoljunk magunk számára kedvesebbnek, mint hogy őt a főtisztelendő bíborosok közösségében lássuk” – írta I. Lipót császár X. Kelemen pápának.⁵⁹²

A császári sorok már-már meghatóak. Csupán egy nagy szépséghibájuk volt. Lippay ajánlásaihoz hasonlóan tudniillik mind a pápához, mind a bíboros neposhoz intézett iratokban szintén szerepelt egy megszorító záradék. A magyar primás kandidatúrája ezúttal is csak másodlagosra sikeredett egy birodalmi főúréhoz képest. A korántsem mellékes, de az eredetiben is zárójeles beszúrást (*salva tamen nostra in personam comitis a Waldstein facta nominatione*) olvasva először a későbbi prágai érsekre, Johann Friedrich von Waldsteinre gondolhatnánk. Szelepchény riválisa Carrettóhoz hasonlóan azonban egy egyházi becsvágytól fűtött császári titkos tanácsos, Franz August von Waldstein gróf, a majdani érsek fivére volt.⁵⁹³ Jelölése korántsem tűnik annyira bizarrnak, mint a karrierdiplomata Carrettóé, hiszen Waldstein Hessen-Darmstadthoz hasonlóan a máltai lovagrend tagja volt, ezért nem lehetett teljesen laikusnak tekinteni.⁵⁹⁴

Paluzzo Albertoni-Altieri bíboros nepost egy rövidebb kísérő levélben szólították fel az ügy támogatására, hogy a primás kinevezésével az „isteni kultusz és

⁵⁹² A X. Kelemenhez intézett levél Ebersdorfban kelt. Másolata: ASV Segr. Stato, Principi, vol. 98, fol. 463r–464v. *Függelék*, 22. sz.

⁵⁹³ LEVINSON egy későbbi adat kapcsán tévesen azonosítja a nunciusi jelentésben szereplő Waldsteint a prágai érsekkel (*Nuntiaturreichichte vom Kaiserhofe*, II, 676, 2. jegyzet). Az ő ilyen aspirációjáról életrajzírója sem tud, igaz, fivérével kapcsolatban sem említ hasonló törekvéseket. Vö. VÁCLAV BRATUNEK, *Johann Friedrich Waldstein Erzbischof von Prag (1676–1694)*, Zeitschrift für Schweizerische Kirchengeschichte 72 (1978) 356–369. Megjegyzendő még, hogy Waldsteint forrásainkkal ellentétben SCHWARZ, *The Imperial Privy Council* nem említi a titkos tanácsosok sorában.

⁵⁹⁴ Rendjében kormányzó (baillivus) tisztséget viselt. BRATUNEK, *Johann Friedrich Waldstein Erzbischof von Prag*, 360; és Buonvisi bíbornok bécsi nuntius jelentései. *Budavár fölszabadításának kétszázados emlék-ünnep alkalmából közrebocsátva* (MVH II/2), kiad. FRANKÓI VILMOS, Budapest 1886, n. 59b, 180.

a szent vallás Magyarországon... még inkább előmozdítottassék.”⁵⁹⁵ A prímás három héttel a császári ajánlás elnyerése után tanácsosnak látta, hogy végre maga is nyíltan színre lépjen Rómában. Olykor egyedinek tűnő érveléssel egy hosszabb olasz nyelvű levélben igyekezett meggyőzni a nepost a bíborosságából fakadó előnyökről.⁵⁹⁶

Előjáróban leszögezi, hogy az uralkodó titkos tanácsosai útján már többször is felajánlotta számára a lehetőséget, ő azonban nem fogadta el azt, mert úgy gondolta, hogy a magas tiszttség úgymond akadályozná a néppel folytatott közvetlen érintkezésében. Ennek megszűnése pedig károsan befolyásolta volna a számára mindenek felett álló térítések sikerét. „Most azonban – folytatja Szelepchény – Ófelsége úgy látja, hogy e lázongások során közreműködéssel az áttérítések már jórészt befejeződtek, lévén hogy a bennem működő isteni kegyelem révén oly sok ezer lélek tért meg. Csupán a maradék rész támogatói, néhány befolyásos család van még hátra. Ezek a hatalmas tekintélyt parancsoló méltóságokra történő előmozdításom hallatán azonnal visszatérnének az Anyaszentegyház kebelére. Annál is inkább, mivel így azt látnák, hogy Őszentsége szentül működve a Zsinat szándékának megfelelően ezt a nemzetet jóságosan sok másik elé helyezi. Mindezzért Ófelsége saját indíttatásából, s nem számos főminisztere által, hanem személyesen akarta velem közölni kívánságát, hogy bíborba öltözzem...”.

A prímás arra is felhívta Albertoni-Altieri figyelmét, hogy az országban már számolniuk kinevezésével, aminek elmaradását az „eretnekek” ellene használnák fel. Mellőzése pedig veszélyeztetné a térítő hadjárat sikeres befejezését, noha saját maga éppen a vallás érdekében fogadta el az uralkodói kegyet, még hozzá előrehaladott kora ellenére – olvashatjuk az utalást arra, hogy ő sem sokáig foglalna le helyet a Szent Kollégiumban.

A levél utolsó negyede kizárólag Szelepchény várható lekötöttségét és odaadását ecseteli, amelyet a kézbesítői feladatot ellátó Giovanni Giani ágensnek – aki nem sokkal korábban váltotta fel De Vecchi apátot – szóban is ecsetelnie kellett.⁵⁹⁷ A prímás semmit sem bízott a véletlenre, és azt sem akarta, hogy ügye késedelmet szenvedjen. Az uralkodó leveleit megszerezte a kancelláriáról, melyeket szintén az ő bizalmas embere kézbesített december első hetében, és nem a császári diplomácia római képviselője.

Az esztergomi érsek – Vanoviczi leveleinek ismeretében fenntartásokkal kezelendő – előadása jelöltsége előtörténetéről, és a rendi alkotmány felfüggesztésével meredek fordulatot vett katolikus restauráció teljes diadalra vitelére kihegyezett érvelése nem aratott zajos sikert a Kúriában. Elsősorban nem azzal volt a baj, hogy a térítések nem csupán a „prímásban működő isteni kegyelemnek”, hanem a mozgósított világi karhatalomnak köszönhetően döntöttek meg minden korábbi rekordot.

⁵⁹⁵ Az ugyanaznap kelt irat eredetije: ASV Segr. Stato, Principi, vol. 98, fol. 462rv. *Függelék*, 23. sz.

⁵⁹⁶ Bécs, 1672. október 30. Eredetije uo., vol. 466rv. *Függelék*, 24. sz.

⁵⁹⁷ Vetélytársa, Waldstein kevésbé nyíltan igyekezett a nepos támogatását elnyerni a maga számára leveleiben. ASV Segr. Stato, Principi, vol. 97, fol. 114rv és vol. 98, fol. 156r.

Rómában a 17. század második felében kétségkívül már nem lelkesedtek annyira az erőszakos állami fellépésért, mint tették volna egy évszázaddal korábban. Azt viszont egyáltalán nem lehet mondani, hogy ellenérzésekkel fogadták volna a magyarországi ellenreformáció tetszetős eredményeit.⁵⁹⁸

Az sem jelenthetett akadályt, hogy a bíborosi kinevezés – lévén elsősorban a Habsburg-uralkodó felé tett politikai gesztus – elsősorban a prímás belpolitikai állásának megerősítését jelentette volna. Nem a nádorral folytatott versengés eldöntését, miként húsz évvel korábban Lippay esetében, hanem 1670. október 18. óta viselt és meg-megújuló támadások célpontját képező helytartói tisztének megszilárdítását. A bíborosi kinevezés így már valóban hatással lehetett volna a még protestánsként kitartó főurakra. A kardinális méltósága emellett sokoldalúan megnövelte volna Szelepchény mozgásterét, közvetítésének súlyát az udvar és rendek, illetve a kuruc lázadók között, megtagadásának híre viszont kétségkívül nem tett volna jót politikusi tekintélyének. A prímás nem véletlenül említi, hogy kudarc helyzete megingását vonná maga után, igaz, ez végül csak 1681-ben következett be. A baj az volt, hogy az Altieri-pontifikátus római döntéshozói mindez egyáltalán nem érdekelte.

A Kúriába beérkező iratokat egy kisebb, alkalmi „kongregáció” véleményezte rögtönzött beszélgetés keretében: Friedrich von Hessen-Darmstadt, egy személyben a Birodalom és az örökös tartományok protektora, Borromeo államtitkár és Paluzzo Albertoni-Altieri nepos. Utóbbi Lipót leveleiből előljáróban a prímásnak a Habsburgok szolgálatában és a katolikus vallás magyarországi terjesztésében szerzett érdemeit emelte ki, valamint hogy az ajánlás nem mehet Waldstein jelölésének rovására. A prímás levele olvastán arra a következtetésre jutott, hogy az öregúr meglehetősen magabiztos sikerében. A nepos meg volt róla győződve, hogy Hessen-Darmstadt azért nem vállalta az iratok átadását, mert tisztában volt kényes tartalmukkal. Meglepetésére azonban a német egyházfejedelem azt javasolta, hogy adjanak kedvező választ (*risposte favorevoli*). Így alkalmat teremtenének az érseknek arra, hogy folytassa térítései és más „jól szolgálatait” az országban – érvelt. A jelek szerint Vanoviczi fáradozása a protektor megnyerésére nem volt hiábavaló.

Hessen-Darmstadt kedvező állásfoglalása mindazonáltal kevésnek bizonyult. A vele máskülönben feszült viszonyban lévő és a római kormányzatot szilárdan kézben tartó nepos az államtitkár helyeslésétől kísérve másképp döntött. Elismerte a válaszdadás szükségességét, ennek azonban véleménye szerint kertelés nélkül ki kell mondania, hogy a prímásnak semmi esélye nincsen. Az uralkodót nem szabad szép szavakkal egy olyan kérdésben hitegetni, amit biztosan nem fognak teljesíteni, nehogy a nyílt elutasítás hiányát ígéretként értelmezze – hangzott határozata.⁵⁹⁹ Az 1672. december 18-án kelt pápai válaszbréve ebben a szellemben fogalmazódott.

⁵⁹⁸ A folyamat árnyoldalaira és sajátos technikáira például: HERMANN EGYED, *A katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae 1), München 1973², 283–287 (áttekintő irodalom 537–538); SZABÓ ISTVÁN, *Ellenreformáció a végvárakban 1670–1681*, Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére, Budapest 1933, 456–470.

⁵⁹⁹ A római fogadtatás leírása a nepos alább idézendő december 17-ei jegyzéke alapján.

Már-már szokatlan nyíltsággal közölte Lipóttal a Szentatya értetlenkedését, miszerint ha annyira nagyra tartja a magyar főpap érdemeit, miért ajánlott előtte másokat? Császári „*suffragium*”-a egyszerűen elkésett, egyébként pedig a bíborral a kúriai szolgálatban fáradozó prelátusokat kell ékesítenie – olvashatjuk X. Kelemen levelében.⁶⁰⁰ A primás taktikája végső soron csődöt mondott. Gondos kapcsolat-építése, hosszas és gondos tervezetései, igyekezete titokban tartása, majd pedig egy alkalmasnak vélt (netalán kényszerzülte?) pillanatban történő nyilvánosságra hozatala és gyors, összpontosított keresztülvitele visszafelé sült el.

Az elutasítást azon nyomban közölték a primás ágensével is. A nepos ekképpen kívánta elejét venni, hogy a császár esetleg bizalmasan szót váltson a nunciussal, és a Kúriánál célt nem érhető szokatlan eljárásából gyakorlatot csináljon, illetve hogy a bécsi udvarban ne legyen folytatása az ügynek úgy, hogy a pápai követ véleményét ki ne kérnék. Albertoni-Altieri szándékai első pillantásra nehezen érthetők. Minden-etre egyértelműnek tűnik, hogy a nemcsak meglepett, hanem az alkalmazott módszertől kissé talán fel is bosszantott pápai döntéshozók a brevében közölt már-már durva elutasítást finom diplomáciai játékkal igyekeztek körülbástyázni. A nepos biztos lehetett abban, hogy Giani ügyvivő gondos hírszolgálatával azonnal, még a breve megérkezése előtt tájékoztatást ad a kedvezőtlen fejleményekről, így Mario Albrizzi bécsi pápai nunciust aligha ösztönözhetik majd arra, hogy pártolólág a magyar főpap mellé álljon. Legföljebb már csak az Apostoli Szentszék döntésének okáról faggathatják.

S valóban, Albertoni-Altieri arra utasította a nunciust – akinek tájékoztatásra az összes szóban forgó irat másolatát megküldték –, hogy tegyen úgy, mintha halvány fogalma sem lenne a történekről. Csakis abban az esetben fejtsse ki álláspontját, ha kifejezetten megkérdezik. Ekkor viszont érzékeltesse, hogy az udvar és a primás kérése mennyire bizarr volt, különösen a Szentatya azon nemes szándékának ismeretében, miszerint szakítani kíván az uralkodói ajánlások hagyományával. Egyébiránt pedig hivatkozzon az üresedésben lévő helyek szűkös voltára és azon kuriális prelátusok sokaságára, akiket világegyház kormányzásában való fáradozásukért, sőt költségeikért kárpótolni kell.⁶⁰¹

* * *

A nepos abban a hiszemben írta sorait, hogy a Szentszék bécsi képviselője mit sem tud a történetekről. Fel sem ötlött benne, hogy máskülönben nem jelentette volna már az Államtitkárságnak. Albrizzi azonban a primás óvatossága dacára – aki nyil-

⁶⁰⁰ ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 70, fol. 274^{rv}. *Függelék*, 27. sz. Idézi és jelzetét adja FRANKÓI, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékkel*, III, 404–405 és 551, 1329. jegyzet. A történeti kutatás voltaképpen egyedül itt tér ki – egy mondat erejéig – a primás bíborosi kinevezésének kérdésére.

⁶⁰¹ Paluzzo Albertoni-Altieri Mario Albrizzi bécsi nunciushoz. Róma, 1672. december 17. ASV Segr. Stato, Germania, vol. 35, fol. 290^v–291^v (*ciffre*). *Függelék*, 25. sz. Rövid – nagyon hiányos és részben téves – tartalmi kivonata: VANYÓ, *A bécsi nunciások jelentései Magyarországról*, 69, n. 115.

vánvalóan nem akart úgy járni, mint elődje, akinek aspirációi évtizedeken keresztül közszájon forogtak mind idehaza, mind a bécsi és római udvarban – tudott a dologról. 1673. január 8-ai jelentését ezért a maga mentegetésével kezdte.

Leírta, hogy a primás bíborosi ajánlása már hosszú ideje az udvari játszmaék tárgya. Pár hónapja ki más, mint maga Waldstein gróf közölte vele titokban, először gondterhelten, majd valamivel később gúnyos megjegyzések kíséretében, mondván, hogy ez is egyike Lobkowitz herceg⁶⁰² szokásos intrikáinak. A Titkos Tanács mindenható elnöke ugyanis köztudomásúlag szeret hitegetéssel lépre csalni egyeseket, hogy azután háta mögött másokkal gúnyt úzzön belőle. Eközben azt hiszi, hogy sokakat megnyer, ám valójában szinte mindenkit megsért. Szóval – mentegetőzött a pápai nuncius – egészen a közelmúltig meg volt győződve arról, hogy az egész említésre sem érdemes.⁶⁰³

Pár napja azonban – folytatta – felkereste őt Szelepchény, és a legnagyobb titoktartás közepette beszélt neki ügyéről. Arról mélyen hallgatott előtte, hogy már Rómába is írtak, csupán véleményét és segítségét kérte. Beszélgetésük során Albrizzi először aziránt érdeklődött, hogy a császári levél hivatalos ajánlást tartalmaz-e (*ordinaria raccomandazione*), amelyet abúzusként nominációnak neveznek (*che abusivamente chiamano nominazione*), avagy csupán rendkívüli ajánlást (*raccomandazione fuor' d'ordine*)? Mert ha az utóbbi – kezdett tekervényes fejtegetéseibe a nuncius –, a pápai udvarban szívesen vetnék rá szemüket, és a kellő tetszéssel fogadott kérést nem tekintenék illetlennek, netalán kevésé alkalmasnak, mivel jól ismerik számos érdemét, és sokra tartják személyét. Ám sajna, olyan idők járnak, hogy a Szentatya az uralkodók különleges kéréseinek sem tehet eleget, hiszen megakadályoznák azon kötelességei teljesítésében, melyek saját udvara, alattvalói irányában terhelik.

Ugyanakkor, ha hivatalos ajánlást kapott – lépett tovább Albrizzi –, a Szentatya a soron következő alkalommal mindenképpen saját embereit lépteti elő, ami nem kevés időbe telik, hiszen meg kell várni, hogy kellő számú hely szabaduljon fel. Ezután következhet csak a koronabíborosok kinevezése, ami hasonló ok miatt megint időbe telik, majd ismét a kuriális bíborosok promóciója a soros, amit újra a koronabíborosoké követhet. A primás csak ekkor jöhetne szóba, mivel jelölése a második helyre szól, és ez bizony legkorábban csak nyolc, vagy még annál is több év múlva lenne esedékes. Persze csakis akkor, ha nem merül fel valamilyen akadály. Mint például az, hogy ha a közelmúltban kinevezett badeni örgrófit a pápa a koronabíborosok közé számítja, akkor a legközelebbi alkalommal császári jelölt még csak fel sem vetődhet. Egyébként sem lehet biztosra menni, hiszen a római udvar sohasem tartotta magát szigorúan a váltakozó kreációk gyakorlatához. Előfordult, hogy

⁶⁰² Wenzel Franz Eusebius Lobkowitz hercegre SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, i.m.

⁶⁰³ Jelentése Albertoni-Altieri bíboros neposnak, Bécs, 1673. január 8. ASV Segr. Stato, Germania, vol. 192, fol. 20r–21v. *Függelék*, 26. sz. VANYÓ a következő mondatban hozza az irat regesztáját: „A N. Őfelségének óhajára az esztergomi érseknek bíborosi kinevezését ajánlja”. *A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról*, 69, n. 116. – A dátum olvasata esetleg január 12.

mire az államok jelöltjei ismét előnyt élvezhettek, addig közbevetőleg két, sőt három alkalommal is csak kurális prelátusok előléptetésére került sor. Az események ilyen fordulata pedig – zárta eszme-futtatását Mario Albrizzi – további három-négy év várakozást jelentene, ami – és ezt ki is mondta –, Szelepchény élemedett korát tekintve nem sok jóval kecsegtet a jövőre nézve.⁶⁰⁴

A pápai követ leírása szerint a magát 70 évesnek mondó prímás⁶⁰⁵ nagy odafigyeléssel hallgatta szavait. Válaszában elmondta, hogy tudomása szerint felterjesztése hivatalos jellegű. Hangot adott azon meggyőződésének is, hogy tekintve hajlott korát, a vallásnak és a koronának tett szolgálatait, a császár a jóval fiatalabb Waldstein elé helyezi őt (állítását Albrizzi utólag úgy magyarázta, hogy a „szegény prelátust” igencsak rászedhették). Noha a nuncius a badeni örgróf kapcsán, mint látni fogjuk, elferdítette a tényeket, Szelepchény került a vitát. Csendesen csupán a pápai követ tanácsát tudakolta, hogy ezután mitévő legyen. A nuncius azt javasolta neki, hogy mondjon illő köszönetet Lipótnak az ajánlásért, és kérje nyíltan arra, hogy élemedett kora miatt őt tegye a rangsor élére. Ha ez nem lehetséges, ismelve a pápai udvar szokásrendjét, a kinevezések elhúzódsát, nevezzen helyére más, alkalmasabb személyt, mivel őt már aligha találná az élők között a bíborosi kalap. A magyar főpap – jelentette az Államtitkárságnak Albrizzi – módfelett megörült a hallottaknak. Olyannyira, hogy amikor nem sokkal később a nunciatúra egyik, vele közelebbi viszonyt ápoló beosztottja felkereste, még mindig nem győzött túlárado szavakkal hálálkodni.

A Lajtán-túli prelátusokkal nem különösebben rokonszenvező, ugyanakkor Szelepchény személyéről elődeihez hasonlóan rendre kedvező jelentéseket író pápai követ tanácsát nem a prímás iránt érzett szánalomból adta. Mint kifejtette, ezzel a nyilvánvaló érveléssel sikerülhet keresztülhúzni a Szelepchényt lépre csalni igyekvő bécsi miniszterek számításait, akik a „szegény öreget” úgy hitegették egy teljesíthetetlen cél elérésével, hogy közben az elutasítás kellemetlensége a pápai udvart terhelje. A brève tartalmával Albrizzi alapvetően egyetértett. Feltétlenül szükségesnek tartotta azonban, hogy a prímás római ágensének abban a szellemben magyarázzák a határozott tagadás tényét, hogy az csak második helyen történt jelölésének szólt. Magyarországi székhelyére történő visszatérése előtt maga is felkeresi a prímást, hogy ezt a kényes voltánál fogva írásba nem foglalható értelmezést szóban közölje vele – ígérte.⁶⁰⁶

A nuncius a jelek szerint tompítani igyekezett a részben a nepos heves természete által sugallt római elutasítás élet. Kitapogatható célja nem annyira az esztergomi érsek támogatása, mint inkább az udvar hátsószándékainak meghiúsítása volt. Vélhetően felismerte, hogy ha majd egyszer újból állami jelöltek kinevezésére kényszerül, az

⁶⁰⁴ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 192, fol. 20r–21v. *Függelék*, 26. sz.

⁶⁰⁵ A nuncius ezt nem hitte el neki, és 74 évesnek gondolta. A prímás ekkor még valójában 70 sem volt, 1604-ben vagy 1605-ben született. Egyébként Szelepchénynek inkább érdekében állt öregbíteni – amit meg is tett –, mintsem fiatalítani magát.

⁶⁰⁶ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 192, fol. 20r–21v. *Függelék*, 26. sz.

Apostoli Szék érdekeinek jobban megfelelné a térítésekben buzgólkodó idős magyar prímás, aki csak kevés ideig foglalna helyet a Szent Kollégiumban, mint a fiatal, mind a konklávékon, mind a Kúriában esetlegesen befolyásra törő máltai lovag.

Ugyanakkor nem valószínű, hogy a fél életét a bécsi udvarban leélő (kancellári működéséből egy évtized már Lipót uralkodásának idejére esett), elődje kudarcának minden elemét ismerő, Rómában saját, rendszeres jelentéstételre kötelezett ügynököt tartó prímás komolyan rászorult volna a nuncius tanácsaira. Túl régóta, és túl sokáig készült már akciójára, semhogy ne gondolta volna át százszor is lépéseit, a szóba jöhető lehetőségeket. A császári levelek szövegét nagy valószínűséggel ő fogalmaztatta, ügyelt arra, hogy saját levelét illedelmesen néhány héttel később írja, mégis egyszerre kerüljenek fel a Kúriába, és biztosan s időben oda kerüljenek. Azt is gondosan kitervelte, hogy amikor Rómából szokás szerint tájékoztatásért a bécsi nunciushoz fordulnak, Albrizzi a tőle nyert értesülések alapján kedvező jelentést küldjön mind személyéről, mind pedig az uralkodó szándékainak komolyságáról. Vanoviczi tanácsait megfogadva, Szelepchény kínosan ügyelt arra, hogy Lippay hosszas vesszőfutását elkerülendő, titkos becsvágyáról időnek előtte semmi ne szivároghon ki, hogy a Szentszék a legfelsőbb szintről, magától a császártól tudja meg, mi a magyar prímás szándéka, és hogy a nyomásgyakorlás olyan sűrített formában történjék, ami lehetetlenné teszi a hosszas halogatást, kitérést.

Szelepchény korántsem volt olyan súlytalan figura, az udvari csoportosulások játékszere, mint amilyennek Albrizzi látta, vagy láttatni szerette volna. Ha a római erőviszonyokat illetően jól is jöhettek neki Vanoviczi tanácsai (bár a Kúria működését jól ismerte, s régi kapcsolatait gondosan ápolta, majd 40 éve nem járt már az Örök Városban), a császári udvarban a fél életét ott töltő prímás tapasztalt, sokat megélt *corteggianónak* számított. Bécsnek pedig a lázadás szélére sodródó Magyarország konszolidálásához komoly szüksége volt a *status ecclesiasticus* hivatalánál fogva minden más hazai tényezőnél tekintélyesebb vezetőjére. Helyzetének megerősítése az udvarnak is érdekében állt, Lipót ezért nem idegenkedett bíboros-helytartóságának gondolatától. Szelepchény mindezzel tisztában volt.⁶⁰⁷ Végleg feledve és feledtetve a rendi szervezkedéssel való kacérkodását, 1672 októberében egy füst alatt intézte el Bécsben, pontosabban Ebersdorffban nominációja, valamint az őt a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvétel gyanúja alól egyszer és mindenkorra mentesítő császári okirat kiállíttatását.⁶⁰⁸

A prímás számítása sok tekintetben bevált: a Kúriát meglepte a császári előterjesztés, a nuncius voltaképpen melléje állt, Rómában nem kerteltek ügyében...

Lehet, hogy az időpontot választotta meg rosszul?

⁶⁰⁷ Megállapításaim alátámasztására lásd róla írt életrajzi vázlatomat és annak irodalmát, forrásait. TUSOR, *Szelepchény V. György*, 303–310. (Főként apparátusában kibővített változata e sorozat II. oszta-lyában fog napvilágot látni.)

⁶⁰⁸ MOL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 15, fol. 433–444.

2. AZ ELSŐ AJÁNLÁS KUDARCÁNAK OKAI.
HABSBURG BÍBOROSJELÖLTEK AZ 1660–1670-ES ÉVEKBEN

Mint emlékszünk rá, Szelepcshény 1666-ban csupán Lippay érseki székét tudta megszerezni, a bíboros-nomináció Salzburg főpásztorává lett. Miután ő 1668-ban meghalt, a császári udvar jelöltje Bernhard Gustav von Baden-Durlach fuldai apát lett. A primás neve ekkor nem tűnik fel. Lehet, hogy tett lépéseket, bár inkább valószínű, hogy nem. A Habsburgoktól éppen szabadulni kívánó rendi szervezkedésbe történő belebonyolódása⁶⁰⁹ ezt szinte ki is zárja, s Rómában sem érezhette a talajt megfelelően előkészítettnek. Bécs az 1660–1670-es évek fordulóján tehát kizárólag Baden-Durlach kinevezésére összpontosított, és az erőteljes diplomáciai fellépéstől sem riadt vissza.⁶¹⁰ Kiváltképpen azután nem, hogy 1669-ben Emmanuel de la Tour d’Auvergne de Bouillon és Emmanuel Fernández de Portocarrero kinevezésekor a német bencést IX. Kelemen figyelmen kívül hagyta.⁶¹¹

A mellőzés annak ellenére történt, hogy 1667-ben Harrach prágai érsek is eltávozott az élők sorából, vagyis a hagyományok szerint a császárnak két hely „járt” volna. Lipót ezután kezdett érthető módon sérelmi és jogkövetelő politizálásba az új pápánál, X. Kelemennél.⁶¹² Lépései nyomán került sor Baden-Durlach 1671. augusztus 24-ei *in petto* kinevezésére, majd ennek közzétételére 1672. február 22-én Pierre du Bonzi toulouse-i érsek társaságában, illetve egy-egy francia és spanyol bíboros, Cesar d’Estrées és Iuan Everardo Nidhard⁶¹³ május 16-ai előmozdítására.⁶¹⁴

⁶⁰⁹ Vö. TUSOR, *Szelepcshény V. György*, i.m.

⁶¹⁰ Az ügyre és irodalmára lásd ASV Segr. Stato, Principi, vol. 92, fol. 420r. 426r–427v és vol. 94, fol. 546r–547v. 555r. 560r. LEVINSON, *Nuntiaturberichte vom Kaiserhofe*, I, 598–606 és 816–831, n. 514–538; II, 506–509. 587, n. 15. 590, n. 24. 592, n. 31. 601–602, n. 47. 603–604, n. 54–56. 607–609, n. 68. 609–610, n. 70.

⁶¹¹ HC V, 4.

⁶¹² „*Non latet reverendissimam paternitatem vestram, cum pontifex maximus Clemens eius nominis nonus beatae memoriae in promotione duorum cardinalium ad instantiam coronarum Hispaniae Galliaeque facta nos cum nominato nostro venerabili et illustri Bernardo Gustavo Marchione Badensi... de caetero omnibus numeris absoluto praeteriret, nimis quantum id non solum nobis in mentem cum iusto sensu descenderit, sed a malevolis etiam ac imprimis haereticis in odium foederis et abalienationem Germanorum a sede pontificia fuerit exaggeratum, et quotidie ad huc exaggeratur.*” Ezért erőlesen felszólítja a bíboros nepost, hogy támogassa a Hessen-Darmstadt által részletesebben előadandó követelése teljesülését. (Levele Albertoni-Altierhez, Bécs, 1671. július 4. ASV Segr. Stato, Principi, vol. 97, fol. 367r–368v.) E hónap végén ismételten hangsúlyozta a kérdés fontosságát („*sensus quaeque nota spretae quasi existimationis nostrae ac totius nationis Germanicae ad huc haereat*”), kiváltképpen az újabb francia próbálkozások hallatán. Ezért azt hangoztatja: az újabb mellőzés az ő és a német nemzet megvetésével lenne egyenlő („*Nosque adeo vel in apertissimum nostri et Germanici nominis contemptum denuo praetereamus*”), és nyomatékosan figyelmezteti Albertoni-Altierit ennek elkerülésére, jogai tiszteletben tartására („*ut dictus modo vacans galerus prae aliis nominato nostro quantocius conferatur, utpote quae caeteroquin per se ipsa satis intelligit, si corona Franciae hac iterum vice in ea purpurae praetensione nobis praevaleret, quo sensu vulnus hoc priori plagae superinflictum undequaque nos et natio nostra simus accepturi*”). (Lipót Albertoni-Altierhez, Bécs, 1671. július 31. Uo., fol. 416r–417v.)

⁶¹³ A jezsuita szerzetes a madridi politika befolyásos irányítója volt. GIUSEPPE DE GENNARO, *La crisi della monarchia spagnola e la diplomazia Pontificia (1665–1673)*, Torino 1994, 104–106.

⁶¹⁴ HC V, 7–8.

Mivel tehát Baden-Durchlachét két francia és spanyol kardinális promóciója övezte, a császár 1669-ben szerzett hátránya továbbra is megmaradt, sőt növekedett. A koronabíborosi kinevezések jogszokása ugyanakkor a három nagyhatalom: a francia, spanyol és a császári korona igényeinek egyenlő mértékű kielégítésén nyugodott. Így amikor Szelepchény 1672 októberében színre lépett, a rendszer működése ismeretében úgy vélhette, hogy a helyzet egyenesen csábító. Az eddigi tapasztalatok ugyanis azt mutatták, hogy ha a császár számára csupán egy hely volt szabad, akkor Róma az elsőbbséget élvező birodalmi jelöltet választotta. Egy kettős kinevezésnél viszont – még ha több német, osztrák pretendens is felbukkant volna – úgy a bécsi, mint a pápai udvarban már sokkal visszasabbnak tűnt volna a magyarok ismételt mellőzése. Az ugyan igaz, hogy – a kétségkívül az uralkodó bizalmasának számító – Waldstein közvetlenül Baden-Durlach kinevezése után történt jelölésével udvarbeli ellenfelei jókora adag borsot törtek az orra alá.⁶¹⁵ Amikor azonban a spanyol és francia bíboros 1672. májusi kinevezését követő kúriai nyári szünet után kiállította nominációját, a primás joggal gondolta: az egyébként is elkerülhetetlen vetélytárs megléte ezúttal kivételesen nem jelent nagyon nagy hátrányt.

Ugyanakkor semmit sem bízott a véletlenre, s ravaszul a Kúriánál igyekezett hitelteleníteni a máltai lovag Waldsteint. Arról nem szólnak a források, hogy az 1650-es évek birodalmi és magyar jelöltje, Wartenberg és Lippay közvetlenül is vetélkedtek volna egymással. Ezzel szemben Szelepchény már idézett 1672. október 30-ai levelében azzal vádolta meg az Apostoli Szentszék előtt Waldsteint, hogy az „látván, hogy én tekintettel az említett indokra [*tudniillik hogy úgymond «szabadabban érintkezessék a néppel»*] nem csináltam nagy ügyet a mondott ajánlásokból, azért hogy megkapja a nominációt, sokak közbenjárását vette igénybe, akik alkalmatlanul meg is szereztek számára Ófelségétől”.⁶¹⁶

Míg a primás Rómában igyekezett rangsorolását a megfelelő helyre tenni, addig Waldstein Bécsben a magyar primás hathatós római pártfogójára, Hessen-Darmstadtra zúdított ösztözet. Vele már korábban nézeteltérése támadt annak kapcsán, hogy öccse, Johann Friedrich ellenében a bíborosnak sikerült megszereznie a breslauer püspökséget.⁶¹⁷ Waldstein, aki Szelepchényvel ellentétben egyáltalán nem titkolta igyekezetét,⁶¹⁸ fennhangon azzal vádolta a protektort, hogy többek között nem kielégítő követi működése és aknamunkája az oka az ő pápai mellőzésének is. A bíboros protektor olyannyira nyíltan elkötelezte magát az esztergomi érsek mellett, hogy

⁶¹⁵ Nem tudjuk pontosan, hogy Waldstein érdekében Bécs mikor tette meg első lépéseit. Lipót Hessen-Darmstadthoz intézett június 10-ei levelében a nevezést mindenestre már mint megtörtént eseményt említi: „*praeminentis nostrae dignitatis Caesareae ac nominationis in comitem Franciscum Augustinum a Waldstein factae primam... rationem sit habitura.*” ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 59, Konv. Leopold I. an Hessen-Darmstadt, fol. 235. Július 4-én ismét kérte kinevezését. ASV Segr. Stato, Principi, vol. 97, fol. 367rv.

⁶¹⁶ ASV Segr. Stato, Principi, vol. 98, fol. 466rv.

⁶¹⁷ SCHWERTFEGGER, *Friedrich von Hessen Darmstadt*, 181–188 és 191–193.

⁶¹⁸ Unos-untalan hangoztatott törekvéseiről Zuanne Morosini velencei követ is megemlékezik 1674. évi zárójelentésében. *Die Relationen der Botschafter Venedigs*, II, 143–167, 152.

– amint már más összefüggésben előkerült – Vanoviczit bízta meg azzal, hogy az Örök Városból 1672 késő őszen hazatérvén védelmezze meg Waldstein „rágalmait” ellen a bécsi udvarban.⁶¹⁹

Az esztergomi érsek gondosan megtervezett és megszervezett első ajánlásának kudarcát az okozta, hogy a 17. század második felére az európai hatalmi átrendeződéssel párhuzamosan átmeneti jelleggel felborult a nemzeti bíborosok kinevezésének addigi, jogszokáson alapuló „rendje”.

* * *

Az egyes államok és a pápaság közötti feszültség ekkoriban jutott tetőpontjára. Már az 1666-os koronabíborosi konzisztóriumra is csak azután került sor, hogy – miként a bevezetőben láthattuk – az egyes országok követeinek együttes fellépése kilátásba helyezte: ha jelöltjeiket továbbra is mellőzni fogják, az új bíborosok kinevezését, egyházkormányzati jogosítványait, pápaválasztó jogát nem fogják elismerni.⁶²⁰ Mint más vonatkozásban, e téren is a harmincéves háborúból megerősödve kikerülő franciák voltak a leginkább követelődzőek. Egyszerre több jelölttel, olykor igencsak sajátos érveléssel ostromolták IX. és X. Keletemt.⁶²¹ XIV. Lajos (1643–1715) 1668-ban egyenesen a Szent Kollégium 70-es létszámának 100-ra történő emelése mellett kardoskodott. Róma a kiutat először abban vélte megtalálni, hogy szakítva az addigi gyakorlattal, a francia mellett csupán egy Habsburg-jelöltet vett figyelembe, tekintet nélkül arra, hogy spanyol vagy császári ajánlásról volt-e éppen szó. A megoldás azonban, emlékszünk, a császári diplomácia heves megelégnülését vonta maga után. Noha Bécs nemzetközi pozíciói, kiváltképpen pedig megítélése az 1664-es vasvári békekötéssel átmenetileg sokat romlottak, Lipót ebben a politikai lakmuszpapír-szerepet betöltő presztízskérdésben sem volt hajlandó elfogadni Franciaország fensőbbségét.

A Kúria a csapdahelyzetből ekkor azzal kívánt kitörni, hogy 1671–1672-ben az új nemzeti bíborosok neveinek konzisztóriumbeli nyilvánosságra hozatalakor a pápa nem hivatkozott az uralkodói ajánlásokra, mondván, szakít a világi nevezések hagyományával. Róma ilyen jellegű törekvései azonban, láthattuk, már a 15. században sem jártak eredménnyel. A pápai nagyhatalmi szerep visszaszorulása és a modern államok születésének évszázadában pedig végképp kivitelezhetetlennek bizonyultak. X. Kelemen kísérletére postafordultával érkezett Bécsből a válasz, hogy – bár Baden-Durlach mellett Pierre du Bonzi toulouse-i érsek, Cesar d’Estrées és Iuan

⁶¹⁹ Hessen-Darmstadt és Lipót idézett október 12-ei és december 30-ai levelében. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 60, Konv. Hessen Darmstadt an Leopold I. 1672, fol. 95 és uo., Fz. 59, Konv. Leopold I. an Hessen-Darmstadt 1672, *cf.* Vö. még ASV Segr. Stato, Principi, vol. 97, fol. 305r és 402r–403v.

⁶²⁰ Vö. korábban az I. fejezetben.

⁶²¹ Lásd emlékiratának másolatát Hessen-Darmstadttnak a francia diplomácia újabb lépéseiről beszámoló 1669. január 19-ei levelének mellékleteként. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 58, Konv. Hessen Darmstadt an Leopold I. 1669, fol. 216 és 221, illetve 217–220.

Everardo Nidhard bekerülésére a Szent Kollégiumba nyilvánvalóan hivatalos uralkodói ajánlás nyomán került sor – elfogadják. Mi több, elismerik, hogy e kreációk *motu proprio* történtek és történhettek. Mivel azonban a hagyomány szerint a saját kezdeményezésből történt kreációt az állami jelöltekének kell követniük, Lipót rögvest követelni kezdte Waldstein kinevezését,⁶²² ami azután hamarosan Szelepchényével bővült. X. Kelemen erre visszakozni próbált, és – ahogy Albrizzi nuncius utalásából tudjuk – fontolóra vette, hogy Bernhard Gustav von Baden-Durlachot mégiscsak a koronabíborosok közé sorolja.

Lépése azonban azt jelentette (volna), hogy az új francia és spanyol kardinálisokat szintén ilyennek tekinti, egyúttal pedig az állami jelölések évszázados jogszokását is megerősíti. Ebből pedig korántsem az következett volna, amire a bécsi nuncius hivatkozott, jelesül hogy az osztrák Habsburgok igényeit kielégítettnek lehet tekinteni, hanem az, hogy a császár az ajánlások teljesítésének hagyományos rendjét felhántorgatva követelhetne volna a neki járó két hely betöltését... Amiként követelte is. 1673. szeptember 8-án, majd október 6-án a hagyományos év végi kreációkra számítva mind Waldstein, mind pedig Szelepchény primás jelölését sürgetőleg megújították a császári udvarból.⁶²³

Ugyanakkor XIV. Lajos továbbra is újabb és újabb előterjesztésekkel ostromolta a Kúriát. A helyzet hihetetlenül elmérgesedett. A kinevezések körül folytatott vita hevében 1675-ben a francia követ tettelegesen bántalmazta az elaggott pápát.⁶²⁴ A fűhöz-fához kapkodó, ám igyekezete ellenére eredményt felmutatni képtelen Hessen-Darmstadtnek részben a bíboros-kreációk kapcsán robbanásig feszült lég-

⁶²² „*Ab ultimis nostris ultimam Aprilis datis litteris, ultiores reverendissimae paternitatis vestrae 14 ac 31 Maii nuperi scriptae ad nos recte pervenerunt; nosque in primis de secuta tandem declaratione pontificia super promotione reverendissimorum dominorum cardinalium Destrai ac Nidardi, tum etiam de statu reverendissimae paternitatis vestrae, ob quem suum ad nos reditum festinare nequeat, pluribus informarunt. Dictam igitur cardinalium promotionem atque pontificiam desuper factam declarationem quod attinet, sicuti curae nostrae atque sollicitudini, ne in priores praeteritae nominationis nostrae difficultates cum sanctitate sua recideremus, in eo rationem aliquam fuisse habitam libenter vidimus, quod in ipsa declaratione nulla nominationis aut commendationis cuiusquam facta mentio, sed tota res simpliciter et velut ex motu proprio fuerit transacta; ita vel eo magis nos eidem acquiescere oportet, hac tamen freti erga sanctitatem suam fiducia filiali, quod ubi ad promotionem instantiis coronarum tribuendam proxime, uti speramus, progredietur... Quam ipsam fiduciam nostram, ut sanctitati suae reverendissima paternitas vestra occasione data explicet atque contestetur, velimus.*” Lipót császár már idézett, 1672. június 10-ei utasítása a protektorhoz. Lásd a 615. sz. jegyzetet. Vö. még ASV Segr. Stato, Principi, vol. 99, fol. 462r–463v és 523rv, ahol I. Lipót 1673. október 23-án korábbi mellőzéseit orvoslását követeli, és jelzi, hogy külön küldöttet meneszt Rómába tárgyalni.

⁶²³ I. Lipót szeptember 26-ai és október 6-ai, újonnan a pápához és Albertoni-Altieri bíboroshoz intézett leveleire Hessen-Darmstadt hivatkozik Rómából, 1673. október 23-án kelt válaszában: „*Illae vero agebant in primis de cardinalatu petito tum domino comiti de Waldstein, tum domino archiepiscopo Strigoniensi... de quibus omnibus postmodum singulariter rescribam.*” I.h., Fz. 60, Konv. Hessen-Darmstadt an Leopold I. 1673, fol. 65–66. – Július 15-én még csak Waldsteint tejesztették elő. ASV Segr. Stato, Principi, vol. 99, 341rv.

⁶²⁴ A példa nélkül álló esetet ismerteti (például): BURKHART SCHNEIDER, *Das Papsttum zur Zeit der französischen Hegemonie*, Die Kirche im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung (Handbuch der Kirchengeschichte 5, hrsg. v. Wolfgang Müller-Quintín Aldea–Heribert Raab–Burkhard Schneider et al.), Freiburg–Basel–Wien 1970, 120–151, 133.

kör⁶²⁵ miatt kellett ugyanebben az évben végleg távoznia Rómából, egyszerre válva kegyvesztetté mind a császári, mind a pápai udvarban.⁶²⁶

A német protektor – Waldstein által folyamatosan szorgalmazott⁶²⁷ – eltávolítása az Örök Városból 1675-ben kétségkívül nem tett jót az esztergomi érsek ügyének. Azért sem, mert az udvarban átmenetileg azzal a gondolattal foglalkoztak, hogy megüresedett követi helyére ellenlábását küldik Rómába, s ebből az alkalomból ismételten kéri számára a bíbort. Ráadásul az elképzelést félig-meddig már Albrizzi nuncius is támogatta, elsősorban a gróf „békés természete” miatt.⁶²⁸ A tervből azonban semmi nem lett. Feltételezhetően most is a régi dilemma, a finanszírozás kérdése játszott döntő szerepet. A nehézségeket megoldó bíborosi kalapra és a vele együtt kuriális kardinálisként szerezhető penziókra, javadalmakra pedig minden derűlátás ellenére sem lehetett mérget venni. Maradt tehát a jól bevált megoldás. Németország és az örökös tartományok bíboros-protektorságát és vele együtt a követi feladatokat egy olasz császárpárti kardinális, Carlo Pio di Savoya kapta meg.⁶²⁹ Őneki a bíboros-kreációk terén az Altieri-pontifikátus hátralévő esztendeiben már semmilyen szerep nem jutott.

Miután a nemzeti bíborosok kinevezésének teljes körű átpolitizálódása a majd kétszáz esztendeje fennálló rendszert az 1670-es években a működésképtelenség állapotába juttatta,⁶³⁰ a Kúria a zsákutcából egyetlen „kiútra” vélt rátalálni. 1672

⁶²⁵ A probléma: a császári jelöltek szorgalmazása, a francia lépések figyelemmel kísérése 1669 és 1675 között jelentéseinek állandó témája. Vö. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp. Fz. 58. 60, Konvoluten Hessen-Darmstadt an Leopold I, *passim* (például 1669. november 30., fol. 315–319; 1670. november 29., fol. 137–138; 1671. december 19., fol. 86–87; 1674. szeptember–október, fol. 36–58).

⁶²⁶ Ismertetése szintén LEVINSONTÓL: *Nuntiatuiberichte vom Kaiserhofe*, II, 550–556 és 586, n. 14. 602–603, n. 48–53. 604–605, n. 57–58. 607–609, n. 68. 614–615, n. 78; továbbá 624–625, n. 90. 666–669, n. 158–163. 670–672, n. 166–169. 675, n. 175. 676–677, n. 177; és SCHWERTFEGER, *Friedrich von Hessen Darmstadt*, 194–204.

⁶²⁷ Lásd például Albrizzi bécsi pápai nuncius 1675. február 14-ei jelentését. *Nuntiatuiberichte vom Kaiserhofe*, II, 672, n. 169.

⁶²⁸ 1675. július 6-ai jelentésének kivonata: *uo.*, II, 676–677, n. 177.

⁶²⁹ Legelőször 1676. március 23-án mutatkozott be közvetlen elődje szerepkörében. SCHWERTFEGER, *Friedrich von Hessen Darmstadt*, 202. – Császári követi, protektori működésére rengeteg adat a Cybo államtitkárhoz intézett uralkodói levelekben. Archivio di Stato di Massa, Archivio Cybo-Malaspina, Archivio Alderano Cybo, vol. 38–39 (és Cybo válaszleveleinek *registrumában*, például vol. 87, V, n. 13 és 15). Tevékenységét röviden áttekinti és értékeli ELISABETH GARMS-CORNIDES, *Scene e attori della rappresentazione imperiale a Roma nell'ultimo Seicento*, La corte di Roma tra Cinque e Seicento, 509–535, 509–513. (Piónak a felszabadító háborúk révén különösen is jelentőssé vált diplomáciai működésének további – csekély – irodalma *uo.*, különösen az 1. 9. 12. jegyzetekben.)

⁶³⁰ A korábbiakkal ellentétben az 1660–1670-es évek eseményeit a kutatás már részletesen feltárta, vélhetően mert az egész problémakör ekkor került – botrányokkal terhelve – a kortárs figyelem középpontjába. Ezért a részletes rekonstrukció alól már örömmel felmentem magamat. LEVINSON munkája mellett lásd még további irodalommal: PASTOR, *Geschichte der Päpste XIV*, 394–397. 548–552. 640–647; SCHNEIDER, *Das Papsttum zur Zeit der französischen Hegemonie*, 121–133; valamint főként bécsi viszonylatban: BÖHM, *A kardinálisokról*, 36; és kiváltképpen MECENSEFFY, *Im Dienste dreier Habsburger*, 462–502, leginkább 481–485. 490–499, ahol a szerző részletesen szól az 1660-as évek végének problémáiról, köztük

után X. Kelemenről a minimális pápai mozgástér fenntartása érdekében csupán egyetlen nem olasz prelátus nyerte el a bíborosi kalapot, az angol Philipp Thomas Howard de Norfolk, akinek országa részéről nem kellett hatalmi befolyásolástól tartani.⁶³¹ Az üresedésben lévő helyeket ugyanakkor folyamatosan feltöltötték, 1673. január 16-án egy, június 13-án négy,⁶³² 1674. december 17-én ismét egy, végül 1675. május 27-én öt olasz főpap előléptetésére került sor, utóbbiak társaságában Mario Albrizzi bécsi nunciusra.⁶³³ A magyar prímás ugyanott tartott, mint előde: terveit napvilágra jutottak, és egy német vetélytárrsal az oldalán hosszas és nem sok jóval kecsegtető várakozás elé nézett.

3. AZ ESZTERGOMI ÉRSEK ISMÉT A PÁPAI POLITIKA SZOLGÁLATÁBAN

Miként pontosan két évtizeddel korábban, az esztergomi érsek bíborosi reményeit ismét egy pontifikátus-változás keltette új életre. Szelepchény ezúttal mintha megint csak Vanoviczi hajdani tanácsait követte volna, már 1676. október 25-én igencsak hosszúra sikeredett gratuláló levelet intézett a szeptember 21-én megválasztott és három héttel később megkoronázott⁶³⁴ XI. Ince államtitkárához, Alderano Cybóhoz.⁶³⁵ November 5-én ugyanezt teszi a pápánál a megerősítéséért Rómába

Auersperg gróf feltámadó egyházi terveiről és Baden-Durlach mögött történt másodlagos császári jelöltségéről – nem igazán eligazodva a *nominatio/commendatio* kifejezések szövevényében –, és XIV. Lajos Auersperg érdekében tett római lépéseiről, ami 1670-ben a volt *primus minister* kegyvesztettségéhez vezetett. (E kép árnyalásához lásd még ASV Segr. Stato, Principi, vol. 92, fol. 184r^v is.) – A két Kelemen pontifikátusára további irodalommal: TUSOR, *A barokk pápaság (1600–1700)*, 63–66 és *passim*.

⁶³¹ HC V, 9. A domonkos Norfolk római ténykedésére, szerepére az angol katolicizmus újjászervezésében: T.A. BIRREL, *English Catholics without a Bishop 1655–1672*, *Recusant History. A Journal of Research in post-Reformation Catholic History in the British Islands* 4 (1958) 142–178, 155–165; LUDWIG HAMMERMAYER, *Römische Kurie und Postreformatorischer Katholizismus in England. Bemerkungen zu Organisation und Rechtsstatus der Mission im 16. und 17. Jahrhundert (ca. 1558–1688)*, *Papsttum und Kirchenreform*, 405–441, 435–439. – A katolikus, és ennek köszönhetően igen csak rövid ideig uralkodó II. Jakab angol király (1685–1688) viszont felesége keresztfia, (ismét egy) Rinaldo d’Este érdekében megkísérelte feléleszteni az angol korona számára a bíborosajánlás jogát: „*in cardinalium ordinem tantopere cupimus...*”, intézte levelét a Whitehallból, 1685. május 17-én XI. Incéhez (BAV Vat. lat., vol. 9712, fol. 191–198). Egyébként nem is eredménytelenül, d’Este 1686. szeptember 2-án kinevezést nyert (HC V, 14), de az eset, tekintettel Anglia visszaszerzésének örök céljára, részben rendhagyónak tekinthető, részben pedig Modena szerepe is figyelembe veendő. II. Jakab lépései jezsuita gyóntatója, P. Edward Petre érdekében már eredménytelenek maradtak. HAMMERMAYER, *Römische Kurie*, 439.

⁶³² Waldstein és Szelepchény jelölésének, illetve ajánlásának többszörös megújítása nyilvánvalóan erre adott válaszlépés volt 1673 őszén.

⁶³³ HC V, 8–9. ASV Segr. Stato, Principi, vol. 101, fol. 252r^v. 261–27v. (Norfolkot is ekkor nevezték ki.)

⁶³⁴ HC V, 10.

⁶³⁵ Álljon itt csupán egy rövid idézet belőle: „*Comparisco ossequioso capellano avanti vostra eminenza humilmente rappresentandole che sino a questa mia vecchiaia di ben settanta tre anni io non ho havuto mai giubilo maggiore, che di sentire eletto per primo ministro d’un pontefice d’illibatissimi costumi vostra eminenza, ch’è*

indul Kéry János szerémi püspök révén, akit az áttérések miatt megszorított hívei lelkigondozására egyben segédpüspökéül kért főegyházmegyéjének.⁶³⁶ Három nappal később a katolizáció sikereinek érzékeltetésére egy Wittenbergben tanult, áttért protestáns prédikátort küld a pápai székvárosba.⁶³⁷

1676. december 11-én megismétli jókívánságait XI. Incének, és egyúttal felhívja a figyelmét a közelmúltban, október 27-én Zurawnóban megkötött lengyel–török béke nyomán fenyegető veszélyre. Arra, hogy az erdélyi határszélen gyülekező „eretnek lázadók” a fejedelem, a Porta és a lengyel király segítségével átfogó támadást indíthatnak az „apostoli magyar királyság” ellen. Ő ugyan minden tőle telhetőt el fog követni a „császár nyugalmanak” biztosítására, és ennek érdekében állandó kapcsolatban áll a gneznói érsekkel, de ha a Szentszék nem nyújt említésre méltó segítséget, a katolizáció eddigi sikerei, térítései pillanatok alatt füstté válnak – tudatta. Alderano Cybo bíboros államtitkárnak ugyanaznap 63 000 általa megtérített protestáns várható elvesztéséről beszélt.⁶³⁸

A prímás december 11-ei levelei egyben a nyitányát jelentik annak a közel egy évig tartó szakasznak, amely során – állandóan felemlegetett – idős korát meghazudtoló cselekvési kedvvel igyekezett az Apostoli Szentszékét szinte naprakészen tájékoztatni a török mozgolódásairól és a Felső-Magyarországot fokozatosan hatalmába kerítő protestáns kuruc mozgalom térnyeréséről. Az esztergomi érsek kiváló érzékkel ismerte fel az új pontifikátus külpolitikai érdeklődésének kelet felé fordulását, és igyekezett azt még jobban országára, egyházára és nem utolsósorban saját magára irányítani. 1677. február 5-én alig leplezett büszkeséggel közölte Pozsonyból a bíboros államtitkárral, hogy az uralkodó szándékainak megfelelően igyekszik a felkelőket az oszmán szövetségtől elvonni, és már 1700 kuruc lázadót vissza is vezetett Lipót császár és király hűségére.⁶³⁹

principe di prerogative e virtù confacenti e nel' cui persona tutto il mondo ammira...” stb. AS Massa, Arch. Cybo-Malasp., Arch. Ald. Cybo, vol. 65, n. 62.

⁶³⁶ „*Veris praeconiis gravida dudum beatitudini vestrae fama impleor. Quanta meditetur, atque indies exequatur beatitudo vestra ad propagandum ecclesiae splendorem, eaque in causa, qua benignitate ad se convolantes suam in clientelam adsciscat, quaque patrocinandi propensione sub praesidium suum admittat, orbis universi linguae personant...*” ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 62, fol. 435rv. – Ez ügyben Cybónak is írt, ismét egy cirkalmas bevezető kíséretében: „*Populorum vota rarum tantum vota sunt, eminentissime princeps, quod multi probant, plerumque coeli approbant. Ut in primo pontificalis gloriae ministerio eminentiae vestrae [] effulgeret, toto cordis affectu probus quisque ambivit. Et vero in hoc votorum suorum metam constituit, ac felicissime tandem assecutus est: praesignanter id dudum locupletissimo [] eminentiae vestrae virtutis omnigenae ac sapientiae fore, cuius pretiosissima semper amoenitate effloruit...*” AS Massa, Arch. Cybo-Malasp., Arch. Ald. Cybo, vol. 65, n. 84.

⁶³⁷ Az Adam Lasiusnak adott ajánlólevél: ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 62, fol. 448rv.

⁶³⁸ Pozsony, 1676. december 11. ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 62, fol. 521rv; AS Massa, Arch. Cybo-Malasp., Arch. Ald. Cybo, vol. 65, n. 136. A voltaképpen hagyományosnak mondható regionális együttműködés a két prímás között nem volt hosszú életű, mert Andrzej Olszowski 1677. augusztus 29-én meghalt, utána pedig érseki széke két évig üresen állt. PIOTR NITECKI, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, 154 és 247.

⁶³⁹ AS Massa, Arch. Cybo-Malasp., Arch. Ald. Cybo, vol. 66, n. 35.

Pontosan egy hónappal később arról számolt be, hogy a gyakorlati nehézségek ellenére (többen kívánnak, vajon a pozsonyi kamara teljesíti-e feltételeiket) újabb átállások várhatók, és az Apostoli Szék fokozottabb szerepvállalásának szükségét hangoztatva egyben egy átfogó török támadás veszélyére hívta fel a figyelmet.⁶⁴⁰ Írásához ekkor mellékelte első ízben császári tisztek, főurak, papok stb. hozzá intézett leveleinek másolatát, kivonatát, latin fordítását. Amellett, hogy kétségkívül lehetővé tették a Kúria alaposabb tájékozódását a felső-magyarországi hadi helyzet alakulásáról, ezen iratok egyben arra is alkalmasak voltak, hogy szemléltessék az esztergomi érsek otthoni elismertségét; kulcsszerepét a védekezés szervezésében, és a franciákkal szemben a pápaság számára mind inkább felértékelődő Habsburgok magyarországi uralmának fenntartásában.⁶⁴¹

1677. március 27-ei levelében Szelepchény egyrészt a végekről érkező hírekre, másrészt a Portán töltött három évének életre szóló tapasztalataira hivatkozva az államtitkárt egyenesen a Győr elfoglalását célul kitűző általános oszmán támadás küszöbön álltával riogatta. Ezért elengedhetetlennek tartotta egy, a pápa által szervezendő nemzetközi összefogás mielőbbi létrejöttét. Azt hangoztatta, hogy a Szent-szék a Szent István-i felajánlás nyomán különleges felelősségvállalással tartozik Magyarország irányában. A Jakusith római követjárásakor és Lippay bíborosi felterjesztéseiben is szereplő érv hivatkozási alapja ezúttal nem a Szilveszter-bulla, hanem a Szent Bernát napján idehaza a szent király tiszteletére mondott ünnepi *officium* vonatkozó része volt. A primás a részint Barkóczy István ezredestől titokban szerzett értesülései alátámasztására eredetiben mellékelte a kassai főkapitány, Carlo Strassoldo és latin fordításban Károlyi László levelét, mely utóbbi eredetijét Bécsbe küldte el. Szelepchény amiatti – jogosnak tűnő – félelmében, hogy a császári udvarban nem néznék jó szemmel kettős hírszolgálatát, számított az államtitkár teljes körű diszkrétciójára. Arra kérte, hogy híreit egyedül XI. Ince pápával közölje.⁶⁴²

Az államtitkár teljesítette kívánságát, és az esztergomi érsek levelét személyesen olvasta fel a Szentatyának.⁶⁴³ Ha tehát első látásra azt hihetnénk, hogy az egész akció nem más, mint a primás hangos és meddő buzgólkodása, amit Rómában jóindulatúan elnéztek, akkor meglehetősen tévesen magyaráznánk az eseményeket. A pápai döntéshozatal komolyan odafigyelt a Pozsonyból, Nagyszombatból érkező hírekre. Nagyra tartotta, hogy a bécsi nunciatúra mellett „elsőbb kézből” kaphat tájékoztatást ebből a számára hirtelen fontossá vált térségből. A Kúriában kifejezetten jó néven vették,

⁶⁴⁰ Levele Alderano Cybo bíboros államtitkárhoz. Pozsony, 1677. március 5. ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 63, fol. 91rv.

⁶⁴¹ Az első ilyen küldemény eredetileg Szelepchényhez címzett iratai: Csáky István, Szepesvár, 1677. február 20. és 21. (ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 63, fol. 92rv. 97rv – másolat); Bársony György, Szepesvár, február 24. (uo., fol. 93r–94v – másolat); Károlyi László, Szatmár, február 10. (uo., fol. 96rv – másolat); Kapy Gábor, Szepesvár, február 7. (uo., fol. 98r–99v).

⁶⁴² ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 63, fol. 121r–122v. A szintén Pozsonyban kelt levélben említett mellékletek ezúttal hiányoznak. – Szent Bernát ünnepét a világegyház augusztus 20-án ülte.

⁶⁴³ Lásd Cybo alább idézendő április 24-ei levelét.

hogy a Habsburg-államhatalom első számú magyarországi képviselője Béccsel folytatott hivatalos levelezésének részleteit egyúttal az ő tudomásukra is hozza. Szelepcshény nem csupán március 5-én hivatkozik a tevékenysége folytatására buzdító brevére és államtitkári levélre, hanem később is többször utal Alderano Cybo válaszáira.⁶⁴⁴

A szentszéki diplomácia vezetője például április 3-án örömmel nyugtázta a kurucokkal megindult tárgyalások hírért, bár sikerükkel kapcsolatban kételkedésének adott hangot. Egyúttal elismerő szavakkal méltatta a primás erőfeszítéseit.⁶⁴⁵ Három héttel később pedig szemmel látható megkönnyebbüléssel írta Pozsonyba, hogy a török támadás az oroszok ellen fog irányulni. A bíboros rövid tájékoztatást is adott XI. Ince igyekezetéről a *pace universale* megteremtésére a keresztény fejedelmek között, megemlítve, hogy először a történelem folyamán a protestáns hatalmakhoz szintén nunciust fognak küldeni.⁶⁴⁶

„Ha méltóságos uraságtoknak bármi olyan meglátása lesz, amit én a Magyarországon élő katolikusok javára, és az ország megtartására ő császári Felsége hűségén a mi urunk [*ti. a pápa*] elé tárhatok, kérem, közölje azt velem, mivel arra fogok törekedni, hogy a titkok kiszivárogtatása nélkül szolgálhassam Önt...”. Az államtitkár e szavakkal fejezte be levelét,⁶⁴⁷ s hogy a magyar primás információi ekkor és már korábban is tényleg XI. Ince elé jutottak, arra a pápa 1677. február 6-ai brevéje a bizonyíték. Ebben a Szentatya nemcsak köszönetet mondott a hírekért, a primás

⁶⁴⁴Például március 26-án és május 14-én. Közülük csak néhányat találtam meg. A primási levéltárban például egy sem maradt fenn.

⁶⁴⁵ „*Sento che li ribelli di Vngaria habbiano spedito a sua maestà per trattare il loro aggiustamento, e se bene li condizioni sono irragionevoli, si può sperare che siano per ridursi al dovere. Io ho fatto efficacemente le parti, che sua santità vi ha imposto toglier ad'essi quelli fomenti, che si temevano, nè perderò questo negozio di vistà sino al vederlo in sicuro. Intanto resto molto obligato alla persona di vostra signoria illustrissima, che nel Popere e nelle parole fa sempre spiccare il suo zelo e la sua pietà verso la fede cattolica. Nostro signore ha gradito sommamente l'espressioni, che porta la sua lettera, e mi ha incaricato di servirle che seguito [?] di partecipare, quello anderà sequendo, sentendosi ch'ella sia chiamata alla corte, perché non lasciarà addietro alcuno di quelli mezzi, che giudicarà valevoli per riparare alle rouine, che vostra signoria illustrissima teme giustamente che potrebbero succedere. Et confermandole il mio cordialissimo desiderio di servirla congiunto ad una sitma particolare, che conservo del suo merito, bacio a vostra sua illustrissima le mani.*” AS Massa, Arch. Cybo-Malasp., Arch. Ald. Cybo, vol. 87, part. V, n. 19.

⁶⁴⁶ „*Dalla lettera di vostra signoria illustrissima, che ho letto a sua santità, vedo la sua lodevole premura nelle materie della religione, supplico Dio ben di cuore che si degni di premiare la sua connaturale pietà et apostolico zelo, e prego insieme lei a conservare l'una e l'altra con lo stesso fervore, che ha fatto sin bora. Le armi del Turco sono destinate contro Moscouia per quanto s'intende, è ben vero che liberato da quella parte si può temere da ciascuno nel proprio dominio. La santità di nostro signore non lascia diligenza umana per conseguire la pace universale fra principi Christiani, che è tanto amata e mandata da Dio, e non ha riparato di mandare ancora il suo nunzio fra g'heretici per conseguire questo fine, per il quale tiene una grandissima applicazione, che dalla mia parte... sarà continuata sino a vederne il fine, che piaccia alla divina bontà di conceder al Christianesimo...*” Róma, 1677. április 24. Uo., n. 32.

⁶⁴⁷ „*Se vostra signoria illustrissima conosce che per beneficio de cattolici nel regno di Vngheria e per conservarlo a sua maestà Cesarea io possa suggerire a nostro signore motivo alcuno, favorisca d'insinuarmelo, perché senza violare il secreto vi studierò di servirla...*” Uo.

buzgóságának újabb tanújeléért, hanem személyesen biztosította azon törekvéséről is, hogy minden tőle telhetőt elkövet a keresztény fejedelmek egységéért.⁶⁴⁸

Az esztergomi érseknek nem volt különösebben szüksége biztatásra. Május 7-én azon felkiáltással, hogy az egész kereszténység üdve Magyarországra áll vagy bukik,⁶⁴⁹ egy kilenc iratból álló, a felső-magyarországi és erdélyi fejleményekről tudósító csomagot indított útnak Rómába.⁶⁵⁰ Május 14-én óva intette a pápai diplomácia irányítóját attól, hogy túlzott hitelt adjon az oroszok elleni háború hírének, még ha a Porta hivatalosan ki is nyilvánította azt. Példaként Érsekújvár elvesztését idézte, amikor mindenki meg volt győződve, hogy az oszmán főcsoport irányába megint a velencei területek lesznek.⁶⁵¹

Noha a prímás ezúttal félreértelmezte az eseményeket, azzal Rómában is tisztában voltak, hogy az – 1681-ig tartó – orosz–török háború után Magyarország következik.⁶⁵² Másrészt ugyanakkor az 1677. május 27-én XIV. Lajos, Apafi Mihály (1661–1690) és a bujdosók között megkötött varsói szerződés, illetve a francia majd a lengyel segédcsoportok magyarországi megjelenése valamelyest igazolta az esztergomi érsek előrejelzéseit, még ha a Porta erdélyi vazallusát el is tiltotta a Királyság ellen intézendő támadástól.⁶⁵³

Szelepchény téves helyzetértékelése ellenére töretlenül folytatta levelezését az Államtitkársággal. Május 30-án arra tesz ígéretet Bécsből, hogy legközelebb részletesen beszámol a köz és a vallás érdekében a másnapi titkos tanácsi konferencián teendő

⁶⁴⁸ A bréve kiadva: JOACHIM JOSEPH BERTHIER, *Innocentii PP. XI Epistolae ad Principes. I: Annis I–V (3 Oct. 1676–20 Sept. 1681). II: Annis VI–XIII (24 Sept. 1681–6 Aug. 1689)*, Romae 1890–1895, I, 63, n. 195. – Az Odescalchi-pápa egyúttal nem feledkezett el a prímás felekezetszervező tevékenységének méltatásáról sem. Rómában, ugyancsak 1677. február 6-án, illetve 1678. január 12-én kelt brevéi *uo.*, 63, n. 196 és 149–150, n. 415.

⁶⁴⁹ „...dalla conservazione di questo apostolico regno dipende la salvezza della Christianità tutta...” A Pozsonyból keltezt levél eredetije: ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 63, fol. 234r.

⁶⁵⁰ Az eredetileg a prímáshoz intézett tudósítások: Kálmánczay István, Kassa, 1677. április 28. (ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 63, fol. 235r – kivonat); Barkóczy István, Kálló, május 5. (*uo.*, 237r – fordítás); egy eredeti, név és keltezés nélküli, feloldatlan számkódokat tartalmazó erdélyi kémjelentés (*uo.*, fol. 238r); gróf Haller Pál, Tokaj, május 1. (*uo.*, fol. 239r – eredeti); a kassai főkapitányság jelentése, május 1. (*uo.*, fol. 247r – eredeti); Botos János (a szatmári várnagy, Schindi [?] István nevében), Szatmár, április 22. (*uo.*, fol. 248r – másolat); Pethő Ferenc, Ónod, április 27. (*uo.*, fol. 248v – másolat); az Erdélyből érkező P. Ferenc O.F.M. április 17-ei jelentése (benne Damokos Kázmér koroni címzetes püspök, apostoli adminisztrátor abbéli erőfeszítéseiről, hogy a katolikus főurak akadályozzák meg a rebellek fejedelmi támogatását, illetve ellentételezésként érzék el a katolikus vallásgyakorlás szabadságának kiterjesztését, beleértve saját püspöki működésének lehetővé tételét) (*uo.*, fol. 249r – másolat); Kanizsai János deák okirata a csengeri katonák átállításáról, Szatmár, április 21. (*uo.*, fol. 250r – másolat). Az iratok között egy magyarnyelvű, lefordítatlan levél is található, ami némi gondatlanságról árulkodik (*uo.*, fol. 235r).

⁶⁵¹ ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 63, fol. 233r.

⁶⁵² Lásd Cybo idézett április 24-ei levelét.

⁶⁵³ Az 1670/1680-as évek eseménytörténetére, a kuruc háborúskodás kezdeteire további irodalommal: BENCZÉDI LÁSZLÓ, *Rendi szervezkedés és kuruc mozgalom (1664–1685)*, Magyarország története 1526–1686, 1155–1272 és 1823–1840.

szolgálatáról.⁶⁵⁴ Június 13-án a társaik átállása miatt megvadult lázadóknak a katolikus papsággal szemben elkövetett erőszakosságait ecseteli.⁶⁵⁵ Július 27-én azért küldi hírleveleit, hogy a pápa hatékonyabban tudjon az uralkodó, az ország és a vallás segítségére sietni.⁶⁵⁶ Augusztus 1-én saját erőfeszítéseit helyezi előtérbe;⁶⁵⁷ 8-án csupán a bíboros államtitkár „parancsainak engedelmeskedve” nyújt részletes tájékoztatást.⁶⁵⁸ Majd három héttel később, augusztus 27-én az uralkodónak a hadi helyzetről adott *opinióját* mellékeli és ismerteti röviden.⁶⁵⁹ Szeptember 3-án a lengyelek várható magatartásáról értekezik;⁶⁶⁰ e hó 24-én pedig az erdélyi fejedelemmel folytatott tárgyalásairól ad számot.⁶⁶¹ Utolsó hírcsomagját november 5-én postázta, kifejezve – beigazolódott⁶⁶² – aggodalmát, hogy az október küldeményei útközben esetleg elvesztek.⁶⁶³

A szinte egyedül a politikai és a hadi eseményekkel foglalkozó iratok sorában mindössze három kifejezetten egyházi vonatkozású levél akad. 1677. augusztus 12-én uniós próbálkozásairól számol be.⁶⁶⁴ Szeptember 10-én az előző évi, példásan elvégzett *ad limina* jelentést⁶⁶⁵ egészíti ki az azóta megtértek neveinek tételes katalógusa és az egyházlátogatást végző árvai főesperes levele kíséretében.⁶⁶⁶ Szintén e hó 17. napján, miután mentegetőzik amiatt, hogy a soron következő postával alig tud küldeni valami

⁶⁵⁴ ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 63, fol. 275rv. Az ígérését vélhetően június első hetében valóra váltó levele lappang. A május 30-ai irat a korábbiakhoz hasonló változatosságot mutató hírmellékletei: uo., fol. 276r–277v. 283r–284v. 285rv és 296rv.

⁶⁵⁵ Uo., vol. 63, fol. 321rv. Együttal kiemelte, hogy a hadi helyzetről tudósító nagyszámú mellékletben ezúttal az üldözött papok levelei is megtalálhatóak. A csatolt iratok: uo., fol. 322rv. 323rv és 325rv. 324rv és 326rv. 327rv. 328rv és 332rv. 329rv. 330r–331v. 333rv. 334rv. 335rv. 336rv. 337rv. 340r–341v.

⁶⁵⁶ Uo., vol. 63, fol. 361rv; mellékletei: uo., fol. 363rv. 364rv. 365rv.

⁶⁵⁷ Uo., vol. 63, fol. 433rv; mellékletei: uo., fol. 434r–435v. 436rv. 437rv.

⁶⁵⁸ Uo., vol. 63, fol. 458rv; melléklete: uo., fol. 459rv.

⁶⁵⁹ Továbbra is ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 63, fol. 509rv; melléklete hiányzik.

⁶⁶⁰ Uo., vol. 63, fol. 526rv; mellékletei: uo., fol. 527r–528v, valamint 531rv. 529rv. 530rv.

⁶⁶¹ Uo., vol. 63, fol. 606rv; melléklete: uo., fol. 607rv.

⁶⁶² Ezek tényleg nem is találhatóak meg az Államtitkárság iratai között.

⁶⁶³ ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 63, fol. 660rv; mellékletei: uo., fol. 661r–665v.

⁶⁶⁴ Jeleseül, hogy a Lipót által kinevezett új munkácsi püspök, Teofano Maurocordato paronaxiai érsek Báthory Zsófia támogatásával elfoglalhassa székhelyét. Az unitus érsek egyébként, ahogy a primás említi, a pápa ajánlásával érkezett Bécsbe (ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 63, fol. 479rv). Erről a téma monográfiusa, HODINKA ANTAL nem tudott (vö. *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1910, 388–390 és 379. 393–394. 412. 439. 519. 665–666). – A hírmellékletek ezúttal sem maradhattak el: uo., fol. 480rv. 481rv. 482rv. 483rv. 484rv. 485rv. 486rv.

⁶⁶⁵ Megbízottja római ágensének fivére, Francesco Giani volt. A vonatkozó forrásokból és irodalomból itt csak a Heveneszi Gábor gyűjteményében fellelhető terjedelmes másolatokat idézem: ELTE EKK Collectio Hevenesiana, tom. 70, p. 129skk. Ugyanitt Szelephény római levelezésének néhány más kópiája is megtalálható.

⁶⁶⁶ ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 63, fol. 543r–544v; a főként szlovák neveket tartalmazó jegyzékek: uo., fol. 547r–575v; Pongrácz Márton *vicearchidiaconus*, kubinyi plébános Alsó-Kubinról, 1676. szeptember 3-án Szelephényhez intézett levelének eredetije: uo., fol. 570rv. – Az ekkor is elengedhetetlen hírlevelek: uo., fol. 571rv. 572r–573v. 574rv.

érdemlegeset, egy Wittenbergben végzett protestáns *superintendens* megtérését taglalja diadalittasan.⁶⁶⁷ Az 1677. évi páratlan levelezéssorozatot két – a következő években is elmaradhatatlan – karácsonyi jókívánság zárja.⁶⁶⁸

1678-ban Szelepchény buzgalma mintha némileg alábbhagyott volna. Az előző évi 19-cel szemben mindössze 8 levele maradt fenn az Államtikárság, illetve Cybo bíboros iratai között. A hírlevél-szolgáltatás teljesen megszűnt, pedig a politikai és a hadi helyzet nem sokat változott. Többükben visszaköszönnek ugyanakkor a korábbi motívumok,⁶⁶⁹ de a csalódottság is, amennyiben a törökellenes nemzetközi összefogás késlekedését; az ország belső békéje érdekében hat esztendőn keresztül folytatott tevékenységének kudarcát emlegeti.⁶⁷⁰

A primást egyedül a XIV. Lajos és Lipót között 1679. február 3-án Nymwegenben megkötött béke híre mozgósítja újra.⁶⁷¹ Ha nem is a korábbi gyakorisággal, de annál terjedelmesebben értekezik – az államtikárt mellőzve – ezúttal már magának XI. Incének a magyarországi frontvonal eseményeiről, a várható fejleményekről, beleértve a küszöbön álló általános török támadást. Bekövetkeztét ismételtelen az 1640-es években szerzett diplomáciai tapasztalataira hivatkozva véli biztosra. És persze nem feledkezik el saját, az oszmánok ellen indítandó megelőző háború érdekében kifejtett buzgólkodásáról sem.⁶⁷²

A bécsi udvart a nymwegeni békekötés után minden igyekezetével a felszabadító háború előkészítésére ösztönző pápai politika egyik legeltökéltebb támogatója az esztergomi érsek lett.⁶⁷³ Ezt a római Kúriában is így látták. XI. Ince nemcsak elismerte a Királyság pacifikálása érdekében tett erőfeszítéseit,⁶⁷⁴ hanem 1679. május 27-én

⁶⁶⁷ ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 63, fol. 583rv. Fr. Theobald kapucinus Samuel Hasycki konverziójáról szóló, a primáshoz intézett jelentésének eredetije: uo., fol. 584rv. Az érsek által kevesellt híryanag a szokásos forrásokból: Barkóczy István táborból (*ex castris*), augusztus 27-én, szeptember 1-én és Károlyi László, Szatmár, ugyancsak szeptember 1-én kelt leveleinek részlete (*extractus*) (uo., fol. 585rv. 586rv. 587rv); valamint Kornis Gáspár Csáky Istvánhoz „*ex Transylvania*” augusztus 20-án intézett levelének töredéke (uo., fol. 588rv).

⁶⁶⁸ 1677. december 5. Uo., vol. 63, fol. 683rv. 686r–687v.

⁶⁶⁹ Lásd az államtikárhoz Bécsből, 1678. május 29-én és június 19-én intézett leveleit. Uo., vol. 64, fol. 218rv. 248rv.

⁶⁷⁰ Szintén Alderano Cybónak. Bécs, 1678. október 21. Uo., vol. 64, fol. 423rv.

⁶⁷¹ A pápa diplomácia szerepére ebben: PETRUS JOHANNES ANTONIUS NICOLAUS RIETBERGEN, *Papal diplomacy and mediation at the peace of Nijmegen*, [Uő], Pausen, prelaten, bureaucraten. Aspecten van de geschiedenis van het Pauschap en de Pauselijke Staat in de 17e Eeuw. Proefschrift, Nijmegen 1983, 359–415. (Másolatát HANS COOLnak, az *Istituto Olandese a Roma* munkatársának köszönhetem.)

⁶⁷² 1679-ből a Szentgyörgyön, december 1-én kelt karácsonyi üdvözlőit nem számítva (AS Massa, Arch. Cybo-Malasp., Arch. Ald. Cybo, vol. 69, n. 149; ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 65, fol. 397r–398v) mindössze három ilyen levele maradt ránk: Bécs, április 9. június 25. és Eberhard, október 10. Közülük az első a legérdekesebb. Uo., vol. 65, fol. 100r–101v. 186rv. 368rv.

⁶⁷³ Vö. FRANKÓI VILMOS, *XI. Ince pápa és Magyarország fölszabadítása a török uralom alól. A vatikáni levéltár diplomáciai irományai alapján*, Budapest 1886, 42.

⁶⁷⁴ „...propensae erga te voluntatis nostrae sensum, quoties facultas aderit, re ipsa experieris venerabilis frater, cui interim pro eximio zelo, quo Hungarici regni dissidia componere studes, uberes meritasque laudes

egyenesen felkérte arra, hogy folytatva dicséretes udvarbeli ténykedését, minden tekintélyét és befolyását vesse latba Lipótnál a törökök ellen irányuló harc megkezdése és az Ottomán Birodalommal határos fejedelmek szövetségkötése érdekében.⁶⁷⁵ A Szentatya már július 22-ei brévéjében teljes megalégedésének adott hangot a primásnak az ország lecsendesítése és a török háború terén tett újabb lépései hallatán. Emellett biztosította arról, hogy mihelyt lehetősége nyílik, folyton növekvő elismerésének kézzelfogható és különleges jelét fogja adni.⁶⁷⁶ 1680. január 20-án még egyszer megismételte, hogy adódó alkalommal kifejezésre juttatja, mennyire becsüli a magyar ügyekben mutatott magatartását.⁶⁷⁷

Szelepcshény törekvései különleges fejezetét képezik a magyar egyházi elit és az Apostoli Szék kapcsolatainak. Intenzitása 1607–1609 időszakához hasonlítható. Akkor a katolikus modernizáció megindulása volt a tét,⁶⁷⁸ az 1670-es évek második felében a katolikus felekezetszervezés sikeres befejezése és az évszázados álom, az oszmán félhold kiszorítása állt a gyújtópontban. A primás sajátos buzgólkodásának történeti jelentőségét abban találhatjuk meg, hogy az Odescalchi-pontifikátus kezdeti szakaszában valamelyest hozzá tudott járulni a megújult kúriai döntéshozatal közép-európai ismereteinek elmélyítéséhez. Annak a – korábbi hét évtizedben teljesen elképzelhetetlen – folyamatnak a kiteljesedéséhez, amely az Apostoli Szék részéről a Szent Liga megkötéséhez, a felszabadító háborúban való tevékeny, komoly anyagi áldozatoktól sem visszariadó szerepvállaláshoz vezetett. A pápaság Nymwegen utáni nyílt síkra szállása a keleti háború mellett feleslegessé tette a primás korábbi római

tribuimus...” ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 73, fol. 222v–224r. Az 1679. március 11-ei irat közölve: BERTHIER, *Innocentii PP. XI Epistolae ad Principes*, I, 240–241, n. 648.

⁶⁷⁵ „*Ex litteris fraternitatis tuae magno cum animi nostri gaudio cognovimus, quod etiam nobis non semel venerabilis fratris Franc[is]ci archiepiscopi Thessalonicensis testimonium insigni cum tua laude confirmavit, quanto apud Caesaream maiestatem studio Christianae reipublicae causam agas, sacramque adversus communem hostem expeditionem, tam opportuno tempore promovere contendas. Meritis vero eximio zelo tuo tributis de hoc laudibus te vebementer hortamur, ut in opus adeo praeclarum totis viribus incumbere pergas, finitimosque praesertim Turcis principes ad rem tantopere omnibus salutarem iunctis armis aggrediendam incitare cures, libenter intellecturi, quid in dies super tanti momenti negotio eveniat, sperarique possit. Propensam iam erga fraternitatem tuam voluntatem nostram magis etiam magisque tibi devinxeris venerabilis frater...*” ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 73, fol. 254r v. Kiadva: BERTHIER, *Innocentii PP. XI Epistolae ad Principes*, I, 260, n. 686.

⁶⁷⁶ „*Pergratae acciderunt nobis litterae fraternitatis tuae de rerum Hungaricum [!] statu nos edocentes; peculiari enim cum laetitiae sensu ex iis cognovimus, quam sedulam in componendis inclyti illius regni dissidiis impendere operam pergas, quantaque animi contentione adversus immanissimum Christiani nominis hostem bellum promovere studeas, quae sane, sicuti voluntatem in dies nostram magis tibi magisque concilias, ita perpetuo nobis incitamento erunt ad te praecipuis, ubi facultas aderit, eiusdem documentis prosequendum, quemadmodum a venerabili fratre Francisco archiepiscopo Thessalonicensi, qui de piis conatibus tuis certiores nos continenter facit, fusius intelliges.*” ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 73, fol. 284v–285r. Közölve: BERTHIER, *Innocentii PP. XI Epistolae ad Principes*, I, 279, n. 730.

⁶⁷⁷ *Uo.*, 315, n. 825.

⁶⁷⁸ Vö. KÁROLYI, *Az ellenreformáció kezdetei és Thurzó György nádorrá választása, 1–28 és 124–163; TUSOR, Az 1608. évi magyar törvények a római inkvizíció előtt: II. Máttyás kiközösítése, 89–105; illetve még e kötet III. fejezete.*

aktivitását. 1680-ból egyedül december 3-ai levele foglalkozik érdemben az oszmánok elleni harc kérdésével. Ekkor évek óta először ismét küld ügyvivője útján különféle beszámolókat, még hozzá megint magának a pápának.⁶⁷⁹ Később keletkezett írásai tulajdonképpen már nem térnek ki politikai kérdésekre, ha csak a Szent Liga sikerei miatti örömnnyilvánításait nem tekintjük annak.⁶⁸⁰

De más okot is találhatunk fokozatos háttérbe vonulására. Az esztergomi érsek ugyanis kezdetben az elmondottnál jóval tevékenyebb szerepet szánt magának. A protestáns bujdosók megfékezésében, megbékítésében, a török elleni harc szervezésében nemcsak mint a Habsburg-államhatalom magyarországi helytartója kívánt részt venni. Az utókor joggal adhat hangot alapos gyanújának, hogy e téren a 15. századi bíboros-legátusok (Cesarini, Carvajal) kései utódaként – az átmenetileg szinte teljes egyensúlyba kerülő bécsi és római „érintkezéseit” leképezve – elsődlegesen mint az Apostoli Szék közép-európai exponense akart eredményeket elérni. XI. Ince sejtelmes biztatásai nyomán úgy tűnik, nem is minden alap nélkül.

4. SZELEPCHÉNY MÁSODIK CSÁSZÁRI AJÁNLÁSA. PÁRHUZAMOK ÉS ELTÉRÉSEK ELŐDJE TÖREKVÉSEIVEL

A prímás szinte egy időben római hírszolgálatára nyitányával, már 1676. decembere körül kérte az udvartól bíborosjelölése megújítását az új pápánál. Johann Paul Hocher osztrák udvari kancellár⁶⁸¹ a következő év január 5-én értesítette, hogy az uralkodó nem csupán helyt adott kérésének, hanem már az iratot is aláírta.⁶⁸² (Hocher hivatkozása Szelepchény kívánságára egyben újabb cáfolata az Albertoni--Altieri számára évekkel korábban előadott történetnek, miszerint az udvar részéről beszéltek volna rá jelölése elfogadására.) A január 2-áról keltezett ajánlás mégsem került XI. Ince kezébe. A Lipót szignóját viselő, pecséttel ellátott pergamen Szelepchény római levelezéstörédékében maradt fenn. A kancelláriai ügyintézés minden csínját-bínját a kisujjában tudó prímás vélhetően most sem akart bármit is a véletlenre bízni, és útnak indítása előtt magához kérette az iratot. Óvatossága nem volt hiábavaló. Az ajánlás több szempontból sem felelt meg kívánságainak.

⁶⁷⁹ ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 66, fol. 488r–489v.

⁶⁸⁰ Levelei Cybóhoz és XI. Incéhez, Letovica, 1683. december 5. Uo., vol. 69, fol. 563r–564v. 577r–578v. Lásd még újabb, 1684. évi hatalmas *ad limina* jelentését is. Kiadva: TELGÁRTI LIPÓT, *Informatio Georgii Szeleptsényi primatis Hungariae archi-epi Strigoniensis Romano Pontifici data de periculoso statu religionis catholicae in Hungaria circa annum MDCLXXXIV*, Magyar Sion 6 (1868) 522–527. 597–604. 680–683. 760–763. 843–845. 921–923. – A felszabadító háború eseményeire, szakirodalmára és óriási forrásanyagára: R. VÁRKONYI ÁGNES, *A török háború: Béctől Budáig (1683–1686)*, Magyarország története 1526–1686, 1577–1636 és 1871–1876; *Buda expugnata*, i.m.; vö. még TUSOR, *A barokk pápaság (1600–1700)*, 67–74.

⁶⁸¹ Életrajza: SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, 247–249.

⁶⁸² Linzben kelt s.k. levele: ŠOBA Bratislava (Pozsony), Arch. Prov. Mar., lad. 60, fasc. 2, n. 9. *Függelék*, 29. sz.

Elsősorban talán nem a koronák bíborosajánlási hagyományának jogosultságát az új egyházfőnél is alaposan bizonyítani kívánó bevezető mondatokkal szemben támadhattak kifogásai. Sokkal inkább nehezményezhette azt, hogy személyéről – címei felsorolása mellett (köztük szerepel helytartósága is: *in iudicibus locumtenens*) – alig esik szó benne. Az általános méltatáson kívül ténylegesen a kibontakozó kuruc felkelés lecsillapítására irányuló törekvései kerülnek csak röviden megemlítésre. Feltételezhetően az sem nyerhette el tetszését, hogy az uralkodó XI. Ince elődeinek szóló korábbi ajánlásokról beszél. Ez így nem felelt meg a valóságnak. Sem VII. Sándornál, sem IX. Kelemennél nem történtek ilyen irányú lépések. A hivatkozás hiteltelenítette volna a primás 1672-ben Albertoni-Altieri elé tárt, és tágabb körben is ismertté válhatott érvelését, amelynek lényege a személyes ambíciók elkendőzése volt. Ráadásul a császári sorokból kikövetkeztethető többszöri visszautasítás korántsem lett volna jó ajánlólevél az új római irányvonal szemében.

A legnagyobb akadályt viszont megint csak egy rövid betoldás (*salva tamen nominatione a nobis antehac facta*) okozhatta, amely az esztergomi érseket ismételten titkos tanácsbéli kollegája, Waldstein mögé utasította.⁶⁸³ Bár a gróf neve nem szerepel, egyértelműen róla van szó, hiszen nevezését az Odescalchi-pápánál Bécs már 1676 októberében megismételte.⁶⁸⁴ Az egyébként most is szemfülesnek tűnő Szelepchény lemaradását tovább növelte, hogy az újabb, immár saját elképzeléseinek megfelelő ajánlást csak fél évvel később tudta elnyerni. 1677. július 6-án I. Lipót a következő levelet intézte Bécsből XI. Incéhez:

„Nem szoktunk méltatlanokat, hanem csak olyanokat Szentségteknek a bíborosi méltóság elnyerésére ajánlani, akiről tudjuk, hogy magas egyházi tisztségeket viselnek, és akiket egyszerűm ind a római Anyaszentegyházban olyannyira érdemesnek ítélünk, hogy erre a kikitetésre méltónak tartunk. Ez indokolja, hogy kiváltképpen Szelepchény György esztergomi érsek úr, Magyarország pírmása érdekében határoztuk el, hogy Szentségteknél hathatós közbenjárásunkat a lehető legjobb módon és kizárólag saját lelkünk indíttatásából latba vessük, miután alaposabban mérlegeltük különleges tudását, élete és erkölcsi sértetlenségét, nemkülönben a katolikus hit terjesztésében tanúsított egyedi buzgalmát és számos más kivételes erényét, lelki adottságát. Ezenfelül emlékezetünkbe idéztük az ő mindenek feletti hűségét és hűségességét, valamint óriási és dicsérendő érdemeit, amelyeket már harmincnégy esztendeje folyamatosan szent Házunknak és nekünk szorgalmasan véghez vitt és véghez vinni nem szűnik. Mely említett évek közül huszonkettőt magyar kancellárságunk hivatalában, a fennmaradót pedig egyéb tisztségekben és számos követségben, jelesül háromszor az ottomán Portánál, kétszer Erdély fejedelmeinél, és végül a Lengyel Királyságnál a közös haza üdvéért, az egész

⁶⁸³ ŠOBA Bratislava (Pozsony), Arch. Prov. Mar., lad. 60, fasc. 2, n. 2. A terjedelmes iratot lásd a *Füg-gelékben*, a 28. sz. alatt.

⁶⁸⁴ Október 29-én kelt, Cybóhoz intézett levelében Lipót behatóbban értekezik a magyarországi „eretnek lázadók” ellen folytatott küzdelméről, a bíborosi kinevezéseknél hagyományosan érvényesülő *praeminentia imperialis*ről; végül pedig arról, hogy az előző két pápánál mennyi baja adódott emiatt. Kifejezte egyúttal reményét, hogy amikor esedékes lesz a koronák igényeinek figyelembe vétele (*coronarum ad cardinalatum nominationum ratio*) a korábbi nehézségek nem fognak kiújulni, és Franz August Waldsteint mielőbb az egyházfejedelmek sorában üdvözölheti. AS Massa, Arch. Cybo-Malasp., Arch. Ald. Cybo, vol. 38, n. 8.

kereszténység javáért, élete nyilvánvaló kockáztatásával, semmilyen fáradságot sem kímélve, gonddal és törődéssel, őszinte és állhatatos törekvéssel, töretlen lelkierővel, híven és hasznosan töltött el. E jeles tettei és azon megfontolás, hogy mennyit fog használni nyugalmunknak és a katolikus hit gyarapodásának az ő előléptetése, lelkünket arra indították, hogy viszonzásképpen az ő javának előmozdítására és méltóságának gyarapítására teljesen hasonló gondoskodással törekedjünk, és ezért a magunk számára semmit sem vélünk elfogadhatóbbnak, mint hogy őt hamarosan a főtitestelendő bíborosok közösségében lássuk. Kiváltképpen amikor számunkra e mostani zavargásokban és a kelet felől fenyegető új veszedelemben igen sokat jelent hűsége és hathatós szolgálata, aminél fogva e méltóságot még inkább kiérdemli. Ezért a maga teljességében megismételve az érsek úr érdekében Szentségek elődjénél tett instanciánkat, fiúi odaadásunkkal a lehető legragaszkodóbban arra kívánjuk kérni tisztelettel Szentségeket, hogy méltóztassék a Trienti Zsinat szándékának kegyesen utat engedni, és az esztergomi érsek úrnak úgy felhalmozódott érdemei és a vallás jövőbeli számottevő gyarapodása miatt, mint az irántunk való atyai bőkezűségéből kegyelmesen megadni azt, hogy mihamarébb a bíborosi méltósággal megajándékozva és kitüntetve láthassuk. Amit irántunk tanúsított atyai jóakarátának megnyilvánulásaként fogunk számon tartani és hálás, odaadó lelkünk kölcsönös tetteivel igyekszünk majd kiérdemelni.”⁶⁸⁵

Ez az irat már szinte minden szempontból megfelelehetett a magyar főpap céljainak. Egyrészt szóról szóra megismétli nem mindennapi pályafutásának és a felekezetszervezésben szerzett érdemeinek 1672-es ismertetését; másrészt a januári császári levéltől eltérően ezúttal nem csupán a kuruc mozgalom lecsendesítésében, hanem a Kara Musztafa nagyvezírségével kiújuló oszmán fenyegetéssel szembeni védekezés szervezésében játszott szerepe is kiemelésre kerül. Mely utóbbi szempont betoldása egyúttal teljességgel igazolni látszik a primás valódi célkitűzéseit illető, hangos római buzgólkodása kapcsán támadt gyanúkat.

Öt évvel korábban a Trienti Zsinatnak a Szent Kollégium nemzetközi összetételére vonatkozó határozata csupán Szelepchény levelében tűnt fel. Teljesítése a még protestáns főnemességet áttérésre ösztönző gesztusként nyert értelmezést. (Mivel így azt látnák, hogy a pápaság valóban komolyan veszi és végrehajtja a trienti programot, illetve, hogy Róma más nemzeteknél jobban odafigyel a magyarságra – szolt akkor az indoklás).⁶⁸⁶ A magyar követelés kánonjogi alapja voltaképpen hasonló kontextusban most már az uralkodói irat végső érvévé vált. A primás szemszögéből a legfontosabb mégis az lehetett, ami nem szerepelt ajánlásában. Jelesül a Waldsteinre vonatkozó megszorító záradék, ami ezúttal végre hiányzik. Sőt Szelepchénynek sikerült egy riválisának szóló oldalvágást is becsempésznie, mindjárt a levél elejére, ahol Lipót császár arról beszél, hogy valójában csak magas egyházi tisztséggel rendelkező férfiakat (*in praecipuis ecclesiasticis dignitatibus constitutos*) terjeszt elő igazán szívesen a bíborosi méltóságra.

Az esztergomi érsek immár joggal hihette azt, hogy ügye végre-valahára sínre került. Sőt 1677. július 6-án a Szent Kollégium befolyásosabb és Béccsel szorosabb

⁶⁸⁵ Szelepchény titkáranak kézírásával készült másolata: ŠOBA Bratislava (Pozsony), Arch. Prov. Mar., lad. 60, fasc. 2, n. 7. *Függelék*, 30. sz.

⁶⁸⁶ A primás 1672. október 7-én kelt levelének (ASV Segr. Stato, Principi, vol. 98, fol. 466r) vonatkozó részét már szó szerint idéztem.

kapcsolatokat ápoló tagjai: Carlo Carafa, Giulio Spinola, Mario Albrizzi, mindhárman volt bécsi nunciosok; az egykori bíboros nepos, a volt és az idő szerinti államtitkár, vagyis Francesco Barberini, Dezio Azzolini és Alderano Cybo; s magától értetődően a Birodalom és a Habsburg-országok bíboros protektora, Carlo Pio di Savoya egyaránt nyomatékos felszólítást kaptak az ügy támogatására. Ilyen mérvű támogatói kör mozgósítása szerfölött szokatlan. Talán nem tévedünk, ha e mögött is a minden követ megmozgatni igyekvő és a jelek szerint a bécsi udvarban minden célját végre csorbítatlanul elérni képes primás elképzeléseinek érvényre jutását sejtjük. Az azonos szövegű iratok a magyar prelátus bíborosi kalapjának értelmét abban jelölték meg, hogy „az Isten tisztelete és szent vallása Magyarországon ugyanezen érsek úr munkájával és nagyobb méltóságával mind szerencsésebben előmozdítottassék, bőségesebben és erőteljesebben megszilárduljon...”.⁶⁸⁷

Az első homokszem azonban már elég korán bekerült az alighogy működni kezdő gépezetbe. A császári követ, Pio kardinális Lipót levelét ugyanis több mint egy évig nem kézbesítette a pápának. Amint 1678. július 2-ai levelében elbeszéli, lépését akkorra tartogatta, amikor a kérdés „időszerű” lesz. Mivel Szelepchény ágense útján és írásban többször is sürgette őt, nem akarta azt a látszatot kelteni, hogy ő az okozója az esztergomi érsek mellőzésének. Hallva továbbá a pápai udvarban szárnyra kapott híreket, miszerint a közeljövőben várható a XIV. Lajos által állhatatosan sürgetett marseille-i püspök, Tussaint du Forbin Janson⁶⁸⁸ kinevezése egy spanyol társaságában,⁶⁸⁹ végül lépni kényszerült. Szelepchény ösztökélésére hivatkozva titkos megbeszélést kezdeményezett Alderano Cybo államtitkárral – tájékoztatta Pio Bécsét fontolódásairól és egyben tárgyalása részleteiről is.⁶⁹⁰

A bíboros protektor szerint közlése a primás aspirációról egyáltalán nem lepte meg az államtitkárt. A szentszéki döntéshozatal tudniillik Pio szándéka dacára Giulio Spinolának köszönhetően – a volt bécsi nunciusnak a primás ügyvivője kézbesíthette a neki címzett császári iratot⁶⁹¹ – már hónapok óta tisztában volt Szelepchény céljaival. Az államtitkár egyáltalán nem mutatkozott elutasítóknak. Kifejezetten azt tanácsolta a bíboros protektornak, hogy adja át XI. Incének az ajánlást, így kikapaszthatják, Spanyolország esetleg hajlandó lesz-e elfogadni Szelepchény személyét a marseille-i püspök ellentételezéseként. Javaslatára kétség-

⁶⁸⁷ A szintén Szelepchény titkárnak kézírásával készült másolat lelőhelye: ŠOBA Bratislava (Pozsony), Arch. Prov. Mar., lad. 60, fasc. 2, n. 8. *Függelék*, 31. sz.

⁶⁸⁸ HC V, 260.

⁶⁸⁹ Vélhetően az 1686-ban kinevezett két spanyol bíboros: Pedro de Salazar salamancai püspök és Jose Sáenz de Aguirre O.S.B. valamelyike. HC V, 13–14.

⁶⁹⁰ Rómában kelt s.k. levelének eredetije: ÖStA HHStA Geheime Österreichische Staatsregistratur, Fz. 12, pars 13, n. 1 [Kart. 15]. *Függelék*, 32. sz. – Szelepchény György bíborosi aspirációjának a Vatikán és Pozsony mellett e hézagpótló forrás-együttesre nem valószínű, hogy rátaláltam volna, ha nem tesz róla említést SZEKFŰ GYULA–MISKOLCZY GYULA, *A házi, udvari és állami levéltár Bécsben*, LK 2 (1924) 18–54. 4 (1926) 44–79. 5 (1927) 104–128, [I] 26.

⁶⁹¹ A volt császári nuncius jólétesültségéhez feltételezhetően régi, gondosan megőrzött bécsi kapcsolatai is hozzájárulhattak.

kívül azt jelentette, hogy kedvező politikai körülmények esetén Róma egyáltalán nem zárkózna el az esztergomi érsek kinevezésétől, sőt örömmel látná azt.⁶⁹²

Cybo állásfoglalása nyomán a bíboros protektornak több kérdésben is utasítást kellett kérnie Béctől. Egyrészt a Szentszék hajlandósága Szelepchény felé meghíúsítani látszott az eredeti császári jelölt, Waldstein reményeit. S nem kell túl nagy képzelő erő ahhoz, hogy belássuk: Pio éppen őrá való tekintettel nem kézbesítette korábban Szelepchény ajánlását. Egy, a keltezése után jó pár hónappal átadott irat pedig igencsak idejét múltnak számíthatott. (Emlékezzünk rá, a szokványos eljárás mindig a nevezések megújítása volt, hogy ha közelgett a pápai döntés ideje.) A másik szempont az volt, hogy vajon a császári udvar megegyezésre tud-e jutni a spanyolokkal a közös személyt illetően. Pio mindenképpen el akarta kerülni a IX. Kelemen alatt történeteket, amikor a spanyolok és franciák mellett Lipót már nem jutott szóhoz. Efölött érzett aggodalmát hosszasan ki is fejté július 2-ai levelében.⁶⁹³

Kétségeire a Hofburgból már postafordultával, 1678. július 17-én és 18-án választ küldtek. Először az uralkodó elfoglaltságára hivatkozva a Titkos Tanács egyik, közelebről nem azonosítható tagja olasz nyelven írt. Másnap a birodalmi kancellária útján latinul, de teljesen azonos tartalommal Lipót nevében is útnak indítottak egy utasítást. Előjáróban felhívták Pio figyelmét, hogy a prímás ajánlásaihoz, így tehát a legutóbbihoz is feltétlenül hozzá értendő az a titkos feltétel, hogy az semmiképpen sem árthat Waldstein nominációjának. Ehhez továbbra is ragaszkodnak.⁶⁹⁴ Ha azonban a gróf esetében minden erőfeszítés ellenére sem sikerül eredményt elérni, a francia és spanyol kandidátusok kinevezése pedig nem akadályozható meg, abban az esetben nemcsak hogy megegyezzenek a magyar főpap bíborával, hanem egyenesen fel is szólítják a protektort arra, hogy tegyen meg az esztergomi érsek érdekében minden tőle telhetőt a pápánál, Alderano Cybo bíboros államtitkárnál és az összes lehetséges helyen.⁶⁹⁵

Az udvar elsődleges célja annak elkerülése volt, nehogy a francia és spanyol koronával ellentétben a császárit ezúttal is mellőzzék.⁶⁹⁶ Arra – úgy tűnik – semmi esélyt nem láttak, hogy a spanyolokkal ebben a kérdésben dűlőre lehessen jutni.

A császári döntéshozatal hivatalos állásfoglalásától némileg eltérő hangsúlyok jelennek meg abban a *Handbillet*-ben, amelyet Lipót szintén július 18-án – az olasz nyelvű levélhez utóiratként csatolva – intézett a bíboros protektorhoz. Sajátkezű soraiban az uralkodó ugyanis még inkább az általa úgymond különösképpen kedvelt és becsült Waldsteinnek kedvez. Szelepchény esélyeit arra a lehetőségre korlátozza,

⁶⁹² ÖStA HHStA Geh. Öst. Staatsreg., Fz. 12, pars 13, n. 1 [Kart. 15]. *Függelék*, 32. sz.

⁶⁹³ Uo. – A francia Emmanuel de la Tour de Bouillon és a spanyol Fernandez de Portocarrero kinevezésére és Baden-Durlach ekkori mellőzésére vonatkozó irodalom már szerepelt. Lásd a 610. 611. és 630. sz. jegyzetekben főként LEVINSON, PASTOR és MECENSEFFY munkáit.

⁶⁹⁴ Fogalmazványa: ÖStA HHStA Geh. Öst. Staatsreg., Fz. 12, pars 13, n. 2 [Kart. 15]. *Függelék*, 34. sz.

⁶⁹⁵ Uo.

⁶⁹⁶ E kérdést Lipót másnapi irata némileg részletesebben tárgyalja. ÖStA HHStA Geh. Öst. Staatsreg., Fz. 12, pars 13, n. 3 [Kart. 15]. *Függelék*, 35. sz.

ha francia, illetve spanyol részről szintén a második körös jelöltek jönnének szóba.⁶⁹⁷ Pio bíboros az etikettnek megfelelően erre a *lettere di propria*ra ugyancsak saját kezűleg válaszolt augusztus 6-án. Biztosította Lipótot a teljes titoktartásról, és szemmel látható megkönnyebbüléssel tudatta, hogy a (majd Nymwegenben létrejövő) békekötés elhúzódnása a korábbi hírekre rációfolva a kreációkat is elhalasztotta. A nyomasztó felelősségtől némileg szabadulni kívánva arra kérte az uralkodót, hogy a tárgyalásokba vonja be Francesco Buonvisi bécsi apostoli nunciust is, mondván, Ince pápával alig lehet érdemben tárgyalni az ügyről, megnyilatkozásai annyira óvatosak e téren.⁶⁹⁸

A bíboros protektor nyilvánvaló vonakodása arra utal, hogy a Cybóval folytatott megbeszélés után kevés esélyt látott Lipót elsődleges akaratának teljesülésére, vagyis Waldstein ügyének sikerre vitelére. S noha a bécsi utasítások tulajdonképpen az ellenkezőjét sugallták, bő egy év halogatás után az államtitkár javaslatának megfelelően átadta a pápának Szelepchény ajánlását. Pontosabban az 1677. július 6-án, a primás keze nyomát magán viselő levéllel szinte szó szerint megegyező, a titkos utasításokkal egyetemben 1678. július 17-én újból, elsősorban a primás megnyugtatóására kiállított császári iratot nyújtotta át.⁶⁹⁹ XI. Ince bréve formájában megfogalmazott válasza 1678. november 5-én kelt: „Habár már régóta feltűntek nekünk tisztelendő testvérünk, György esztergomi érsek kiemelkedő erényei és érdemei, mégis igen kedvesen vettük azt a kitüntető tanúságtételt, amelyet ezekről Felsőgtek elénk tárt. Ez a tanúbizonyosság nem csekély gyarapodását hozta annak a szeretetnek, amellyel őt övezzük. Így arra fog ösztönözni bennünket, hogy minden olyan alkalmat örömmel megragadjunk, amelyek megmutathatják, mennyire becsüljük őt és Felsőgtek róla alkotott véleményét” – közölte a Szentatya.⁷⁰⁰

A császári ajánlásra adott válasz gyorsasága, virágnyelven megfogalmazott fordulatai egyértelműen azt jelentették: mihelyt sor kerül a koronabíborosi konzisztóriumra, az esztergomi érsek majd ötven év után ismét bekerül a Szent Kollégium tagjai közé.⁷⁰¹ Úgy látszott, a pápai politika támogatása, miként Pázmány esetében, most

⁶⁹⁷ ÖStA HHStA Geh. Öst. Staatsreg., Fz. 12, pars 13, n. 4 [Kart. 15]. *Függelék*, 36. sz. – A *conceptus* szerzőségét és keltezését hátratra árulja el. – Leopold Wilhelm von Königsegg birodalmi vicekancellár (vö. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, 264–266) említése egyértelműen a latin nyelvű uralkodói iratra vonatkozik, és sajnos egyáltalán nem visz közelebb az olasz nyelvű, előbb idézett levél szerzőségének megállapításához.

⁶⁹⁸ ÖStA HHStA Geh. Öst. Staatsreg., Fz. 12, pars 13, n. 5 [Kart. 15]. *Függelék*, 37. sz.

⁶⁹⁹ ASV Segr. Stato, Principi, vol. 105, fol. 156r. *Függelék*, 33. sz. – A korábbi levél csak a pozsonyi másolatban maradt ránk, a szentszéki archívumokban nem találtam nyomát.

⁷⁰⁰ A Mario Spinola „fejedelmi bréve”-titkár által ellenjegyzett irat eredetije: ÖStA HHStA Geh. Öst. Staatsreg., Fz. 12, pars 13, n. 6 [Kart. 15]. *Registruma*: ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 73, fol. 11[7]7: Közölve: BERTHIER, *Innocentii PP. XI Epistolae ad Principes*, I, 212, n. 575. Lásd *Függelék*, 38. sz.

⁷⁰¹ FRAKNÓI ahhoz az egy mondathoz fűzött jegyzetében, ahol foglalkozik a kérdéssel (*Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel*, III, 404–405 és 551, 1329. jegyzet), az irat alapján épp ellentétes következtetésre jut, mondván, a pápa – elődjéhez hasonlóan – ezzel kitért a kérés teljesítése előtt. A koronabíborosi jogszokás működésének ismeretében, vagyis, hogy sosem került sor azonnali kine-

is meghozza gyümölcsét. Rómának nem eshetett nehezére a választás Szelepchény és Waldstein között. A pápaság kapcsolatai bármennyire is szorosra fonódóban voltak a bécsi udvarral, egy várhatóan az Örök Városban letelepedő, a császári érdekeket harsányan képviselő máltai lovag-kardinalis – kiváltképpen Hessen-Darmstadt kegyvesztettsége után – korántsem állt összhangban a Kúria elképzeléseivel.⁷⁰² Bécs az elkövetkező években: 1682-ben,⁷⁰³ majd 1683-ban⁷⁰⁴ is hiába erőltette – nem túlfeszítve a húrt – Waldstein személyét.

Bátran megkockáztathatjuk tehát a feltevést: amennyiben Nymwegen után valóban sor került volna az államok jelöltjeinek kinevezésére – ahogy azt Pióval folytatott tárgyalásán az államtitkár előre jelezte⁷⁰⁵ – úgy Szelepchény nevét az elsők között olvasták volna fel a *Sala del Concistoro*-ban. Hogy erre mégsem került sor, részben azzal a Cybo által is érintett korábbi dilemmával magyarázható, hogy mindhárom katolikus nagyhatalom: Spanyolország, Franciaország és „Ausztria” igényeit figyelembe kellett volna venni, ami viszont kétszeres Habsburg-túlsúlyt jelentett volna. Az államtitkár ezért szerette volna, ha a császár és II. Károly spanyol király (1665–1700) meg tudna egyezni egy közös jelöltben. A helyzetet tovább bonyolították a mind jobban felértékelődő lengyelek követelése is. Mindenkinek elfogadható döntést, mint mindig, aligha lehetett hozni; Róma európai egységpolitikáját egy balul kiütő bíboros-kreáció inkább veszélyeztette, mintsem eredeti rendeltetése szerint megpecsételte volna. Az Altieri-pontifikátus egy évtizeddel korábbi botránnyal szembeni nagyfokú óvatosságra intettek.

vezésre, mellőzés esetén pedig tapintatos, netalán nyílt elutasítás, vagy még inkább hallgatás a válasz, a bréve minden kétséget kizáróan a kérés teljesítésének – roppant óvatos – kilátásba helyezését jelenti. X. Kelemen és XI. Ince brévéinek valódi tartalma között éppen hogy szembeötlő különbség figyelhető meg.

⁷⁰² Waldstein feltételezhetően bíborosi ambíciói kezdettől fogva kérelmelhetlen pápai elvetésének ellentételezéseként kapta meg rendje nagykeresztjét (*gran croce titolare nella sua religione di Malta*), talán már X. Kelemtől, ami egyébként kiváltságos kegynek számított. Vö. *Buonvisi bíbornok bécsi nuntius jelentései*, n. 59b, 180; *Die Relationen der Botschafter Venedigs*, II, 152.

⁷⁰³ Arra hivatkozva sem sikerült eredményt elérni, hogy Hessen-Darmstadt időközben, 1682-ben bekövetkezett halála miatt már egy német tagja sem volt a pápaválasztó testületnek („*nullus amplius ex natione nostra Germanica in sacro illo reverendissimorum dominorum cardinalium collegio supersit*”), hiába erősödött a nyomás a Kúriára („*ut vel huius aequissimi desiderii nostri intuitu declarationem suam in aliquos dictae nationis nostrae et vel maxime in nominatum nostrum maturare haud gravetur*.”) Az ebből a szövegből esetlegesen kikövetkeztethető más, szóba került német jelöltekről nem tudok. Az előzmények ismeretében leginkább feltételezhető, hogy – Waldstein ügye mellett – Lipót a Szelepchény kapcsán tett kedvező pápai megnyilatkozására utal. Levele Pióhoz, Bécs, 1682. március 1. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 59, Konv. Leopold I. an Pio 1682, fol. 317–319. Pio válasza, hogy azonnal lépni fog a pápánál a Hessen-Darmstadt halálával keletkezett úr (*cardinale Hassia mancanza*) kitöltésére, március 22-én kelt. Uo., Fz. 63, Konv. Pio an Leopold I. 1682, fol. 99–100.

⁷⁰⁴ November 13-án Pio azt jelentette Bécsbe, hogy az uralkodó – közelebbről nem ismert – szeptember 25-ei levele alapján tudatta XI. Incével: a császár a jelöltek közül továbbra is Waldstein kinevezéséhez ragaszkodik, de határozott választ ezúttal sem kapott. Uo., Fz. 63, Konv. Pio an Leopold I. 1683, fol. 121–122.

⁷⁰⁵ „*Cibo mi disse non credeva prima della pace la promozione...*” Pio többször idézett július 2-ai levelében.

Ezek szinte már klasszikus problémák voltak. Rómában mégsem értette mindenki a pápa tétovázását, legalábbis Klobusiczky János római magyar gyóntató 1679. szeptember 2-án kelt levelének tanúsága szerint. A római jezsuita Nádasiéra rímeli sorai: „Már 16 bíbor van gazda nélkül, melyek közül egy már régen főmagasságotkat illeti, és amit elhagyatott hazánk nagy vigaszára szívemből kívánnék” egyben azt is mutatják, hogy a jezsuiták végül ezúttal is felsorakoztak a magyar primás mögé; illetve hogy annak igyekezete tényleg ismertté vált szélesebb körben.⁷⁰⁶

A legnagyobb nehézséget valójában az okozta, hogy XIV. Lajos egyedül ahhoz a Tussaint du Forbin Janson marseille-i, majd 1679-től beauvais-i püspökhöz ragaszkodott mindvégig, aki korábbi diplomáciai küldetéseiben minden tőle telhetőt elkövetett a pápai külpolitika célkitűzéseinek meghiúsítására, és azért, hogy Lengyelországot a Habsburgok ellen fordítsa. Janson személye nemcsak a pápa, hanem Bécs számára is elfogadhatatlan volt. Amennyiben pedig XI. Ince fokozódó ellenérzéseit félretéve őt is, a császár számára kompenzálásaként pedig Waldsteint is kinevezte volna – a gondolattal csak átmenetileg foglalkoztak –, az háromszorosan megbosszulta volna magát. A pápai politika ellenségének jutalmazása, Hessen-Darmstadt római reinkarnációja mellett az esztergomi érseket is vérig sértették volna, aki egyébként hasznos szolgálatokat tett és tehetett Rómának.⁷⁰⁷ A magyar primás személye viszont nem bizonyult elegendőnek Janson ellentételezésére, aki a gallikán válság újbóli kiéleződése során egyébként is teljesen hiteltelennitette magát XI. Ince szemében. Ezzel a sokszoros patthelyzettel magyarázható, hogy amikor 1681. szeptember 1-én elérkezett az Odescalchi-pontifikátus első kreációja, a 16 bíboros ismét csak olaszok közül került ki.⁷⁰⁸ A bécsi háborús párt megerősítésére Rómában elegendőnek vélték a primás udvari politikai szerepvállalásáról mindvégig kedvező és részletes jelentéseket küldő,⁷⁰⁹ őt

⁷⁰⁶ „Die Lunae proxime elapso podagrosus cardinalis Liitta archiepiscopus Mediolanensis interveniente extraordinario neutrato [?!] obiit, et die Mercurii sepultus est in ecclesia Sancti Caroli Borromei Mediolanensium. Iam vacant 16 purpurae, quarum unam celsitudini vestrae pridem debitam: pro ingenti desolatissimae patriae nostrae solatio, ex corde voverim. Quid porro causae dubito, cur pontifex in iis distribuendis tardior sit, nemo adhuc praenotare potuerit.” Rómában kelt s.k. levelének eredetije: PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 48. cs., 246 fol. Klobusiczkyra: MONAY FERENC, *A római magyar gyóntatók*, Róma 1956, 98–101.

⁷⁰⁷ HC V, 117. Janson leginkább a Habsburg–lengyel szövetség ellenében fejtette ki tevékenységét. Vö. FRANKÓI, XI. *Incze pápa és Magyarország fölshabadítása*, 204. – A császári diplomácia is mindent elkövetett kinevezése megakadályozására, és így nagyban hozzájárult a patthelyzet fenntartásához. Lásd például Pio levelét Lipóthoz, Róma, 1679. szeptember 2. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 62, Konv. Pio an Leopold I. 1679, fol. 60–61. A Tussaint Forbin Jansonnal kapcsolatos problémákra és tárgyalásokra – Waldstein ellenjelöltségével együtt – a vonatkozó német és francia pozitívista irodalom, valamint vatikáni források alapján: SCHEFFLER JÁNOS, VIII. *Sándor pápa és a bécsi udvar 1689–1691. A vatikáni levéltár okmányai alapján*, Ungvár 1914, 38–53kk.

⁷⁰⁸ HC V, 11–12. A konzisztóriumról Pio meglehetősen késéssel, csak szeptember 20-án értesítette Bécsset, és érthetetlen módon mindössze 11 kinevezettről tesz említést. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korresp., Fz. 63, Konv. Pio an Leopold I. 1681, fol. 71–80.

⁷⁰⁹ Erre XI. Ince hivatkozik 1679. május 17-ei és július 22-ei, fentebb idézett brevéiben. ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 73, fol. 254^rv és 284^v–285^r; BERTHIER, *Innocentii PP. XI. Epistolae ad Principes*, I, 260, n. 686 és 279, n. 730. – A Pázmány–Pallotto, illetve Szelepchény–Buonvisi párhuzam szembetűnő.

leghasznosabb politikai szövetségeseként értékelő Francesco Buonvisi bécsi nuncius kinevezését, aki ezután a szokásoktól eltérően további nyolc évig maradt állomáshelyén.⁷¹⁰ Ugyanakkor fontosnak tartották, hogy a nuncius birétumát Bécsbe vivő Orazio Spada pápai kamarás személyesen felkeresse Szelepchényt Pozsonyban, és XI. Ince pápa nevében biztosítsa őt az Apostoli Szentszék nagyrabecsüléséről. Igaz, ezúttal a bréve csupán a „Magyarországon a katolikus hit védelmében és terjesztésében” mutatott állhatatosságát emelte ki.⁷¹¹

1679 után az esztergomi érsek kinevezésének már kétségkívül nem lett volna akkora politikai tétje, mint korábban. Szelepchény csökkenő aktivitása ennek felismeréséről árulkodik. Az Apostoli Szentszéknek az ő központi szerepvállalása nélkül is sikerült a Habsburg-politikát a megfelelő irányba fordítani. Sőt felekezetszervező és a *Repubblica Christiana* ügyében szerzett érdemeinek ismételt elismerése ellenére⁷¹² a magyar nemesség Béccsel történő megbékítése érdekében az 1681-es országgyűlésen Buonvisi nuncius támogatta a nádori tisztség visszaállítását. Esterházy Pál († 1713) megválasztása Szelepchény helytartóságába került.⁷¹³ Mégis, szinte biztosra vehető, ha a prímás megéri, és nem hal meg 1685. január 10-én letovicai birtokán,⁷¹⁴ nevét megtaláljuk az 1686. szeptember 2-ai kardinális-kreáló konzisztórium aktáiban. Immár nem mint az oszmánok elleni háború szervezésében oroszlánrészt vállaló főpapét, hanem mint az ősi magyar királyi székhely, Buda visszafoglalásában sikerei tetőpontjára jutó korszakos vállalkozás egyik jutalmazottjátét.

⁷¹⁰ A bíboros-nuncius jelenléte protokolláris feszültségeket keltett a császári udvarnál. A vita azon folyt, hogy megelőzi-e a hercegeket (*duchi*), avagy nem. Buonvisi Bécsben, 1684. október 15-én kelt levelében számolt be Cybónak az elsősorban a császárné által már 1681 óta feszegetett, és a precedenciáját – a bíborosi kiváltságokkal összhangban – biztosító megállapodás ellenére sem elcsituló kérdésről. AS Massa, Arch. Cybo-Malasp., Arch. Ald. Cybo, vol. 78, n. 191.

⁷¹¹ „...iniunximus, ut te nostro nomine inuisat, quantique faciamus eximia studia, quae tuendae propagandaeque in Hungariae regno catholicae religioni constanter impendis, pluribus edisserat.” (A Rómában, 1681. szeptember 13-án kelt irat közölve: BERTHIER, *Innocentii PP. XI Epistolae ad Principes*, I, 446, n. 1164.) A pápa sorait a prímás – némi csúsztatással – az ország javára végzett munkálkodása újabb elismeréseként is nyugtázta 1681. november 30-ai válaszában: „Per le mani del signore Horatio Filippo Spada ricevo con la dovuta humiltà un benignissimo breve di vostra beatitudine in data delli 13 di Settembre, dove clementissimamente si degna mostrarmi haver in accetto quelle poche operazioni, ch'escano dalle mie debolezze in profitto di questo regno per la tranquillità, del quale siccome son tenuto per ogni ragione di contribuire tutte le mie forze, anche perché resti avvantaggiata e nella sua antica osservanza la religione, così humilissimamente supplico la santità vostra a restar persuasa che non tanta maggior attenzione e potere mi studierò di meritare la benignissima propensione e giuditio, che vostra santità medesima ha verso di me col procurare vie per il perfetto stabilimento di quella pace, quiete e buon ordine, che puol essere più proficuo alle cose presenti e necessità communi.” ASV Vescovi e Prelati, vol. 67, fol. 391r.

⁷¹² Például szemináriumalapítását a pápa 1680. június 1-én méltatta, amit Szelepchény 1680. július 13-án jelzett vissza; az 1681. január 4-ei bréve pedig általánosságban szól a vallási és politikai érdemeikről. BERTHIER, *Innocentii PP. XI Epistolae ad Principes*, I, 350–351, n. 915 és 391–392, n. 1022; illetve ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 66, fol. 261r. Lásd még például XI. Ince 1682. január 17-ei és 1684. január 19-ei bréveit ugyancsak BERTHIER, *Innocentii PP. XI Epistolae ad Principes*, II, 16, n. 1235 és 160, n. 1614.

⁷¹³ FRAKNÓI, *XI. Ince pápa és Magyarország fölszabadítása*, 48–49.

⁷¹⁴ Vagy január 11-én. JUHÁSZ, *A csanádi püspökség története*, 41.

XI. Ince második és egyben utolsó bíboros-kreációja, merészen vállalva Franciaország szinte teljes mellőzésének ódiáját, egyértelműen a Szent Liga győztes államai felé tett gesztus volt, és ha majd két évtizedes késéssel is, bőszesen pótolta a császár számára 1667–1672 között elveszett szent kollégiumbeli helyeket. A 27 új bíboros sorában egyszerre négy németet: Kollonich Lipót kinevezett győri püspököt; két hagyományosan bíborral járó birodalmi szék: Salzburg és Gurk főpapját, valamint Wilhelm Egon von Fürstenberg strassburgi püspököt; továbbá két lengyelt, két velenceit és mindössze egy franciát találunk.⁷¹⁵ Mennyivel inkább megfelelt volna a szimbolikus céloknak annak a régóta számba vett esztergomi érseknek a személye, akinek székhelyét három évvel korábban szabadították fel a Szent Liga csapatai, és akinek Buda főegyházmegeje területén feküdt!

Ráadásul Szelepchény 1684, Waldstein halálának éve⁷¹⁶ óta – úgy tűnik – az egyedüli császári jelölt volt. Szembeötlő, hogy az 1686. szeptember 2-án bíborra emeltek első császári nominációja nem sokkal az ő elhunytja után, 1685. február 23-án,⁷¹⁷ illetve március 23-án kelt.⁷¹⁸ XI. Ince annak ellenére kinevezte Johann von

⁷¹⁵ Két spanyol, egy nápolyi és egy portugál főpap társaságában. Franciaország mellőzését Fürstenberg kinevezése volt még hivatott enyhíteni, aki az 1682-ben elhunyt, majdnem azonos nevű elődjéhez hasonlóan XIV. Lajos elkötelezett hívének számított. HC V, 12–14. 98. – XI. Ince kreációira: PASTOR, *Geschichte der Päpste XIV*, helyenként; pontifikátusára további irodalommal: TUSOR, *A barokk pápaság (1600–1700)*, 67–74 és *passim*. – A pápa szeptember 9-én kelt brevéjében értesítette Bécszet az örvendetes fejleményekről. *Registruma*: ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 77, fol. 77v–78r; eredetije: ÖStA HHStA Rom, Hofkorresp., Fz. 14, fol. 235. *Függelék*, 39. sz. Lásd még *uo.*, 40–41. sz. – A Mario Spinola ellenjegyezte eredeti irat külcímzése – miként az összes, a Habsburg-uralkodóknak küldött pápai bréve a 17. század folyamán – arról tanúskodik, hogy Róma szemében a dinasztia címei közül a magyar királyi volt az első, lévén a császári csupán választott: „*Carissimo in Christo filio nostro Leopoldo Hungariae et Bobemiae regi illustri in Romanorum imperatorem electo*”. A Habsburg-iratokban viszont mindig a császári cím áll az élen. Lásd például a bíborosokhoz intézett idézett uralkodói levelek intitulációit. A címek felsorolása egyébként a pápához írtakéból mindig hiányzik. – Kollonich kinevezése után már 12 nappal, szeptember 14-én kelt köszönőlevelei XI. Incéhez, és unokaöccséhez, Livio Odescalchihoz (valamint ez utóbbihoz még október 27-én és november 3-án is): ASV Segr. Stato, Cardinali, vol. 50, fol. 148rv; Archivio Odescalchi, vol. III D 4, n. 10. – Az újbíboros a mellőzött nepossal már régebb óta kapcsolatban állt, lásd Bécsben, 1681. augusztus 16-án kelt levelét, *uo.*, n. 5. (Livio Odescalchit egyébként a Habsburgok, megköszönve nagybátyja, családja Magyarország területi integritása helyreállításában szerzett érdemeit, szerémségi birtokokkal és *Duca del Sirmio* címmel jutalmazták.)

⁷¹⁶ Franz August Waldstein ebben az évben távozott az élők sorából. BRATUNEK, *Johann Friedrich Waldstein Erzbischof von Prag*, 357. Karrierje végső állomását a császári főudvarmarsalli (*Obersthofmarschall*) cím (1683. április 20–1684. augusztus 13) jelentette. THOMAS FELLNER–HEINRICH KRETSCHMAYR, *Die Österreichische Zentralverwaltung. I: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der Österreichischen und Böhmischen Hofkanzlei (1749)*. I: *Geschichtliche Übersicht* (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 5/I/1), Wien 1907, 278.

⁷¹⁷ Nominációjának eredetije: ASV Segr. Stato, Principi, vol. 114, fol. 101rv; másolata: BAV Vat. lat., vol. 9712, fol. 149–152. Cybo államtitkárt az uralkodó ugyanaznap szólította fel kérésének támogatására („*ut habeatur ratio eique convenienti loco et ordine pro dignitatis nostrae imperialis praerogativa purpura conferatur*”). AS Massa, Arch. Cybo-Malasp., Arch. Ald. Cybo, vol. 39, n. 4.

⁷¹⁸ Nominációjának eredetije: ASV Segr. Stato, Principi, vol. 114, fol. 152rv; másolata: BAV Vat. lat., vol. 9712, fol. 153–160. Ugyanaznap Alderano Cybo bíboros államtitkár a pápának írtnál is melegebb

Goes gurki püspököt is, hogy a főpap idős korára hivatkozva előzőleg visszalépett Kollonich Lipót javára,⁷¹⁹ akinek személyében voltaképpen a magyar püspöki kart érte a kitüntetés.

* * *

A húsz-harminc évvel korábbi eseményekkel már külön figyelemfelkeltés nélkül is szembeötlő újabb hasonlóságok: az esztergomi érsek bíborosi ajánlásának háta mögötti (ezúttal ugyan nem a pápai, hanem a császári diplomáciai képviselőnél) leértékelése egy birodalmi jelölt javára; a kandidatúra végül kizárólagos megszerzése; a kinevezés elmaradása a koronabíborosi kreáció kitolódása miatt; a sikeres jelölt, jelöltek közvetlenül a prímás halála után bekövetkező nominációja első látásra mintha azt mutatnák, a sors fintora mellett a bécsi udvar módszerei sem sokat változtak a magyar főpapokkal szemben. Ez részben igaz is, de a párhuzamok mellett néhány fontos különbséget is felfedezhetünk.

Szelepchény György elődjével ellentétben például jóval könnyebben és gyorsabban meg tudta szerezni császári ajánlásait. Ez újabb, sajátos bizonyítéka annak, hogy a magyar felsőpapság – a rendi, függetlenségi törekvésekkel való, nemcsak a prímás, hanem Szegedy Ferenc Lénárt egri és az ifjabb Sennyey István veszprémi püspök neve által fémjelzett átmeneti kacérkodás után – szervesen beilleszkedett a formálódó abszolutisztikus rendszerbe. Az ugyan nem mondható el, hogy a császári döntéshozatal: Lipót és titkos tanácsosai teljes mértékben azonosultak volna az esztergomi érsek törekvésével. Ugyanakkor tény, hogy a magyar részegyház feje azon kevés számú prelátusok közé tartozott, akiknek érdekében érdemi és többszöri lépéseket tettek az Örök Városban a ténylegesen elérhető legmagasabb egyházi *dignitas* megszerzése érdekében.

hangú méltatást kapott: „*Assensimus optimo et emerito seni [sclt. eppi Gurcensis] facilius, postquam perpensis accurate etiam aliorum meritis, ipsi haud absimilem virtute moribusque repperimus reverendum et devotum nobis dilectum hucusque Neostadiensem, iam vero nominatum Lauriensem episcopum Leopoldum a Colloniz ordinis Sancti Ioannis Hierosolymitani equitem et commendatorem in Eger et Meilberg, qui cum pietate et inreprehensibilis vitae constantia excellat, necnon insigne suum catholicae religionis salutisque animarum promovendae studium luculentis iudiciis hactenus probavit, hoc etiam imprimis nomine summis quibusque laudibus et ornamentis dignus est, quod non tantum aliquot abhinc annis devastante circumquaque provincias nostra mortifera contagione fidelissimi pastoris instar gregem suum non deseruit, sed etiam in nupera obsidione urbis nostrae Viennensis sponte permansit, civesque milites et alios propugnatores tum exhortando, tum etiam saucios et inopes liberalitate sua sublevando non leve ad fortiter sustinenda obsidionis mala momentum attulit. His igitur aliisque adducti rationibus bodiernis nostris ad suam sanctitatem litteris illum loco praedicti episcopi Gurcensis in ordinem purpuratorum patrum cooptandum reverenter proponimus, ita etiam quo huic fastigio proprius esset, illudque maiore cum splendore posset sustinere, eundem opulentiore episcopatu Lauriensi decoravimus...*”. AS Massa, Arch. Cybo-Malasp., Arch. Ald. Cybo, vol. 39, n. 7. – Kollonich kinevezését Lipót szeptember 27-én ismételtén megsürgette az államtitkárnál. Uo., fol. 20rv.

⁷¹⁹ Ennek – feltételezhetően nem kevés udvari intrika által megelőzött – tényét Kollonich ajánlásának, és az államtitkárhoz intézett császári iratnak bevezető sorai említik. Az említett 73 év nem tűnhetett túl meggyőzőnek. Lásd az előző jegyzetet.

Lippayhoz hasonlóan – az utolsó években elnyert jogosultságot leszámítva⁷²⁰ – tulajdonképpen szintén nem kapott „rendes” császári nominációt.⁷²¹ Mindazonáltal a vonatkozó diplomáciai levelezés tanúsága szerint a kiváló egyéni érdekérvényesítő képességgel megáldott magyar primás jelölését az 1670-es években – ha a szokványos udvari cselszövésektől kisérvé is – valódi alternatívának szánták, mégpedig arra az esetre, ha XIV. Lajos visszakozik Forbin Janson marseille-i püspök személyétől.⁷²² Elődjénél a tényleges kinevezetésre irányuló bécsi (és római) szándék halványabban és rövidebb ideig jelenik csak meg. Szelepchénynél nem is tűnik fel a magyar jogosultságot hangoztató érvelés. Ő a meglévő kereteket igyekezett kihasználni egy, Lippayénál valószínűbbnek mondható, európai szemhatárú politikai program keretében. Igaz, ehhez a pápaság hatalmi lehetőségeinek, politikai magatartásának megváltozása, a közép-európai térség jelentős felértékelődése és persze XI. Ince pápa páratlan személyisége szükségeltetett. Törekvései azonban végső soron éppúgy kudarcot szenvedtek, mint elődjéi.

⁷²⁰ Meg kell jegyezzem, hogy nem maradt ránk azokból a kései évekből származó nominációs irat, amikor a császári udvarban mind Lippay, mind Szelepchény megszerezte egyedüli jogosultságát. Kiállítására Szelepchény esetében minden valószínűség szerint sor kerülhetett. Lippay esetében – miként korábban már utaltam rá – ez nem biztos.

⁷²¹ A korábbi – Forgách, Pázmány esetében is használatos – közös listás, olykor Rómával előre egyeztetett jelöléseket az 1630–1640-es években új szisztéma váltotta fel: pusztán egy „hivatalos” jelölt nominációval, egy vagy több másik (kevésbé hivatalos, netalán kifejezetten magánjellegű) ajánlással. Az iratok filológiai vizsgálata arra enged következtetni, hogy, miként Lippaynál, tulajdonképpen Szelepchény esetében is az utóbbról beszélhetünk. Az érdeklükben írt ajánlólevelekben az 1650–1670-es években végig a *commendamus*, *commendatio* a szakszó, bár ekkor már a *nominatio* is mind elterjedtebb. (Nem csupán a mindennapi beszédben, hanem a hivatalos iratokban is, de az 1680-as évekig leginkább még csak az aktusra történő hivatkozásban. Érthetőbben: a pápának szóló iratban rendszerint a *commendamus* áll, de erre a bíboros neposnak, az államtitkárnak, protektornak, követnek stb. küldött levélben már mint *nominatióra* hivatkoznak – idézzük fel az I. fejezetben mondottakat.) Szelepchénynél a felterjesztésekben, a hozzájuk kapcsolódó iratokban a tulajdonképpeni *nominatio* szakszava egyszer sem tűnik fel, jelölésre a *commendatio* és egyéb körülrő formulák mellett az *instantiával* találkozhatunk. Sohasem szerepel ugyanakkor az elődjénél előforduló *extra ordinem commendatio* kifejezés. (Értelmezéséről az I. fejezetben már szó esett. Számunkra leginkább Lippay magyar történeti, közjogi és egyházpolitikai érvekre alapozott különutas törekvéseit jelképezi.) Mindkét főpap esetében megjelenik azonban a második helyen történő *nominatio*, ami voltaképpen Szelepchény esetében sem tekinthető másnak, mint egyfajta szavatolt ígérvénynek az elsődleges jelölt sikere, halála, visszalép(tet)ése esetére. Meg kell még jegyezni, hogy a voltaképpen Szelepchény által fogalmaztatott császári iratok egyre inkább a hivatalos jelölés színezetét öltötték, ám valódi tartalmukat, értéküket a hozzájuk fűzött titkos diplomáciai utasítások határozták meg. Miként Lippay Györgynél is megtörtént, a sajátkezű császári levél esetében.

⁷²² Az új bíborosajánlási rendszer jóval kevesebb választási lehetőséget hagyott a pápáknak, mint az 1610–1620-as években több személyt tartalmazó listás jelölés gyakorlata, ahol a rangsorolás ellenére Róma jobban választhatott tetszése szerint a jelöltek közül, illetve Bécs is könnyebben módosíthatott álláspontján, miként Pázmány esetében is láthattuk. A jelöltek körének szűkülése jelentősen megnövelte a kandidatúrát elnyerők esélyeit; pusztán az uralkodói ajánlás megszerzése ugyanakkor már egyre kevésbé számított önmagában is kitüntetésnek, a kudarc ódiama pedig nagyobb lett. Vö. az I. fejezetben áttekintő jelleggel mondottakkal.

Közvetlen utóda, Széchenyi György nem került szóba e téren. Háttérbeszorulása okát nem Bécs és Róma 17. század végére megfagyó viszonyában⁷²³ kell keresnünk, hanem sokkal inkább a nemzeti bíborosok kinevezésének jól ismert sajátosságaiban. A Habsburg-*capelló*knak már volt gazdája. Másfelől közelítve a kérdéshez, gyakorlatilag az történt, hogy Kollonich Lipót nem tudta azonnal Szelepchény teljes örökségét megszerezni, „csupán” a bíborosjelöltséget. A Széchenyi által elnyert primási székre majd egy évtizeden keresztül, 1695-ig várakozni kényszerült.

⁷²³ Bemutatása már nem feladatom, csak annyit jegyzek meg, hogy a viták 1690-ben még minden korábnál jobban kiéleződtek, és Róma–Bécs között a diplomáciai kapcsolatok megszakadásához vezettek. 1690. február 13-án ugyanis VIII. Sándor úgy nevezte ki a XIV. Lajos által másfél évtizede szorgalmazott Forbin Jansont, hogy a Habsburgok nem kaptak ellentételezést, noha Maximilian von Küenburg salzburgi érsek már 1687-ben elhunyt. (Goes gurki püspök a várakozásokra rációfolva 1697-ig élt, s VIII. Sándor pontifikátusa alatt a császári politika támogatása céljából hosszabb ideig az Örök Városban tartózkodott. *HC V*, 16. 340. 216.) Lipót 1690. december 19-én terjedelmes iratban tiltakozott a Bíborosi Kollégiumnál, kiemelve a törökök ellen viselt háborúban a Szentszék szövetségében szerzett érdemeit. Különösen azt sérelmezte, hogy a mögé a Franciaország mögé sorolták, aki felrúgta az oszmán-ellenes szövetséget, és még mindig támogatja Thökölyt. Egy kalap alatt hiányolta az újabb segélyek elmaradását is, valósággal visszasírta XI. Ince pontifikátusának esztendőit. Tudatta, hogy követe, Liechtenstein herceg azonnal elhagyja Rómát, és a bécsi nunciatúra ügyvivője, Francesco Tucci mindaddig nem léphet be a császári palotába, amíg az ő jelöltjét ki nem nevezik, és összesen 100 000 rajnai forintot nem küldenek. (A tiltakozó irat eredetije: AS Massa, Arch. Cybo-Malasp., Arch. Ald. Cybo, vol. 39, n. 67; másolata és a Cybóhoz ez ügyben intézet felszólítás uo., n. 68 és 69; minderre részletesen és a bíborosi kinevezésekkel kapcsolatos számos – hasznos és tárgyilagos – meglátástól kísérve: SCHEFFLER, *VIII. Sándor pápa és a bécsi udvar*, 54–108; illetve SIGISMUND BISCHOFFSHAUSEN, *Papst Alexander VIII. und der Wiener Hof (1689–1691)*, Stuttgart–Wien 1900, 166–169). – A császári igényeket egyúttal egy terjedelmes diskurzussal kívánták megtámogatni, amelyben 1618-tól vették sorra a koronabíborosi kinevezéseket, és igyekeztek kimutatni igencsak tendenciózusan azt, hogy a korábbi pápák készséggel helyt adtak az ilyen jellegű kéréseknek (ÖStA HHStA Rom, Varia, Fz. II, fol. 702–704). Ugyanez az érvelés 1730–1740 között már csak az 1660-as évek végéig visszanyúlva jelenik meg egy, az *Osservazioni sopra le promozioni cardinalizie fatte dal Pontificato dei Clemente X^o fino al presente di papa Clemente XII felicemente regnante* címet viselő és a mondott időszakból az összes koronabíborosi kinevezést felsoroló és elemző értekezésben. (ÖStA AVA Arch. Harrach, Handschriften. Idézve már a bevezetőben is.) Vö. még HUBER, *Österreich und der Hl. Stuhl*, 184–196.

VII. ÖSSZEGZÉS

Szent Péter utódai a történelem folyamán elméletileg mindig szabadon járhattak el a kardinálisok kreálásában. A kánonok által biztosított szabadság azonban hosszú évszázadokon keresztül csupán az olasz, még pontosabban az Egyházi Állam területéről származó bíborosok kiválasztásában mondható a gyakorlatban is maradéktalannak. Az egyházfők döntéseit ugyanis az egyes keresztény uralkodók különféle bel- és külpolitikai megfontolásoktól vezéreltetve már a 14. századtól kezdve igyekeztek valamilyen módon befolyásolni. A történelem során leggyakrabban a Birodalom, Franciaország, Spanyolország, Anglia, Magyarország, Portugália, Nápoly, Lengyelország, Velence és Savoya fejei részint meg kívánták akadályozni, hogy a pápák az ő hozzájárulásuk nélkül tüntethessék ki koronájuk alattvalóit, részint pedig saját jelöltjeik számára szerették volna a bíbort egyre mohóbban megszerezni.

Törekvésükkel számottevően hozzájárultak a Szent Kollégium italianizációjához. Olyan mérvű – vélt vagy valós – jogositványokra, mint országuk püspökei kinevezésében persze sosem tudtak szert tenni. Az Apostoli Szék ugyanakkor egészen a 20. század elejéig rendszerint figyelembe vette tiltakozásaikat és ajánlásaikat, mely utóbbiakra világi részről egyre gyakrabban hivatalos „(meg)nevezés”-ként (*nominatio*) tekintettek. Az uralkodók által előterjesztett, az esetek többségében saját alattvalóik közül kikerülő kardinálisokat igen szemléletesen „koronabíborosok”-nak nevezték.

A világi államok középkorvégi térnyerése keretében a magyar korona más európai országokhoz hasonlóan szintén ellenőrizni tudta, hogy mely alattvalói kerülhetnek be a Bíborosi Kollégiumba és melyek nem. Királyainknak – kiváltképpen Mátyás uralkodása alatt – többször sikerült elérniük, hogy ajánlásukra, jelölésükre hazai és idegen főpapok a pápaválasztó testület tagjai legyenek. E jogszokás, a magyar koronabíborosi „intézmény” a magyar királyi és a császári cím perszónáluniója után elenyészett. A 16. század második, és a 17. század első felének magyar kardinálisai nem a Szent Korona, hanem a császárok jelöltjei voltak. Közülük Forgách Ferenc kinevezése már a trienti katolicizmus magyarországi elterjedésének kezdetéhez kapcsolódik.

* * *

Rómában kivitelezhetetlennek tartották a prágai nunciatúra azon elképzelését, hogy a 17. század elejére a belső megújuláshoz szükséges kritikus tömeget felhalmozó

magyarországi katolicizmus reformálását egy apostoli vizitátorra bízzák. Ehelyett a hierarchia fejét, Forgách Ferenc esztergomi érseket kánoni intéstúciójával párhuzamosan bíborosi rangra emelték. Az esztergomi érsekek történetében páratlan esemény különlegességét fokozza, hogy Bakócz Tamás után Forgách az első tetterős, székét ténylegesen elfoglaló prímás, aki ekképpen tagja lehetett a központi egyházkormányzatnak. Kinevezésére egyházipolitikai megfontolásokból került sor. A Szentszék így biztosítva láthatta a magyarországi katolicizmus római szellemiségét, irányítójának megfelelő egyházi és világi tekintélyét, kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerét.

E logikus, tényszerű elképzelés megfogalmazódása és megvalósulása azonban bonyolult és számos buktatóval járó folyamat eredménye volt. A római Kúria eredetileg nem számolt ezzel a lehetőséggel. Felvetése az új prágai nuncius, Antonio Caetano érdeme. Az ő diplomáciai ügyességének és kitartó tárgyalásainak volt köszönhető, hogy a szerteágazó udvari érdekharok, cselszövéssek ellenére 1607 őszén a magyar prímás is II. Rudolf császár bíborosjelöltjei közé kerülhetett. A pápai követ több ízben az Államtikárság kifejezett tiltása ellenére tett lépéseket Forgách érdekében. Némi jezsuita segédlettel ugyancsak ő győzte meg végül számos jelentésben római feletteseit arról, hogy a császári ajánlást megszerzők közül V. Pál választása a – saját karrierje érdekében csupán elhanyagolható lépéseket tevő – esztergomi érsekre essen.

Forgách Ferenc korai halála után utóda, Pázmány Péter tizenhárom év várakozás után, 1629-ben lett a pápaválasztó testület tagja. Ennek oka csak részben tulajdonítható a Szent Kollégium mind erőteljesebb italianizációjának. Forgách helyét szinte azonnal Melchior Klesl bécsi püspök, a Titkos Tanács elnöke foglalta el. Bíborosjelöltjei kiválasztásában az új uralkodó, II. Ferdinánd birodalmi és itáliai szempontokat részesített előnyben. Pázmány csupán 1626-ban került fel a császári névsor végére, feltételezhetően az 1625-ös soproni királyválasztó országgyűlésen szerzett érdemei miatt. Kreációjára a Mantova ellen háborút indító, s ezzel az Egyházi Állam érdekeit különösen is veszélyeztető Habsburgok iránti gesztusként, elsősorban a bécsi békepárt helyzetének erősítésére, a további osztrák–spanyol itáliai térnyerést megakadályozni igyekvő pápai külpolitikával összhangban került sor. A mantovai konfliktus gyors véget értével, majd a svéd hadba lépéssel megváltozott nemzetközi helyzetben az esztergomi érsek hamarosan választani kényszerült bíborosi esküje és alattvalói hűsége között.

A döntés nem lehetett kétséges. Pázmány a mantovai háborút hagyományos magyar politikai felfogás jegyében ellenezte, amely a Habsburgok erőinek kizárólag az oszmánok elleni összpontosítására törekedett.⁷²⁴ Ezért 1632-re óhatatlanul ellentétbe került a Katolikus Liga és az Ausztriai Ház sorozatos németországi vereségeit az itáliai hatalmi helyzet szemszögéből tétlenül szemlélő pápai külpolitikával. Pázmány alapvetően politikai jellegű összeütközése a Kúriával az Apostoli Szék és Magyarország egyházi kapcsolatainak legsúlyosabb válságához vezetett.

Bár a korábban is létező, de végleteiben az 1630–1640-es években terítékre került, meghatározóan a püspökkinevezésekkel kapcsolatos nehézségeket nem sikerült

⁷²⁴ Vö. R. VÁRKONYI ÁGNES, *Erdély és a törökkérdés Pázmány politikájában*, *Europica varietas*, 37–61.

teljesen kiküszöbölni, a magyar főpapok az 1640-es évek derekától – a bécsi udvarral ellentétben – szembetűnően konfliktuskerülő magatartást tanúsítottak. Az irányvonal változása leginkább abban a törekvésben érhető tetten, hogy a mindenkori esztergomi érsek állandó helyének megteremtése a Bátorosi Kollégiumban – időnként más-más szempontoktól vezéreltetve – a század végéig napirenden volt.

Lippay György már 1644-ben lépéseket tett kinevezése érdekében. Inchoffer Menyhért révén közvetlenül az Örök Városban tájékozódott. A megkerülhetetlen császári jelölés hiánya, majd a pontifikátus-változás nem kedvezett elképzeléseinek. A primásnak 1646 őszén, ha eláll a linzi béke országgyűlési becikkelyezése elleni ünnepélyes tiltakozástól, lehetősége nyílt volna a császári nomináció megszerzésére. Ő azonban nem kívánt élni az uralkodói ajánlattal. Bécs ezután birodalmi jelölteket részesített előnyben.

A magyar primás hat év elteltével, 1652-ben csupán egy rendkívüli (*extra ordinem*) ajánlást tudott a Habsburg-udvartól elnyerni. Párhuzamosan a Szentszék előtt terjedelmes emlékiratokban fejtette ki a magyar korona történelmi jogosultságát a bíborosajánlásra. Többek között a pápai döntéshozatal figyelmébe ajánlotta, hogy kinevezése hozzájárulna az Itália biztonságát tekintve kulcsfontosságú ország stabilitásának növeléséhez, a magyar világi rendek vezetőjével, Pálffy Pál nádorral folytatott belpolitikai harc kedvező kimeneteléhez. X. Ince pápa pontifikátusa utolsó éveinek kreációit azonban a Kúria belső érdekei, szabályai határozták meg.

VII. Sándor trónra lépése után az esztergomi érsek jezsuita támogatással és egy császári magánajánlás segítségével kívánt célt érni. A rend vezetése felé római közvetítője Nádasdi János S.I. volt. Az új pápa és környezete ezúttal komolyan fontolóra vette a magyar főpap bíborosi kinevezését. A lépés összhangban állt volna a római reformirányzat, a *squadron volante* szellemiségével. A Habsburg-udvarból viszont titkon érvénytelenítették az uralkodói kérést. A jezsuita rendnek és a kuriális érdekeknek végül jobban megfelelt az ismert történetíró, Sforza Pallavicini személye.

Lippay ezután felhagyott önálló, a Szent Korona „jogát” feléleszteni kívánó próbálkozásaival. Végül elfogadta a birodalmi jelölt, Franz Wilhelm von Wartenberg regensburgi püspök utáni második helyre szóló császári ajánlatot. A német prelátus 1660. évi előléptetését követően végre ő lett az első számú hivatalos jelölt. Ezt annak ellenére el tudta érni, hogy mindjobban eltávolodott a bécsi udvar politikájától. Az 1659. évi országgyűlésnek a primás kinevezése érdekében I. Lipóthoz intézett kérése arra utal, hogy a bíborosi ambíciók ekkor már, legalább is részben, a formálódó magyar nemzeti egységpolitikát kívánták szolgálni. A soron következő 1667. évi bíboroskreáló konzisztóriumot az esztergomi érsek viszont már nem érthette meg. Az általa kiemelten támogatott jezsuiták végül megelégedtek azzal a viszonzással, hogy egész rendjükön belül világszerte miséket és imádságokat mondattak jötevőjük lelki üdvéért.⁷²⁵

⁷²⁵ OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 233 és 235 (ARSI Austr., vol. 8, p. 238–239 és 247–248). Ugyanakkor abban reménykedtek, hogy az új primás is Lippayhoz (valamint Pázmányhoz) foghatóan fogja támogatni a Társaságot. OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 238 (ARSI Austr., vol. 8, p. 279–280).

Az utód, Szelephény György törekvéseit a hasonló vonások ellenére eltérő elméleti háttér és más technikák alkalmazása jellemezte. Az új primást már szintén hivatalba lépésekor foglalkoztatta a kérdés. Római megbízottja, a pálos Vanoviczi János tanácsára azonban óvakodott a nyílt fellépéstől. Kezdetben a megfelelő kapcsolatok kiépítésére törekedett IX. és X. Kelemen környezetével. 1672-re megszerzett császári ajánlása őt is egy német jelölt, Franz August von Waldstein máltai lovag mögé utasította. Személyének pápai kiválasztását Szelephény a még protestáns magyar főúri családok megtérésére várható kedvező hatás római hangoztatásával igyekezett elérni, ám hasztalan.

Az 1670-es évek második felében rendszeres és részletes hírszolgálatával a primás hozzájárult a pápai külpolitika irányának kelet felé fordulásához. Bíborosi kinevezése érdekében tett párhuzamos lépései a késő középkor törökellenes harcait szervező bíboros-legátusokhoz hasonló szerep igényére engednek következtetni. XI. Ince egyértelműen kész volt az ilyen megoldásra. A túlzó francia követelések és elfogadhatatlan jelöltek miatt viszont a nemzeti bíborosok kinevezésétől 1686. szeptember 2-ig kénytelen volt eltekinteni. A bécsi udvar kellő támogatása – természetesen – ezúttal is hiányzott, bár 1684-től a következő esztendőben elhunyt esztergomi érsek lett az egyetlen Habsburg-jelölt. Ha életben marad, bíborosságát Buda felszabadításával egy napon hozzák nyilvánosságra Rómában. A kinevezés jelentősége mindazonáltal már csak jelképes lett volna.

* * *

A kifejezetten a koncepcióváltás jegyeit mutató fordulatra azért kerülhetett sor az 1640-es évek derekán, mert a magyar klérus vezetése a Kúriával adódó problémák és nyíltan vállalt államegyházi kötődései ellenére hosszabb távon élni kívánt azokkal a lehetőségekkel, amelyeket a katolicizmus külföldi, önálló állami entitással rendelkező központja belpolitikai téren, illetve a török kiűzése ideájának valóra váltásában nyújthatott. Ez részben visszatérés a Forgách-féle, illetve az 1632 előtti pázmányi irányvonalhoz, azzal a korántsem mellékes különbséggel, hogy már hiányzik a trienti program Róma-centrikus értelmezése. A pápaság nagyhatalmi szerepének elvesztése, bezárkózása, s az a tény, hogy Pázmány és a Barberinik összeütközésére is hasonló politikai motivációk miatt került sor, mindazonáltal nem sok reménnyel kecsegtetett a jövőre nézve. Pázmánynak a Szentszék politikájával történt szembe fordulása emlékéért tudniillik gondosan megőrizték a Kúriánál.

Az irányvonalváltásnak ugyanakkor némi realitást kölcsönzött a kiváló római kapcsolatokkal rendelkező Szelephény György bekerülése a püspöki karba, a Barberini-pontifikátus, majd a harmincéves háború véget érte. Lippay és Szelephény primások makacs bíborosi ambíciója nem indokolható kizárólag személyes motivációkkal. A tényleges politikai célkitűzések elérése mellett egyúttal magában foglalta egy magasabb szintű római kapcsolatrendszer, hatékonyabb érdekképviselet megvalósításának kívánalmát is. Talán nem tévedünk, ha a részletek ismeretében nyíltan

kimondjuk, hogy e törekvés végig a 17. század második felében minden egyéb térre kihatóan alapjaiban meghatározta a hazai katolicizmus irányítóinak viszonyát a római centrumhoz. A magyar püspököket egy személyben irányító két esztergomi érsek majd fél évszázadot felölölő, különféle megfontolásoktól vezérelt makacs törekvései, meg-megújuló reményei a bíborosi méltóság elnyerésére benyomásaink alapján elegendő háttérmagyarázatul szolgálnak a hierarchia Rómához fűződő kapcsolatainak érdemi konfliktusmentességéhez a 17. század második felében.

E tételnek: az érdemi összeütközések hiányának és a bíborosi aspirációk összefüggésének átfogó igazolása, finomítása természetesen további kutatásokat igényel majd. Például a főkegyúri jogról az 1660-as években folytatott viták újabb elemzését, a primások és a nunciások viszonyának részletes tárgyalását, a missziószervezéshez való viszony alakulásának e szempontból történő áttekintését, s mint már többször utalás történt rá, a római magyar érdekképviselet működésének, a kúriai hivatalok tevékenysége magyar vonatkozásainak beható feltárását. Legyen most szabad csupán arra hivatkozni, hogy a Lippay primás bíborosi kinevezése érdekében benyújtott emlékirat a Szilveszter-bullából Magyarország pápai hűbér voltának hagyományára hivatkozik, a magyar királyok apostoli jogairól bölcse hallgat.

Főpapjainknál a 17. század folyamán sosem a magyar király apostoli, hanem magát az országot emlegetik *Regnum Apostolicum*ként. Az ideát Szelepchény – még kalocsai érsekként és udvari magyar kancellárként – a Wesselényi-féle rendi szervezkedés keretében megkísérelte a gyakorlatba is átültetni. 1665 novemberében tárgyalásokat kezdeményezett a bécsi pápai nunciussal, hogy a Habsburgoktól függetlenedni kívánó országot az Apostoli Szék védnöksége alá helyezzék.⁷²⁶ Ha pedig sor került püspökkari gyűlésre, azon nem a főpapkinevezésekkel, díjfizetésekkel, a kánonellenes joggyakorlással stb. kapcsolatosan továbbra is elő-elő törő problémákat tárgyalták, hanem a pápai tekintély védelmében álltak ki testületileg.⁷²⁷

Az események narrációja egyértelműen igazolja, hogy a két primást nem pusztá becsvágy vezérlete, bár a belső indíttatás: a forgáchí, pázmányi minta követése, a megfelelni akarás a nagynevű elődök jelentette elvárásoknak óriási személyes kihívás volt számukra. Kiváltképpen azért, mert mind Lippay, mind Szelepchény Pázmány Péter neveltje volt. Forgách és Pázmány öröksége azonban, ismételjük, elsősorban mégis a pápaság belpolitikai támaszként való hasznosításában, illetve egy magasabb szintű kúriai, itáliai kapcsolatrendszer kialakítására irányuló törekvésben jelentkezett. Utóbbi rendkívül sok területen: a török elleni nemzetközi összefogás szervezésétől kezdve egészen a kapcsolattartás apró, de számos problémával járó technikai nehézségeinek kiküszöböléséig kamatoztatható lett volna. Például a pápai bullák

⁷²⁶ Giulio Spinola nuncius jelentése az Államtitkárságnak, Bécs, 1665. november 28. ASV Segr. Stato, Germania, vol. 175, fol. 636r–638v. Magyar fordításban közölve: TUSOR PÉTER, *Szelepchény György*, Szürke eminenciások a magyar történelemben (szerk. Szentpéteri József), Budapest 2003, 68–69, 69.

⁷²⁷ ZOLNAI BÉLA, *A gallikanizmus magyarországi visszhangja*, Minerva 13–14 (1934–35) 21–63. Az újabb kutatás a gallikán artikulások elítélését egyedül Szelepchény személyéhez köti. ADRIÁNYI, *Die angebliche ungarische Nationalsynode von 1682*, 841–851.

megszerzésekor az idegen származású bíboros protektorok jelentette komoly akadályok egy csapásra elhárultak volna.⁷²⁸

A feltételes mód használata csupán részben indokolt. Hiszen ha a két primás erőfeszítéseit nem is koronázta teljes siker, Szelepchény bekapcsolódása a Szentszék keleti politikájának formálásába nem elhanyagolható mozzanat. Pázmány konfliktusának *origója* valójában a török kiűzésének, a drinápolyi, zsitvatoroki békében elcsatolt területek visszaszerzésének problémája volt, melynek megoldása a század második felében is meghatározó a magyar rendi – úgy a világi, mint az egyházi – elit szemléletében. Hogy ebből az 1640–1650-es években nem támad a magyar hierarchia és a pápaság között újabb heves nézeteltérés, azzal magyarázható, hogy bár a Kúria késve, csak az 1660-as évektől fordul a kérdés felé, a magyar főpapoknak – éppen a hön áhított bíborosi kinevezés elmaradása miatt – nem volt olyan tekintélyük, befolyásolási lehetőségük, mint Pázmánynak. Róma nem követte el azt a hibát, hogy még egy magyart, aki élő lelkiismeretként lehetett volna jelen – alkalomadtán akár személyesen is – az Örök Városban, bíborossá kreáljon. (Rövid kitérő erejéig érdemes eljátszani a gondolattal, vajon Lippay, de akár Szelepchény idejekorán megvalósult kinevezése nem vezetett-e volna elődjükhöz hasonló feszültséghez?)

Lippay pusztán esztergomi érsekként nem tudott olyan súllyal fellépni a pápai politika megváltoztatása érdekében, mint Pázmány. Törekvései tulajdonképpen célja, de tétje is más volt, hiszen az 1648. évi vesztfáliai békekötéssel a nemzetközi helyzet megváltozott, a pápaság nyugat-európai befolyása már korántsem az volt, mint 1632-ben. A Habsburgokat és ezzel közvetve Magyarországot érő nyugati fenyegetettség sem volt olyan mérvű, mint korábban. Mindazonáltal amikor XIV. Lajos Európa feletti hegemoniára törekvő politikájának köszönhetően kiújul a nyugat-európai háborúskodás, Róma az 1670–1680-as években XI. Ince pontifikátusa alatt azt a magatartást tanúsítja, mint amit Pázmány Péter kívánt a Barberiniknél elérni. Igaz, ekkorra már napnál világosabb volt, hogy valójában nem a Habsburgok, hanem a Bourbonok veszélyeztetik az Egyházi Állam szuverenitását. Nem lebecsülve közvetlen elődei, VII. Sándor, majd IX. és X. Kelemen áldozatait, egyértelműen az Odescalchi-pápa érdeme, hogy a törökök Európából történő kiűzése ősi eszméjének középpontba állításával – ha csak átmenetileg is – Róma ismét központi szerepre tudott szert tenni a kontinens történelmének alakításában.

Szelepchény ehhez a fordulathoz járult hozzá, pontosabban részt vett benne. Nem tett mást, mint követte a magyar rendi elit hagyományait az ország területi épségének visszaállítása érdekében. Javára legyen viszont mondva, hogy ezt rendkívüli beleéléssel, a kúriai stílus, erőviszonyok beható ismeretével tette. Személyes célját, hogy Magyarország felszabadításához a központi egyházkormányzat befolyásos tagjaként járuljon hozzá, a pápai politika irányával mutatott összhang ellenére sem érte el. Ugyanúgy nem, mint a harmincéves háború után rezignált, befelé

⁷²⁸ A protektorokkal kapcsolatos jogi, szervezési, anyagi problémákról a római magyar érdekképviseletről szóló, többször említett munkában bőven szó esik majd.

forduló Kúriánál előde, Lippay prímás, aki egyfelől a katolizáció kiteljesedéséhez, másfelől az egyházi rend kiváltságainak, befolyásának védelméhez kívánta Róma tekintélyével közvetlenül felruháztni magát.

A korábbi kutatások sokat foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy az évszázados érdektelenség után milyen okok miatt, milyen hatásokra alakult ki az oszmánokat az ország területéről kiűző háborúkhoz vezető európai közhangulat, nemzetközi politika. A hazai katolikus elit tevékenysége mégsem jött szóba.⁷²⁹ Még maga FRAKNÓI VILMOS is csupán Francesco Buonvisi nuncius – vitathatatlan – szerepének szentelt kiemelt figyelmet. A prímás erőfeszítéseire mindössze két mondatot szánt, habár a forrásokat ismerte.⁷³⁰

Szelepchény római fellépése viszont azt mutatja, hogy fontos szerepe volt a nemzetközi feltételeket megteremtő, a felszabadító koalíciót tető alá hozó és ezzel átmeneti, talán utolsó nagyhatalmi reneszánszát élő pápaság figyelmének felkeltésében. Míg X. Kelemen pontifikátusának idejére eső első kísérletei *mutatis mutandis* elődjének belpolitikai és konfesszionalizációs erőterében mozogtak, és hasonló sikertelenségre voltak kárhozzátva, az Odescalchi-korszak idején nemzetközi dimenzióban mozgó lépései hasznosabbnak, lényegesebbnek, és személyes céljait is tekintve realisabbnak mondhatók. Több mint valószínű, hogy a magyar kardinálisok száma a 17. században pusztán a feszült pápai–francia kapcsolatok miatt lett eggyel kevesebb.

A magyar klérus önálló római kísérletei külön, eddig jórészt figyelmen kívül hagyott fejezetet képeznek a kora újkori magyar rendi külpolitika óhatatlanul vékonyra sikeredett történetében. A császári és a magyar királyi cím perszónaluniója után Magyarország évszázadokra megszünt létezni a nemzetközi politika önálló alanyaként. A külpolitika intézése hagyományosan uralkodói felségjog volt. A magyar egyházi és világi elit jórészt egyszerűen kimaradt a kora újkori modernizáció azon, protokolláris elemeiben sokszor máig ható vonulatából, amelyet például az állandó diplomáciai képviselők kiépülése jelentett. Valóban, a nyugat-európai diplomáciai szintéren, diplomáciai levelezésben nem sűrűn találkozunk magyar nevekkkel. A felszín alá hatoló rekonstrukciónk viszont azt mutatja, hogy Pázmány Péter mellett a többi 17. századi prímás is azon volt, hogy szereplője, hasznélvezője, sőt formálója lehessen a nemzetközi politikának.

Túl kell lépnünk tehát azon a magyar történetírásban mélyen gyökerező felfogáson, miszerint a kora újkori hazai rendi dualizmus rendszerében az egyházi rend

⁷²⁹ Egyes munkák felsorolása helyett PÉTER KATALIN, *Tusor Péter: A magyar egyházi elit és Róma kapcsolatainak ismeretlen fejezetei (1607–1685) című doktori értekezéséről írt bírálat és minősítés* című kéziratára hivatkozom. Megtalálható az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészeti karának irattárában.

⁷³⁰ Megjegyzéseit – korántsem mellesleg – az elmaradt bíborosi kinevezésre tett utalása kapcsán tette: „bőséges érdemeket szerzett mind a katolikus érdekek megóvása körül és a hittérítés terén sikeres munkásságával, mind a szent-szék iránt viseltető hódolatteljes ragaszkodásának sokféle nyilatkozataival, melyeket a pápai államtitkárokhoz sűrűn intézett jelentéseiben megőrzött a vatikáni levéltár.” „A Litterae Episcoporum (Lettere de Vescovi) című osztály 52. és következő kötetében. Leveleihez számos mellékletet szokott volt csatolni, a melyek között hozzá intézett levelek eredeti példányai is találhatók.” FRAKNÓI, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel*, III, 405 és 551, 1330. jegyzet.

(*status ecclesiasticus*) a világinak (*status saecularis*) mintegy kiegészítő mellékszereplője: vagy támogatja, vagy ellenében dolgozik. Az eddigi, régebbi és újabb történetírás ki-kitért a klérus személyi összetételére, rokoni és baráti szálaira, sokszor ellenségeskedéseikre a világiakkal, értelmezésében azonban a főpapságot mindössze egyházi mivolta, és nem céljai különböztették meg az arisztokráciától.⁷³¹ Ugyanakkor csupán egy – igaz, központi – témára kiterjedő, ám viszonylag széles forrásalapra épülő és mélyre leásó kutatásaink azt mutatják, hogy az eddigi megközelítéssel szemben az egyházi elitet sajátos, önálló kategóriaként kell kezelnünk a 17. század folyamán. Egyaránt a kül- és a belpolitikában, és szorosan idekapcsolódóan a magyarság bécsi integrációjának területén is. S ha a bécsi császári udvar részéről tendenciózus jelenségek kétségkívül ki is tapinthatók az esztergomi érsekek, Magyarország primásai irányában, azok inkább az abszolutizmus–rendiség antagonizmusának összefüggéseiben értelmezendők, mintsem a nemzeti, nemzetiségi ellentétek későbbi keletű kontextusában. A *status ecclesiasticus* vezetőinek vatikáni méltósága óhatatlanul a magyar rendiséget és nem a formálódó Habsburg-abszolutizmust erősítette volna, még Szelephény György esetében is.

A magyar hierarchia irányítói otthonosan mozogtak a bécsi udvar útvesztőiben – sokszor Rómában is –, bíborosi kinevezésükkel a császári döntéshozatalban is szerettek volna növelni befolyásukat. Egyenrangú versenyre keltek birodalmi kollégáikkal. Különbőféle terveket szőttek, változatos stratégiát, taktikát dolgoztak ki. Kapcsolatokat kerestek és találtak, építettek s ápoltak, információkat gyűjtöttek. Akár az Örök Városban, akár a közeli Bécsben a legkülönbélebb szálakat mozgatták. Míg nyugat-európai ellenlábasaik kapcsolati hálója kétségkívül kiterjedtebb volt, amit – a fennmaradt levelezésanyagot tekintve – szemlátomást nagyobb műgonddal tartottak karban, primásaink Magyarországnak a Habsburg-országok sorában elfoglalt különleges állásából, történeti hagyományaiból, jogaiból kívántak helyzeti előnyre szert tenni. Sem sikereik, sem kudarcaik nem nagyobbak riválisaiéknál. Valamennyien egyaránt a pápaság történeti ciklusaihoz, illetve a Habsburgoknak a már-már áttekinthetetlen érdekek szövevényében sajnos sokszor – kiváltképpen személyi téren – elhibáztak tűnő itáliai politikájához voltak kénytelenek alkalmazkodni.

Az esztergomi érsekek bíborosi kinevezése, illetőleg ennek elmaradása a 17. században Forgáchtól kezdve Pázmányon és Lippayn át Szelephényig bezárólag egyfelől Magyarország közjogi visszaszorulását a Habsburg-országok között, másfelől (XI. Ince csodálatos pontifikátusát leszámítva) Rómának a térség felé fordított figyelme csökkenését szimbolizálják.

⁷³¹ Vö. PÉTER KATALIN, *i.m.*

VIII. MAGYAR KARDINÁLISOK A 18–21. SZÁZADBAN (KITEKINTÉS)

A 17. századi meg-, illetve meg nem valósult magyar bíborosi kinevezések történetének elbeszélése remélhetőleg hozzájárult a korszak magyarországi egyházpolitikájára, rendi berendezkedésére vonatkozó ismereteink bővüléséhez. A nemzetközi, jogi keretek, a történeti előzmények áttekintő elemzésével együtt pedig vélhetően azon előljáróban feltett kérdés tisztábban látásához is, ami a mindenkori esztergomi érsek szent kollégiumbeli tagságára irányult. E vonatkozásban Lippay és Szelepcshény primások majd félévszázados bécsi, római törekvései eredményt hoztak.

A magyar egyházszervezet fejének számító esztergomi érsek több évtizedes erőfeszítései ugyanis nyilvánvaló kudarcuk ellenére mind Rómában, mind pedig Bécsben napirenden tartották a magyar jelenlét kérdését a pápaválasztó grémiumban. E kérdés a 17. század folyamán immár a korábbiaknál is szorosabban összefonódott az esztergomi érseki székkal. A kapcsolatot tovább mélyítette, hogy Kollonich Lipót (1695–1707), majd Keresztély Ágost (1707–1725) személyében⁷³² a Habsburg-jelöléseknek köszönhetően ismételten bíborosok kormányozták a magyar primási tartományt. Kollonich, láthattuk, még győri püspökként lett kardinális. A szász herceg 1706-ban esztergomi koadjutorként nyerte el a piros birétumot.

Esterházy Imre (1725–1745) mellőzésére azon indokot hozhatjuk fel, mint Széchenyi Györgyére. A kiváló bécsi és római kapcsolatokkal rendelkező Csáky Imre kalocsai érsek⁷³³ (1710–1732) 1717. évi – először *in petto* – kinevezése nyomán tudniillik majd egy évszázad elteltével a Szent Kollégiumnak ismét volt magyar származású tagja, aki az 1721. évi konklávéban még néhány szavazatot is kapott. Csáky halálát követően ugyanakkor Esterházy még tizenhárom esztendeig állt a magyar egyházszervezet élén anélkül, hogy a pápaválasztásra jogot nyerhetett volna. Ugyanez történt utódai, a mindössze pár évig hivatalban lévő Csáky Miklós (1751–1757) és Barkóczy Ferenc (1761–1765) esetében is.

E három arisztokrata főpap háttérbe szorulása nyilvánvalóan Bécs számlájára írandó. Jelölésük valószínűsíthető elmaradását különféle személyi-politikai okoknak

⁷³² *Függelék*, 42–43. sz.

⁷³³ Életpályájának monografikus feldolgozása: MÁLNÁSI ÖDÖN, *Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora (1672–1732)*, Kalocsa 1933.

tulajdoníthatjuk. Csáky Miklóst, akit kalocsai érsekségéből szinte már bíborosként búcsúztattak papjai, Mária Terézia szándékosan mellőzte nominációi során. A gróf furamód azért nem nyerhette el az őt megillető méltóságot, mert egyházpolitikájában Róma érdekeit képviselte a királynővel szemben.⁷³⁴ Barkóczy primás pedig a közoktatás kérdésében különbözött össze a bécsi udvarral.⁷³⁵

Az sem mellékes szempont, hogy ekkoriban több magyar egyházmegyét hosszabb-rövidebb ideig idegen származású kardinálisok kormányoztak. Például Vácot Michael Friedrich von Althan majd Cristoforo Migazzi, Gyórt Ludwig Philipp von Sinzendorf, Pécsét pedig az 1724. évi konklávén a császári befolyást Althannal karöltve megtestesítő Alvarez de Cienfuegos. S habár szemináriumalapításaikkal, székesegyház- és palotaépítésekkel maradandó emlékeket hagytak maguk után, karrierjük súlypontja nem Magyarországra esett. Ugyanúgy nem, mint az 1770-től a római császári követ tisztét betöltő és 1779-ben bíborossá kinevezett Franz Herzan von Harras, aki 1800–1804 között Szombathely főpásztoraként fejezte be pályáját. Talán Cienfuegost is beleértve valamennyien kivétel nélkül Habsburg-nomináció révén lettek a pápaválasztó grémium tagjai.⁷³⁶

A 18. század középső harmada csupán a primási és a bíborosi cím összekapcsolódásában hozott átmeneti megtorpanást. Ezzel szemben a magyar koronának a Bíborosi Kollégium összetétele befolyásolására vonatkozó igényei terén gyökeres fordulat állott be. Időközben ugyanis a késő középkori viszonyokkal – leginkább Lippay és Szelephény erőfeszítései nyomán – megmaradt látens kontinuitásnak köszönhetően és heves vitákat követően sor került a magyar királyok bíborosjelölő

⁷³⁴ MESZLÉNYI ANTAL, *Magyar hercegprimások arcképsorozata (1707–1745)*, Budapest 1970, 94.

⁷³⁵ MESZLÉNYI, *Magyar hercegprimások arcképsorozata*, 116–117.

⁷³⁶ Még kevésbé sorolhatók a „magyar kardinálisok” közé azok a 15–16. századi prelátusok, akiknek pályájuk során – általában korlátozott ideig – kisebb-nagyobb egyházi javadalmuk volt az ország területén. Így például a protektori tevékenysége nyomán már szerepelt Rangoni egri és Ivalies veszprémi püspök, valamint Branda da Castiglione, aki eredetileg pápai tizedszedőként érkezett Magyarországra 1410-ben, és adminisztrátorként a kalocsai, szerémi, majd a veszprémi egyházmegyét kormányozta; illetőleg Zaccharia Delfino nuncius. Ő 1566–1571 között állt a győri püspökség élén. A szakirodalom és az egy-egy aktuális esemény – mint Erdő Péter 2003. évi kinevezése – kapcsán életre kelő publicisztika e főpapokat is a „magyar bíborosok” között tartja számon. (Sőt TIMON a 16. század második feléből Delfino mellett a királyi család tagjaként Andreas de Austriát szintén ide sorolja. *Purpura Pannonica*, 42–43 és 44–45.) E felfogás szerint azonban VI. Sándor pápát (1492–1503) is annak kellene tartanunk, hiszen egy időben a pécsváradai apátság birtokosa volt. Ez esetben viszont le kellene vonnunk a fájó következtetést: az Anyaszentegyház egyik leg-hírhedtebb feje tulajdonképpen magyar volt. A sor egyébként folytatható, például Sigismund Kollonich-csal, Bécs első bíboros érsekével, aki a császárváros előtt Vác püspöki székeben ült stb. – „Magyar kardinálisnak” véleményem szerint az a bíboros nevezhető a múltban, aki vagy magyar anyanyelvű volt, vagy karrierjének súlypontja Magyarországra esett. Kollonich Lipót és Keresztély Ágost tehát igen, az imént elősoroltak azonban – Aragóniai Jánossal egyetemben – aligha. Megközelítésünk alapján annak sincs tehát jelentősége, hogy a Szent Kollégiumba magyarországi egyházi tisztség birtokosaként került-e be (miként Branda 1412-ben, aki 1404-től egyébként Piacenza püspöke is volt), vagy javadalmát már kardinálisoként kapta (miként Delfino, aki 1565-ben lett bíboros), és annak sem, hogy az adott főpap családjának volt-e magyar indigénátusa (például Sigismund Kollonichnak és Friedrich von Althannak volt). Nevüket a „magyar egyházi tisztséget viselt bíborosok” címszó alatt lehet és kell tárgyalni.

jogának hivatalos pápai elismerésére. A magyar királyi „bíboros-nominációs jogot” XIV. Benedek (1740–1758) a bécsi udvar határozott sürgetésére és a portugál közvetítésnek köszönhetően azzal a megszorítással fogadta el 1747-ben, ha a császár és a magyar király személye két külön személy.⁷³⁷

A hosszas tárgyalások során Bécs részéről mindössze egy – közelebből nem ismert – történeti előzményre hivatkoztak, a Szentszék viszont csak úgy mond új kiváltság adományozásáról volt hajlandó tárgyalni, tapintatos figyelemmel Mária Terézia személyére, aki nő lévén nem lehetett császár.⁷³⁸ A Róma részéről tehát hangsúlyozottan újként értelmezett és a fejedelmi abszolútizmus kiteljesedésének folyamatától aligha elválasztható kiváltság gyakorlása nem korlátozódott a hazai főpapok személyére. Az olasz származású jelölt(ek) alkalmatlanságára hivatkozva azonban a pápának jó két évtizedig sikerült kitérniük a Habsburg-követelések gyakorlati teljesítése elől.

Mindenekelőtt Mario Mellini Rota-auditorról volt szó, akinek Mária Terézia már 1746. július 12-én több országára és Magyarország történelmi érdemeire, valamint apostoli királyság voltára hivatkozva követelte a bíborosi kalapot XIV. Benedek pápa-

⁷³⁷ Az I. fejezetben már számtalanszor idézett vatikáni *discorsók* éppen azért születtek meg 1747-ben, hogy számba véve a bíborosi kinevezéseket (a 224 számozott oldalból álló Vat. lat., vol. 9712 1644-től 1747-ig, a 72 oldalt tartalmazó vol. 9713 pedig a 13. századtól kezdve), cáfolják a magyar királyok történelmi jogát a bíborosajánlásra (vö. fol. 40r–44r). Érvelésük magától értetődően tendenciózus. Például a 9712-es számú kézirat a középkori kinevezéseknél azt hangsúlyozza, hogy azokra sosem pusztán magyar fellépés nyomán, hanem egyúttal más államok (Velence, a Birodalom, Lengyelország) közbenjárásának köszönhetően került sor. Ez egyfelől csak részben igaz, másfelől az a tény, hogy bizonyos jelöltek a siker érdekében több uralkodó ajánlását is igyekeztek a maguk számára megszerezni, egyáltalán nem számított rendhagyónak (lásd például LEITSCH, *Die Bemühungen Zygmunts III.*, 41–51; MECENSEFFY, *Im Dienste dreier Habsburger*, 481–485 és 490–499). A *discorso* továbbá a magyar korona jogosultságának általános tagadásaként idézi szó szerint IV. Sixtusnak a kalocsai érsek előléptetése elől alkalmilag kitérő 1483. január 25-én és június 22-én kelt brevéit (fol. 41r). Ugyanezt látja igazolódni abban, hogy Ottavio Ridolfi kinevezése a csak magyar király Mátyás alatt tett lépésekre nem, hanem csak II. Ferdinánd idején következett be (V. Pál *priv. Kal. December* 1609 és 6 *Non. Iul.* 1611 kelt brevéire hivatkozik, fol. 43v–44r). Továbbá külön kiemeli, hogy II. Rudolf, III. Ferdinánd, I. Lipót és I. József (1705–1711) bár császárrá választásuk előtt megkoronázott magyar királyok voltak, sosem tapasztalható náluk ilyen törekvés. Mindez, miként láthatuk, nem állja ki a történeti kritika próbáját. A magyar igények vehemens cáfolata közben a nagyhatalmak nominációs jogát ugyanakkor mindkét diskurzus (vö. vol. 9712, fol. 9–114 is, meglátásai gyakorlatilag ugyanazok, mint az általam elsődlegesen használt vol. 9713-é) már kifejezetten elismeri, méghozzá évszázadokra visszamenőleg. Nem csekély mértékben megkönnyítve e sajátos jogszokás feltárását.

⁷³⁸ A magyar koronabíborosi intézmény 1747-es pápai elismerését FRAKNÓI VILMOS ismerteti, és a magyar korona kegyúri jogainak „gyarapításaként” értékeli (*A magyar királyi kegyúri jog*, 466–471; *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899, 334–336, n. 226–227). Az ügy FRAKNÓI által nem használt, Cristoforo Migazzi és a kijelölt részkongregáció római tárgyalásait tartalmazó iratai: ASV A.A., Arm. I–XVIII, n. 612, különösen fol. 7–8, 15–16, 23, 30–31, 45–46, 49–53, 57–58 („*Pactum initum inter Benedictum XIV et Ungariae reginam super nominationem ad cardinalatum an. 1747.*”, illetőleg „*Concordatum de acceptanda a pontifice praesentatione [!] promovendi ad cardinalatum pro regno Hungariae quoties tale regnum non possideatur ab ipsomet imperatore 12. Martii 1747.*”). Lásd *Függelék*, 44–45. sz. – Magának a konkordátumnak (az irategyüttes tartalomjegyzéke által feltüntetett) szövege hiányzik.

tól.⁷³⁹ Martinuzzi óta magyar királyi, pontosabban királynői jelölésre egyedül Batthyány József hercegrímás (1776–1799) jutott be a Szent Kollégiumba 1778 folyamán.⁷⁴⁰ Pázmány Péter után tulajdonképpen ő az első magyar származású esztergomi érsek, aki magára ölthette a vértanúk színét.

A korabeli – nem hivatalos – terminológiát követve Forgách Ferenc „esztergomi bíborosként” (*Cardinalis Strigoniensis*) írta alá leveleit,⁷⁴¹ s a Kúriában magát Pázmányt is sokszor mint „Esztergom bíborosa” (*Cardinale di Strigonia*)⁷⁴² emlegették. Mégis, a modern értelemben vett esztergomi „bíborosi szék”, vagyis a prímás és a kardinális méltóságának jogszokás alapján történő összekapcsolódása és gyakorlatilag csorbítatlan továbbélése – az I. fejezetben vázolt nemzetközi fejlődéssel összecsengve – voltaképpen Batthyánytól számítható. A magyar korona bíborosjelölő jogának hivatalos pápai elismerése és az esztergomi érsek javára történt sikeres gyakorlása után már elképzelhetetlen volt, hogy a császári és a királyi cím perszónaluniójának helyreállítását követően Bécsben megtagadják az ország prímásaitól a bíborra történő ajánlást.

A(z) immár nem szent római, hanem osztrák) császári ajánlásoknak az Örök Városban a janzenista múltja miatt már eleve elutasított Kopácsy Józseftől (1838–1847) eltekintve kivétel nélkül eleget tettek. Az uralkodói „nevezések” mindazonáltal sokáig nem követték azonnyomban az érseki kinevezéseket. E késlekedéseknek tudható be, hogy Rudnay Sándor (1819–1831),⁷⁴³ Scitovszky János (1849–1866)⁷⁴⁴ és Simor János (1867–1891)⁷⁴⁵ kreációjára 1828-ban, 1853-ban, illetve 1873-ban kerülhetett csak sor, és hogy a korán elhalálozott Károly Ambrus főhercegé (1808–1809) és a lemondott Hám Jánosé (1848–1849) pedig kivételesen elmaradt. Sőt Rudnay esetében a már elküldött nominációt Bécsből átmenetileg felfüggesztették, és telje-

⁷³⁹ „Certa quippe vicissim nos spes tenet sanctitatem quoque vestram, tum meritorum illorum, tum documentorum horum probe memorem, id nobis prono affectu largituram, quod tot regnorum et ditionum possessori non usus minus, quam ratio tribuunt; idque tanto magis, quo certius est, regna ista et ditiones Christiani nominis validissimum constituere propugnaculum Hungariae imprimis regnum a tot retro saeculis et primordio suo apostolici regni nuncupatione inclaruisset. Cum proinde relatum nobis sit promotionem sacrae Romanae ecclesiae cardinalium, quae ad nominationem coronarum fieri solet, imminere, ne iuri nostro desimus, qua paterni solii haeres et tot regnorum ac ditionum magnam Christiani orbis partem constituentium possessor, sanctitati vestrae praesentandum atque ad sacrum cardinalium collegium nominandum duximus honorabilem, devotum nobis gratum Marium Mellini sacrae rotae auditorum...” Eredetije: ASV A.A., Arm. I–XVIII, n. 298t.

⁷⁴⁰ *Függelék*, 46–50. sz.; MESZLÉNYI ANTAL, *Magyar hercegrímások arcképsorozata*, 126.

⁷⁴¹ E címhasználat miatt a magyar rendek meg is támadták, mondván, hogy a magyar közjog nem ismer ilyen címet. Sörös, *Forgách Ferencz a bíboros*, 717. (Sörös recenzense, ZUBRICZKY ALADÁR pedig a bencés szerzetesnek rontott neki bírálatában a kánonjogilag kétségkívül nem, ám történetileg mégis szabatos kifejezés használatáért. KSz 16 (1902) 875–876. – Pázmány maga csak közvetlenül kinevezése után használta az „esztergomi bíboros” kifejezést, ám úgy, hogy mindig odaírta az *Archiepiscopus* szót is. PÖL II, n. 564–573 és 576–577.

⁷⁴² Vö. például VIII. Orbánnak a prímást bíborosi kinevezéséről értesítő, 1629. december 2-ai brévéjét. ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 44, fol. 85rv. *Függelék*, 6. sz.

⁷⁴³ *Függelék*, 51–53. sz.

⁷⁴⁴ *Uo.*, 54–56. sz.; MESZLÉNYI, *Magyar hercegrímások arcképsorozata*, 280.

⁷⁴⁵ *Függelék*, 57. sz.

sítésének engedélyezését Metternich a primás országgyűlési szerepvállalásától tette függővé.⁷⁴⁶ Simor kinevezését, akit I. Ferenc József (1867–1916) már 1868-ban ajánlott, egy klasszikus probléma késleltette. III. Napóleon (1852–1870) tudniillik ugyanekkor jelölte Joseph Hippolyte Guibert tours-i érseket, akit IX. Pius (1846–1878) sokáig nem látott szívesen az Egyház kardinálisai sorában, ezért a koronabíborosi kreációt szokás szerint évekre elhalasztotta.⁷⁴⁷

Forgách Ferenc után – ha nem számítjuk a már bíborosként az esztergomi székhöz lépőket – valójában csak Vaszary Kolos (1891–1912, † 1915)⁷⁴⁸ és Csernoch János (1913–1927)⁷⁴⁹ nyerhette el primási címe mellé szinte azonnal a bíbort is (1893-ban, illetve 1914-ben). Ekkorra esik egyúttal a magyar kardinálisok Hunyadi Mátyás utáni második virágkora. Haynald Lajos kalocsai érsek 1879. évi előléptetését követően 1893-tól a Szent Kollégium tagjai sorában találjuk Schlauch Lőrinc nagyváradai püspököt, majd 1905-től Samassa József egri érseket, végül pedig 1912-től Hornig Károly veszprémi püspököt is.⁷⁵⁰

A magyar főpapokra irányuló páratlan vatikáni figyelem nemcsak a hazai katolicizmus életképességének, hanem sokkal inkább a legnagyobb katolikus monarchia, személy szerint Ferenc József pápaságra gyakorolt befolyásának tudható be. Elképzelhető, hogy e befolyás 1903. a konklávékon alkalmazott uralkodói „kizárási jog” X. (Szent) Piusnak (1903–1914) köszönhető eltörlése után a korábbinál talán informálisabbá válhatott. Mindenesetre a hagyományoknak megfelelően még Csernoch birétumát is az agg uralkodót helyettesítő Ferenc Ferdinánd trónörökös nyújtotta át a Hofburg kápolnájában.⁷⁵¹ Az viszont történelmi tény, hogy Ausztria felbomlása és az ezeréves Magyarország feldarabolása, IV. Károly (1916–1918) visszavonulása, majd halála után nemcsak a magyar királyok püspöki székek betöltésében élvezett „főkegyúri” joga enyészett el, hanem az esztergomi érsek bíborosi kinevezésében sem került már többé sor „hivatalos” állami közreműködésre.⁷⁵²

⁷⁴⁶ MESZLÉNYI, *Magyar hercegprimások arcképsorozata*, 119–202.

⁷⁴⁷ *Uo.*, 307–308. Guibert csak azt követően lehetett Simorral együtt a *Senatus Divinus* tagja, hogy 1871-ben átlépett a párizsi érseki székre.

⁷⁴⁸ *Függelék*, 58–60. sz.; MESZLÉNYI, *Magyar hercegprimások arcképsorozata*, 340–341.

⁷⁴⁹ *Függelék*, 61–64. sz.

⁷⁵⁰ Nem feledhetjük emellett az eredetileg esztergomi főegyházmegyes várallyai Haulik György, illetve a csanádi egyházmegyes Mihalovits József zágrábi érsek 1856., majd 1877. évi előléptetését sem. Mellettük megemlíthető még az 1873-ban bíborra emelt Maximilian Joseph von Tarnóczy salzburgi érsek (1850–1876) neve is.

⁷⁵¹ MESZLÉNYI, *Magyar hercegprimások arcképsorozata*, 372.

⁷⁵² A 18–20. századi magyar bíborosi kreációk egyéb adatai a *Hierarchia Catholica* vonatkozó kötetiben (V–IX, ed. REMIGIUS RITZLER–PRIMINUS SEFRIN–ZENO PIETRA, Patavii–Monasterii 1952–2002); valamint *Esztergomi érsek 1001–2003*, i.m.; illetve a jozefinista-kor nominációira külön is: MESZLÉNYI ANTAL, *A jozefinizmus kora Magyarországon (1780–1846)*, Budapest 1934, 142. 317–328. 367–372. 380–381. – Batthyány, Rudnay, Scitovszky, Simor, Vaszary, Csernoch kinevezésére, címtemplomaikra számos adat a primási levéltárnak a római anyagot az érsek hagyatékában rendszerint elkülönítő állagaiban. Vö. BÓNIS GYÖRGY, *Útmutató az esztergomi primási levéltárhoz. Archivum Ecclesiasticum I–II* (Levéltári Leltárak 24), Budapest 1964, 23. 28. 34. 39. 45. 53. 55. 82. 105–106. 145. 173–174.

Amint az I. fejezetben már szó esett róla, a katolikus monarchiák megszűntével, illetve jogfolytonosságának megszakadásával (így például Spanyolország esetében, akinek uralkodója ugyanakkor mindmáig viseli a *re cattolico* címet, illetve a Vatikánban is így nevezik) a koronabíborosság visszavonhatatlanul a történelem lomtárába került.

Az Apostoli Szék az immár tisztán nemzeti bíborosok kiválasztásánál is tisztelben tartotta a Szent Kollégium nemzetközi jellegét tulajdonképpen megfelelően biztosító hagyományokat, amelyekre a jelek szerint valóban szokásjogként tekintett és tekint napjainkig. Méghozzá – miként a magyar példák is bizonyítják – az uralkodói jelöléseket megszegyenítő következetességgel, noha e téren a pápáknak természetesen továbbra sincsen semmiféle kánonjogi kötelezettségük. (Mint ahogy a koronabíborosi előzmények nélkül kialakult, például amerikai „bíborosi székek” esetében sincsen.)⁷⁵³ Serédi Jusztinián (1927–1945) bíborossá kinevezése a Szentszékhez visszakerült érseki kinevezést követően⁷⁵⁴ szűk három hét; a boldog emlékű Mindszenty Józsefé (1945–1973) szinte napra pontosan félév; Lékai Lászlóé (1976–1986) bő három hónap; Paskai Lászlóé (1987–2002) pedig egy év és majdnem négy hónap; Erdő Péteré (2002–) tíz hónap elteltével⁷⁵⁵ következett be.⁷⁵⁶

Magyarország prímási tiszte – Szécsin, Bakóczon és Pázmányon átívelő kikristályosodása után – a 18–21. században a szokásjog alapján szervesen összekapcsolódott a bíborosi méltósággal.⁷⁵⁷ E téren az esztergomi(–budapesti) érsekeket a „nagyobb pátriárkáktól” ma már csupán az különbözteti meg, hogy utóbbiak mintegy hivatalból tagjai a *Senatus Divinus*nak.⁷⁵⁸

⁷⁵³ Vö. VITON, „Obligatory” Cardinalitial Appointments 1851–1929, 275–294; és az I. fejezet végén.

⁷⁵⁴ Megjegyzendő azonban, hogy magára a bíborosi kinevezés publikálására az érsekinél voltaképpen korábban került sor. Mint köztudott, XI. Pius (1922–1939) ezzel vette elejét a Serédinél rangosabb jelöltet szorgalmazó magyarországi – világi és egyházi – követeléseknek. Vö. például MESZLÉNYI, *Magyar hercegprímások arképsorozata*, 405skk. – Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a régebbi szokás szerint az újbíborosok nevének nyilvánosságra hozatala konzisztórium keretében történt, és ennek nyomán adták át, illetve küldték el az eskü szövegével együtt a piros bíretumot, ami a tulajdonképpeni kreáció megtörténtét jelentette. A 20. századra a jelöltek nevének kihirdetése és konzisztóriumbeli kreációjuk különvált. A eskütétel és a címtemplom kijelölése utóbbi alkalommal történik, a különféle egyéb avatási szertartásokat eltörölték.

⁷⁵⁵ 1927. november 30., illetve december 19.; 1945. augusztus 16–1946. február 18.; 1976. február 12–1976. május 24.; 1987. március 3–1988. június 28.; 2002. december 7–2003. október 21.

⁷⁵⁶ Az adatok az *Annuario Pontificio* különféle kötetei alapján. – A *Kitekintésben* foglaltakat vö. TUSOR, *A magyar koronabíborosi és bíborosprotektori „intézmény”*, 309–310; [Uő], *Az esztergomi „bíborosi szék” történetéhez*, 18–24; illetve még *A magyar hierarchia és a pápaság a 17. században*, 541–543.

⁷⁵⁷ ERDŐ, *Il potere giudiziario del primate d’Ungheria*, i.m. – Pázmány azon felfogást védelmezte hevesen, miszerint az esztergomi és a salzburgi érsekek Magyar-, illetve Németország prímásaként még akkor is elsőbbséget élveznek a tartományukban tartózkodó pápai nuncius előtt, ha nem bíborosok. GALLA, *Harminkilenc kiadatlan Pázmány-levél*, 30*–33*, n. 46. Vö. ERDŐ, *Egyházjog*, 240 is.

⁷⁵⁸ A prímások „kisebb pátriárkátusára”: ERDŐ PÉTER, *A „nagyobb és kisebb pátriárkák” megkülönböztetésének gyökerei a középkori egyházjogi szóhasználatban*, Kezds és újrakezds c. konferencia (Strigonium Antiquum 2, szerk. Beke Margit), Budapest 1993, 31–37, 36–37. – Például a keleti pátriárkák helyzetét VI. Pál pápa (1963–1978) 1965-ben kiadott, *Ad Purpuratorum Patrum* kezdetű *motu proprio*ja szabályozta. – Az esztergomi érsekek 19. századtól élő hagyománya, hogy már kreációjuk előtt viselik a bíbort, napjainkra – Salzburggal ellentétben – elenyészni látszik.

FÜGGELÉK¹

I.

Pozsony, 1607. október 29.

Forgách Ferenc esztergomi érsek II. Rudolffhoz

Rómából mértékadó személyiségek tudatták vele, hogy uralkodói kegye a bíborra ajánlotta a pápánál. A nem keresett kitüntetést örömmel fogadja, és kéri – mivel a hír már elterjedt –, hogy római rezidense, valamint Paravicino kardinális útján hasson oda e méltóság az első lehetséges alkalommal, a többi császári jelölt előtt történő elnyerésére.

(ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt, Fz. 153, Konv. A, fol. 154–155 – *orig.*)

Sacratissima Caesarea regiaeque maiestas,
domine, domine clementissime

Post humillimam devotarum precum mearum pro salute incolumitateque maiestatis vestrae oblationem. Magnorum virorum litteris ad me perfertur Roma maiestatem vestram ad cumulum summorum beneficiorum, quibus me hucusque clementer ornare dignata est, id quoque adicere voluisse, ut a sua sanctitate in sacrum cardinalium collegium adscribi me suffragatione sua velit. Ego et si hoc a maiestate

¹ E *Függelék* első fele (1–38. sz.) a fontosabbnak, érdekesebbnek tartott forrásokból tartalmaz bő válogatást, elsősorban az elemzett problémák első kézből történő, mélyebb megismertetésére és a nemzetközi tudományosság tájékoztatására, érdeklődésének felkeltésére. Utóbbi szempont természetesen a *Függelék* egészére is érvényes. A gyűjtés második fele (39–64. sz.) mindazonáltal azt a célt szolgálja, hogy a vatikáni levéltárban fellelt szeriális avagy típusforrások közreadásával illusztrálja a kardinálskrececiók metódusának páratlan állandóságát, illetőleg az esztergomi érsek bíborosi méltóságának újabkori folytonosságát. Itt is felhívom a figyelmet arra, hogy a közölt iratok eredetije több esetben megtalálhatók a primási levéltárban, illetőleg Bécsben, felkutatásukat azonban már mellőzhetőnek véltem. Mivel nem önálló forrásközlésről van szó, hanem monográfiám szupplementálásáról, kiterjedtebb apparátust nem alkalmazok. Az első részhez a fontosabb kiegészítő információk és könyvészet a kötetben fellelhetők, a forrás kötetbeli előfordulási helyéről pedig pontos utalás kalauzolja a függelékbeli szöveghez az olvasót. A pápai és császári iratokat ellenjegyző pápai és császári tisztviselőkre ugyanakkor lásd TUSOR, *Abarokk pápaság*, i.m., illetve FELLNER–KRETSCHMAYR, *Die Österreichische Zentralverwaltung*, i.m. A második résznél néhány, a magyar történelemmel közelebbi kapcsolatban nem álló személyt, főként az ismeretlenebbnek tekinthető pápai tisztviselőket viszont közelebről is beazonosítottam. Utóbbiakhoz lásd még WEBER, *Die ältesten päpstlichen Staatshandbücher*, i.m.; HC V–VIII. – Az eredeti pápai brévék, illetve az egyházfőkhoz intézett uralkodói levelek anyaga mindig pergamen. A latin nyelvű szövegek átírása a „humanista helyesírás” szabályai szerint, az olaszoké részben ezt parallelizálva, illetve lehetőség szerint modernizálva történt. Az alkalmazott szempontokról bővebb felvilágosítást a jövőben megjelenő vatikáni forráskötetem bevezetőjében adok.

vestra petere ausus non fuissem, quia tamen sponte sua innataque clementia ad hunc me dignitatis gradum promovendum censuit, ne vel ingratus videar, si beneficium non amplectar, vel imprudens, si iudicium maiestatis vestrae non approbem. Quas possum, humillimas grates ago maiestati vestrae pro hac benigna clementia, demisse eandem rogans, ut quandoquidem in vulgus iam publice sparsa fama est huius in me maiestatis vestrae clementiae, ne aliqua negligentia iudicium desideriumque maiestatis vestrae in irritum abire pati videar, oratori suo² apud suam sanctitatem demandare dignetur, ut siquidem inchoepta res est, apud sanctitatem suam id efficiat, ut prima promotione cardinalium ante alios, quos maiestas vestra proposuit, mea causa promoveatur, hocque ipsum negotium illustrissimo domino cardinali Parauicino³ commendare dignetur.

Quo maiestatis vestrae beneficio maiorem in modum obstrictus Deum Optimum Maximum assidue deprecabor, ut maiestatem vestram diu salvam florentemque esse velit. Datum Posony, 29 Octobris anno 1607.

Sacratissimae Caesareae regiaeque maiestatis vestrae
humillimus servus et capellanus

[*m.p.*]

Franciscus Forgacz
archiepiscopus Strigoniensis m.p.

[*fol. 155, a t.*]

Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. regiae maiestati. Domino, domino clementissimo [*L.S.*]^a

^a Gyűrűs kispecsét.

2.

Pozsony, 1607. december 21.

Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek II. Rudolfhoz

Köszönetét fejezi ki, hogy esztergomi érseki és magyar helytartói kinevezése után ismételt kegyként a bíborosi méltóságra ajánlotta a pápánál, melyet december 10-én el is nyert. Új tisztségében mindent el fog követni hálája kimutatására, az Egyház után csak neki kíván szolgálni.
(ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt, Fz. 153, Konv. B, fol. 135–136 – *orig.*)

Sacratissima Caesarea regiaeque maiestas,
domine, domine clementissime

Fidelia mea ac perpetua servitia in gratiam maiestatis vestrae offero. Quod ego conscius parvitatatis meae vix animo concipere, nedum sperare ausus fuissem dignitatis fastigium, id me consecutum esse secundum Deum vestrae maiestatis propensa in me clementia video. Neque enim satisfacisse innatae suae clementiae visa sibi est

² Francesco Gonzaga.

³ Ottavio Paravicino bíboros protektor.

maiestas vestra, quod me archiepiscopum Strigoniensem ac locumtenentem Vngariae gratiosissime pronunciarit, illud insuper ad cumulum suorum in me meritorum adiecit, ut gravissima sua auctoritate interposita a sanctissimo domino nostro, sanctae universalis ecclesiae supremo pastore me in sacrum Romanae ecclesiae cardinalium collegium adoptari die decima Decembris fecerit. Pro quo tam raro quamque singulari maiestatis vestrae in me collato beneficio Deum inprimis supplex veneror, ut, quas ego referre non possum victus magnitudine beneficii, gratias uberes maiestati vestrae rependat, coelestibusque donis ac temporali felicitate auctam maiestatem vestram diutissime ecclesiae salvam et incolumem velit.

Ego vero, quod unum praestare posse mihi videor, sancte recipio, me quicquid dignitatis ac honoris maiestatis vestrae clementer consecutus sum, id totum in obsequium inprimis ecclesiae, deinde maiestatis vestrae impensurum, daturumque operam, ne ullo unquam tempore aut immemor beneficii aut turpissimae ingratitude labem contraxisse videri possim, quin potius, sicut in mare, unde exeunt flumina, rursus revertuntur, sic mea haec omnis dignitas, a cuius benignitatis mari ortum duxit, in eiusdem maiestatis vestrae obsequium ac venerationem recurret.

Deus Optimus Maximus maiestatem vestram diutissime felicem ac florentem velit. Datum Posonÿ, die vigesima prima Decembris, anno Domini millesimo sexcentesimo septimo.

Sacratissimae maiestatis vestrae

[*m.p.*]

humillimus servus et capellanus

Franciscus Forgacz

cardinalis Strigoniensis

[*fol. 136, a t.*]

Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. regiae maiestati. Domino, domino clementissimo [*L.S.*]^a

^a Gyűrés kispeszt.

3.

Róma, 1629. november 24.

VIII. Orbán pápa Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsekhez

Értesíti bíborosi kinevezéséről, s hogy birétumát Wilhelm Theobald Motmann pápai kamarás útján küldi. Meghagyja, hogy az előírt esküt tegye le, és a bíborosi gyűrű 500 aranydukátnyi illetékét fizesse meg, amelyet a hitterjesztés céljaira fordítanak.

(AP AEV n. 150 – *orig.*^a)

Vrbanus papa VIII

Dilecte fili noster salutem et apostolicam benedictionem. Magnitudo muneris regendae ecclesiae Dei, quod humilitatem nostram sustinere voluit divina providentia, quotidie nos stimulat ad eos indagandos adiutores, qui tanto oneri comportando

viribus sufficiant, et virtutum ornamentis ita praecellant, ut ecclesiam Romanam non mediocriter exornent. Quamobrem cum hoc tempore nonnullos virtute et meritis praestantes viros in venerabilium fratrum nostrorum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium collegium cooptandos duxerimus, te inter caeteros amplissimo catholicae ecclesiae ordini libenter dedimus. Non enim latebat, quantum ipse divinae clementiae debeas, cui cum generis nobilitate et eximia prudentia ac doctrina Christianas virtutes, catholicae praesertim religionis zelum et alia caelestis gratiae dona accepta refert singulari in nos et apostolicam sedem devotioni coniuncta. Quapropter non permittit Dominus diutius te in unius ecclesiae regimine versari, sed in specula totius ecclesiae suae collocari voluit per ministerium humilitatis vestrae. Ad te igitur sanctae Romanae ecclesiae presbyterum cardinalem creatum sublimis dignitatis huiusmodi unum ex insignibus biretum purpureum per dilectum filium Guilelmu[m] Theobaldu[m] Motmannum,⁴ cubicularium nostrum secretum mittimus, ut postquam illo reverenter, ut par est, fueris insignitus, huius splendidissimae purpurae nota admoneri te intelligas, te in excelsa sanctae Romanae ecclesiae dignitate coniunctum^b adversus quaecunque pericula sine exceptione interritum atque invictum pro eadem ecclesiae stare oportere usque ad pretiosa, in conspectu Domini sanguinis effusionem. Quem vero ad te mittimus, cum ob rem ipsam, de qua mittitur, tum nostra causa, ut benigne libenterque excipias, omnibusque caritatis officiis prosequaris, magnopere cupimus. Volumus autem, quod antequam biretum huiusmodi suscipias, iuramentum per eundem Guilelmu[m] tibi exhibendum omnino praestare, illudque manu tua subscriptum ad nos per eundem Guilelmu[m] seu aliam personam quantocius transmittere, ac summa quingentorum ducatorum auri de camera pro iuribus annuli cardinalitii congregationis de propaganda fide per felicitis recordationis Gregorium papam XV, praedecessorem nostrum applicatis in manibus eiusdem Guilelmi omnino persolvere teneris. Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem, sub annulo piscatoris, die XXIII Novembris MDCXXIX, pontificatus nostri anno septimo.^c

[m.p.]

M.A. Maraldus

^a Az irat *registrumát* nem találtam. ^b A szövegben *'conctum'* rövidítés áll. ^c Az irat hátoldalán szokványos címzés és pecsétnyom található.

⁴ Wilhelm Theobald Motmann nem tévesztendő össze nagybátyjával, Cornelius Heinrich Motmannal. Az ifjabb Motmann az 1630-as évek derekától protektori auditorként játszott szerepet a magyar-szentszéki kapcsolatokban. Személyével a római magyar érdekképviselő történetének megírásakor behatóbban foglalkozom majd.

4.

Róma, 1629. december 2.

VIII. Orbán pápa II. Ferdinándhoz

Értesíti, hogy Wilhelm Theobald Motmann pápai kamarás útján bíborosi bírérumot küld az ajánlására kinevezett két új kardinálisnak (Pázmány Péternek és Pallotto nunciusnak).

(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 44, fol. 83^{rv} – reg.)

Carissimo in Christo filio nostro Ferdinando Hungariae et Bohemiae regi
illustri in Romanorum imperatorem electo^a

Vrbanus papa VIII

Carissime in Christo fili noster salutem etc. Ad duos cardinales, qui, quamvis meritum suffragatione pollentes, agnoscunt tamen in magnitudine dignitatis humanitatem maiestatis tuae, purpureum sacri principatus insigne nostro nomine defert dilectus filius Guilielmus Theobaldus Motmanus. Is, cui optimi patruis⁵ virtus pontificii cubicularii honorem quaesivit, dignus plane est, quem Germaniae principes patrocínio complectantur Germani nominis rationibus in Urbe semper inservientem. Maiestati tuae satis ipsum commendare videtur ipsa itineris causa, quae Europam docere poterit pontificia beneficentia perfrui antistites, qui Caesarem voluntatem quaesiverunt. Ex eo novum caritatis nostrae [fol. 83^v] testimonium accipiet maiestas tua, cui apostolicam benedictionem amantissime impartimur. Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem, sub annulo piscatoris, die 2 Decembris MDCXXVIII, anno pontificatus nostri septimo.

^a Más kézzel e címzés alatt: ‘Scribit cum Thebaldo Motmanno, qui nuncio Caesareo et archiepiscopo Strigoniensi cardinalibus byretum purpureum in Germaniam defert’.

5.

Róma, 1629. december 2.

VIII. Orbán pápa III. Ferdinándhoz

Tudatja, hogy Wilhelm Theobald Motmann pápai kamarás útján bíborosi bírérumot küld Pázmány Péter esztergomi érseknek.

(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 44, fol. 83^v–84^r – reg.)

Carissimo in Christo filio nostro Ferdinando Hungariae et Bohemiae regi illustri^a
Vrbanus papa VIII

Carissime in Christo fili noster salutem etc. In regno maiestatis tuae, cum floreat virtus populis salutaris, splendescere volumus Vaticanam purpuram triumphale praemium meritorum. Qui eam ad Strigoniensem cardinalem in praesentia defert, dilectus filius Guilielmus Theobaldus Motmanus ipsa itineris causa videtur commendari regiae humanitati. Ille autem [fol. 84^r] suffragantibus patruí laudibus

⁵ Nagybátyja, az imént említett Cornelius Heinrich Motmann Rota-auditor.

pontificii cubicularii honorem adeptus promereri potest propriis virtutibus patrociniū maiestatis tuae, cui apostolicam benedictionem amantissime impartimur. Datum, ut supra.

^a Más kézzel alatta: *‘De eodem ad cardinalem Strigoniensem proficiscente.’*

6.

Róma, 1629. december 2.

VIII. Orbán pápa Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsekhez

Ismételten értesíti, hogy – császári ajánlásra – bíborossá nevezte ki, és hogy birétumát

Wilhelm Theobald Motmann pápai kamarás útján küldi.

(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 44, fol. 85^{rv} – reg.)

Dilecto filio nostro sanctae Romanae ecclesiae cardinali Strigoniae [!]
nuncupato^a

Vrbanus papa VIII

Dilecte fili noster salutem etc. Voluntaria paupertate dives et religiosa humilitate triumphans potuisti iampridem in clastrorum secessu convertere ad tuarum virtutum spectaculum oculos non minus imperantium, quam coelitum. Postea autem ad Strigoniensis ecclesiae naufragia gubernanda vocatus docuisti Hungaricos populos, inesse religiosis sacerdotibus pietatem ad pacandum Numen, nec deesse prudentiam ad negotia publicae salutis transigenda. Qui ita de tuis laudibus sentiebamus, gavisī sumus non mediocriter ecclesiasticae purpurae decus tibi Caesarea suffragatione postulari. Quare nos nuper apostolico senatu plaudente ad amplissimam dignitatem tantum praesulem proveximus. Ut autem quamprimum purpureis cardinalatus insignibus sacra ista frons decoretur, rubrum byretum [fol. 85^v] ad te nostro nomine defert dilectus filius Guilielmus Theobaldus Motmanus, qui suis ac insignibus patruī meritis commendatus pontificii cubicularii honore in Urbe perfruitur. Qui alios docere soles in cathedra sacerdotalis sapientiae oracula salutis, iampridem scis Vaticanam purpuram regali splendore fulgentem pretioso crucifixi Iesu sanguine rubescere ac proinde insigne esse doloris, non superbiae. Quare speramus te editurum esse ea Christianarum virtutum exempla, ut omnes fateantur te non minus moribus, quam infulis agnosci apostolorum haeredem et ecclesiae principem. Complectimur te brachiis apostolicae caritatis, dilecte fili noster, cui paternam benedictionem intimo cordis affectu impartimur. Datum, ut supra.

^a Alatta más kézzel rövid tartalmi kivonat: *‘Eadem scribendi occasio. Idem argumentum’*. Ez a Pallotto bécsi nunciushoz írt, itt nem közölt brève kivonatára hivatkozik: *‘Per eundem Motmannu[m] mittit byretum ad cardinalem, quem opportune laudat’* (fol. 84^{rv}).

7.

Róma, 1632. május 31.

VIII. Orbán pápa Pázmány Péter bíboros, esztergomi érseknek

Mivel nem várta be a soron következő titkos konzisztóriumot, *motu proprio* formájában, a ténylegessel azonos jogérvénnyel végzi el számára az *aperitio oris* szertartását. A pápai konzisztóriumokon, kongregációkban és más hivatalokban stb. szólási és szavazati jogot, a konklávékon aktív és passzív *votumot* ad részére. Bíborosi címtemplomául minden tartozékával együtt a római *San Girolamo* templomot jelöli ki.

A szokásos feltételekkel felhatalmazza bármilyen egyházi javadalom egyidejű birtoklására.

(ASV Segr. Brev., Reg. Brev., vol. 787, fol. 36r–38v; 39v – reg.)

Dilecto filio nostro Petro sanctae Romanae ecclesiae presbytero^a cardinali

Pasman nuncupato

Vrbanus etc.

Dilecte etc. Circumspectionis tuae in nos et apostolicam sedem fidei et devotionis merita promerentur, ut te amplioribus in dies favoribus et gratiis prosequamur. Cum itaque tibi, qui ecclesiae Strigonien[sis] ex concessione et dispensatione apostolica praeesse dignosceris, quemque pridem ob praedicta et alia egregia virtutum dona in sacrum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium collegium eodem collegio approbante cooptavimus, in consistorio nostro publico nuper habito galerum rubreum tradiderimus, et in subsequenti consistorio nostro secreto tibi,^b ut moris est, os caluserimus, praesenti vero temporum condicione sic exigente ad ecclesiam sive dioecesim tuam Strigonien[sem] te quantocitius conferre oporteat, ita ut aliud consistorium nostrum secretum, in quo tibi os aperiamus, expectaturus non sis.^c Nos paternam ac praecipuam in te voluntatem nostram plenius tibi ostendere et condignam egregiorum meritorum tuorum huiusmodi rationem habere volentes motu proprio et ex certa scientia ac matura deliberatione nostris deque apostolicae potestatis plenitudine tibi os, quod, ut praefatur, clausimus, etiam extra consistorium huiusmodi tenore praesentium aperimus, ita ut in quibuscunque capellis, consistoriis, sessionibus, congregationibus, processionibus, equitationibus, ceremoniis et in quibuscunque aliis actibus publicis et privatis, et praesertim cum Domino placuerit nos ab hac luce decedere, aut aliter quandocunque et quotiescunque per obitum [*fol. 36v*] quorumvis Romanorum pontificum, successorum nostrorum sedes apostolica semel et pluries vacaverit, aut de Romano pontifice agi contigerit, tu in conclavi pro futuri Romani pontificis electione semel et pluries, quandocunque et quotiescunque absque ulla numeri et temporis praefinitione fiet, una cum caeteris cardinalibus, eisdem prorsus modo et forma in omnibus et per omnia interesse ac vocem activam et passivam habere possis, valeas et debeas perinde acti os tibi in alio subsequenti consistorio secreto, ut moris est, apertum fuisset.

Praeterea ecclesiam Sancti Hier[ony]mi Illiricorum, quae titulus seu denominatio presbyteri cardinalis existit, certo quem praesentibus pro expresso haberi volumus, modo ad praesens vacantem tibi pro titulo seu denominatione tui cardinalatus cum omnibus et singulis illius^d iuribus, iurisdictionibus et pertinentiis universis etiam speciali nota et expressione dignis apostolica auctoritate earundem tenore

praesentium concedimus et assignamus, ac de persona tua eidem ecclesiae Sancti Hier[ony]mi providemus, teque illi in presbyterum cardinalem praeficimus, curam, regimen et administrationem ipsius ecclesiae . . .^e tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, ita quod propter hoc ecclesiae Strigonien[si] praefatae praeesse non desinas, sed presbyter cardinalis et ecclesiae Strigonien[si] huiusmodi verus praesul et pastor existas, liceatque tibi regiminis et administrationis eiusdem ecclesiae illiusque^f iurium, iurisdictionum et pertinentiarum quorumcunque possessionem, seu quasi per te vel alium, seu alios nomine tuo [fol. 37r] propria auctoritate libere apprehendere, ac de illorum fructibus, redditibus et proventibus disponere et ordinare, ac eandem ecclesiam Sancti Hier[ony]mi in spiritualibus et temporalibus huiusmodi regere et gubernare, prout alii presbyteri cardinales de ecclesiis suorum titularum disponere et ordinare ac regere et gubernare consueverunt, firma spe fiduciaque conceptis, quod gratia tibi assistente divina praefata ecclesia Sancti Hier[ony]mi per tuae circumspectionis industriam et studium fructuosum regetur, utiliter et prospere dirigetur, ac grata in eisdem spiritualibus et temporalibus suscipiet incrementa. Quocirca eidem circumspectioni tuae per apostolica scripta mandamus, quatenus curam, regimen et administrationem praefatas sic exercere studeas sollicite, fideliter et prudenter, ut ecclesia ipsa Sancti Hier[ony]mi gubernatio provideo et fructuoso administratori gaudeat se commissam, tuque valeas exinde apud nos et dictam sedem non immerito commendari, ac dilectis filiis, presbyteris et clericis dictae ecclesiae aliisque illius ratione tibi subditis personis, ut tibi pareant et obediant, alioquin sententiam sive poenam etc. observari.

Et insuper ut statum tuum iuxta cardinalatus sublimitatem decentius tenere, et expensarum onera, quae de [!] iugiter de necessitate subire oportet, facilius perferre valeas, motu, scientia et potestatis plenitudine paribus tecum, ut postquam in vim provisionis ac concessionis et assignationis, necnon praefectionis praefatarum pacificam possessionem seu quasi regiminis et administrationis ecclesiae Sancti Hier[ony]mi huiusmodi ac illius bonorum seu maioris partis eorum [fol. 37v] assecutus fueris, etiam una cum dicta ecclesia Sancti Hier[ony]mi, quamdiu illi praefueris, omnia et singula monasteria consistorialia, prioratus etiam conventuales, praeposituras, praepositatus, dignitates etiam maiores et personales caeteraque beneficia ecclesiastica cum cura et sine cura, saecularia et quorumvis ordinum, militiarum ac hospitalium etiam Sancti Io[ann]is Hier[osolymita]ni ac Sancti Antonj Vienne[si] regularia, quae ex quibusvis concessionibus et dispensationibus apostolicis in titulum, commendam, administrationem aut alias quomodolibet obtines et exerces, ac in posterum obtinebis et exercebis, ac in quibus et ad quae ius tibi quomodolibet competit et competet, quaecunque, quotcunque et qualiacunque sint, ut prius quoadvis [!] retinere et exercere; ac ius tibi in illis vel ad illa quomodolibet competens prosequi, et non deductum deducere, ac quibusvis etiam testandi et disponendi de rebus et bonis tuis, beneficia atque officia conferendi, et quibusvis aliis facultatibus, dispensationibus, indultis, gratiis quomodolibet tibi concessis uti, ac quorumcunque fructus, redditus et proventus ecclesiasticos etiam loco pensiorum

annuarum ac quascunque pensiones annuas super similibus ac etiam mensarum episcopalium, archiepiscopalium et monasteriorum etiam consistorialium aliorumque beneficiorum, ut praefatur, qualificatorum fructibus, redditibus et proventibus ac distributionibus quotidianis tibi reservatas et assignatas, reservandasque et assignandas, quarum et quorum quantitates ac monasteriorum et beneficiorum praefatorum qualitates, principalitates, maioritates, conventualitates, eorumque ac illis annexorum quorumcunque fructuum, reddituum et proventuum [fol. 38r] etiam secundum librorum camerae apostolicae taxationem veros annuos valores, ac indultorum et facultatum huiusmodi tenore praesentibus [!] haberi volumus pro expressis, ut prius similiter quoadvis [!] percipere, exigere et levare, ac in tuos usus et utilitatem convertere libere et licite valeas (nostra de exprimendo vero annuo valore beneficiorum per promotos ad ecclesiarum regimina obtentorum in dispensationibus sibi concedendis super illorum retentione, ac generalis concilii necnon felicitatis recordationis Eugenii III et Pii III super reformatione conclavis, ac Sixti V Romani pontificum, praedecessorum nostrorum super qualitatibus eorundem cardinalium eorumque titulis, ac quibusvis aliis constitutionibus et ordinationibus apostolicis, ac praefatae Sancti Hier[ony]mi et aliarum ecclesiarum, in quibus saecularia, necnon monasteriorum et aliorum regulariorum locorum, in quibus regularia beneficia huiusmodi forsitan fuerint, et a quibus illa dependent, ac ordinum, quorum illa existunt^e iuramento etc. consuetudinibus caeterisque contrariis nequaquam obstantibus) dicta apostolica auctoritate earundem tenore praesentium de speciali gratia dispensamus.

Decernentes propterea monasteria aliaque obtenta beneficia huiusmodi non vacare, neque ius, commendas aut administrationes cessare ac conferendi, testandi aliasque facultates et indulta non expirare, neque reservationes fructuum extinctas esse, necnon praemissa omnia et singula valere et inviolabili firmitate subsistere in omnibus et per omnia perinde acti in consistorio nostro secreto huiusmodi de eorundem cardinalium consilio et assensu facta fuissent, sicque [fol. 38v] et non aliter per quoscunque iudices etc. auditores ac praefecturas,^h sanctae Romanae ecclesiae cardinalium collegium, etiam de latere legatos, sublata etc. attractari.ⁱ Provisio tamen, quod propterea in monasteriis divinus cultus ac solitus monachorum seu clericorum aut ministrorum numerus nullatenus minuat, aliaque beneficia huiusmodi debitis non fraudentur obsequiis, et animarum cura, sique illis imminet, nullatenus negligatur, sed illorum ac dilectorum filiorum conventuum eorundem congrue supportentur onera consueta. Datum Romae apud Sanctam Mariam etc., ultima Maii 1632, anno 9.º.

[m.a.]

Pro domino cardinale Pasmani^j aperitio oris cum assignatione et provisione ecclesiae s[anc]ti Hieronymi Illyricor[um] pro titulo sui cardinalatus ac retentione omnium, quae obtinet.

[m.p.]

Placet M.^k

M.A. Maraldus

[fol. 39v]

Pro domino cardinale Paskan. Aperitio oris cum assignatione tituli cardinalatus.

^a Sorközi beszúrás. ^b Sorközi beszúrás. ^c Marco Aurelio Maraldi brévetitkár átírással történő javítása az 'expectare nullo modo possis'-ről. ^d Utána Maraldi által kihúzva: 'domibus, bonis'. ^e A fogalmazványon sic! Itt és az elkövetkezőkben odaértendő: 'Sancti Hier[ony]mi'. ^f Utána Maraldi által kihúzva: 'donorum, bonorum'. ^g A szövegben 'ex.^{mt}' rövidítés szerepel. ^h A szövegben 'ptura' rövidítés, szóvégi jelöléssel. ⁱ A szövegben 'attari' áll. ^j Idáig a bal margóra írva. ^k Tudniillik 'Maffaeus', VIII. Orbán világi keresztneve.

8.

Róma, 1644. január 30.

Inchoffer Menyhért S.I. Lippay György esztergomi érsekhez

Beszámol a bíborosi kinevezése érdekében Francesco Barberini bíboros nepossal az *Annales ecclesiastici Regni Hungariae* című műve első kötetének bemutatása alkalmával folytatott beszélgetéséről.

(PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 13. cs., 50–51. fol. – *m.p. orig.*)

Illustrissime et reverendissime domine, domine colendissime Adfui nuduis tertius eminetissimo Francisco Barberino, offerendo eidem tomum 1^m Annalium. Placuit et probavit lecta praesertim dedicatoria, qua occasione plura de illustrissima dominatione tua sciscitatus ad animum demisit. Hic, occasione paratissima inieci mentionem de promotione illustrissimae dominationis tuae, nec ingrata accidisse probavi. Inter alia dum mirari me simularem, cur Caesar⁶ differret commendare, non minus ipse mirari se satis expresse significavit, alludendo ad ea, quae nuperis praescripsi, Caesarem videlicet promovere alienos negligendo suos, nullo regnorum suorum bono, atque ut hoc ipsum significarem, satis aperte visus est insinuare. Post multa collegi Caesaream propositionem de persona illustrissimae dominationis tuae opportunam fore, tum ob nuperos tres cardinales intra unum mensem desideratos, tum ob restitutam summo pontifici valetudinem, saltem eo statu, ut durare voti queat. Omnino vel si instatne proxima promotione nihil futurum sit, magnum tamen momentum fuerit illustrissimam dominationem tuam in album cooptandorum venisse, ut dubium de promotione esse nequeat, quocunque tandem futuro pontifice, si hic defungatur citius; quod tamen completio virium metuere adhuc non sinit.

Viderit itaque illustrissima dominatio tua, [fol. 51] quid sibi faciendum cum Caesare faciendum [!] iudicet, et si quid fecerit, clam mihi significet litteris ad dominum Fauillam⁷ directis. Optarem porro ad aures Caesareas esse viros callentiores rerum Romanarum, plura sine dubio opportune et perite suggesta ex auctoritate et cum plausu succederent. Haec modo reliqua perscribet dominus Fauilla agens, qui partes suas pro illustrissima dominatione tua et tota Hungaria strenue sustinet.

⁶ III. Ferdinánd.

⁷ Pietro Giacomo Favilla.

Commendo me et sacras manus reverenter exosculor, secundis apud Deum votis aspirando. Romae, 30 Ianuarii 1644.

Illustrissimae ac reverendissimae dominationis tuae
servus in Christo indefessus
Melchior Inchofer

9.

Róma, 1644. március 5.

Pietro Giacomo Favilla ágens Lippay György esztergomi érsekhez

Beszámol a bíborosi kinevezése érdekében a Kúriában tett lépésekről, s néhány tanácsot ad.

(PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 13. cs., 231–237 [234–235]. fol. – *m.p. orig.; excerpt.*)

Illustrissimo e reverendissimo signor prencipe, padrone colendissimo [...] Ho data la lettera di vostra signoria illustrissima al padre Melchior,⁸ e consultammo insieme il suo negozio. Restammo che nella prima buona congiuntura o di negozi della sacra congregazione dell'indice, dove il padre è consultore o in altra congiuntura di parlare di novo all'eminentissimo Barberini⁹ sopra qualche vostra signoria illustrissima scrisse. Ma io però non resto di dirle che con semplice raccomandazione di Cesare¹⁰ il presente pontefice non la farà cardinale, o la farà con difficoltà. La ragione è, perché questo papa ha havuto sempre in animo di diminuire e non^a accrescere l'autorità de'prencipi nell'elezione di futuri pontefici, e perciò ha sempre allungato le promozioni di cardinali. Hor' come ne scorrà far dui a divozione di sua maestà Cesarea, uno ad nominationem, ed altro per raccomandationem? Ecco hora verificato il mio prognostico, che tanto tempo fa grido che il regno facci istanza all'imperatore che nomini il primate,^b prima che sua maestà Cesarea s'impegni con altri. Non fui mai inteso. [fol. 235] Dall'altro canto è una gran stravaganza che sua maestà Cesarea vogli seguitare ad impegnarsi a nominare al papa per cardinali soggetti non grati a sua santità. Gli anni a'dietro il papa fece istanza a sua maestà Cesarea, c'havesse nominato il Lantgrauio d'Assia,¹¹ che l'haria fatto cardinale, et offria la santità sua di provederlo di entrata da potersi mantener da prencipe. Sua maestà Cesarea non volle acconsentire, ma a sodisfazione di ministri Spagnoli perseverò a voler il prencipe di Modena,¹² che non fu di niun servizio a queste due corone. Adesso che il Lantgrauio è in disgrazia del papa, et in niun credito appresso questa corte, e quelch'è peggio poco stimato in Spagna, sua maestà Cesarea lo vuol nominare cardinale.

⁸ Inchoffer Menyhért.

⁹ Francesco Barberini.

¹⁰ III. Ferdinánd.

¹¹ Friedrich von Hessen-Darmstadt.

¹² Rinaldo d'Este.

I servitori affetti dell'augustissima casa d'Austria si stupiscono di queste stravaganze politiche. Forsi questi precipi come guidati d'angeli superiori ai nomi^c, sano più di noi, che li semo servidori e desideramo^d il loro bene. Noi intanto è necessario che stiamo vigilanti, vostra signoria illustrissima dal canto suo e noi in Roma dal canto nostro, perché dies diei eructat verbum. [fol. 236] Peradesso non si sa che il papa e'l signor cardinale Barberino sappino questa volontà di Cesare, e se sono per acconsentirci. Comunque sia, cercaremo, quando parlerà il padre di sapere il netto, e trovandosi ostacolo nel Lantgrauio, si procurerà che il papa si dichiari che sua maestà Cesarea ne nomini dui, e sua santità ne facci uno di essi, che così si faceva prima, ne nominava l'imperatore dui o tre, ma si dichiarava prima per il primo, et in difetto di quello il 2° e il 3°. Sicché vostra signoria illustrissima non solo deve mantener vivo il suo trattato, ma pigliar la parola che in difetto o mancamento del Lantgrauio nomini vostra signoria illustrissima, o sia per nominarla la seconda volta. Priego poi vostra signoria illustrissima iscusi il mio parlare con libertà, perché dove e quando si ama di cuore, l'huomo si lascia trasportar dall'affetto, e passa i confini della modestia. [...]

Del rimanente in tutto e per tutto le fo humillissima riverenza, le bacio affettuosamente le mani, e le priego da Nostro Signore ogni felicità.

Roma, li 5 di Marzo 1644.

Di vostra signoria illustrissima e reverendissima

servitore humilissimo e divotissimo

Pietro Jacopo Fauilla

^a Utána egy szó kihúzza. ^b Utána két szó kihúzza. ^c A szövegben 'noī' és felette rövidítésjel. ^d Az utolsó négy szó *sic!*

IO.

Bécs, 1652. május 26.

III. Ferdinánd X. Ince pápához

Lippay György esztergomi érseket számos személyes érdeme elősorolásával és a korábbi esztergomi érsekek szent kollégiumbeli tagságára hivatkozva *extra ordinem* a bíborra ajánlja.

(ASV Segr. Stato, Principi, vol. 63, fol. 33rv – *orig.*)

Beatissime in Christo Pater, Domine Reverendissime. Post officiosissimam commendationem filialis observantiae continuum incrementum. Reverendissimus in Christo pater, dominus Georgius Lippay de Zombor, archiepiscopus Strigoniensis locique eiusdem comes perpetuus, primas Hungariae, legatus natus, summus secretarius, cancellarius et consiliarius noster, devotus fidelis nobis dilectus, ex nobili in regno Hungariae familia oriundus, uti olim adolescens in collegio Germanico Romae theologicis studiis apprime eruditus a reverendissimo quondam cardinale Pazmanno in spem successionis (: quod evenit :) feliciter educabatur, sic quoque aetate nonnihil provector expectationem et vota eatenus adimplevit, ut tam augusto

domino patri nostro gloriosae memoriae, quam nobis, prudentiam et rerum gerendarum dexteritatem in quibusvis gravissimis negotiis, maxime vero in officio cancellarii integro octennio insigniter spectandam praebuerit, non minore fidelitatis laude, quam orthodoxae religionis incremento. Sub hoc enim a viginti iam annis, quibus episcopali et archiepiscopali muneri praefuit, ex haeticorum tenebris ad ducenta animarum millia, eaque non ex promiscuae tantum plebis numero, sed et magnatum ac illustrium personarum ordine (: quos inter integrae baronum numerantur familiae :) reducta fuisse constat. Pseudo episcopi heretici complures, item sectarum doctores ad gremium ecclesiae accesserunt, sacerdotes schismatici prope quadringenti ad sanctae ecclesiae unionem redierunt. Hoc etiam pro pietate sua ad propagandum divini cultus honorem et, quo bene coepta radices agerent fortiores, operam dans, ut collegia aliquot patribus societatis Iesu, necnon plura religiosorum monasteria liberaliter fundaret, alumnatus tam pro clericis, quam nobiles sustentandis suis itidem expensis erexerit. Unde factum, ut religio catholica in multis civitatibus exul postliminio restitueretur; quo etiam non magis de patria, quam de religione cum immortalis nominis fama ac laude benemereretur, fortalitiu quoque propriis facultatibus contra immanem Christiani nominis hostem suscepit munendum, hoc eximio virtutum et meritorum fulgore antecessoribus suis archiepiscopis Strigoniensibus, ut ut [!] gestarum rerum laude celebribus (: ex quibus complurimi cardinalitia dignitate exornati fuerunt :) certe minime inferior. Hunc igitur sanctitati vestrae virum aetate maturum, consilio gravem, de religione catholica, de republica, de patria quam optime meritum omni meliore quo possumus modo commendamus, enixe desiderantes, ut illum extra ordinem singulari quidem, sed non novo vel inusitato erga bene meritos apud alias etiam coronas exemplo in inclytum cardinalium collegium benigna^a velit cooptare, quod in publicum utique et multiplicem ecclesiae fructum et ornamentum cessurum. Nos singularis beneficii loco accipiemus ex animo voventes, ut Deus optimus maximus sanctitatem vestram ad nostrum, et militantis ecclesiae solatium diutissime sospitet. Datum in civitate nostra Viennae, die vigesima sexta mensis Maii, anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo secundo, regnorum nostrorum Romani decimo sexto, Hungarici vigesimo septimo, Bohemici vero vigesimo quinto.

Eiusdem sanctitatis vestrae

obsequens filius

[*m.p.*]

Ferdinandus

[*fol. 33v*]

Beatissimo in Christo patri, domino Innocentio decimo, divina providentia sanctae Romanae ac universalis ecclesiae summo pontifici, domino reverendissimo. [*L.S.*]^b [*m.a.*] Cardinalato per monsignor di Strigonia

^a *Sic!*, *attributum praedicatorum*. ^b Papírfelzetes császári középpecsét. Nincs kancelláriai ellenjegyzés, ám a külalakból egyértelműen megállapítható, hogy az irat a birodalmi kancellária kiadványa.

II.

Bécs, 1652. május 26.

III. *Ferdinánd Camillo Astalli-Pamphili bíboros neposhoz*

Kéri, hogy támogassa Lippay György esztergomi érsek kinevezését, akit a pápának
extra ordinem a bíborosi méltóságra ajánlott.

(ASV Segr. Stato, Principi, vol. 64, fol. 27r–28v. – orig.)

Ferdinandus tertius divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc. rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae et Wirtembergae, comes Tyrolis etc. Reverendissimo in Christo patri domino Camillo sanctae Romanae ecclesiae tituli N. cardinali Pamphilio, amico nostro carissimo. Salutem ac benevolentiae nostrae affectum. Reverendissime in Christo pater, amice carissime. Consuevit summus pontifex laudatissimo praedecessorum suorum exemplo in creandis cardinalibus eorum subinde, qui a regibus et cumprimis Romanorum imperatoribus impensius commendantur, benignam rationem habere, eo scilicet fine, ut sint, per quos regnorum atque provinciarum sibi commissarum necessitates aut promovenda religionis commoda maiore cum fiducia repraesententur. Unde et nos sanctitati suae enixo studio commendamus reverendissimum in Christo patrem, dominum Georgium Lippay de Zombor archiepiscopum Strigoniensem locique eiusdem comitem perpetuum, primatem Hungariae, legatum natum, summum secretarium, [fol. 27v] cancellarium et consiliarium nostrum, devotum fidelem nobis dilectum, virum ex nobili in regno familia oriundum, iam olim in adolescentia sub reverendissimo quondam cardinale Pazmanno successorem sibi designatum, litteris optime instructum atque in ipsa Urbe ad omnem pietatem eatenus formatum, ut iam viginti annorum curriculo, dum episcopi et archiepiscopi dignitatem sustinet, gravissimis religionis et patriae negociis adhibitus miram rerum gerendarum dexteritatem, cumprimis vero in convertenda ingenti haereticorum multitudine fervorem in fundandis collegiis, monasteriis, alumnatibus; liberalitatem in reducenda, quae pluribus locis exalarat [!], religione catholica summum laborem et devotionis zelum omnibus testatum fecerit. Eius igitur promotionem ad cardinalitiam dignitatem extra ordinem, qua ut plurimum antecessores quoque ipsius exornati fuere, maiorem in modum reverendissimae paternitati vestrae commendatam, eamque pro singulari, quam in ipsius benevolentia repositam habemus, fiducia vehementer requisitam velimus, ut et ipsa operam et officia sua conferat, quo praelatus multis nominibus de religione et patria benemeritus gallerum cardinalitium ex nostro et [fol. 28r] communi patriae voto in publicum Ecclesiae commodum et peculiare regni Hungariae solatium consequatur. Coeterum reverendissimae paternitati vestrae benevolentiae nostrae affectum in omnes occasiones conservamus. Datum in civitate nostra Viennae, die vigesima sexta Maii, anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo secundo, regnorum nostrorum Romani decimo sexto, Hungarici vigesimo septimo, Bohemici vero vigesimo quinto.

[m.p.]

Ferdinandus

Vt^a Ferdinandus comes Curtius
I. Walderode m.p.

[fol. 28v]

Reverendissimo in Christo patri, domino Camillo sanctae Romanae ecclesiae tituli
N. cardinali Pamphilio, amico nostro carissimo [L.S.]^b^a Valószínű feloldása: 'vidit'. ^b Papírfelzetes császári középpecset.

12.

Bécs, 1652. május 26.

III. *Ferdinánd Fabio Chigi bíboros államtitkárhoz*Kéri, hogy hathatósan mozdítsa elő Lippay György esztergomi érsek kinevezését,
akit a pápának *extra ordinem* a bíborra ajánlott.
(BAV Chigi lat., vol. B I. 5, n. 6, fol. 8r–9v – orig.)

Ferdinandus tertius divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc. rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae et Wirttembergae, comes Tyrolis etc. Reverendissimo in Christo patri domino Fabio sanctae Romanae ecclesiae tituli N. cardinali Chisio, amico nostro carissimo. Salutem ac benevolentiae nostrae affectum. Reverendissime in Christo pater, amice carissime. Consuevit summus pontifex laudatissimo praedecessorum suorum exemplo in creandis cardinalibus eorum subinde, qui a regibus et cumprimis Romanorum imperatoribus impensius commendantur, benignam rationem habere, eo scilicet fine, ut sint, per quos regnorum atque provinciarum sibi commissarum necessitates aut promovenda religionis commoda maiore cum fiducia repraesententur. Unde et nos sanctitati suae enixo studio commendamus reverendissimum in Christo patrem, dominum Georgium Lippay de Zombor archiepiscopum Strigoniensem locique eiusdem comitem perpetuum, primatem Hungariae, legatum natum, summum secretarium, cancellarium et [fol. 8v] consiliarium nostrum, devotum fidelem nobis dilectum virum ex nobili in regno familia oriundum, iam olim in adolescentia sub reverendissimo quondam cardinale Pazmano successorem sibi designatum, litteris optime instructum, atque in ipsa Urbe ad omnem pietatem eatenus formatum, ut iam viginti annorum curriculo, dum episcopi et archiepiscopi dignitatem sustinet, gravissimis religionis et patriae negociis adhibitus miram rerum gerendarum dexteritatem, cumprimis vero in convertenda ingenti haereticorum multitudine fervorem, in fundandis collegiis, monasteriis, alumnatibus liberalitatem, in reducenda, quae pluribus locis exalarat, religione catholica summum laborem et devotionis zelum omnibus testatum fecerit. Eius igitur promotionem

ad cardinalitiam dignitatem extra ordinem, qua ut plurimum antecessores quoque ipsius exornati fuere, maiorem in modum reverendissimae paternitati vestrae commendatam eamque pro singulari, quam in ipsius benevolentia repositam habemus, fiducia vehementer requisitam velimus, ut et ipsa operam et officia sua conferat, quo praelatus multis nominibus de religione et patria benemeritus [fol. 9r] galerum cardinalitium ex nostro et communi patriae voto in publicum Ecclesiae commodum et peculiare regni Hungariae solatium consequatur. Caeterum reverendissimae paternitati vestrae benevolentiae nostrae affectum in omnes occasiones conservamus. Datum in civitate nostra Viennae, die vigesima sexta Maii, anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo secundo, regnorum nostrorum Romani decimo sexto, Hungarici vigesimo septimo, Bohemici vero vigesimo quinto.

[m.p.]

Ferdinandus

Vt^a Ferdinandus comes Curtius

I. Walderode m.p.

[fol. 9v]

Reverendissimo in Christo patri, domino Fabio sanctae Romanae ecclesiae tituli N. cardinali Chisio, amico nostro carissimo. [L.S.]^b

^a Valószínű feloldása: 'vidit'. ^b Papírfelzetes császári középeccét. Az irat szövege gyakorlatilag megegyezik az előzőével.

13.

Bécs, 1652. május 26.

III. Ferdinánd Girolamo Colonna bíboros protektorhoz

Meghagyja számára, hogy nyújtsa át a pápának Lippay György esztergomi érsek rendkívüli ajánlását a bíborosi méltóságra, és mozdítsa elő az ügyet, ám úgy, hogy az ne váljon hátrányára a hivatalos császári nevezésnek és ajánlásnak.

(BSSS Subiaco, Arch. Colonna, Sovrani, busta BL, n. 19. – orig.)

Ferdinandus tertius divina favente clementia electus Romanorum Imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc. rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae et Wirtembergae, comes Tyrolis etc. Reverendissimo in Christo patri domino Hieronymo sanctae Romanae ecclesiae tituli Sancti Eustachy cardinali Columnae, nationis Germanicae apud sedem apostolicam protectori, amico nostro carissimo. Salutem ac benevolentiae nostrae affectum. Reverendissime in Christo pater, amice carissime. Quantopere desideremus, ut reverendissimus in Christo pater, dominus Georgius Lippay de Zombor archiepiscopus Strigoniensis locique eiusdem comes perpetuus, primas Hungariae, legatus natus, summus secretarius, cancellarius et consiliarius noster devotus, fidelis nobis dilectus ob insignes virtutes et uberrimam, quam hactenus in vinea Domini cum inaestimabili orthodoxae religionis lu-

cro incessanter exercet, animarum messem aliaque rara pietatis et divini cultus studia extra ordinem (quod tamen citra praeiudicium sit iuris ordinariae, alias cum coeteris coronis competentis nobis nominationis sive commendationis) cardinalitia purpura a sanctitate sua exornetur, id peculiaribus litteris, [fol. rv] quarum exemplum hisce includimus, plenius contestamur. Ac proinde a reverendissima paternitate vestra fidenter poscimus, ut traditis opportuno tempore originalibus sanctitati suae animum in hocce desiderium nostrum flectere et officia sua, ubicunque id proficuum existimaverit, interponere velit, quo et nos commendationis huius nostrae Caesareae fructum feramus, et memoratus archiepiscopus praeclaris meritis et virtutibus suis debitum honorem consecutus ad promovendum religionis et fidei catholicae incrementum magis magisque inflammetur. Factura rem ecclesiae publice utilem nobisque gratam, qui reverendissimae paternitati vestrae benevolentiae nostrae affectum solito in omnes occasiones conservamus. Datum in civitate nostra Viennae, die vigesima sexta Maii, anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo secundo, regnorum nostrorum Romani decimo sexto, Hungarici vigesimo septimo, Bohemici vero vigesimo quinto.

[m.p.]

Ferdinandus

Ferdinandus comes Curtius

I. Walderode m.p.

[fol. 2v]

Reverendissimo in Christo patri, domino Hieronymo sanctae Romanae ecclesiae tituli Sancti Eustachy cardinali Columnae, nationis Germanicae apud sedem apostolicam protectori, amico nostro carissimo [L.S.]^a

^a Papírfelzetes császári középpécset

14.

Bécs, 1652. június 10.

IV. Ferdinánd X. Ince pápához

Kéri Lippay György esztergomi érsek bíborosi kinevezését.

(ASV Segr. Stato, Principi, vol. 66, fol. 265rv; 268rv – orig.)

Beatissime in Christo pater, domine reverendissime. Facit sanctitatis vestrae singularis et paterna in me benevolentia et mea vicissim in ipsam totam sedem apostolicam sincera observanti[a],^a quam petitionis meae gratificationem ab eadem expecto, iam me obtinuisse confidam. Quae sit Strigoniensis archiepis[copi] rebus agendis prudentia, quae in fide catholica amplificanda et reducendis haereticis industria et dexteritas, quam spectata pariter vitae morumque probitas, quibus pontificiae sedi totique ecclesiae se suasque egregias animi dotes in multis argumentis probavit, adeo notum est, ut nemo non tam insignem virtutem amplioribus hono-

ribus dignam iudicet. Certe regnum nostrum, eiusque proceres a tam eximio praesule, non modo laudanda Christianae pietatis capiunt exempla, sed et sentiunt consiliorum suorum non modica emolumenta, adeo ut ego tanto facilius in eius commendationem condescendam, quanto frequentior est meritorum eius fama et commemoratio. Cum ergo non ignorem sanctitatem vestram in exornandis amplificandisque huiusmodi viris optime de re Christiana meritis, non solum propensam voluntatem, sed et promptam habere facultatem, idcirco ea, qua par est observantia et fiducia apud sanctitatem vestram hancce meam depono intercessionem, ut praefatum archiepiscopum Strigoniensem tam meritorum suorum, quam precum mearum intuitu ad eminentiorem^b evehere gradum et rubro donatum pileo cardinalitio adscribere collegio non gravetur, ut [fol. 265v] ille novis hisce beneficio sanctitatis vestrae insignibus auctus et sua deinceps in promovendo rei Christianae bono studia impensius excolens et versus sanctitatem vestram sedemque apostolicam merita cumulatus augere queat. Ego interea, dum benignissimum desuper assensum expecto, sanctitati vestrae et sedi apostolicae me venerabundus inclino, eidemque omnes meas vires iam pridem in totius boni publici incrementa dicatas denuo sinceris affectibus despondeo. Deus sanctitatem vestram pro augmento ecclesiae multos annos sospitet et prosperet. Viennae Austriae, 10 Iunii 1652.

[m.p.]

Eiusdem sanctitatis vestrae

obsequentissimus filius

Ferdinandus

[fol. 268v]

Beatissimo in Christo patri, domino Innocentio decimo, divina providentia sanctae Romanae ac universalis ecclesiae summo pontifici. Domino reverendissimo [L.S.]^c

^a Három sor vége ki van szakadva. ^b Az utolsó előtti betű átírással javítva, a szó másik lehetséges olvasata: 'eminentiorum'. ^c Az aláírás külalakja mellett a gyűrűs kisécsét is megerősíti, hogy a magánjellegűnek tekinthető irat valóban IV. Ferdinándé. A pecsétén, már amennyire kivehető, csak a magyar címer található a Szent Koronával (melynek keresztje itt sem ferde).

15.

Pozsony, 1652. június 16.

Lippay György esztergomi érsek Camillo Astalli-Pamphili bíboros neposhoz

Kéri bíborosi kinevezése támogatását.

(ASV Segr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 34. fol. 320r–321v – orig.)

Eminentissime princeps

Maiestas Caesarea, dominus meus clementissimus exiguam personam meam sanctitati suae pro consequenda cardinalitia dignitati [!] ferventer commendavit, visum est maiestati suae id pertinere ad ecclesiae sanctae decus et uberiorem animarum in regno Vngariae messem.

Supplico demisse eminentiae vestrae, dignetur me patrocinio suo peculiari complecti ac desiderium Caesareae maiestatis apud suam sanctitatem promovere. Quod ego obsequiis meis, quoad vixero, reservare et gratum me omni occasione exhibere studebo demissam exhibens reverentiam. Posonÿ, die 16 Iunii 1652.

Eminentiae vestrae¹³

[*m.p.*]

obligatissimus servus
Georgius Lippay
archiepiscopus Strigoniensis

16.

Pozsony, 1652. június 16.

Lippay György esztergomi érsek Girolamo Colonna bíboros protektorhoz
Kardinális elődei példájára és a magyar nemzetnek a kereszténység védelmében betöltött szerepére hivatkozva kéri bíborosi kinevezése támogatását.

(BSSS Subiaco, Arch. Colonna, Cart. Girolamo I, n. 222/1652 – *m.p. orig.*)

Eminentissime princeps

Sua Caesarea ac regia maiestas,¹⁴ dominus meus clementissimus ferventer scripsit sanctitati suae in recommendationem exiguae personae meae pro obtinenda cardinalitia dignitate, prout eminentia vestra ex transmissis maiestatis suae litteris uberior est intellectura.

Iudicavit sua maiestas ad exaltationem sanctae matris ecclesiae et conversionem animarum in hoc afflicto regno Vngariae id valde proficuum fore dignumque gloria sanctitatis suae, si prout in aliis omnibus, ita et in hoc laudatissimis praedecessorum suorum vestigiis insistat, qui plerosque archiepiscopos Strigonienses cardinales esse voluerunt. Censeruntque nationem Vngaricam, quae continua sanguinis sui effusione pro defensione Christianitatis [*fol. rv*] laborat, a summo eiusdem patre gratitudinis hoc insigne promereri.

Tandem et mihi, quod in rebus humanis esse potest solatium et praemium pro tot laboribus, non solum augustissimae domui Austriacae, sed praesertim Dei ecclesiae impensis viginti annorum spatio, quibus episcopale onus angelicis humeris formidandum in hac per se laboriosa, difficillimis belli temporibus et revolutionibus Christianitatis gessi, non absque benedictione divinae bonitatis in uberrima animarum ad ecclesiae suae gremium redeuntium messe.

Supplico demisse eminentiae vestrae, dignetur suo me patrocinio fovere, intentionemque et conatum maiestatis Caesareae apud suam sanctitatem promovere.

¹³ Bár az iraton címzés nem szerepel, a környező iratok tanúsága szerint címzettje nem Fabio Chigi bíboros államtitkár, hanem Astalli-Pamphili bíboros nepos.

¹⁴ III. Ferdinánd.

Quod ego omnibus meis obsequiis, quoad vixero, eminentiae vestrae servire et gratum me exhibere studebo demissa eidem exhibita reverentia. Posony, die 16 Iunii 1652.

Eminentiae vestrae

devotissimus et obligatissimus servus
Georgius Lippay
archiepiscopus Strigoniensis m.p.

17.

Róma, 1652 nyarán

Emlékirat X. Ince pápához

Különféle: személyi, aktuális és történelmi érveket sorol elő Lippay György esztergomi érsek azonnali bíborosi kinevezése érdekében.

(ASV Misc., Arm. I, vol. 11, fol. 365r–366v – orig.)

Beatissimo padre

Il regno d'Ongheria fu fondato sotto la protezione della santa sede apostolica. Tra i grandi del regno tiene il primo luogo l'arcivescovo di Strigonia, il quale non solo e primate e legato nato, ma est summus et cancellarius et secretarius, et personalis praesentia regis. Quindi è che ne secoli andati gli arcivescovi di Strigonia in Europa furono venerabili e la maggior parte cardinali.

Il moderno arcivescovo fin' dalla sua prima giovinezza diè tali speranze di se che il cardinal Pastman¹⁵ [!] solea dire che le cariche più riguardevoli del regno dovevano tutte appoggiarsi sopra le spalle di lui, mostrandolo a dito per maraviglia, come poi avvenne. Imperoché [!] finiti gli studi più gravi fu fatto canonico, arcidiacono, abbate, preposito, vescovo, cancelliere e poi arcivescovo senza che ne havessero detto pur'una parola esso o alcun' de suoi congiunti a sua maestà Cesarea.¹⁶ Pervenuto all'arcivescovado toccò a lui di scongiurar quella gran tempesta sì pericolosa, che su'l 1644 e 45 dal Transilvano e dal Turco minacciava l'ultima ruina del regno. Non v'è affare o contro i Turchi o contro gli heretici o dentro o fuori del regno o di pace o di guerra, che non venghi digerito dalla prudenza [fol. 365v] di lui, onde è che sia venerabile a tutto il Settentrione.

Egli è dottissimo in teologia, canoni, nelle controversie, ne' concili e nella historia ecclesiastica. È sì zelante dell'immunità ecclesiastica che per non pregiudicare ad essa, rifiutò la nomina al cardinalato offerta a lui dall'imperadore¹⁷ prima, che al marchese di Grana¹⁸ ed altri, asserendo voler piuttosto egli tingere il proprio corpo

¹⁵ Pázmány Péter.

¹⁶ II. és III. Ferdinánd.

¹⁷ III. Ferdinánd.

¹⁸ Francesco Carretto.

di sangue col martirio, che le vesti di porpora con detrimento della libertà ecclesiastica. E sebbene perciò si mostrasse prima alquanto disgustato l'imperadore, di poi nondimeno lo nominò sempre con elogio di santo arcivescovo. È zelantissimo della propagazione della santa fede, accresciuta maravigliosamente per opera del suo zelo. Il numero de convertiti e ridotti all'obediienza della sede apostolica si computa che ascenda a 400 milla persone. In due volte che fù luogotenente nel regno per la morte de palatini, con ciò che avanzò, ne riscosse la provincia di Sepusio da un signor Polacco heretico.¹⁹ In diverse parti del regno ha fondato tre collegi a padri Gesuiti, ed un alunnato all'uso del collegio Germanico di Roma, di più un noviziato alli medesimi padri. E suol dire che Dio benedetto non solo li moltiplica la messe con la propagazione [fol. 366r] della fede, ma li empie le mani d'oro per effettuare i suoi buoni desideri. Di un solo arbitrio (che l'imperadore li concesse dopo il rifiuto della nomina al cardinalato) sopra gli interessi del regno ne cava, ne si sa come 30 milla fiorini l'anno, e tutti con altri delle proprie entrate gl'applica a somiglianti opere pie.

A sì herocihe virtù e grandi meriti di questo prelato si^a spera che^b nostro signore sia per haverne riguardo e compiacersi honorarlo della porpora nella prima futura promozione, che a questo fine le maestà dell'imperadore, re de Romani e di Spagna²⁰ lo raccomandarono, come testimoni de suoi meriti. E che non sia per aspettare la nomina dell'imperadore, perchè essendo la Germania provincia sì vasta, dove v'hanno interesse tanti prencipi, non può haver luogo l'arcivescovo, et tanto più che l'Ongheria essendo provincia separata, non ha che far con l'imperio.

Si aggiugne [!] ragione degna di considerazione che con tal promozione si quieterebbe quel regno, li cui interessi e della fede patiscono per la gara del palatino, che pretende la precedenza dall'arcivescovo, e non potrebbe pretenderla, se questi [!] fosse cardinale, ed a tal fine tutti gl'ordini del regno ecclesiastici e secolari hanno supplicato le sudette maestà, acciò interponghino la loro autorità appresso nostro signore. Oltre che sua beatitudine e l'eccellentissima sua casa non harà creatura più grata, essendo certo che dove v'è vera virtù, non regna l'ingratitude.

[fol. 366v]

Alla santità di nostro signore. Considerazione sopra i meriti dell'arcivescovo di Strigonia. [m.a.] Il cardinale Colonna²¹ lasciò questo foglio de considerazione sopra le qualità e meriti dell'arcivescovo di Strigonia. [m.a.] Al cardinal.²² Duplicato

^a Utána kihúzza 'ad'. ^b E szó sorközi beszúrás.

¹⁹ Vélhetően a Ľubomírski család egyik tagjáról van szó.

²⁰ IV. Ferdinánd és IV. Fülöp.

²¹ Girolamo Colonna bíboros protektor.

²² Vélhetően Fabio Chigi bíboros államtitkár.

18.

*Róma, 1652 őszén**Emlékirat Fabio Chigi bíboros államtitkárhoz*

Számos érvet hoz fel Lippay György esztergomi érsek bíborosi kinevezése érdekében.
(BAV Chigi Lat., vol. N III 72 [*Váriorum Romae 1652*], fol. 202r–205v – orig.)

Il regno d'Ongheria fu da Santo Stefano instituito et confermato da Silvestro 2° allhora sommo pontefice Romano con le condizione sequenti:

Che il regno primieramente habbia per protettrice Maria Vergine Nostra Signora, della quale celebrano gl'Ongheri solennemente la festa dell'Assunta. Fu et è sino al giorno d'hoggi tanto venerabile il nome di Maria Vergine appresso quella nazione, ch'anche fin'a' tempi nostri etiandio appresso gl'eretici, quando si dice Nostra Signora, s'intende Maria Vergine.

2° Volle Santo Stephano ch'il suo regno fosse stato perpetuamente sotto la protezione di questa santa sede apostolica. Quindi s'è sperimentato ne' secoli passati, ch'ogni volta che quel regno è stato travagliato o da guerre intestine o da invasioni straniere, ch'i sommi pontefici l'han mandati da Roma i primi cardinali della corte con aggiuti spirituali e temporali.

3° Volle che nel regno e nelle diete d'esso havessero il primo luogo gl'ecclesiastici, particolarmente i vescovi, a' quali concesse il dominio perpetuo spirituale e temporale de' loro amplissimi vescovati, dandoli anche il titolo di conte d'essi.

4° Impetrò che l'arcivescovo di Strigonia fosse perpetuamente primate e legato nato della santa sede, aggiungendoli preminenza di suo summus et secretarius et cancellarius, et consiliarius, aggiungendoli maggior prerogativa di personalis praesentia regis. Sicché in tutti i secoli passati l'arcivescovi di Strigonia non solo hanno havuto il primo luogo in Ongheria et provincie annesse a quella corona, ma sono stati in grandissima appresso questa santa sede, dalla quale la maggior parte d'essi ne fu honorata col capello cardinalizio.

Avvenne poi che nell'anno 1526 Solimano Gran Turco²³ in una giornata tagliò a pezzi l'ultimo re Ludovico²⁴ con tutta la nobiltà e tutti prelati del regno, co' quali v'era anche l'arcivescovo di Strigonia.²⁵ Onde prese motivo Giovanni Sepusio²⁶ allhora vaivoda di Transilvania d'affettare il dominio del regno con l'aggiuto del medesimo Solimano. Per il che fece guerra per molt'anni con Ferdinando 1°. E mentre in quel tempo ardevano in quei paesi gl'incendi e le ruine, ebbe campo d'entrare ivi l'eresia, perché tutte le religioni abbandonavano per la paura le proprie entrate et i propri monasteri, sicché li beni ecclesiastici furno occupati dall'eretici o impegnati, e per consequenza li predicanti ebbero campo d'intrudurre [!] tutte le sorti heresie antiche et moderne.

²³ II. Szulejmán (1520–1566).

²⁴ II. Lajos.

²⁵ Szalkai László.

²⁶ Szapolyai János.

Al 1552 dalla pietà di Ferdinando 1° si cominciò a promover di bel nuovo i vescovi e con essi l'arcivescovo di Strigonia, il quale si mantenne poi per molt'anni con la solita autorità di prima e con titolo di regio luogotenente. [fol. 202v]

Ma l'invidia de' secoli et malignità de' baroni heretici procurò che in una dieta generale fosse stato inalzato un barone al dominio secolare con titolo palatino del regno, ch'è luogotenente perpetuo del re. Cresciuta quest'autorità secolare in Ongheria ne nacquero le controversie per la precedenza con l'arcivescovo di Strigonia, e con esse le male sodisfazioni et indi le divisioni in diverse fazioni fortificandosi sempre il palatino con l'assistenza dell'eretici, particolarmente del prencipe di Transilvania, e di qui proseguirno avanti le ruine de' nuovi cattolici.

A' quali havendo voluto l'imperadori passati dar opportuno rimedio, non trovorno cosa più efficace, ch'il procurare che l'arcivescovi di Strigonia fossero cardinali per esser superiori a' palatini. Tali furono i cardinali Forgatz et Pastman,²⁷ il primo de' quali con la sua autorità diè principio a propagar la fede cattolica, et ad impedire al possibile che gl'heretici non havessero fatto maggior progresso. Il secondo poi come che hebbe grande cura appresso la corte Cesarea, et era in grande opinione et stima nella nazione, cominciò a dar principio alla conversione d'alcuni conti e baroni, e vi fondò un collegio della compagnia di Gesù in Tirnauia et un collegio d'alumni in Vienna detto Pastmaniano.

Fra i soggetti più riguardevoli, ch'il detto cardinale Pastman procurò con somma diligenza d'allevare in Ongheria fu monsignore Georgio Lippay hora arcivescovo di Strigonia, concependo in lui speranze grandi per l'egregia indole, che sin dal tempo ch'era giovanetto le nescorgeva [!], che spesso soleva dire, che sopra le sue spalle forano [!] per appoggiarsi tutti i carichi più riguardevoli del regno. Et infatti così avvenne, perché dopo finiti li studi in Roma fu canonico, arcidiacono et preposito nel capitolo di Strigonia, indi abbate, poi vescovo titolare, vescovo d'Agria, poi cancelliere del regno et alla fine arcivescovo di Strigonia senza che mai nè dall'imperator presente, nè dal passato o esso o suoi congiunti n'havessero mai domandata cosa alcuna,^a anzi quando fu eletto arcivescovo di Strigonia, disse l'imperadore²⁸ simili parole al signor cardinale Matthei:²⁹ ci vien' fatta istanza da' più vecchi prelati d'Ongheria per l'arcivescovato di Strigonia, ma noi habbiam' fatta elezione di monsignor Lippay, cancelliere di quel regno, che non nè l'ha domandato, nè fatto mandar d'altri, perché lui solo stimiamo più degno, benché sia più giovane per l'esperienza di tant'anni, ch'habbiamo della sua persona et per le lettere e bontà di vita e per prudenza humana e per zelo della fede cattolica. [fol. 203r]

Assunto dunque all'arcivescovato si mossero nel regno tempeste grandissime sì dalla parte de' Turchi, come del prencipe di Transilvania heretico,³⁰ il quale mosse

²⁷ Forgách Ferenc és Pázmány Péter.

²⁸ III. Ferdinánd.

²⁹ Gaspare Mattei bécsi nuncius.

³⁰ I. Rákóczi György.

apertamente con l'assistenza di quelli la guerra all'Ongheria, et perché sua maestà Cesarea travagliata e impedita nelle guerre tanto calamitose di Germania non potea somministrar ivi gl'aggiuti et assistenza necessaria a tanta urgenza, toccò all'arcivescovo invigilare non solo a scongiurar le tempeste, che minacciavano l'ultimo eccidio alla santa fede cattolica in quei paesi et dal moemettismo [!] e dall'eresia, ma d'impedire il passo a gl'uni e gl'altri nemici del nome cattolico, che minacciavano volerse aprire d'indi la porta alla nostra Italia.

La prudenza dunque e 'l valore dell'arcivescovo mentre dall'una parte tratteneva l'impeti della guerra et della rovina, che souvrastava alla fede cattolica, dall'altro canto nel medesimo tempo invigilava a promoverla, come defatto in quei tempi machinò la fondazione d'alcuni collegi a' padri della compagnia di Gesù.

Quietate quelle pericolose turbulenze passò a miglior vita il palatino del regno. Onde all'arcivescovo toccò d'esser luocotenente per lo spazio d'un anno sino alla nuova elezione. Non è credibile, quanto di frutto avesse fatto l'arcivescovo in quel tempo per propagazione della fede cattolica. Ridusse tutti i conti e baroni e gran parte de' nobili, che prima erano heretici, al grembo della fede cattolica e con esso loro parte de' loro vassalli.

Nella dieta poi del regno l'imperadore hebbe animo che fosse eletto palatino il conte Paulo Palfi, ch'havea per moglie la sorella del prencipe di Traumestorf³¹ [!] all'ora onnipotente appresso sua maestà Cesarea, la quale per non irritarsi in quei tempi deplorabili di nuovo contro il prencipe di Transilvania, voleva condescendere che i padri Gesuiti fossero stati discacciati dal regno e che per il medesimo rispetto volea tollerare se fosse fatto decreto, che i baroni, ch'erano venuti o fossero per venire alla fede cattolica, non havessero potuto, nè potessero astringere i loro vassalli a fare il medesimo. E perché l'arcivescovo pro bono zelo fidei et patriae pareva non dover condescendere, si dichiarò volersi opponere totis viribus. E benché sua maestà Cesarea l'avesse detto e fatto dire che si contentasse di cedere seco al tempo che in ricompenza l'havria nominato cardinale. Rispose l'arcivescovo ch'anzi s'havria contentato che li fosse tinto il corpo di sangue col martirio, che le vesti di porpora col tollerare cose contro Dio e di pregiudizio alla santa fede et alla sua patria. Et infatti promosse un'altro palatino e mentre si trattava l'espulsione de' padri della compagnia, esso dall'altra parte l'edificava un collegio, e poi nel sinodo nazionale l'aggregò al clero del regno per escludere chiunque, si fosse che in altri tempi^b tentasse parlar di simil materia, e per^c quel, che spetta al terzo punto che i baroni [fol. 203v] non havessero potuto astringere i loro vassalli a farsi cattolici, esso arcivescovo nella publica dieta in presenza di sua maestà Cesarea e di tutti i grandi del regno ne parlò con tanto fervore infiammato nel volto per difesa della libertà ecclesiastica, minacciando a chiunque si fosse dal cielo l'ira di Dio che l'imperator medesimo, benché in quella azione malcontento di lui, disse dopo passata quella funzione che l'arcivescovo è un santo, nè con altro titolo lo sol chiamare, che del santo arcivescovo.

³¹ Maximilian Trauttmansdorff, a Titkos Tanács elnöke. Pálffy Pál nádor felesége Khuen Mária Franciska volt, Trauttmansdorffé vizont Pálffy Zsófia.

Indi a' doi anni passò a miglior vita il nuovo palatino, onde nel secondo anno che l'arcivescovo fu luocotenente, ne raccolse con la sua industria tanti danari che ne riscuosse la contea di Scepusio da un signor Polacco, a cui dalli re passati era stata impegnata. Nella città di Sepusio, che da il nome a quell'amplissima provincia, vi fu anticamente un'insigne collegiata, i beni della quale erano occupati da quel signore Polacco, e il paese era tutto heretico. L'arcivescovo dispegnava, che l'hebbe, ne fondò un collegio a' padri della compagnia e la prepositura la conferì ad un santo prelato,³² qual promosse al vescovato di Canadia ivi confinante per poter in quella città far residenza et aggiutar i cattolici dell'una e l'altra provincia. Sul principio che i padri col nuovo vescovo giunsero in quelle parti, i predicanti persuasero quei popoli^d che niuno parlasse con esso loro, perché eran maghi, e l'harebbono affascinati. Ma la vera magia fu quella dello Spirito Santo, che si servì dell'opra di quei buoni ministri, i quali e con le dottrine e col buono esempio han ridotto la maggior parte de' popoli alla fede et i predicanti ad arar la terra per poter vivere.

Nella dieta poi generale per poter l'arcivescovo superar le difficoltà ne' punti della religione, tollerò che fosse stato eletto palatino il conte Palfi, che prima havea ripudiato, e benché colui sul principio l'avesse promesso et ottima corrispondenza e mutua benevolenza, nel progresso poi del tempo s'esperimentò tutto il contrario, poiché in tutte le sue azioni o ecclesiastiche o politiche il palatino, che affetta il primato nel regno, s'attraversa all'arcivescovo, il quale per difesa della libertà ecclesiastica bisogna che stia seco sempre in contrasto. Onde dalle controversie di questi doi capi ne nascono in quel regno le rovine, non meno delle cose politiche, che ecclesiastiche.

S'è preso per tanto un ottimo espediente dalli prelati e buoni cattolici che sua maestà Cesarea pregasse la santità di nostro signore che promovesse l'arcivescovo al cardinalato. [fol. 204r] E benché la promozione de' prencipi sia stata già fatta, qui non si parla di quella promozione, ma si mette humilissimamente in considerazione che sua beatitudine honorando la persona dell'arcivescovo di Strigonia, non potria mai dar gelosia agl'altri prencipi per le ragioni seguenti:

Perché essendo l'Ongheria sotto la protezione della sede apostolica, può ben sua beatitudine honorare un soggetto insigne d'un paese dependente da se e dalla sua santa sede. Vi s'aggionge che corrisponderia alla santa mente, ch'ha havuto il sacro concilio di Trento, il quale commendò a' sommi pontefici pro tempore existente che di tutti i paesi promovessero soggetti qualificati al cardinalato, massime di quelli, ubi viget haeresis, acciò che con l'esempio, con l'autorità e con la dottrina havessero potuto promuovere la fede cattolica: come appunto avviene al caso nostro. Si spera dunque questa grazia dalla santità di nostro signore, il quale fra tutte le sue azioni gloriose s'è avanzato di splendori nella promozione de' cardinali, havendo sempre promossi soggetti con tanta sua lode eminenti per ogni parte al cardinalato.

L'arcivescovo poi di nascita è nobilissimo, per lettere dottissimo, di prudenza humana sperimentatissimo, di zelo della fede cattolica e di bontà di vita santissimo e

³² Tarnóczy Mátyás.

per ogni parte magnanimo. In Ongheria ha edificati tre collegi et un noviziato a' padri della compagnia et un alunnato in Tirnavia, dove risiede il capitolo con la stanza arcivescovale: e volle ch'habbi il medesimo instituto habito e condizioni del collegio Germanico et Ongarico di Roma. Mentre fu vescovo d'Agria, v'aggiunse al collegio Pastmaniano in Vienna entrata bastante per alimentar venti doi alunni di quella diocesi.

Tiene l'arcivescovo amicizia stretta coi prencipi di Valachia e Moldavia³³ per poter' in quella provincie mantener in fede quei cattolici, e promuovere la conversione d'altri, e protegger quei, che di mano in mano si van convertendo alla santa fede. Ridusse con la sua religiosa destrezza da 100 milla anime che prima erano Ruteni schismatici, all'obediencia di questa santa sede, e a' molti vescovi di quel rito ha procurato e procura far il medesimo. Questi popoli habitano ne' monti Carpy³⁴ dalla parte d'Ongheria. Sicché s'è fatto computo che per opera dell'arcivescovo fra schismatici et eretici ne sian venuti al grembo della santa fede sopra a 300 milla anime.

Laonde promovendo sua beatitudine l'arcivescovo al cardinalato, non vi saria alcun prencipe [*fol. 204v*] secolare o ecclesiastico di tutto il Cristianesimo, che non commendasse questa sua gloriosa azione, sapendosi pur bene da per tutto che fra tutte le provincie d'Europa non vi sia prelato, che con maggior fervore e zelo apostolico promova la fede cattolica, quanto l'arcivescovo di Strigonia.

In quest'ultimi congressi, che fece l'arcivescovo con sua maestà Cesarea in Vienna inanzi la sua partita per Boemia, ha stabilito di richiamare i padri Domenicani in quel regno con farli restituire il convento con l'entrate, che essi prima haveano in Cassouia dioecesi d'Agria, dove v'ha fondato un collegio della Compagnia, e v'è un convento di frati di San Francesco, acciocché queste tre religioni a gara s'armassero a muover guerra agl'heretici confinanti in Transilvania. Con la medesima intenzione di presente l'arcivescovo ha stabilito di fondare a' medesimi Domenicani un studio formale in Tirnavia, dove vi sono anche queste due religioni per far ivi un'arsenale, che serva a' giovani per eccitamento a' studi, et a' provetti per apprendere dottrine contro gl'heretici.

Non è senza considerazione l'istanza, che per l'arcivescovo fa e priega la maestà del re d'Ongheria,³⁵ la quale in altri tempi con l'altre corone concorrevva a' nominare i cardinali, et hora si contenta e priega per questa sola grazia.

[*fol. 205v*]

Ragioni, che ponno esser di motivo, perché la santità di nostro signore promova l'arcivescovo di Strigonia.

^a Utána egy szó kihúzza. ^b Utána kihúzza: 'non'. ^c Utána kihúzza: 'cbe'. ^d Előtte kihúzza: 'heretici'.

³³ Matei Basarab és Vasile Lupu vajda.

³⁴ A Kárpátokban.

³⁵ IV. Ferdinánd.

19.

Róma, 1652 őszén
Emlékirat X. Ince pápához

Megismétli a korábbi érveket Lippay György esztergomi érsek bíborosi kinevezése érdekében.
(ASV Misc., Arm. I, vol. 11, fol. 367r-368v - orig.)

Beatissimo padre

Il regno d'Ongheria fu fondato sotto la protezione della santa sede apostolica. Fra i grandi di quel regno, ha il primo luogo l'arcivescovo di Strigonia, il quale non solo e primate e legato nato, ma est summus et cancellarius et secretarius, et personalis praesentia regis. Quindi è che ne' secoli andati gli arcivescovi di Strigonia in Europa furono venerabili, e la maggior parte furono cardinali.

Il moderno arcivescovo sin' dalla prima sua giovinezza diè speranze grandi di se stesso, poiche il cardinal Pastman³⁶ soleva dire, che tutti i carichi più riguardevoli del regno doveano un giorno appoggiarsi su'le sue spalle, e lo mostrava a dito per meraviglia, come poi avvenne. Poiché finiti ch'egli hebbe gli studi, fu fatto canonico, arcidiacono, abbate, preposito, vescovo, cancelliere e poi arcivescovo senza che ne esso o alcun' de suoi congiunti havessero detto ne pure una parola a sua maestà Cesarea.³⁷ Pervenuto che fu all'arcivescovado, toccò a lui di scongiurar quella tempesta sì pericolosa al 1644 e 45, che dal Transilvano e dal Turco minacciava l'ultima ruina al regno, perché l'imperatore era impegnato nelle guerre di Germania. Egli è dottissimo in teologia, sacri canoni, nelle controversie, ne' concili e nell'istoria ecclesiastica. È zelantissimo sopra modo della propagazione della fede e dell'immunità ecclesiastica, poiché per non pregiudicare a queste nell'ultima dieta del regno, rifiutò la nomina al cardinalato [fol. 367v] offertali dall'imperadore prima di quella del marchese di Grana³⁸ e d'altri, asserendo piuttosto voler' tingere il suo corpo di sangue col martirio, che le vesti di porpora con detrimento della fede et immunità ecclesiastica. Del che, benché all'ora si mostrasse disgustato l'imperadore, dipoi sempre lo nominò con elogio di santo arcivescovo, e li concessò l'arbitrio nell'interesse di quella corona. Quindi è che negli affari o contro Turchi o contro heretici o di pace o di guerra o fuori od entro del regno il tutto vien' diretto dalla sua prudenza.

In due volte che fu luogotenente nel regno per la morte de palatini, ciocché avanzò, ne riscosse la provincia di Sepusio da un signor Polacco heretico, che l'havea in pegno, e vi introdusse la fede cattolica. Fondò tre collegi a padri Gesuiti con un noviziato ed un'alunnato all'uso dell'Apollinare di Roma.³⁹ E suol' dire che Dio benedetto non solo li moltiplica la messe con la propagazione della fede, ma l'empie le mani d'oro per poter mettere in esecuzione i suoi santi desideri, poiché d'un solo

³⁶ Pázmány Péter.

³⁷ III. Ferdinánd.

³⁸ Francesco Carretto.

³⁹ A *Collegium Germanicum et Hungaricum*.

arbitrio che l'imperadore li concesse nel regno ne cava 30 e 40 mila fiorini l'anno, ne si sa come, e tutti l'applica con altri delle proprie entrate alle sudette opere pie. Sicché fra li convertiti e ridotti all'obediencia della sede apostolica si computa che ascendono a 400 milla anime, fra quali tutta la nobiltà, ed ha ridotto i predicanti [fol. 368r] heretici ad arar la terra per poter vivere.

A tante virtù heroiche di questo prelato si spera che la santità di nostro signore n'habbia d'haver riguardo, e sia per compiacersi d'honorarlo della porpora nella prima futura promozione. Che a questo fine le maestà dell'imperadore, delli re de Romani e di Spagna⁴⁰ lo raccomandorno [!] come testimoni de suoi meriti. E che non sia sua beatitudine per aspettar la nomina dell'imperadore, quale o non sarà per adesso, o non harà luogo l'arcivescovo, perché essendo la Germania provincia tanto grande, vengono interessati tutti li precipi dell'imperio, e l'arcivescovo resterebbe a dietro, perché l'Hungheria e provincia separata da quello. Sicché si spera da un tanto gran pontefice, sia per havere in maggior considerazione sì grandi meriti, che l'ordinaria nomina.

S'aggiunge cosa di non poca considerazione, ed è che fra l'arcivescovo e 'l palatino v'è nata una fiera contorsiva della precedenza, onde per la loro poco buona corrispondenza cominciano a patire gl'interessi di quel regno, che è l'antemurale dell'Italia contro il Turco, ed essendo cardinale l'arcivescovo cesserebbono queste gare. Che a punto questo fu il motivo, per lo quale tutti gl'ordini del regno ecclesiastici e secolari supplicorno [!] sua maestà Cesarea, havesse interposta sua autorità appresso sua beatitudine, alla quale per fine s'aggiunge che le buone qualità di questo arcivescovo son tali, ch'ella e l'eccellentissima sua casa non harà creatura più grata, essendo regola trita che dove v'è vera virtù, non può regnare ingratitudine. Al di più si rimette alla scrittura più lunga data al signor cardinale Ghigi.⁴¹

[fol. 368v]

Alla santità di nostro signore. Considerazione sopra la persona e qualità dell'arcivescovo di Strigonia.

20.

Velence, 1654. április 24.

Paulus de Tauris O.F.M. Lippay György esztergomi érsekhez

Csalódottságának ad hangot a primás elmaradt bíborosi kinevezése miatt, és gyakorlati tanácsokkal szolgál a további lépéseket illetően, melyekbe Rómában időzve ő is bekapcsolódik.

(PL AS AR Act. rad., class. X, n. 196, 20. cs., 439–441. fol. – *m.p. orig.; excerpt.*)

Illustrissime ac reverendissime princeps domine, domine gratiosissime
Explicare satis non possum celsitudini vestrae, quam acerbo et amaritudine pleno
animo Labacj adhuc existens intellexerim salutarem illam pariter et sapientissi-

⁴⁰ IV. Ferdinánd és IV. Fülöp.

⁴¹ Fabio Chigi bíboros államtitkár. Lásd az előző, 18. sz. iratot.

mam sacri concilii Tridentini dispositionem circa habendam regnorum, provinciarum et personarum benemeritarum rationem in proxime habita cardinalium promotione admirabunde adeo neglectam esse. Nemo sane hic quoque est, qui eam non miretur. Orarem ego supplex celsitudinem vestram, ut hanc sui praerogationem non apprehenderet, sed quia animi sui magnitudinem eam esse scio, quod maiora etiam superare novit, proinde ea in re facile supersedeo. Et haec quidem causa est, cur ego Romam non propero, ubi tamen illuc venero (quod Deo comite post duas septimanas fiet) conceptum sane permanem tenere non potero. Illud, quod me solatur, est, quod is quoque, qui contra datam celsitudini vestrae fidem nominatus fuerat, pari exitu et rei successu certiore spe sua defraudatus sit. [...] [fol. 440]

Caeterum quoniam audio maiestatem Caesarem⁴² 27 huius Ratisbona certo moturam, si proinde celsitudo vestra suam erga me in noto negotio benignam et clementem intentionem (prouti non dubito) continuat, necessarium foret, ut suae maiestatis resolutio clementissima et simul nominatoria primo quoque tempore sollicitaretur, et Romam ad dominum Fauillam⁴³ dirigeretur, ego namque in Urbe ob ingentem nostrum in Urbe futuram multitudinem ultra medium Iunii perseverare vix potero: rogo proinde celsitudinem vestram supplex, dignetur mihi post harum receptionem una alterave lineola clementer mandare, quid me oporteat facere, num expectare, vel vero tempore praefato ex urbe recedere debeam. [...] [fol. 441]

His me celsitudinis vestrae favoribus et gratiis amplissimis ea, qua par est, submissione etiam atque etiam commendo. Datum Venetys, 24 aprilis 1654.

Illustrissimae celsitudinis vestrae

In casu favorabilis resolutionis suae maiestatis necesse erit etiam ad eminentissimum dominum cardinalem Columnam⁴⁴ eiusdem maiestatis litteras extrahere, ut is negotium proponat et promoveat. Ad dominum Fauillam similiter necessariae celsitudinis vestrae expediendae sunt litterae, virtute quarum suam sanctitatem et eminentissimos assicurare poterit de honesta sustentatione mihi a celsitudine vestra assignata vel assignanda.

humillimus, fidelissimus
et obligatissimus capellanus
fr. Paulus de Tauris

⁴² III. Ferdinánd.

⁴³ Az ekkortájt elhunyt Pietro Giacomo Favilla püspökkari ágens.

⁴⁴ Girolamo Colonna bíboros protektor.

21.

Bécs, 1656. július 2.

III. Ferdinánd VII. Sándor pápához

Saját kezű magánlevelében sürgeti Lippay György esztergomi érsek bíborosi kinevezését.
(ASV Segr. Stato, Germania, vol. 114, fol. 82r–83v – *m.p. orig.*)

†

Beatissimo Padre^a

In tempo di Papa Innocentio decimo, racomandai con racomandatione straordinaria ma efficace, alla dignita Cardinalizia Monsignor Arcivescovo di Strigonia, Prelato degnissimo, tanto per le sue rare qualita et vita, come ancho per li suoi gran meriti [!] verso la chiesa di Dio la Religione Catholica et il Regno d'Vngheria; come sarà ben noto alla Santità Vostra. Li suoi meriti da quel tempo in qua, non sono solamente mancati, ma cresciuti, et vanno crescendo di giorno in giorno, si che meritamente rinnovo adesso le mie istanze con la maggior efficacia che posso, con speranza di conseguirne leffeto quanto Prima. Il che stimerò per effetto del Paterno affetto che Vostra Santità mi porta, et lo ricompensero con ogni figliole osservanza verso la Santità Vostra et la Santa Sede. Mentre prego Iddio la Conservi moltissimi anni per benefi[tio]^b [fol. 82v] di tutta la Christianita. Di Vienna li 2 di Luglio 1656
Di Vostra Santità

Ossequente figlio
Ferdinando

[*m.a.*, fol. 83v]

Sua maestà Cesarea in favore di monsignor arcivescovo di Strigonia

^a Ezen s.k. uralkodói levél közlése kivételesen betűhív, a rövidítések feloldását mindazonáltal külön nem jelölöm. ^b Az eredetiben csupán *'benefi'*, a lap másik oldalán már nem fejezte be a szót.

22.

Ebersdorf, 1672. október 7.

I. Lipót X. Kelemen pápához

Szelepchény György esztergomi érseket diplomáciai és egyházkormányzati érdemei elősorolásával hivatalos jelöltje után második helyen a bíborra ajánlja.
(ASV Segr. Stato, Principi, vol. 98, fol. 463r–464v – *cop.*)

Beatissime [etc.]. Non solemus facile, nisi eos sanctitati vestrae pro consequenda cardinalitia dignitate commendare, quos tum in praecipuis ecclesiasticis dignitatibus constitutos scimus, tum simul etiam de sancta Romana ecclesia benemeritos iudicamus, adeoque hoc decore dignos censemus. Unde est, quod non minus pro consiliario nostro intimo, devoto fideli nobis syncere dilecto, reverendissimo in Christo patre, domino Georgio Szelepcheny archiepiscopo Strigoniensi locique eiusdem comite perpetuo, primate regni Vngariae, legato nato et summo cancella-

rio impensa nostra apud sanctitatem vestram officia omni meliore modo et proprio quidem animi nostri motu interponere decreverimus,^a dum accuratius perpendimus singularem doctrinam, vitae morumque integritatem nec non in propugnanda religione specialem zelum caeterasque eximias virtutes et animi dotes praedicti archiepiscopi Strigoniensis, ac insuper in memoriam revocavimus praeclaram eiusdem fidem et fidelitatem atque laudabilia et gratissima merita, quae iam a triginta quatuor annis continuando augustae domui nostrae et nobis sedulo semper impendit, impendereque non cessat, e quibus quidem memoratis annis viginti duos in cancellariatus nostri Vngarici munere, reliquos vero in diversis aliis muniis et compluribus ablegationibus, ternis [fol. 463v] nimirum ad portam Ottomanicam, binis ad principes Transylvaniae et postlimino ad regnum Poloniae pro salute communis patriae totiusque Christianitatis bono non sine manifestis vitae periculis, nullis parcendo laboribus, curis et fatigiis, syncero et constanti studio infractoque animi robore fideliter et utiliter impendit. Ob quae eius eximia nobis et Christianitati praestita servitia primo quidem ad varios episcopatus, dein ad archiepiscopatum Colocensem, postea vero Strigoniensem a nobis nominatus et per praedecessorem sanctitatis vestrae confirmatus eam in propaganda fide catholica semper adhibuit, et etiamnum adhibet solertiam, ut regnum nostrum Hungariae, quod iam maiore ex parte damnato haeresum errore infectum fuerat, eiusdem assidua divini verbi praedicatione et indefesso labore iterato bona ex parte ad fidem catholicam multarum millenarum animarum lucro reductum sit, et indies semper reducatur. Quae praeclara eius gesta animum nostrum adeo movens, ut in commoda et ornamenta eiusdem promovenda ampliandaque singulari plane cura intendamus, ac proinde nihil nobis acceptius fore existimemus, quam ut illum coetui reverendissimorum cardinalium adscriptum audiamus. Quare sanctitatem vestram pro filiali nostra observantia perquam enixe ac reverenter oratam cupimus, [fol. 464r] dignetur eundem archiepiscopum Strigoniensem, tum ob propria ipsius cumulatissima merita, tum pro paterna sua in nos propensione, id gratiae conferre, ut eum memorata dignitate cardinalitia proxime (salva tamen nostra, in personam comitis à Waldstein⁴⁵ facta nominatione) donatum insignitumque intueri valeamus. Quod inter maiora in nos collata paternae benevolentiae argumenta reponemus, et reciproci grati observantisque animi officii mereri contendemus. De reliquo sanctitatem vestram ecclesiae suae quam diutissime sospitem servari optantes.

Ad summum pontificem
Eberstorffÿ, 7 Octobris 1672.

[fol. 464v]

Copia litterarum Caesarearum ad summum pontificem pro archiepiscopo Strigoniense [!] ad dignitatem cardinalitiam. Eberstorffÿ 7 Octobris 1672.

^a Az 'er' sorközi beszúrás.

⁴⁵ Franz August von Waldstein máltai lovag.

23.

Ebersdorf, 1672. október 7.

I. Lipót Paluzzo Albertoni-Altieri bíboros neposhoz

Kéri, hogy támogassa a Szentatyánál Szelepchény György esztergomi érsek kinevezését,
akit hivatalos jelöltje sérelme nélkül a bíborra ajánlott.

(ASV Segr. Stato, Principi, vol. 98, fol. 462rv; 465rv – orig.)

Leopoldus divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus, Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclauoniae etc. rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae et Wirtembergae, comes Tyrolis et Goritiae etc. reverendissimo in Christo patri, domino Palutio Albertonio, sanctae Romanae ecclesiae tituli basilicae Sanctorum Duodecim Apostolorum presbytero cardinali Alterio, amico nostro carissimo. Salutem ac benevolentiae nostrae affectum. Reverendissime in Christo pater, amice carissime. Ex annexis reverendissimae paternitati vestrae libeat pluribus percipere, quam praegnantibus ex causis quamque impenso filiali studio consiliarium nostrum intimum, reverendissimum in Christo patrem, dominum Georgium Szelepcheny, archiepiscopum Strigoniensem, summi pontificis beatitudini recommendemus, simulque rogemus, ut ipsum collegio praecipuorum ministrorum et cardinalium, salva tamen nostra in personam consilarii nostri intimi, comitis a Waldstein⁴⁶ facta nominatione, cooptari et adnumerari facere dignetur, eo vel maxime fine, ut ulterius quoque cultus Dei et eius sancta religio per regnum nostrum Hungariae opera maioreque dignitate eiusdem archiepiscopi tanto felicius promoveatur. Quo igitur citius ac facilius sua sanctitas in vota nostra condescendat, etiam reverendissimam paternitatem vestram hisce amice duximus requirendam, ut et ipsa convenientibus locis oportuna officia intentius velit interponere. [fol. 462v] Faciet in eo reverendissima paternitas vestra rem nobis apprime gratam, qui eam reciprocis gratificandi officiis data occasione recognituri. Reverendissimae paternitati vestrae diuturnam vitae incolumitatem ex animo precamur. Datum in arce nostra Eberstorffy, septima Octobris, anno millesimo sexcentesimo septuagesimo secundo, regnorum nostrorum Romani decimo quinto, Hungarici decimo octavo, Bohemici vero decimo septimo.

[m.p.]

Leopoldus

Joh. Paul Hochr L.B.

Christophorus D'Abele

[fol. 465v]

Reverendissimo in Christo patri, domino Palutio Albertonio sanctae Romanae ecclesiae tituli basilicae Sanctorum Duodecim Apostolorum presbytero cardinali Alterio, amico nostro carissimo [L.S.]³

³ A pecsétnek csupán a nyomai látszanak.

⁴⁶ Franz August von Waldstein máltai lovag.

24.

Bécs, 1672. október 30.

Szelepcvény György esztergomi érsek Paluzzo Albertoni-Altieri bíboros neposhoz
Kéri bíborosi kinevezése támogatását.

(ASV Segr. Stato, Principi, vol. 98, fol. 466^{rv}; 461^{rv}^a – orig.)

Eminentissimo e reverendissimo signore, patrone colendissimo

Forsi sarà noto anche a vostra eminenza che già altre volte il mio imperatore mi offerì per mezzo de suoi ministri più fidi efficaci raccomandazioni per la promozione al cardinalato, e che io all'ora non v'applicai, come si supposeva, temendo che questa dignità levandomi l'adito di conversare liberamente con la plebe, potesse interrompermi il corso a quella conversione dell'anime, che m'ero prefisso di vedere nel regno d'Vngaria.

Adesso che sua maestà massimamente in queste rivoluzioni vede per mezzo mio hormai conseguita la detta conversione, mentre mediante la divina grazia, quae operata est in me, si sono convertite sin qui tante mille anime, restandovi solo fomentatori del rimanente alcune case potenti, che con la promozione mia a sì autorevole dignità si ridurrebbono in gremio di chiesa santa, e tanto più vi ci s'indurrebbono dal vedere che sua beatitudine operando santamente iuxta mentem concilii benignamente antepone questa a tant'altre nazioni, ha voluto proprio motu non solo per mezzo di molti ministri principali, ma in persona significarmi il desiderio, che ha ch'io comparisca vestito di quella porpora, per conseguire la quale il signore de Waldstein,⁴⁷ avvedutosi che io atteso il motivo sudetto non feci gran caso delle dette raccomandazioni, impiegò tanti intercessori, che importunamente gliene procurarono da sua maestà la nomina. Ond'io prevedendo indubitato l'acquisto di tant'anime, ancorché vecchio hormai di settant'anni, ho accettata volentieri offerta tanto benigna, e baciando humilmente i piedi di nostro signore ricorro al potentissimo patrocinio di vostra eminenza, humilmente supplicando la ad impetrarmi il bramato beneficio dall'infinita bontà della santità [fol. 466^v] sua, e ciò tanto per il motivo accennato della conversione, quanto che, essendosi divulgato questo fatto, s'io non ottenessi l'intento invece di vedere intieramente convertito il regno, sarei aditato quasi favola dai medesimi heretici, che vedendomi in tal guisa mortificato, ne havendo essi maggior contrapeso di me, si renderebbono all'ora tanto più pertinaci nei loro perversissimi progressi.

Del resto, quanto a me, assicuro vostra eminenza che non è per havere mai creatura, nè più ossequiosa, nè più grata, nè più dipendente di me, et adesso per sempre le dedico, e la vita, e quanto io ho al mondo, con speranza che all'avvocato Giani,⁴⁸ mio agente, dal quale si degnerà vostra eminenza di sentire più precisi i miei divotissimi sentimenti, non mancherà modo di rappresentarle la gratitudine, che io sono per dimostrare con veri effetti a beneficio della santa sede, dal che comprenderà

⁴⁷ Franz August von Waldstein máltai lovag.

⁴⁸ Giovanni Giani, Szelepcvény római ágense.

che tutti li miei stenti e tutti i miei fini son sempre stati indirizzati al puro servizio della medesima: e sperando d'essere sollevato a tal grado dall'autorevolissima protezione dell'eminenza vostra, pergo sempre da Dio lunghezza di vita a nostro signore, et a vostra eminenza humilissimamente m'inchino. Vienna, li 30 'Ottobre 1672.

Di vostra eminenza reverendissima

[m.p.]

P.S. le cui sole benignissime et autorevolissime intercessioni ponno consolare la Maestà sua, che tanto la desidera, e me colla bramata grazia per obligarmi a professargliene obbligazioni infinite, et a corrispondere sempre con veri effetti d'ogni dovuta gratitudine

humilissimo, devotissimo et
obligatissimo servitore
Giorgio Szelepchény
arcivescovo di Strigonia m.p.

Eminentissimo signor cardinale Altieri^b

^a Az irat e második, egyébként üres oldala visszafelé hajtva került kötészetre. ^b Az első oldal alján.

25.

Róma, 1672. december 17.

Paluzzo Albertoni-Altieri bíboros nepos Mario Albrizzi bécsi nunciushoz
Utasítást küld Szelepchény György közelmúltbeli császári ajánlása és bíborosi kinevezése
határozott pápai elutasítása tárgyában.
(ASV Segr. Stato, Germania, vol. 35, fol. 290v-291r – reg.)

Al medesimo in foglio a 17 dicembre 1672

Nella passata settimana dal Giani,⁴⁹ agente dell'arcivescovo di Strigonia mi furono presentate tre lettere, cioè una per nostro signore, l'altra per me dell'imperatore⁵⁰ ed una dell'arcivescovo sudetto a me diretta.

Le due prime contengono strettissime raccomandazioni [fol. 291r] di sua maestà Cesarea per la promozione di cotesto prelato come benemerito della casa d'Austria e della religione cattolica in Ungheria, salva la nomina del Vualdestain⁵¹ [!], con l'altra egli stesso si produce e con tali forme, che fanno apparirlo già persuaso e sicuro del successo.

Dal discorso, che ne ha fatto poi il signor cardinal d'Assia⁵² e col signor cardinal Borromeo⁵³ e meco, si è ritratto che sua eminenza havendo forse conosciuta la im-

⁴⁹ Giovanni Giani, Szelepchény római ágense.

⁵⁰ I. Lipót.

⁵¹ Franz August von Waldstein máltai lovag.

⁵² Friedrich von Hessen-Darmstadt bíboros protektor.

⁵³ Federigo Borromeo bíboros államtitkár.

proprietà della domanda, non si fosse perciò caricata di render le lettere. Ma si è affannata molto a ricercar che le risposte fossero amorevoli per dar occasione all'arcivescovo di continuare nella premura e nello studio della conversione delle anime e delle buone opere, che fa in quel regno. Ma qui non si è giudicato a proposito di rispondere, se non con chiarezza, la quale escluda ogni speranza, sì per non ingannare con buone parole sua maestà sopra una cosa, che non si vuol fare, sì per non darle materia d'interpretar le buone parole per promesse.

Si è creduto opportuno ancora di consegnare al Giani le risposte per due ragioni, cioè per non porre [fol. 291v] l'imperadore nella confidenza di parlar con vostra signoria di questa materia, ed autenticare in questo modo che qui non si può far caso di simili uffizi, e per seguitare l'istessa condotta della corte, che ha intrapreso un affare di questa natura senza udirvi sopra il parere di vostra signoria, a cui se ne trasmettono le copie per sua intiera istruzione.

Con questa istessa riflessione non sarà talvolta se non savio consiglio ch'ella non mostri di haverne lume alcuno, perciocché aspettando vostra signoria di essere invitata a rispondere, avrà il vantaggio di far conoscere la stravaganza della richiesta dopo la generosa maniera, con cui ha nostro signore derogato al costume e all'interesse del pontificato per sodisfare ai principi e più particolarmente alla maestà sua, considerata l'età, la scarsezza dei luoghi, la moltitudine degli operari e la necessità della mercede per animare i prelati alle fatiche, al dispendio ed alle perdite, che fanno della salute e delle sostanze nel servizio universale della chiesa. Tuttavia se vostra signoria giudicasse di doversi regolare in altra forma e che per motivi, i quali hora a me non si offeriscono, ella trovasse buono di entrarvi, [fol. 292r] e di pervenire i discorsi, che ne potessero fare i ministri o l'imperatore medesimo, me ne rimetto alla sua purdenza, il cui partito qual sia per essere, per migliore sarà qui approvato.

26.

Bécs, 1673. január 8.

Mario Albrizzi bécsi nuncius Paluzzo Albertoni-Altieri bíboros neposhoz

Beszámol a Szelepechény Györggyel – a primás bíborosi kinevezéséről – folytatott beszélgetéséről.

(ASV Segr. Stato, Germania, vol. 192, fol. 20r-21v – orig.)

Eminentissimo e reverendissimo signore, padrone colendissimo
La raccomandazione dell'imperatore⁵⁴ per il capello a monsignore arcivescovo di Strigonia è molto tempo che va per il tavoliere, e mi fu segretamente comunicata alcuni mesi sono dal commendatore di Waldstein⁵⁵ con qualche apprensione da principio, ma poi con deriso, come uno dei soliti tratti del prencipe di Lobkowitz⁵⁶

⁵⁴ I. Lipót.

⁵⁵ Franz August von Waldstein máltai lovag.

⁵⁶ Wenzel Franz Eusebius Lobkowitz herceg, a Titkos Tanács elnöke.

per dare pastura e prendersene poi beffa con altri, con che dandosi a credere di soddisfare a molti offende tutti, e scredata se medesimo, pensavo io poiché fusse suanita, quando pochi giorni sono mi fu con sommo secreto confidata dall'istesso arcivescovo con richiedermi anche di parere e di aiuto, ma come di cosa non ancora seguita e senza dirmi che se ne fusse già scritto costà.

Io gli dimandai, se questa era una delle ordinarie raccomandazioni, che abusivamente chiamano nominazione, oppure una raccomandazione fuor' d'ordine, perché s'era questa seconda, i meriti di sua signoria illustrissima erano ben' noti, et in particolare stima della corte di Roma, e volentieri si sarebbe posto l'occhio nella sua persona, come in soggetto così benemerito della fede cattolica, se non ostasse la circostanza del tempo per havere la bontà di nostro signore voluto privare se medesimo de capelli per soddisfare alle raccomandazioni anche straordinarie de principi, onde non poteva di meno di rendere il suo dovere anche alla corte, con che l'istanza per sua signoria illustrissima non^a sarebbe stata ricevuta per impropria, nè senza il dovuto applauso, ma per [fol. 20v] poco opportuna, se poi era a titolo di nominazione o per dir meglio raccomandazione ordinaria, esser' certo che sua santità vuole in primo luogo fare la promozione propria, che per il poco numero de capelli vacanti porterà in lungo qualche tempo, a questa succederà quella dei principi, che per la medesima ragione richiederà qualche altro spazio considerabile, dopo la quale tornerà l'altra pontificia, e finalmente la seconda de principi, in cui potrebbe entrare sua signoria illustrissima, che è nominata in secondo luogo, ma per dar tempo alle vacanze non può succedere, se non dopo otto e forse più anni con supporre ogni cosa favorevole a lui, ma in realtà nemmen' questo conto era sicruo, sì perché la santità di nostro signore non si era ancora dichiarato, se la promozione di cardinale di Baden⁵⁷ sia o non sia a conto della futura promozione de principi, con che potrebbe succedere che nella prima non avesse luogo la maestà dell'imperatore per essersi già prevenuto, siccome nemmeno si ammetteva in Roma, nè si era costumata così rigorosa questa pretesa alternativa co' principi, sicché non abbiano tal hora usato i pontefici di fraporre fra quelle de principi due e anche tre delle proprie, onde in ciascuno di questi casi bisognarebbe prolungare il tempo di sopra accennato per tre o quattro anni di più, il che mi pareva poco accomodato all'età di sua signoria illustrissima, che confessa di havere settant'anni (benché realmente ne habbia da settanta quattro incirca).

Restò egli capacissimo del [fol. 21r] mio discorso, ma disse ch'egli credeva che fusse nominazione ordinaria e che in riguardo della fresca età del Waldstein e della sua così grave e de molti servizi da lui prestati alla fede et alla corona voleva credere che sua maestà anteponesse la sua a quella (nel che si vede il povero prelato ingannato). Onde mi chiedea consiglio, come doveva rispondere a sua maestà. Dissi che io quanto a me, dopo il dovuto ringraziamento di così benigna disposizione, haverei risposto che se la maestà sua in riguardo della sua molta età si fusse degnata di anteporlo nell'ordine all'Waldstein, haverebbe con somma riverenza e stima ricevute le grazie della maestà

⁵⁷ Bernhard Gustav von Baden-Durlach fuldai apát, bíboros.

sua, ma quando che no', egli vedeva le disposizioni della corte di Roma in ordine a questo così lunghe che non poteva presumere tanto della sua vita, onde supplicava la maestà sua a commutargli questa grazia in qualche un'altra, di cui fusse più capace.

Gli piacque fuor di modo questa risposta, e me ne ringraziò vivissimamente, anzi essendo andato da lui un mio servitore, con cui egli confida, tornò a fargliene le maggiori espressioni del modo, e come che il conto, che faccio è palpabile e conosciuto qui da tutti, che di lui si^b burlano, ho ben' potuto con una verità così manifesta rompere il disegno di questa corte, che con offerire a quel povero vecchio una cosa impossibile, ha voluto far' cadere tutto l'odio della negativa sopra la corte di Roma, onde io prenderò occasione al suo ritorno d'Vngheria [fol. 21v] d'interpretargli appunto in questo senso la risposta ricevuta da costà, con aggiungere che per buoni rispetti non si stia stimato di dichiararla maggiormente in carta, e siccome io credo che vostra eminenza habbia fatto prudentissimamente a non secondare il consiglio del signore cardinale d'Hassia⁵⁸ di dar' pasture et an[che]^c in speranze questo vecchio, perché dovesse stimarsi poi burlato dalla corte di Roma e non da questa, nel che vi è, chi dubita di qualche fine obliquo in questi ministri, così crederei che secondo il tenore della mia risposta non fusse male il dichiarare anche a bocca all'agente dell'arcivescovo il vero sentimento delle lettere scritte. Et a vostra eminenza faccio humilissima riverenza. Di Vienna, 8 Gennaro 1673.

Di vostra eminenza

[m.p.]

humilissimo, divotissimo
et obligatissimo servitore
M. arcivescovo di Neocesarea

^a A szó sorközi besúrás. ^b A szó sorközi besúrás. ^c Kötészet miatt olvashatatlan.

27.

Róma, 1672. december 18.

X. Kelemen pápa I. Lipóthoz

Kérésének, hogy Szelephény György esztergomi érseket bíborossá nevezze ki,
különféle megfontolásokból nem tud eleget tenni.

(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 70, fol. 274^{rv} – reg.)

Carissimo in Christo filio nostro Leopoldo Hungariae et Bohemiae regi illustri
in Romanorum imperatorem electo

Clemens papa X

Carissime in Christo fili noster salutem etc. Quod praecipuis animi dotibus illustrem, tum eximiis in rem Christianam meritis insignitum archiepiscopum Strigoniensem commendare nobis maiestas tua nuper disertis litteris voluerit, eo sane sen-

⁵⁸ Friedrich von Hessen-Darmstadt bíboros protektor.

su percepimus, quo ad exornandas debita remuneratione virtutes libentissimo ducimur. Sed incommodum prorsus accidit, quod hoc prolixis iam laboribus perfuncto viro suffragium tamdiu distuleris, cum in alios, vel iam dispositis, vel praeventis officiis, reliquum nobis non est, unde eiusmodi nobis satisfacere possimus, qui iamdudum in arcto positi circumspicimus, qua sedis apostolicae servitio insudantes viros egregios condecorare liceat. Communem hanc animi nostri aegritudinem [fol. 274v] maiestatis tuae prudentiae futuram non dubitamus, quia singulari nobis solatio ducimus, quoties re ipsa explicare in te permissum est argumentum pontificiae caritatis. Tibi interim, carissime in Christo fili noster, apostolicam benedictionem amantissime impertimur. Datum Romae ut supra.^a

^a Vagyis a keltezés a regisztrumkötet megelőző iratánál található.

28.

Linz, 1677. január 2.

I. Lipót XI. Ince pápához

Hivatalos jelölése sérelme nélkül kéri Szelepchény György prímás bíborosi kinevezését.
(ŠOBA Bratislava [Pozsony], Arch. Prov. Mar., lad. 60, fasc. 2, n. 2. – orig.)

Beatissime in Christo pater, domine reverendissime, post officiosissimam commendationem filialis observantiae continuum incrementum. Quemadmodum sacram cardinalitiae dignitatis purpuram eum in finem ordinatam esse scimus, ut summum sanctae sedis apostolicae fastigium et auctoritas eo clarius ex eius splendore refulgeat, et summi pontifices tot prudentissimorum suffragiorum assistentia, quot cardinalium vocibus in decernendis rebus gravissimis ecclesiam catholicam eorundem gubernaculo concreditam spectantibus potiantur. Ita piissimi beatitudinis vestrae praedecessores eos praecipue cardinalium numero aggregare consueverunt, quos necessariis ad sublimem hunc honorem pollere qualitatibus dignoverunt, id praeterea velut pro norma observare soliti, ut quoniam paterna eorum utpote Christi vicariorum sollicitudo ad coronas orthodoxae religioni addictas potissimum dirigitur, ita et ad amorem in filios condignis argumentis exhibendum saepenumero eos in cardinalitii honoris evexerunt subsellia, qui memoratarum coronarum interpositione nitebantur. Quod et nos hactenus a defunctis summis pontificibus experti sumus, et sanctitatem pariter vestram illorum secuturam vestigia minime ambigimus. Quare cum modernus regni nostri Hungariae archiepiscopus Strigoniensis, Georgius Szelepcheny, primas dicti regni nostri Hungariae, legatus natus, summus cancellarius consiliariusque noster intimus, et per antelatum regnum nostrum Hungariae in iudiciis locumtenens noster regius praeter insignes animi dotes et praecellentia merita in ecclesiam Dei et rempublicam Christianam aequae ac nos, cum alias semper, tum vero toto serpentis adhuc perniciosae seditio- nis Hungaricae tempore copiosissime collata, beatitudinis vestrae antecessoribus

obnixè a nobis commendatus et pro dignissimo eiusmodi characteris purpurei agnitus sit, ac proinde nobis foret gratissimum, si tali is praerogativa insigniretur. Ea de causa priores nostras instantias repetimus, et beatitudinem vestram ea, qua solemus, filiali observantia impensoque studio reverenter obtestamur, dignetur memorati archiepiscopi, tanquam viri morum gravitate, prudentia et meritis vel maxime conspicui vel huius interventionis nostrae intuitu eam habere rationem, ut eundem sublimi purpuratorum consessui adscriptum proxime intelligere valeamus, salvi tamen nominatione a nobis antehac facta. Quam gratiam velut inter praecipuas a sanctitate vestra nobis exhibendas numeraturi sumus, ita eandem quibusvis filialis reverentiae argumentis agnoscere non deerimus. Coeterum sanctitatem vestram pro maiore ecclesiae suae argumento constantique incolumitate salvam ac sospitem diu multumque servari desiderantes. Datum in civitate nostra Lincÿ, secunda Ianuarii, anno millesimo sexcentesimo septuagesimo septimo, regnorum nostrorum Romani decimo nono, Hungarici vigesimo secundo, Bohemici vero vigesimo primo etc.

Eiusdem sanctitatis vestrae

obsequens filius

[*m.p.*]

Leopoldus

[*a t.*]

Beatissimo in Christo patri, domino Innocentio XI° divina providentia sanctae Romanae ac universalis ecclesiae summo pontifici etc. Domino reverendissimo [*L.S.*]^a

^a Papírfelzetes császári középpecsét.

29.

Linz, 1677. január 5.

Johann Paul Hoher Hofkanzler Szelepchény György esztergomi érsekhez

Tudatja bíborosi ajánlása elkészültét.

(ŠOBA Bratislava [Pozsony], Arch. Prov. Mar., lad. 60, fasc. 2, n. 9. – *m.p. orig.*)

Reverendissime et excellentissime domine,
domine et patrone gratiose etc.

Pro auguriis tam benignis mille grates [!] dico, priora vota mea cordicitus augurans. De caetero in desideratas recommendatias [!] romano pontifici praescribendas non solum consensit augustissimus, sed et hae iam sunt subscriptae. Quibus me submitte commendo. Lyntzÿ, 5 Ianuarii 1677.

Excellentiae vestrae

obligatissimus devotissimus servitor

I.P. Hochr L.B.^a

Ad excellentissimum dominum archiepiscopum Strigoniensem. Poonii

^a *'Liber Baro'*.

30.

Bécs, 1677. július 6.

I. Lipót XI. Ince pápához

Szelepchény György esztergomi érseket fontosabb érdemei elősorolásával és a Trienti Zsinat rendelkezésére hivatkozva a bíborosi méltóságra ajánlja.

(ŠOBA Bratislava [Pozsony], Arch. Prov. Mar., lad. 60, fasc. 2, n. 7. – *cop.*^a)

Beatissime etc. Non solemus facile, nisi eos sanctitati vestrae pro consequenda cardinalitia dignitate commendare, quos tum in praecipuis ecclesiasticis dignitatibus constitutos scimus, tam simul etiam de sancta Romana ecclesia benemeritos iudicamus, adeoque hoc decore dignos censemus. Unde est, quod nonminus pro (: titulus :) domino Georgio Szelepchény archiepiscopo Strigoniensi et primate Hungariae impensa nostra apud sanctitatem vestram officia omni meliore modo et proprii quidem animi nostri motu inter[ponere decreverimus, dum accuratius perpendimus *singularem*] ^b doctrinam, vitae morumque integritatem necnon in propaganda religione singularem zelum coeterasque eximias virtutes et animi dotes praedicti archiepiscopi Strigoniensis, ac insuper in memoriam revocavimus praeclaram eiusdem fidem et fidelitatem atque laudabilia et gratissima merita, quae iam a triginta quatuor annis continuando augustae domui nostrae et nobis sedulo semper impendit, impendereque non cessat, e quibus quidem memoratis annis viginti duos in cancellariatus nostri Hungarici munere, reliquos vero in diversis aliis muniis et compluribus ablegationibus, ternis nimirum ad portam Ottomanicam, binis ad principes Transylvaniae, ac postliminio ad regnum Poloniae pro salute communis patriae totiusque Christianitatis bono non sine manifestis vitae periculis, nullis parcendo laboribus, curis et fatigiis, sincero et constanti studio infractoque animi robore fideliter et utiliter impendit. Ob quae eius eximia, nobis et Christianitati praestita servitia primo quidem ad varios episcopatus, deinde ad archiepiscopatum Colocensem, postea vero ad Strigoniensem a nobis nominatus et per praedecessorem sanctitatis vestrae confirmatus eam in propaganda fide catholica semper adhibuit et etiamnum adhibet solertiam, ut regnum nostrum Hungariae, quod iam maiore ex parte damnato haeresum errore infestum fuerat, eiusdem assidua divini verbi praedicatione et indefesso labore iterato ad fidem catholicam multarum millenarum [fol. rv] animarum lucro reductum sit, et in dies semper reducitur. Quae praeclara eius gesta et consideratio, quantum profectura erit eiusdem promotio quieti nostrae ac fidei catholicae incremento, animum nostrum adeo movent, ut in commoda et ornamenta eiusdem vicissim promovenda amplificandaque plane singulari cura intendamus, ac proinde nihil nobis accpetius fore existimemus, quam ut illum coetui reverendissimorum cardinalium proxime adscriptum audiamus,

maxime cum nobis his in modernis turbulentis et novis ab Oriente periculis fidelitate atque assistentia sua plurimum adsit, atque exinde dignitatem hanc eo melius promereatur. Quare sanctitatem vestram pro filiali nostra observantia instantias nostras pro eodem archiepiscopo beatitudinis vestrae antecessori factas omnino repetentes perquam enixe ac reverenter oratam cupimus, dignetur menti etiam Tridentinae synodi benigne annuendo eundem archiepiscopum Strigoniensem tum ob propria eius cumulatissima merita ac futurum notabile augmentum religionis, tum pro paterna sua in nos propensione id gratiose conferre, ut cum memorata dignitate cardinalitia proxime donatum insignitumque intueri valeamus. Quod inter maiora in nos collata paternae benevolentiae argumenta reponamus, et reciprocis grati observantisque animi officiis mereri contendemus. De reliquo etc. Viennae, 6 Iulii 1677.

Ad summum pontificem

^a E másolat Szelepchény kancelláriájának írása. ^b E szavak másolási hiba folytán hiányoznak. A kiegészítés a 22. sz. irat alapján történt.

31.

Bécs, 1677. július 6.

I. Lipót Carlo Carafa, Carlo Pio di Savoia, Alderano Cybo, Francesco Barberini,

Mario Albrizzi, Giulio Spinola és Decio Azzolini bíboroshoz

Kéri a befolyásos, illetve Habsburg-párti kardinálisokat, így a jelenlegi és a volt bíboros államtitkárt, az egykori bécsi nunciosokat stb., hogy mozdítsák elő a Szentatyánál Szelepchény György esztergomi érsek bíborosi kinevezését.

(ŠOBA Bratislava [Pozsony], Arch. Prov. Mar., lad. 60, fasc. 2, n. 8. – *cop.*^a)

Leopoldus etc.

Ex nostris ad sanctitatem suam litteris reverendissima paternitas vestra fusius intellectura est, quam praegnantibus ex causis quamque impenso filiali studio consiliarium nostrum intimum, reverendisimum in Christo patrem, dominum Georgium Szelepcheny archiepiscopum Strigoniensem summi pontificis beatitudini recommendemus, simulque rogemus, ut ipsum collegio praecipuorum suorum ministrorum et cardinalium cooptari et adnumerari facere dignetur, eo vel maxime fine, ut ulterius quoque cultus Dei et eius sancta religio per regnum nostrum Hungariae opera maioreque dignitate eiusdem archiepiscopi tanto felicius promoveatur, uberiusque ac firmiter stabilietur. Quo igitur citius ac facilius sua sanctitas in vota nostra condescendatur, etiam reverendissimam paternitatem vestram hisce amice duximus requirendam, ut et ipsa convenientibus locis oportuna officia intentius velit interponere. Faciet in eo reverendissima paternitas vestra rem nobis apprime gratam, qui eam reciprocis gratificandi officiis data occasione recognituri reverendissimae paternitati vestrae diuturnae vitae incolumitatem ex animo precamur. Viennae, 6 Iulii 1677.

Ad cardinalem Caraffam – Ad cardinalem Pio – In simili ad cardinalem Cybum – In simili ad cardinalem Barberini – ad cardinalem Alberici – ad cardinalem Spinolam – ad cardinalem Azolini

^a E másolat az osztrák udvari kancellárián készült.

32.

Róma, 1678. július 2.

Carlo Pio di Savoya bíboros protektor I. Lipóthoz

Beszámol Szelephény György esztergomi érsek bíborosi kinevezésének érdekében tett, pontosabban nem tett lépéseiről, majd az ügyben Cybo bíboros államtitkárral folytatott beszélgetéséről. (ÖStA HHStA Geh. Öst. Staatsreg., Fz. 12, Pars 13, n. 1. [Kart. 15.] – *m.p. orig.; excerpt.*)

Sacra Reale Cesarea Maestà

Da monsignor arcivescovo di Strigonia s'è replicato più volte al suo agente⁵⁹ ed anche scritto a me, perché io presenti a sua santità la clementissima di vostra maestà Cesarea, io mi^a sono sempre difeso con le ragioni altre volte pertacte, ma havendomi infine detto che monsignor arcivescovo apprenderebbe per mia cagione non esser cardinale, quando non si dessero le lettere primo della promozione. A questo ho risposto che la mia dilazione è stata per meglio servirlo, ma giacché così brama, io darò le lettere secondo l' suo desiderio, non secondo l' suo vantaggio. Ma perché sento crescere la voce che sia per fare cardinale l' vescovo di Marseglia⁶⁰ nella prima promozione assieme con un Spagnolo, ho stimato necessario entrare in questa materia con il signor cardinal Cibo⁶¹ col titolo delle istanze mi faceva l'arcivescovo di Strigonia che io havevo differito dieci mesi a presentar le clementissime di vostra maestà Cesarea, ma che ora non havevo più suterfugi,^b che però per maggiormente accertare, havevo voluto sentire l' suo prudentissimo parere. Si mostrò informato, nè vi ancone meravigliò, mentre l' signor cardinale Spinola⁶² ne parlò a sua santità molti mesi sono. Disse conveniva presentarle, e che potendo sua santità desiderare di far cardinale l' vescovo di Marseglia, si sarebbe potuto vedere, [*fol. rv*] se li signori Spagnoli havessero sodisfazione, si facesse l'arcivescovo di Strigonia per controperare Marseglia, ch'egli però si protestava. Mi parlava come amico, non come ministro, ne voleva havermi mai fatto questo discorso. Io ringraziai della confidenza e [...] lo supplicavo di dire a sua santità quello vi avveneva in questa proposizione, che io lo informai secondo l' suo desiderio di tutto, quello havevo trattato col signor cardinal Borromeo,⁶³ quando seguì la promozione delli signori cardinal Baden e Bonzi, che

⁵⁹ Giovanni Giani.

⁶⁰ Tussaint du Forbin Janson.

⁶¹ Alderano Cybo bíboros államtitkár.

⁶² Giulio Spinola bíboros, egykori bécsi nuncius.

⁶³ Federigo Borromeo, X. Kelemen bíboros államtitkára.

l'uno e l'altro era nominato,⁶⁴ e così andavano del qui, che se si volevano far cardinali i nominati, non ci era che replicare, se si volevano li raccomandati, conveniva sentire la volenza [!] de precipi, ma che io potevo subito dichiararla, se poi sua santità voleva operare gratificando di moto proprio le nazioni, non doveva prendere alcun nominato o prenderli tutti, e volendo gratificare la nazione Franzese era ragionevole gratificasse anche l'Alemana, quale non haveva di bisogno s'andasse a cercare consensi da Spagnoli, che io lo supplicavo ne non riaprire [fol. 2r] la dolorosa ferità fatta in tempo di Clemente 9, che sarebbe stato la seconda incurabile, che io sentivo per Roma discorsi, che infinitamente mi affligevano che si pensasse a fare due cardinali: uno Spagnolo per fare l' vescovo di Marseglia... [...] ^c [fol. 2v]

Di vostra maestà Cesarea

umilissimo, devotissimo,
obligatissimo servitore
Carlo cardinale Pio

Roma, li 2 luglio 1678.

[m.a., a t.]

Cardinalis Pio ad suam maiestatem de imminenti promotione episcopi Massiliensis et cuiusdam Hispani ad cardinalatum, necnon de discursu a se cum cardinale Cibo hac de re similiter et ratione archiepiscopi Strigoniensis habito.^d

^a Előtte kihúzza: 'non'. ^b A 'sotterfugi(o)' helyett sic! ^c A közel egy oldalnyi hátralévő szöveg az 1670-es évek korábbi eseményeit elemzi. ^d A császári iratok fogalmazványainak szokásos kézírásával.

33•

Bécs, 1678. július 17.

I. Lipót XI. Ince pápához

Szelepcshény György esztergomi érseket érdemeit hangoztatva és a Trienti Zsinat vonatkozó határozatát idézve a bíborosi méltóságra ajánlja.
(ASV Segr. Stato, Principi, vol. 105, fol. 156^v – orig.^a)

Beatissime in Christo pater, domine reverendissime. Post officiosam commendationem, filialis observantiae continuum incrementum. Non solemus facile, nisi eos sanctitati vestrae pro consequenda cardinalitia dignitate commendare, quos tum in praecipuis ecclesiasticis dignitatibus constitutos scimus, tum simul etiam de sancta Romana ecclesia benemeritos iudicamus, adeoque hoc decore dignos censemus. Unde est, quod non minus pro consiliario nostro intimo, devoto fideli nobis syncere dilecto, reverendissimo in Christo patre, domino Georgio Szelepcshény, archiepiscopo Strigoniensi et primate Hungariae impensa nostra apud sanctitatem vestram officia omni meliore modo et proprio quidem animi nostri motu interponere iterato decrevimus, dum accuratius perpendimus singularem doctrinam, vitae morumque

⁶⁴ Pierre du Bonzi toulouse-i érsek és Bernhard Gustav von Baden-Durlach fuldai apát.

integritatem nec non peculiarem in propaganda religione catholica zelum caeterasque eximias virtutes et animi dotes praedicti archiepiscopi Strigoniensis, ac insuper in memoriam revocavimus praeclaram eiusdem fidem et fidelitatem atque laudabilia gratissimaque servitia, quae iam a triginta quatuor annis continuando inclytae domui nostrae Austriacae et nobis sedulo semper praestitit, praestareque non cessat, e quibus quidem memoratis annis viginti duos in cancellariatus nostri Hungarici munere, reliquos vero in diversis aliis muniis et compluribus ablegationibus, ternis nimirum ad portam Ottomanicam, binis ad principem Transylvaniae ac postliminio ad regnum Poloniae pro salute communis patriae totiusque Christianitatis bono, non sine manifestis vitae periculis, nullis parcendo laboribus, curis et fatigiis, sincero et constanti studio infractoque animi robore fideliter et utiliter impendit, ob quae eius eximia in nos atque Christianitatem collata insignia merita primo quidem ad varios episcopatus, demum ad archiepiscopatum Colocensem, postea vero Strigoniensem a nobis nominatus et per praedecessorem sanctitatis vestrae confirmatus eam in propaganda fide catholicae semper adhibuit et etiamnum adhibet solertiam, ut regnum nostrum Hungariae, quod iam maiore ex parte damnato haerensum errore infectum fuerat, eiusdem assidua divini verbi praedicatione et indefesso labore iterato ad fidem catholicam multarum millenarum animarum lucro reductum sit, et indies semper reducatur. Quae praeclara eius gesta et consideratio, quantum profutura sit eiusdem promotio tranquillitati regni ac fidei catholicae incremento, animum nostrum adeo movent, ut in commoda et ornamenta eiusdem vicissim promovenda ampliificandaque singulari plane cura intendamus, ac proinde nihil nobis acceptius fore existimemus, quam ut illum coetui reverendissimorum cardinalium proxime adscriptum audiamus, meaxime cum nobis his in modernis turbulentis et novis ab Oriente scintillantibus periculis fidelitate atque assistentia sua plurimum adsit, atque exinde dignitatem hanc eo melius promereatur. Quare sanctitatem vestram pro filiali nostra observantia instantias nostras pro eodem archiepiscopo beatitudinis vestrae antecessori factas omnino repetentes perquam enixe ac reverenter obtestamur, dignetur menti eitam sanctae Tridentinae synodi paterne annuendo eidem archiepiscopo Strigoniensi, tum ob propria eius cumulatissima merita ac futurum notabile augmentum religionis, tum pro paterna sua in nos pietate in praefato desiderio nostro eum in modum se propitiam benignamque exhibere, ut eum memorata dignitate cardinalitia proxime donatum insignitumque intueri valeamus, quod inter maiora in nos collata paternae benevolentiae argumenta reponemus, et reciprocis grati observantisque animi officiis mereri contendemus. De reliquo sanctitatem vestram diutissime pro ecclesiae suae bono sospitem servari optantes. Datum in civitate nostra Viennae, die decima septima Iulii, anno millesimo sexcentesimo septuagesimo octavo, regnorum nostrorum Romani vigesimo, Hungarici vigesimo quarto, Bohemici vero vigesimo secundo.

Eiusdem sanctitatis vestrae

obsequens filius

[*m.p.*]

Leopoldus

[fol. 156r]

Beatissimo in Christo patri, domino Innocentio undecimo, divina providentia sanctae Romanae ac universalis ecclesiae summo pontifici etc. Domino reverendissimo [L.S.]^b [m.a.] 17 di luglio 1678

^a Az irat szövege gyakorlatilag ugyanaz, mint a 30. sz. forrás esetében. ^b Papírfelzetes császári középpecsét.

34.

Bécs, 1678. július 17.

Egy császári titkos tanácsos Carlo Pio di Savoya bíboros protektorhoz

Tudatja, hogy az udvar első számú bíborosjelöltje továbbra is Waldstein gróf, és hogy Szelephény esztergomi érsek előléptetése csak akkor jöhet szóba, ha Waldstein kinevezése teljesen reménytelennek bizonyul.

(ÖStA HHStA Geh. Öst. Staatsreg., Fz. 12, Pars 13, n. 2. [Kart. 15.] – *conc.*)

Al singnor cardinale Pio

Eminentissimo signore, signore graziosissimo

È capitata alla maestà di Cesare⁶⁵ mio clementissimo padrone la lettera spedita da vostra eminenza sotto li 2 del cadente con stafetta straordinaria, et per mezzo di essa la notizia dell'intenzione di sua santità di far cardinal il signor vescovo di Marseglia⁶⁶ raccomandato dal re di Francia⁶⁷ et uno Spagnuolo alla raccomandazione di Spagna per tener il solito contrappeso tra queste due corone, siccome anche del discorso tenuto dall'eminenza vostra coll'eminentissimo signor cardinale Cibo⁶⁸ in questo proposito con toccare il punto dell'eccellentissimo signore arcivescovo^a di Strigonia. Alla qual lettera d'ordine clementissimo^b di sua maestà occupata per hora in altri negozi per guadagnar tempo rispondo et dico esserle molto aggradevole la prontezza et il zelo particolare di vostra eminenza in portarli [!/]l'accennato avviso, che in vero non è di poca conseguenza, et raccordarsi poi l'eminenza vostra delle raccomandazioni Cesaree dirette sì a sua santità, come ad essa a favore del detto signore arcivescovo, però sempre con quella secreta clausula et condizione che non ne venga pregiudiziato alla nomina fatta dell'eccellentissimo signor conte di Walnstein,⁶⁹ alla quale espressione sua maestà inherisce ancora, et insiste^c che si possa sperare la promozione de' [fol. 17v] nominati dalla corone, non vuole che al signor conte di Walnstein sia fatto pregiudizio alcuno. Ma quando ciò sopra ogni diligenza non fosse da ottenere per questa volta, nè da impedire la promozione de raccomandati et per conseguenza del vescovo di Marseglia e del altro di Spagna,^d in tal caso

⁶⁵ I. Lipót.

⁶⁶ Tussaint du Forbin Janson.

⁶⁷ XIV. Lajos.

⁶⁸ Alderano Cybo bíboros államtitkár.

⁶⁹ Franz August Waldstein máltai lovag.

sua maestà non solo è contenta che l' mentocato signor arcivescovo di Strigonia sia alzato alla porpora, ma desidera anche che a suo nome^e eminenza vostra si compiacesse di fare ogni più premerosa istanza sì appresso la santità sua, come appresso il signor cardinal Cibo, et dove le parerà^f necessario, che sua maestà sii stimata et tenuta del pari con le dette due corone et che^g trovandovi difficoltà et ostacoli, incominciasse^h a parlare suora [!] de' denti [!], rappresentando accertarsi la maestà sua che si haverà uguale considerazione di essa con le scritte due corone, et che non sarebbe per sopportare più un torto simile a quello le fu fatto nella promozione passata, ma diventando al fine il male incurabile, sarebbe costretta a prender altre misure di convenienza,ⁱ mentre le sarebbe un affronto troppo sensibile il vedersi a tal segno vilipesa dalla santa sede, che non habbia riguardo nè all'autorità^j sua Cesarea, nè a sì efficaci offizi passati con sua beatitudine, nè al suo^k sì grande filiale affetto verso la santa sede,^l et dove era di bisogno nè dell'istessa equità della causa.

Si rimette il tutto nella [fol. 2r] rara prudenza et destrezza di vostra eminenza, la quale sopra accommodarsi alla congiuntura et operar per la manutenzione della dignità Cesarea in modo che non^m si dispera del buon effetto. Conⁿ che le faccio per fine profondissima riverenza, rassegnandomi con ogni più dovuto rispetto.

Di vostra eminenza

Vienna, li 17° Luglio 1678.

^a Az 'arci' utólag lett a 'vescovo' elé beszúrva. ^b A szó sorközi beszúrás. ^c A szó lapszéli beszúrás, a szövegből egy szó kihúzásra került. ^d Az utolsó négy szó lapszéli beszúrás, más kéztől. ^e Az utolsó három szó lapszéli beszúrás. ^f A szó sorközi beszúrás, alatta a szövegből egy szó kihúzva. ^g A szó sorközi beszúrás. ^h Előtte ugyanezen szó kihúzva. ⁱ Az utolsó két szó lapszéli beszúrás. ^j Előtte kihúzva 'dall'. ^k A szó a szövegből kihúzott 'filiale' felett áll. ^l A 'beatitudine' utántól e szóig lapszéli beszúrás, más kéztől. ^m Előtte kihúzva 'ci fa sperare'. ⁿ Előtte kihúzva 'et io'. ^o A szám utólag lett beírva a lapszéli beszúrásokat végző másik kéz által.

35.

Bécs, 1678. július 18.

I. Lipót Carlo Pio di Savoya bíboros protektorhoz

Közli, hogy első számú bíborosjelöltje továbbra is Waldstein gróf, és hogy Szelepcvény esztergomi érsek előléptetése csak akkor jöhet szóba, ha Waldstein kinevezése teljesen reménytelennek bizonyul.

(ÖStA HHStA Geh. Öst. Staatsreg., Fz. 12, Pars 13, n. 3. [Kart. 15.] – conc.)

Leopoldus

Epistolam reverendissimae paternitatis vestrae propria manu^a 2.^a labentis mensis Iulii nobis perscriptam et per postam^b extraordinariam transmissam rite accepimus, eaque prolixius edocti sumus de intentione suae beatitudinis episcopum Massiliensem a Galliarum rege cum Hispano quodam a corona illa commendato, ut nimirum aequa lance ambae hae coronae pro more librentur, ad sacram purpuram proxime evehendi, necnon de sermone hac de re a reverendissima paternitate vestra cum reverendissimo cardinali Cibo instituto, et de iis denique, quae occasione

hac circa archiepiscopum Strigoniensem subiunxit, quibus sequentia in secreto reponimus.^c Gratissimam scilicet nobis extitisse promptitudinem zelumque plane singularem^d reverendissimae paternitatis vestrae, quem celeri eiusmodi rei adeo momentosae notificatione exhibuit, e qua verum suum sincerumque erga nos animi affectum atque devotionem abunde colligimus: ad rem autem ipsam progrediendo, meminit reverendissima paternitas vestrae officiorum a nobis tum apud suam sanctitatem, cum etiam apud eandem pro praelibato archiepiscopo Strigoniensi in cardinalium numerum cooptando interpositorum, ea tamen semper secreta conditione ac^e reservato reverendissimae paternitati vestrae seorsim insinuat, ne videlicet ullum nominato a nobis ad purpuram comiti Francisco *[fol. 1v]* Augustino^f Valnstein⁷⁰ irrogetur praeiudicium, cui declarationi nostrae etiamnum similiter innititur, et quousque spes promovendorum nominatorum a coronis supererit,^g memorato comiti neutiquam volumus praeiudicari, ubi vero adhibita omni possibili opera id pro hac vice obtineri nequiret, neque impediri promotio recommendatorum, antefati nempe Marsiliensis episcopi et Hispani nobis quidem non dum comperti valeret, eo casu non modo pari archiepiscopi Strigoniensis tanquam a nobis similiter commendati cum iis duobus promotioni non obsistimus, verum potius a reverendissima paternitate vestra impense contendimus, velit apud suam beatitudinem aequae ac reverendissimum cardinalem Cibum, atque ubi praeterea oportunum aut necessarium esse duxerit, hunc in finem omnem possibilem impendere operam, eoque sua convertere studia, ut par nostri cum suprafatis coronis^h hac in parte ratio habeatur, et si difficultatem quandam nobis seu recommendationi nostrae deferendi in uno alterove reperiret, vehementius negotium premere repraesentareque poterit, confidere nos omnino sanctitatem suam eam, quam pro dictis duabus coronis sollicitae adeo gerere videtur, pro nobis quoque habituram considerationem, recentem nos iniuriae nobis in nupera cardinalium creatione sub pontificatuⁱ Clementis noni illatae^j tenere memoriam, quam *[fol. 2r]* etsi patienti animo tunc pertulerimus, non tamen eius nos esse mentis, ut idem facere modo cogitemus, sed malum ingravescens tandem deventurum incurabile, nosque ad alias resolutiones^k adactum iri, si nos a sancta sede parvi adeo pendere videre oportuerit,^l ut neque auctoritatis nostrae Caesareae, neque officiorum apud sanctitatem suam aliisque congruis locis adhibitorum, neque teneri affectus filialis observantiae, qua sanctam sedem prae aliis hactenus prosecuti sumus,^m nec denique ipsiusmet causae aequitatis ullus prosus respectus aut ratio habeatur. Haec itaque perspectaeⁿ reverendissimae paternitatis vestrae prudentiae et^o dexteritati iuxta gradus praescriptos sedulo^p exequenda committimus, ut exinde^q inconvenientiae caeteroquin metuenda certo certius^r evitentur. Super cuius successu exactam^s relationem a reverendissima paternitate vestra opperimur, eidem interim benevolentiae nostrae Caesareae affectum luculenter testantes.

Vienna, 18^t Iulii 1678.

⁷⁰ Franz August Waldstein máltai lovag.

Ad cardinalem Pium responsio ad eius litteras de 2.^a Iulii 1678 ratione imminētis promotionis episcopi Massiliensis et Hispani cuiusdam ad Cardinalatum et negotii archiepiscopi Strigoniensis circa eundem cardinalatum.

^a A szó sorközi beszúrás más kéztől, alatta kihúzza 'suo pugno'. A 'propria' végződése átirással javítva. ^b A szó sorközi beszúrás más kéztől, alatta kihúzza 'staffettam, uti vulgo nuncupatur'. ^c A szó lapszéli beszúrás. A szövegből kihúzza 'reponere visum nobis est'. ^d A szó sorközi beszúrás. ^e A szó sorközi beszúrás, más kéztől. Alatta kihúzza 'atque'. ^f A szó lapszéli beszúrás. ^g A szó sorközi beszúrás, más kéztől. Alatta kihúzza 'elapsa fuerit'. ^h Előtte a szövegből kihúzza 'duabus'. ⁱ A szó sorközi beszúrás, más kéztől. Alatta egy szó kihúzza. ^j Előtte a szövegből kihúzza 'piissimae reminiscentiae'. ^k A szó sorközi beszúrás, alatta két szó kihúzza. ^l A 'tuerit' sorközi beszúrás, alatta kihúzza 'terit'. ^m A 'prae'-től kezdődően lapszéli beszúrás más kéztől, a szövegből kihúzza 'continuo prosequimur'. ⁿ Előtte kihúzza 'omnia'. ^o A szó sorközi beszúrás, alatta kihúzza 'atque'. ^p A szó lapszéli beszúrás. ^q Az utolsó két szó lapszéli beszúrás más kéztől. A szövegből kihúzza 'et ab eadem in id praesertim solide allaborari desideramus, ut voti nostri uno vel altero ex supradictis modis recto compotes reddamur, atque'. ^r E két szó sorközi beszúrás. ^s A szó lapszéli beszúrás. ^t A szám a javításokat végző idegen kéztől származik.

36.

Bécs, 1678. július 18.

I. Lipót Carlo Pio di Savoya bíboros protektorhoz

Tudatja, hogy a hivatalos levelében foglaltak ellenére minden körülmények között ragaszkodik Waldstein személyéhez, és hogy másvalaki csak ő utána jöhet szóba, akkor, ha a franciák és a spanyolok is előállnak egy-egy nem hivatalos jelölttel.

(ÖStA HHStA Geh. Öst. Staatsreg., Fz. 12, Pars 13, n. 4. [Kart. 15.] – conc.^a)

Verrà alle sue mani una altra mia sotto la spedizione del conte Königsegg,⁷¹ et potrà ben essa giudicare, perché io l'ho fatto correre, ma sappia esser questa la mia vera intenzione, in caso che dalla parte di Francia et Spagna si facesse un altro non nominato, et io dovessi esser escluso, cosa che io mai sopportarei toccandomi troppo al vivo, altrimenti concedo le nomine. S'intende però che l'mio nominato sia incluso, al quale, stimando et amando io molto, non voglio pregiudicare. Lei saprà già maneggiare il tutto con vigore destrezza et secreto per osservar il quale ho fatto scriver questa mia da una mano molto fidata.

[a t.] A sua maiestate Cesarea litteris responsivis ad cardinalem Pium ratione imminētis promotionis episcopi Massigliensis una cum Hispano aliquo ad cardinalatum et similis desiderii archiepiscopi Strigoniensis exaratis propria manu sua subiunctum. Viennae, 18 Iulii 1678.

^a Ugyanazon kéz írása, mint a 34. sz. irat esetében.

⁷¹ Leopold Wilhelm von Königsegg-Rothenfels, a Birodalmi Udvari Tanács elnöke. Talán a 34. sz. irat szerzője is ő, hiszen ugyanaznap Buonvisit intette levelében attól, hogy a császárt ismét mellőzzék Rómában. ASV Segr. Stato, Principi, vol. 105, fol. 157rv. Az ezzel kapcsolatos diplomáciai iratváltások a nuncius és az Államtitkárság között: uo., Germania, vol. 200, fol. 443rv és vol. 198, fol. 57v–58r. 342rv.

37.

Róma, 1678. augusztus 6.

Carlo Pio di Savoya bíboros protektor I. Lipóthoz

Jelenti, hogy az uralkodó sajátkezű, bizalmas záradékával együtt megkapta a bíborosi kinevezések ügyében írt leveleket. Érdemi lépéseket azonban nem kellett tennie, mert a béketárgyalások elhúzódása miatt az új kardinálisok kreálását a pápa elhalasztotta.

(ÖStA HHStA Geh. Öst. Staatsreg., Fz. 12, Pars 13, n. 5. [Kart. 15.] – *m.p. orig.*)

Sacra reale Cesarea maestà

In data delli 18 di Luglio ricevo la clementissima di vostra maestà Cesarea scritta da mano fida e terminata con le preziosissime linee di vostra maestà medesima, alla quale con profondissimo rispetto confesso infinite obbligazioni, suplicandola di credere che userò tutta l'attenzione per renderla puntualmente obedita, ed il segreto sarà inviolabilmente custodito. Può essere che la pace dilatata dia maggior tempo alla promozione, per quello spetta alli precipi, perché qui si crede che succedendo promozione prima della pace non ci entri Marsiglia⁷² nè altri. Si stima parimenti che si porrà prima in posto l' signor Don Livio,⁷³ che sia per seguire. Onde anche per questo capo vi sarà tempo prima, che segua la promozione, di usare altre diligenze, e ben vero che non parlando sua beatitudine con alcuno di questa [fol. 1v] materia, e parlandosi non risponde nulla o parole trovate da non farsi giudizio accertato e pericolosissimo. Ogni giudizio si faccia nella materia, onde per meglio accertare la materia ardisco con profondissimo rispetto supplicare vostra maestà di porre nella sua prudentissima considerazione, se fosse bene ella medesima onerasse la materia parlando a cotesto nunzio sopra li concetti. Corrono per Roma del vescovo di Marsiglia non già mai mostrando di diffidare, ma solo facendo conoscere una resoluta volontà di sostenere le dovute prerogative. Tutto ciò ho ardito di significare, perché conosco che le mie rappresentazioni hanno da ricevere tutti l' vigore dalla sourana autorità di vostra maestà. Felicità la divina bontà la maestà vostra anni Nestorei, perché possa vedere l' novello augusto atto a reggere tutti e dominare imperi, e con profondissimo rispetto mi prostro.

[*m.p.*]

Di vostra maestà Cesarea

umilissimo, divotissimo
et obligatissimo servitore
Carlo cardinale Pio

Roma, li 6 Agosto 1678.

⁷² Tussaint du Forbin Janson.

⁷³ Livio Odescalchi. Bíborosi kinevezésére végül nem került sor.

38.

Róma, 1678. november 5.

XI. Ince pápa I. Lipóthoz

Örömmel fogadta Szelepchény György esztergomi érseket méltató levelét, és minden alkalmat meg fog ragadni arra, hogy kimutassa mindkettejük iránt érzett megbecsülését.
(ÖStA HHStA Geh. Öst. Staatsreg., Fz. 12, Pars 13, n. 6. [Kart. 15.] – *orig.*^a)

Innocentius papa XI

Carissime in Christo fili noster salutem et apostolicam benedictionem. Etsi perspecta nobis iam pridem erant praestantes virtutes ac merita venerabilis fratris Georgy archiepiscopi Strigoniensis, pergratum nihilominus accidit praeclarum testimonium, quod de iisdem dedit ad nos maiestas tua, quod quidem sicut non levem caritati, qua ipsum prosequabamur, cumulum addidit, ita nos excitabit ad omnes occasiones libenter amplectendas, quae declarare possint, quanti illum et maiestatis tuae de eo iudicium faciamus.⁷⁴ Tibique, carissime in Christo fili noster, apostolicam benedictionem amantissime impertimur. Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem, sub annulo piscatoris, die V Novembris MDCLXXVIII, pontificatus nostri anno tertio.

[*m.p.*]

Marius Spinula

^a Ugyanitt megtalálható egykorú másolata is.

39.

Róma, 1686. szeptember 9.

XI. Ince pápa I. Lipóthoz

Értesíti, hogy közbenjárására Kollonich Lipótot más jelöltjeivel együtt bíborossá nevezte ki.
(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 77, fol. 77v–78r – *reg.*^a)

Carissimo in Christo filio nostro Leopoldo Hungariae et Bohemiae regi illustri
in Romanorum imperatorem electo

Innocentius papa XI

Carissime in Christo fili noster etc. Peculiari, uti par erat, [*fol. 78r*] habita ratione officiorum maiestatis tuae, inprimis vero supremi patris luminum ductum secuti in proxime habito secreto consistorio dilectum filium nostrum Leopoldum à Kollonizza in apostolicum senatum cooptavimus. Cum autem ad deferendum ipsi necnon cardinalibus de Kienburg et de Goessen⁷⁵ [!] purpureum birretum [!] dilectum filium Aloysium Cusanum equitem Hierosolymitanum, cubicularium nostrum in

⁷⁴ A Kúria természetesen óvakodott a nyílt kötelezettségvállalástól. Lásd a brève kézbesítésével kapcsolatos diplomáciai levelezést. ASV Segr. Stato, Germania, vol. 198, fol. 65v és 419r.

⁷⁵ Maximilian Gandolf von Kienburg salzburgi érsek és Johann von Goes gurki püspök.

Germaniam allegemus, accurate eidem iniungimus, ut paternae nostrae erga te caritatis magnitudinem magis tibi magisque de Christiana republica indefessis conatibus egregie merenti testatam faciat. Eius itaque verbis, ut plenum in hoc fidem praestes, virumque genere suisquemet praecellentibus dotibus ac praerogativis spectabilem excipias, perbenigne plane cupimus, dum maiestati tuae laeta ac fausta omnia a Deo impense precamur, ac apostolicam benedictionem amantissime impertimur. Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem, sub annulo piscatoris, die nona Septembris MDCLXXXVI, pontificatus nostri anno decimo.^a

^a Ugyanezen tárgyban: ‘*Carissimae in Christo filiae nostrae Eleonorae Magdalенаe Theresiae Hungariae et Bobemiae reginae illustri in Romanorum imperatricem electae*’ (fol. 78v); ‘*Carissimae in Christo filiae nostrae Eleonorae Hungariae et Bobemiae reginae illustri, in Romanorum imperatricem electae viduae*’ (fol. 79r); valamint ‘*Mariae Antoniae archiducissae Austriae, Ducissae Bavariae*’ és Buonvisi nunciusnak (fol. 79v; 79v–80r). A Kienburgnak szóló bréve bevezetője a következő: ‘*Adeo praeclara in celeberrima ista Salisburgensi ecclesia regenda pastoralis vigilantiae zeli ac sollicitudinis documenta edidisti, eiusdem vero ecclesiae late fines egressus publicae in Hungaria causae tam liberaliter adfuisti, ut muneris esse nostri duxerimus illustri aliquo pontificiae benevolentiae testimonio compensare eximia merita, quae tibi in domo Domini comparasti.*’ (fol. 80rv).

40.

Róma, 1686. szeptember 9.

XI. Ince pápa Kollonich Lipót bíboroshoz

Tudatja kinevezését (*sub annulo piscatoris*) a római Anyaszentegyház bíborosává,
és hogy birétumát Luigi Cusani kamarás útján küldi.
(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 77, fol. 81r – reg.)

Dilecto filio nostro Leopoldo Sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali
à Kollonizza

Innoc[entiu]s papa XI

Dilecte fili noster etc. Annuentes, uti par erat, precibus carissimi in Christo filii nostri Leopoldi in imperatorem electi, perspectamque pietatem ac virtutem tuam aequa lance pensantes, in proxime habito secreto consistorio te, dilectum filium nostrum, in sacrum apostolicum senatum cooptavimus, merito confidentes fore, ut tam sublimi in loco constitutus ad catholicae ecclesiae amplificationem et gloriam in dies magis elucescas. A dilecto interim filio Aloysio Cusano equite Hierosolymitano cubiculario nostro praecipuum cardinalitiae dignitatis insigne, purpureum scilicet birretum accipies, minime autem dubitantes, quin libenti prorsus animo excipias ac complectaris virum, genere, virtute nostraque benevolentia abunde commendatum, tibi, dilecte fili noster, apostolicam benedictionem permanenter impertimur. Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem etc., die nona Septembris 1686.

41.

Róma, 1686. szeptember 13.

XI. Ince pápa Kollonich Lipót bíborosnak

Tudatja kinevezését (*in forma brevis*) a római Anyaszentegyház bíborosává,
és hogy birétumát Luigi Cusani kamarás útján küldi.

(ASV Segr. Brev., Reg. Brev., vol. 1767, fol. 116r–117v – reg.^a)

Dilecto filio nostro Leopoldo sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali
à Koloniza nuncupato
Innocentius papa XI

Dilecte fili noster salutem etc. Magnitudo muneris regendae ecclesiae Dei, quod humilitatem nostram sustinere voluit divina providentia, nos stimulat ad eos indagandos adiutores, qui tanto oneri comportando viribus sufficiant et virtutum ornamentis ita praecellant, ut Romanam ecclesiam non mediocriter exornent. Cum itaque nuper de viris egregiis in sacrum venerabilium fratrum nostrorum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium^b collegium cooptandis matura deliberatione cogitarem, te inter ceteros amplissimo ordini adscribere visum est: Tua enim probata pietas et catholicae religionis zelus ac spectata in pastoralis muneris exercitio virtus, prudentia et integritas aliaque eximia coelestis gratiae dona singulari erga nos et sedem apostolicam fidei et devotioni coniuncta te nobis et eidem sedi ita commendarunt, ut nos plane in Domino sperare iuberent ministerium tuum ecclesiae Dei magno usui atque ornamento futurum. Quamobrem non permisit Dominus te diutius in unius ecclesiae regimine versari, sed in speculo totius ecclesiae suae collocari voluit per ministerium humilitatis nostrae. Ad te igitur sanctae Romanae ecclesiae cardinalem creatum sublimis dignitatis huiusmodi unum ex insignibus biretum purpureum per dilectum filium equitem Ludouicum Cusani, cubicularium nostrum mittimus, ut postquam illo reverenter, ut par est, insignitus fueris, huius splendidissimae purpurae nota admoveri te intelligas, te in excelsa sanctae Romanae ecclesiae dignitate constitutum adversus quaecumque pericula sine exceptione interritum atque invictum pro eadem ecclesia stare oportere usque ad preciosam in conspectu Domini sanguinis effusionem. Quem vero ad te mittimus, cum ob rem ipsam, de qua mittitur, tum nostra causa, ut bene libenterque excipias, omnibusque caritatis officiis prosequaris, magnopere cupimus. Volumus autem, ut antequam biretum huiusmodi suscipias, iuramentum [*fol. 116v*] in manibus supradicti equitis Ludouici persolvere illudque manu tua subscriptum ad nos per eundem equitem Ludouicum seu aliam personam quanto citius transmittere, ac summam quingentorum ducatorum auro de camera pro iuribus annuli cardinalitii congregationi de propaganda fide per felicitis recordationis Gregorium papam XV, praedecessorem nostrum applicatis in manibus dicti equitis Ludouici persolvere omnino tenearis. Datum apud Sanctam Mariam Maiorem, 13 Septembris 1686, anno X.^o

[*m.p.*, *fol. 117r*]

Placet B.^c

I.S.^d cardinalis Slussius

[fol. 117v]

Missio bireti cardinalitii

^a Az irat néhány változótól eltekintve egyenszöveg, amely kilenc bíborosnak íródott. Először Küenburg címzése, majd a szöveg következik, utána (fol. 116v) Kollonich címzése a saját részekkel, ez után pedig a többiek. A közlésben Küenburg helyén Kollonichot hozom, a többi címvariánst jelzés nélkül elhagyom. ^b Előtte kihúzza: ‘colleg.’. ^c Azaz ‘Benedictus’, vagyis XI. Ince korábbi (kereszt)nevének kezdőbetűje. ^d Feloldása: ‘Ioannes’.

42.

Róma, 1706. május 17.

XI. Kelemen pápa I. Józsefhez

Közli, hogy Keresztély Ágostot közbenjárására másik jelöltjével együtt bíborossá nevezete ki.
(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 85, fol. 59rv – reg.)

Carissimo in Christo filio nostro Iosepho Hungariae et Bohemiae regi illustri
in Romanorum imperatorem electo
Clemens papa XI

Carissime in Christo fili noster salutem etc. Cum nuper gravissimam deliberationem de augendo, ut res ferebat, sanctae Romanae ecclesiae cardinalium numero animo versaremus [!], nobisque inprimis cordi esset viros eximiis dotibus et singulari virtute praestantes in amplissimum hunc ordinem cooptare, occurrit menti nostrae praeclarum iudicium, quod de se istic apud omnes spectata sua pietate ac zelo excitasse dilectum filium nostrum Christianum Augustum ex ducibus Saxoniae, dilectus item filius noster, Ioannes Philippus sanctae Romanae ecclesiae cardinalis de Lamberg, dum istinc profecturus esset, nobis significaverat diserte testatus eundem rebus potissimum pro catholica religione probe gestis Caesareae domus animos ita sibi devinxisse, ut certe gratius nihil eisdem accidere posset, quam si ille publicum aliquod ac praecipuum tantisque promeritis congruum pontificiae benevolentiae testimonium a nobis assequi mereretur. Quae cum omnino conformarentur veteri ac prorsus egregiae opinioni, quam nos pariter de ipsius dilecti filii nostri Christiani Augusti excelsa virtute fovebamus, decrevimus illum in sanctae Romanae ecclesiae [fol. 59v] collegium referre, id, quod in secreto nostro consistorio hac mane habito Deo dante perfecimus. Quae itaque rationes nobis paulo ante suaserunt gratum maiestati tuae fore consilium, quod inibamus, eadem nos modo impellunt, ut de praefati cardinalis promotione certiolem te facere curemus, non ambigentes, quin nostro desiderio gratificandi tibi et huiusmodi argumento propensae nostrae in te voluntatis filiale tuum studium respondeat, gratulabimur enim effusius laetum hunc eventum, si libenter, ut plane confidimus, perceptum fuisse intelligemus a maiestate tua, cui apostolicam benedictionem amantissime impertimur. Datum Romae apud Sanctum Petrum etc., die 17.ma Maii 1706 etc.

43•

Róma, 1706. május 25.

XI. Kelemen pápa Keresztély Ágost bíboroshoz

Értesíti, hogy bíborossá nevezte ki, és hogy birétumát A. Mosca apát, pápai kamarás útján küldi.
(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 85, fol. 68v–69r – reg.)

Dilecto filio nostro Christiano Augusto sanctae Romanae ecclesiae presbytero
cardinali de Saxonia

Clemens papa XI

Dilecte fili noster salutem etc. Cardinalitiae dignitatis, qua te inexplicabili cordis nostri gaudio nuper auximus, praecipuum insigne purpureum birretum per dilectum filium abbatem Agapitum Mosca cubicularium nostrum ad te deferri voluimus, ut qui propter morum praestantiam cum generis claritate coniunctam est nobis magnopere commendatus, ille ipse pontificiae nostrae benevolentiae sit tibi fidus et intimus interpres. Confidimus autem te vicissim veteris tui in nos studii peculiaris argumenta eidem daturum esse, nihilque hac occasione praetermissurum, [fol. 69r] quod pertineat ad explicandum, plurimi a te fieri locum in amplissimo ecclesiae senatu, ad quem te proveximus et summam caritatem, qua te ex animo complectimur, dilecte fili noster, cui apostolicam benedictionem peramanter impertimur. Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo piscatoris, die vigesima quinta Maii 1706 etc.

44•

Róma, 1746. december 16.

Feljegyzés Miggazi Kristóf pápai audienciájáról

XIV. Benedek pápa közli Miggazi Kristóf rendkívüli követtel a magyar korona bíborosjelölő „jogának” elismerésére, valamint a bécsi udvar és az Apostoli Szentszék egyéb vitás kérdéseinek – lombardiai egyházi javak betöltése, császári *primae preces*, toscaniai egyházpolitika – rendezésére vonatkozó feltételeit, észrevételeit. Eszerint a közvetítést vállaló portugál király a tárgyalások során továbbra sem kerülhető meg, a császárnak és a magyar királynak két különböző személynek kell lennie, s a nominált prelátus – Mario Mellini uditore – után egy újabb, magyar főpap kinevezésére csak a többi érdekelt korona egyetértése, illetőleg a kompenzációról lemondó nyilatkozattétele után kerülhet sor.

(ASV A.A., Arm. I–XVIII, n. 612, fol. 237–277 – cop.)

Nomia cardinali. Regno d’Ungheria

Sostanza d’un discorso tenuto fra il papa e monsignor Migazzi la mattina dei 16
Dicembre 1746

Primo, si è detto liberamente che nulla si vuole dire nè fare, che di tutto non si rechi notizia a sua maestà il re di Portogallo,⁷⁶ che con tanta generosità ha accettato l’impiego di mediatore.

⁷⁶ V. János (1706–1750).

Secondo, rispetto alla promozione si è detto assolutamente che si vuole una dichiarazione di non pretendere cappello a parte, quando il regno d'Ungheria s'unisse nella testa dell'imperadore.

Terzo, che facendosi ora per nomina il consaputo prelado, e chiedendosi per cardinale un Vngaro in altra promozione, ciò non è mai ammissibile, se non quando le altre corone dassetto l'assenso, e promettessero di non pretendere dal papa compenso.

Quarto, non essendo piaciuto il discorso delle pensioni, ed essendosi ritornato [fol. 23v] all'idea delle abbadii nello Stato di Milano, portandoli più l'esempio del re di Sardegna, si è risposto che il ius del re di Sardegna proviene da un indulto di Niccola V conceduto a Felice Amadeo di Savoia,⁷⁷ che coll'aver ceduto al papato aveva restituita la pace alla Chiesa.

E che però l'esempio non quadrava, non essendosi da noi ricevuti, che torsi insoffribili e danni irreparabili.

In ultimo essendosi domandato se compendosi il numero necessario de' capelli vacanti, pensavasi di sospendere quello della nomina della regina, si è risposto che ciò dipendeva da lei medesima, che è lo stesso, che dire dall'esecuzione di quanto si è detto di sopra nel paragrafo secondo e terzo. [fol. 24r]

Avere nostro signore sempre proposto, nonché dato orecchio in dirittura a vari partiti per finire ogni sospensione, amarezza d'animo, e non essere giammai stato aggredito.

Proposta la nomina della regina d'Ungheria averla prontamente accettata, non ostanti le opposizioni e proteste d'altre corone.

Venendo accennato monsignor Mellini per detta nomina esservi sua santità condescesa, sebbene avesse tanti motivi in contrario.

In questo mentre è stato esposto a nostro signore il desiderio della regina d'avere la nomina de benefici di Milano et incontrandosi ostacolo troppo [fol. 24v] grave, pure sua santità si è disposta ad accordare l'indulto per alcune pensioni, e ciò per mera connivenza del suo buon animo, senza che vi sia titolo alcuno, nè alcuna congruenza.

Durante questo discorso si è fatto quanto mai desiderarsi per conto delle primarie preci verso dell'imperatore, è dichino essere questi affari del tutto disparati da quegli della regina, perché gli vanno colà unendo, quando altro torna conto. Si vide questo nella sospensione dell'udienza al nunzio, se prima non accordava quella dell'imperatore, che ha voluto mutato il breve credenziale con [fol. 25r] esprimersi la regina, che doveva prima vedere sodisfatto l'imperatore, da cui non poteva disunirsi.

Avere in questo mentre nostro signore domandato tante volte che si levi il sequestro delle abbadii, e tante volte essendo stato intenzionato, mai si è venuto a termine di questa così giusta sodisfazione di sua santità.

Che sono più di due anni che il re di Portogallo si è fraposto per riunire gli animi, e fosse l'indisposizione di sua maestà Portoghese, o la troppo longa circolazione delle lettere, non si è potuto in ciò avanzare cammino, anzi si era divulgato, nè si sa da [fol. 25v] chi, non aderire sua santità volentieri a questa interposizione, in modo

⁷⁷ IX. (Boldog) Amadeus (1465-1472).

che ha dovuto il papa per obbligo dell'onore suo e della sua gratitudine di mostrare al re di Portogallo questa voce insussistente, ma ha dovuto piuttosto mostrare a sua maestà Portoghese la più intima confidenza, di quanto passava tra questa e la corte di Vienna per capacitare quel re della buona fede verso di sua maestà.

Che con tutto ciò non potrà mai asserirsi, nè da ministri pontifici, nè da qualunque altro che vi sia stato stabilimento alcuno, ma puramente discorsi et proposizioni. Lo stato presente di queste circostanze [fol. 26r] lo da a dividere chiaramente. Non sarebbe dunque giusto, nè confacente all'onesto procedere di sua santità che nei termini presenti di questo negoziato si lasciasse fuori il sudetto re per richiamarlo dopo che le cose fossero concertate, perché allora si avvederebbe sua maestà dell'operato senza sua partecipazione, e si persuderebbe più autenticamente di quello, che aveva prima sospettato, cioè che si volesse trascurare la di lui mediazione.

Attesa dunque quella specie di querela, che in questo proposito fu posta ad esame per riguardo di sua santità [fol. 26v] e che si dice ora rivoltata contro la maestà della regina, parrebbe un procedere più leale quello di mettere il re di Portogallo in confidenza di tutto quello sta sul tapeto per servirsi della di lui amorevolezza, affin' di combinare la diversità di queste alterazioni e provi un termine amichevole. Ciò tanto più dovrebbe incontrare l'approvazione della regina, quanto che dal canto suo e da quello di sua santità si procede con buona fede e retta intenzione. Qui può la santità sua repilogare tutte le maniere più dure del ministero di Vienna, e tutto quello che in [fol. 27r] Toscana sotto nome dell'imperatore si va ammassando contro la santa sede, per far vedere l'afflitta condizione del papa, et il bisogno, che tanto più ha da avere un principe, che s'interessa anche per lui, e gli faccia godere di que' vantaggi, che per quanto sieno giusti, non ha fiducia sua santità di ottenere per suo semplice e proprio riguardo.

45.

Bécs, 1747. január–március körül

Serbelloni bécsi nuncius nyilatkozata a magyar korona bíborosjelöltő „jogának” elismeréséről
 Sebastiao José de Carvalho e Mello, Pombal márkija, a bécsi és a római udvar között közvetítő portugál miniszter nyilatkozatot adott közre, miszerint Bécs azon esetben nem él kettős bíborosajánlási jogával, ha a császári és magyar királyi koronát egyazon személy viseli. Az Államtitkárságtól kapott felhatalmazás alapján Fabrizio Serbelloni nuncius párhuzamosan kijelenti, hogy amennyiben a császári és magyar királyi koronát két külön uralkodó birtokolja, a magyar királyi bíboros-nomináció a koronabíborosok kinevezésekor az e jogot gyakorló más államokéval egyenlő elbírálásban részesül.

(ASV A.A., Arm. I–XVIII, n. 612, fol. 59^{rv} – conc.^a)

Cardinali nomina per l'Ungheria 1746, 47, 48.^b

Minuta di controdi chiarazione da farsi da monsignor nunzio sopra la nomina d'Ungheria al cardinalato
 (approvata)

L'arcivescovo di Patrasso nunzio apostolico in Vienna ricevendo dal signor Caravaglio ministro etc. o dal signor conte ministro etc. munito per l'effetto di cui si

tratta d'una special procura da sua maestà l'imperatrice come regina d'Vngheria⁷⁸ la dichiarazione, che in nome della maestà sua si fa secondo che è stato convenuto di non pretendere alcuna nomina nella promozione, che si chiama delle corone ogni qualvolta che la dignità imperiale e quella d'essere re o regina d'Vngheria venghino ad unirsi in un sol capo, e non sieno disgiunte come nel caso presente. In corrispettività d'una tal dichiarazione anche il detto arcivescovo di Patrasso nunzio apostolico autorizzato parimente dalla santità di nostro signore Benedetto XIV con una [fol. 59v] special lettera di segreteria di stato dichiara che ogni volta che accadesse il caso, in cui si è presentemente che la dignità imperiale e l'altra d'essere re o regina d'Vngheria non si uniscino nella medesima testa o persona, come è stato per lo passato, verrà egualmente ricevuta la nomina nell'istessa maniera e forma, che si pratica presentemente. Etc.

^a Egy másik példánya uo., fol. 69rv: 'Formola della controdiabiazione fatta da monsignor nunzio in Vienna per la nomina d'Ungheria'. ^b Az irat első oldalán, más kézzel, baloldalt a margóra írva.

46.

Róma, 1778. június 6.

VI. Pius pápa Batthyány József bíboros, esztergomi érsekhez

Közli (*in forma brevis*), hogy bíborossá nevezte ki.

(ASV Segr. Brev., Reg. Brev., vol. 4360, fol. 429r–433v – reg.^a)

Dilecto filio nostro Iosepho sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali
Batthyani nuncupato
Pius papa VI.

Dilecte fili noster salutem etc. Magnitudo muneris regendae ecclesiae Dei, quo humilitatem nostram sustinere voluit divina providentia, quotidie nos stimulat ad eos indagandos adiutores, qui tanto oneri comportando viribus sufficient, et virtutum ornamentis ita praecelleant, ut Romanam ecclesiam non mediocriter exornent. Itaque te amplissimo cardinalium ordini duximus adscribendum. Tua enim probata pietas et catholicae religionis zelus ac spectata in pastoralis muneris exercitio virtus, prudentia et integritas aliaque eximia coelestis gratiae dona singulari erga nos et sedem apostolicam fidei et devotioni coniuncta te nobis et eidem sedi ita commendarent, ut nos plane in Domino sperare iuberent ministerium tuum ecclesiae Dei magno usui atque ornamento futurum. Quamobrem non permisit Dominus te diutius in unius ecclesiae tuae Strigonien[is] regimine versari, sed in specula totius ecclesiae tuae voluit collocari per ministerium humilitatis nostrae. Ad te igitur eiusdem sanctae Romanae ecclesiae cardinalium [!] creatum sublimis dignitatis huiusmodi unum ex insignibus biretum purpureum per dilectum filium [fol. 429v] Laurentium Ruspoli cubicularium nostrum mittimus, ut posquam illo

⁷⁸ Mária Terézia (miként az előző iratban is).

reverenter, ut par est, insignitus fueris huius splendidissimae purpurae, potes admoneri, te intelligas te in excelsae sanctae Romanae ecclesiae dignitate constitutum adversus quaecumque pericula sine exceptione interritum atque invictum pro eadem ecclesia stare oportere usque ad pretiosam in conspectu Domini sanguinis effusionem. Quem vero ad te mittimus cum ob rem ipsam, pro qua dimittitur, tum nostra causa, ut benigne libenterque excipias, ominibusque caritatis officiis prosequaris, magnopere cupimus. Volumus autem, ut antequam biretum huiusmodi suscipias, iuramentum a dicto Laurentio exhibendum omnino praestare, illudque manu tua subscriptum per eundem Laurentium seu aliam personam quantocius ad nos transmittere, ac summam quingentorum quadraginta quinque scutorum auri de camera pro iuribus annuli cardinalitii congregationi de propaganda fide per felicis recordationis Gregorium papa XV, praedecessorem nostrum applicatis in manibus memorati Laurentii⁷⁹ persolvendam omnino tenearis. [*m.a.*] Datum L. P. 6 Iunii 1778, anno 4°.

[*m.p., fol. 433r.*]

Placet I.A.^b

I. cardinalis de Comitibus

[*fol. 433v*]

Pro domino cardinali [*!*] de Frankenberg [*m.a.*] solvit 110 missio bireti. Simile pro Domino cardinali Batthyani [*m.a.*] solvit 110. Simile pro domino cardinali de Martiniana [*m.a.*] solvit 110

^a Az irat három bíborosnak írt egyenszöveg. A breve szövege: 429r^v, Batthyány saját részei: 429v–433r. A fol. 430r–432v vonatkozó feljegyzéseket tartalmaz, például fol. 430r: ‘Sotto i 24 di agosto fu scritto da Vienna che ne brevi [...] era occorso un’equivoco: perché si era applicata al signor cardinal Battiani la nomina dell’imperatrice, e al cardinal Frankemberg la nomina dell’imperatore, quale applicazione doveva essere tutta all’opposto. Sotto i 12 di ottobre scrisse con lettera confidenziale monsignor Ruospoli da Vienna che vi è uno sbaglio ne brevi diretti ai due cardinali, la nomina che appartiene ad uno è messa nel breve dell’altro. Si è scritto dalla nunziatura alla segreteria di stato per aver gli altri brevi’. ^b Vagyis ‘Ioannes Angelus’, VI. Pius keresztnéve.

47.

Róma, 1778. június 28.

VI. Pius pápa II. Józsefhez

Tudatja, hogy Batthyány József esztergomi érseket Johann Heinrich von Frankenberg mecheloni (malines-i) érsekkel együtt bíborossá nevezte ki, és ajánlja a birétumukat vivő Ruspoli kamarást.

(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 177, fol. 63v–64v – reg.)

Carissimo in Christo filio nostro Iosepho in Romanorum imperatorem electo
Pius Papa VI

Carissime in Christo fili noster salutem etc. Ut nobis iucundissimum est omnibus uti oportunitatibus testandi tibi confirmandique eximiam erga te paternam carita-

⁷⁹ Az *Annuario Pontificio* elődjének számító *Notizie* számomra elérhető, 1777. 1779. és 1781-es kötetiben nem szerepel a *camerieri segreti* sorában.

tem nostram, ita vicissim certi sumus gratum tibi fore, carissime in Christo fili noster, si tuis invicem erga nos [fol. 64r] pietatis atque amoris officiis respondere possis. Cum igitur dilectus filius Laurentius Ruspoli intimus noster cubicularius deferat isthuc purpureum biretum ad dilectos filios nostros Iohannem Henricum a Frankenberg archiepiscopum Mechliniensem et Iosephum de Batthyan archiepiscopum Strigoniensem, quos cardinalitia dignitate rationem cum utriusque meritum, tum praecipue studiorum tuorum habentes nuper ornavimus, eidem in mandatis dedimus, ut nostro nomine augustam maiestatem tuam adiret, plurimaque salute impertiret, et singularem erga te plenamque officiorum omnium voluntatem nostram tibi, quam potest cumulatissime, declararet ac testaretur. Ac tum minime ambigimus, quin pares maiestatis tuae sint erga nos exiturae benevolentiae significationes, quod praecipue praestitutum te confidimus, si illum ablegatum nostrum omnibus generis animique dotibus praestantem tua benignitate prosequaris, neque indignum putes, quem praecipuis [fol. 64v] humanitatis tuae testimoniis auctum esse et cumlatum velis, praesertim cum singularis in eo emineat in te atque in augustissimam tuam cultus atque observantia. Non leve hoc futurum putamus nostrae apud te commendationis pondus, gratissimoque animo accepturi sumus quidquid benignitatis et gratiae in eundem dilectum filium conferre pro tua humanitate dignaberis. Ac apostolicam benedictionem tibi, carissime in Christo fili noster, amantissime impertimur. Datum Romae apud Sanctum Petrum etc., die 28 Iunii 1778, pontificatus nostri anno quarto.

48.

Róma, 1778. június 28.

VI. Pius pápa Mária Teréziához

Tudatja, hogy közbenjárására és ajánlására Batthyány József esztergomi érseket J.H Frankenberggel együtt bíborossá nevezte ki, és hogy birétumukat Lorenzo Ruspoli pápai kamarás útján küldi.

(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 177, fol. 64v–65v – reg.)

Carissimae in Christo filiae nostrae Mariae Theresiae Hungariae
reginae apostolicae necnon Bohemiae reginae illustri
in Romanorum imperatricem electae viduae

Pius papa VI

Carissima in Christo filia nostra salutem etc. Eas in dilectis [fol. 65r] filiis nostris Jo[ann]e Henrico a Frankenberg archiepiscopo Mechliniensi et Iosepho de Batthyan archiepiscopo Strigoniensi virtutes ac merita eminere cognovimus, ut maximum a nobis postulare praemium viderentur. Proinde illorum rationem habentes utrumque in amplissimum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium collegium cooptavimus, idque tanto etiam libentius fecimus, quod tuis quoque ea in re studiis commendationique nos praeclare satisfacere atque obsequi videremur. Cum vero nunc eisdem mittamus purpureum biretum cardinalitiae dignitatis insigne, idque defe-

ramus munus dilecto filio Laurentio Ruspoli intimo nostro cubiculario, obsecramus apostolicam maiestatem tuam, ut ipsum regii animi tui humanitate excipias, dignumque existimes, quem tua singulari benignitate ac patrocínio prosequaris cum ob ipsius praeclari generis splendorem, tum ob proprias animi ingenique laudes ac praesertim ob eximiam, qua in te tuamque augustam familiam [fol. 65v] est, ex domestico suorum exemplo observantiam. Nos quidem quidquid ipsi per clementiam tuam praestiteris, nobis a te praestitum esse arbitramur, confirmarique tibi magis in dies gaudebimus nostram de tuarum virtutum magnitudine existimationem eamque erga te voluntatem, qua nihil esse cumulatius ac luculentius potest. Atque eius tibi testandae quanto ablegatus noster, quod ipsi praecipue in mandatis dedimus, erit apud te studiosior, tanto maiorem eidem ut adhibeas coniungasque cum tua in eum benevolentia fidem, te vehementer obsecramus. Demum apostolicae maiestati tuae intimo animi nostri sensu aspotolicam benedictionem amantissime impertimur. Datum Romae apud Sanctum Petrum etc., die 28 Iunii 1778, pontificatus nostri anno quarto.³

³ Ruspoli ajánlása Migazzi Kristóf bíboros, bécsi érseknek uo., 66rv: *‘Ablegamus... ut purpureum biretum dilectis filiis nostris Joanni Henrico de Frankenberg archiepiscopo Mechliniensi et Iosepho de Batthyán archiepiscopo Strigoniensi, quos nuper in sacrum cardinalium ordinem collegas tibi adscivimus, eius dignitatis insigne de more deferat’*. Utána a fol. 73r-ig több főhercegnek, főhercegnőnek és bíborosnak szóló brevék találhatók ugyanezen tárgyban.

49.

Róma, 1778. június 28.

VI. Pius pápa Batthyány József bíboros, esztergomi érsekhez

Közli (*sub annulo piscatoris*), hogy J.H. Frankenberggel együtt bíborossá nevezte ki, és hogy bíretumukat Lorenzo Ruspoli pápai kamarás útján küldi.

(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 177, fol. 73v–74r – reg.)

Dilecto filio nostro Iosepho sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali
de Batthyán archiepiscopo Strigoniensi

Pius papa VI

Dilecte fili noster salutem etc. Libentissimo sane animo nuper devenimus ad te in amplissimo cardinalatus loco collocandum, ut dum eum in modum studiorum, quibus te nobis commendavit carissimus in Christo filius noster Iosephus in Romanorum imperatorem electus,⁸⁰ rationem habemus, una etiam publice declararemus, quae nostra sit tuorum meritorum existimatio, quaeque spes fore imposturum, ut virtutum tuarum splendor magis in dies ipsa te nova dignitate ad praeclara

⁸⁰ Batthyány előléptetésére Mária Terézia magyar királyi nominációja nyomán került sor. A breve szövegét tévesen fogalmazták, amiből kisebb diplomáciai bonyodalom is támadt. Végül új pápai iratot kellett kiállítani. Ezt már nem találtam. Vö. a 46. sz. irat filológiai jegyzetét, ahol a problémáról említést tevő szöveg megintcsak pontatlannak tűnik.

quaeque incitante cumuletur. Eiusdem dignitatis insigne, nimirum purpureum biretum nunc ad te mittimus per dilectum filium Laurentium Ruspoli intimum cubicularium nostrum, a teque vehementer petimus, ut tam honorifico a nobis commisso [fol. 74r] munere apud te fungentem eo excipias pleno humanitatis ac benevolentiae animo, quem praeter caeteras causas egregiae etiam ipsius generis animique laudes ac praecipue suus in augustam domum cultus atque observantia suo quodam iure a te debent expectare tibi polliceri. Itaque quod tua ipse sponte facturus in eum sis, ut id nobis futurum esse acceptissimum existimes, maxime tibi cupimus hoc itidem nostrae commendationis officio persuaderi. Demum in paternae caritatis pignus apostolicam benedictionem tibi, dilecte fili noster, peramanter impartimur. Datum Romae etc., 28 Iunii 1778, pontificatus nostri anno quarto.

50.

Róma, 1778. július II.

VI. Pius pápa Batthyány József bíboros, esztergomi érsekhez

Köszöni a Bernardo Giordani kanonok útján ajándékba küldött két képet.

(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 177, fol. 86v–87r – reg.)

Dilecto filio nostro Iosepho sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali
de Batthyán archiepiscopo Strigoniensi

Pius papa VI

Dilecte fili noster salutem etc. Etsi quo te studio ac de tuis virtutibus iudicio ad cardinalatus dignitatem evexerimus, ex aliis nostris ad te litteris cognosces, quibus dilectum filium Laurentium Ruspoli intimum nostrum cubicularium ad te a nobis cum purpureo bireto profectum tibi commendavimus, tamen hanc ipsam voluntatem in te nostram plurima cum iucunditate tibi declaramus augeri maiorem in modum cumularique maximis tui in nos gratissimi animi officiis, quae tui primum duarum excellenti artificio perfectarum tabularum muneris per dilectum filium canonicum Giordani⁸¹ ad nos delati, tum luculentissimo tuarum litterarum [fol. 87r] testimonio nobiscum peregisti. Nos quidem tanto nunc magis gaudemus datum nobis iam esse locum huius, quo te dignissimum iam pridem iudicavimus tibi deferendi honoris, et nova ac maiora a nobis tibi pro dignitatis tuae amplitudine exercendae virtutis spatia esse patefacta. Ad amplificandum hunc nostrae iucunditatis sensum accedit egregium augustissimae Austriacae domus in te studium ac nostrae de te ornando voluntati ita consentaneum, ut delata hac tuae laudi debita dignitate illi nos una gratificari illamque demereri plurimum potuisse laetemur. Ex hoc praeclaro illius erga te animo expeditiores paratioresque tibi, dilecte fili noster, esse po-

⁸¹ Bernardo Giordani Paolo és Bartolomeo Pintopoloni mellett Batthyány egyik római ágense volt. Jelentései: PL Archivum Novum, Batthyány József primás iratai, Protocollum primum (2A), Acta intraneorum (9. tétel), n. 816–1307 jelzet alatt, *passim*.

terunt opportunitates ac rationes, quarum cupidissimum te esse profiteris, grati tui nobis atque ecclesiae devinctissimi declarandi animi, atque inde uberrimos tui amoris ac filialis in sanctam hanc sedem obsequii fructus nunquam defuturos [fol. 87v] confidimus. Maximas hunc in modum amplificandae nostrae summae in te benevolentiae causas dederis et rebus in omnibus, quae a nobis proficisci in te poterunt, huius pontificiae caritatis tibi magis in dies confirmandae. Demum iucundissimum nobis fuisse egregium a te profectum munus et plurimas a nobis propterea tibi gratias agi et his testamur litteris nostris et memoratus canonicus Giordani ad te diligentissime, prout ipsi mandavimus, perscripserit. Eundem iam pridem nobis suo merito carum tua nunc tuorumque negotiorum causa multo cariorem acceptioremque fore pollicemur. Ac in nostrae singularis paternae erga te caritatis pignus coelestium beneficiorum auspicem apostolicam benedictionem tibi, dilecte fili noster, tuoque universo gregi peramanter impertimur. Datum Romae etc., die 11 Iulii 1778, pontificatus nostri anno quarto.

51.

Róma, 1828. december 15.

XII. Leó pápa Rudnay Sándor bíboros, esztergomi érsekhez

Tudatja (in forma brevis) bíborosi kinevezését.

(ASV Segr. Brev., Reg. Brev., vol. 4790, fol. 76rv-78rv – reg.^a)

Dilecto filio nostro Alexandro sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali
Rudna-Diveck-Uifalu nuncupato, archiepiscopo Strigoniensi
Leo papa XII

Dilecte fili noster salutem etc. Inter multiplices gravissimasque iniuncti nobis divinitus apostolatus curas, quas pro Christi ecclesia iugiter sustinemus, illa nos prae ceteris sollicitat, ut venerabilium fratrum nostrorum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium collegium, sedis beati Petri et universae ecclesiae senatus amplissimis iis praefulgeat viris, quos tam sublimis desiderat gradus, et sacrorum canonum decreta requirunt. Quamobrem te amplissimo huic ordini adscribere visum est, tua enim probata pietas, doctrina, prudentia et catholicae religionis zelus aliarumque virtutum merita singulari erga nos et apostolicam sedem devotioni coniuncta et in regenda archiepiscopali ecclesia Strigonien[si] spectata fides et industria te nobis et dictae sedi commendarunt ita, ut nos in Domino sperare iuberent ministerium tuum ecclesiae Dei magno usui et [fol. 76v] ornamento futurum. Ad te igitur eiusdem sanctae Romanae Ecclesiae cardinalem creatum sublimis dignitatis huiusmodi unum ex insignibus biretum, scilicet purpureum per dilectum filium Dominicum Luciardi⁸² intimum cubicularium nostrum ac Viennensi nuntiaturae addictum

⁸² Vö. *Notizie per l'anno M.D.CCC.XXVIII. dedicate all'Emo e Rmo principe il signor cardinale Giacomo Giustiniani... vescovo d'Imola*, Roma s.d., 217.

mittimus, et postquam eo bireto reverenter, uti par est, fueris insignitus, hac splendidissimae purpurae nota admoneri te intelligas in ecclesiastica sanctae Romanae ecclesiae dignitate te constitutum adversus quaecumque pericula sine exceptione imperterritum atque invictum pro eadem ecclesia stare oportere usque ad pretiosam in conspectu Domini sanguinis effusionem. Quem vero ad te mittimus, quum ob rem ipsam, ob quam mittitur, tum nostra causa, ut benigne libenterque recipias omnibusque consuetis officiis prosequaris, magnopere cupimus. Volumus autem, ut antequam biretum huiusmodi suscipias, iuramentum a dicto Dominico [fol. 78r] tibi exhibendum omnino praestare, illudque manu tua subscriptum ad nos per eundem seu per aliam personam transmittere tenearis. Datum [apud]^b Sanctum Petrum, 15 Decembris 1828, anno sexto.

Pro Alexandro Rudna-Divek-Uifalu sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali.

[m.p.]

Placet H.^c

Th[omas] card. Bernettus pro-secr.

[fol. 78v]

Pro Alexandro Rudna-Divek-Uifalu presbytero cardinali et archiepiscopo Strigoniensi. Missio Bireti. [m.a.] Solvit 110. [m.a.] Tassa esatta il di 18 maggio 1829.

^a Fol. 77r a következő szöveg található: 'Dalla segreteria di stato 1° dicembre 1828. Monsignor sostituto della segreteria de' brevi. La santità di nostro signore si è degnata destinare monsignor Domenico Lucciardi suo cameriere segreto soprannumerario, addetto alla nunziatura di Vienna in ablegato apostolico per presentare la berretta cardinalizia a monsignor Rudna-Divek-Ujfalú arcivescovo di Strigonia, primate di Ungheria che verrà pubblicato cardinale nel prossimo concistoro segreto, il quale avrà luogo circa la metà del corrente. Se ne porge l'avviso a monsignor sostituto della segreteria de' brevi, perché si compiaccia ordinare la spedizione del solito breve missivo, e quindi rimetterlo alla segreteria di stato per inviarsi al suo destino [m.p.] T[homas] cardinalis Bernettus.'^b A rövidített záradékban külön nincsen kiírva. ^c 'Hannibal', XII. Leó világi neve.

52.

Róma, 1828. december 16.

XII. Leó pápa Rudnay Sándor bíboros, esztergomi érsekhez

Tudatja (sub annulo piscatoris) bíborosi kinevezését, és hogy birétumát

Domenico Luciardi pápai titkos kamarás juttatja el hozzá.

(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 255, fol. 94v–95r – reg.)

Dilecto filio nostro Alexandro sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali

Rudnay et Divek Ujfalú, Archiepiscopo Strigoniensi, Hungariae primati

Leo papa XII

Dilecte fili noster salutem etc. Dilectum Filium Dominicum Luciardi intimum cubicularium nostrum delegimus, ut tibi nuper conlatae dignitatis insigne purpureum biretum ad te nostro nomine deferat. In illo reddendo tibi luculenter idem declarabit singulares nostros paternae erga te benevolentiae sensus, tibi que palam

faciet, quantus ex hoc ipso [fol. 95r] honoris tui gradu laetitia fructus est a nobis perceptus, cum nulla maiore iucunditate perfruamur, quam cum huius sanctae sedis beneficiis ac praemiis eos augemus, quos iisdem dignissimos iudicavimus. Interim ut eundem ablegatum nostrum honorifice benigneque excipias hominemque ingenii et animi dotibus ornatum tua benevolentia ac humanitate prosequaris, a te magnopere petimus, idque etiam pro filiali tuo in nos studio nobis maxime pollicemur et apostolicam benedictionem tibi, dilecte fili noster, ex intimo cordis depromptam peramanter impertimus. Datum Romae, die 16 Decembris 1828, pontificatus nostri anno sexto.

53.

Róma, 1828. december 16.

XII. Leó pápa I. Ferenchez

Közli Rudnay Sándor esztergomi érsek bíborosi kinevezését, és ajánlja a birétumát vivót Domenico Luciardi pápai titkos kamarást.
(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 255, fol. 95v–96r – reg.^a)

Carissimo in Christo filio nostro Francisco Austriae imperatori, Hungariae regi apostolico et Bohemiae regi illustri

Leo papa XII

Carissime etc. Ut praeclara virtutum merita dilecti filii nostri Alexandri Rudnay et Diveck Ujfalu archiepiscopi Strigoniensis, Hungariae primatis luculento nostrae comprobationis ac laudis testimonio ornaremus, eundem in sacrum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium collegium nuper cooptavimus. At nunc dilectum filium Dominicum Luciardi nostrum intimum cubicularium ad eidem de more deferendum [fol. 96r] purpureum biretum cardinalitiae dignitatis insigne ablegamus, quem quidem isto munere propter eius ingenii animique dotes dignissimum iudicavimus. Tanto magis igitur a Caesarea maiestate tua petimus atque precamur, ut eundem etiam tua humanitate ac clementia dignum existimes, benigneque excipias eximiae nostrae paternae caritatis officia omnia imperiali ac regiae maiestati tuae deferenti, quod ei praecipue damus in mandatis. Demum apostolicam benedictionem tibi, carissime in Christo fili noster, ex intimo cordis depromptam amantissime impertimur. Datum Romae, die 16 Decembris 1828, pontificatus nostri anno sexto.

^a Ugyanezen tárgyban uo., fol. 96v–97r: ‘Dilectissimo in Christo filio nostro Iosepho Antonio archiduci Austriae, principi palatino Hungariae’; fol. 97v–98r: ‘Dilecto filio nobili viro Clementi Victori principi de Metternich.’

54.

Róma, 1853. március 7.

IX. Pius pápa Scitovszky János bíboros, esztergomi érsekhez

Tudatja (*in forma brevis*) bíborosi kinevezését.(ASV Segr. Brev., Reg. Brev., vol. 5608, fol. 173^v–176^v – reg.^a)

Dilecto filio nostro Ioanni sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali
Scitowski
Pius papa IX

Dilecte fili noster. In apostolicae sedis fastigio divina miserente clementia meritis licet imparibus constituti deque catholicae ecclesiae bono vehementer solliciti [!] illud in primis curamus, ut collegium venerabilium fratrum nostrorum sanctae ecclesiae Romanae cardinalium amplissimis refulgeat viris, prout splendidissimi huius ordinis dignitas ac munus efflagitat. Hinc te in eundem ordinem adscribendum censuimus, quippe egregia tua pietas, doctrina, catholicae fidei zelus aliaeque virtutes, quibus commendaris, nos in eam spem adducunt, fore ut ministerium [fol. 173^v] ecclesiae Dei magno sit et usui et ornameto.

Ad te igitur sanctae ecclesiae Romanae cardinalem creatum sublimis huius dignitatis unum ex insignibus biretum, scilicet purpureum per dilectum filium Iosephum Contini,⁸³ cubicularium nostrum supra numerum mittimus, ut postquam illo reverenter fueris insignitus, huius splendidissimae purpurae nota admoneri te intelligas in cardinalitia dignitate constitutum adversus quaeque pericula interritum et invictum pro ecclesia Dei stare oportere usque ad pretiosam in conspectu Domini sanguinis effusionem. Quem vero ad te mittimus, tum ob rem ipsam, quae mittitur, tum nostra causa, ut benigne excipias, omnibusque prosequaris officiis magnopere [fol. 176^r] optamus. Volumus autem, ut antequam biretum ipsum accipias, iuramentum a dicto Iosepho Contini tibi exhibendum omnino praestare illudque manu tua subscriptum ad nos sive per eundem, sive per aliam personam mittere tenearis. Datum [apud]^b Sanctum Petrum, 7 Martii 1853, pontificatus anno septimo.

Missio bireti cardinalitiae in forma consueta.

[*m.a.*]

Placet I.M.^c

[*m.a.*]

Pro domino cardinale Lambruschini⁸⁴
G.B. Brancaleoni Castellani substitutus⁸⁵

[fol. 176^v]

⁸³ Vö. *Notizie per l'anno MDCCCLIII dedicate all'eminentissimo e reverendissimo principe il signor cardinale Luigi Vannicelli-Casoni arcivescovo di Ferrara. Con appendice*, Roma 1853, 286.

⁸⁴ Luigi Lambruschini bíboros prefektus.

⁸⁵ Vö. *Notizie per l'anno MDCCCLIII*, 305.

Missio bireti cardinalitiae in forma consueta. Similis pro domino cardinali Scitowski N° 435 60:80 solvit

^a Egyenszöveg, Scitovszkyé fol. 176r: Fol. 174rv a következő *biglietto* található: ‘*Dalla segreteria di stato 7 marzo 1853. La santità di nostro signore si è degnata di destinare in qualità di ablegati apostolici a fine di presentare la berretta cardinalizia ai novelli porporati [...] e Giuseppe Contini, destinando [...] per monsignor Giovanni Scitovski arcivescovo di Strigonia, primate d’Ungheria. Si reca quindi ciò a notizia del signor cardinale segretario de brevi, perché si compiaccia di fare apparecchiare gli analoghi brevi missivi per sudetti monsignori. Il cardinal Antonelli*’.^{86b} A rövidített záradékban külön nincsen kiírva. ^c ‘*Ioannes Maria*’, IX. Pius nevének kezdőbetűi.

55•

Róma, 1853. március 10.

IX. Pius pápa I. Ferenc Józsefhez

Közli Scitovszky János esztergomi érsek bíborosi kinevezését, és ajánlja a bíréumát vivő Giuseppe Contini pápai titkos kamarást.
(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 268, fol. 89v–90r – reg.^a)

Carissimo in Christo filio nostro Francisco Iosepho Austriae imperatori,
Hungariae regi apostolico et Bohemiae regi illustri
Pius papa IX

Carissime in Christo fili noster salutem et apostolicam benedictionem. Libentissimo prorsus animo gratificati sumus imperiali et regiae maiestati tuae, ut dilectum filium nostrum Ioannem [fol. 90r] Scitowski archiepiscopum Strigoniensem in sacrum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium collegium cooptaremus ac plane non dubitamus, quin haec etiam eximiae nostrae pontificiae in te voluntatis significatio tibi acceptissima sit futura. Nunc actionem hanc nostram de illo ornando complentes, eidem mittimus purpureum birretum per dilectum filium Iosephum Contini, intimum nostrum cubicularium, virum generis nobilitate et praeclaris animi dotibus ornatum, quem hoc munere dignum existimamus.

Quidquid autem in illum conferens benignitatis et clementiae tuae nostra quoque causa id collatum esse arbitrabitur. Eumdem illam etiam suis muneris partem obiturum confidimus, quam ipsi praecipuae mandamus, ut cumulatissimos scilicet paternae nostrae [fol. 90v] caritatis sensus luculentissime confirmet tibi, carissime in Christo fili noster, cui apostolicam benedictionem cum omnis verae felicitatis voto coniunctam amantissime impertimur. Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo piscatoris, die 10 Martii anno 1853, pontificatus nostri anno septimo.

Lucas Pacifici⁸⁷

^a Fol. 90v–91r: ‘*Dilecto filio nobili viro comiti Buol-Schanenstein [!] Caesareae ac apostolicae maiestatis externarum relationum ministro.*’

⁸⁶ Giacomo Antonelli bíboros államtitkár.

⁸⁷ IX. Pius brévetitkárára lásd *Notizie per l’anno MDCCCLIII*, i.m. A következő iratot is ő fogalmazta.

56.

Róma, 1853. március 10.

IX. Pius pápa Scitovszky János bíboros, esztergomi érsekhez
Értesíti (*sub annulo piscatoris*) bíborosi kinevezéséről, s hogy birétumát

Giuseppe Contini pápai titkos kamarás útján küldi.

(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 268, fol. 91v–92r – reg.)

Dilecto filio nostro Ioanni sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali
Scitowski archiepiscopo Strigoniensi
Pius papa IX

Dilecte fili noster salutem et apostolicam benedictionem. Cum ob egregia tua in ecclesiam merita te, dilecte fili noster, cardinalitia dignitate quam libentissime orandum esse duxerimus, dilecto filio Iosepho Contini intimo cubiculario nostro commisimus, ut ad te purpureum birretum insigne cardinalatus deferat. Ab eo, quem isthuc mittimus, luculenta accipies testimonia cum amoris et existimationis, tum mirificae illius voluptatis, quam in memorato honore tibi deferendo sumus experti. Quamvis supervacaneum existimemus commendare tibi hominem genere genere [!] et animi dotibus [fol. 92r] praestantem, quem scimus ipso ablegationis, quo fungitur munere satis ad te commendatum accedere, tamen pro praecipua nostra in ipsum benevolentia omni eum studio commendamus humanitati tuae, tibi que persuasum volumus nos, quidquid nostra causa ei tribues, id nobis tributum esse arbitratos. Demum te, dilecte fili noster, complectimur et apostolicam benedictionem tibi peramanter impertimur. Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo piscatoris, die 10 Martii anno 1853, pontificatus nostri anno septimo.

57.

Róma, 1873. december 22.

IX. Pius pápa Simor János bíboros, esztergomi érsekhez
Közli (*sub annulo piscatoris*) bíborosi kinevezését, s hogy birétumát

Mario Mocenni pápai titkos kamarás útján küldi.

(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 283, n. 372/1873 (fol. 211v/1873) – reg.)⁸⁸

Dilecto filio nostro Ioanni sanctae Romanae ecclesiae cardinali Simor
archiepiscopo Strigoniensi

Dilecte fili noster salutem etc. Novo certe indigemus auxilio, dilecte fili noster, in hac tanta rerum ecclesiae difficultate. Illud itaque ab opera tua sperantes te in sena-

⁸⁸ *In forma brevis* (1873. dec. 22.) Simornak csaknem azonos szöveggel, mint Scitovszkynak. ASV Segr. Brev., Reg. Brev., vol. 5541, fol. 357r–359v. Fol. 360rv a következő államtitkársági *biglietto* található: „*Dalla segreteria di stato 18 Dicembre 1873. La santità di nostro signore si è degnata destinare i seguenti suoi camerieri segreti sopra numerarii a presentare in qualità di ablegati apostolici la berretta cardinalizia agli infrascritti prelati che verranno promossi alla sacra porpora nell'imminente concistoro segreto [...] monsignor Mario Mocenni a monsignor Giovanni Simor arcivescovo di Strigonia [...]*”.

tum nostrum adlegimus, et cardinalitia dignitate decoravimus. Eius vero insignia tibi tradenda commisimus dilecto filio Mario Mocenni⁸⁹ intimo cubiculario nostro, quem generis honestas [!] et egregiae animi dotes nobili hoc munere dignum commendabunt. Eum a te perhumaniter exceptum iri non ambigimus, quippe qui voveris acceptissima nobis habenda esse benevolentiae testimonia, quae ipsi adhibueris. Interim vero te caritate complectentes apostolicam benedictionem tibi, dilecte fili noster, totique gregi tuo peramanter impartimus. Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo piscatoris, die 22 Decembris anno 1873, pontificatus nostri anno vigesimo octavo.

⁸⁹ Fol. 211r: ‘*Dilecto filio nobili viro comiti I. Andrassy Caesareae apostolicae maiestatis exterarum relationum ministro. (Eodem exemplo cambiato il nome del cardinale in Ioannem Simor archiepiscopum Strigoniensem...)*’. Fol. 209v–210r: ‘*Carissimo in Christo filio nostro Francisco Iosepho Austriae imperatori Hungariae regi illustri. (Eodem exemplo cambiato il nome del cardinale in Ioannem Simor archiepiscopum Strigoniensem...)*’. A herceg-prímás nevét a salzburgi érsek nevének helyére írták.

58.

Róma, 1893. január 16.

XIII. Leó pápa Vaszary Kolos bíboros, esztergomi érsekhez
Tudatja (sub annulo piscatoris) bíborosi kinevezését, s hogy biréumát
Joseph Wilpert pápai titkos kamarás útján küldi.
(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 292, n. 7/1893 – reg.)⁹⁰

Dilecto filio nostro Claudio sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali
Vaszary archiepiscopo Strigoniensi
Leo papa XIII

Dilecte fili noster salutem etc. Honestum munus afferendi tibi purpureum biretum insigne cardinalitiae dignitatis, qua te hodie ornavimus, creditum fuit a nobis dilecto filio Iosepho Wilpert intimo cubiculario nostro,⁹¹ quem praestantem nosces pluribus ac praeclaris animi dotibus. Quum tuam erga nos observantiam compertam haberemus, haud opus esse ducimus commendatione nostra, qua maiorem apud te gratiam ineat, quum ablegati nostri nomen et dignitas satis illi humanitatis tuae conciliet officia. Quare haud ambigimus, quin ea, prout res tulerit, ultro sis praestiturus, quemadmodum nec dubitamus, quin novus tibi collatus honor novos etiam stimulos admoveat, ut praeclaris in ecclesiam meritis, quorum causa te in nostrum senatum adlegimus, alia atque alia contendas adicere ad gloriam Dei et

⁸⁹ Vö. *La gerarchia cattolica e la famiglia pontificia per l'anno 1873*, Roma 1873, 464.

⁹⁰ Ugyanaznap *in forma brevis* Vaszarynak csaknem azonos szöveggel, mint Scitovszkynak és Simornak. ASV Segr. Brev. Reg. Brev., vol. 5929, fol. 424r–425v. Fol. 427rv: ‘*Dalla segreteria di Stato Gennaio 1893. Msgr. Giuseppe Wilpert a monsignor Claudio Vaszary Arcivescovo di Gran'*’.

⁹¹ Tisztségét 1891 febr. 23-án kapta, s lett a *famiglia pontificia* tagja. *La gerarchia cattolica. La famiglia e la capella pontificie per l'anno 1893. Con appendice*, Roma 1893, 522.

huius apostolicae sedis praesidium et decus. Paternae interea nostrae caritatis testem, apostolicam benedictionem tibi, dilecte fili noster, clero et fidelibus tuae vigilantiae commissis peramanter impertimus. Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo piscatoris, die XVI Ianuarii anno MDCCCXCIII, pontificatus nostri decimo quinto.

Alexander Volpini

59.

Róma, 1893. január 16.

XIII. Leó pápa I. Ferenc Józsefhez

Értesíti Vaszary Kolos esztergomi érsek bíborosi kinevezéséről, és ajánlja a birétumot vivő Joseph Wilpert pápai titkos kamarást.
(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 292, n. 8/1893 – reg.³)

Carissimo in Christo filio nostro Francisco Iosepho Austriae imperatori,
Hungariae regi apostolico, Bohemiae regi illustri.

Leo papa XIII

Carissime in Christo fili noster salutem etc. Virum maiestati tuae probatissimum multisque praeclarum laudibus Claudium Vaszary archiepiscopum Strigoniensem in sacrum cardinalium Romanae ecclesiae collegium cooptare decrevimus, idque in consistorio hodie habito libenter praestitimus. Quum porro vir certus deligendus esset, qui purpureum biretum collatae dignitatis insigne eidem deferret, hoc munus demandavimus dilecto filio Iosepho Wilpert ab intimo cubiculo nostro, quem propter eximias, quibus ornatur animi dotes, benignitate et favore imperatoriae et regiae maiestatis tuae haud indignum censuimus. Itaque abs te petimus, ut ablegatum hunc nostrum humaniter digneris excipere, reputans acceptum laturos tuae erga nos voluntati quidquid favoris et gratiae in ipsum tua clementia contulerit. Testem interea summi in te studii nostri et paternae caritatis apostolicam benedictionem imperatoriae et regiae maiestati tuae amantissime impertimus. Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo piscatoris, die XVI Ianuarii anno MDCCCXCIII, pontificatus nostri decimo quinto.

Alexander Volpini

^a Uo., n. 9: '*Carissimae in Christo filiae nostrae Elisabethae Austriae imperatrici, Hungariae Reginae apostolicae, Bohemiae reginae [...] Quum dilectus filius noster Claudius Vaszary archiepiscopus Strigoniensis, cuius praeclara in ecclesiam merita comperta sunt imperatoriae et regiae maiestati tuae, dignus nobis visus fuerit, qui inter patres cardinales sanctae Romanae ecclesiae accenseretur, adeoque in consistorio hodie habito in eum amplissimum ordinem a nobis sit adlectus...*'; n. 10: '*Dilecto filio nostro Antonio Iosepho [...] sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali Grüscha, archiepiscopo Vindobonensi*', ugyanazon tárgyban.

60.

Róma, 1893. január 16.

XIII. Leó pápa gróf Kálnoky Gusztáv külügyminiszterhez
Tudatja Vaszary Kolos esztergomi érsek bíborosi kinevezését, és ajánlja
a birétumot vivő Joseph Wilpert pápai titkos kamarást.
(ASV Ep. ad Princ., Registra, vol. 292, n. 11/1893 – reg.)

Dilecto filio, nobili viro comiti G. Kálnoky de Körös-Patak, ab exteris
negotiis administro imperii Austro-Hungarici

Leo papa XIII

Dilecte fili, nobilis vir, salutem etc. Sistet se nobilitati tuae litteras hasce nostras redditurus dilectus filius Ioseph Wilpert ab intimo cubiculo nostro, quem ablegatum nostrum constituimus, ut istuc deferat purpureum biretum insigne cardinalitiae dignitatis dilecto filio nostro Caludio Vaszary archiepiscopo Strigoniensi, quem multis clarum meritis in hodierno consistorio in sacrum patrum cardinalium collegium cooptavimus. Persuasum equidem habemus te ablegatum hunc nostrum ea, qua praestas, humanitate excepturum, eo vel magis, quod animi ornamenta, quibus enitet, benevolentia tua eum dignum efficiant. Plane officia omnia, quae pro temporis ratione collata eidem fuerint a nobilitate tua, perinde habebimus ac si nobis praestita fuissent. Interim paternae caritatis testem apostolicam benedictionem tibi, dilecti fili, nobilis vir, peramanter impertimus. Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo piscatoris, die XVI Ianuarii anno MDCCCXCIII, pontificatus nostri decimo quinto.

Alexander Volpini

61.

Róma, 1914. május 25.

X. Pius pápa Csernoch János bíboros, esztergomi érseknek
Tudatja (*in forma brevis*) bíborosi kinevezését.
(ASV Segr. Stato, Brevia Apostolica, vol. 89, fol. 311^{rv}; 313^{rv} – reg.^a)

Dilecto filio nostro Ioanni sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali
Csernoch ex concessione et dispensatione apostolica archiepiscopo Strigoniensi
Pius papa X

Dilecte fili noster etc. benedictionem etc. Altissimum officium nobis divinitus concreditum, quo rem Christianam universam moderamur, illud postulat inprimis, ut Romanae purpurae honor iis deferatur viris, qui omnigenis virtutibus prae ceteris excellant. Cum vero tu, dilecte fili noster, huiusmodi laudis praeconium omnino merearis, utpote qui in ecclesiis tibi commissis semper luculentiora doctrinae, pietatis ac rerum usus documenta dederis, te igitur hoc ipso die in secreto consistorio in purpuratorum patrum collegium summa voluntate descripsimus. [*fol. 311^v*] Ad te igitur tam illustri honore auctum sublimis huiusce dignitatis unum ex insignibus,

id est birretum purpureum per dilectum filium Benjamin Nardone intimum cubicularium nostrum supra numerum mittimus, ut postquam illo reverenter fueris indutus, huius splendidissimae purpurae nota admoneri te intelligas in cardinalium numero constitutum adversus quaevis pericula intrepidum invictumque pro ecclesia Dei stare oportere usque ad pretiosam in conspectu Domini sanguinis effusionem.

Quam vero ad te mittimus personam eximio religionis provehendae studio commendatam, tum ob rem ipsam, quae mittitur, tum nostra causa, ut benigne excipias, omnibusque officiis prosequaris, [fol. 313r] magnopere exoptamus. Volumus autem, ut priusquam birretum ipsum accipias, iuramentum secundum formulam a dicto Benjamin Nardone⁹² tibi exhibendam omnino praestare, illudque manu tua subscriptum ad nos sive per eundem virum, sive per aliam personam transmittere tenearis. Datum [m.a.] die 25ª Maii anno 1914, pontificatus nostri [anno] 11°.

Missio birreti cardinalitii in forma consueta. De speciali mandato sanctissimi
[fol. 311v]

Missio birreti cardinalitii in forma consueta. Benjamin Nardone intimo cubiculario supra numerum

^a Az állmitkárásági utasításra vonatkozó jegyzet uo., fol. 312r: 'Il biglietto di segreteria di Stato 2^a sezione che si riferisce alla presente minuta porta i N.º 49-R (Roma) di protocollo...?'

62.

Róma, 1914. május 25.

X. Pius pápa I. Ferenc Józsefhez

Közli Csernoch János esztergomi érsek bíborosi kinevezését, és ajánlja a birétumot vivő Benjamins Nardone pápai titkos kamarást.

(ASV Ep. ad Princ., vol. 294, n. 35/1914 – reg.^a)

Carissimo in Christo filio nostro Francisco Iosepho Austriae imperatori,
Hungariae regi apostolico, Bohemiae regi illustri

Carissime in Christo fili noster salutem et apostolicam benedictionem. Istuc proficitur ablegati nostri titulo ac munere auctus dilectus filius Benjaminus Nardone, sacerdos, ab intimo nostro cubiculo supra numerum adlectus, ut purpureum deferat biretum venerabili fratri Ioanni Csernoch archiepiscopo Strigoniensi, quem in hodierno concistoro [!] inter sanctae Romanae ecclesiae presbyteros cardinales merito cooptavimus. Hominem, quamquam satis se ipse commendat tum legationis officio, tum virtute sua, commendamus tamen nosmetipsi apud maiestatem tuam imperatoriam ac regiam maiorem in modum, ut, cum te adibit et animi nostri erga te sensus tecum nostris verbis communicabit, eum, qua soles humanitate, excipere ne gravearis. Ita enim et is fidentius suo munere fungetur, et ipse rem nobis gratissimam feceris. Caelestium interea munerum auspicem et paternae benevolentiae nostrae testem

⁹² *Annuario pontificio per l'anno 1914. Pubblicazione ufficiale*, Roma 1914, 475.

tibi, carissime in Christo fili noster, augustaeque domui apostolicam benedictionem peramanter impertimus. Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo piscatoris, die XXV mensis Maii anno MCMXIV, pontificatus nostri undecimo.

^a Uo., n. 36: *'Dilecto filio excellenti viro imperii Austriaci administro ab exteris negotiis'*⁹³; n. 37: *'Dilecto filio nostro Gustavo S.R.E. presbytero cardinali Piffli archiepiscopo Viennensi'*.

63.

Róma, 1914. május 25.

X. Pius pápa Csernoch János bíboros, esztergomi érsekhez
Tudatja (*sub annulo piscatoris*) bíborosi kinevezését, és hogy birétumát
Benjamino Nardone pápai titkos kamarás útján küldi.
(ASV Ep. ad Princ., vol. 294, n. 38/1914 – *reg.*)

Dilecto filio nostro Ioanni sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali
Csernoch archiepiscopo Strigoniensi

Dilecte fili noster salutem et apostolicam benedictionem. Cum te hodie in consistorio sanctae Romanae ecclesiae cardinalem merito creaverimus, purpureum biretum alterum collatae tibi dignitatis insigne volumus tibi deferri per dilectum filium Benjaminum Nardone, sacerdotem, cubicularium nostrum intimum supra numerum, quem ad id ablegati nostri titulo ac munere honestavimus. Is et animi laudibus, et auctosa in sacerdotio vita nobis sic probatur, ut eum tibi summo opere commendare non dubitemus.

Fac igitur ita eum excipias, quemadmodum et tuam decet humanitatem et honorifica legatio postulat, quam ei perlibenter commissimus. Nam si, quod sponte facturus eras tua, idcirco prolixius feceris, quia rogatus noster intercessit, benevolentiam tibi nostram magis magisque conciliabis. Caelestium interea donorum auspice paternaeque caritatis nostrae testem, tibi, dilecte fili noster, apostolicam benedictionem ex animo impertimus. Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo piscatoris, die XXV mensis Maii anno MCMXIV, pontificatus nostri undecimo.

64.

Róma, 1914. szeptember 8.

XV. Benedek pápa Csernoch János bíboros, esztergomi érseknek
Bíborosi címtemplomául a Sant'Eusebio templomot jelöli ki (*in forma bullae*).
(ASV Cancelleria Apostolica, Regesta litterarum apostolicarum, vol. 10, n. 31. – *reg.*^a)

Benedictus episcopus, servus servorum Dei dilecto filio nostro Ioanni sanctae Romanae ecclesiae cardinali Csernoch salutem et apostolicam benedictionem. Cum

⁹³ Leopold Berchtold császári és királyi külügyminiszter.

felicitis recordationis Pius papa decimus, praedecessor noster de venerabilium fratrum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium consilio et apostolicae potestatis plenitudine te in eiusdem sanctae Romanae ecclesiae presbyterum cardinalem duxerit assumendum, volentes te proprio cardinalis presbyteri titulo decorare, tibi ecclesiam Sancti Eusebii de Urbe, cui dilectus filius noster Augustinus ipsius sanctae Romanae ecclesiae presbyter cardinalis Richelmy⁹⁴ praesidebat per eius optionem ad titulum Sanctae Mariae in Via ad praesens vacantem cum omnibus illius iuribus, iurisdictionibus et pertinentiis universis apostolica auctoritate pro tui cardinalatus titulo concedimus et assignamus, teque eidem ecclesiae Sancti Eusebii cardinalem praeficimus, curam, regimen et administrationem ipsius ecclesiae tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, ita quod liceat tibi regiminis et administrationis eiusdem ecclesiae Sancti Eusebii ac illius iurium, iurisdictionum et pertinentiarum praefatorum possessionem, seu quasi possessionem per te, vel alium, aut alios nomine tuo propria auctoritate libere apprehendere, ipsamque ecclesiam Sancti Eusebii in iisdem spiritualibus et temporalibus regere et gubernare, prout presbyteri cardinales, qui ei pro tempore praefuerunt, eam regere et gubernare poterunt, vel etiam debuerunt. Firmam autem spem fiduciamque concipimus fore ut, gratia tibi assistente divina memorata ecclesia Sancti Eusebii per tuam pastoralementem industriam et studium fructuosum regatur utiliter et prospera in spiritualibus et temporalibus suscipiat incrementa.

Per praesentes vero mandamus dilecto filio rectori eiusdem ecclesiae Sancti Eusebii aliisque ipsius ecclesiae ratione tibi subditis personis, ut ipsi tibi pareant atque obediant, alioquin poenas, quas tu statueris in rebelles, ratas habebimus et faciemus auctore domino observari. Et insuper ut cardinalatus dignitati et splendori aptius consulere queas, motu proprio et ex mera nostra liberalitate deque apostolicae potestatis plenitudine tibi, etiam postquam pacificam possessionem, seu quasi possessionem regiminis et administrationis praefatae ecclesiae Sancti Eusebii ac illius bonorum, si quae sint, assecutus fueris, facultatem concedimus una cum illa quamdiu eidem praefueris metropolitanam ecclesiam Strigoniensem, cuius ad praesens praesul existis, ac omnia et singula alia officia et beneficia, quae ex quibusvis concessionibus et dispensationibus apostolicis in titulum, commendam, administrationem, aut alias quomodolibet obtines, aut in quibus, et ad quae ius tibi quomodolibet competit, ut prius et quoad vixeris libere et licite retinendi ac ius tibi in illis, vel ad illos quomodolibet competens prosequendi, constitutionibus et ordinationibus apostolicis caeterisque contrariis quibuscumque non obstantibus. Datum Romae apud Sanctum Petrum, anno Domini millesimo nongentesimo decimo quarto, die octava mensis Septembris, pontificatus nostri anno primo.

Angelus Pericoli⁹⁵ adiut. a st. C. A. coadiutor

Revisa

⁹⁴ Agostino Richelmy. Vö. *Annuario Pontificio per l'anno 1914*, Roma 1914, 52.

⁹⁵ Vö. *Annuario Pontificio per l'anno 1914*, Roma 1914, 354.

Paulus Pericoli cancellariae
apostolicae adiutor a studiis⁹⁶

[*a t.*]

Ad apostolicum scriptorem Libenti⁹⁷ di 7 pro 9 mensis Septembris. Num. Prot.
87/14 X. 31.

⁹⁶ Gépelt formula ('*Mod. B.*'), az egyedi részeket az üresen hagyott sorokba, olykor a margóra írták.

⁹⁶ Vö. *Annuario Pontificio per l'anno 1914*, Roma 1914, 354.

⁹⁷ *Uo.*

FORRÁSOK

ARCHIVIO ALDOBRANDINI – FRASCATI

Lettere, bust. 29–31, fasc. 29

ARCHIVIO DELLA CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE – CITTÀ DEL VATICANO

Stanza Storica, vol. L 7-c

ARCHIVIO DORIA-PAMPHILI – ROMA

Fondo Aldobrandini, bust. 6

Fondo Archiviolo, bust. 312. 314

ARCHIVIO ODESCALCHI – ROMA

vol. III D 4

ARCHIVIO DI STATO DI MASSA (AS MASSA)

Archivio Cybo-Malaspina, Archivio Alderano Cybo, vol. 38. 39. 65. 66. 69. 78. 87

ARCHIVIO DI STATO DI ROMA (AS ROMA)

Archivio Giustiniani, bust. 90. 92. 94. 95. 96 (vol. 8. 11. 14. 16. 19. 23. 29. 31)

Archivio Sfroza-Cesarini, Parte I

Corrispondenza, bust. 232

Souvrani, bust. 14

ARCHIVIO SEGRETO VATICANO – Città del Vaticano (ASV)

Archivio Concistoriale, Congregationis Consistorialis, Acta, vol. 1664–1666
 Archivum Arcis (A.A.), Arm. I–XVIII, n. 612. 2858. 2981–3005. 5113. 5125
 Cancelleria Apostolica, Regesta litterarum apostolicarum, vol. 10
 Epistolae ad Principes, Registra, vol. 35. 38. 44. 60. 61. 70. 73. 77. 85. 177. 255. 268.
 283. 292. 294
 Fondo Borghese, serie II, vol. 2-3. 79. 163. 409; serie III, vol. 45-c
 Miscellanea [Armadi I–XVI], Armadio I, vol. 11
 Segreteria dei Brevi, Reg. Brev., vol. 787. 1767. 4360. 4790. 5541. 5608. 5929
 Segreteria di Stato
 Brevia Apostolica, vol. 89
 Cardinali, vol. 12. 13. 50
 Germania, vol. 32. 35. 114. 145. 175. 192. 198. 200. 444. 445. 446
 Particolari, vol. 19
 Principi, vol. 3. 56 I. 62–66. 82 A. 83. 89. 90. 92. 94. 97. 98. 99. 101. 105. 114
 Vescovi e Prelati, vol. 25. 34. 39. 52. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 69

ARCHIVIO STORICO DELLA SACRA CONGREGAZIONE PER L'EVANGELIZZAZIONE
 DEI POPOLI O DE «PROPAGANDA FIDE» – ROMA

Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali, vol. 96

ARCHIVUM ROMANUM SOCIETATIS IESU – ROMA (ARSI)

Austria, vol. 4 I–II. 5 II. 6. 7. 8

BIBLIOTECA ANGELICA – ROMA

Ms. III

BIBLIOTECA APOSTOLICA VATICANA – Città del Vaticano (BAV)

Barberini latini

vol. 1611. 6110. 6112. 6549. 6626. 6830. 6831. 6834. 6835. 6836. 6839. 6841. 6842.
 6847. 6848. 6849. 6850. 6852. 6886. 6893. 6894. 6922. 6933. 6967. 6973. 6974.
 6984. 6985. 6988. 6991. 6992. 6995. 7000. 7001. 7002. 7013. 7014. 7023. 7028.
 7038. 7039. 7056. 7064. 7071

Boncompagni e Ludovisi, vol. E 7. 8. 12. 13. 14. 15. 16. 26. 98
 Chigi latini, vol. B I 5. N I 26. N III 72 (*Viriorum Romae 1652*)
 Borgiani latini, vol. 376
 Ottoboni latini, vol. 3168
 Vaticani latini, vol. 9712. 9713. 12 345

BIBLIOTECA CORSINIANA – ROMA

vol. 535 (33 D 21). 536 (33 D 19). 537 (33 D 20). 677 (35 B 6)

BIBLIOTECA STATALE SANTA SCOLASTICA – SUBIACO (BSSS SUBIACO)

Archivio Colonna

Carteggio Ascanio, bust. 1607/I
 Carteggio Filippo, bust. 1629
 Carteggio Girolamo I, n. 222/1652
 Souvrani, bust. BJ. BL

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA, KÉZIRATTÁR – BUDAPEST
 (ELTE EKK)

Collectio Hevenesiana, tom. 70
 Collectio Prayana, tom. 32

FÜRSTLICH LICHTENSTEINISCHE FIDEIKOMISSBIBLIOTHEK – VADUZ

vol. 2-6-27

MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR – BUDAPEST (MOL)

Magyar Kancelláriai Levéltár (MKL), Magyar Királyi Kancellária
 Acta diaetae (A 37), n. 65/1647. 5/1655
 Conceptus expeditionum (A 35), n. 339/1648. 31/1654. 146/1657
 Libri regii (A 57), vol. 4. 5. 15
 Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma (MKA)
 Archivum familiae Rákóczy (E 190), 25. cs.
 Archivum familiae Wesselényi (E 199), 4. cs. (A [Iratok], II. tétel, 65. sz.)

- Collationes Ecclesiasticae (E 229), vol. 1. 2
 Missiles (E 204), 26. cs.
 Batthyány család levéltára
 Missiles (P 1314), n. 29 322
 Nádasdy család levéltára (nádasladányi) (P 507)
 Levelezés, 12. cs.

MORAVSKÝ ZEMSKÝ ARCHIV – BRNO (MZA)

- Rodiný Archiv Dietrichštejnù
 Korrespondence Kardinála Františka Ditrichštejna, kart. 433. 438. 439. 442
 (fasc. 1906. 1907. 1908. 1909)

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR, KÉZIRATTÁR – BUDAPEST (OSzKK)

- Fond 366 (Lukács László S.I. hagyatéka)
 Ms. 364–365 (*Epistolae P. Generalis S.I. ad Provinciam Austriae 1620–1642; 1643–1670*)
 Levelestár
 Inchoffer Menyhért levelei

ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV – WIEN (ÖStA)

- Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA)
 Gräfllich Harrach'sches Familienarchiv
 Kardinal Ernst Adalbert, Kart. 133. 136. 146. 147. 148 (Korrespondenz); Kart.
 172 (Biographica)
 Handschriften, *Osservazioni sopra le promozioni cardinalizie...*
 Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA)
 Geheime Österreichische Staatsregistratur, Kart. 15 (Fz. 12, pars 13)
 Handschriftensammlung
 W 290, vol. 12. 13
 Staatenabteilungen, Rom
 Diplomatische Korrespondenz, Fz. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60.
 62. 63
 Hofkorrespondenz, Fz. 7. 8. 9. 10. 13. 14
 Varia, Fz. 5. 7. 9. 11
 Ungarische Akten
 Allgemeine Akten, Fz. 100. 114. 115. 116. 117. 153. 154
 Miscellanea, Fz. 431c

POZSONYI ÁLLAMI TERÜLETI LEVÉLTÁR – ŠTÁTNY OBLASTNÝ
ARCHÍV BRATISLAVA (ŠOBA BRATISLAVA – POZSONY)

Archivum Provinciae Marianae OFM [Archív Mariánskej Provincije Františkánov]
lad. 60, fasc. 2

PRÍMÁSI LEVÉLTÁR – ESZTERGOM (PL)

Archivum Ecclesiasticum Vetus (AEV)

n. 134/4. 139/4. 150. 169. 235

Archivum Novum

Batthyány József prímás iratai, Protocollum primum (2A), Acta intraneorum
(9. tétel), n. 816–1307

Archivum Saeculare (AS)

Acta protocollata, protocollum G

Acta radicalia, classis X, n. 196, 5. 6. 10. 13. 14. 18. 20. 21. 22. 24. 25. 26. 28. 29. 40. cs.

BIBLIOGRÁFIA

- ACKERMANN KÁLMÁN: *Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek. Életrajzi tanulmányok az ellenreformáció koráboz*, Budapest 1918.
- ADRIÁNYI GÁBOR: *Die angebliche ungarische Nationalsynode von 1682*, Annuarium Historiae Conciliorum 27–28 (1995–1996) 841–851.
- ADRIÁNYI, GABRIEL: *Kleine Kirchengeschichte Ungarns* (Studien zur Geschichte Ungarns 5), Herne 2003, 97–135 (*Schriftenverzeichnis em. Prof. Dr. Dr. h.c. Gabriel Adriányi*, bearb. v. MARKUS LINGEN)
- ALBERIGO, GIUSEPPE: *Cardinalato e collegialità. Studi sull'ecclesiologia tra l'XI e il XIV secolo* (Testi e ricerche di Scienze Religiose 5), Firenze 1969.
- ALBRECHT, DIETER: *Zur Finanzierung des Dressigjährigen Griges. Die Subsidien der Kurie für Kaiser und Liga 1618–1635*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 19 (1956) 534–567.
- ALMÁSI TIBOR–KOSZTA LÁSZLÓ: *Bánca István bíboros (1205 k.–1270)*. (*Életrajzi vázlat*), Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica, Szeged 1991, 9–18.
- Annuario Pontificio per l'anno 1914*, Roma 1914.
- Antonii Caetani nuntii apostolici apud imperatorem epistulae et acta. I: 1607. II: 1608 Ian.–Mai. III I: 1608 Mai.–Aug.* (Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628, 4), ed. ELENA LINHARTOVA, Praegae 1932–1937–1940.
- Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok* (MHH I/39), kiad. BERZEVICZY ALBERT, Budapest 1914.
- BALANYI GYÖRGY: *Pázmány Péter népszövetségi tervezete*, KSz. 47 (1933) 256–268.
- BARBICHE, BERNARD: *La nonciature de France aux XVe et XVIe siècles: les nonces, leur entourage et leur cadre de vie*, Kurie und Politik, 64–97.
- BARTA GÁBOR: *Vájon kié az ország* (Labirintus), Budapest 1988.
- BELLENGER, D.A.–FLETCHER, S.: *Princes of the Church. A History of the English Cardinals*, Thrupp–Stoud–Gloucestershire 2001.
- BENCZÉDI LÁSZLÓ: *Rendi szervezkedés és kuruc mozgalom (1664–1685)*, Magyarország története 1526–1686, 1155–1272 és 1823–1840.
- BENE SÁNDOR: *A Szilveszter-bulla nyomában*, RGYÉ 10 (2002) 39–80.
- BERGIN, JOSEPH: *The Rise of Richelieu*, New Haven–London 1991.
- Berichte vom Regensburger und Speyerer Reichstag 1541, 1542. Nuntiatoren Verallas und Poggios. Sendungen Farneses und Sfondratos 1541–1544* (NB I/7), hrsg. v. LUDWIG CARDAUNS, Berlin 1915.
- BERTHIER, JOACHIM JOSEPH: *Innocentii PP. XI Epistolae ad Principes. I: Annis I–V (3 Oct. 1676–20 Sept. 1681). II: Annis VI–XIII (24 Sept. 1681–6 Aug. 1689)*, Romae 1890–1895.
- BERZEVICZY ALBERT: *Beatrix királyné 1457–1508* (Magyar Történeti Életrajzok), Budapest 1908.
- BIRELEY, ROBERT: *Religion and Politics in the Age of the Counterreformation. Emperor Ferdinand II, William Lamormaini S.J., and the Formation of Imperial Policy*, Chapel Hill 1981.
- BIRKNER, JOACHIM: *Das Konzil von Trient und die Reform des Kardinalskollegiums unter Pius IV.*, HJB 55 (1932) 340–355.
- BIRREL, T.A.: *English Catholics without a Bishop 1655–1672*, Recusant History. A Journal of Research in post-Reformation Catholic History in the British Islands 4 (1958) 142–178.

- BISCHOFFSHAUSEN, SIGISMUND: *Papst Alexander VIII. und der Wiener Hof (1689–1691)*, Stuttgart–Wien 1900.
- BITSKEY ISTVÁN: *Hungáriából Rómába. A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés* (Italianistica Debreceniensis. Monográfiák 2), Budapest 1996.
- BITSKEY ISTVÁN: *Il Collegio Germanico-Ungarico di Roma: contributo alla storia della cultura ungherese in età barocca* (Studi e Fonti per la Storia dell'Università di Roma. N.S. 3), Roma 1996.
- BITSKEY ISTVÁN: *Un panegirico sconosciuto in lingua latina su Péter Pázmány nominato cardinale*, „Una pastorale della comunicazione”. Italia, Ungheria, America e Cina: l'azione dei Gesuiti dalla fondazione allo scioglimento dell'Ordine (Atti del Convegno di Studi Roma-Macerata, 24–26 ottobre 1996, a c. di Diego Poli), Roma 2002, 443–449.
- BITSKEY ISTVÁN: *Pázmány Péter* (Magyar História. Életrajzok), Budapest 1986.
- BLAAS, RICHARD: *Das kaiserliche Auditoriat bei der Sacra Rota Romana*, MÖStA 11 (1958) 37–152.
- BLAAS, RICHARD: *Das Kardinalprotektorat der deutschen und der österreichischen Nation im 18. und 19. Jahrhundert*, MÖStA 10 (1957) 148–185.
- BLET, PIERRE: *La Congregation des Affaires de France 1640*, Mélanges Eugène Tisserant IV (ST 234), Città del Vaticano 1964, 59–105.
- BÓNIS GYÖRGY: *Útmutató az esztergomi prímási levéltárhoz. Archivum Ecclesiasticum I–II* (Levéltári Lel-tárok 24), Budapest 1964.
- BORIÁN ELRÉD: *Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírás tükrében* (Pannonhalmi Füzetek 50), Pannonhalma 2004.
- BOSI, MARIO: *Quando ai Cardinali fu dato il titolo di eminenza*, Strenna dei Romanisti 41 (1980) 107–114.
- BÖHM JÁNOS: *A kardinálisokról*, Egri Egyházmegyei Közlöny, 1905/24, melléklet.
- BRANDT, HANS JÜRGEN: *Zwischen Wahl und Ernennung. Zu Theorie und Praxis der mittelalterlichen Bischofsbestellungen im Spannungsfeld von regnum und sacerdotium*, Papsttum und Kirchenreform, 225–233.
- BRATUNEK, VÁCLAV: *Johann Friedrich Waldstein Erzbischof von Prag (1676–1694)*, Zeitschrift für Schweizerische Kirchengeschichte 72 (1978) 356–369.
- BRODERICK, JOHN F.: *The Sacred College of Cardinals. Size and geographical composition (1099–1986)*, AHP 25 (1987) 7–72.
- Buda expugnata, 1686: Europa et Hungaria 1683–1718. A török kiűzésének európai levéltári forrásai* (Budapest Főváros Levéltárának Kiadványai), szerk. BARISKA ISTVÁN–HARASZTI GYÖRGY–VARGA J. JÁNOS, Budapest 1987.
- Ballarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanum Pontificum I–XXIV*, ed. ALOYSIUS TOMASETTI, Torino 1857–1872.
- Buonvisi bíbornok bécsi nuntius jelentései. Budavár fölszabadításának kétszázados emlék-ünnepi alkalmából közrebocsátva* (MVH II/2), kiad. FRAKNÓI VILMOS, Budapest 1886.
- CAFFIERO, MARINA: *La maestà del papa. Trasformazioni dei rituali del potere a Roma tra XVIII e XIX secolo*, Cérémonial et rituel à Rome, 282–316.
- Cardella, Lorenzo: Memorie storiche de' Cardinali della santa Romana Chiesa I–IX*, Roma 1792–1797.
- Carillo Alfons levelezése és iratai I* (MHH I/32), kiad. VERESS ENDRE, Budapest 1906.
- Carillo Alfons jezsuita atya levelezése és iratai (1591–1618) II* (MHH I/41), kiad. VERESS ENDRE, Budapest 1943.
- Cérémonial et rituel à Rome (XVIe–XIXe siècle)* (Collection de l'École Française de Rome 231), éd. par CATHERINE BRICE–MARIA ANTONIETTA VISCEGLIA, Rome 1997.
- CHAMBERS, D.S.: *The Economic Predicament of Renaissance Cardinals*, Studies in Medieval and Renaissance History III (ed. W.M. Bowsky), Lincoln 1966.
- Ciaconius, A.: Vitae et res gestae Pontificum Romanorum et S.R.E. Cardinalium...* [Roma 1677].
- Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, ed. JOSEPHUS ALBERIGO–JOSEPHUS A. DOSETTI PERIKLE–P.J. CLAUDIUS LEONARDI–PAULUS PRODI, Bologna 1973³.
- CONTI, OTTAVIO PIO: *Elenco dei Defensores e degli Avvocati concistoriali dall'anno 598 al 1905 con discorso preliminare*, Roma 1905.

- Correspondance du Nonce en France Ranuccio Scotti (1639–1641)* (Acta Nuntiaturae Gallicae 5), ed. PIERRE BLET, Rome–Paris 1965.
- CSUKOVITS ENIKŐ: *Arómai Szentlélek-Társulat magyar tagjai (1446–1523)*, Századok 134 (2000) 211–244.
- CSUKOVITS ENIKŐ: *Demeter*, Korai Magyar Történeti Lexikon 9–14. század (szerk. Kristó Gyula–Engel Pál–Makk Ferenc), Budapest 1994, 165.
- DE GENNARO, GIUSEPPE: *La crisi della monarchia spagnola e la diplomazia Pontificia (1665–1673)*, Torino 1994.
- De Luca, Giovanni Battista: *Il cardinale della S. R. Chiesa pratico*, Roma 1680.
- De Luca, Giovanni Battista: *Relatio Romanae Curiae Forensis...*, Romae 1673.
- DI SIMONE, MARIA ROSA: *La „Sapienza” Romana nel Settecento. Organizzazione Universitaria e Insegnamento del Diritto*, Roma 1980.
- Die Nuntiatur am Kaiserhofe. I: Germanico Malaspina und Filippo Sega (Giovanni Andrea Caligari in Graz)* (NB IIIa/2/1 = QF 10), hrsg. v. JOSEPH SCHWEIZER, Paderborn 1905.
- Die Nuntiatur am Kaiserhofe. II: Antonio Puteo in Prag 1587–1589* (NB 3a/2/2 = QF 14), hrsg. v. JOSEPH SCHWEIZER, Paderborn 1912.
- Die Relationen der Botschafter Venedigs über Deutschland und Österreich im siebzehnten Jahrhundert. I: K. Mathias bis K. Ferdinand III. II: K. Leopold* (FRA 26–27), hrsg. v. JOSEPH FIEDLER, Wien 1866–1867.
- Dizionario Biografico degli Italiani 1–53*, ed. ISTITUTO DELLA ENCICLOPEDIA ITALIANA, Roma 1961–1999.
- DOLLOT, L.: *Les Cardinaux-ministres sous la monarchie française*, Paris 1952.
- DÜMMERTH DEZSŐ: *Inchobfert Menyhért küzdelmei és tragédiája Rómában 1641–1648. A magyar forráskritikai történetírás megszületése és a Jézus Társaság meghiúsult reformja* (A Budapest Egyetemi Könyvtár Kiadványai 38 – klny. Filológiai Közlöny 1976/2), Budapest 1977.
- EMICH, BRIGITH: *Bürokratie und Nepotismus unter Paul V. (1605–1621). Studien zur frühneuzeitlichen Mikropolitik in Rom* (Päpste und Papsttum 30), Stuttgart 2001.
- ENGEL PÁL: *Alsáni Bálint, Művészet Zsigmond korában 1387–1437 I* (szerk. Beke László–Marosi Ernő–Wehli Tünde), Budapest 1987, 405–408.
- Epistolae, quae haberi poterant S.R.E. cardinalis, archi-episcopi et Hungariae primatis Petri Pázmány*, ed. IACOBUS FERDINANDUS MILLER, Budae 1822.
- Erdélyi és hódoltsági jezsuita missziók. I/1: 1609–1616. I/2: 1617–1625* (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 26/1–2), kiad. BALÁZS MIHÁLY–LUKÁCS LÁSZLÓ *et al.*, SZEGED 1990.
- ERDÉLYI GABRIELLA: *A „Sacra Poenitentiarum Apostolica” hivatala és magyar kérvényei a XV–XVI. században (I)*, LK 74 (2003) 33–57.
- ERDŐ PÉTER: *Allam és Egyház jogi kapcsolata a Mohács előtti Magyarországon, Útjaidon. Ünnepi kötet Jelenits István 70. születésnapjára* (szerk. Tőzsér Endre *et al.*), Budapest 2002, 569–578.
- ERDŐ PÉTER: *A „nagyobb és kisebb pátriárkák” megkülönböztetésének gyökerei a középkori egyházjogi szóhasználatban*, Kezds és újakezds (Strigonium Antiquum 2, szerk. Beke Margit), Budapest 1993, 31–37.
- Erdő Péter: *Egyházjog*, Budapest 1992. (Budapest 2003, Szent István Kézíkönyvek 7.)
- Erdő Péter: *Egyházjog a középkori Magyarországon*, Budapest 2001.
- ERDŐ PÉTER: *Il potere giudiziario del primate d’Ungheria*, Apollinaris 53 (1980) 272–292. 54 (1981) 213–231.
- ÉRDÚJHELYI MENYHÉRT: *A kalocsai érsekség a renaissance-korban*, Zenta 1899.
- ERMINI, GIUSEPPE: *La curia romana forense del secolo XVII nella relazione di G.B. de Luca*, Archivio Storico Italiano 138 (1980) 41–57.
- ERMINI, GIUSEPPE: *Potestà del papa nel ’600, secondo G.B. de Luca*, Nuova Rivista Storica 63 (1979) 434–443. *Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. BEKE MARGIT, Budapest 2003.
- EVANS, R.J.W.: *The Making of the Habsburg Monarchy 1550–1700. An Interpretation*, Oxford 1991⁴.
- FABER, MARTIN: *Frühneuzeitliche Kardinalprotektorate. Ein Projekt*, RQ 94 (1999) 267–274.
- FAZEKAS ISTVÁN: *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623–1784)*, A bécsi Pázmáneum, szerk. Zombori István (METEM Könyvek 37), Budapest 2002, 9–176.
- FAZEKAS ISTVÁN: *Galla Ferenc „Pálos missziók Magyarországon” című kiadatlan munkája*, Pálos rendtörténeti tanulmányok, (Vária Paulina 1, szerk. Sarbak Gábor), Csorna 1994, 219–228.
- FEINE, H. E.: *Kirchliche Rechtsgeschichte. I: Die Katholische Kirche*, Köln–Wien 1972.

- FELLNER, THOMAS–KRETSCHMAYR, HEINRICH: *Die Österreichische Zentralverwaltung. I: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der Österreichischen und Böhmischen Hofkanzlei (1749). 1: Geschichtliche Übersicht* (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 5/I/1), Wien 1907.
- FORTE, ST. L.: *The Cardinal-Protectors of the Dominican Order*, Rom 1959.
- FRANKÓI VILMOS: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895.
- FRANKÓI VILMOS: *Erdődy Bakócz Tamás élete* (Magyar Történeti Életrajzok), Budapest 1899.
- FRANKÓI VILMOS: *Három magyar bíbornok-jelölt a XVI. században*, Új Magyar Sion 5 (1874) 81–100.
- FRANKÓI VILMOS: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel I–III*, Budapest 1901–1903.
- FRANKÓI VILMOS: *Mátyás király és Simon patrasi érsek*, Századok 29 (1895) 498–505.
- FRANKÓI VILMOS: *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899.
- FRANKÓI VILMOS: *Pázmány Péter 1570–1637* (Magyar Történeti Életrajzok), Budapest 1886, 324–327.
- FRANKÓI VILMOS: *Pázmány Péter és kora I–III*, Pest 1868–1872.
- FRANKÓI VILMOS: *Váradi Péter kalocsai érsek élete 1483–1511*, Budapest 1884.
- FRANKÓI VILMOS: *Vitéz János esztergomi érsek élete*, Budapest 1879.
- FRANKÓI VILMOS: *XI. Ince pápa és Magyarország fölszabadítása a török uralom alól*, Budapest 1886.
- FRENZ, THOMAS: *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance (1471–1527)* (BDHIR 63), Tübingen 1986.
- FÜRST, CARL GEROLD: *Cardinalis. Prolegomena zu einer Rechtsgeschichte des Römischen Kardinalskollegium*, München 1967.
- FÜRST, CARL GEROLD: *Die „Geborenen“ Kardinäle*, Zeitschrift für Katholische Theologie 88 (1966) 51–74.
- GALLA FERENC: *A Pázmáneum alapítása és a Szentszék* (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1935.
- GALLA FERENC: *A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a vatikáni levéltárban. A magyar katolikus megújulás korának püspökei*, LK 20–23 (1942–1945) 141–186.
- GALLA FERENC: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században* (CVH I/2), Budapest 2005.
- GALLA FERENC: *Harminkilenc kiadatlan Pázmány-levél* (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1936.
- GALLA FERENC: *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások, felmentések és kiváltságok a katolikus megújulás korából I* (Regnum-Könyvek. I: Egyháztörténeti források 1 – Klny. LK 24–25 [1946–1947]), Budapest 1947.
- GALLA FERENC: *Pálos hittérítés Magyarországon a XVII. és XVIII. században*, Budapest é.n., kézirat, MOL Galla Ferenc hagyatéka (1570–1785) 1901–1972 (P 2088), 26. t./b (8. d.).
- GALLA FERENC: *Simándi István választott erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye*, Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről (szerk. Angyal Pál–Baranyay Jusztin–Móra Mihály), Budapest 1941, 561–587.
- GANZER, KLAUS: *Die Entwicklung des auswärtigen Kardinalats im boben Mittelalter. Ein Beitrag zur Geschichte des Kardinalskollegiums vom 11 bis 13 Jahrhundert* (BDHIR 26), Tübingen 1963.
- GANZER, KLAUS: *Papsttum und Bistumsbesetzungen in der Zeit von Gregor IX. bis Bonifaz VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der päpstliche Reservationen* (Forschungen zur Kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 9), Köln–Graz 1968.
- GANZER, KLAUS: *Zur Frage der sogenannten „geborenen“ Kardinäle von Vendome*, Zeitschrift für Kirchengeschichte 78 (1967) 340–345.
- GARMS-CORNIDES, ELISABETH: *Scene e attori della rappresentazione imperiale a Roma nell'ultimo Seicento, La corte di Roma tra Cinque e Seicento*, 509–535.
- GATZ, ERWIN: *Das Kardinalskollegium. Überlegungen zur Geschichte des päpstlichen „Senates“*, Theologisch-praktische Quartalschrift 134 (1986) 366–374.
- GIRGENSOHN, D.: *Wie wird man Kardinal? Kuriale und außerkuriale Karrieren an der Wende des 14. zum 15. Jahrhundert*, Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken 57 (1977) 138–162.
- GNAVI, ALESSANDRO: *Carriere e Curia Romana: L'uditorato di Rota (1472–1870)*, Mélanges de l'École Française de Rome. Italie et Méditerranée 106 (1994) 161–202.
- GOLDSCHMIDT, B.A.: *Lebensgeschichte des Kardinal-Priesters Franz Wilhelm, Grafen von Wartenberg, Fürstbischof von Osnabrück und Regensburg, Minden und Verden*, Osnabrück 1866.

- GOYENECHÉ, S.: *De iure praecedendi patrum cardinalium proprio*, Apollinaris 32 (1959) 129–141.
- GYENIS ANDRÁS: *A jezsuita rend generálisai. Életrajzi és rendtörténeti vázlatok* (Publicationes ad Historiam Societatis Iesu in Hungaria Illustrandam. Lucubrationes 2), Budapest 1935.
- HAMMERMAYER, LUDWIG: *Römische Kurie und Postreformatorischer Katholizismus in England. Bemerkungen zu Organisation und Rechtsstatus der Mission im 16. und 17. Jahrhundert (ca. 1558–1688)*, Papsttum und Kirchenreform, 405–441.
- HANUY FERENC: *A vétő-jog a pápaválasztáson*, KSz 17 (1904) 475–503, 551–571, 634–660, 748–782.
- HARGITTAY EMIL–VARGA ÁGNES: *A bitvitáktól a gyakorlati politikáig (Pázmány Péter politikai pályájának alakulása)* (Eszmei és stilsztikai kérdések a régi magyar prózában, szerk. Bitskey István et al.), Debrecen 1978, 102–114.
- HARTMANN, GERHARD: *Der Bischof: seine Wahl und Ernennung. Geschichte und Aktualität* (Grazer Beiträge zur Theologiegeschichte und Kirchlichen Zeitgeschichte 5), Graz–Köln–Wien 1990, 13–25.
- HAUSSMANN, F.R.: *Die Benefizien des Kardinals Jacopo Ammanati-Piccolomini. Ein Beitrag zur ökonomischen Situation des Kardinalats im Quattrocento*, RHM 13 (1971) 27–80.
- HELLÍN, GÓMEZ: *Praedestinatio apud Ioannem cardinalem de Lugo. Doctrinae de electione ad gloriam in theologia Societatis Iesu saec. XVI et XVII historica evolutio* (Analecta Gregoriana 12. Series Facultatis Theologicae B/6), Romae 1938.
- HERMANN EGYED: *A katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae 1), München 1973².
- Hierarchia Catholica V–IX*, ed. REMIGIUS RITZLER–PRIMINUS SEFRIN–ZENO PIETRA, Patavii–Monasterii 1952–2002.
- Hierarchia Catholica medii aevi II*, ed. CONRADUS EUBEL, Monasterii 1914.
- Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi IV*, ed. PATRITIUS GAUCHAT, Monasterii 1935.
- Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi V*, ed. REMIGIUS RITZLER–PRIMINUS SEFRIN, Patavii 1952.
- Hierarchia Catholica III*, ed. GUILIEMUS VAN GULIK–CONRADUS EUBEL, Monasterii 1923.
- HILLER ISTVÁN: *AVatikán és Magyarország*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve (szerk. Zombori István), Budapest 1996, 135–170.
- HILLER ISTVÁN: *Pázmány Péter és a Habsburg-diplomácia*, Pázmány Péter és kora, 139–150.
- HOBERG, HERMANN: *Das Konzil von Trient und die Osnabrücker Synodaldedrete des 17. Jahrhunderts*, Das Weltkonzil von Trient. Sein Werden und Wirken I–II (hrsg. v. G. Schreiber), Freiburg 1951, II, 371–386.
- HODINKA ANTAL: *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1910.
- HOFMEISTER, PHILIPP: *Die Kardinalprotektoren der Ordensleute*, Theologische Quartalschrift 142 (1962) 425–464.
- HORN ILDIKÓ: *Báthory András* (Post scriptum életrajzi monográfiák 3), Budapest 2002.
- HUBER, NORBERT: *Österreich und der Hl. Stuhl vom Ende des spanischen Erbfolgekrieges bis zum Tode Papst Klemens' XI. (1714–1721)* (AÖG 126), Wien 1967.
- HUSZÁR ELEMÉR: *A visitatio liminum*, Hittudományi Folyóirat 15 (1904) 480–539, 696–752.
- HÜLS, RUDOLF: *Kardinäle, Klerus und Kirchen Roms 1049–1130* (BDHIR 48), Tübingen 1977.
- HYNES, H.C.: *The Privileges of Cardinals* (Catholic University Studies in Canon Law 217), Washington 1945.
- Inchoffer, Melchior: *Annales ecclesiastici regni Hungariae... I 1*, Posonii 1795².
- JAITNER, KLAUS: *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592–1605 I–II* (Instruktionen pontificum Romanorum), Tübingen 1984.
- JAKAB ANTAL: *Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században* (Erdélyi Tudományos füzetek 172), Kolozsvár 1944.
- JASCHKE, HELMUT: „Das persönliche Regiment” Clemens' VIII. Zur Geschichte des päpstlichen Staatssekretariats, RQ 65 (1970) 133–144.
- JEDIN, HUBERT: *Vorschläge und Entwürfe zur Kardinalsreform*, [Uő], Kirche des Glaubens. Kirche der Geschichte. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge. I: Kirchengeschichtsschreibung. Italien und das Papsttum. Deutschland, Abendland und Weltkirche. II: Konzil und Kirchenreform, Freiburg–Basel–Wien 1966, II, 118–147.

- Jezsuita okmánytár. I/1–2: Erdély és Magyarországot érintő iratok 1601–1606* (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 37), kiad. BALÁZS MIHÁLY–KRUPPA TAMÁS–LÁZÁR ISTVÁN DÁVID–LUKÁCS LÁSZLÓ, Szeged 1995.
- Jobannis Stephani Ferrerii nuntii apostolici apud imperatorem epistulae et acta. I 1: 1604 Ian.–Iul.* (Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628, 3), ed. ZDENEK KRISTEN, Praegae 1944.
- JONNEKIN, GEORGES: *Le Cardinal de Granvelle. Un destin européen au XVIe siècle*, Dôle 1989.
- JUHÁSZ KÁLMÁN: *A csanádi püspökség története (1608–1699)* (Csanád vármegyei Könyvtár 29), Makó 1936.
- JÜRGENMEIER, FRIEDHELM: *Franz Wilhelm von Wartenberg, Bischof von Osnabrück. Wahl und Informativprozess 1625–1626*, Papsttum und Kirchenreform, 477–487.
- KÁROLYI ÁRPÁD: *„Bécsi béke” és a három kassai országgyűlés. 1606. június–december*, Magyar Országgyűlési Emlékek XII, Budapest 1917, 103–417.
- KÁROLYI ÁRPÁD: *Az ellenreformáció kezdetei és Thurzó György nádorrá választása*, Századok 53 (1919) 1–28. 124–163.
- Katolikus Lexikon I*, szerk. BANGHA BÉLA, Budapest 1931.
- KATONA ISTVÁN: *Akalocsai érseki egyház története I* (ford., s.a.r., szerk.: Takács József–Thoroczky Gábor–Romsics Imre), Kalocsa 2001.
- KENYERES ISTVÁN: *Az Esztergomi Főegyházmegye birtokai és azok szerepe a török elleni védelemben a XVI. században*, Mater et Magistra (Strigonium Antiquum 5, szerk. Csombor Erzsébet–Hegedűs András), Esztergom 2003.
- KINDERMANN, ADOLF: *Das landesfürstliche Ernennungsrecht*, Leitmeritz 1933.
- KIRSCH, P.A.: *Die reservatio in petto bei der Kardinalskreation*, Archiv für Katholisches Kirchenrecht 81 (1901) 421–432.
- KLANICZAY TIBOR: *Zrínyi Miklós*, Budapest 1964.
- KLEWITZ, H.W.: *Die Entstehung des Kardinalskollegiums*, ZSSRG Kan. Abt. 25 (1936), 115–221.
- KLEWITZ, H.W.: *Reformpapsttum und Kardinalskolleg*, Darmstadt 1957.
- KOLLER, ALEXANDER: *Der Konflikt um die Obödienz Rudolfs II. gegenüber dem Hl. Stuhl*, Kurie und Politik, 148–164.
- KOPIEC, JAN: *Zur Geschichte der Apostolischen Nuntiatur in Polen*, RQ 88 (1993) 134–155.
- KOVÁCS SÁNDOR IVÁN: *A lírikus Zrínyi*, Budapest 1985.
- KOVÁCS SÁNDOR IVÁN: *Mikor írta Zrínyi a Szigeti Vészedelmet?*, Irodalomtörténeti Közlemények 87 (1983) 189–196.
- KOVÁCS, ELISABETH: *Die österreichische Kirche am Ende des alten Reiches (1790–1806). Reflexionen zum „Josephinismus”*, AHP 33 (1995) 335–349.
- KOVÁCS, ELISABETH: *Einflüsse geistlicher Ratgeber und höfischer Beichtväter auf das fürstliche Selbstverständnis, auf Machtbegriffe und politische Entscheidungen österreichischer Habsburger während des 17. und 18. Jahrhunderts*, Christianesimo nella Storia 4 (1983) 79–102.
- KRAUS, ANDREAS: *Das päpstliche Staatssekretariat unter Urban VIII.: Verzeichnis der Minutanten und ihrer Minuten*, AHP 33 (1995) 117–167.
- KRAUS, ANDREAS: *Zur Datierung des Ruolo di famiglia Nr. 9 der Vatikanischen Bibliothek*, RQ 51 (1956) 236–237.
- KRUPPA TAMÁS: *Erdély és a Szentszék a Báthory korszakban. Kiadatlan iratok (1574–1599)* (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 37), Szeged 2004.
- KUBINYI ANDRÁS: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon* (METEM Könyvek 22) Budapest 1999.
- KUBINYI ANDRÁS: *Magyarok a késő-középkori Rómában*, Studia Miskolciensia III, Miskolc 1999, 83–91.
- KUBINYI ANDRÁS: *Mátyás király és a magyar püspökök*, [Uő], Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság, 69–86.
- KUBINYI ANDRÁS: *Szécsi Dénes bíboros prímás*, [Uő], Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság, 139–146.
- Kurie und Politik. Stand und Perspektiven der Nuntiaturberichtsforschung* (BDHIR 87), hrsg. v. ALEXANDER KOLLER, Tübingen 1998.
- KUTTNER, S.: *Cardinalis. The History of a Canonical Concept*, Traditio 3 (1945) 129–214.

- La corte di Roma tra Cinque e Seicento. „Teatro” della politica Europea. Atti del Convegno Internazionale di Studi (Roma, 22–23 marzo 1996)* (Biblioteca del Cinquecento 84), a c. d. GIANVITTORIO SIGNOROTTO–MARIA ANTONIETTA VISCEGLIA, Roma 1998.
- La gerarchia cattolica e la famiglia pontificia per l'anno 1873*, Roma 1873.
- La gerarchia cattolica. La famiglia e la capella pontificie per l'anno 1893. Con appendice*, Roma 1893.
- LANDI, ALDO: *Concilio e Papato nel Rinascimento (1449–1516). Un problema irrisolto* (Studi Storici), Torino 1997.
- LAURO, AGOSTINO: *La curia Romana e la residenza dei vescovi*, La società religiosa nell'età moderna. Atti del convegno studi di storia sociale e religiosa Capaccio-Paestum, maggio 1972, Napoli 1973, 869–883.
- Legations Aleanders 1538–1539 I* (NB I/3), hrsg. v. WALTER FRIEDENSBURG, Gotha 1893.
- Legations Aleanders 1538–1539 II* (NB I/4), hrsg. v. WALTER FRIEDENSBURG, Gotha 1893.
- LEITSCHE, WALTER: *Die Bemühungen Zygmunt's III. von Polen um die Kardinalswürde für Claudio Rangoni*, MÖStA 31 (1978) 41–51.
- Lexikon Für Theologie und Kirche I–VI*, hrsg. v. JOSEF HÖFER–KARL RAHNER, Freiburg 1957–1961².
- LIERDE, PETRUS CANISIUS VAN–GIRAUD, ANDRÉ: *Das Kardinalskollegium* (Der Christ in der Welt XII/3), Aschaffenburg 1965.
- LUKÁCS, LADISLAUS: *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. 1551–1600. II: 1601–1640* (MHSI 117. 125), Romae 1978–1982.
- LUKÁCS, LADISLAUS: *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu [1551–1773] I–III*, Romae 1987–1988.
- LUKÁCS, LADISLAUS: *Monumenta Antiquae Hungariae. I–IV: 1550–1600* (MHSI 101. 112. 121. 131), Romae 1969–1987.
- LUTZ, GEORG: *Die päpstlichen Subsidien für Kaiser und Liga 1632–1635. Zahlen und Daten zu den finanz- und bilanztechnischen Aspekten*, Staat, Kultur, Politik. Beiträge zur Geschichte Bayerns und des Katholizismus. Festschrift zum 65. Geburtstag von Dieter Albrecht (hrsg. v. W. Becker–W. Chrobak), Kallmünz 1992, 89–105.
- LUTZ, GEORG: *Roma e il mondo germanico nel periodo della guerra dei Trent'Anni*, La corte di Roma tra Cinque e Seicento, 425–460.
- LUVLÈS, JEAN: *Die Machtbestrebungen des Kardinalkollegiums gegenüber dem Papsttum*, MIÖG 35 (1914) 455–483.
- Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából (1458–1490) I–IV* (MHH IV/1–4), kiad. NAGY IVÁN–B. NYÁRY ALBERT, Budapest 1875–1878.
- Magyar Törvénytár. II: 1526–1608. évi törvényczikkek. III: 1608–1657. évi törvényczikkek*, kiad. MÁRKUS DEZSŐ–KOLOSVÁRI SÁNDOR–ÓVÁRI KELEMEN, Budapest 1899–1900.
- Magyarország története 1526–1686* (Magyarország története tíz kötetben 3/1–2), szerk. R. VÁRKONYI ÁGNES, Budapest 1987.
- MALECZEK, WERNER: *Papst und Kardinalskolleg von 1191 bis 1216* (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom I/6), Wien 1984.
- MÁLNÁSI ÖDÖN: *Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora (1672–1732)*, Kalocsa 1933.
- Mathiae Corvini Hungariae regis epistolae ad Romanos Pontifices datae et ab eis acceptae 1458–1490* (MVH I/6), ed. GUILERMUS FRANKÓI Budapest 1891 (repr. 2000).
- Mátyás király levelei. Külügyi osztály I–II*, kiad. FRANKÓI VILMOS, Budapest 1893–1895.
- MCCLUNG HALLMAN, BARBARA: *Italian Cardinals, Reform and the Church as Property*, Los Angeles 1985.
- MECENSEFFY, GRETE: *Habsburger im 17. Jahrhundert. Die Beziehungen der Höfe von Wien und Madrid während des Dreißigjährigen Krieges* (AÖG 121/1), Wien 1955.
- MECENSEFFY, GRETE: *Im Dienste dreier Habsburger. Leben und Wirken des Fürsten Johann Weikhard Auersperg (1615–1677)* (AÖG 114/2), Wien–Leipzig 1938, 462–502.
- MERCATI, ANGELO: *Raccolta di Concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili. I: 1098–1914*, Romae 1954.
- MESZLÉNYI ANTAL: *A jozefinizmus kora Magyarországon (1780–1846)*, Budapest 1934.

- MESZLÉNYI ANTAL: *Magyar hercegprímások arcképsorozata (1707–1945)*, Budapest 1970.
- MOLNÁR ANTAL: *A pápaság és Magyarország a török uralom idején (1526–1686)*, Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében (szerk. Zombori István), Budapest 2004, 189–217.
- MOLNÁR ANTAL: *Egy magyar egyháztörténet a 20. században: Ványó Tibamér OSB*, MEV 6 (1994) 1–2, 37–50.
- MOLNÁR ANTAL: *Katolikus missziók a bódolt Magyarországon. I: 1572–1647* (Humanizmus és reformáció 26), Budapest 2002.
- MONAY FERENC: *A római magyar gyóntatók*, Róma 1956.
- Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. IV: 1492–1525*, ed. IOSEPHUS LUKCSICS, Budapestini 1907.
- MÜHR, ALFRED: *Herrscher in Purpur. Die Geschichte der Kardinäle*, München 1977.
- NAGY J. GYÖZŐ–KLEKNER TIBOR: *A két Altham váci püspöksége 1718–1756* (Vácegyházmegye múltjából 1), Vác 1941.
- NANNI, LUIGI: *Epistolae ad principes. I: Leo X–Pius IV (1513–1565). II: Pius V–Gregorius XIII (1566–1585). III: Sixtus V–Clemens VIII (1585–1605)* (Collectanea Archivi Vaticani 28–29. 41), Città del Vaticano 1992–1997.
- NÉMETH LÁSZLÓ: *A Regnum Marianum állameszme a magyar katolikus megújulás korában*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1940–1941, Budapest 1941, 223–292.
- New Catholic Encyclopaedia I–XV*, ed. THE CATHOLIC UNIVERSITY OF AMERICA WASHINGTON, New York–Toronto–London–Sydney 1967.
- NITECKI, PIOTR: *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992.
- Notizie per l'anno M.D.CCC.XXVIII. dedicate all'Emo e Rmo principe il signor cardinale Giacomo Giustiniani... vescovo d'Imola*, Roma s.d.
- Notizie per l'anno MDCCCLIII dedicate all'eminetissimo e reverendisimo principe il signor cardinale Luigi Vannicelli-Casoni arcivescovo di Ferrara. Con appendice*, Roma 1853.
- Nuntiatur des Palotto (1628–1630) I–II* (NB IV/1–2), hrsg. v. HANS KIEWING, Berlin 1895–1897.
- Nuntiatur Giovanni Delfinos (1572–1573)* (NB III/6), hrsg. v. HELMUT GOETZ, Tübingen 1982.
- Nuntiatur des Morone 1536–1538* (NB I/2), hrsg. v. WALTER FRIEDENSBURG, Gotha 1892.
- Nuntiaturberichte Giovanni Morones vom deutschen Königsbofe 1539–1540* (QF 1), hrsg. v. F. DITTRICH, Paderborn 1892.
- Nuntiaturberichte vom Kaiserbofe Leopolds I. I: 1657 Februar bis 1669 Dezember. II: 1670 Mai–1679 August* (AÖG 103. 106), hrsg. v. ARTHUR LEVINSON, Wien 1913–1918.
- Nuntiaturen Morones und Poggios. Legationen Farneses und Cervinis 1539–1540* (NB I/5), hrsg. v. LUDWIG CARDAUNS, Berlin 1915.
- ÓVÁRY LIPÓT: *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi bizottságának oklevél-másolatai. II: A mobácsi vész utáni korszakból származó s a XVI. század végéig terjedő oklevelek kivonatai*, Budapest 1894.
- PAGANO, SERGIO (rec.): *The Vatican Archives. An inventory and guide to historical documents of the Holy See*, ed. Francis X. Blouin–Leonard A. Combs et al., New York–Oxford 1998, AHP 38 (2000) 191–202.
- PAGANO, SERGIO: *I documenti del processo di Galileo Galilei* (CAV 21), Città del Vaticano 1984.
- PÁLFY GÉZA: *Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról*, Századok 138 (2004) 1005–1101.
- PÁLFY GÉZA: *Mellőzött magyarok? Hadikonferenciák ülésrendjei 1660–1662-ből és 1681-ből*, LK 75 (2004) 47–63.
- Papsttum und Kirchenreform. Historische Beiträge. Festschrift für Georg Sebwaiger zum 65. Geburtstag*, hrsg. v. Manfred Weitlauf–Karl Hausberger, Erzabtei St. Ottilien 1990.
- PASTOR, LUDWIG VON: *Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreißigjährigen Krieges. XII: Leo XI. und Paul V. (1605–1625)*, Freiburg im Breisgau 1927.
- PASTOR, LUDWIG VON: *Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreißigjährigen Krieges. XIII: Gregor XV. und Urban VIII. (1621–1644)*, Freiburg im Breisgau 1928.
- PASTOR, LUDWIG VON: *Geschichte der Päpste im Zeitalter des fürstlichen Absolutismus. XIV: Von der Wahl Innozenz' X. bis zum Tode Innozenz' XII.*, Freiburg im Breisgau 1929–1930.
- PÁSZTOR LAJOS: *Le cedole concistoriali*, AHP 11 (1973) 209–268.

- Pázmány Péter és kora (Pázmány Irodalmi Műhely. Tanulmányok 2), szerk. HARGITTAY EMIL, Piliscsaba 2001.
- Pázmány Péter levelezése. I: 1605–1625 (MHH I/19), kiad. FRANKL VILMOS, Budapest 1873.
- Pázmány Péter... összegyűjtött levelei I–II, kiad. HANUY FERENC, Budapest 1910–1911.
- PÉTER KATALIN: *A magyar főúri politika fordulata a XVII. század derekán (Pálffy Pál és Rákóczi Zsigmond)*, Kandidátusi értekezés kézirat, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár.
- PÉTER KATALIN: *A magyar romlásnak századában* (Magyar História), Budapest 1979.
- PÉTER KATALIN: *Tusor Péter: A magyar egyházi elit és Róma kapcsolatainak ismeretlen fejezetei (1607–1685) című doktori értekezéséről írt bírálat és minősítés*, Budapest 2001, Kézirat, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Irattár.
- PÉTER KATALIN: *Zrínyi Miklós terve II. Rákóczi György magyar királyságáról*, Századok 106 (1972) 653–665.
- PÉTERFFY, CAROLUS: *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata I–II*, Vienne–Posonii 1741–1742.
- PETRUCH ANTAL: *A trencséni jezsuita noviciátus anyakönyve*, Budapest 1942.
- PHILIPPI, HANS: *Kronkardinalat oder Nationalkardinalat. Preussische und bayerische Bemühungen an der Kurie 1900–1914*, HJB 80 (1960) 185–217.
- PITSCHMANN, BENEDIKT: *Bemühungen der Eidgenossen um den Kardinalsbut für Abt Alexander a Lacu von Kremsmünster (1601–1613)*, Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs 12 (1977) 37–48.
- PITSCHMANN, BENEDIKT: *Kaiserliche Bemühungen um den Purpur für Abt Anton Wolfradt von Kremsmünster*, RHM 11 (1969) 79–109.
- PLATANIA, GAETANO: *La Polonia nelle carte del cardinale Carlo Barberini Protettore del regno*, Accademie e Biblioteche d'Italia 56 (n.s. 39) (1988) n. 2, 38–60.
- PLÖCHL, WILLIBALD M.: *Geschichte des Kirchenrechts I–V*, Wien–München 1960–1969.
- POBLADURA, MELCHIOR A.: *Disceptatio historica de cardinalatu Valeriani Magni (1634–1648)*, Collectanea Franciscana 39 (1969) 104–171.
- PONCET, OLIVIER: *Innocenzo X*, Enciclopedia dei Papi. III: Innocenzo VIII–Giovanni Paolo II (a c. d. Istituto della Enciclopedia Italiana), Roma 2000, 321–335.
- PONCET, OLIVIER: *The Cardinal-Protectors of the Crowns in the Roman Curia during the First Half of the Seventeenth Century: the Case of France*, Court and Politics in Papal Rome, 1492–1700 (Cambridge Studies in Italian History and Culture, ed. by Gianvittorio Signorotto–Maria Antonietta Visceglia), Cambridge 2002, 158–176.
- POTZ, RICHARD: *Bischofsernennungen. Stationen, die zum heutigen Zustand geführt haben*, Zur Frage der Bischofsernennungen in der römisch-katholischen Kirche (hrsg. v. Gisbert Greshake), München–Zürich é.n., 17–35 (50).
- Privatbriefe Kaisers Leopold I an den Graffen F.E. Pötting 1662–1673 I* (FRA II/56), hrsg. v. ALFRED FRANCIS PRIBRAM, Wien 1903.
- PRODI, PAOLO: *Lo sviluppo dell'assolutismo nello Stato Pontificio. I: La monarchia papale e gli organi centrali di governo*, Bologna 1968.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *A török háború: Bécsről Budáig (1683–1686)*, Magyarország története 1526–1686, 1577–1636 és 1871–1876.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *Az elvesztett idő. Zrínyi Miklós nádori emlékirata*, HK 113 (2000) 269–328.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *Erdély és a törökkérdés Pázmány politikájában*, Europica varietas–Hungarica varietas, 37–61.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *Europica varietas–Hungarica varietas 1525–1762. Selected Studies*, Budapest 2000 (az azonos című magyar kötet fordítása).
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *Europica varietas–Hungarica varietas. Tanulmányok*, Budapest 1994.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *Országegyesítő kísérletek (1648–1666)*, Magyarország története 1526–1686, 1043–1154 és 1812–1823.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *Zrínyi szövetséglevele*, Europica Varietas – Hungarica varietas, 91–121.

- RAAB, HERIBERT–ALDEA, QUINTÍN ET AL.: *Ausgang des konfessionellen Zeitalters in Europa. Fortschritt und Stillstand der Weltmission*, Die Kirche im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung (Handbuch der Kirchengeschichte 5, hrsg. v. Wolfgang Müller–Quintín Aldea–Heribert Raab–Burkhardt Schneider et al.), Freiburg–Basel–Wien 1970, 152–346.
- RAINER, JOHANN: *Quellen zur Geschichte der Grazer Nuntiatur 1580–1622*, RHM 2 (1957–1958) 72–81.
- REINHARD, WOLFGANG: *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“ als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Die römische Oligarchie um 1600*, [U6], Ausgewählte Abhandlungen (Historische Forschungen 60), Berlin 1997, 289–310.
- REINHARD, WOLFGANG: *Herkunft und Karriere der Päpste 1417–1963. Beiträge zu einer historischen Soziologie der römischen Kurie*, Medelingen van het Nederlands Instituut te Rome 38 (1976) 87–108.
- REINHARD, WOLFGANG: *Kardinalseinkünfte und Kirchenreform*, RQ 77–78 (1982–83) 157–194.
- REINHARD, WOLFGANG: *Le carriere papali e cardinalizie. Contributo alla storia sociale del Papato*, Roma, la città del papa. Vita civile e religiosa dal giubileo di Bonifacio VIII al giubileo di papa Wojtyła (Storia d'Italia. Annali 16, a c. d. Luigi Fiorani–Adriano Prosperi), Torino 2000, 263–290.
- REINHARD, WOLFGANG: *Papal Power and Family Strategy in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Princes, Patronage and the Nobility (ed. by R.G. Asch–A.M. Birke), Oxford 1991, 329–356.
- REINHARD, WOLFGANG: *Reformpapsttum zwischen Renaissance und Barock*, Reformatio Ecclesiae (hrsg. v. Remigius Bäumer), Paderborn 1980, 779–796.
- REINHARD, WOLFGANG: *Sozialgeschichte der Kurie in Wappenbrauch und Siegelbild. Ein Versuch über Devotionswappen frühneuzeitlicher Kardinäle*, Römische Kurie. Kirchliche Finanzen. Vatikanisches Archiv. Studien zu Ehren von Hermann Hoberg I–II (Miscellanea Historiae Pontificiae 45–46), Rom 1979, II, 741–772.
- REINHARD, WOLFGANG–SCHILLING, HEINZ (Hrsg): *Die Katholische Konfessionalisierung. Wissenschaftliches Symposium der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum und des Vereins für Reformationsgeschichte 1993* (Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte 198), Heidelberg 1995.
- REGEN, KONRAD: *Die römische Kurie und der Westfälische Friede. Papst, Kaiser und Reich (1521–1644) I/1–2* (BDHIR 14–15), Tübingen 1961–1965.
- REGEN, KONRAD: *Wartenberg, Chigi und Knöringen im Jahre 1645. Die Entstehung des Plans zum päpstlichen Protest gegen den Westfälischen Frieden als quellenkundliches und methodisches Problem*, Dauer und Wandel der Geschichte. Aspekte europäischer Vergangenheit. Festgabe für Kurt von Raumer (hrsg. v. Rudolf Vierhaus–Manfred Botzenhart), Münster 1966, 213–268.
- RIETBERGEN, PETRUS JOHANNES ANTONIUS NICOLAUS: *Papal diplomacy and mediation at the peace of Nijmegen*, [U6], Pausen, prelaten, bureaucraten. Aspecten van de geschiedenis van het Pauschap en de Pauselijke Staat in de 17e Eeuw. Proefschrift, Nijmegen 1983, 359–415.
- ROBERG, BURKHARD: *Rom und Europa im Zeitalter der katholischen Reform*, Rom in der Neuzeit. Politische, kirchliche und kulturelle Aspekte (hrsg. v. R. Elze–H. Schmidinger–H.S. Nordholt), Wien–Rom 1976, 53–71.
- Ruoli 1–432. Inventario a c. d. GIOVANNI MORELLO*, Città del Vaticano 1973, Manoscritto, Biblioteca Apostolica Vaticana.
- S. LAUTER ÉVA: *Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653)* (Régi Magyar Történelmi Források 1), Budapest 1989.
- SALACZ GÁBOR: *A vallásalap kezdeteinek története*, A Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyve II (szerk. Angyal Dávid), Budapest 1932, 95–111.
- SÁVAI JÁNOS: *A csiksomlyói és a kantai iskola története* (Documenta missionaria Hungarum et regionem sub ditione Turcica existentem spectantia II/2), Szeged 1997.
- SCHEFFLER JÁNOS: *VIII. Sándor pápa és a bécsi udvar 1689–1691. A vatikáni levéltár okmányai alapján*, Ungvár 1914.
- SCHERLING, SIMONETTA: *Markus Sittikus III. (1533–1595). Vom deutschen Landsknecht zum römischen Kardinal*, Konstanz 1998.
- SCHNEIDER, BURKHARD: *Das Papsttum zur Zeit der französischen Hegemonie*, Die Kirche im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung (Handbuch der Kirchengeschichte 5, hrsg. v. Wolfgang

- Müller–Quintín Aldea–Heribert Raab–Burkhard Schneider *et al.*, Freiburg–Basel–Wien 1970, 120–151.
- SCHRADER, WILLIAM C.: *The catholic revival in Osnabrück and Minden 1591–1651*, Catholic Historical Review 78 (1992) 1, 35–50.
- SCHREIBER, GEORG: *Tridentinische Reformdekrete in deutschen Bistümern*, ZSSRG Kan. Abt. 38 (1952) 395–442 (452).
- SCHWAIGER, GEORG: *Kardinal Franz Wilhelm von Wartenberg als Bischof von Regensburg (1649–1661)* (Münchener Theologische Studien I/6), München 1954.
- SCHWAIGER, GEORG: *Kardinal Franz Wilhelm von Wartenberg Fürstbischof von Osnabrück und Regensburg (1593–1661)*, Lebensbilder aus der Geschichte des Bistums Regensburg I (Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg 23–24, hrsg. v. Georg Schwaiger), Regensburg 1989, 277–287.
- SCHWARZ, HENRY FREDERICK: *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*, Cambridge 1943.
- SCHWERDTFEGER, REGINA ELISABETH: *Friedrich von Hessen Darmstadt. Ein Beitrag zu seinem Persönlichkeitsbild anhand der Quellen im Vatikanischen Archiv*, ASK 41 (1983) 165–240.
- SICKEL, THEODOR: *Ein Ruolo di famiglia des Papstes Pius IV.*, MIÖG 14 (1893) 537–588.
- SIEGLERSCHMIDT, JÖRN: *Territorialstadt und Kirchenregiment. Studien zur Rechtsdogmatik des Kirchenpatronatsrechtes im 15. und 16. Jahrhundert* (Forschungen zur Kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 15), Köln 1987.
- SIENA, B. DA: *Il cardinale protettore negli istituti religiosi specialmente negli ordini Francescani*, Città del Vaticano 1940.
- SIGNOROTTO, GIANVITTORIO: *Lo squadrone volante. I cardinali „liberî“ e la politica europea nella seconda metà del XVII secolo*, La corte di Roma tra Cinque e Seicento, 93–137.
- SÖRÖS PONGRÁCZ: *Forgách Ferenc a bíboros*, Századok 34 (1901) 577–608. 691–723. 774–818.
- SPRINGER, ELISABETH: *Die Brüder Ridolfi in Rom*, Archiv und Forschung. Das Haus, Hof- und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit 20, hrsg. v. Elisabeth Springer–Leopold Kammerhofer), Wien–München 1993, 78–95.
- SQUICCIARINI, DONATO: *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, Vatikanstadt 1999.
- STADER, INGO: *Herrschaft durch Verflechtung: Perugia unter Paul V. (1605–21). Studien zur frühneuzeitlichen Mikropolitik im Kirchenstaat* (Beiträge zur Kirchen- und Kulturgeschichte 5), Frankfurt a. Main–etc. 1997.
- STELLA, PIETRO: *Strategie familiari e celibato sacro in Italia fra '600 e 700*, Salesianum 41 (1979) 73–109.
- STELZER, W.: *Zum Kardinal-Protektorat der deutschen Nation am Beginn des 16. Jahrhunderts*, ZSSRG Kan. Abt. 86 (1969) 461–466.
- STRAND, ALFRED A.: *Breslaus Kardinalprotektor an der römischen Kurie, vornehmlich im 16. Jahrhundert*, ASK 29 (1971) 90–106.
- STRNAD, ALFRED A.: *Aus der Frühzeit des nationalen Protektorates der Kardinäle*, ZSSRG Kan. Abt. 50 (1964) 264–271.
- STRNAD, ALFRED A.: *Konstanz und der Plan eines deutschen „Nationalkardinals“*. Neue Dokumente zur Kirchenpolitik König Siegmunds von Luxemburg, Das Konzil von Konstanz. Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie (hrsg. v. August Franzen–Wolfgang Müller), Freiburg–Basel–Wien 1964, 397–428.
- SUGÁR ISTVÁN: *Az egri püspökök története* (Az egri főegyházmegeye schematizmusa 1), Budapest 1984.
- SZABÓ ISTVÁN: *Ellenreformáció a végvárákban 1670–1681*, Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére, Budapest 1933, 456–470.
- SZEKFŰ GYULA–MISKOLCZY GYULA: *A bázi, udvari és állami levéltár Bécsben*, LK 2 (1924) 18–54. 4 (1926) 44–79. 5 (1927) 104–128.
- SZILÁGYI SÁNDOR: *Carillo Alfonz diplomáciai működése (1594–1598)*, Budapest 1877.
- SZÖGI LÁSZLÓ: *Fejezetek a magyar világi és egyházi arcbontológiából*, Szentpétery Imre, A kronológia kézikönyve (Tudománytár 15, kiad. Gazda István), Budapest 1985, 93–118.

- TELGÁRTI LIPÓT: *Informatio Georgii Szeleptsényi primatis Hungariae archi-epi Strigoniensis Romano Pontifici data de periculoso statu religionis catholicae in Hungaria circa annum MDCLXXXIV*, Magyar Sion 6 (1868) 522–527. 597–604. 680–683. 760–763. 843–845. 921–923.
- TEMESVÁRY JÁNOS: *Erdély választott püspökei (1618–1695) I–II*, Szamosújvár 1913–1914.
- TEWES, GÖTZ-RÜDIGER: *Die römische Kurie und die europäischen Länder am Vorabend der Reformation* (BDHIR 95), Tübingen 2001.
- THEINER, AUGUSTINUS: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. I: 1216–1352. II: 1352–1526*, Romae 1859–1860.
- THEINER, AUGUSTINUS: *Vetera Monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia. I: 1198–1549*, Romae 1863.
- THOMSON, J.A.F.: *Popes and Princes 1417–1517. Politics and Policy in the Late Medieval Church* (Early Modern Europe Today 1), London 1980.
- TIMA RENÁTA: *Báthory András fiatal évei – egy bíborosi kinevezés a 16. században*, Korok, világgépek, egyházak (Studia Ignatiana 1), Budapest 2002, 83–122.
- TIMON, SAMUEL: *Purpura Pannonica sive vitae et res gestae S.R.E. cardinalium qui aut in ditionibus Sacrae Coronae Hungaricae nati, cum regibus sanguine coniuncti aut episcopatibus Hungaricis potiti fuerunt*, Claudiopoli 1746.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (rec.): *Tüskés Gábor: A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai*, Századok 133 (1999) 433–444.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *A remeterend vándormisszionáriusa. Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei (1642–1677)*, LK 72 (2001) 187–245.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1717). I: 1572–1636. II: 1636–1647* (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes 4), Roma–Budapest 2002.
- TÓTH LÁSZLÓ: *Verancsics Faustus csanádi püspök és emlékiratai V. Pál pápához a magyar katolikus egyház állapotáról*, A gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve (szerk. Angyal Dávid), Budapest 1933, 155–211.
- TULOK MAGDOLNA: *A százéves Római Magyar Akadémia Fraknoi-könyvtárának viszontagságai*, Könyvtári Figyelő 41 (1995) 1, 67–73.
- TUSOR PÉTER: *A barokk pápaság (1600–1700)*, Budapest 2004.
- TUSOR PÉTER: *A magyar Egyház és a Sacra Rituum Congregatio a katolikus megújulás korában (A kongregáció megalapításától 1689-ig)*, MEV–Regnum 11 (1999) 1–2, 33–64.
- TUSOR PÉTER: *A magyar Egyház és Róma a 17. században*, Vigília 64 (1999) 503–513.
- TUSOR PÉTER: *A magyar egyházi elit római hírforrásai*, Információáramlás a kora újkorban (Információ-történelem, szerk. Z. Karvalics László–Kis Károly), Budapest 2004, 108–124.
- TUSOR PÉTER: *A magyar hierarchia és a pápaság a 17. században (Problémák és fordulópontok)*, Századok 136 (2002) 527–545.
- TUSOR PÉTER: *A magyar koronabíborosi és bíborosprotektori „intézmény” kialakulása és elbalása a XV–XVI. században*, Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról (Analecta mediaevalia II, szerk. Neumann Tibor), Budapest–Piliscsaba 2004, 291–310.
- TUSOR PÉTER: *Apápai diplomácia javaslatai 1639-ben a Szentszék részvételére a magyarországi katolikus restaurációban*, RGYÉ 9 (1999) Budapest 1999, 19–38.
- TUSOR PÉTER: *Az 1608. évi magyar törvények a római inkvizíció előtt: II. Mátyás kiközösítése*, Aetas 2000, 4, 89–105.
- TUSOR PÉTER: *Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia (A magyar klérus és a római Kúria kapcsolatának válsága és reformja)*, Századok 134 (2000) 431–459.
- TUSOR PÉTER: *Az esztergomi „bíborosi szék” történetéhez*, Vigília 69 (2004) 13–24.
- TUSOR PÉTER: *Due relazioni di Gaspare Mattei nunzio apostolico a Vienna dello stato «delle cose» e di religione nel regno d'Ungheria (1639)*, Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae XI (ST 423), Città del Vaticano 2004, 671–690.
- TUSOR PÉTER: *„Fejedelmi forrásközlés”*, Budapesti Könyvszemle 16 (2004) 2, 107–120.

- TUSOR PÉTER: *I vescovi ungheresi e la Santa Sede Apostolica nel Seicento (Problemi e svolte decisive)*, Annuario dell'Accademia d'Ungheria in Roma 1998–2003, Roma 2005, s.a.
- TUSOR PÉTER: *Jakusith György római követjárása 1644–45-ben (A magyar rendek kísérlete a Szentszék bevonására a török és az erdélyi protestantizmus elleni fegyveres harcra)*, HK 113 (2000) 237–268.
- TUSOR PÉTER: *Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce)*, LK 73 (2002) 199–241.
- TUSOR PÉTER: *Lippay IV. György, Esztergomi érsekek (1001–2003)*, 296–303.
- TUSOR PÉTER: *Lósy I. Imre (1637–1642), Esztergomi érsekek (1001–2003)*, 291–296.
- TUSOR PÉTER: *Magyar szentek liturgikus tisztelete és a római Sacra Rituum Congregatio a korai újkorban*, Szentjeink és nagyjaink Európa kereszténységéért (Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis 1, szerk. Beke Margit), Budapest 2001, 107–115.
- TUSOR PÉTER: *Magyar történeti kutatások a Vatikánban (CVH I/1 – Excerptum)*, Budapest–Róma 2004.
- TUSOR PÉTER: *Pázmány állandó római követségének terve (1632–1634)*, Pázmány Péter és kora, 151–175.
- TUSOR PÉTER: *Pázmány bíboros olasz rejtjelkulcsa. C.H. Motmann „Residente d'Ungheria”*. (A római magyar agenzia történetéhez), HK 116 (2003) 535–581.
- TUSOR PÉTER: *Petri Pázmány epistulae, acta notationesque inedita*, MEV–Regnum 9 (1997) 1–2, 83–146.
- TUSOR PÉTER: *Prolegomena zur Frage des Kronkardinalats*, AHP 41 (2003) 51–71.
- TUSOR PÉTER: *Szelepcshény György, Szürke eminenciások a magyar történelemben (szerk. Szentpéteri József)*, Budapest 2003, 68–69.
- TUSOR PÉTER: *Szelepcshény V. György, Esztergomi érsekek (1001–2003)*, 303–310.
- TUSOR PÉTER: *Un «residente d'Ungheria» a Roma nel Seicento. (C.H. Motmann editore di Rota, agente del cardinale Pázmány)*, Nova Corvina. Rivista di Italianistica 13 (2002) 8–21.
- TÜSKÉS GÁBOR: *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai (Nádasi János)* (Historia Litteraria 3), Budapest 1997.
- UDVARDY JÓZSEF: *Akalocsai érsekek életrajza (1000–1526)* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae 11), Köln 1991, 294–321.
- VANYÓ TIHAMÉR (rec.): *Antonii Caetani nuntii apostolici apud imperatorem epistulae et acta. I*, Századok 70 (1936) 204–206.
- VANYÓ TIHAMÉR: *Abécsei nunciások jelentései Magyarországról 1666–1683* (Pannonhalmi Főiskola Könyvei 3), Pannonhalma 1935.
- VANYÓ TIHAMÉR: *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850* (Monumenta Hungariae Italica 2), Pannonhalma 1933.
- VÉGHSEŐ TAMÁS: «...acció possa aiutare quei poveri catholici». *Un esponente del rinnovamento post-tridentino in Ungheria: il P. János Vanoviczi OSPPE*, Roma 1999, Manoscritto, Universitas Pontificia Gregoriana.
- Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe (Dispacci di Germania) II/1*, hrsg. v. ALFRED FRANCIS PRIBRAM, Wien 1901.
- Vérancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. XI: Végyes levelek 1572–1573* (MHH II/26), kiad. WENZEL GUSZTÁV, Budapest 1873.
- VERCRUYSE, J.E.: *Die Kardinäle von Paul III*, AHP 38 (2000) 41–96.
- VINCKE, JOHANNES: *Der Kampf Jakobs II. und Alfons IV. von Aragon um einen Landeskardinal*, ZSSRG Kan. Abt. 21 (1932) 1–20.
- VINCKE, JOHANNES: *Krone, Kardinalat und Kirchenfründe in Aragon zu Beginn des 14. Jahrhunderts*, RQ 51 (1956) 34–53.
- VINCKE, JOHANNES: *Zu den Konzilien von Pepiquan und Pisa*, RQ 50 (1955) 91–94.
- VISCEGLIA, MARIA ANTONIETTA: *Fazioni e lotta politica nel Sacro Collegio nella prima metà del Seicento*, La corte di Roma tra Cinque e Seicento, 37–91.
- VISCEGLIA, MARIA ANTONIETTA: *Il cerimoniale come linguaggio politico. Su alcuni conflitti di precedenza alla corte di Roma tra Cinquecento e Seicento*, Cérémonial et rituel à Rome, 117–176.
- VISCEGLIA, MARIA ANTONIETTA: *La Giusta Statera de' porporati. Sulla composizione e rappresentazione del Sacro Collegio nella prima metà del Seicento*, Roma moderna e contemporanea 4 (1996) 167–212.

- VITON, PHILIP A.: „Obligatory” Cardinalitial Appointments 1851–1929, *AHP* 21 (1983) 275–294.
- VONES, LUDWIG: *Urban V. (1362–1370): Kirchenreform zwischen Kardinalskollegium, Kurie und Klientel* (Päpste und Papsttum 28), Stuttgart 1998.
- VÖLKELE, MARCUS: *Römische Kardinalshaushalte des 17. Jahrhunderts. Borgese–Barberini–Chigi* (BDHIR 74), Tübingen 1993.
- WAHRMUND, LUDWIG: *Das Ausschließungsrecht der katholischen Staaten Österreich, Frankreich und Spanien bei den Papstwahlen*, Wien 1888.
- WALF, KNUT: *Das bischöfliche Amt in der Sicht josephinischer Kirchenrechtler* (Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 13), Köln–Wien 1975.
- WEBER, CHRISTOPH: *Die ältesten päpstlichen Staatshandbücher. Elenchus Congregationum, Tribunalium et Collegiorum Urbis (1629–1714)* (RQ Supplementheft 45), Rom–Freiburg–Wien 1991.
- WEBER, CHRISTOPH: *Legati e governatori dello Stato Pontificio (1550–1809)* (Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Sussidi 7), Roma 1994.
- WEBER, CHRISTOPH: *Senatus Divinus. Verborgene Strukturen im Kardinalskollegium der frühen Neuzeit 1500–1800* (Beiträge zur Kirchen- und Kulturgeschichte 2), Frankfurt a. Main–Berlin–etc. 1996.
- WEINRICH, LORENZ: *Das ungarische Paulinerkloster Santo Stefano Rotondo in Rom (1404–1579)* (Berliner Historische Studien 30. Ordensstudien 12), Berlin 1998.
- WEINRICH, LORENZ: *Hungarici monasterii ordinis Sancti Pauli primi heremitae de urbe Roma instrumenta et priorum registra* (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma [!]. Fontes 2), Roma–Budapest 1999.
- WILKIE, W.E.: *The Cardinal Protectors of England. Rome and the Tudors before the Reformation*, Cambridge 1974.
- WODKA, JOSEPH: *Das Kardinalsprotektorat deutscher Nation und die Protektorate der deutschen nationalen Stiftungen in Rom*, ZSSRG Kan. Abt. 33 (1944) 301–322.
- WODKA, JOSEPH: *Deutschordensprotektorat und Protektorat deutscher Nation*, ZSSRG Kan. Abt. 34 (1947) 318–325.
- WODKA, JOSEPH: *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie* (Publikationen des ehemaligen Österreichischen Historischen Instituts in Rom 4/I), Innsbruck–Leipzig 1938.
- WRIGHT, G.: *Die Kardinalsbiret-Aufsetzung der thesesianisch-josephinischen Zeit*, Beiträge zur Wiener Diözesengeschichte 17 (1976) 1–2.
- ZAPPA, GIULIA: *L'Archivio Storico Civico e la Biblioteca Trivulziana di Milano*, Bologna 1963.
- ZOLNAI BÉLA: *A gallikanizmus magyarországi viszszhangja*, *Minerva* 13–14 (1934–35) 21–63.
- Zrínyi Miklós levelei, kiad. MARKÓ ÁRPÁD, Budapest 1950.
- Zrínyi Miklós összes művei. II.: *Levelek*, kiad. KLANICZAY TIBOR–CSAPODY CSABA, Budapest 1958.
- ZUBRICZKY ALADÁR (rec.): *Sörös Pongrácz: Forgách Ferencz a bíboros*, *KSz* 16 (1902) 875–876.
- ZWIEDINECK-SÜDENHORST, HANS VON: *Hans Ulrich, Fürst von Eggenberg, Freund... Kaisers Ferdinand II*, Wien 1880.
- ZWIEDINECK-SÜDENHORST, HANS VON: *Die Obedienz-Gesandtschaften der deutschen Kaiser an den römische Hof im 16. und 17. Jahrhundert*, *Archiv für Kunde Österreichischer Geschichts-Quellen* 58 (1879) 171–216.
- ZSÁK J. ADOLF: *A római Ottoboni-könyvtár hazai vonatkozásai*, *Magyar Könyvszemle* 17 (1909) 244–251. 335–346.
- ZSILINSZKY MIHÁLY: *A linczi békekötés és az 1647-ki vallásügyi törvényczikkek története* (A Magyar Protestáns Irodalmi Társulat kiadványai), Budapest 1890.
- ZSILINSZKY MIHÁLY: *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai I–IV* (A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai), Budapest 1881–1897.
- ZSILINSZKY MIHÁLY: *Lippay György és a tokaji tanácsokmány 1646*, *Századok* 20 (1886) 400–424.

RÖVIDÍTÉSEK

AHP	Archivum Historiae Pontificiae
AÖG	Archiv für Österreichische Geschichte
ASK	Archiv für Schlesische Kirchengeschichte
BDHIR	Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom
CAV	Collectanea Archivi Vaticani
CIH	<i>Corpus Iuris Hungarici</i>
CVH	Collectanea Vaticana Hungariae
DBI	<i>Dizionario Biografico degli Italiani</i>
FRA	Fontes Rerum Austriacarum
HC	<i>Hierarchia Catholica</i>
HJB	Historisches Jahrbuch
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
KSz	Katholikus Szemle
LK	Levéltári Közlemények
LTbK	<i>Lexikon Für Theologie und Kirche</i>
MEV	Magyar Egyháztörténeti Vázlatok
MHH	Monumenta Hungariae Historica
MHSI	Monumenta Historica Societatis Iesu
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung
MÖStA	Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs
MVH	Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia
NB	Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Actenstücken
NCE	<i>New Catholic Encyclopaedia</i>
PÖL	<i>Pázmány Péter... összegyűjtött levelei</i>
QF	Quellen und Forschungen aus Gebiet der Geschichte
RGYÉ	A Ráday Gyűjtemény Évkönyve
RHM	Römische Historische Mitteilungen
RQ	Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte
ST	Studi e Testi
ZSSRG	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (Kanonistische Abteilung)

INDEX

- Agria, vescovo d' *lásd* Lósy Imre, Lippay György
Alberoni, Giulio 23.
Albert, I. (Habsburg) 44.
Albertoni-Altieri, Paluzzo 164. 165. 166. 167. 168.
171. 174. 184. 185. 242. 243–247.
Albrizzi (Alberici), Mario 167. 168. 169. 170. 174.
175. 176. 187. 244–247. 251–252.
Aldobrandini, Aldobrandino 102.
Aldobrandini, Hippolito 100. 102.
Aldobrandini, Pietro 62. 69.
alessandriai püspök *lásd* Paravicino, Erasmo
Almeida, Tomàs de 42.
Alsáni Bálint 43.
Altemps, Marcus Sitticus *lásd* Hohenems, Marcus Sitticus
Altensteig, Adam 54.
Althan, Michael Friedrich von 28. 206.
Amadeus, IX. (Boldog) 265.
Amalteo, Attilio 100.
Andrássy Gyula 278.
Antonelli, Giacomo 276.
Apafi Mihály, I. 180. 181.
Aragóniai János 44. 45. 46. 48. 53. 206.
Aschhausen, Johann Gottfried 85.
Astalli-Pamphili, Camillo 125. 126. 136. 224–225.
228–229.
Attems, Hermann 68.
Auersperg, Johann Wieckhard von 120. 135. 136.
147. 150. 156. 176.
Aytona márkí *lásd* Moncada, Francisco de
Azzolini, Dezio 162. 187. 251–252.
Azzolini, Lorenzo 99.

Baden-Durlach, Bernhard Gustav von 168. 169.
171. 172. 173. 174. 176. 188. 246. 252. 253.
bádeni őrgrof *lásd* Baden-Durlach, Bernhard G. von
Baglioni, Malatesta 98. 106. 107. 109. 110. 111.
Bagno, Giovanni Francesco Guidi di 92.
Bakócz Tamás 44. 46. 49. 198. 210.
bambergi püspök *lásd* Aschhausen, Johann Gottfried
Bánca István 43.
Barbarigo, Marco Antonio 193.
Barberini, Antonio (id.) 100.
Barberini, Antonio (ifj.) 91. 100.
Barberini, Carlo (id.) 84.
Barberini, Carlo (ifj.) 135.
Barberini, Francesco 82. 84. 85. 91. 94. 95. 98. 99.
100. 102. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 135.
140. 141. 159. 162. 187. 220. 221. 222. 251–252.
Barberini, Maffeo 71. 72. 74. 219. 220. (*lásd még*
Orbán, VIII.)
Barkóczy Ferenc 205. 206.
Barkóczy István 178. 180. 182.
Baroni Peretti Montalto, Andrea 79.
Bársony György 178.
Barsotti, Giovanni 112.
Barvitiuss, Johann Anton 63.
Basarab, Matei 236.
Báthory András 55.
Báthory Zsigmond 56. 63. 64.
Báthory Zsófia 181.
Batthyány Ádám 139.
Batthyány József 208. 209. 267–272.
Beatrix, I. (Hunyadi) Mátyás hitvese 44. 46.
Bega atya S.I. 157.
Béla, IV. (Árpád-házi) 43.
Bellarmino, Roberto (Szent) 36. 72.
Benedek, XIII. 42.
Benedek, XIV. 207. 264–266. 267.
Benedek, XV. 35. 282–284.
Benessa, Pietro 98. 99.
Berchtold, Leopold 282.
Beriszló Péter 49.
Bernát, Szent 178.
Bernetti, Tommaso 273.
Bérulle, Pierre de 90.
Bethlen Gábor 87. 93. 94.
Bielavich György 138.

- Biglia, Francesco Antonio 80. 88.
 Boncompagni, Francesco 100.
 Boncompagni, Filippo 53. 54.
 Bonifác, VIII. 21.
 Bonzi, Pierre du 171. 172. 173. 252. 253.
 Borghese(-Caffarelli), Scipione 63. 64. 65. 66. 67.
 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 76. 77. 78. 79. 86. 100.
 Borgia (e Velasco), Gaspare 99. 101.
 Borgia, Rodrigo 48. (*lásd még* Sándor, VI.)
 Borromeo, Carlo (Borromei Szent Károly) 36. 63.
 Borromeo, Federico 166. 244. 252.
 Botos János 180.
 Bouillon, Emmanuel de la Tour d'Auvergne de
 171. 172. 188.
 Brancaloni Castellani, Giovanni Battista 275.
 Braschi, Giovanni Angelo 268. (*lásd még* Pius, VI.)
 Breuner, Siegfried 87.
 Brodarich István 49.
 Bucelleni, Giovanni 142.
 Buonvisi, Francesco 183. 189. 191. 192. 203. 258. 261.
 BURGIO, Giovanni Antonio Pulleo de 49.

 Caetano, Antonio 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70.
 71. 72. 73. 75. 80. 198.
 Calodo (?), Andrea 144.
 Camus, Étienne le 193.
 Capponi, Aloysio 100.
 Caracciolo, Innico 150.
 Carafa della Spina, Fortunato Ilario 193.
 Carafa, Carlo (id.) 84. 85. 88. 89.
 Carafa, Carlo (ifj.) 154. 155. 156. 157. 159. 187. 251–252.
 Carafa, Oliviero 48.
 Carillo, Alfonso 69.
 Carretto di Grana, Francesco 118. 119. 120. 121. 123.
 124. 133. 155. 164. 230. 237.
 Carvajal, Juan 184.
 Carvalho e Mello de Pombal, Sebastiao José de 266.
 Castel Rodrigo, marchese di 159.
 Castiglione, Branda da 30. 206.
 Cattaneo, Camillo 66. 101.
 Celsi, Angelo 137.
 Cesarini, Alessandro 100.
 Cesarini, Giuliano 184.
 Cesi, Pietro Donato 121.
 Ceva, Francesco 106.
 Chigi, Agostino 148.
 Chigi, Fabio 123. 125. 127. 129. 132. 133. 134. 135. 136.
 137. 141. 143. 225–226. 229. 231. 232–236. 238.
 (*lásd még* Sándor, VII.)
 Chigi, Flavio 148. 159.

 Chumberg, Michael 111.
 Ciaconius, Alphonsus 21.
 Cienfuegos, Alvarez de 206.
 Coelestin, V. 21. 25. 39.
 Collalto, Rambaldo 95.
 Colloredo, Leandro 193.
 Colocense, arcivescovo *lásd* Telegdy János
 Colonna, Ascanio 71. 72. 74.
 Colonna, Filippo 97. 101.
 Colonna, Girolamo 91. 100. 122. 123. 124. 125. 126.
 127. 136. 137. 138. 140. 141. 148. 158. 159. 162.
 226–227. 229–230. 231. 239.
 Conti, Innocenzo 268.
 Contini, Giuseppe 275. 276. 277.
 Cusani, Luigi 260. 261. 262.
 Cybo, Alderano 36. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181.
 182. 184. 185. 187. 188. 189. 190. 192. 193. 194.
 196. 251–252. 253. 255. 256. 257.
 Csáky István 178. 182.
 Csáky Miklós 205. 206.
 Csernoch János 209. 280–284.

D'Abele, Christoph 242.
 d'Amboise, Georges 23.
 D'Assia (Lantgravio), cardinale *lásd* Hessen-Darm-
 stadt, Friedrich von
 D'Elci, Scipione Pannocchieschi 135. 136. 146. 147.
 149. 150.
 d'Estampes de Valençay, Achille 117.
 D'Este, Rinaldo (id.) 107. 108. 221.
 D'Este, Rinaldo (ifj.) 176.
 d'Estrées, Cesar 171. 172. 174.
 Damokos Kázmér 180.
 De Austria, Andreas 57. 206.
 De Dominis, Ioannes 43. 44.
 De Fleury, André 23.
 De Luca, Giovanni Battista 105.
 De Mara, Placido 78. 79. 86.
 De Tauris, Paulus 138. 140. 141. 238–239.
 De Vecchi, Alessandro 162. 163. 165.
 Delfino, Zaccaria 54. 206.
 Della Genga, Annibale 273. (*lásd még* Leó, XII.)
 Della Torre, Giovanni 67. 68. 78.
 Della Torre (Thurn), Raimondo 68.
 Demeter érsek 43.
 Denhoff, Jan Kazimierz 193.
 Destrai, cardinalis *lásd* d'Estrées, Cesar
 Di Savoya, Carlo Emmanuele Pio 76
 Di Savoya, Carlo Pio 175. 187. 188. 189. 190. 191.
 251–253. 255–259.

- Di Savoya, Maurizio 72.
 Dietrichstein, Franz 81. 82. 83. 84. 85. 87. 91. 92.
 95. 100. 106.
 Diotallevi, Francesco 54.
 Dobronoki György 94.
 Domitrovich Péter 76.
 Donato, Leonardo 74.
 Draskovich György 53. 54. 55.
 Draskovich János 130.
 Dunozet (Du Nozet), Aimé 150.
 Durazzo, Carlo Emmanuel 117. 118. 119. 155.
- Eggenberg, Johann (Hans) Ulrich von 80. 81. 84.
 85. 88. 93. 95. 96.
 Eggenberg, Johann Anton von 108.
 Eleonóra, I. (Habsburg) Lipót hitvese 192. 261.
 Eleonóra, II. (Habsburg) Ferdinánd hitvese 95.
 107. 113.
 Eleonóra, III. (Habsburg) Ferdinánd hitvese 261.
 Erdő Péter 206. 210.
 Erzsébet, I. (Habsburg) Albert hitvese 44.
 Erzsébet, I. (Nagy) Lajos hitvese 43.
 Erzsébet, I. (Habsburg) Ferenc József hitvese 279.
 Estei Hippolit 44. 46.
 Esterházy Imre 205.
 Esterházy Miklós 128. 129. 130.
 Esterházy Pál 192.
- famagostai püspök *lásd* Mantica, Germanico
 Farnese, Odoardo 70.
 Favilla, Pietro Giacomo 110. 111. 112. 122. 123. 140.
 142. 220. 221–222. 239.
 Fejérvári István 61.
 Ferdinánd főherceg (Habsburg) 67. (*lásd még* Fer-
 dinánd, II.)
 Ferdinánd, I. (Aragóniai) 48.
 Ferdinánd, I. (Habsburg) 50. 51. 52. 53. 56. 128. 232.
 Ferdinánd, I. (Medici) 70.
 Ferdinánd, I. (Wittelsbach) 156.
 Ferdinánd, II. (Habsburg) 26. 42. 79. 80. 81. 82.
 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 92. 93. 94. 95.
 96. 97. 98. 100. 108. 109. 117. 198. 207. 215.
 216. 230.
 Ferdinánd, II. (Medici) 100.
 Ferdinánd, III. (Habsburg) 88. 92. 93. 94. 108.
 110. 111. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121.
 123. 124. 125. 126. 130. 131. 133. 134. 135. 136.
 137. 138. 140. 145. 146. 147. 149. 151. 153. 154.
 160. 161. 207. 215–216. 220. 221. 222–227. 228.
 229. 230. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240.
- Ferdinánd, IV. (Habsburg) 125. 132. 133. 135. 136.
 146. 227–228. 231. 236. 238.
 Ferenc atya, O.F.M. 180.
 Ferenc Ferdinánd főherceg (Habsburg) 209.
 Ferenc József, I. (Habsburg) 209. 276. 278. 279.
 281–282.
 Ferenc, I. (Habsburg) 274.
 Ferenc, I. (Lotharingiai) 265. 266.
 Ferenc, I. (Valois) 50. 52.
 Ferenc, II. (Vaudémont) 89.
 Ferragalli, Antonio 98. 106.
 Ferreri, Giovanni Stefano 61. 63. 65. 66. 67. 68. 70.
 Ferriz, Pedro 44.
 Filippa della Maritina, Carlo Giuseppe 268.
 Fontana, Francesco 48.
 Forbin Janson, Tussaint du 187. 191. 195. 196. 252.
 253. 255. 256. 257. 258. 259.
 Forgách Ferenc 58. 59–76. 77. 86. 109. 112. 129. 160.
 195. 197. 198. 200. 204. 208. 209. 211–213. 233.
 – titkára 71.
 Forgách Zsigmond 69.
 Forró György 94. 95. 99. 142.
 Frangepán Ferenc 52.
 Frankenberg, Johann Heinrich von 268. 269. 270.
 Franzone, Giacomo 150.
 Frigyes Kázmér (Jagelló) 44. 46. 48. 49.
 Frigyes, II. (Hohenstauf) 19.
 Fülöp, IV. (Habsburg) 118. 119. 133. 231. 238.
 Fürstenberg, Wilhelm Egon von 193.
 Fürstenberg, Wratilaw von 95.
- Gans, Johann 140.
 Gergely, VII. 18.
 Gergely, XIII. 53. 54. 55. 63.
 Gergely, XIV. 67.
 Gergely, XV. 26. 35. 41. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 97.
 101. 117. 214. 262. 268.
 Gesualdo, Alphonso 57.
 Geyer, Bernhard 143. 147. 148.
 Giani (Jany), Francesco 181.
 Giani (Jany), Giovanni 165. 167. 181. 243. 244.
 245. 247. 252.
 Giordani, Bernardo 271. 272.
 Goes, Johann von 26. 193. 194. 196. 260.
 Gonzaga, Alfonso 107. 113.
 Gonzaga (di Bozzolo), Scipione 100. 106. 107.
 Gonzaga (di Castiglione), Francesco 62. 66. 67.
 68. 70. 71. 211. 212.
 Gonzaga, Ferdinando 72.
 Gonzaga, Francesco (mantovai püspök) 70.

- Granville, Antoine Perrenot de 20.
 Gremonville, Jacques de 118.
 Grolusi, Ferrando 100.
 Grüscha, Joseph Anton 279.
 Guibert, Joseph Hippolyte 209.
 Gurcensis, episcopus *lásd* Goes, Johann von
 gurki püspök *lásd* Lang von Wellenburg, Matthäus
 Guzmán de Haros, Didacus de 108.
- Haller Pál** 180.
Hám János 208.
 Harrach, Ernst Adalbert von 81. 82. 83. 84. 85. 87.
 88. 89. 92. 98. 100. 108. 112. 119. 138. 144. 150.
 159. 171.
 Hassiae Landgravius, cardinalis *lásd* Hessen-Darm-
 stadt, Friedrich von
 Hasycki, Samuel 182.
 Haulik György 209.
 Haynald Lajos 209.
 Heresinszky Péter 57.
 Herzan von Harras, Franz 206.
 Hessen-Darmstadt, Friedrich von 110. 111. 112. 113.
 115. 116. 117. 118. 121. 123. 124. 135. 136. 138. 155.
 159. 162. 163. 164. 166. 171. 172. 173. 174. 190.
 191. 221. 222. 244. 247.
 Hevenes Gábor 181.
 Himmereich, Tiburtius 74.
 Hitterjesztési Kongregáció titkára *lásd* Ingoli,
 Francesco
 Hocher, Johann Paul 184. 242. 249–250.
 Hochperger, Cyprian 104.
 Hofmann Pál 144.
 Hofmány *lásd* Hoffman
 Hohenems, Marcus Sitticus 63. 64. 66.
 Hohenlohe György 43.
 Hohenzollern, Friedrich von 79. 80. 83. 85. 89.
 Hornig Károly 209.
 Hortenberg, Hermann 70. 78. 117.
- Illésházy István 129.
 Ince, IV. 18. 35.
 Ince, X. 32. 35. 36. 113. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122.
 123. 124. 125. 126. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138.
 139. 141. 146. 199. 222–223. 227–228. 230–231.
 236. 237–238. 240.
 Ince, XI. (Boldog) 26. 36. 39. 40. 41. 176. 177. 178.
 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 189. 190. 191.
 192. 193. 195. 200. 202. 204. 248–249. 250–251.
 252. 253–255. 256. 257. 259. 260–263.
 Ince, XII. 28. 39.
- Inchoffer Menyhért 104. 111. 127. 128. 148. 199.
 220–221.
 Ingoli, Francesco 122.
 István, I. (Báthory) 55.
 István, I. (Szent) (Árpád-házi) 128. 178. 232.
 Isvalies, Pedro 56. 206.
 Izabella, I. (Szapolyai) János hitvese 56.
- Jakab, II.** (Stuart) 176.
 Jakusith György 104. 113. 134. 178.
 János Albert (Wasa) 107.
 János, I. (Szapolyai) 52. 56. 128. 232.
 János, III. (Sobieski) 177.
 János, V. (Braganza) 264. 265. 266.
 Jászberényi Tamás 145.
 Jenő, IV. 20. 25. 44. 219.
 Jono, Georg 100.
 József nádor (Habsburg) 274.
 József, I. (Habsburg) 207. 263.
 József, II. (Habsburg) 268–269. 270.
 Jugée, Guillaume de la 43.
- Kálmánczay István** 180.
Kálnoky Gusztáv 280.
Kanizsai János 180.
Kapy Gábor 178.
Kara Musztafa 186.
 Károly Ambrus főherceg (Habsburg) 208.
 Károly, I. (IV.) (Habsburg) 209.
 Károly, II. (Anjou) 21.
 Károly, II. (Habsburg) 190.
 Károly, V. (Habsburg) 50.
 Károly, VI. (III.) (Habsburg) 42. 144.
 Károlyi László 178. 182.
 Kelemen, VII. 25. 39. 50. 56.
 Kelemen, VIII. 35. 67. 102. 117.
 Kelemen, X. 39. 163. 164. 165. 167. 168. 171. 173.
 174. 176. 190. 200. 202. 203. 240–241. 242.
 243. 244. 245. 246. 247–248.
 Kelemen, IX. 39. 162. 171. 173. 176. 185. 188. 200.
 202. 253. 257.
 Kelemen, XI. 263–264.
 Kelemen, XIII. 35.
 Keresztély Ágost (Szász) 144. 205. 206. 263–264.
 Kéry János 177.
 Khuen Mária Franciska (Pálffy Pálné) 234.
 Khurtz, Ferdinand Siegmund 119. 124. 156. 225.
 226. 227.
 Klesl, Melchior 20. 23. 79. 80. 86. 87. 92. 106. 160.
 198.

- Klobusiczky János 191.
 Kollonich Lipót 193. 194. 196. 205. 206. 260–263.
 Kollonich, Sigismund 42. 206.
 Kopácsy József 208.
 Kornis Gáspár 182.
 Königsegg, Leopold Wilhelm von 189. 258.
 Krisztina, I. (Wasa) 146.
 Kutassy János 60. 61.
 Küenburg, Maximilian von 193. 196. 260. 261. 263.
- La Valenze bíboros *lásd* d'Estampes de Valençay, Achille
- Lajos, I. (Nagy) (Anjou) 43. 56.
 Lajos, II. (Jagelló) 25. 49. 50. 232.
 Lajos, XIV. (Bourbon) 157. 173. 174. 176. 180. 182. 187. 191. 193. 195. 196. 202. 255. 256.
 Lamberg, Johann Philipp von 42. 263.
 Lambruschini, Luigi 275.
 Lamormain, Wilhelm 93. 94. 95. 96. 100.
 Lang von Wellenburg, Matthäus 45.
 Larzona-Favilla, Pietro Giacomo 141. 142.
 Lasius, Adam 177.
 László, V. (Habsburg) 44.
 Lékai László 210.
 Lemberg, Johann Jakob von 81. 87. 88. 89.
 Lemberg, Karl 63.
 Lencastre, Veríssimo 193.
 lengyel király *lásd* János, III. (Sobieski)
 Leó, XII. 272–274.
 Leó, XIII. 278–280.
 Lépes Bálint 76.
 Leslie, Walter 115.
 Liechtenstein, Anton von 196.
 Liechtenstein, Karl von 63. 65.
 Lipót főherceg (Habsburg) 85. 87. 100.
 Lipót Vilmos főherceg (Habsburg) 157.
 Lipót, I. (Habsburg) 26. 40. 42. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 158. 159. 160. 161. 163. 164. 165. 166. 167. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 177. 179. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 193. 194. 196. 199. 207. 240–242. 243. 244. 245. 246. 247–248. 248–249. 250–261.
 Lippay Ferenc 142. 145.
 Lippay György 104. 106–160. 161. 166. 170. 171. 172. 178. 195. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 220–240.
 Lippay János 115. 142.
 lisszaboni érsek *lásd* Almeida, Tomàs de
 Litta, Alfonso Michele 191.
 Lobkowitz, Wenzel Franz Eusebius 168. 245. 246.
- Lorena, cardinale di *lásd* Lorraine, Nicolas François de
 Lorraine de Vaudémont, Nicolas François de 89.
 Lósy Imre 109.
 lotharingiai herceg *lásd* Ferenc, II. (Vaudémont)
 Lucardi, Domenico 272. 273. 274.
 Ludovisi, Ludovico 80. 81. 82. 83. 84. 100.
 Lugo (y de Quiroga), Juan de 117. 144. 145. 161.
 Luminares, comes de 119.
 Lupu, Vasile 236.
 Lusson (Luçon), monsignor di *lásd* Richelieu, Armand Jean du Plessis
- Macripodari, Hyacinto 122. 127.
 Madruzzo, Carlo 62.
 Madruzzo, Cristoforo 51.
 Magalotti, Lorenzo 84. 100.
 Magalotti-Barberini, Goltanza 100.
 Magno, Valeriano 107.
 Maidalchini, Olimpia 134. 139.
 máltai lovagrend nagymestere *lásd* Aldobrandini, Aldobrandino
 Maniglio, Antonio 161.
 Mantica, Germanico 100.
 Maraldi, Marco Aurelio 214. 219. 220.
 Mária Anna, III. Ferdinánd (Habsburg) hitvese 108.
 Mária Antónia főhercegnő (Habsburg) 261.
 Mária Magdaléna főhercegnő (Habsburg) 100.
 Mária Terézia, I. (Habsburg) 133. 206. 207. 208. 265. 266. 267. 269–270.
 Marini, M. 42.
 Maritiniana, cardinalis de *lásd* Filippa della Maritiniana, Carlo Giuseppe
 Marnavich Tomkó János 98.
 Martinuzzi (Fráter) György 53. 208.
 Márton, V. 25. 30. 43.
 Marzio Ginetti 100.
 Mastai Ferretti, Giovanni Maria 275. 276. (*lásd még* Pius, IX.)
 Mattei, Gaspare 103. 106. 107. 109. 110. 111. 130. 233.
 Mátyás főherceg (Habsburg) 65. 71. 73. 74. 75. (*lásd még* Mátyás, II.)
 Mátyás, I. (Hunyadi) 42. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 56. 209.
 Mátyás, II. (Habsburg) 77. 86. 117. 207.
 Maurocordato, Teofano 181.
 Mazarin, Jules 20. 23. 47. 118.
 Mazarin, Michele 117. 118.
 Medici, Carlo de' 100.
 Medici, Giovanni Carlo de' 97. 100.

- Medici, Giulio 56. (*lásd még* Kelemen, VII.)
Meggau, Leonhard 87.
Mellini, Mario 207. 208. 264. 265.
Melzi, Camillo 114. 119. 120. 121. 142. 150.
Metternich, Clemens von 209. 274.
Migazzi, Cristoforo (Kristóf) 206. 264–266. 270.
Mihalovits József 209.
Miklós, V. 25. 265.
Miksa főherceg (Habsburg) 100.
Miksa I. (Wittelsbach) 78. 122.
Miksa, I. (Habsburg) 49.
Miksa, II. (Habsburg) 54.
Miller, Philipp 154. 156.
Millino (Mellini), Giovanni Garzia 79.
Mindszenty József 210.
Mocenni, Mario 277. 278.
Molin, Alois 152. 154. 158.
Moncada d’Aytona (y d’Osona), Francisco de 100.
Moncada de Aragonia, Luis Guillermo de 159.
Montalto bíboros *lásd* Baroni Peretti, Andrea
Montecuccoli, Raimondo 145. 146.
Montone, Simone da 45. 48.
Morone, Giovanni 36. 51. 52. 57.
Morosini, Zuanne 172.
Mosca, Agapito 264.
Motmann, Cornelius Heinrich 85. 88. 214. 215.
Motmann, Wilhelm Theobald 92. 95. 97. 98. 99.
213. 214. 215. 216.
Nádasdy Ferenc 158.
Nádasdy Tamás 129.
Nádasi János 143. 144. 145. 146. 147. 148. 150. 151.
191. 199.
Napóleon, III. (Bonaparte) 209.
Nappi, Filippo 161.
Náprághy Demeter 76.
Nardone, Benjamino 281. 282.
Nari, Gregorio 100.
német lovagrend nagymestere *lásd* Truchsess von
Wetzhausen, Martin
Nerli, Francesco 163.
Nickel, Goswin 143. 144. 145. 147. 148. 149. 151.
Nidhard, Iuan Everardo 171. 172. 173. 174.
Nini, Giacomo Filippo 162.
Norfolk, Philipp Thomas Howard de 176.
Nyujtódi Miklós 47.
Odescalchi, Benedetto 36. 262. 263. (*lásd még* Ince,
XI.)
Odescalchi, Livio 193. 259.
Oliva, Giovanni 148.
Oliviero, Jacopo 91.
Olszowski, Andrzej 177.
Orbán, V. 22.
Orbán, VIII. 32. 33. 34. 35. 36. 40. 81. 82. 83. 84. 87.
88. 89. 90. 91. 92. 95. 97. 98. 100. 101. 106. 107.
108. 109. 110. 111. 112. 113. 117. 124. 134. 208.
213–220. 221. 222.
Orsini, Virgino 148.
Orsucci, Michele 150. 159.
Osnaburgo, vescovo di *lásd* Wartenberg, Franz
Wilhelm von
Ottoboni, Pietro 162. (*lásd még* Sándor, VIII.)
Pacifici, Lucas 276.
Pál, II. 29. 44. 47. 48.
Pál, III. 39. 51. 52.
Pál, V. 36. 60. 62. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74.
75. 76. 77. 78. 79. 80. 85. 112. 198.
Pál, VI. 210.
Pálffy Pál 130. 131. 139. 140. 199. 234. 235. 238.
Pálffy Tamás 144.
Pálffy Zsófia (Maximilian von Trauttmansdorff
hitvese) 234.
Palkovich Márton 143. 149. 151.
Pallavicini, Sforza 150. 151. 199.
Pallotto, Giovanni Battista 41. 89. 90. 92. 93. 94.
96. 99. 102. 107. 191. 216.
Pamphili, Camillo 141. 142.
Panziroli, Giovanni Giacomo 119. 120. 122. 123.
Paoli, Pier-Francesco 83. 91.
Pappus, Leonhard 118. 121. 123.
Paravicino, Erasmo 100.
Paravicino, Ottaviano 66. 69. 74. 75. 76. 211. 212.
Paskai László 210.
passauai püpsök *lásd* Lamberg, Johann Philipp von
Paulucci (de’ Calboli), Francesco 150.
Pázmány Péter 58. 69. 76. 77–105. 106. 108. 109.
124. 128. 129. 133. 142. 144. 161. 191. 195. 198.
199. 200. 201. 202. 203. 204. 208. 210. 213–220.
222. 224. 225. 230. 233. 237.
Peretti, Camilla 91.
Peretti, principessa *lásd* Peretti, Camilla
Pericoli, Angelo 283.
Pericoli, Paoli 284.
Pethő Ferenc 180.
Petre, Edward 176.
Peutinger, Christoph 117.
pfalzi(-neuburgi) örgróf *lásd* Volfgang Vilmos, I.
Piffel, Gustav 282.

- Pimentel, Domingo 124.
 Pinelli, Domenico 80.
 Pinelli, Philippo Maria 80.
 Pintopoloni, Bartolomeo 271.
 Pintopoloni, Paolo 271.
 Pius, II. 46.
 Pius, IV. 25. 26. 219.
 Pius, V. 17.
 Pius, VI. 267–272.
 Pius, IX. 209. 275–278.
 Pius, X. (Szent) 209. 280–282. 283.
 Pius, XI. 210.
 Pongrácz Márton 181.
 Portia (Porzia), Johann Ferdinand von 155. 156. 157.
 – felesége 156.
 Portocarrero, Emmanuel Fernández de 171. 172. 188.
 Porzia (Porcia), Geronimo 67. 68. 70. 78.
 Possevino, Antonio 55.
 Pötting, Francisco Eusebio de 159.
 Propaganda Kongregáció ágense 98.
 Pucci, Antonio 57.
 Puteo, Antonio 57.
 Püsky János 138. 139.
- Radziejowski, Augustyn Michal Stefan 193.
 Raitenau, Wolf Dietrich von 63.
 Rákóczi György, I. 104. 112. 115. 133. 134. 233. 234.
 Rákóczi György, II. 131. 151. 152.
 Rákóczi László 154.
 Rangoni, Claudio 79.
 Rangoni, Gabriele 44. 45. 48. 206.
 Ratisbona, vescovo di *lásd* Wartenberg, Franz Wilhelm von
 Raymund, Anton Franz 84.
 Rembold, Johann 84. 85. 88. 117.
 Renzi, Matteo 66. 72. 74.
 Retz, Jean François-Paul de Gondy de 124.
 Richelieu, Alphonse Louis du Plessis de 92.
 Richelieu, Armand Jean du Plessis de 20. 23. 47.
 80. 100.
 Richelmy, Agostino 283.
 Ridolfi, Alessandro 78.
 Ridolfi, Ludovico 78.
 Ridolfi, Niccolò 78. 100.
 Ridolfi, Ottavio 78. 79. 80. 82. 83. 86. 207.
 Rocci, Ciriaco 98. 99. 102. 107.
 Rochefoucauld, François de la 72.
 Rospigliosi, Giacomo 162.
 Rospigliosi, Giulio 146. 147. 149. 150. 154. 159.
 (*lásd még* Kelemen, IX.)
- Rospigliosi, Tommaso 162.
 Rospigliosi, Vincenzo 162.
 Rottal János 154. 155. 156.
 Rottal, Johann von *lásd* Rottal János
 Rudnay Sándor 208. 209. 272–274.
 Rudolf főherceg (Habsburg) 53. 54. (*lásd még* Rudolf, II.)
 Rudolf, II. (I.) (Habsburg) 53. 54. 55. 56. 57. 61. 62.
 63. 64. 65. 66. 68. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77.
 78. 82. 117. 198. 207. 211–213.
 Ruichich János 152.
 Ruspoli, Lorenzo 267. 268. 269. 270. 271.
- Sacchetti, Giulio 100.
 Sacchetti, Niccolò 100.
 Sáenz de Aguirre, Jose 187. 193.
 Salazar Gutiérrez de Toledo, Pedro de 193.
 Salazar, Pedro de 187.
 Salvago, Giovanni Battista 26. 80. 81. 82. 83. 84.
 85. 86. 88. 89. 90.
 Samassa József 209.
 San Sisto, cardinale di *lásd* Zacchia, Laudivio
 Sándor, VI. 206.
 Sándor, VII. 141. 144. 145. 146. 147. 148. 149.
 150. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 162. 185. 199.
 202. 240.
 Sándor, VIII. 35. 39. 162. 196.
 Santacroce, Antonio 100.
 Sarego, Ludovico 67. 68.
 Sarria, Tommaso 155.
 Savelli, Fabrizio 118.
 Savelli, Federigo 113. 116. 117. 118. 119. 120. 121.
 Savelli, Giulio 100.
 Savelli, Paolo (id.) 41. 42. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85.
 87. 88. 89. 90. 91. 92. 96. 97. 100. 106. 107.
 Savelli, Paolo (ifj.) 155. 156. 157.
 Scaglia, Desiderio 100.
 Scarlicchio, Raynaldo 100.
 Schiel, Carolus 143.
 Schindi (?) István 180.
 Schlauch Lőrinc 209.
 Scitovszky János 208. 209. 275–277. 278.
 Sega, Filippo 55.
 Sennyey István 194.
 Serbelloni, Fabrizio 265. 266–267.
 Serédi Jusztinián 210.
 Sforza, Feredigo 159.
 Simor János 208. 209. 277–278.
 Sinzendorf, Ludwig Philipp von 206.
 Sixtus, IV. 29. 44. 45. 207.

- Sixtus, V. 31. 55. 219.
 Slusius, Johann Walter 262.
 Spada, Giovanni Battista 135.
 Spada, Orazio 192.
 Speciano, Cesare 60. 61. 62. 63. 65. 67.
 Spinelli, Filippo 61.
 Spinola (Spinula), Mario 189. 193. 260.
 Spinola, Augustino 100.
 Spinola, Giovanni Domenico 100.
 Spinola, Giulio 187. 201. 251–252.
 Spinola, Luigi 116.
 Statileo János 52.
 Stobaeus, Georg 74.
 Stralendorf, Leopold von 63. 65. 66. 67. 68.
 Strassoldo, Carlo 178.
 Strozza, Pietro 73.
- Szalkai László 49. 50. 232.
 Széchenyi György 196. 205.
 Szécsi Dénes 44. 46. 47. 49. 210.
 Szegedy Ferenc Lénárt 194.
 Szelepchény György 104. 127. 135. 139. 140. 152.
 157. 159. 161–196. 199. 200. 201. 202. 203. 204.
 205. 206. 240–260.
 – tikára 186. 187.
- Szilveszter, II. 232.
 Szulejmán, II. 232.
- Tarnóczy Mátyás 130. 144. 235.
 Tarnóczy, Maximilian Joseph von 209.
 Tasnády Tamás 56.
 Telegdy János 109.
 Terra Nova, dux de 119.
 Theobald atya, O.F.M. Cap. 182.
 Thököly Imre 196.
 Thun, Guidobald 156. 159.
 Thurzó György 65. 129.
 Tilly, Johann Tserclaes 95.
 tinini püspök *lásd* Nyujtódi Miklós
 Tomori Pál 49.
 toscanai nagyherceg *lásd* Ferdinánd, II. (Medici)
 Trauttmansdorff, Maximilian von 97. 110. 111.
 130. 234.
 trieszti püspök *lásd* Scarlicchio, Raynaldo
 Trinkel Zakariás 143. 151.
 Trivulzi herceg (1659) 155. 156. 157.
 Trivulzi, Teodoro 81. 82. 88. 89. 91. 92. 95. 100.
 Truchsess von Wetzhausen, Martin 44.
 Tucci, Francesco 196.
 Turkovich György 143.
- Ulászló, II. (Jagelló) 44. 45. 46. 48. 49.
 Ursinus, cardinalis *lásd* Orsini, Virginio
- Vanoviczi János 157. 161. 162. 163. 165. 166. 170. 173.
 176. 200.
 Váradi Pál 48.
 Váradi Péter 48.
 Várdai István 44. 46. 47. 48. 49.
 Várdai Pál 50. 51. 52. 53.
 Vaszary Kolos 209. 278–280.
 Vecchiarelli, Odoardo 150.
 velencei követ (Bécsben) *lásd* Molin, Alois
 Vendôme, Louis de 159.
 Venier, Sebastian 95.
 Verallo, Girolamo 50.
 Veranchich Antal 53. 54.
 Veranchich Faustus 60.
 Veronai Gábor *lásd* Rangoni, Gabriele
 Verospi, Fabrizio 87.
 Visconti, Vitaliano 79.
 Vitelleschi, Muzio 94. 99. 100. 142. 161.
 Vitéz János 47.
 Volfgang Vilmos, I. (Pfalz-Neuburg) 100. 123.
 Volpini, Alessandro 279. 280.
- Walderode, Johann 225. 226. 227.
 Waldstein, Franz August von 164. 165. 166. 168.
 169. 172. 173. 174. 175. 176. 185. 186. 188. 189.
 190. 191. 193. 200. 241. 242. 243. 244. 245. 246.
 255. 257.
 Waldstein, Johann Friedrich von 164. 172.
 Wallenstein, Albrecht von 95. 96.
 Wartenberg, Franz Wilhelm von 121. 122. 135. 136.
 137. 138. 140. 141. 145. 146. 147. 148. 151. 153.
 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 172. 199.
 Werdenberg, Johann Battista Verda von 87. 95.
 Wesselényi Ferenc 131. 143. 144. 152. 153. 154. 158.
 Wilpert, Giuseppe 278. 279. 280.
 Wolfradt, Anton 91. 92. 96. 106. 108. 110.
 Wolsey, Thomas 23. 47.
- Xavierre, Jerónimo 72.
 Ximenes de Cisneros, Francisco 47.
- Zacchia, Laudivio 100.
 Zrínyi Miklós 115. 116. 131. 139. 152. 158.
- Zsigmond, I. (Luxemburgi) 25. 30. 43. 144.
 Zsigmond, III. (Wasa) 79.

THE CARDINALS OF THE HOLY CROWN OF HUNGARY¹

I. INTRODUCTION²

Saint Peter's successors have all throughout history had the liberty, theoretically, to create new cardinals. However, this canonic liberty was, for long centuries, practiced in full only in the selection of cardinals from Italy or, to be more precise, from the Ecclesiastical State. Christian monarchs had been trying to influence the decisions of popes out of various considerations of internal or foreign politics ever since the 14th century. Heads of the Holy Roman Empire, France, Spain, England, Portugal, Naples, Poland, Venice, Savoy and, as we shall see, of Hungary as well intended partly to prevent the pope from distinguishing subjects of their crowns without their consent, and partly to obtain the purple for their own nominees more and more eagerly.

Their efforts contributed significantly to the italianisation of the Holy College. Of course, they had never acquired the kind of, real or imagined, privileges that they had in appointing the bishops of their countries. At the same time, until the beginning of the 20th century the Holy See had usually considered their objections and commendations, which were more and more often regarded by secular forces as official "nominations". Cardinals thus nominated by monarchs, predominantly from among their own subjects, were very expressively called "cardinals of the crowns".

Before the legal custom of nominating cardinals of the crown had become stabilised through centuries of constant political and legal debates, the regular and legally stable form of representing national interests was embodied, as a sort of compromise, by so-called cardinal protectors. The institution of protectorate, which became widespread, after some precedents, in the 15th century, offered the opportunity for states to officially call upon a member of the College of Cardinals to support their ecclesiastical (and often political) causes. The cardinal protectors were thus not necessarily the same persons as the cardinals appointed at monarchs' request, who were often not even resident in Rome, although this was often aimed at by secular powers and was at times achieved. Although initially prohibiting the

¹ Translated by ALBERT VERMES.

² *Cf.* pp. 17–42, notes 1–89.

commissioning of protectors by states, the Holy See officially acknowledged the practice as early as the second half of the 15th century and protectors were appointed upon the proposals of monarchs by the popes themselves.

Contrary to cardinals of the crowns, these prelates, who strongly aspired to obtain this position in order to increase their influence in the Curia, owed much more restricted loyalty to their secular commissioners. Their operation became an organic part of the official procedures of the Curia, as for instance in acquiring the papal confirmation in their positions of bishops appointed by the monarchs and, closely related to this, in conducting canonical processes.³

II. HUNGARIAN CARDINALS IN THE 13–16TH CENTURIES⁴

Hungarians were present in the leading body of the Church relatively early. There appeared in the succession of “external cardinals” an archbishop of Esztergom (*Strigonien.*), István Bánca (1243–1253). However, Bánca, who was appointed as bishop-cardinal of Preneste in 1252, resigned, after a temporary period of administratorship, from his archbishop’s seat on the insistence of King Béla IV (1235–1270) already in the following year and moved to Rome. The institution of external cardinals was already vanishing at this time.

Later members were in fact early representatives of cardinals of the crown. In 1378 Demeter, archbishop of Esztergom (1378–1387), and then a few years later Bálint Alsáni, bishop of Pécs (*Quinqueecclesien.*), both had King Louis (the Great) I (1342–1382) and his widow Queen Elizabeth’s intervention to thank for their new dignities. It was also the Anjou monarch who in the person of Guillaume de la Jugée commissioned another cardinal to support Hungarian and Polish causes in the Roman Curia, which was one of the earliest factors in forming the institution of national protectorate.

In the first half of the 15th century there were no Hungarian cardinals. Their absence was exclusively the result of the steps against the growth of secular influence taken by Pope Martin V, which proved temporarily successful. Thus it had nothing to do with the problem, which later actually became acute, that because the “right” to nominate cardinals was bound to the person of the monarch, King Sigismund of Hungary, being King of Germany and Bohemia at the same time, would have neglected Hungarians in the interest of the prelates of the Empire. His nominee was Georg von Hohenlohe, administrator of the archiepiscopacy of Esztergom.⁵

³ See PÉTER TUSOR, *Prolegomena zur Frage des Kronkardinalats*, Archivum Historiae Pontificiae 41 (2003) 51–71.

⁴ Cf. pp. 43–58, notes 90–155.

⁵ ALFRED A. STRNAD, *Konstanz und der Plan eines deutschen „Nationalkardinals“*. *Neue Dokumente zur Kirchenpolitik König Sigismunds von Luxemburg*, Das Konzil von Konstanz. Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie (hrsg. v. August Franzen–Wolfgang Müller), Freiburg–Basel–Wien 1964, 397–428.

*The golden age of cardinals of the Hungarian crown*⁶

Parallel with the consolidation of Hungary's conditions as an independent power and the widening of her international relations from the middle of the 15th century, seven persons managed to get the purple from the country.

Three of them were resident Hungarian prelates: Dénes Szécsi (1440–1465) and Tamás Bakócz (1497–1521), archbishops of Esztergom, and István Várdai, archbishop of Kalocsa(–Bács) (*Colocen. et Bachien.*). Szécsi, still as the bishop of Eger (*Agrien.*), was awarded the purple by Pope Eugen IV on the commendation of the widow of King Albert Habsburg (1438–1439), mother of the yet underage Ladislaus V, in 1439. Várdai gained the galerus after three years of constant urges by King Matthias Corvinus (1458–1490) in 1467. Bakócz became cardinal in 1500. The appointment of Giovanni de Aragonia (1480–1485), brother of Queen Beatrix, and Ippolito d'Este (1486–1497), her nephew, who both headed the archiepiscopacy of Esztergom, was justified only by dynastic considerations. The same can be said about Fridericus Casimirus, bishop of Krakow, brother of Wladislaus II (1490–1516).

A confidant of King Matthias, Gabriele Rangoni (“Gabriel of Verone”), bishop of Eger, an Italian Franciscan who originally arrived in Hungary in 1467 with the commission of the pope to organise the struggle against the Hussites, was a completely different case. He resigned from his office of Lord Chancellor and Privy Chancellor and returned to Rome in 1479 to represent the interests of King Matthias (*res et negotia nostra amicorumque nostrorum*) as a cardinal after the death of the previous commissioner, cardinal Pedro Ferriz. He in fact performed the duties of a protector, but whether he was actually awarded this title no positive data have been found to confirm.⁷

Thus Rangoni's appointment was mostly meant to serve the strengthening of Hungarian positions in the Curia. The same aim may have motivated in 1482 the king's nomination of Simone da Montone, archbishop of Patras, who previously worked in Hungary as the canon of Esztergom and a papal legate, but his death in the meantime made the nomination pointless. The endeavours of King Matthias demonstrate, first of all, that late medieval Hungarian presence in Rome, consisting in Hungarian and, mostly, Italian episcopal, capitular and monastic *chargés d'affairs*, both permanent and occasional, lawyers, royal envoys staying for some time in the Eternal City, a small number of officials in the Curia, and the only significant monastic community, the Paulines, can be regarded as complete under the circumstances of the age.

Sources about 15th century Hungarian or Hungarian-related appointments of cardinals provide some other noteworthy points as well. One is that in several cases the success of an effort was the result of cooperation with another state. In the interest of Várdai and Bakócz the Holy See was also influenced by the Roman ambas-

⁶ Cf. pp. 44–49, notes 94–116.

⁷ In like manner as Cardinal Giovanni de Aragonia. LAJOS PÁSZTOR, *Le cedole concistoriali*, Archivum Historiae Pontificiae 11 (1973) 209–268, 250.

sadors of Venice. In the case of Bakócz, historical scholarship even holds the view that the role of the *Signoria* was in fact more decisive. In the case of Giovanni de Aragonia and Ippolito d'Este, cooperation with Naples and Ferrara proved fruitful. To be clear, on these two occasions it was primarily an Italian initiative in which the Hungarians were only collaborators. For Primate Ippolito d'Este, only King Matthias's widow, Queen Beatrix exerted some effort.

While especially the integration of d'Este into the Holy College is mainly a prime example of appointments on the basis of ad hoc political calculations, behind the promotion of Cardinal Várdai of Kalocsa there can be discovered some conceptual and progressively typical elements. The most significant of these is a recurring statement by King Matthias in his letters of commendation to the effect that Hungary was entitled to the right (*praerogativa* [!]) to have a cardinal just as much as other states having this prerogative. In 1464 he even notified Pope Pius II that the standing of the country would justify two cardinals. Although the king acknowledged that his predecessors seized the opportunity fewer times than was possible and thus the Holy College hardly had Hungarian members, in his opinion the "altered circumstances" of the country (that is, mostly the growth of its European influence) necessitated a change in this matter as well.

King Matthias considered the satisfaction of his "arduous" but "not ungrantable" request (*ardua quidem, non tamen prorsus irrationabilia postulandi*) a question of personal prestige (*cordi esse*) and a measure of the international representation of his power (*ornamento coronae nostrae*), emphasising that his country deserved no worse conditions (*peiores condiciones*) than the others. His other main argument was to refer to Hungary's closer ties to the Holy See (*obedientia generalis*) and the consolidation of ecclesiastical conditions in Hungary (*status ecclesiarum Dei solidior*) as a result. This was undoubtedly justified in as much as a new cardinal would have strengthened the positions of the ecclesiastical order against the barons.⁸

Of equal importance was the king's reference to the common good (*communi utilitati, causae communi*) and the reason of state (*rebus publicis, status publici firmitate, privato statui regni*). This in fact meant that he needed besides, or even against, the archbishop of Esztergom another trustworthy, reputable and, first of all, loyal prelate from among the leaders of the Hungarian Church, who would solidly support him in governing the country, as at the time of the 1465 campaign against the Turks. What all this was about is an early Hungarian need for a strong-handed cardinal-minister in control of matters of state (like the infamous Wolsey, Ximenes, Richelieu, Mazarin etc.). It deserves attention that Várdai remained the candidate for the purple after Szécsi's death instead of the new archbishop of Esztergom, János Vitéz (1465–1472). In the latter's interest the king took steps at the Curia only in a rather superficial manner. Besides, the actual control of the Royal Chancellery was also transferred to the archbishop of Kalocsa.

⁸ *Mátyás király levelei. Külügyi osztály I–II*, kiad. FRANKÓI VILMOS, Budapest 1893–1895, *passim* [*Letters and Papers of King Matthias*, ed. by VILMOS FRANKÓI].

A further characteristic of the king's letters of commendation was that although he put emphasis on the country's rights and Várnai's personal excellence, a favourable decision he nevertheless regarded more as a "benefit" (*beneficio*) increasing his loyalty to the Holy See. He used only various expressions of requesting (*desiderium, expostulatio, instamus, supplicamus iterato, postulamus*). According to the data that survive, between 1464–1465 the king turned to the Curia four times, in a more and more urging manner. The appointment was finally realised three years later in 1467, under the pontificate of Paul II of Venice.

In 1482–1483, in the case of Péter Váradi, archbishop of Kalocsa, King Matthias employed practically the same arguments and methods. The reason for the eventual cancellation of the appointment was not the initial rejection of the Curia, the inappropriateness of the arguments or the growing conflicts of the king and Pope Sixtus IV, but the interim falling into disgrace and imprisonment of the archbishop. At the time of subsequent appointments of cardinals of the crowns on 15 November 1483 and 6 March 1484, Váradi was ignored because of the lack of a renewed nomination.

The policies of King Matthias, which can safely be regarded as completely in accord with contemporary and later European practices of ruling in terms of content as well as external character, created and maintained the frameworks which at the end of the Middle Ages ensured Hungarian presence in the *Senatus Divinus* in proper proportion to the international status of the country.

In the Jagiello era, the appointment of Fridericus Casimirus (1493), brother of King Wladislaus, and then of Tamás Bakócz (1500) proves that Matthias's policies had consolidated into a tradition. Bakócz, until his fall after the peasants' war, was the most significant political personage of the country as cardinal-chancellor, who managed to have his name inscribed even in the history of the papal state. He was practically the only cardinal-minister of the minion kind in Hungary's history. Including even Váradi, who had little chance to surface under the influence of King Matthias's dominating personality.

The fading away of the "institution" of cardinals of the Hungarian crown⁹

The line was soon broken. After Bakócz's death, King Louis II (1516–1526) still tried to have László Szalkai, archbishop of Esztergom (1524–1526) appointed. However, his person, as a result of the unfavourable reports of papal nuncio Burgio, proved unacceptable for Rome. After the twenty years of Bakócz's cardinalate in Szécsi's steps, which ultimately secured the right of the archbishops of Esztergom to the offices of primate and native legate, there was no way to nominate anybody else, such as Pál Tomori, archbishop of Kalocsa or István Brodarich, who was not even a bishop at the time. The demand of King Louis II was rejected by the Holy See exceptionally not only under the excuse of procedural matters but

⁹ Cf. pp. 49–58, notes 117–155.

by, though faintly and temporarily, calling into question the “prerogative” of the ever more greedy states to nominate cardinals. The dilemma was soon resolved by the battle of Mohács. Hungary’s loss of her role as an international power and then even of her status as an independent state put an end to the newly born legal custom of the crown’s right to nominate cardinals.

From 1538 on, Ferdinand I (1526–1564), ruling only over the western part of the country, claiming that “Hungary has the right to a cardinal” urged Rome in the interest of primate Pál Várdai (1526–1549), but all in vain. The Habsburg king had no success in calling the attention of the Holy See to the fact that his claim was to be treated separately from that of his brother, the emperor. The argument that while France was represented before the European public by several cardinals, Hungary, second only to France in the hierarchy of Catholic kingdoms, had none was similarly unsuccessful.¹⁰ To increase the efficiency of the battle against Protestantism and to settle conditions in the Church the papal envoy had already suggested to the Secretariat of the State that a Hungarian cardinal suitable for the task should be created, even on their own initiative. Finally the Habsburg king also put into focus, besides Várdai’s merits and the due reputation towards his person, the interests of the Catholic faith and the Apostolic Holy See in Hungary.

Várdai’s promotion was in fact prevented by considerations of internal politics. Not only by the unsteadiness of the relationship between the Habsburgs and the papacy but also by the fact that for long years there were three Hungarian candidates. Ferenc Frangepán, archbishop of Kalocsa had been nominated by King John I (Szapolyai, 1526–1540). After he had changed sides, it even happened that Ferdinand backed out because he did not want to alienate either of them from himself. Meanwhile, Várdai tried to take the lead by referring to the prerogative of the archbishops of Esztergom, but failed in his intentions. For a time, Ferdinand I himself emphasised the superiority in rank of the primate over Frangepán and Statileo. The third participant, János Statileo, bishop of Transylvania, was actually a self-appointed candidate, but his schemes managed to alarm the other two several times.

While the efforts to have Várdai incardinated failed because of political reasons, his successor made good use of these. György Martinuzzi’s quick appointment in 1551, having to do with the reunification of the country and thus being exemplary of the dominance of political considerations, was unfortunately a short-lived achievement. As is well-known, Ferdinand I soon had him killed.

Martinuzzi, seventh in the line of cardinals who were archbishops of Esztergom (including Giovanni de Aragonia), turned out to be the last real cardinal of the Hungarian crown for a long time. Until the beginning of the 20th century, with one exception, his successors had been nominated into the Holy College by the emperor, since the right of nominating cardinals, as already mentioned, belonged

¹⁰ *Nuntiaturen Verallas und Poggios. Sendungen Farneses und Sfondratos 1541–1544* (Nuntiaturberichte aus Deutschland I/7), hrsg. v. LUDWIG CARDAUNS, Berlin 1915, n. 106, 216–218.

to the person of the monarch, not to his titles. The union of the Hungarian and the imperial crowns with Ferdinand's election as emperor in 1556 terminated even the very possibility of the "institution" of the cardinals of the Hungarian crown, based upon a legal custom, which remained after Mohács. The appointment of the two Hungarian cardinals in the second half of the 16th century, Antal Veranchich, archbishop of Esztergom (1569–1573), and György Draskovich († 1587), archbishop of Kalocsa, in 1573 and 1585, happened in this new framework not through nomination by the Hungarian king but by the emperor (*ad partem imperatoris*).

Veranchich was still a special transitory case as Rudolph, heir to the throne, who had been crowned Hungarian king, also commended him to Pope Gregory XIII, to Filippo Boncompagni, cardinal nepos, and to the papal nuncio in Vienna. In his argumentation he referred to the interests of the country, earlier Hungarian examples, and explicitly mentioned the restoration of the dignity that the crown was to have. The "younger king" thus intended to distinguish Veranchich from the other candidates of the emperor. On the other hand, Maximilian II (1564–1576) phrased in his commending letter the merits of the archbishop and the benefits of his appointment only in general terms, but in his orally stated justification in front of the nuncio he had still urged that the College had no Hungarian member. However, the success of this deliberate and coordinated action, which was achieved relatively quickly, in the span of a single year, was to prove ephemeral. Merely ten days after his appointment, Veranchich died.¹¹

The first Hungarian cardinal to be appointed solely on the nomination of the emperor was György Draskovich, archbishop of Kalocsa. After Veranchich's death, Esztergom was left unfilled. The nomination of Draskovich was motivated exactly by the idea that by satisfying the reputed prelate's ambitions this way, the primate's chair could be kept from him. As a result of this solution, the incomes remained in the hands of the chamber. The archbishop of Kalocsa was first commended by Emperor Rudolph II (1576–1612, Hungarian king until 1608) to Gregory XIII in 1582 and then again to Sixtus V, shortly after he ascended the papal throne. Eventually, Draskovich's appointment on 18 December 1585 was not of great use to either the Curia or the imperial-royal court. The new Hungarian cardinal passed away in February 1587.

In Draskovich's nomination by the Habsburgs it may have had a significant role that some promising steps were taken in Rome at the same time in the interest of another prelate of Hungarian birth, András Báthory. He joined the College of Cardinals in 1584. His creation, however, can be attributed to the intervention not of the Hungarian but of the Polish crown, namely King István Báthory of Poland (1576–1586). Báthory's steps undoubtedly turned Emperor Rudolph II's attention toward the Hungarian clergy in selecting and ordering his candidates for the purple.

The next time Rudolph exercised his right to nominate from Hungary was also related to the Báthorys: in 1596–1597 he commended Zsigmond Báthory, who

¹¹ FRAKNÓI VILMOS: *Három magyar bíbornok-jelölt a XVI. században*, Új Magyar Sion [New Hungarian Sion] 5 (1874) 81–100 [VILMOS FRAKNÓI, *Three Hungarian candidates for cardinalate in the 16th century*].

had parted with the Principality of Transylvania. The former prince's imperial commendation was one of the pivotal conditions of his resignation, which the Prague court had satisfied on 22 April 1598. After the abatement of his unconsummated marriage by the pope, the legal conditions of realising his returning dreams of cardinalate were given. The political circumstances, however, never sufficiently promoted the fulfilment of his desire.

The partial abolishment of independent Hungarian statehood resulted, in addition to the fading away of the legal custom of cardinals of the Hungarian crown, in another unfavourable change with regard to the Holy College. As we have seen, already King Louis the Great and King Matthias employed cardinals in the Curia to perform the tasks of a protector. In 1507, in the person of Pedro Isvalies the first cardinal appeared who explicitly bore the title of *protector Hungariae*. He was succeeded in 1523 by Giulio Medici, who was later to become Pope Clement VII.

The protectorate of Hungary was transformed with the ascension of Ferdinand into a protectorate of the hereditary Habsburg provinces (*protectoratus regnorum et provinciarum haereditariarum*) which, in this sense at least, also included Hungary. Thus the new Habsburg institution actually had its predecessor in the Hungarian protectorate. Sources from the 16–17th centuries still often simply refer to *protettore d'Ungheria*, though only unofficially. This change had significantly reduced the chances of securing Hungarian interests in the Curia. In view of the crucial consistorial role of protectors in acquiring the papal bulls for the appointment of prelates by the king, it contributed considerably to the decrease of the number of consecrated bishops in Hungary during the 17th century.

* * *

To counter these unfavourable tendencies, that is, the disappearance of the “institutions” of cardinals of the Hungarian crown and of Hungarian cardinal-protectors, the Catholic reform emerging in Hungary at the beginning of the 17th century attempted to restore late-medieval conditions several times. In relation to the problems of having papal confirmation for the fulfilment of diocesan positions because of the lack of protectors, there were attempts made already at the beginning of the century.¹² On the other hand, the question of the legitimacy of the need for Hungarian presence in the Holy College of Cardinals was raised only in the 1650s. The reason is that in the first half of the 17th century two archbishops of Esztergom, Ferenc Forgách (1607–1615) and Péter Pázmány (1616–1637) still managed to become members of the *Senatus Divinus* in the new system of imperial nomination, partly due to the initial momentum of the introduction in Hungary of the Catholicism of Trent.

¹² This question will be dealt with in my monograph on the history of representation of Hungarian interests in Rome in the early modern times, focusing on the operation of protectors and agents.

III. FERENC FORGÁCH, THE CARDINAL¹³

The idea of the Prague nunciature, mistakenly attributed to Faustus Veranich, bishop of Csanád (*Chanadien.*), to trust an apostolic visitor to reform Hungarian Catholicism, which by the beginning of the 17th century had accumulated the critical mass necessary for internal renewal, was considered unpractical in Rome. Instead, the head of the hierarchy, Ferenc Forgách, archbishop of Esztergom was, parallel with his canonical institution, incardinated. The uniqueness of the event, unparalleled in the history of the archbishops of Esztergom, is marked by the fact that he was the first energetic primate after Tamás Bakócz to actually take his seat in the central governing body of the Church. His appointment was the result of considerations of church politics. This way, the Holy See was assured of the Roman spirituality of Hungarian Catholicism, the appropriate ecclesiastical and secular reputation of its leader, and the extended network of his international relations.

The forming and accomplishment of this logical and factual idea was, however, the end-result of a complex and difficult process. The Curia did not originally take this possibility into account. It was raised by the new Prague nuncio, Antonio Caetano. It was due to his diplomatic skills and persistent negotiations that in spite of the arborescent conflicts of interests and machinations in the court the Hungarian primate was among the nominees of Rudolph II in the autumn of 1607. Several times, the papal nuncio took steps in the interest of Forgách despite explicit prohibition from the Secretariat of State.¹⁴ With some Jesuit help, he also managed to convince his superiors in Rome that from among those having the emperor's nomination Pope Paul V's choice should fall on the archbishop of Esztergom, who took only insignificant steps in the interest of his own career.

IV. THE INCARDINATION OF PÉTER PÁZMÁNY¹⁵

Following Ferenc Forgách's early death, his successor, Péter Pázmány became a member of the *Senatus Divinus* only after 13 years of waiting in 1629. This can only partially be explained by the ever stronger italianisation of the Holy College. Forgách's place was almost immediately taken by Melchior Klesl, bishop of Vienna, president of the Privy Council. In selecting his candidates for the purple, the new ruler, Ferdinand II (1619–1637) was guided by imperial and Italian considerations. Pázmány appeared at the end of the emperor's list only in 1626, presumably because of the merits he collected at the Hungarian diet of 1625, where Crown-Prince

¹³ Cf. pp. 59–76, notes 156–232.

¹⁴ The most important sources edited by ELENA LINHARTOVA: *Antonii Caetani nuntii apostolici apud imperatorem epistulae et acta. I: 1607. II: 1608 Ian.–Mai. III 1: 1608 Mai.–Aug.* (Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628, 4), Prague 1932–1937–1940, I, *passim*.

¹⁵ Cf. pp. 77–105, notes 233–348.

Ferdinand (III) was elected king of Hungary. His incardination in 1629 was a gesture towards the Habsburgs, who by levying war on Mantova threatened the interests of the Ecclesiastical State, and was meant primarily to strengthen the status of pacifists in Vienna, in accordance with papal foreign policies aimed at preventing the further advance of the Emperor and Spain in Italy.¹⁶ In a new international situation resulting from the rapid conclusion of the Mantova conflict and from Sweden's going to war, the archbishop of Esztergom was soon forced to choose between his cardinal's oath and his loyalty as a subject of the crown.

His choice was beyond doubt. Pázmány opposed the Mantova war in the spirit of traditional Hungarian political views, which intended to focus Habsburg forces exclusively on the struggle against the Ottomans. Therefore by 1632 he inevitably found himself in conflict with papal foreign policies, which from the viewpoint of Italian power relations passively watched the sequential defeats in Germany of the Catholic League and the *Domus Austriaca*. Pázmány's politically motivated conflict with the Curia had led to the gravest crisis in the history of ecclesiastical relations between Hungary and the Holy See.¹⁷

Although the problems concerning, primarily, the appointment of bishops culminating in the 1630–1640's had not been entirely eliminated, Hungarian prelates from the middle of the 1640s exhibited, in contrast with the court in Vienna, a conspicuously conflict-eluding attitude.¹⁸ This change of approach can most clearly be seen in the fact that the effort to secure a constant seat for the archbishops of Esztergom in the College of Cardinals had been sustained, at times for different reasons, until the end of the century.

V. PRIMATE GYÖRGY LIPPAY AND THE RED HAT¹⁹

While in the case of Imre Lósy, primate only for a sort time (1637–1642), the question of the red hat was not even raised, his successor, György Lippay (1642–1666) took steps for his own appointment already in 1644. Through the Jesuit Menyhért Inchoffer, he gathered information directly in the Eternal City. Lack of the obligatory imperial nomination or commendation and then a change of pontifi-

¹⁶ *Nuntiatur des Pallotto (1628–1630) I–II* (Nuntiaturberichte aus Deutschland IV/1–2), hrsg. v. HANS KIEWING, Berlin 1895–1897, *passim*.

¹⁷ TUSOR PÉTER, *Pázmány állandó római követségének terve (1632–1634)*, Pázmány Péter és kora (Pázmány Irodalmi Műhely. Tanulmányok 2, szerk. Hargittay Emil), Piliscsaba 2001, 151–175 [PÉTER TUSOR, *The plan of Cardinal Pázmány's permanent embassy in Rome*].

¹⁸ TUSOR PÉTER, *A nagyszombati püspökkari konferencia (A magyar klérus és a római Kúria kapcsolatának válsága és reformja)*, Századok [Centuries] 134 (2000) 431–459 [PÉTER TUSOR, *The conference of Hungarian bishops in Tyrnavia. Crisis and reform of the connections between the Hungarian prelates and the Curia Romana*].

¹⁹ Cf. pp. 106–160, notes 349–579.

cates were not in favour of his aspirations. In 1646, if he had decided to withdraw his solemn protestation against the codification of the Treaty of Linz at the Hungarian diet, the primate would have had the opportunity to acquire the nomination of the emperor. However, he did not take advantage of the emperor's offer. Subsequently, Vienna had a preference for imperial nominees.

Six years later in 1652, the Hungarian primate finally obtained an extraordinary (*extra ordinem*) commendation from the Habsburg court. At the same time, in lengthy memorials he expounded for the Holy See the historical right of the Hungarian crown to nominate cardinals. Among other things, he called the attention of curial decision makers to the point that his appointment would contribute to enhancing the stability of a country so crucially important in terms of the security of Italy and would favourably influence the struggle that he was waging on the field of internal politics against Palatine Pál Pálffy, leader of the Hungarian nobility. Cardinal creations in the last years of the pontificate of Innocent X were determined, however, by the internal interests and rules of the Curia.²⁰

After the ascension of Alexander VII, the archbishop of Esztergom tried to achieve his aim with Jesuit support and with the help of a private commendation from Emperor Ferdinand III (1637–1657). His mediator towards the leaders of the Jesuit order was János Nádasí S.I. The new pope and his entourage now seriously considered the possibility of incardinating the Hungarian prelate. This move would have been in accord with the spirit of the new Roman reform trend, the *squadron volante*. However, the Habsburg court had secretly annulled the emperor's request. Eventually, for the Curia and the Jesuit order the well-known historian, Sforza Pallavicini and Scipione Pannocchieschi d'Elci, nuncio in Vienna proved a more suitable option.

Consequently, Lippay abandoned his independent attempt at reviving the "prerogative" of the Holy Crown. He accepted the emperor's offer for a second place after the imperial nominee, Franz Wilhelm von Wartenberg, bishop of Regensburg. After the promotion in 1660 of the German prelate Lippay had finally become the first official nominee. He managed to achieve this in spite of the fact that he drifted farther and farther from the policies of the court in Vienna. The request of the 1659 Hungarian diet to Leopold I (1657–1705) to advance the primate's appointment suggests that by then his ambitions had been aligned, in part at least, with the Hungarian policy of national unity that was taking shape.²¹

²⁰ *Alla santità di nostro signore. Considerazione sopra la persona e qualità dell'arcivescovo di Strigonia*, Archivio Segreto Vaticano, Miscellanea [Armadi I–XVI], Arm. I, vol. 11, fol. 367r–368v (and 365r–366v); *Ragioni che ponno esser di motivo perché la santità di nostro signore promova l'arcivescovo di Strigonia*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Chigi lat., vol. N III 72, fol. 202r–205v. *Appendix* (pp. 211–284), n. 17–19; Biblioteca Statale Santa Scolastica (Subiaco), Archivio Colonna, Carteggio Girolamo I, n. 222/1652 and Souvrani, busta BJ and BL, *passim*.

²¹ *Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe II/1 (Dispacci di Germania)*, hrsg. v. ALFRED FRANCIS PRIBRAM, Wien 1901, 171. 217. 284. 349; *Nuntiaturreichte vom Kaiserhofe Leopolds I. I: 1657 Februar bis 1669*

However, by the time of the ensuing 1667 consistory to create cardinals, the archbishop of Esztergom had passed away. The Jesuits, whom he strongly supported, finally contented themselves with having Masses celebrated within the order all over the world for their benefactor's salvation.

VI. PRIMATE GYÖRGY SZELEPCHÉNY'S AMBITIONS OF THE PURPLE²²

The endeavours of his successor, György Szelepchény (1666–1685), despite the similarities, were characterised by a different theoretical background and different techniques. The new primate also showed an immediate interest in the question of incardination after assuming his office. However, on the advice of his Roman delegate, the Pauline János Vanoviczi, he took care not to make his ambitions openly known. Initially, he only intended to build the necessary connections in the entourage of Clement IX and X. By 1672 he had managed to appear on the emperor's list second after a German nominee, Franz August von Waldstein, a Knight of Malta. He tried to motivate his incardination by stressing in Rome the favourable effects that it would probably have on the conversion of Protestant aristocratic families, but without success.

In the second half of the 1670s, with his regular and exhaustive supply of news the primate had contributed to the eastward turn of papal foreign politics. His parallel steps in the interest of his incardination allude to his laying claim to a role similar to that of cardinal-legates organising the anti-Turkish wars in the late Middle Ages. Pope (Blessed) Innocent XI was undoubtedly ready for such a solution. However, because of the excessive demands and unacceptable nominees of France he found it necessary to refrain from appointing national cardinals until 2 September 1686.²³

The indispensable support of the Viennese court was also lacking, although from 1684 until his death in the following year the archbishop of Esztergom was the only Habsburg candidate. Had he lived longer, his incardination would have been announced in Rome on the same day as Buda was retaken from the Turks.²⁴ The appointment, however, would only have had a symbolic significance.²⁵

Dezember. II: 1670 Mai–1679 August (Archiv für Österreichische Geschichte 103. 106), hrsg. v. ARTHUR LEVINSON, Wien 1913–1918, I *passim*.

²² Cf. pp. 161–196, notes 580–723.

²³ JOACHIM JOSEPH BERTHIER, *Innocentii PP. XI Epistolae ad Principes. I: Annis I–V (3 Oct. 1676–20 Sept. 1681). II: Annis VI–XIII (24 Sept. 1681–6 Aug. 1689)*, Romae 1890–1895, I, 63, n. 195. 240–241, n. 648. 212, n. 575. 260, n. 686. 279, n. 730 and II, 16, n. 1235. 160, 1614; Archivio di Stato di Massa, Archivio Cybo-Malaspina, Archivio Alderano Cybo, vol. 38. 39. 65. 66. 69. 78. 87, *passim*.

²⁴ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Geheime Österreichische Staatsregistratur, Fz. 12, pars 13 [Kart. 15].

²⁵ See also the *Summary* (pp. 197–204, *Chapter VII*), and the *Appendix*, n. 1–38.

VII. THE DEVELOPMENT OF THE "CARDINALITIAL SEE" OF STRIGONIUM
IN THE 18–20TH CENTURIES²⁶

The unrealised incardinations of the archbishops of Esztergom in the 17th century symbolise, on the one hand, how Hungary was driven into the background among the Habsburg countries and, on the other, how Rome's attention, with the exception of Pope Innocent XI's wonderful pontificate, turned away from the region. However, the efforts of several decades on the part of the archbishops of Esztergom, considered to be the heads of the Hungarian Church, despite their obvious failure, held the question of Hungarian presence in the *Senatus Divinus* on the agenda both in Rome and in Vienna.

During the 17th century, this question was ever more closely related to the archiepiscopal see of Esztergom. This relation was further deepened by the fact that due to the Habsburg commendations, in the persons of Leopold von Kollonich (1695–1707) and then Christian August, Saxon prince (1707–1725) the Hungarian primate's province was once again governed by cardinals. Kollonich, still as the bishop of Győr (*Iaurinen.*), actually became a cardinal instead of Szelephényi in 1686. Kollonich being a member of the Hungarian episcopacy, the nomination of György Széchenyi, primate of the country between 1685–1695 did not even come into question. The Saxon prince acquired the red beret in 1706 as a coadjutor of Esztergom.

The neglect of Primate Imre Esterházy (1725–1745) can be explained in the same way as the case of György Széchenyi. After the appointment, initially *in petto*, of Imre Csáky, archbishop of Kalocsa (1710–1732), who had excellent connections in Vienna and Rome, the Holy College had a Hungarian member again, who in the 1721 conclave even earned a few votes. After Csáky's death, on the other hand, Esterházy headed the Hungarian Church without being incardinated. The case of his successors, Miklós Csáky (1751–1757) and Ferenc Barkóczy (1761–1765), is remarkable because of the brevity of their primateship.

Nevertheless, the fact that these three aristocratic prelates were pushed into the background can obviously be attributed to Vienna. They were possibly not nominated because of various personal and political reasons. Miklós Csáky, to whom his priests in Kalocsa bid farewell almost as if he had already been a cardinal, was evidently neglected on purpose by Queen Maria Theresa. Strangely, the count could not obtain the dignity that was due because in his church policies he defended Rome's interests against the queen. Primate Barkóczy, on the other hand, had a debate with the Viennese court over the question of public education.

Another significant point is that at this time several Hungarian dioceses were governed for a shorter or longer period by cardinals of foreign origin. Vác (*Vacien.*), for instance, was headed by Michael Friedrich von Althan and then by

²⁶ Cf. pp. 205–210, notes 732–758 (*Chapter VIII*).

Cristoforo Migazzi, Győr by Ludwig Philipp von Sinzendorf, and Pécs by Alvarez de Cienfuegos. Although they left an enduring mark after themselves through founding seminaries and building cathedrals and palaces, the focal point of their careers was not Hungary. The same is true of Franz Herzan von Harras, an imperial ambassador in Rome from 1770, incardinated in 1779, who ended his path between 1800–1804 as the bishop of Szombathely (*Savariensis*). They became members of the *Senatus Divinus*, including perhaps even Cienfuegos, as the result of Habsburg nomination.

Nonetheless, the middle third of the 18th century brought a temporary delay only in the linking of primacy with cardinalate. On the other hand, the claim of the Hungarian Crown to the right to affect the membership of the College of Cardinals underwent a favourable change in reception. Due to the latent continuity that had remained through the late Middle Ages, mostly as a result of the efforts made by Lippay and Szelepcshény, after some intense debates the right of Hungarian kings to nominate cardinals was officially acknowledged by the pope.

This prerogative was recognised by Benedict XIV (1740–1758) on the resolute insistence of the court of Vienna and owing to Portuguese mediation in 1747 on condition that the emperor and the Hungarian king had to be different persons. During the prolonged negotiations, Vienna made reference to some unidentified historical precedent, while the Holy See was only willing to discuss the possibility of granting a new prerogative, with considerate regard to the person of Maria Theresa (1740–1780), who as a woman could not become an emperor.²⁷ Thus practice of the prerogative, emphatically considered as new by Rome and closely linked with the process of the totalisation of regal absolutism, was not restricted to Hungarian prelates. However, using the inappropriateness of the candidate(s) of Italian origin as an excuse, popes had managed to avoid fulfilling the requests of the Habsburgs for two decades. Since Martinuzzi's time, on the nomination of a Hungarian king, or queen to be more precise, only Prince-Primate József Batthyány (1776–1799) joined the Holy College in 1778. After Péter Pázmány, properly speaking, he was the first Hungarian archbishop of Esztergom to assume the martyrs' sign.

In accordance with contemporary unofficial terminology, Ferenc Forgách signed his letters as the “Cardinal of Esztergom” (*Cardinalis Strigoniensis*) and in the Curia Pázmány himself was often referred to by the same term (*Cardinale di Strigonia*). Yet the “cardinalitial see” of Esztergom in the modern sense, that is the legal custom and practically unbroken tradition of linking primacy with cardinalate saw its beginning in fact with Batthyány. Following the official papal recognition of the prerogative of the Hungarian Crown to nominate cardinals and its practice

²⁷ „*Pactum initum inter Benedictum XIV et Ungariae reginam super nominationem ad cardinalatum an. 1747.*”; „*Concordatum de acceptanda a pontifice praesentatione [!] promovendi ad cardinalatum pro regno Hungariae quoties tale regnum non possideatur ab ipsomet imperatore 12. Martii 1747.*”. Archivio Segreto Vaticano, Archivum Arcis, Arm. I–XVIII, n. 612.

in favour of the archbishop of Esztergom, it was impossible after restoring the personal union of the imperial and the royal crowns for Vienna to deny the nomination from the primates of the country.²⁸

The nominations of the (no longer Holy Roman but Austrian) emperor were all accepted in the Eternal City, with the exception of József Kopácsy (1838–1847), who was rejected because of his Jansenist past. For a long time, however, the nominations did not follow the appointments of archbishops directly. Due to this delay, Sándor Rudnay (1819–1831), János Scitovszky (1849–1866) and János Simor (1867–1891) were incardinated only in 1828, 1853 and 1873, respectively, while the prematurely deceased Archduke Charles Ambrosius (1808–1809) and János Hám (1848–1849), who was forced to resign, were not appointed at all. In Rudnay’s case the nomination, already submitted, was temporarily suspended from Vienna and chancellor Metternich promised to license its fulfilment only on condition that the prince-primate played an appropriate role at the diet. Simor, nominated by Francis Joseph I (1867–1916) already in 1868, was hindered by a classical problem. This was that at the same time Napoleon III nominated Joseph Hippolyte Guibert, archbishop of Tours, whom Pope Pius IX would not welcome among the cardinals of the Church for a long time, and thus the creation of cardinals of the crowns was, as usual, deferred for years.

After Ferenc Forgách, not taking into account those who ascended the seat of Esztergom as cardinals, only Kolos Vaszary (1891–1912, † 1915) and János Csernoch (1913–1927) acquired the purple almost parallel with primacy (in 1893 and 1914). This was, at the same time, the second golden age of Hungarian cardinals after the reign of Matthias Corvinus. Following the incardination of Lajos Haynald, archbishop of Kalocsa, in 1879, the Holy College was joined in 1893 by Lőrinc Schlauch, bishop of Nagyvárad (*Váradien.*), in 1905 by József Samassa, archbishop of Eger, and finally in 1912 by Károly Hornig, bishop of Veszprém (*Vesprimien.*).

The unparalleled attention of the Vatican paid towards Hungarian prelates was due not only to the vitality of Hungarian Catholicism but more to the influence that the greatest Catholic monarchy, Austro-Hungary, and personally its head, Francis Joseph, exerted on the papacy. It is possible that after 1903, when monarchs’ “right of exclusion” at conclaves was abolished by (Holy) Pius X, this influence became more informal than it used to be. Nevertheless, in accordance with traditions, even Csernoch’s beret was presented in the chapel of the *Hofburg* by Crown-Prince Francis Ferdinand, substituting for the aged ruler. It is however a fact of history that after the disintegration of Austria, the dismembering of millennial Hungary, and the resignation and ensuing death of (Blessed) Charles IV (1916–1918), not only the advowee’s right of Hungarian kings to fill episcopal seats

²⁸ MESZLÉNYI ANTAL, *A jozefinizmus kora Magyarországon (1780–1846)*, Budapest 1934, 142. 317–328. 367–372. 380–381 [ANTAL MESZLÉNYI, *The Age of Josephinism in Hungary*]; MESZLÉNYI ANTAL, *Magyar hercegprímások arcképsorozata (1707–1745)*, Budapest 1970, *passim* [ANTAL MESZLÉNYI, *A Portrait Gallery of Hungarian Prince-Primates*]; *Appendix*, n. 39–53.

was lost but the “official” intervention of the state was not practised any longer, either, in the incardination of the archbishops of Esztergom. As a result of the disappearance of Catholic monarchies, or a breach of legal continuity, as in the case of Spain, the institution of cardinals of the crowns was irrevocably placed in the lumber-room of history.²⁹

In selecting the now purely national cardinals the Holy See has nonetheless observed the traditions that properly ensure the international character of the Holy College, which it has regarded to this day, according to all indications, as a customary law. And it has done this, as the Hungarian examples prove, with a consistency shaming the nominations of sovereigns, even though of course popes still have no canonical obligations in this matter. (As they do not in the case of other, for instance American, “cardinalitial sees”, either, which have no precedents in the history of cardinals of the crowns.) Jusztinián Serédi (1927–1945) was incardinated within a mere three weeks after the Holy See confirmed his appointment as archbishop, József Mindszenty of blessed memory (1945–1973) in almost precisely half a year, László Lékai (1976–1986) after three months, László Paskai (1987–2002) after almost sixteen months, and Péter Erdő (2002–) in ten months’ time.³⁰

²⁹ *Appendix*, n. 54–64.

³⁰ See the various editions of *Annuario Pontificio*.

CONTENTS*

<i>Contents (in Hungarian)</i>	5
<i>Foreword</i>	II
I. The Sacred College 17	
1. The development of the College of Cardinals in the Middle Ages	17
2. The formation of the “institution” of cardinals of the crown	20
3. The Sacred College in the 16 th –18 th centuries	31
4. The “institution” of cardinals of the crown in the Early Modern Times	37
II. Hungarian cardinals in the 13 th –16 th centuries 43	
1. The golden age of cardinals of the Hungarian crown	44
2. The fading away of the “institution” of cardinals of the Hungarian crown	49
III. Ferenc Forgách, the cardinal 59	
1. Roman plans to modernize Catholicism in Hungary	59
2. Battle for the red hat in the court of Prague	62
3. The Roman creation of Forgách	69
IV. The incardination of Péter Pázmány 77	
1. The cardinal-candidates of the Habsburgs in the 1610s and 1620s	77
2. The nomination of Pázmány	86
3. Conflict with the Pope	97
V. Primate György Lippay and the red hat 106	
1. The plans of promoting Primate Lippay directly in Rome.
Cardinal nominations of the Habsburgs at the turn of the 1630s and 1640s	106
2. Steps to acquire the nomination of the Emperor. The Habsburgian policy
of cardinal-nomination at the turn of the 1640s and 1650s	113
3. An attempt to restore the “institution” of cardinals of the Hungarian crown
(The “extra ordinem” commendation of primate Lippay)	124
4. New Pope – new hopes. The Jesuit line coming to the front	141
5. New Emperor – new goals. The Cardinal promotion in service of the policy of national unification	151
VI. Primate György Szelepcshény’s ambitions of the purple 161	
1. The first commendation of the Emperor and its arrangements	161
2. The reasons for the failure of the first commendation. Habsburgian cardinal
candidates in the 1660s and 1670s	171
3. The archbishop of Esztergom in the service of papal policy again	176

* Translated by GABRIELLA ERDÉLYI.

4. Szelepcshény's second commendation by the Emperor. Parallels and differences between the endeavours of his predecessor	184
VII. Summary	197
VIII. Hungarian cardinals in the 18 th –21 st centuries (Epilogue)	205
<i>Appendix</i>	211
1. Pozsony, 29 October 1607. Ferenc Forgách, archbishop of Esztergom, primate of Hungary to Rudolf II, Emperor of the Holy Roman Empire and King of Hungary	211
2. Pozsony, 21 December 1607. Cardinal Ferenc Forgách, archbishop of Esztergom to Emperor and King Rudolf II	212
3. Rome, 24 November 1629. Pope Urban VIII to Cardinal Péter Pázmány, archbishop of Esztergom, primate of Hungary	213
4. Rome, 2 December 1629. Pope Urban VIII to Ferdinand II, Emperor of the Holy Roman Empire and King of Hungary	215
5. Rome, 2 December 1629. Pope Urban VIII to Crown-Prince Ferdinand III, incoronate King of Hungary	215
6. Rome, 2 December 1629. Pope Urban VIII to Cardinal Péter Pázmány, archbishop of Esztergom	216
7. Rome, 31 May 1632. Pope Urban VIII to Cardinal Péter Pázmány, archbishop of Esztergom	217
8. Rome, 30 January 1644. Melchior Inchoffer S.I. to György Lippay, archbishop of Esztergom, primate of Hungary	220
9. Rome, 5 March 1644. Pietro Giacomo Favilla, agent of the Hungarian prelates in Rome to György Lippay, archbishop of Esztergom	221
10. Vienna, 26 May 1652. Ferdinand III, Emperor of the Holy Roman Empire and King of Hungary to Pope Innocent X	222
11. Vienna, 26 May 1652. Emperor and King Ferdinand III to Cardinal-nephew Camillo Astalli-Pamphili	224
12. Vienna, 26 May 1652. Emperor and King Ferdinand III to Cardinal Fabio Chigi, Secretary of State	225
13. Vienna, 26 May 1652. Emperor and King Ferdinand III to Cardinal Protector Girolamo Colonna	226
14. Vienna, 10 June 1652. Crown-Prince Ferdinand IV, incoronate King of Hungary to Pope Innocent X	227
15. Pozsony, 16 June 1652. György Lippay, archbishop of Esztergom to Cardinal-nephew Camillo Astalli-Pamphili	228
16. Pozsony, 16 June 1652. György Lippay, archbishop of Esztergom to Cardinal Protector Girolamo Colonna	229
17. Rome, Summer of 1652. Memorial to Pope Innocent X	230
18. Rome, Autumn of 1652. Memorial to Cardinal Fabio Chigi, Secretary of State	232
19. Rome, Autumn of 1652. Memorial to Pope Innocent X	237
20. Venice, 24 April 1654. Paulus de Tauris O.F.M. to György Lippay, archbishop of Esztergom	238
21. Vienna, 2 July 1656. Emperor and King Ferdinand III (<i>di proprio pugno</i>) to Pope Alexander VII	240
22. Ebersdorf, 7 October 1672. Leopold I, Emperor of the Holy Roman Empire and King of Hungary to Pope Clement X	240
23. Ebersdorf, 7 October 1672. Emperor and King Leopold I to Cardinal-nephew Paluzzo Albertoni-Altieri	242

24.	Vienna, 30 October 1672. György Szelephény, archbishop of Esztergom, primate of Hungary to Cardinal-nephew Paluzzo Albertoni-Altieri	243
25.	Rome, 17 December 1672. Cardinal-nephew Paluzzo Albertoni-Altieri to archbishop Mario Albrizzi, papal nuncio in Vienna	244
26.	Vienna, 8 January 1673. Archbishop Mario Albrizzi, papal nuncio in Vienna to Cardinal-nephew Paluzzo Albertoni-Altieri	245
27.	Rome, 18 December 1672. Pope Clement X to Emperor and King Leopold I	247
28.	Linz, 2 January 1677. Emperor and King Leopold I to Pope Innocent XI	248
29.	Linz, 5 January 1677. Chancellor Johann Paul Hocher to György Szelephény, archbishop of Esztergom	249
30.	Vienna, 6 July 1677. Emperor and King Leopold I to Pope Innocent XI	250
31.	Vienna, 6 July 1677. Emperor and King Leopold I to Cardinals Carlo Carafa, Carlo Pio di Savoia, Alderano Cybo, Francesco Barberini, Mario Albrizzi, Giulio Spinola and Decio Azzolini	251
32.	Rome, 2 July 1678. Cardinal Protector Carlo Pio di Savoia to Emperor and King Leopold I	252
33.	Vienna, 17 July 1678. Emperor and King Leopold I to Pope Innocent XI	253
34.	Vienna, 17 July 1678. An unknown member of the Imperial Privy Council to Cardinal Protector Carlo Pio di Savoia	255
35.	Vienna, 18 July 1678. Emperor and King Leopold I to Cardinal Protector Carlo Pio di Savoia	256
36.	Vienna, 18 July 1678. Emperor and King Leopold I to Cardinal Protector Carlo Pio di Savoia	258
37.	Rome, 6 August 1678. Cardinal Protector Carlo Pio di Savoia to Emperor and King Leopold I	259
38.	Rome, 5 November 1678. Pope Innocent XI to Emperor and King Leopold I	260
39.	Rome, 9 September 1686. Pope Innocent XI to Emperor and King Leopold I	260
40.	Rome, 9 September 1686. Pope Innocent XI to Cardinal Leopold von Kollonich, bishop of Győr	261
41.	Rome, 13 September 1686. Pope Innocent XI to Cardinal Leopold von Kollonich, bishop of Győr	262
42.	Rome, 17 May 1706. Pope Clement XI to Joseph I, Emperor of the Holy Roman Empire and King of Hungary	263
43.	Rome, 25 May 1706. Pope Clement XI to Cardinal Christian August, bishop of Győr and coadjutor of Esztergom	264
44.	Rome, 16 December 1746. Memorandum of the papal audience of Kristóf Migazzi	264
45.	Vienna, around January–March. The statement of Fabrizio Serbelloni, papal nuncio in Vienna recognizing the “rights” of the Hungarian crown to nominate cardinals	266
46.	Rome, 6 June 1778. Pope Pius VI to Cardinal József Batthyány, archbishop of Esztergom, prince-primate of Hungary	267
47.	Rome, 28 June 1778. Pope Pius VI to Joseph II, Emperor of the Holy Roman Empire and King of Hungary	268
48.	Rome, 28 June 1778. Pope Pius VI to Maria Theresa, apostolic Queen of Hungary	269
49.	Rome, 28 June 1778. Pope Pius VI to Cardinal József Batthyány, archbishop of Esztergom	270
50.	Rome, 11 July 1778. Pope Pius VI to Cardinal József Batthyány, archbishop of Esztergom	271
51.	Rome, 15 December 1828. Pope Leo XII to Cardinal Sándor Rudnay, archbishop of Esztergom, prince-primate of Hungary	272
52.	Rome, 16 December 1828. Pope Leo XII to Cardinal Sándor Rudnay, archbishop of Esztergom	273
53.	Rome, 16 December 1828. Pope Leo XII to Francis I, Emperor of Austria, apostolic King of Hungary	274
54.	Rome, 7 March 1853. Pope Pius IX to Cardinal János Scitovszky, archbishop of Esztergom, prince-primate of Hungary	275

55. Rome, 10 March 1853. Pope Pius IX to Francis Joseph I, Emperor of Austria
and apostolic King of Hungary	276
56. Rome, 10 March 1853. Pope Pius IX to Cardinal János Scitovszky, archbishop of Esztergom . . .	277
57. Rome, 22 December 1873. Pope Pius IX to Cardinal János Simor,
archbishop of Esztergom, prince-primate of Hungary	277
58. Rome, 16 January 1893. Pope Leo XIII to Cardinal Kolos Vaszary,
archbishop of Esztergom, prince-primate of Hungary	278
59. Rome, 16 January 1893. Pope Leo XIII to Emperor and King Francis Joseph I	279
60. Rome, 16 January 1893. Pope Leo XIII to Count Gusztáv Kálnoky,
Austro-Hungarian minister for Foreign Affairs	280
61. Rome, 25 May 1914. Pope Pius X to Cardinal János Csernoch,
archbishop of Esztergom, prince-primate of Hungary	280
62. Rome, 25 May 1914. Pope Pius X to Emperor and King Francis Joseph I	281
63. Rome, 25 May 1914. Pope Pius X to Cardinal János Csernoch, archbishop of Esztergom . . .	282
64. Rome, 8 September 1914. Pope Benedict XV to Cardinal János Csernoch,
archbishop of Esztergom	282
<i>Sources</i>	285
<i>Bibliography</i>	291
<i>Abbreviations</i>	305
<i>Index</i>	307
<i>The Cardinals of the Holy Crown of Hungary (tr. by A.V.)</i>	315

Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702) betűivel
With the letters of Nicolas Kis of Misztótfalu (1650–1702)
Nyomtatta az Eto-Print, Budapesten, 2005 augusztusában
Printed in Hungary

ghyemesi Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek, Magyarország primása
Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok

II. (I.) (Habsburg) Rudolf császár, Magyarország királya
Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok

panaszi Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek, Magyarország primása
Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok

II. (Habsburg) Ferdinánd császár, Magyarország királya
Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok

zombori Lippay György esztergomi érsek, Magyarország prímása
Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok

III. (Habsburg) Ferdinánd mint trónörökös és Magyarország (ifjabb) királya
Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok

pohronci Szelepchény György, esztergomi érsek, Magyarország primása
Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok

LEOPOLDVS I GLORIOSVS
Romanorum Imperator, S. A. Germ. Hungar. Bohem. &c. Rex.
Archid. Austriae. &c.

I. (Habsburg) Lipót császár, Magyarország királya
Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok

LEOPOLDVS DEIUS DIVINA favente cle-
mentia, electus Romanorum Imperator semper Aus-
gustus, ac Germaniarum, Hungariae, Bohemiae, Palatinus,
Italiae, Croatiae, Slavoniae etc. Rex, Archidux Austriae,
Dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carantiae et Wirt-
tembergae Comes Tyrolis etc. Reverenti in Christo
Patri Domino Hieronymo S. R. E. tit. S. Anastasii
Cardinali Praefato, Maximilianae Imperatricis quod Sen-
den Episcopi Cisterciensis, auro Deo charissimo,
salutem ac benedictionem affectuam, Rex. in
Christo Pater, auro charissime. quanto pre-
desideramus, ut Reverendissimus in Christo Pater
Dominus Dominus Lippus de Zambor, Archiepiscopus
Vigoniensis, Locum eiusdem Comes perpetuus,
Comes Hungariae, Legatus noster, Summus Secretarius,
Cancellarius et Praesidarius Noster, devotus fidelis
Vobis dilectus, ob insignes Virtutes et abominam-
quam hactenus in Aeterna Dei cum inastinabili-
Orthodoxa Religione sacro incessanter exercet,
animarum moerorem, aliisque rara pietatis et Divini
cultus studia extra in Aeterna f. quod tamen citra
iudicium sit iuris ordinaria alias cum caeteris
Sponsis competentis Vobis nominationis sine
commendationis f. Cardinalitiam purpuram a
Sancte Sua exoratur in peculiaribus litteris

quarum exemplum hinc includimus, plenius con-
:testamur; Ac proinde à Deo^{na} Pat^{te} Vra
fideenter posimus, ut traditis mortuo tempore Dei,
gignatibus Saxeⁿⁱ Suxⁿⁱ animam in hocce desiderium
Quia flectere et officia sua, ubicumq; in proficuum
existimaverit interponere velit, quo et Vos con-
mendationis. hinc Gotho Carnea fructum fe-
ratus, et nomen eius Archiepiscopus praeclaris
meritis et virtutibus suis debitum honorem consecutus
ad promovendum Religionis et fidei. fact^{us} in-
cremendum magis magis inflammatus; Factura
rem Ecclia^e publice utilem, Vestri gratum, qui
Dei^{na} Pat^{te} Vra^e benevolentia Vra^e affectum subito
in mare occasionis consecutus. Datum in Ci-
vitate Vra^e Vienna, die vigesima sexta Majj,
anno millesimo sexcentesimo quingagesimo secundo,
Regnum^{um} Vindob^{onensis} Regni^{um} decimo sexto, Hungar^{iae}
Crisi vigesimo septimo, Bohemici vero vig^{inti} quinto.

Ferdinandus

Ferdinandus Comes Curtig:

Emmentissimi Principi.

Qua laurca ac Regia Mattar, Dominus meus
emmentissimus, peruntur scripsit Sanctitati tuae
in commendationem exiguae personae meae, pro
obtinenda Cardinalitia dignitate, prout Emmentis-
sima tua ex transmissis Matri tuae literis ubi dicitur
est in illi cura.

Fudicavit Sua Mattar ad exaltationem sanctae matris
Ecclesiae et liberationem animarum in hoc af-
flicto Regno Ungarico, in uale = proficuum pro-
dignumque gloria Sanctitatis tuae, si prout in
alijs omnibus ita et in hoc Laudatissimis predi-
catorum suorum, utriusque militat, qui plurimum
Anti-ppos Stigori ubi Cardinales esse uoluerunt
Construuntque Nationem Ungaricam, pro continua
sanguinis sui perfusionem pro defensione Christiana.

nitatis laborat, a summo eisdem patre, gratitudini
huc insignis promereri.

Pandem et mihi, quod in rebus humanis esse potest
volatum et premium, pro tot laboribus non solum
Augustilline Domini Austriae, sed partitionem Sui
Eubriae imperialis, viginti annorum spatii, quibus
Episcopate omni Anglicis humis promittendum
in hac parte laboriosa, difficillime belli tempo-
ribus, et resolutionibus Christianitati grati. Non
absque benedictione divina bonitatis, in uberrima
inimorum ad Eubriae sui premium reddentium
intra.

Supplicio Domini Eminentiae Vrae, dignetur suo me patro-
nis favore, intentione inq. et conatum Meum li-
berari apud suam Sanctitatem promoveri.
Quod pro omnibus meis obsequiis quoad in libro Emi-
nentiae Vrae scribit, et gratum me exhibere. Studere
domina idem exhibita reverentia Borovij di-
16 Junij 1652
Eubriae Vrae

Devotissimus et obligatissimus
homo
Georgius Lippay
Austriacus Imperialis

Peruv. mo Padre

Il Regno d'Armenia fu fondato sotto la protezione della Sede Apostolica.
Sua Grandezza di quel Regno ha il primo luogo l'Archievescovo di Armenia, il quale non
sta a Parate, e Legato d'ora, ma con un numero di Concellanis, et Secretariis, et Persona
lia Praesentia Regis. Quindi è che ne secoli passati gli Arcivescovi di Armenia in
Europa furono necessarii, e la maggior parte furono Cardinali.
Il mo stesso Arcivescovo sin dalla prima sua gioventù era di speranza grande di
se stesso; poichè il Cardinal Passman vescovo di lui, che tutti i carichi più riguardanti
del Regno doveano un giorno appoggiarsi in le sue spalle; e lo mostrava a dito
per maraviglia; come poi avvenne. Poche fiamme ch'egli hebbe gli studii fu fatto
Canonico, Arcidiacono, Abbate, Preposito, Vescovo, Conciliario, e poi Arcivescovo senza
che ne esso, o alcun de suoi congiunti havessero detto ne pure una parola a S. M. C.
Permetto, che fu all'Arcivescovo toccò a lui di scongiurar quella tempesta
si pericolosa al 1644, e 45, che dal Transilvano, e dal Turco minacciava l'ultima
ruina al Regno; poichè l'Imperatore era impegnato nelle guerre di Germania.
Egli è dottissimo in Teologia, sacri Canonis, nelle Controversie, ne Concilii; e
nell'istoria Ecclesiastica. E zelantissimo approfittò della Propagatione
della Fede, e dell'immunità Ecclesiastica; poichè per non pregiudicare
a questo nell'ultima Pietro del Regno rifiutò la nomina al Cardinalato

+

A Karintiai felől, azt mondotta neked, hogy
igen beteg. En^{de} candid^{us} igazán mondom, hogy
(in omni eveni^{us}, ei ugg^o t^oggy it^o ne h^odr^oik)
jó volna a No^oti^o scripta obine^oni o^o felle,
g^oh^ol. H^osp^onálhat, né^o árthat. Ki tud^ogya ha
é^ori^o a^o jó^o P^opp^oik^o a^o n^ominat, vagy n^on.
M^ort ar^o e^oti^o c^oress^o a^o m^ont^o tud^ogya K^og^od,
csak a^o P^op^oi^o é^o. M^og^o a^o m^og^o lép^ode, addig
m^o h^ott^o h^oshat^og^og^o. Ar^omban h^ott^o légyen
a^o p^omissio. L^ost^o mit^o f^og^o a^o S^ont^o L^ol^o
a^o S^ont^o P^op^oi^o f^og^o. En^o azt^o kív^oánom^o q^ood
é^o ad^o m^og^o. De^o g^ott^o, h^og^oának^o örök^o h^osp^on^o,
s^o K^og^od^o b^off^ol^oé^o. I^ost^o é^ott^o K^og^od^o
ad^o m^og^o f^og^o g^ott^o, q^oi^o g^ol^oo^ofic^oand^o s^o g^ol^oo^ofic^oat.
En^onekem^o nagy^o, is^o nagy^o, u^og^o p^otal^oiform^o vol^one
K^og^od^oat^o ver^oé^o k^oris^ot^oben^o l^ott^oom, ob^oed^oiv^oé^o n^on.
f^ott^oed^oiv^oé. A^o C^on^ostit^ou^oo^o a^o m^ont^o m^ont^o e^ott^oen^o a^o 30,
l^ost^oban, régen^o i^ova^o ad^otan. En^o ar^oomban, vol^oban,
vagyok, le^orek^o-is

Roma Rom. St.
p^ont^o Jul^o 1656.
K^og^od^o minimus in X^o Leunt
Joannes Nádasi Soc.

INNOCENTIUS P. XI.

Carissime in xpo fili Noster salutem et Apostolicam Benedictionem: Peculiaris est caritas, et solida caritas officium Maiestatis tue, impetrans tuis superis Patrii luminum ductum, secum, in proximis subiectis: cetero Consistorio dilectum filium nostrum Legatum à Keltonize in Apostolicum Legatum copulavimus. Cum autem ad deferendum ipsi, necnon Cardinalibus de Linburg, et de Silesi purpureum Burretum, dilectum filium Arcy sium Casanum Equitem Sacrosanctissimi Subicivazium nostrum in Germaniam allegemus, accurate eidem unguimus, ut patres, nostrorum de clarioris magnitudinem magis sibi magis de xpiana Republica in xepi conatibus egregerentis, testatam faciat. Eius itaq; verbis, ut plenam in hoc sedem prestat, Viungz Senese, suscipiet excellentiis dicitibus, ac prerogatiis spectabiles, excipias perbenigne, plane cupimus, dum Maiestatis tue laute, ac sancte omnia a Deo impende, precamur, ac Apostolicam Benedictionem amantissimè impertimus. Datum Romæ apud Sanctam Mariam Maior: Rom sub Annulo Piscatoris die 18. Septembris. M. D. C. C. LXXVI. Pontus Noster Anno Decimo

Marius Spinola

* Missionary episcopal see